

Szerkesztette: Csikány Tamás

LUDOVIKÁS ÉLETUTAK II.

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Ludovikás életutak II.

A borítón: Ludovika akadémikusok nyári gyakorlaton Kolozsvár környékén, 1918.
Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye

Ludovikás életutak II.

Szerkesztette:
Csikány Tamás

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2026

Az előszót írta
Kovács László

Szakmailag lektorálta
Kis Péter
Petrik Iván
Toldi Lóránt

Szerkesztette
Csikány Tamás

Balla Tibor
Csikány Tamás
Hausner Gábor
Horváth Miklós

Írta
Kedves Gyula
Kis Péter
Nagy Szabolcs
Okvách Imre
Petrik Iván

Siposné Kecskeméthy Klára
Szabó Lajos
Szakály Sándor
Toldi Lóránt

Kiadja a Nemzeti Közszerzői Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Inzsöl Kata
Olvasószerkesztő: Szabó Ilse
Tördelőszerkesztő: Tihanyi József
Borítóterv: Karácsony Fanni
Korrekter: Farkas-Nagy Judit

A kötet képei:
HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, HM Központi Irattár, Magyar Nemzeti Múzeum
Közgyűjteményi Központ, Nemzeti Közszerzői Egyetem Ludovika Gyűjteménye,
Siposné Kecskeméthy Klára, Bazala Csaba és mások magángyűjteményei

DOI: https://doi.org/10.36250/01224_00
ISBN 978-963-653-257-4 (nyomtatott)
ISBN 978-963-653-258-1 (PDF)
ISBN 978-963-653-259-8 (epub)

© A szerzők, 2026
© A kiadó, 2026

Minden jog védve.

Tartalom

Előszó (<i>Kovács László</i>)	7
Bartha Lajos (<i>Balla Tibor</i>)	11
Bártfai Szabó László (<i>Petrik Iván</i>)	21
Belitska Sándor (<i>Szakály Sándor</i>)	33
Borsody László (<i>Szabó Lajos</i>)	49
Breit (Bánlaky) József (<i>Balla Tibor</i>)	63
Csáky Károly (<i>Szakály Sándor</i>)	73
Farkas Ferenc (<i>Balla Tibor</i>)	83
Franyó Zoltán (<i>Nagy Szabolcs</i>)	95
Hazai Samu (<i>Balla Tibor</i>)	105
Jány Gusztáv (<i>Szakály Sándor</i>)	117
Király Béla (<i>Horváth Miklós</i>)	131
Kovács Pál (<i>Szabó Lajos</i>)	153
Kubicza János (<i>Toldi Lóránt</i>)	165
Lajkó László (<i>Kis Péter</i>)	179
Littay András (<i>Szakály Sándor</i>)	191
Malonyai (Malonyay) Dezső (<i>Toldi Lóránt</i>)	201
Mathia Károly (<i>Siposné Kecskeméthy Klára</i>)	217
Nemeskürty István (<i>Hausner Gábor</i>)	237
Pálffy György (<i>Okváth Imre</i>)	255
Petrich András (<i>Csikány Tamás</i>)	281
Petzelt József (<i>Kedves Gyula</i>)	295
Rónai-Horváth Jenő (<i>Balla Tibor</i>)	315
Sára Ernő (<i>Kis Péter</i>)	329
Shvoy István (<i>Szakály Sándor</i>)	339
Szentistvány József (<i>Csikány Tamás</i>)	349
Ternegg Kálmán (<i>Csikány Tamás</i>)	361
Thassy Jenő (<i>Petrik Iván</i>)	373
A képek forrásjegyzéke	395

Előszó

A *Ludovikás életutak* címet viselő könyvsorozat – amelynek immár második kötetét tarthatja kezében az olvasó – a Ludovika Akadémia hagyományainak fenntartásához és azok minél szélesebb körben való megismertetéséhez kíván hozzájárulni. Mivel a hagyományápolás nem lehetséges a hagyományok tudományos eszközökkel történő feltárása nélkül, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem elkötelezett a szükséges történettudományi kutatások támogatása és a kutatások eredményeinek közzététele iránt. Jelen kötet is ennek tanúbizonysága.

A kötetben olvasható, a magyar történelem 250 évét átfogó életrajzokban változatos pályaképek bontakoznak ki. Ezek többsége természetesen katonai karriereket mutat, olyan személyek ismerhetők meg, akik a legmagasabbra jutottak, akikből honvédelmi miniszterek, főparancsnokok, vezérkari főnökök vagy hadseregparancsnokok lettek. Helyet kaptak azonban a kötetben olyan egykori ludovikások is, akik önként vagy történelmi kataklizmák következtében elhagyták, elhagyni kényszerültek a katonai pályát, de a polgári életben is megfelelték a legkülönbözőbb kihívásoknak, olykor civil hivatásukban maradandót alkotva.

A Ludovika Akadémia oktatási intézmény volt, ezért az összképből nem hiányozhatnak a tanáregyéniségek, akadémiaparancsnokok sem. Közülük többen a hadtudomány területén kimagasló eredményeket értek el. Utóbbi tényről azért sem szabad megfeledkezni, mert a Ludovika Akadémia 1872 és 1944 között nemcsak a honvédtisztképzés otthona volt, hanem a hadtudomány műhelye is. A kötetbe ezért két olyan személy életrajza is bekerült, akiket – hadtörténeti munkásságuk alapján – a Magyar Tudományos Akadémia a tagjaivá választott.

A honvédtiszt utánpótlás felkészítésében és nevelésében feladatot vállalt ludovikás tanári életutak élesen megvilágítják, hogy milyen magas szintű oktatómunka folyt a Ludovikán. Nem lenne teljes a ludovikás hagyományok áttekintése azon személyiségek nélkül, akik a Ludovika Akadémia kinevezett vezetőjeként a 19. század első felében megkísérelték a nemzeti katonatisztképző intézmény megszervezését. Nem rajtuk, hanem a nehéz politikai körülményeken múlt, hogy a tisztképzés megindítása akkor nem sikerült.

A kötetben olvasható ludovikás életutak meggyőzően bizonyítják, hogy az *alma mater*-ben útravalóként kapott elméleti nyitottság, gyakorlatiasság és nem utolsósorban az olyan ludovikás értékek, mint a bajtársiasság, a továbbfejlődésre törekvés, a pontosság, a nagy munkabírási, a fegyelmhezesség és az alkalmazkodókészség az akadémikusokat magas szintű szaktudással rendelkező, vezetésre

képes, elhivatott honvédtisztekké nevelték, akik akkor is megállták a helyüket, amikor a történelmi-politikai fordulatok véget vetettek katonai pályájuknak, olykor távolra sodorva őket hazájuktól.

*Kovács László
tudományos rektorhelyettes
Nemzeti Közszolgálati Egyetem*

AZ 1916 AUGUSZTUS 18.ÁN FELAVATOTT HONVÉD AKADEMIKUSOK.

Bartha Lajos

(1869–1946)

Családi háttér és tanulmányok

Bartha Lajos 1869. január 17-én született a Kolozs vármegyei Kolozsváron, római katolikus vallású családban egy jó nevű kolozsvári ügyvéd fiaként.

Erdélyi szülővárosában négy evangélikus főgimnáziumi osztályt végzett jeles eredménnyel, majd 1884 és 1888 között a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia tisztképző tanfolyamát végezte el kiváló eredménnyel, évfolyamelsőként. Kimagasló tanulmányi eredményei következtében nem hadapród-tiszthelyettesként (1883 és 1901 között a Ludovika Akadémián hadapródképzés folyt), hanem hadnagyi rendfokozatban hagyta el az Akadémiát, és rögtön tisztté avatták fel.

Bartha Lajos 1906-ban megnősült, házasságából egy fiú (Lajos) és egy leány született. 1925. április 23-án megözvegyült.

A dualizmus időszakában szokásos módon több nyelvet is használt – különböző szinten – tiszti pályafutása során: magyarul és németül tökéletesen, románul a szolgálat igényeinek megfelelően (mindez néhány száz kifejezés ismeretét jelentette, amelynek segítségével az adott tiszt szóban már érintkezni tudott katonáival a szolgálat napi ellátása során), francia és orosz nyelven pedig szükségképpen beszélt.

Katonatiszti pályafutása 1914 végéig

Katonatiszti pályafutását 1888. augusztus 18-án kezdte hadnagyként a magyar királyi 21. honvéd gyalog féldandárban Kolozsváron, ahol is ezredsegédtiszti beosztásban tevékenykedett. 1889. december 1-jétől a magyar királyi 23. honvéd gyalog féldandár 1. zászlóaljában szolgált zászlóaljsegédtisztként Nagyszebenben. 1892. május 1-jétől, immáron főhadnagyi rendfokozatban, az időközben a Honvédségnél végbement szervezeti változások következtében, a magyar királyi 23. honvéd gyalogezred ezredsegédtisztje lett Nagyszebenben.

Pályája elején járó fiatal tisztként továbbképezte magát, és 1891–1892-ben a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia felsőbb tiszti tanfolyamát, majd 1892–1894 között a bécsi császári és királyi Hadiiskolát (az osztrák–magyar szárazföldi fegyveres erő egységes vezérkari testületébe pályázók számára fenntartott, 1852 óta működő vezérkari szakiskolát) végezte el igen jó eredménnyel. Az Ausztria–Magyarország haderejében érvényben lévő előírásoknak és szokásoknak megfelelően hadiiskolai tanulmányainak sikeres befejezése után rögtön vezérkari beosztásba helyezték: 1894. november 1-jétől a császári és királyi VII. hadtestparancsnokság vezérkari osztályán szolgált Temesváron. Azt követően, 1895. november 1-jétől Bécsbe került, ahol a császári és királyi Vezérkar Vasúti Irodájában, majd 1896. május 1-jétől a Vezérkar Hadművelési Irodájában teljesített szolgálatot. Mindkét utóbbi beosztásában hasznos tudással és tapasztalatokkal sikerült felvérteznie magát tiszti pályafutása későbbi szakaszához. 1896. augusztus 25-től I. Ferenc József kíséretében vett részt az akkor Galíciában lezajlott, úgynevezett császárgyakorlaton, vagyis a minden év őszen az uralkodó és a haderő vezérkara, tábornoki rendfokozatot viselő irányítói, továbbá több tízezer katona részvétele mellett megrendezett nagyszabású hadgyakorlaton. 1896. november 1-jén soron kívül 2. osztályú századossá nevezték ki, egyidejűleg pedig áthelyezték a magyar királyi Honvédség kötelékébe. (A Honvédségben akkoriban tiszthiány uralkodott, így több magyar származású, magyarul kiválóan értő és vezérkari minősültséggel rendelkező tisztársához hasonlóan ő is átkerült a fegyveres erő második vonalába.) A budapesti magyar királyi Honvédelmi Minisztérium 4. osztályán teljesített szolgálatot, ahol fogalmazótisztként tevékenykedett, majd 1898. május 1-jén I. osztályú századossá nevezték ki beosztásában. 1898. november 1-jén csapatszolgálatra osztották be, és visszatért szülővárosába: a 9. század parancsnoka lett a magyar királyi 21. honvéd gyalogezred 3. zászlóaljában Kolozsváron. 1899. október 1-jétől kezdve közel nyolc éven át a budapesti magyar királyi Honvédelmi Minisztériumban szolgált,

ahol először annak 1. osztályán a honvéd vezérkari szervezet kidolgozásában vett részt, majd 1904. augusztus 1-jétől a Minisztérium 4. osztályán tevékenykedett, s azon beosztásában 1905. május 1-jei hatállyal őrnaggyá nevezte ki az uralkodó. 1905. október 31-én a magyar királyi Honvédelmi Minisztérium 1. osztálya helyettes vezetőjévé kapott kinevezést. Előjáróinak azokban az években róla írt minősítéseiből kiderül, hogy jó tornász, jó vívó, jó lovas, nagyon jó úszó és gyorsíró, tehetséges rajzoló volt, szeretett kerékpározni, továbbá a katonai térképezés terén is jól hasznosította korábban megszerzett szakmai ismereteit.

1907. április 19-én a budapesti császári és királyi 32. gyaloghadosztály vezérkari főnöki beosztásába helyezték. 1907. október 10-én Ferenc József katonai irodájába osztották be Bécsben, ahol több mint öt éven át teljesített szolgálatot, közben 1908. november 1-jén alezredesi, majd 1911. november 1-jén ezredesi kinevezést kapott. 1912. november 1-jén csapatszolgálatra vezényelték, a 3. zászlóalj parancsnoka lett a debreceni császári és királyi 39. gyalogezredben. 1913. március 1-jén a magyar királyi 1. honvéd gyalogezred parancsnokságát vette át a magyar fővárosban. (1914 előtti tiszti pályafutása is ékes bizonyítéka annak, hogy az osztrák–magyar szárazföldi fegyveres erő egyes részei – a császári és királyi hadsereg és a magyar királyi Honvédség – között az átjárás teljesen biztosított és megszokott volt a tisztek számára, a haderő két vonalának egyikéből a másikába gyakorta helyezték át őket.)

Bartha Lajos tisztársai többségéhez hasonlóan nem rendelkezett kézzelfogható harctéri tapasztalatokkal, mivel nem vett részt az Osztrák–Magyar Monarchia által indított és 1914 előtt lezajlott hadjáratban, megszálló hadműveletben (például Bosznia-Hercegovina 1878-as okkupációjában, a Novi Pazar-i szandzsák 1879-es megszállásában, az 1869-ben és 1882-ben lezajlott dél-dalmáciai és hercegovinai felkelés leverésében) vagy megfigyelőként a dualizmus időszakában zajlott különböző külföldi katonai missziókban, helyi háborúkban (példának okáért az 1904–1905-ös orosz–japán háborúban vagy az 1912–1913-ban lezajlott két Balkán-háborúban).

A Nagy Háború kitörése után, 1914. augusztus 1-jén a budapesti 1. honvéd gyalogezred élén vonult az Ausztria–Magyarország szempontjából fő hadszíntérnek számító orosz frontra. Az alakulatát irányító Bartha ezredes a heves harcok közben kétszer is megsebesült. Először 1914. augusztus 30-án orosz tüzésérgi srappeldarab sebesítette meg könnyebben, majd 1914. október 19-én jobb láb-szárán, térd alatt ellenséges géppuskalövedéktől szenvedett súlyos sebesülést. Utóbbi sérülése után betegszabadságot kapott, és Budapesten lábadozott.

A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia parancsnoka

Bartha Lajos ezredest 1915. április 5-én a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia parancsnokává nevezték ki, amely beosztását 1918. november 24-ig látta el. Mint az intézmény padjaiból kikerült egykori növendék, a Ludovika Akadémián folyó tisztképzést teljes mértékben szívügyének tekintette, és kellő szakmai alázattal, minden erejével annak eredményességén munkálkodott. Erről a következőket írta 1916 májusában:

„Mint szeretett Alma Materünk egyik leghűbb fia, méltó büszkeséggel foglaltam el a részemre, annak élén legkegyelmesebben kijelölt díszes helyet s hű munkatársaimmal együtt minden erőnket és tudásunkat, a honvédség anyaintézete felvirágzásának és a tisztii nevelés ügyének szentelve, immár egy éve szakadatlan azon fáradozunk, hogy a honvédséget királyhűségben és hazaszeretben nagyra nevelt, kötelességtudó, tetterre kész és harczratermett fiatal tisztekkel gazdagítsuk.”

A Ludovika Akadémia parancsnokaként számos, a világháborús helyzetből és a hátszágot is érintő megszorításokból adódó nehézséggel kellett szembe-sülnie. A nagyváradi és a pécsi honvéd-hadapródiskolákat a világegés kitérése után Pécssett egyesítették, mivel Nagyváradon az iskolának otthont adó épületet hadikórháznak rendezték be. A pécsi hadapródiskola legfelsőbb évfolyamait helyszúke miatt 1915 őszétől a Ludovika Akadémián helyezték el. 1915 szeptemberétől az 1917-es tanév végéig tehát két éven át tartó (akadémiai és hadapródiskolai), gyorsított és a korábbiakhoz képest rövidített háborús tisztképzés folyt a Ludovika falai között, amelyet a fiatal, sokszor még a középiskolát sem befejezett hallgatók túlnyomórészt tartalékos tisztekből álló tanári kartól kaptak, így annak színvonala már nem érte el az 1914 előtti békeévek ludovikás képzését.

Bartha Lajos tábornoknak (az Akadémia parancsnoki beosztásának átvétele után hamarosan, 1915. május 1-jén császári és királyi vezérőrnaggyá, 1918. május 1-jén pedig altábornaggyá nevezte őt ki a birodalom uralkodója) hamar szembe kellett néznie azzal a ténnyel, hogy az igen nagy tisztii háborús veszteségekkel egyenes arányban nőtt az új honvédtisztek iránti igény az egyes hadszíntereken. Az 1914. augusztus 1-jén és október 15-én, majd az 1915. március 15-én történt idő előtti honvédtisztavatások után, 1915. augusztus 18-án – már az ő parancsnoksága alatt – volt a negyedik ilyen avatás. A Ludovika Akadémia tantermei ily módon szinte teljesen kiürültek. A pótlásukra az 1916. évi VII. törvénycikk rendelkezései alapján 120, a 17. életévüket még be nem töltött és a középiskola 7. osztályát már elvégzett fiatalot vettek fel az Akadémiára, akik az első

évfolyamban kezdhették meg tanulmányaikat. A krónikus honvédtisztihány enyhítésére 1916. augusztus 1-jén egyéves tisztképző tanfolyamot indítottak a Ludovikán a három hónapos harctéri szolgálattal és tapasztalattal már rendelkező fiatalok számára. Az 1916/1917-es tanévben tehát a kétéves és az egyéves honvédtisztképzés párhuzamosan folyt. Bartha Lajos tábornoknak jelentős szerepe volt abban, hogy a Ludovika Akadémia 1914 és 1918 között több mint 800 végzett honvédtisztet bocsátott ki falai közül.

Bartha Lajos tábornok minden tanév végén bejárta az akadémikusokkal és a ludovikás tanfolyamok hallgatóival az első világháborús hadszíntereket. Tanulmányútjuk során nemcsak a kiképző és hadtápalakulatokat, hanem a harcoló csapatokat is gyakran felkeresték, így ők első kézből származó harctéri élményekkel lettek gazdagabbak. Bartha tábornok gondot fordított többek között arra is, hogy a Ludovika Akadémia – a háborús viszonyok és nehézségek ellenére – a kor követelményeinek megfelelő korszerűbb felszerelésekhez jusson. Modernebbé és higiénikusabbá alakította az épületet, új nyitott lovardát és hajtóiskolát, korcsolyapavilont, lövegszíneket, műszaki raktárakat, sportöltözőket építtetett, a tanári kar és az akadémikusok számára pedig külön kaszinóhelyiséget létesített.

Legmaradandóbb alkotásai közé tartozott a különböző hadszíntereken hősi halált halt ludovikás bajtársak emlékére emelt Hősök Csarnoka, amelyet 1918. augusztus 20-án szentelt fel Csernoch János hercegprímás az uralkodó képviselőjében megjelent József Ferenc királyi herceg jelenlétében. Több terve az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása és a magyarországi politikai hatalomváltás miatt már nem valósulhatott meg. Ezek közé tartozott a hősi halált halt honvédtisztek (összesen 360 fő hunyt el a Ludovika Akadémia tisztjei, tanárai és hallgatói közül a Nagy Háború hadszínterein vagy az ott szerzett sebesülés, betegség következtében, illetve a hadifogságban) emlékművének a Ludovika Akadémia parkjában történő felállítása, amelynek leleplezését a magyar királyi honvédség létrehozásának 50. évfordulójára, 1918. december másodikára tervezték. Szintén csak terv maradt a Ludovika parkjában létesítendő strandfürdő elkészítése, a főépület előterének bejáratánál egy diadalkapu felállítása, továbbá a hadimúzeum felépítése.

Bartha Lajos tábornok 1916. március 22-től a honvéd Ludovika Akadémia parancsnoksága mellett még a Hadtudományi Kérdések Szakértői Bizottságának tagjaként is tevékenykedett Bécsben. 1919. január 1-jén – a legtöbb, az egykori Osztrák–Magyar Monarchia haderejében szolgált tábornokkal és ezredessel egyetemben – hivatalosan nyugállományba helyezték, azt követően pedig Budapesten élt.

Pályafutása 1919 után

Az 1919 nyarán Szegeden megalakult Nemzeti Hadseregben, illetve a magyar királyi Honvédségben is jelentős szerepet vállalt. 1919. augusztus 22-től az 5. tiszti igazolóbizottság elnökeként, 1919. november 16-tól a tábornoki becsületügyi választmány tagjaként, majd 1920. január 25-től a tábornoki igazolóbizottság elnökeként tevékenykedett Budapesten. (Az igazoló eljárás során az állami tisztviselők, hivatalnokok, a császári és királyi hadsereg, valamint a Honvédség hivatásos, tartalékos és nyugállományú tisztjeinek tevékenységét vizsgálták az 1918 novembere és 1919 augusztusa közötti időszakban. A cél annak megállapítása volt, hogy az illető személy vállalt-e olyan munkakört, vagy tanúsított-e olyan magatartást, amely a tiszti állás követelményeivel össze nem egyeztethető, továbbá annak tisztázása, hogy a Tanácsköztársaság idején teljesített-e a kötelező vagy rákényszerített munkát meghaladó szolgálatot.) 1920. április 1-jén visszahelyezték tényleges állományba, és egyidejűleg a budapesti Legfelsőbb Katonai Törvényszék elnökévé nevezték ki. 1921. március 19-én a magyar királyi Honvédelmi Minisztérium ellenőrző bizottságának elnöki beosztását vette át. 1921. május 1-jétől a Legfelsőbb Katonai Törvényszék elnöki, valamint a Honvédelmi Minisztérium ellenőrző bizottságának elnöki teendőit egyaránt ellátta a magyar fővárosban. 1923. április 1-jén visszahelyezték a korábbi nyugállományba, ezután Budapesten élt. 1946. december 20-án hunyt el Budapesten, majd december 23-án temették el a főváros által adományozott díszsírhelyre a Kerepesi (ma Fiumei) úti temetőben, ahol a 24/1-es parcella első sorának 8. sírhelyén nyugszik. Sírfelirata a következő: „Emelték első világháborús honvéd fiai.”

Címei és elismerései

Öröklött nemesi címe és előneve 1635-ből származott. A Volt Budapesti 1-es Honvédek Bajtársi Szövetségének elnöki posztját is betöltötte a két világháború közötti időszakban.

Bartha Lajos altábornagy számos osztrák–magyar kitüntetést kapott szolgálati érdemei elismeréseként. 1898. december 2-tól a Jubileumi Emlékérmes a fegyveres erő számára, 1907. május 6-tól a Katonai Érdemkeresztet, 1908. augusztus 12-től a Bronz Katonai Érdemérmes piros szalagon, 1908. december 2-től a Katonai Jubileumi Keresztet, 1912. október 4-től az Osztrák Császári Vaskorona

Rend III. osztályát (1914. december 24-től hadidíszítménnyel, majd 1917-től kardokkal), 1913. augusztus 18-tól a Katonai Tiszti Szolgálati Jel III. osztályát és az 1912–13. évi Mozgósítási Keresztet, 1916. április 24-től az Osztrák Császári Lipót Rend lovagkeresztjét hadidíszítménnyel, valamint 1916-tól a Ferenc József Emlékjelet, 1917-től a Vörös Kereszt I. osztályú Díszjelvényét hadidíszítménnyel, 1918-tól a Károly Csapatkeresztet és a Sebesültek Érmét két sávval viselhetette.

A külföldi kitüntetések közül 1901. január 9-én a Perzsa Nap és Oroszlán-rend IV. osztálya, 1908. július 22-én a bajor Katonai Érdemrend III. osztálya, a lippei Hercegi Házirend II. osztályú Érdemkeresztje, 1908. október 23-án a spanyol Katonai Érdemrend I. osztályú keresztje, a dán Dannebrog-rend parancsnoki keresztjének II. osztálya, 1909. április 12-én a Románia Csillaga-rend parancsnoki keresztje, 1910. október 13-án a porosz Korona-rend II. osztálya, 1912. július 25-én a bolgár Katonai Érdemrend nagytiszti keresztje gyémántdíszítménnyel, 1913-ban a Német Lovagrend Mária Keresztje, 1914. február 10-én a bolgár Katonai Érdemrend parancsnoki keresztje, 1918. április 20-án a Pápai Állam Pro Ecclesia et Pontifice érdemkeresztje, valamint 1918. november 27-én a porosz Vörös Kereszt Érem II. és III. osztálya viselésére kapott engedélyt az Osztrák–Magyar Monarchia uralkodójától, illetve az utódállam Magyar Népköztársaság katonai vezetésétől.

Szellemi hagyatéka

Bartha Lajos tábornok pályája során több írásmű elkészítésével is gyarapította a magyar nyelvű hadtudományi irodalmat. Három tanulmányt is publikált a *Ludovika Akadémia Közlönye* címet viselő, 1873-tól létező katonai szakfolyóiratban, amelyek a megjelenés sorrendjében a következők: *Az 1895. évi zentai folyón való átkelési gyakorlat* (1896. évi 5. szám, 385–434. oldal), *Az 1896. évi komarnoi nagyobb lovassági gyakorlat* (1897. évi 3. szám, 261–272. oldal), *A 10. és 11. hadtest 1896. évi mościskai gyakorlata* (1897. évi 4. szám, 385–436. oldal). Nevéhez fűződik az 1913–1914-ben általa vezetett 1. honvéd gyalogezred első világháborús albumának összeállítása, amely *A magyar királyi „IV. Károly király” volt 1. honvéd gyalogezred története és háborús emlékalbuma* címmel látott napvilágot 1939-ben Budapesten.

Irodalom

- Bachó László, dezséri (szerk.): *A Magyar Kir. honvéd Ludovika Akadémia története*. Budapest, Magyar Királyi honvéd Ludovika Akadémia, 1930.
- Balla Tibor: A dualizmus korának hadtörténete (1867–1914). In Hermann Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2015. 209–235.
- Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Altábornagyok*. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2019a.
- Balla Tibor: A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia parancsnokai a Nagy Háború idején. *Hadtudományi Szemle*, 12. (2019b), Különszám. 17–26.
- Balla Tibor: *A honvédtisztképzés irányítóinak arcképcsarnoka. A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia igazgatói és parancsnokai, 1872–1945*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022.
- Berkó István (szerk.): *A magyar királyi honvédség története 1868–1918*. Budapest, M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár, 1928.
- A Kerepesi úti temető II. *Budapesti Negyed*, 7. (1999), 3. 174–525.
- Rada Tibor: *A Magyar Királyi honvéd Ludovika Akadémia és a testvérintézetek összefoglalt története (1830–1945)*. I–II. Calgary–Budapest, Gálos-Nyomdász – Magyar Történelmi Társulat, 1998–2001.

Forrás

HM HIM Hadtörténelmi Levéltár, Tiszti anyakönyvi lapok 8645

Bártfai Szabó László

(1915–1999)

Családi háttér és tanulmányok

Bártfai Szabó László 1915. május 7-én született Eperjesen a 18. században III. Ferdinánd által nemesített, a 20. századra már inkább értelmiségi identitású családban, a család ötödik gyermekeként. Édesapja, Bártfai Szabó Elemér Sáros vármegye utolsó magyar királyi tanfelügyelője volt. A trianoni békeszerződés után, 1920-ban költöztek át Kecskemétre, majd onnét Kispestre. Az apa, elsősorban a Trianon-trauma hatására, mindhárom fiát katonának szánta. A két idősebb fiú: István és Zoltán az 1920-as években végezte el a Ludovika Akadémiát (István tüzér-, Zoltán utászkiképzést kapott). László előbb 1928 és 1933 között a soproni m. kir. Rákóczi Ferenc Katonai Reáliskolában tanult, majd 1933-ban ő is felvételt nyert a Ludovikára.

Lászlót a Ludovika műszaki tagozatára, hidász- és utászképzésre vették fel. (A Bolyai János Katonai Műszaki Akadémia csak 1939-ben vált ki a Ludovikából és lett önálló intézmény, tehát Bártfai Szabó még az egységes intézményben tanult.) A Ludovikát kitűnő eredménnyel végezte. A Levente-kör nyelvi szakosztályának is tagja volt, ennek köszönhetően 1936-ban katonai tolmácsvizsgát

tett. Ugyanebben az évben egy francia novellapályázaton az *Après la bataille* című novellájával első díjat nyert. Kitűnően beszélt olaszul, franciául és németül. A kimagasló tanulmányi eredményeinek köszönhetően továbbtanulását javasolták (négy év kötelező tiszti szolgálatot követően) a Hadiakadémián.

Katonatiszti pályafutása

1937-ben avatták hadnaggyá. Szeptember 1-jével csapathoz került, a piliscsabai 101. honvéd gépkocsizó gázvédelmi zászlóaljhoz. A zászlóalj tanosztágában gázvédelmi oktató lett. 1938-tól a gázvédelmi eszközök mellett a zászlóaljat ellátták egyéb, vegyi harchoz szükséges („ködösítő-terepszennyező”) eszközökkel. Ekkor változott az alakulat neve gépkocsizó vegyiharc-zászlóaljra. A zászlóalj parancsnokának segéd tisztjeként részt vett 1940-ben Észak-Erdély, majd 1941-ben a Délvidék visszavételében. Ez az alakulat bontotta a trianoni határra telepített román és jugoszláv (bácskai) erődrendszert. (Az ekkor készült fotósorozata az események fontos képi forrásanyaga.) 1940. szeptember 1-jével főhadnaggyá léptették elő, 1941-ben a honvédelmi miniszter „okirati dicsérő elismerésében” részesült.

A tényleges katonai szolgálat mellett tapasztalatainak elemzésére, elméleti kidolgozására is gondot fordított. 1940-től rendszeresen publikált a *Magyar Katonai Szemlé*ben. Mindig az éppen aktuális szolgálatához kapcsolódó feladataival összefüggésben közölt tanulmányokat. 1940 és 1942 között leginkább a vegyi harccal kapcsolatos kérdésekről, és a katonai csapatszellem erősítéséről. (Mesterséges köd a küzdők pajzsa. 1940. 9. szám; Csapatemlékalbum. 1941. 6. szám; A korszerű hadviselés méltatása. 1942. 5. szám; Gáztízparancsolat. 1942. 7. szám; Korszerű vegyiharc csapat. 1942. 8. szám.)

1941 szeptemberében vezényelték utolsó „békebeosztásába”, a szatmárnémeti, 9. honvéd utász zászlóaljhoz, a 3. század századparancsnokának. 1942 áprilisában (négy év tiszti szolgálat után) felvételt nyert a Hadiakadémiára, de mint nulladik évfolyamost, ez év júniusában a 19. miskolci könnyű hadosztály parancsnokságához osztották be „tapasztalatgyűjtő” tisztnek. A parancsban szerepelt, hogy „számoljon azzal, [...] a telet a keleti hadszíntéren fogja tölteni”. Az abban az évben a Hadiakadémiára felvételt nyert tisztek közül a legjobb eredményt elérőket a katonai felső vezetés beosztotta az elvonuló hadosztályokhoz. Bártfai Szabó László így írt a „tapasztalatgyűjtő” beosztásról:

„A cél az volt, hogy a legfelső katonai vezetés tárgyilagos, szakszerű, a valóságnak megfelelő képet kapjon a frontról, a hadműveletről a hadsereg magatartásának, működésének, problémáinak tükrében. Gyűjtenünk és elemeznünk kellett a tapasztalatokat vezetési, szervezési, kiképzési, felszerelési, anyagi-ellátási vonatkozásban. Szigorú utasítást kaptunk a szépítésektől mentes jelentésekre. A hadosztály-parancsnokságnak nem voltunk alárendelve, külön gépkocsink volt. Szabadon mozoghattunk a hadosztály egész működési területén. Jogunk volt felvilágosítást kérni a parancsnokoktól, részt vehettünk az eligazításokon, a parancskiadásokon. Fontos feladat volt a csapatok hangulatának, katonakerkölcsei magatartásának, értékének megfigyelése. Röviden: a felső vezetés »szeme és füle« voltunk.”

A tapasztalatgyűjtő tisztek közül egyedül Bártfai Szabó kapott műszaki kiképzést, így érthető módon jelentéseiben kiemelten foglalkozott a védelem műszaki (erődítési) vonatkozásaival.

1942. június közepén a 2. magyar hadsereg részeként a hadosztály elindult a frontra. Első állomáshelyük a Kurszk melletti durnyevói erdő volt. Június végén kezdődött meg az előrenyomulás, és július 12-én érték el a Don térségét. A tapasztalatgyűjtésének eredményeit nemcsak a katonai felső vezetés felé továbbította, hanem (a közölhető részeket) publikálta is. 1942 novemberében jelent meg a *Magyar Katonai Szemlé*ben a *Védelem az orosz tér- és erőviszonyokban* című tanulmánya, amelynek kéziratát a frontról küldte el a folyóiratnak (1942. 11. szám). A tapasztalatszerző tisztek utasításában szereplő módon, „szépítésektől mentesen” írt a helyzetről, a súlyos védelmi nehézségekről. A túl széles védelmi körzetek okozta problémák ellensúlyozására mozgó, jól felszerelt tartalék („ellenlökő egységek”) felállítását javasolta. Ezek az egységek a védelmi vonal megtámadása esetén gyorsan és bárhol bevetethők lettek volna. A mélységi tagolódás hiányát, meglátása szerint, így lehetett volna ellensúlyozni, egyfajta „támadólagos védelemmel”. A Don melletti harcok további menetét tekintve, Bártfai Szabó pontosan látta a magyar csapatok problémáit, amelyek a 2. magyar hadsereg tragédiájához vezettek.

Tapasztalatgyűjtő tevékenysége az év végén lezárult. A nulladik évfolyamos hadiakadémistáknak ugyanis saját, eredeti fegyvernemüknél kellett – legalább egy hónapig – szolgálatot teljesíteniük alosztályparancsnoki minőségben. Ennek megfelelően 1942 decemberétől a VII. hadtestközvetlen 152. gépkocsizó utászászlóalj 107. századához helyezték át. Ennek az alakulatnak a parancsnokaként vett részt a 2. magyar hadsereg Don menti harcaiban, majd vezényelte le százada visszavonulását. A parancs szerint tehát csak átmenetileg kellett átvennie a századparancsnokságot. Február 1-jével az eredeti elképzelés és parancs szerint

visszament volna Magyarországra, hogy megkezdje a tanulmányait a Hadiakadémia. A hadi események azonban átírták az eredeti elképzeléseket.

Az alakulat téli szállásán, Goncsarovkán vette át a századot. Az utászszázadot a 2. magyar hadsereg védőszakaszának déli sávhatárára telepítették, azon túl már olasz egységek állomásoztak. A 107. utászszázadot Esztergomban szervezték. Augusztusban és szeptemberben több harcfeleladatot is teljesítettek, és természetesen műszaki munkákat végeztek: erődítés kiépítését, utak, hidak létesítését. A nyári harcokban súlyos veszteségeket szenvedett a század. Amikor Bártfai Szabó László átvette, a század négy szakaszból, egy géppuskás szakaszból és a századvonatból (műszaki anyag, gépek, felszerelés szállítását végző szekerekből) állt. A létszám: nyolc tiszt, ebből három hivatásos, öt tartalékos, valamint 320 főnyi honvéd volt. A század a feladatait a 23. könnyűhadosztály kötelékében végezte. Bártfai Szabó parancsnokságának kezdetén továbbra is kisebb műszaki feladatok elvégzését irányította: utak, hidak karbantartását, óvóhelyek, hátsóbb akadályok építését; valamint folyamatos kiképzésben részesültek az új rendszerű német aknák kezelésére, használatára vonatkozóan. Az arcvonaltól távol állomásoztak, így a január 13-i, 14-i, 15-i eseményekről, azok súlyosságáról nem rendelkeztek pontos információkkal. A különösen kemény tél miatt nem számítottak komolyabb, nagyobb szabású akcióra.

Január 16-án érkezett csupán a parancs, hogy „rendeljen el riadót”, és vonuljanak a tőlük nyugatra fekvő Matreno Gyesevo faluba. A parancs szerint még erődítési, műszaki zárási munkákat kellett volna végezniük, bár a nehezebb gépeket hátra kellett hagyniuk. Az általános helyzetről nem tájékoztatták őket. 1943. január 16-án este hét órakor indult el a század új állomáshelyére. Ezzel vette kezdetét a több mint egy hónapos visszavonulás, a menetelés rendkívül zord időjárási körülmények közepette, állandó fegyveres harcra kényszerülve.

A Matreno Gyesevo – Olhov – Nyikolajevka – Bugyonnij – Novij Oszkol – Korocsa – Belgorod – Ahtyirka útvonalon haladva, folyamatos ellátási nehézségekkel küszködve, de a századot mindvégig egyben tartva, fegyelmezett menetben, több esetben élet-halál harcot vívva 35 nap alatt érték el Romnijt. A helyzetet nehezítette, hogy a felsőbb parancsnoksággal nem volt folyamatos a kapcsolat, néha napokra elszakadtak a zászlóalj-parancsnokságtól. Nem kaptak pontos információkat az általános hadműveleti helyzetről. Leginkább híresztelésekből szereztek értesítéseket, s ha néha hivatalos közléseket kaptak, azok sem bizonyultak minden esetben megbízhatónak. Január 18-ig a doni áttörés tényéről sem volt tudomásuk, nemhogy annak nagyságáról, és nem ismerték a január 17-i visszavonulási parancsot sem.

Három esetben jelentősebb fegyveres harcot kellett vívniuk. Ez azért is jelentett rendkívüli helyzetet, mert a műszaki csapatok nem voltak hivatottak önálló harc megvívására – sem a fegyverzetük, sem a kiképzésük nem tette erre alkalmassá őket. A század békében alig kapott harckiképzést, soha nem gyakorolta az utcai harcot, a páncélosokkal való együttműködést. A műszaki csapatok alapvető feladata, erre képzették ki őket, az „úttörés” (erőd- és akadályköveken át) a támadást végrehajtó gyalogság számára. Különleges harctevékenységük a „műszaki erődharc”, a „műszaki roham”. A rendkívüli helyzetben azonban mégis gyalogsági harcra kényszerültek. Mindhárom harcfeladatot sikeresen megoldották. Bártfai Szabó szerint „válságos helyzetekben derül csak ki igazában, mit ér az, amit tanultak a békekiképzés során, mit ér a fegyelem, az engedelmesség, milyen a katona, a csapat erkölcsi színvonala, állóképessége”. Január 18-án magyar páncélosokkal együttműködve törtek át Nyikolajevkán. A veszteségük húsz sebesült, nyolc halott, nyolc szán, 16 ló. Február 6-áról 7-ére virradó éjszaka Korocsán magyar és német alakulatokkal, alakulatöredékekkel közösen törtek ki az összezáruló szovjet gyűrűből. A kitörést itt is páncélosok segítették. Majd két nappal később, február 9-én Belgorodból törtek ki, lőszerhiánnyal küszködve, alvás nélküli hosszú menetelés után. Mindezek mellett, német parancsra, egy sikeres támadással időlegesen visszavetették az előrenyomuló szovjet csapatok támadó ékeit.

A harcfeladatok között „biztosító feladat keretében” műszaki zárakat is telepítettek a szovjet csapatok előretörésének lassítása érdekében. Bugyonnij faluban aknazárat létesítettek az úton, és ellátták annak védelmét egészen a szovjetek érkezéséig. A Behtyjejevkről Korocsára vezető fahidat aláaknázták, és szintén az utolsó pillanatig ellenőrizték, majd az utolsó utáni pillanatban felrobbantották. Bártfai Szabó erről így írt: „A magyar hadsereg megmaradt csapatai már messze hátul visszavonásra kerültek, csak *utóvédek utóvédjei* közé sodródott, összesen néhány zászlóaljnyi magyar csapatrész vergődik lassan visszafelé, a válságos helyzetekben újra és újra belekeveredve az utóvédharcokba.” A belgorodi kitörés után, február 10-én kerültek ki végleg a front körzetéből. Február 20-án érkeztek meg több mint 600 kilométer megtétele után Romnijba, a magyar hadsereg megmaradt részeinek gyülekezési körletébe.

Bártfai Szabó mindvégig következetesen és erélyesen megtartotta a fegyelmet a században, a legnehezebb pillanatokban is. Nem engedte, hogy pánikhelyzet alakuljon ki, hogy fejetlenség legyen úrrá az alakulat tagjain. Jellemző epizódja a visszavonulásnak, ahogy Novij Oszkolba zárt alakzatban, menetelve vonultak be.

„A fiúk szemmel láthatóan élvezték, hogy az út mentén megállnak a katonák, a lakosok és csodálkozó tekintettel, szinte megkövülten bámulják a zárt rendben, felvetett fejjel, teljes fegyverzettel menetelő századot, a fegyelmezetten vonuló szánsort, az első négy szánon felállított géppuskák mögött mozdulatlanul ülő irányzókat.”

Jól felkészített tisztként érkezett a frontra, a visszavonulás időszakában pedig megbizonyosodott, hogy rátermett parancsnok. A legnehezebb helyzetekben higgadt, jó döntéseket hozott, a döntéseket következetesen végrehajtotta. Végig megőrizte a katonáival és a tisztjáraival a megfelelő kapcsolatot.

Romnijba érkezése után nem sokkal, február 22-én kivonták az összes tapasztalatgyűjtő tisztet, és visszavezényelték őket Magyarországra, hogy megkezdjék hadiakadémiai tanulmányaikat. Amikor Romnijban elhagyta a 107-eseket, 247 katonától búcsúzott. A veszteség túlnyomó része fagsérült vagy az utóvédharcokban megsebesült honvéd volt, akik szintén túléltek a visszavonulást. A századnak majdnem az egészét kivezette a Don-kanyarból.

1943-ban megkapta a kormányzó „Dicsérő Elismerését a hadiszalag és a kardok egyidejű adományozása mellett”, és a Honvéd Vezérkar főnöke is „okirati dicsérő elismerésben” részesítette. Kapott egy német kitüntetést is, a II. osztályú Vaskeresztet.

Bártfai Szabó 1943. március elején tért vissza Magyarországra. Elvégezte a Hadiakadémiát (1943–1944), majd a Honvédelmi Minisztérium közlekedési és hadiforgalmi osztályára került vezérkari századosként. Érthető módon a Don mellett és a visszavonulás során szerzett harci tapasztalatainak az összegzésére is kísérletet tett. Több tanulmányban fejtette ki ezekkel kapcsolatos gondolatait (Harcászat helyett harc. 1943. 5. szám; A korszerű harc követelményei a harc kiképzés, fegyelem és az önállóságra nevelés tekintetében. 1943. 7. szám; A műszaki roham és a gyalogsági roham. 1943. 11. szám). 1944-ben feleségül vette Kovács Paula tanárnőt, nem sokkal később megszületett fia: Szilárd.

A háború végén a Minisztériummal együtt Ausztriába menekült, ahol amerikai hadifogságba került. Magyarországra visszatérve 1945 őszén a tisztigazolóbizottság megfosztotta a rangjától, de a Népbíróóság Fellebbezési Tanácsa 1946 februárjában megsemmisítette az előző döntést, igazolta, és visszaadta a rendfokozatát. 1946-ban saját kérésére szolgálaton kívüli viszonyba került, de addig sem teljesített katonai szolgálatot, mivel létszámfeletlinek minősült. 1945 és 1949 között, négy éven át fizikai munkásként dolgozott. A Rákosrendező pályaudvaron vasúti pályamunkásként, majd a budapesti Dráva utcai fatelepen favágóként, végül Alagon egy kertészetben mezőgazdasági munkásként. 1949-ben visszahívták az át- és újraszervezett hadseregbe. Először az alapfokú

tisztképzésben vett részt mint harcászati oktató, majd 1950-ben a Honvédelmi Minisztérium Honvédvezérkar Főnökségének az akkor létrehozott önálló vegyharc-osztálya osztályvezetőjének nevezték ki, őrnagyi rangban. Az ő közreműködésével jött létre, és kezdte meg működését a Szentendrei Műszaki Tisztiskola vegyivédelmi tanszéke.

1951. november 3-án az ÁVH letartóztatta, családját (feleségét és kisfiát) kitelepítették Budapestről. Bártfai Szabó László is, számos társához hasonlóan, koncepciós ügy áldozata lett. Az eljárás során „népi demokrácia ellenes megnyilvánulásokkal” vádolták. Azaz egy meglehetősen tág fogalmi keretbe helyezték a hamis vádat. Bártfai Szabót végül nem állították bíróság elé, azaz nem „pontosították” a vádat. A letartóztatás mögött rendszerszintű leszámolás állt. A magasan képzett katonatisztekre, pontosabban a szaktudásukra egy ideig szüksége volt az új hadseregnek. Amint ezt a tudást „átadták”, a gyilkos politikai logika leplezetlenül érvényesült, és eltávolították a korábbi tiszteket. A halálos ítéletekkel végződő perekből hosszú börtönöveken keresztül az internálásig terjedt a skálája az „eltávolításoknak”. Bártfai Szabót Kistarcsára internálták, ahonnan 1953-ban szabadult.

Bártfai Szabó Lászlót a Ludovikán megszerzett igen magas színvonalú tudás birtokában a második világháború küszöbén avatták tisztté. A megszerzett tudását tovább gyarapította, komoly elméleti tevékenységet fejtett ki. Nyelvismerete révén kulturális és szakmai tájékozódása messze túlnyúlt a határokon, európai léptékűnek mondható. Mindezek mellett komoly harci tapasztalatokra tett szert csapattisztként a doni harcok során. Sőt, nem egyszerűen tapasztalatokat szerzett, hanem különösen embert próbáló körülmények között bizonyította, hogy kiváló parancsnok. Emberi számítások szerint, a tudása és tapasztalatai révén, normális körülmények között szép katonai karriert kellett volna befutnia. A történelem, a politikai változások azonban ezt nem tették lehetővé. Katonai karrierje derékba tört. Ezzel, nyugodtan kijelenthetjük, egy különlegesen tehetséges tisztet vesztett a hadsereg. Olyat, akinek a hivatását kellett volna gyakorolnia, amelyben minden bizonnyal további kiváló eredményeket ért volna el. Bárhová is keveredett a polgári életben, bármilyen munkát is végzett, mindig magas színvonalon látta el feladatait, de elsősorban katonatiszt volt. Annak kellett volna maradnia egész pályafutása során.

Szabadulása után a polgári életben kellett boldogulnia. A magyar királyi Honvédségnél szolgált (a korszak terminológiája szerint: a „horthysta”) katonatiszti előélet a „létezett szocializmusban” nem volt jó ajánlólevél. Az egykori tiszteknek az élet minden területén folyamatosan meg kellett küzdeniük ezzel

a teherrel. Kiemelten ellenséges kategóriának számítottak, a munkavállalástól a lakhatóság hátrányokat szenvedtek. Bártfai Szabó előbb a nagykőrösi Ládagyárban dolgozott segéd munkásként, majd 1954-től Kecskeméten a Vízművek technikusaként. Később sikerült műszaki képzettségéhez valamivel közelebb álló munkát találnia. Előbb útépitési építésvezetőként helyezkedett el, majd 1960-tól a Magyar Beruházási Banknál műszaki revizor lett, később beruházási főosztályvezető. 1971-től 1975-ös nyugdíjazásáig az OTP Megyei Igazgatóság Tanácsai Osztályának főelőadója. Nyugdíj után, részmunkaidőben az AGROBER kecskeméti irodájának alkalmazottja volt.

1962-ben kérte a rehabilitálását. A BM Titkárság Ellenőrzési Osztálya a kérelmet elutasította azzal az indokkal, hogy „internálása indokolt volt”. Tehát továbbra is a rendszer ellenségeként tartották számon. Az 1960-as, 1970-es évek szürke, szívosan végigküzdött hétköznapijain során befutott egyfajta polgári karriert: segéd munkásból banki főosztályvezető lett. Visszavonultan, munkájának, családjának élt. Az állambiztonsági szervek azonban nem tévesztették szem elől. Az egykori katonatisztekkel érintő, 1962-ben felállított nyilvántartásban természetesen szerepel ő is. Az operatív kartonját 1967-ben állította ki a BM III/2-C osztály, azaz az Operatív Figyelő és Környezetanulmányozó Osztálynak az „Ellenséges tevékenységgel gyanúsított személyek megfigyelése, elsősorban a belső reakció vonalán” alosztálya. A kartonon azonban csupán egyetlen ellenőrző pecsét található a kiállítás évéből. A későbbiek során nem került rá semmilyen bejegyzés.

A könyvek

A polgári életben kitartó munkával magának és családjának biztos egzisztenciát teremtő Bártfai Szabó nem feledkezett meg katonatiszti múltjáról. Ha nem is gyakorolhatta hivatását, a múlt feldolgozása, értelmezése és megírása maradt az a terep, ahol legalább elméletben foglalkozhatott vele. Ennek köszönhető, hogy megírta a második világháborús tapasztalatait. Jó írói érzékről tanúskodik, hogy nem egy naplószerű eseményfelsorolást tett le az asztalra, hanem kiemelte a háború – számára legalábbis – legdrámaibb eseménysorát, a visszavonulást a Don-kanyarból. Talált tehát egy pontosan megfogalmazható, konkrét „témát” (a visszavonulást), amelyet nagyon jól ismert. Jól ismerte egyrészt képzett tisztként, ami a katonai-hadtörténeti vonatkozásait illetve, és jól ismerte az eseménysort az átélő szemtanú hitelességével és eleveenségével, azaz annak minden emberi vonatkozásával. Mindezek a szöveg élményszerűségét nagyban

növelték. A kéziratot az 1960-as évek közepén zárta le. Nagyjából ekkor jelent meg Görgényi Dániel visszaemlékezése, akit Bártfai személyesen ismert. Levelezésbe kezdtek, és a kapott információkon felbuzdulva úgy döntött, hogy megpróbálja kiadni a saját visszaemlékezéseit. Ettől a pillanattól kezdve gyakorlatilag minden szóba jöhető kiadónál és néhány folyóiratnál is próbálkozott a közléssel. Természetesnek mondható, hogy először a Zrínyi Katonai Könyvkiadót kereste meg (1969–70), ahol különösebb indoklás nélkül elutasították. Ezek után próbálkozott a Gondolat (1970), a Magvető (1974–75), a Kossuth (1979) kiadónál, valamint részletek publikálása, esetleg folytatásos közlés érdekében az *Új Írás* és a *Magyarország* folyóiratoknál, valamint a *Rakéta* regényújságnál. Mindenhol elutasították. Megjegyzendő, hogy a kéziratot időközben mint értékes visszaemlékezést a Hadtörténeti Levéltár és az Országos Széchenyi Könyvtár gyűjteményében is elhelyezték.

Az 1980-as évek elején aztán felajánlotta a kéziratot (és egy olasz szerző, Giulio Bedeschi *Százezer jégcsajka* című munkájának az általa készített fordítását) az Európa Könyvkiadónak. Az Európa ugyan elsősorban világirodalom kiadásával foglalkozott, de éppen ebben az időben szélesítette a profilját. A második világháború eseményeivel foglalkozó könyvsorozat elindítását tervezték. Ennek (a könyvsorozat elindításának) a háttérében nyilván az állt, hogy Nemeskürty István ismert könyve (*Requiem egy hadseregért*), majd Sára Sándor dokumentumfilm-sorozata (*Krónika – A 2. magyar hadsereg a Donnán*) jelentős érdeklődést váltott ki. Az Európa Könyvkiadó elfogadta Bártfai Szabó kéziratát, a lektorok messzemenően támogatták a kiadását. Alapos szerkesztői munkával a kisebb tévedéseket korrigálták. A kötet ekkor (1983–84) mégsem jelent meg. A kötet kiadásának a leállítását az állambiztonsági szolgálat közbeavatkozásának tulajdoníthatjuk. A szolgálatok által a felső (belügyi és politikai) vezetés tájékoztatására összeállított Napi Operatív Információs Jelentésekben 1983-ban ugyanis feltűnt Bártfai Szabó László neve. A június 21-én kiadott operatív jelentésben a következő olvasható.

„A volt horthysta hadsereg katonai középiskoláinak (Kőszeg, Pécs, Sopron) 1933-ban érettségizett hallgatói f. hó 9-én Budapesten tartották 50-éves találkozójukat. Ezen 60 fő vett részt, köztük három külföldön (USA, Hollandia, Ausztria) élő személy. A találkozó legaktívabb szervezője Bártfai Szabó László volt, aki jelenleg is ellenséges beállítottságú.”

Az információ forrását megbízhatónak, tartalmát részben ellenőriztnek minősítették. A legfontosabb rész természetesen ebben az esetben is az intézkedés.

A felső vezetésnek azt jelentették, hogy az állambiztonsági szervek „a lezajlott találkozóval összefüggésben bizalmas nyomozást kezdeményeznek”. Bártfai Szabó László 1983 nyarán tehát bekapcsolódott katonai középiskolája érettségi találkozójának a szervezésébe. Erre talán az is bátorította, hogy az Európa Könyvkiadó éppen elfogadta közlésre háborús visszaemlékezéseit. A június 9-én lezajlott összejövetelről jelzés érkezett az állambiztonsági szervekhez, június 21-én ez bekerült az információs jelentésbe. Ennek hatására elrendelték a titkos nyomozást, amelynek egyik célszemélye a legaktívabb szervező, Bártfai Szabó volt. A nyomozás során vagy annak előkészítésekor (dosszié ugyanis nem található róla, tehát lehet, hogy az előzetes tájékozódás után végül nem indították el) szóban kérték az egyik társosztály, a kulturális elhárítással foglalkozó III/III-5 segítségét. Ennek az osztálynak a Bereznay fedőnevű és az Európa Könyvkiadóban tevékenykedő ügynökétől származott az a jelentés, amely felhívta a figyelmet Bártfai Szabó kiadás előtt álló kéziratára. Az ügynöki jelentés tartótiszti értékelésében csak lehetőségként merült fel a kiadás akadályozása, nem utasításként. A kiadást mindenesetre leállították.

A Kiadói Főigazgatóság iratanyagában nem található a kézirat sorsával kapcsolatos akta ebből a periódusból (1983–86), amely megmutatná, hogyan és miért történt „hivatalosan” a kézirat letiltása. Az 1987-es magánkiadás engedélyeztetéséről azonban maradt fenn ügyirat. Ebben az szerepel, hogy a Kiadói Főigazgatóság akkori vezetése szóban tájékozódott a korábbi eseményekről, tehát már akkor sem találták az előző engedélyeztetési eljárás aktáját. Ez megerősíti azt a feltételezést, hogy a kötet kiadásának a (véltetően konspiratív) leállítása az állambiztonsági szervekhez köthető. Ennek során pedig kiemelték és talán meg is semmisítették a kiadói iratokat.

Bártfai Szabó László könyve nem sokkal később (1988-ban) végül mégiscsak megjelent – magánkiadásban. Igaz, ez sem ment egyszerűen. A magánkiadás lehetősége az Európa Könyvkiadóval való szerződésbontás után szinte azonnal felmerült. 1987-ben érkezett el az ügy olyan fázisba, hogy megkérhették a magánkiadás engedélyezését a Kiadói Főigazgatóságtól. A Főigazgatóság kikérte a Honvédelmi Minisztérium véleményét. A minisztérium azonban a „jelen politikai helyzetben” ellenezte a kötet megjelenését. Bővebben nem magyarázták, mire gondolnak. A Kiadói Főigazgatóság vezetése viszont, némileg talán váratlanul, és talán a könyv iránt megnyilvánuló érdeklődést érzelve, a kézirat mellé állt. „Szuperlektort” kértek, és nagy nehezen elérték, hogy 1987 végére minden engedélyre pecsét kerüljön. Igaz, ehhez súlyos engedményekre is szükség volt, hozzávetőlegesen száz oldalt ki kellett hagyni a kötetből. Mindenesetre 1988-ban

végre nyomdába került és meg is jelent a kötet (*Az utolsó emberig – egy csapatparancsnok visszaemlékezései a Don menti harcokra*).

Bárfai Szabó László második kötetére a rendszerváltozásig várni kellett. Letartóztatásának és internálásának történetét írta meg *A nagy tapsok idején* címmel. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, akkori nevén: a Történeti Hivatal pályázatot írt ki, amelyben kiadatlan visszaemlékezések publikálását kívánták támogatni. Bárfai Szabó László munkája, és nem mellékesen feleségének a naplója, első díjat kapott a pályázaton. Így a két kézirat egyben jelenhetett meg, igaz, csak a szerző halála után: 2005-ben.

A rendszerváltást követően, 1992-ben Bárfai Szabó Lászlót rehabilitálták, visszakapta őrnagyi rangfokozatát, majd alezredessé léptették elő. 1994-ben megkapta a Magyar Köztársaság tiszti keresztjét. 1999-ben hunyt el.

Irodalom

B. Szabó László: *A Dontól a Budapest Főváros Bíróságáig (Egy kézirat története) 1969–1988*. Kézirat. Hadtörténelmi Levéltár, Tanulmánygyűjtemény 2717.

Bárfai Szabó László: *Az utolsó emberig*. Budapest, szerzői kiadás, 1988.

Bárfai Szabó László: *A nagy tapsok idején*. Budapest, BT Press, 2005.

Borzák Tibor: Egy másik ütközet. Bárfai Szabó László két évtizedes könyvkiadási kálváriája. *Forrás*, 21. (1989), 9. 58–75.

Borzák Tibor: Arcképek. Bárfai Szabó László. *Szabad Föld*, 54. (1998), 30. 20.

Kacsó Lajos: A helytállás tiszti keresztje (Interjú Bárfai Szabó Lászlóval). *Magyar Honvéd*, 6. (1995), 46. 36–37.

Források

ÁBTL 3.1.2. M-42095 Bereznay

ÁBTL 4.1. A-933/6 Vidéken élő volt horthysta katonatisztek

ÁBTL 3.1.9. V-96728 Csiszár Gábor és társai

ÁBTL 3.1.5. O-9698/1 Rehabilitációs jegyzőkönyvek

ÁBTL 2.7.1. Napi Operatív Információs Jelentések (NOIJ) 45-78/10/122/1983.

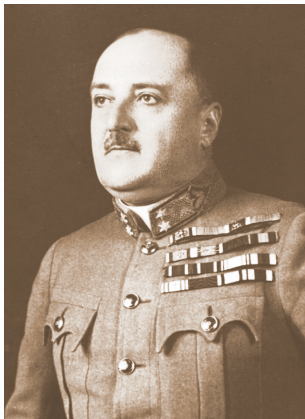
HM HIM Központi Irrattár. Ti. 3642.

MOL OL XIX. I. 21.a. Kiadói Főigazgatóság. Általános iratok

Belitska Sándor

(1872–1939)

„Magasztaló dicséretet, de egyben kesergő panaszt is szeretnék írni, hiszen mindketőre megvan az igaz okunk. Meg kell emlékeznünk ugyanis egyik legnagyobb nemzeti értékünkről, de ugyanakkor meg kell siratnunk az ő szomorú elmúlását. Szegényebb lett a Ludovika Akadémia az ő ezer és ezer neveltjének egyik legkitünőbbikével. Szegényebb lett a honvédség az ő legkiválóbb, legnemesebb egyik tagjával. Szegényebb lett a magyar társadalom és az egész ország az ő legnagyobb, legtiszteltebb és legszeretettebb fiainak egyikével. Nemcsak a rendkívüli tehetségű nagy katonát gyászoljuk Belitska Sándornak érdemekben gazdag egyéniségében, hanem az igazi magyar gavallért, a szeretetreméltó kedves bajtársat és igazságszerető, áldott szívű embert is.”

Ezen mondatokkal kezdte Belitska Sándorról a *Magyar Katonai Szemle* 1940. évi 2. számban közreadott nekrológját vitéz Berkó István nyugállományú ezredes, a két világháború közötti időszak egyik ismert és elismert hadtörténésze, a folyóirat szerkesztője.

De ki is volt Belitska Sándor, akiről a méltatás és a „kesergés” is szólt? Hadügyminiszter a P. (Pattantyús) Ábrahám Dezső vezette „szegedi ellenkormányban” 1919. július 12-e és 1919. augusztus 12-e között, majd honvédelmi miniszter 1920. december 16-a és 1923. június 28-a között a széki Teleki Pál gróf, illetve a bethleni Bethlen István gróf vezette kormányokban. Milyen életutat járt be mindaddig, amíg a miniszteri tisztségeket elnyerte, és miként alakult élete a második miniszteri tiszttől történt megválás után?

Családi háttér és tanulmányok

Belitska Sándor 1872. április 2-án látta meg a napvilágot Belitska Gusztáv és Lenhardt Ilona legkisebb fiaként a Torontál vármegyei Lajosfalva településén (a település neve egykoron Nagylajosfalvaként is ismeretes volt, ma Padina, Szerbia), ágostai hitvallású evangélikus családban. A település az 1800-as évek elején jött létre a határőrvidéken Ludwigsdorf névvel. Lakóinak döntő többsége szlovák – a korabeli megnevezéssel tót – volt. Belitska Sándornak két testvére született, Gusztáv és Ernő. A Belitska gyerekek apai nagyapja, Belitska Pál több mint ötven esztendőn át tanító volt Lajosfalván. Vegyeskereskedő édesapjuk korán elhunyt, így a fiatalok gyermekek gyámságát nagybátyjuk, a jogakadémiát végzett Belitska Béni (1866–1921) vállalta, aki az 1880-as években szolgabíró, illetve főszolgabíró volt Zsombolyán (ma Jimbolia, Románia), majd Torontál vármegye árvaszéki elnöke, 1892 novemberétől pedig szabadelvű programmal a nagykomlói kerület országgyűlési képviselője.

Belitska Sándor az elemi iskolát magántanulóként a családi házban végezte el, majd a fehértemplomi (ma Bela Crkva, Szerbia) főgimnázium tanulója lett. A főgimnázium öt osztályát jeles eredménnyel fejezte be, és 1886-ban felvételt nyert a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémiára. A katonatiszti hivatás választásában feltehetőleg közrejátszhatott a gyámi vagy anyai döntés is, mivel a Ludovika Akadémián a tanulmányokat magyar állami alapítványi vagy magán-alapítványi helyen (is) lehetett folytatni, így a taníttatás költségei nem terhelték a családot. Belitska Sándor a Ludovika Akadémia növendékeként 1886. október 1-je és 1900. augusztus 18-a között mind a négy évfolyamot alapítványi helyen végezte, és mind a négy esztendőben évfolyamelső volt, jeles eredménnyel.

A gyalogostiszi kiképzésben részesülő Belitska Sándor „növendék úr” a ludovikás évek alatt kitűnően használta a magyar, a német és a francia nyelvet – írt és olvasott is –, és beszélt „tótul, valamint horvátul”. (Később megtanult oroszul, majd lengyelül is.) A Ludovika Akadémia sikeres befejeztekor mint évfolyamelsőt 1900. augusztus 18-án, 1900. november 1-jei ranggal, 1. hadapród rangszámmal hadnaggyá avatta az uralkodó a szegedi 5. honvéd gyalogezred 3. zászlóaljához, amely Nagybecskerekén állomásozott. Az 5. honvéd gyalogezredhez történő felavatás feltételezhetően a szlovák és a horvát nyelvismeretének is köszönhető volt, hiszen az adott csapattest legénységi állományának egy része a szerb, szlovák és német nemzetiségű had-, illetve sorkötelesek közül került ki.

Katonatiszti pályafutása 1918-ig

Belitska Sándor 1890. augusztus 19-én, avatása másnapján már megkezdte a tényleges tiszti szolgálatát csapattesténél mint századtsiszt. 1890. október 11-e és 1890. november 2-a között helyettes zászlóaljsegédtiszt volt, majd 1891. június 7-ig századtsiszt. Ekkortól egy rövid időre – 1891. július 1-jéig – ismételten helyettes zászlóaljsegédtiszt lett. A továbbiakban 1891. július 30-ig ismét századtsisztként, majd azt követően 1891. szeptember 8-ig újból ideiglenesen zászlóaljsegédtisztként szolgált. A zászlóaljsegédtiszti megbízatásai egyértelműen azt jelezték, hogy a csak alig egy esztendeje tényleges állományú fiatal hadnagyban előjárói tehetséget vélték felfedezni, és tapasztalatait meghaladó feladatokkal bízták meg.

A korban természetes volt, hogy a különböző csapat- és seregtestek fegyvergyakorlatokat tartottak, így a szegedi 5. honvéd gyalogezred is részt vett 1891. szeptember 9-e és szeptember 20-a között ilyen gyakorlaton, amelynek során Belitska dandárparancsörtszti beosztást látott el. 1891. szeptember 21-e és 1892. október 9-e között továbbra is az 5. honvéd gyalogezred 3. zászlóaljának segédtisztje, miközben 1891. január 1-je és október 15-e között a zászlóaljfégyvertszti beosztását is betöltötte, illetve 1891. október 16-a és 1892. augusztus 7-e között az étkezési bizottság elnöke volt csapattesténél.

Belitska Sándor azon fiatal honvédtisztek közé tartozott, akik magasabb képzésre törekedtek, amely a bécsi császári és királyi Hadiiskolán (k. u. k. Kriegsschule), a vezérkari tisztképzés intézményében történő kétesztendei képzést jelentette. Ehhez a „belépést” a magyar királyi Honvédségben szolgáló fiatal hadnagyok, főhadnagyok esetében a honvéd felsőbb tiszti tanfolyam elvégzése jelentette. A tanfolyamon végzett fiatal honvédtisztek közül a legjobbak – felvételi nélkül, a honvédség főparancsnokának kijelölése alapján – a bécsi császári és királyi Hadiiskolán folytathatták tanulmányaikat, ahol az összhaderő vezérkari tisztképzése „zajlott”.

Belitska Sándor 1892. október 12-én kezdte meg tanulmányait az egyéves honvéd felsőbb tiszti tanfolyamon, sikeres felvételi vizsgáját követően. A felvételi vizsga tárgyai a következők voltak: földrajz, mennyiségtan, fegyvertan, utásztan és általános történelem 1648-tól a jelenkorig.

Egy időben legfeljebb harminc fiatal hadnagy, illetve főhadnagy folytathatta a tanulmányait honvéd felsőbb tiszti tanfolyamon, ahol a következő tárgyakból kellett a tanév végén vizsgát tenniük a honvédelmi miniszter által kijelölt bizottság előtt: hadseregszervezet, harcászat, tértan és ábrázolástan, harctéri és állandó erődítés, hadászat, hadi földleírás, segédtiszti és vezérkari szolgálat, katonai

törvénykezés, történelem, német nyelv, horvát nyelv, francia nyelv, nemzetközi jogtudomány, lovaglás, vívás, torna, a gyalogság, a lovasság és a tüzérség gyakorlati szabályzatai, szolgálati szabályzat.

A vizsgázókat a bizottság jeles, igen jó, jó, elégséges és ki nem elégítő eredménnyel minősítette, és a legjobb négy–nyolc fő kezdhette meg a két esztendeig tartó tanulmányait a császári és királyi Hadiiskolán. (A tanulmányi idő 1908-tól három esztendőre emelkedett.) Belitska Sándor – aki a honvéd felsőbb tiszti tanfolyamot jeles eredménnyel fejezte be – 1893. augusztus 1-jétől augusztus 14-ig a szegedi 5. honvéd gyalogezred 9. századának századtitije volt, majd 1893. szeptember 20-ig zászlóaljsegédtiszt. Ezt követően 1893. október 11-ig ismét századtitiszt, majd következett Bécs, a császári és királyi Hadiiskola. A hadiiskolai tanulmányait az 1894. május 1-jével főhadnagyi rendfokozatba kinevezett Belitska 1895. október 14-én fejezte be, „igen jó” összeredménnyel. Az ilyen fiatal tisztek általában a császári és királyi haderő valamelyik seregtest-parancsnokságára kerültek, „beletanulandó” a vezérkari tiszti munkába.

Belitska Sándor a császári és királyi 6. hadtestparancsnokság vezérkari osztályán lett „beosztott vezérkari tiszt”, és ott szolgált 1896. szeptember 30-ig. Közben a szegedi 5. honvéd gyalogezred állományából áthelyezték a kassai 9. honvéd gyalogezred állományába 1895. november 1-jével.

A császári és királyi 6. hadtestparancsnokság vezérkari osztályán teljesített szolgálatot követően 1896. október 1-jétől 1898. január 14-ig a magyar királyi szegedi II. honvédkerületi parancsnokságon lett beosztott vezérkari tiszt, azt követően 1898. január 15-én a debreceni 3. honvéd gyalogezredben nyert századparancsnoki beosztást. Ezen beosztásában nevezte ki az uralkodó 1898. május 1-jével 2. osztályú századosá, 19. rangszámmal, immáron a vezérkari testületben.

Századparancsnoki beosztását mindössze néhány hónapig töltötte be, mivel 1898. október 1-jével a budapesti honvéd felsőbb tiszti tanfolyamra helyezték át tanárnak. Alig öt esztendő után a tanfolyam egykori tanulójából tanár lett a budapesti intézményben, aki ott harcászatot – a korabeli megnevezéssel taktikát – tanított. Öt esztendeig oktatta a magasabb végzettségre, beosztásokra törekvőket – 1900. május 1-jétől 1. osztályú vezérkari testületbeli századosi rendfokozatban –, amikor is áthelyezték 1903. november 20-ával Bécsbe, a császári és királyi vezérkar vasúti irodájába beosztott vezérkari tisztnek.

Nem ismeretes, hogy milyen okból vált ki rövid időre a szolgálatból, de az tudott, hogy 1904. szeptember 17-e és 1905. szeptember 18-a között „illeték nélküli szabadságon” volt. A jelzett szabadság letelte után a császári és királyi 4. hadtest (Budapest) parancsnokságának vezérkari osztályán fogalmazó tisztként

teljesített szolgálatot 1907. május 1-jéig. 1907. május 1-je és 1907. október 31-e között a Honvédelmi Minisztérium 3. ügyosztálya vezetőjének lett a helyettese. Az osztály ügykörébe tartozott többek között: „1. Az összes honvéd legénység kiegészítése, nyilvántartása, állománykezelése, állománykiegyenlítése, létszám felett való vezetése [...] 3. A gyalogsági legénységi csapatskolák összes ügyei, beleértve a vonatkozó utasítások kidolgozását [...] 8. A testőrséghez kijelölt legénységi egyének előjegyzése [...]”

Még ugyanazon évben – 1907-ben – Belitska Sándor a vezérkari tisztek számára kötelezően előírt vezérkari törzstiszti vizsgát „igen megfelelt” minősítéssel tette le, és továbbra is a vezérkar testületbeli tisztek állománycsoportjában maradt.

A Honvédelmi Minisztériumban osztályvezető-helyettesi beosztásában alig hat hónapig szolgált, amikor is 1907. november 1-jével a magyar királyi Honvédség törzstiszti tanfolyamának lett a tanára, és ugyanazon nappal az uralkodó őrnaggyá nevezte ki a vezérkari testületben 4. rangszámmal. Két és fél esztendei tanári működése után még a vezérkari alezredesi kinevezését – 1911. május 1. – megelőzően 1910. március 3-án a Honvédelmi Minisztérium 1. osztályának lett a vezetője, és azon beosztásában nyerte el a vezérkari testületbeli ezredesi kinevezését 1914. január 9-ével.

A Honvédelmi Minisztérium 1. osztálya a minisztérium egyik legfontosabb osztálya volt. Tizennyolc pontban foglalták össze az ügykörébe tartozó területeket, amelyek közül a legjelentősebbeknek tartottak a következők voltak, a teljesség igénye nélkül:

„1. A m. kir. honvéd és népfelkelő hatóságok, parancsnokságok, csapatok, valamint a koronaőrség és a parlamenti őrség részletes szervezése, katonai kiképzése, és az erre vonatkozó törvényjavaslatok szerkesztése. 2. A cs. és kir. közös hadsereg és a cs. kir. honvédség tisztán katonai és szervezési kérdései; azok béke hadrendjének és elhelyezésének nyilvántartása. 3. A honvédség és népfelkelés ügy- és szolgálati rendje. [...] 8. Az összes vezérkari és törzskari ügyek és a honvédségnél szolgálati alkalmazásban álló vezérkari testületi és tüzértörzskari, valamint vezérkari és tüzértörzskari szolgálatra alkalmazott ily minőségű tisztek összes személyi ügyei. 9. A felsőbb tiszti tanfolyam ügyei a hadiskolába és felsőbb tüzértanfolyamba való vezénylést illetőleg. A tulli és a honvéd táviró tanfolyam, a hadi iskola és a felsőbb tüzér tanfolyam összes ügyei katonai tekintetben [...] 13. Minden elvi jelentőségű ügy, mely a honvédség, illetve népfelkelés szervezetét, kiegészítését, kiképzését és katonai közigazgatási ügyvitelét érinti [...]”

Mint a Honvédelmi Minisztérium 1. osztályának a vezetője tevékeny közreműködője volt az új véderőtörvény előkészítésének. A tárgyalásokon számos esetben képviselte a Honvédelmi Minisztériumot, illetve volt a honvédelmi miniszter

„kísérője”. A véderőtörvényt hosszas viták után a Magyar Országgyűlés képviselőháza 1912. június 4-én elfogadta, majd az uralkodó szentesítette, miután azt a főrendiház is elfogadta (1912. évi XXX. törvénycikk).

Az Osztrák–Magyar Monarchia által a Szerb Királyságnak 1914. július 28-án küldött hadüzenetet követően nem sokkal a Honvédelmi Minisztérium I. csoportjának lett a főnöke – 1914. december 1-jével kapta meg a kinevezését –, mivel Szurmay Sándor vezérőrnagy ebből a beosztásból 1914 novemberében hadműveleti területre távozott seregtestparancsnokként. A Honvédelmi Minisztérium I. csoportja ekkor a honvédség szorosan vett katonái, tehát nem közigazgatási, jogi, anyagi és hadkiegészítési ügyeit intézte.

Belitska Sándor a háború folyamán a „mögöttes országrészbeni beosztásából” 1915. október 10-ével a magyar királyi 80. honvéd gyalogdandár parancsnoki beosztásába került, és 1915. november 3-ig a hadműveleti területen szolgált, majd a Honvédelmi Minisztérium I. csoportjának lett ismételtén a főnöke. 1917. augusztus 28-án ismét hadi beosztásba került, és 1918. május 19-ig mint a magyar királyi 77. honvéd gyalogdandár parancsnoka szolgált a román hadszíntéren. Seregtestével harcolt a Csobányos és a Magyarós-hegy, majd 1917 novemberétől Szlanik és Ojtoz térségében. A seregtestet 1918 márciusában visszarendelték a frontról karhatalmi feladatok ellátására a budapesti, illetve a temesvári katonai kerületek területére.

1918. május 20-ával Belitska Sándort kinevezte az uralkodó a Keleti Hadsereg vezérkari főnökévé, és ebben a beosztásában 1918. szeptember 30-ig szolgált. 1917. szeptember 6-ával (1917. szeptember 1-jei ranggal) vezérőrnaggyá nevezték ki. A Keleti Hadsereg feladata – amelynek törzse Odesszában állomásozott – a megszállt ukrán területek biztosítása volt, illetve az onnét „jóvátételként” az Osztrák–Magyar Monarchia területére szállítandó mezőgazdasági termékek „utaztatásának” a biztosítása. Ezt a feladatot is megfelelően látta el, majd 1918 októberében a Keleti Hadsereg tisztikarának egy részével és annak állományával nagy nehézségek árán visszatért Magyarországra.

Hogy milyen véleménnyel voltak Belitska Sándorról előljárói a háború éveitől, arról a fennmaradt feljegyzések így szólnak:

1914–1915: „A legmagasabb katonai kvalifikációhoz kötött minden parancsnoki vagy egyéb állás betöltésére kiválóan alkalmas.”

1915: „Minden tekintetben kiváló tábornok [sic! 1917. szeptember 6-ával nyerte el a vezérőrnagyi kinevezést – Sz. S.], aki mint hadsereg vk. főnök is kitűnően megfelelne.”

1916–1917: „Összegyéniségénél fogva a honvédség egyik legjelesebb tábornoka.”

1918: „Mint vezérkari főnök minden tekintetben megfelel.”

Katonai teljesítményét a világháború éve alatt a II. osztályú Katonai Érdemkereszt hadidíszítménnyel, kardokkal (1917), a II. osztályú Osztrák Császári Vaskorona Rend hadidíszítménnyel, kardokkal (1916), az Osztrák Császári Lipót Rend lovagkeresztje a hadidíszítménnyel, kardokkal (1915), a Bronz Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal kitüntetésekkel ismerte el az uralkodó, valamint szolgálati éve után megkapta a III. osztályú Tiszti Katonai Szolgálati Jelet. Ugyancsak a háború ideje alatt érdemelte ki a Vörös Kereszt Tiszti Díszjelvényét hadidíszítménnyel. A békeidőszakban ítelték oda részére a III. osztályú Osztrák Császári Vaskorona Rendet (1912), a Katonai Érdemkeresztet (1910), a Bronz Katonai Érdemérmet a vörös szalagon, a Jubileumi Emlékérmet a fegyveres erő számára (1898) és a Katonai Jubileumi Keresztet (1908). A világháború során megkapta a Bajor Katonai Érdemrend II. osztályát, a II. osztályú német (porosz) Vaskeresztet, az oszmán császári Hadiérmet („Vasfélhold”) és a porosz királyi Vörös Kereszt Érem II. és III. osztályát is.

Katonatiszti és politikusi pályafutása 1918 után

Az összeomlást követően a Magyarországra visszatérő Belitska Sándor a Károlyi Mihály gróf vezette kormány idején szolgálatot vállalt. Az új magyar hadierő főparancsnoka lett 1918. november 6-ával. E beosztásra a hadügyminiszter, Bartha Albert vezérkari testületbeli alezredes „kérte fel”, aki a Károlyi Mihály vezette kormányban Linder Béla tüzértörzskari ezredest követte a hadügyminiszteri tisztségben. Kiválasztásában minden bizonnyal közrejátszott az is, hogy katonai teljesítményét, szervezői és vezetői tapasztalatait a döntéshozók jól ismerték.

A szervezés alatt álló haderő nevében 1918. november 16-án „módosulás állt be”, és az attól az időponttól kezdődően a Magyar Néphadsereg nevet viselte, a főparancsnoka pedig továbbra is Belitska maradt. A belső rend fenntartása érdekében szorgalmazta Bartha Albert hadügyminiszternél egy 4000–5000 főből álló tiszti karhatalmi alakulat felállítását, amely nem állt volna a Katonatanács befolyása alatt. Bartha elfogadta Belitska javaslatát, ki is adta a szükséges rendeletet, de olyan politikai támadás keresztültüzébe került, hogy távoznia kellett a posztjáról. A Budapesti Katonatanács Pogány József vezetésével tüntetést szervezett a Hadügyminisztérium épülete elé, és a tüntetők Bartha lemondását követelték. (Az akkor a Hadügyminisztériumban szolgáló Gömbös Gyula

vezérkari testületbeli százados későbbi emlékiratában erről azt írta, hogy akkor, attól kezdve lett ellenforradalmár.)

Bartha Albert hadügyminiszter tisztéről 1918. december 12-én lemondott. A „magyar néphadsereg” főparancsnoki szolgálati állást pedig 1918. december 23-ával megszüntették – a rendelet 1919. január 31-ével hatályosult –, de Belitska azt megelőzően már megvált a beosztásától.

Egy rövid időre rendelkezési állományba került, majd 1919. március 1-jén nyugállományba helyezték. A Magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltása (1919. március 21.) után, látva számos bajtársa letartóztatását, Szentmártonkátára utazott egy barátjához. Miután értesült, hogy Szegeden hadsereget szerveznek a bolsevizmus elleni harcra, oda indult 1919 júniusában. Útközben azonban a Vörös Őrség őrizetbe vette, de sikerült megszöknie, és eljutott a szerb megszállás alatt álló Pécsre, ahol Kovács Antal alezredes és Fischer Ferenc ügyvéd, tartalékos főhadnagy – később vitéz Keresztes-Fischer Ferenc – igyekezett összefogni a kommunellenes erőket, illetve a szerb megszállók elleni fellépést koordinálni. Belitskának végül is Pécsről június közepén sikerült továbbutaznia Szegedre.

A Károlyi Gyula gróf vezette szegedi ellenkormány hadügyminiszterének, Horthy Miklós altengernagynak, az osztrák–magyar haditengerészet hadiflottája utolsó parancsnokának az elképzelései szerint felállítandó Magyar Nemzeti Hadsereg szervezése még alig indult meg, így minden Szegedre érkező tábornokot, törzs- és főtisztet örömmel fogadtak, és kapcsoltak be a szervezésbe, illetve osztottak be a létrejövő csapattestekbe. Belitska Sándor vezérőrnagy szervezési, katonai közigazgatási tapasztalatai kimondottan jól jöttek a „szegedieknek”.

1919 júliusának elején a Nagy Háborúban győztes nagyhatalmak nyomására a Károlyi Gyula vezette szegedi ellenkormány lemondott, és P. Ábrahám Dezső vezetésével új ellenkormány alakult meg Szegeden.

Horthy Miklós az új kormányban már nem vállalt miniszteri tisztséget. A P. Ábrahám Dezső vezette ellenkormányban a hadügyminiszteri tisztelet július 12-én Belitska Sándor foglalta el. Horthy Miklós a Magyar Nemzeti Hadsereg vezetője lett fővezéri „titulussal”.

1919 júliusának elején felmerültek olyan elképzelések – alapvetően francia katonai körökben –, hogy az antanthatalmak fegyveres erővel lépjenek fel a Magyarországi Szocialista Szövetséges Köztársaság ellen. Egy esetleges Budapest elleni támadáshoz a Magyar Nemzeti Hadsereg is csatlakozni kívánt. Belitska Sándor hadügyminiszter szerint egy sikeres katonai akcióhoz legalább 30 000 fős katonai erőre lett volna szükség. A Szegedet megszállva tartó francia erők, illetve katonai hatóságok azonban a Magyar Nemzeti Hadsereget

jelentő alig 4500 főből mindössze csak 2300 fő felfegyverzését engedélyezték, illetve ekkora létszám felfegyverzéséhez szükséges katonai felszerelést, valamint fegyvereket adtak át. Jól mutatja a korabeli szegedi viszonyokat a Magyar Nemzeti Hadseregbe történő belépésre buzdító felhívás azon része, amely a belépni szándékozókát fegyver, katonai felszerelés és élelmiszer „magukkal hozatalára” szólította fel.

1919. július 23-án, a Vörös Hadseregnek a Tisza folyónál megindított támadása napján Belitska egy öt meginterjúvoló brit újságírónak kifejtette, hogy a tanácskormány fennmaradásának az oka alapvetően az, hogy az antant – elsősorban a franciák – katonai erővel nem léptek fel ellene. A Nemzeti Hadsereg kész lenne Budapest ellen indulni, de ehhez fegyverre és hadianyagra lenne szüksége. Az antantnak döntenie kellene, hogy vagy támadást indít a főváros ellen, vagy engedi, hogy a Nemzeti Hadsereg cselekedjen. Utóbbiról nyugodtan állítható, hogy utópisztikus elképzelés volt, hiszen a Magyar Nemzeti Hadsereg még a szervezés állapotában volt, és a létszáma nem érte el az 5 ezer főt sem.

1919. július 24-én Belitska Sándor Teleki Pál grófnak, a P. Ábrahám Dezső-kormány külügyminiszterének társaságában Belgrádban tárgyalt Mišić vajdával, a délszláv (szerb) haderő vezérkari főnökével. Kérték, hogy a Nemzeti Hadsereg alakulatai a szerbek által megszállt területen átvonulhassanak a Dunántúlra, és tegyék lehetővé ott újabb katonai alakulatok szervezését, elsősorban Baja, Pécs, Gyékényes térségében. A Dunántúlra való átvonuláshoz a délszláv (szerb) politikai és katonai vezetés elvben hozzájárult, de a már meglévő alakulatok mellé ott újabbak felállítását elutasította.

Alig két nappal a belgrádi tárgyalásokat követően, július 26-án Belitska Sándor sürgette a kormányt, hogy lépjen fel a Szmracsányi György vezette grazi ellenforradalmi csoportnál a bécsi magyar követség kirablásából szerzett pénz egy részének Szegedre juttatásáért, mert a nemzeti csapatok felszerelése, ellátása jelentős összeget igényel.

Július 27-én Belitska miniszteri rendeletet adott ki az egyre nagyobb számban Szegedre érkező tisztek politikai magatartásának szigorú igazolására, az erre a célra felállított személygyűjtő állomáson. A rendelet lényeges elemeként hangsúlyozta:

„A tisztek fogadására hivatott valamennyi p[arancsnok]ságnak és közegnek figyelmét a bajtársakat megillető tapintatos eljárásra hívom fel. A bajtársias szellem és az egymás iránti kölcsönös tisztelet meg nem engedheti, hogy azon tisztjeink, kik nélkülözések és számtalan életveszély után végre eljuthatnak hozzánk, itt elutasító, sőt durva fogadtatásban részesüljenek.”

Augusztus 2-án és 3-án Horthy Miklós fővezér, Belitska Sándor hadügyminiszter és bádoki Soós Károly vezérőrnagy, a Nemzeti Hadsereg vezérkari főnöke több tárgyalást is folytatott a francia katonai hatóságokkal a Magyar Nemzeti Hadsereg alakulatainak a felfegyverzéséről, illetve azoknak a Dunántúlra való átvonulására vonatkozóan. Az előőrsök már 1919. augusztus 4-én el is indultak. Augusztus 5-én Belitska ezúttal Balla Aladárral, a P. Ábrahám Dezső vezette ellenkormány belügyminiszterével együtt Belgrádban tárgyalt, de a szerb tárgyalópartnereik ismételten csak homályos ígéretet tettek a magyar csapatoknak a szerb haderő alakulatai által megszállt magyar területeken történő átengedése ügyében. Augusztus 8-án Belitska Sándor hadügyminiszter többszöri sürgető kérése nyomán a francia katonai hatóságok Szegeden jelentősebb mennyiségű – korábban a magyar haderőtől zsákmányolt/lefoglalt – hadianyagot adtak át a Magyar Nemzeti Hadseregnek. Annak a felfegyverzése gyakorlatilag ennek köszönhetően történhetett meg. Ugyanezen a napon a magyar főerők is elindultak a Dunántúlra.

1919. augusztus 12-én a továbbra is Szegeden működő, P. Ábrahám Dezső vezette ellenkormány elismerte, hogy a Budapesten megalakult, Friedrich István vezette kormány Magyarország „törvényes kormánya”, így a miniszterelnök és kormányának valamennyi tagja – köztük Belitska Sándor hadügyminiszter is – lemondott.

A P. Ábrahám Dezső vezette kormány lemondását követően Belitska visszavonult a közéletől. Nem ismeretes, hogy katonai és politikai szerepet vállalt volna 1920 decemberéig. Akkor a honvédelmi miniszteri tisztétől megvált Stréter István vezérőrnagyot váltotta a miniszteri poszton 1920. december 16-án. Másnap altábornagyi kinevezést nyert, és egyben szolgálaton kívüli viszonyba helyezte az államfő, mivel politikai tisztséget tényleges állományú katonatiszt nem tölthetett be.

Belitska Sándornak honvédelmi miniszterként számos nehézséggel, szinte megoldhatatlannak látszó problémával kellett szembesülnie. A legnehezebb feladatot a trianoni békeszerződésben foglalt katonai előírások végrehajtása, azok betartása jelentette. A szerződés a magyar katonai erő létszámát 35 ezer főben maximálta, meghatározta a tiszti és az altiszti létszámot, a fegyverzet mennyiségét és milyenségét is. Az előírások betartásának ellenőrzésére Szövetségekői Katonai Ellenőrző Bizottságot állítottak fel, ami ténylegesen az ország szuverenitásának a korlátozását jelentette. A megcsonkított, kifosztott ország gazdasági helyzete erősen korlátozta az engedélyezett haderő megfelelő kiépítését, és a tisztikar létszámának apasztása is komoly nehézséget jelentett. Az előírások szerint mindösszesen 1750 fős lehetett a magyar haderő tisztikara, amely

1922. január 4-ig még a Magyar Nemzeti Hadsereg nevet viselte, hogy azt követően az 1921. évi XLIX. törvénycikkben foglaltaknak megfelelően a neve magyar királyi Honvédség legyen.

Belitska Sándor honvédelmi miniszter számára a (volt?) uralkodó, IV. Károly király két visszatérési kísérlete – 1921 márciusában, illetve 1921 októberében – is komoly kihívást jelentett. A valamikor az uralkodóra tett eskü vagy a Magyar Királyság törvényesen megválasztott államfőjére tett eskü az érvényes? Ez a kérdés az adott időszak nem kevés tábornokának, törzs- és főtisztjének jelentett hasonlóan komoly gondot. Belitska Sándor végül is szilárdan kitartott Horthy Miklós, a magyar államfő mellett.

Az uralkodó első visszatérési kísérlete alkalmával, amikor is a (volt) uralkodó Szombathelyről Budapestre utazott 1921. március 27-én, a honvédelmi miniszter utasította az összes katonai parancsnokságot és hatóságot, hogy csak a kormányzó által kinevezett közegektől fogadhatnak el bárminemű parancsot vagy utasítást.

Amikor IV. Károly király 1921. október 22-én – immáron fegyveres erővel maga mellett – igyekezett „visszatérni a magyar trónra”, Belitska Sándor honvédelmi miniszter a magyar királyi Honvéd Vezérkar főnökével (akkori elnevezése már a Honvédelmi Minisztérium VI. csoportjának főnöke), Berzeviczy Béla altábornaggyal együtt készültséget rendelt el a kormányzóhűnek tartott vidéki alakulatoknál, és azok azonnali bevonulását rendelte el Budapestre. Parancs ment a Dunántúlon elhelyezkedő csapatoknak is, hogy a kormányzóra tett esküjük az érvényes, és akár fegyveres erővel is fel kell lépniük az uralkodót támogató alakulatokkal szemben. A Belitska Sándor és Berzeviczy Béla által megtett intézkedéseknek és parancsoknak köszönhetően a Magyar Nemzeti Hadsereg alakulatainak döntő többsége nem csatlakozott a IV. Károlyt támogatókhoz, és vagy „semleges álláspontra” helyezkedett, vagy szembefordult a volt királyt támogató erőkkel. Belitska ekkor már a (volt) uralkodó első visszatérési kísérlete után a miniszterelnöki tisztről lemondott Teleki Pál grófot váltó Bethlen István gróf vezette kormány honvédelmi minisztere volt. Miniszteri tisztségétől 1923. június 28-án vált meg. Ekkor 51 éves volt.

Belitska Sándor második miniszteri időszakában alakult ki a magyar királyi Honvédség hosszú évekig fennálló szervezeti kerete, az ő nevéhez köthető a magyar királyi Csendőrség újjászervezése, a trianoni katonai előírások alóli „kibúvók megtalálása”, amelyekkel a honvédség tisztikara egy részét sikerült megtartani és átmenteni a magyar királyi vámőrség, a magyar királyi folyamőrség és más „rejtett szervezetek” segítségével.

A miniszteri tisztéből való felmentés után Belitska gyakorlatilag rögtön a következő feladatára készülhetett fel. A Magyar Királyság Lengyelországba akkreditált követe lett rendkívüli követ és meghatalmazott miniszteri rangban. 1923. október 26-án foglalta el az állomáshelyét Varsóban. 1930. április 5-én felmentették, és 1930. április 30-ával nyugállományba vonult. Diplomáciai szolgálati ideje alatt, 1925. szeptember 16-án címzetes gyalogsági tábornoki kinevezést nyert.

Katonai és diplomáciai pályafutásának elismeréseként az államfő 1930. május 20-án kelt Kormányzói Elhatározásával a Kormányzói Teljes Elismerésben (Magyar Koronás Nagy Aranyérem) részesítette. Egy esztendővel korábban, 1929-ben az I. osztályú Magyar Érdemkereszt kitüntetését adományozta számára Magyarország kormányzója, ezt megelőzően, 1924-ben a Különös Dicsérő Elismerés (Magyar Koronás Nagy Aranyérem vörös-fehér szegélyes smaragdzöld szalagon) tulajdonosa lett Belitska Sándor. Talán ő az egyetlen olyan kitüntetett, aki a katonai személyek számára adományozható Különös Dicsérő Elismerést és a polgári személyeknek adományozható Teljes Elismerést is kiérdemelte. 1935. december 19-én jelent meg a Kormányzói Elhatározás a „Magyar királyi titkos tanácsos”-i méltóságról. Az első adományozásokról 1936-ban döntött Horthy Miklós. Az érdemesítettek között ott volt Belitska is.

Civil szerepvállalása és emlékezete

Belitska Sándor az 1930-as években számos társadalmi egyesületben vállalt szerepet, így tagja volt a Nemzeti Kaszinónak, az Országos Tiszti Kaszinónak, másodelnöke a Királyi Magyar Autómobil Clubnak, elnöke az Országos Galamblovó Szövetségnek, igazgatója a Margitszigeti Sportklubnak, tiszteleti tagja a Nyugdíjas Katonatisztek Országos Szövetségének (NYUKOSz), és díszjelvényének tulajdonosa. A gazdasági élet számos jelentős vállalatánál töltött be fontos tisztségeket. Elnöke volt a Magyar Fémlemez Rt.-nek, igazgatótanácsi tagja az Ipari Robbanóanyag Rt.-nek, a Magyar Általános Gyufaipari Rt.-nek, az Unió Bányászati és Ipari Rt.-nek, a Szilvásváradai Mészművek Rt.-nek, a Budapesti Zsolnay-féle Porcelán-fayence Rt.-nek.

Magánéletében számos tragédia érte. Fiatal gyermekként nemcsak édesapját, de édesanyját is elveszítette. Egyik bátyja, Gusztáv ötvenévesen, 1916 októberében, másik bátyja, Ernő alig harmincnégy esztendőskorában, 1904. július 11-én hunyt el.

Első felesége – szunyoghi Szunyogh Zsigmond érmelléki nagybirtokos és ippi és érkeserűi Fráter Emma leánya, – Katinka – tizenkét évi házasság után, életének harmincadik esztendejében, 1910. november 11-én hunyt el Budapesten. 1913. november 22-én Pécsen vette feleségül Eisner János pécsi fűszer- és bornyagykereskedő és Szeifricz Janka leányát, Eisner Ilonát (1881–1939), lovag Scholtz István császári és királyi ezredorvos özvegyét. Második hitvese két kiskorú gyermekét, Margitot (1901–1981) és Antalt (1902–1945) 1921-ben örökbe fogadta. 1939. szeptember 11-én másodszer is megözvegyült. Gyermeke egyik házasságból sem született.

Belitska Sándor címzetes gyalogsági tábornok nem sokkal felesége halálát követően, 1939. december 7-én, budapesti lakásán (V. kerület, József nádor tér 11.) hunyt el. Végso búcsúztatását a Kerepesi úti sírkertben tartották meg 1939. december 10-én. A búcsúztatást követően holttestét Pécsre szállították, és ott helyezték örök nyugalomra 1939. december 11-én a családi sírboltban.

A 20. század egyik ismert és elismert magyar katonai vezetőjére egykori írásai (A gyalogsági gyakorlati szabályzat *Harc* fejezetének határozványai példákban. I–II. rész. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 29. évfolyam. 1902. 2. szám, 1902. 3. szám; Iskola- és mintagyakorlatok. *Magyar Katonai Közlöny*, 4. évfolyam. 1911. 9. szám; Előszó. In Rubint Dezső: *Az összeomlás*. Budapest, Globus Nyomda; A honvédelmi miniszter búcsúírata a fegyveres erőkhöz. *Magyar Katonai Közlöny*, 11. évfolyam. 1923. 7–8. szám; Pilsudski. Személyes emlékeim. *Külvégi Szemle*, 12. évfolyam. 1935. 3. szám) és a volt magyar királyi honvéd Ludovika Akadémiáról készült írások emlékeztetnek.

Irodalom

Berkó István, vitéz: Belitska Sándor (1872–1939). *Magyar Katonai Szemle*, 10. (1940), 21. 289–292.

Bölgöny József – Hubai László: *Magyarország kormányai 1848–2004*. Ötödik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004.

A magyar legujabb kor lexikona (Életrajzi adatok). Szerkesztette: Rátky Zoltán és Strazimir Oszkár. Budapest, Magyar Legujabb Kor Lexikona, 1932.

Magyar politikai lexikon (Magyar politikusok) 1914–1929. Szerkesztette: T. Borsos László. Budapest, Magyar Politikai Lexikon (1914–1929) Kiadóvállalat, 1930.

A magyar társadalom lexikonja. Budapest, A Magyar Társadalom Lexikonja Kiadóvállalat, 1930.

- Parlamenti Almanach. Az 1922–1927. évi Nemzetgyűlésre.* Szerkesztette: Baján Gyula. Budapest, Magyar Távirati Iroda, 1922.
- Szakály Sándor: Belitska Sándor. In Ács Tibor – Balogh Gyula – Bencze László – Hegedűs Zoltán – Liptai Ervin – Móricz Lajos – Szakály Sándor: *Honvédelmi miniszterek 1848–1994.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 1994.
- Szakály Sándor: A Magyar Nemzeti Hadsereg létrejötte és első évei. In Anka László (szerk.): „*Valami fáj, ami nincs*”. *A trianoni békekötés előzményei és következményei.* Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló Kiadó, 2020.

Borsody László

(1878–1939)

Családi háttér és tanulmányok

1878. szeptember 6-án született Farmoson, Pfeffer Béla László néven. A család hosszú ideig Pest-Pilis-Solt vármegye keleti részén, egy 30 kilométer sugarú körön belül élt. Édesapja az 1849-ben Úri nevű településen született Pfeffer Sámuel (Soma), édesanyja pedig az 1853-ban Pilisen született Fuchs Róza (Rosi), akik 1870-ben kötöttek házasságot, földbérllőként és dohánybeváltóként éltek Farmoson. Itt született a család öt gyermeke is: 1871-ben az elsőszülött István, 1874-ben Sándor, 1878-ban László, 1879-ben Erzsébet és végül 1885-ben egy újabb lány, Julianna. A család az 1770 körül alapított tápiószelei zsidó hitközség tagja volt. A tiszaezlári pert követő politikai csatározások során ebből a hitközségből is elvittek és börtönbe zártak 11 tagot. Valószínűleg a nagyobb biztonság reményében a családfő 1884-ben magyarosította nevét Borsodira (*Budapesti Közlöny*, 1884. augusztus 28. 47,457. számú belügyminisztériumi rendelet). Két évvel később a család férfi tagjai a farmosi katolikus templomban felvették a keresztséget. Nem találtunk magyarázatot arra, hogy a család nőtagjai miért csak 1893-ban tették meg ezt. A szülők házassága nem volt mentes a problémáktól, erre utal, hogy négy gyerek és 12 év után, 1882-ben házassági szerződést

kötöttek, amelyben Pfeffer Soma a felesége által a házasságba hozott vagyon teljes, és az azóta keletkezett vagyongyarapodás felének visszaszolgáltatására és tartásdíjra vállalt garanciát. Miután apjuk Kecskemétre költözött, 1889-ben Róza a bíróságon végrehajtást kezdeményezett az ügyben. 1893-ban szatócsüzletet nyitottak Tápiószelén, de az nagy adósságok után 1895-ben végképp csődbe ment. Az adósság miatt a család elvesztette megélhetését a faluban, nyilvános árverésre került a teljes vagyonuk.

Ezt követően még 1895-ben felköltöztek Budapestre, az Andrássy út 97.-be. A fiatal Borsodi László, a család középső gyermeke 17 évesen, a fővárosban ismerkedett meg a vívás alapjaival. Első mestere a Velencéből Magyarországra települő olasz Virgilio Giroladini volt, aki a közelben, a Fővárosi Vívó Club Mozsár utcai vívótermében oktatott. Girolidinitől Rákossy Gyulához került át, a Petőfi Sándor, akkor Koronaherceg utcába, a ma is álló Trattner-Károlyi házban működő Fodor-féle vívóterembe. Fodor Károly másik vívóterme a Royal szállodában működött. A fiatal Borsodi ott folytatta, Robély Jenő vívómester irányításával. A tehetségesnek bizonyuló ifjú kiváló mesterek keze alá került, és kitartó szorgalommal gyakorolt.

Ezek az évek döntő szerepet játszottak a modern magyar vívósport megszületésében. A millenniumi vívóverseny volt a nemzetközi porondon az első nagy nyilvános megmérettetése a klasszikus magyar vívásnak. Kiderült, hogy az olasz és a francia vívók jóval előttünk járnak. A versenyt követően számos külföldi, főleg olasz mester maradt itt, vagy jött ide oktatni. Ők és magyar tanítványaik emelték világszínvonalra a magyar vívást, elsősorban a kardvívást. Közülük kerültek ki Borsodi első mesterei, és – mint majd azt látni fogjuk – Bécsűjhelyen is ezzel az iskolával fog találkozni.

A család valamennyi gyermekét taníttatták. István, a legidősebb, gyógyszerésznek tanult, és Brassóban nyitott patikát, Sándor műszaki tanulmányok után építési vállalkozó lett, a lányok tanítóképzőt végeztek. A középiskolái után László a pesti Tudományegyetem Jogi Karára iratkozott be, de a pályafutása itt nem tartott sokáig. 1897 szeptemberében – ma már ismeretlen okból – az Ős Budavárában vitába került egy másik joghallgatóval, Bibó Istvánnal. A konfliktus provokációvá fajult, majd október 1-jén a sértett felek kardpárbajoztak. Magyarországon 1878 óta büntetik a párbajozást, így a két joghallgató a büntetés tudatában vállalta a párbaj kockázatát. Borsodi ekkorra már gyakorlott, jó vívó volt, a végeredmény is ezt mutatta. Az összecsapás Bibó István arcára mért könnyű vágás után, egy 15 centis sebbel végződött, amivel a becsületbeli ügy lezárult. A párbajnak azonban híre ment, és jogi következményei lettek. A feleket első

fokon két, illetve háromheti államfogházra ítélték, amit a másodfok Borsodi esetében hat hétre emelt. Még súlyosabb következmény volt, hogy a párbaj miatt Borsodit kicsapták az egyetemről, amivel véget ért a meg sem kezdett jogászi (hivatalnoki) pályája.

Szólnunk kell Borsodinak a polgári vívóéletben ekkor betöltött szerepéről is. A tehetséges fiatal vívó számos bemutatón és versenyen vett részt. A sportsajtó először 1897 decemberében említi, egy bemutató kapcsán, a Girol dini-tanítványok kardasszójában, ezúttal még vesztésként. A következő év végén a Magyar Testgyakorlók Köre (MTK) díszturnáján és a Magyar Úszó Egyesület (MUE) tornacsarnokának megnyitóján – mesterével – Robely Jenővel és a korszak neves vívóival mutatott be assaut-vívást. 1899 tavaszán a Magyar Athletikai Club (MAC) vívóestjén a polgári vívóelit tagjaival együtt szerepelt.

A MAC májusi országos vívóversenyén törvívásban és kardvívásban is indult. Az úgynevezett volt-ok versenyében a kardozók között első osztályú minősítést ért el, és aranykeretű ezüstérmet nyert. A Nemzeti Lovardában rendezett viadal volt az első, amelyet már az elfogadott állandó versenyszabályok szerint rendeztek meg. Borsodi ezen a versenyen a teljes magyar vívóelittel, a katonákkal is összemérhette a tudását. Szeptemberben részt vett Robely vívótermének ünnepélyes avatásán, ahol Bay Alajossal vívott kard-assout-t, egy héttel később az eperjesi színházban rendezett vívóakadémián Bay mögött a második helyet érte el.

Az egyetemi fiasco után a hozzá hasonló fiatal emberek előtt két további karrierút állt, a katonai vagy az egyházi. A már egyébként is jól vívó fiatalember esetében ezt a dilemmát eldöntötte, hogy 1899 májusában besorozták katonának, és október 1-jén elkezdte kétéves honvédségi szolgálatát a magyar királyi gyulai 2. honvéd gyalogezrednél. Kiképzése után jó eredménnyel elvégezte a József főherceg laktanya altisztképző iskoláját, ezt követően a jászberényi laktanyában folytatta a szolgálatát. A társai közül kiváló vívótudásával kiemelkedő Borsodit – aki ekkor szakaszvezető – még ebben az évben továbbvezényelték a Bécsújhelyi Katonai Akadémia mellett működő Katonai Vívó és Tornatanári Tanfolyamra.

A Mária Terézia által 1751-ben alapított, a bécsújhelyi várban működő katonai akadémia a birodalom legfontosabb katonai oktatási intézménye volt, ma is működik, Theresianische Militärakademie néven, mint az osztrák köztársaság intézménye. Ezzel az intézménnyel működött egyfajta szimbiózisban a Katonai Vívó és Tornatanári Tanfolyam. Először Központi Katonai Vívóiskola néven 1852 és 1868 között a Pauliner kaszárnyában, majd 1881-ben újjászervezve már a bécsújhelyi várban.

A rövid életű Vívóiskola kudarcát az ott oktatót és akkorra már elavulttá vált francia vívóiskolának tulajdonították. Az 1881-es újrainduláskor már a megújult olasz vívóstílus dominált. Bár a Habsburgok ekkorra már elvesztették az olasz tartományaik nagy részét, számos olasz vívómestert alkalmaztak mind polgári, mind katonai vívótermekben. Nem volt ez másként Bécsújhelyen sem. Amikor Borsodi László a Katonai Vívó és Tornatanári Tanfolyamra került, már az akkor alig 25 éves Milan (Mihajlo) Neralić hadnagy volt az egyik legsikeresebb vívómester, a tanfolyamon frissen végzett tisztet ekkor nevezték ki fővívómesterré. Az egykori határőrvidéken, Szluinban született Neralić formálisan magyar állampolgárnak számított ugyan, de pályafutása során a közös hadsereghez kötődött, illetve Bécsben és Berlinben működött. Osztrák színekben vett részt az 1900-as párizsi olimpiai játékokon, ahol a hivatásos vívómesterek számára kiírt versenyen bronzérmes szerzett. A döntőbe jutásért vívott asszóban a Budapesten letelepült, olaszként induló Italo Santellitől szenvedett vereséget. A horvát olimpiatörténet első nemzeti sikerként ezt az eredményt tartja számon.

Neralić és a bécsújhelyi vívóoktatók ekkor már a Giuseppe Radaelli által megújított olasz kardiskolát képviselték, amely egyik legismertebb tanítványa, a Római Katonai Iskolában Masaniello Parise mellett is dolgozó, később trieszti vívómester, Luigi Barbasetti révén került át az Osztrák–Magyar Monarchiába. Az új stílus lényege, hogy a fegyvert az alkar meghosszabbításának tekintette, a mozdulatok irányítása a csuklóról a könyökre került, ami a lovassági küzdelemben nagyobb erő kifejtésre adott módot. Láthatjuk tehát, hogy Borsodi Bécsújhelyen már az olasz kardvívó iskola legújabb tudományával ismerkedhetett meg. Mindez megkérdőjelezi azt a sokáig hangoztatott tézist, miszerint a magyar kard megújulása kizárólag Italo Santelli nevéhez köthető.

Borsodi az alaptanfolyamot az 1901. július 31. keltezésű vizsgaprotokollja szerint vegyes eredménnyel, sikeresen elvégezte. Legjobb eredményeit úszásban, evezésben, vívásban, biciklizésben és az elméleti tárgyak közül számolásban érte el. Legkevésbé a birkózás és a német nyelv sikerült. Végeredményképpen Borsodi László tizedes katonai segédvívómesternek nagyon jól megfelelt, katonai segédornatanárnaként pedig megfelelt eredménnyel zárta első bécsújhelyi tanfolyamát. A végzést követő évben átvezényelték Budapestre, a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémiára torna- és vívó-segédoktatónak.

Vívóoktatói pályafutásának kezdete

A Ludovika Akadémia ekkorra már, 1897-től a bécsújhelyivel azonos rangban, magyar nyelven végezte a magyar királyi Honvédség tisztjeinek képzését. Az új rendszer az 1898/1899-es tanévvel indult, három százfős évfolyamon képezték a magyar honvédség leendő tisztikarát. Borsodi működésének fő színhelye, a vívóterem 1893-ban épült meg, ez lett a főváros legnagyobb és legjobban felszerelt vívólétesítménye. De ezekben az években a Ludovika Orczy parki kiképző és sportpályája volt a legjobb szabadtéri sportlétesítménye is a fővárosnak. A margitszigeti sporttelepének megépítéséig ezt bérelte és használta a Magyar Athletikai Club is.

Borsodi munkája az elsőévesek torna- és vívóképzése, gyakorlati oktatása volt, beosztása szerint ezeken túl postatiszti szolgálatot is ellátott. Ő volt a tűzoltó gyakorlatok vezetője és a tornaterem gondozója is. Munkájával elégedett lehetett Pávai Vajna Albert vezérőrnagy, akadémiaparancsnok, így Borsodi 1904-ben lehetőséget kapott a tehetséges végzettek számára fenntartott vívómesteri Speciális Kurzus elvégzésére Bécsújhelyen. Ismét Milan Neralić keze alá került, aki mellett már a Normál Kurzus során is ellátta a segédi feladatokat. Az ezúttal már kizárólag a vívómesteri feladatokra összpontosító kurzust lezáró katonai vívómesteri vizsgaprotokollja kitűnőre sikerült. Az 1904. december 5-én kelt okirat szerint – amelyet nagynevű mestere is aláírt – katonai vívómesterként sikeresen megfelelt. Mindkét fegyverrel kiválóan teljesített, és a tétvívásban is megnyerte az asszót. Külön érdekesség, hogy hivatalos dokumentumban a neve ekkor szerepel ípszilonnal először.

Mint a hadsereg hivatásos tagja természetes volt, hogy részt vett a kétévente megrendezett hadsereg-vívóversenyen. A versenyen egyaránt indulhattak a közös hadsereg, a haditengerészet, a két honvédség és a csendőrség tényleges állományú tisztjei, hadapródjai és altisztjei. A versenyzők kategóriába sorolása nem a tudásukat tükrözte, hanem elsősorban a ranghoz kapcsolódott. A résztvevők négy csoportban vívtak: I. katonai okleveles vívómesterek (tiszték), II. amatőr aktív tiszték és tiszthelyettesek, III. katonai vívómesterek, IV. bécsújhelyi vívóiskolát végzett altiszték. Így Borsody a kezdeti időkben csak a legutolsó kategóriában indulhatott. A verseny lebonyolítása nem a klasszikus csoportkörös, többfordulós, már az olimpiákon akkor is alkalmazott rendszer volt, hanem a versenyzőket osztályba soroló, a versenybírók szubjektivitását lehetővé tévő többkörös verseny, amelynek díjazása az osztályba sorolást tükrözte. Az induláshoz kötelező 8 korona nevezési díj (versenybetét) befizetése is társult. Borsody a Ludovikára

kerülésétől valamennyin részt vett. A versenyt két fegyvernemben bonyolították le, Borsody mind törben, mind kardban elindult. 1902-ben és 1904-ben törben szerepelt jobban, előbb aranykeretes ezüst-, majd aranyérmes nyert, kardban ezüst-, majd aranykeretes ezüstérem lett a jutalma. 1906 és 1914 között mindkét fegyverrel aranyérmes lett. Az eredményei nem csupán a tudásának gyarapodását jelentik, a versenybírók kiemelt szerepe miatt inkább a szakmai tekintélyének növekedését, illetve megszilárdulását tükrözik.

A Speciális Kurzus végeztével ismét gyakran szerepelt vívőeseményeken. Klasszikus polgári versenyeken már nem indult, de ott volt a zsűri tagjai között, a versenyek utáni bemutatókon és vívóakadémiákon. Mindemellett számtalan vidéki városban tartott vívótanfolyamot, és vett részt bemutatókon, vívóakadémiákon. A *Nemzeti Sport* 1905 márciusában rendezett nagyszabású vívóünnepélyén – amely vívőversenyt, ifjúsági versenyeket és vívóakadémiát is magában foglalt – ott találjuk Borsodyt is. A főváros lelegegánsabb vívóhelyszínén, a pesti Vigadóban rendezett Akadémián tartott bemutatót törben bécsújhelyi mesterével, Milan Neralić-csal, kardban a háromszoros magyar bajnok Békessy Bélával. A sajtó képviselői mindkét asszóról külön megemlékeztek, kiemelve Borsody nagyszerű vívómódozatát és modern stílusát. Az esemény fővédnöke József Ágost főherceg, háziasszonya pedig felesége, Augusztia főhercegné volt. Nem kizárt, hogy ekkor figyelt fel rá a főhercegi pár. A *Nemzeti Sportban* 1905. december 3-án jelent meg egy rövid hír, amely szerint a főherceg kinevezte őt idősebb fia – az akkor tízéves – József Ferenc főherceg vívómesterévé. Két évvel később már a második fiú, László főherceg is Borsody-tanítvány lett. Tíz évig volt a főhercegek vívótanára.

1904 végétől a Budapesti Atlétikai Klub vívómestereként is működött a klub Dohány utcai termében, egészen 1908-ig, amikor Brüll Alfréd felkérésére elvált a Magyar Testgyakorlók Köre alakuló vívószakosztályának mesteri posztját. Itt rövid ideig együtt dolgozott a négyszeres olimpiai bajnok Fuchs Jenővel. Ezt követően Fodor Károly Vívó- és Testnevelő Intézetében oktatott, a háborút követően két évig az akkor alakult Magyar Országos Véderő Egyesület mestere. 1922-től haláláig a MAC vívószakosztályánál párhuzamosan dolgozott a nagy vetélytársával, Italo Santellivel.

Egyre elismertebb tagja lett a szakmai szervezetnek, a Magyar Vívómesterek Egyesületének, hamarosan bekerült a választmány tagjai közé.

1906. szeptember 1-jétől őrmester segédoktatóból előléptetik II. osztályú vívómesterré, ezzel változik a feladata is, ekkortól a felsőbb tiszti tanfolyamokban

vívástanár, 1908 és 1913 között a Ludovikán működő központi lovasiskola egy-éves önkénteseinek a vívástanára.

Az idő előrehaladtával előmenetele töretlen, 1911 őszén I. osztályú vívómes-terré, 1916-ban fővívómesterré léptették elő.

Katonai személyi lapjai szerint parancsnokai az alábbiakat írták róla:

1906: „Igen buzgó, igen jó eredménnyel, benső tevékenységi ösztönből és szakmája iránti előszeretetből. Szakmájában való tökéletesítésre fáradhatatlanul törekszik.” Bartheldy István ezredes, a Ludovika Akadémia parancsnoka.

1907: „Igen jó vívó és tornatanár, ki a vívóversenyeken igen szép eredményeket ért el.” Bartheldy István ezredes, a Ludovika Akadémia parancsnoka.

1908: „Kiváló-kitűnő hírnévvel bíró vívó és igen jó tornatanár, ki számos vívóversenyen szép sikereket ért el.” Braun József ezredes, a Ludovika Akadémia parancsnoka.

1909: „Igen jó modorú, általában kedvelt bajtárs, tisztelt és előkelő polgári körökben fogorog.” Braun József ezredes, a Ludovika Akadémia parancsnoka.

1910: „Mint vívó és tornatanár jó szakképzettséggel és nagy ügyességgel bír, és jól oktat. Az akadémikusok nevelésére jó befolyást gyakorol.” Braun József ezredes, a Ludovika Akadémia parancsnoka.

1911: „Szolgálatban, előljárók iránt engedelmes, tiszteletteljes, és kötelességszerűen nyílt. Egyenrangúakkal barátságos és előzékeny. Alárendeltekkel szemben szigorú, jó akaró, azokra jó befolyást gyakorol. Rendet és fegyelmet fenntartani tud.” Braun József ezredes, a Ludovika Akadémia parancsnoka.

1912: „Határozott jellem, élénk véralkat, komoly jó szellemiségű és felfogású. Az akadémikusok vívó és tornagyakorlatain, mint vívó és előtornász tevékenyen vesz részt. A vívásban igen jó szakképzettséggel és ügyességgel, a tornában megfelelő jártassággal bír, jól oktat, jó eredményt ér el.” Braun József ezredes, a Ludovika Akadémia parancsnoka.

1913: „A vívás oktatásánál alkalmazott kitűnő módszerénél fogva kiváló eredményt ért el.” Siegler Konrád vezérőrnagy, a Ludovika Akadémia parancsnoka.

1915: „Rendkívül jó kedélyű, kötelességtudó, pontos tisztviselő, ki az akadémikusok lelki nevelését szíven viseli. Mint a torna sport és atlétika tanára kiválóan megfelel. Előléptetésre általában alkalmas és érdemes.” Bartha Lajos tábornok, a Ludovika Akadémia parancsnoka.

1916: „Az akadémikusok önbizalmának és személyes bátorságának emelésére rendkívül jó befolyással van. Emellett a jó kedély, valamint a sportok iránti előszeretettel felkeltésére igen nagy súlyt helyez. Igen derék, általában kedvelt tisztviselő, kiváló tanár és elpusztíthatatlan jó kedvéért közkedveltségnek örvendő jó bajtárs, ki mint a tisztí étközönyha mestere, a tisztikar háliját is kiérdemelte.” Bartha Lajos tábornok, a Ludovika Akadémia parancsnoka.

1917: „Az akadémiai tanfolyam hallgatóinál szaporodott nagy létszám daczára, tanóráin kívül is folyton foglalkozott az akadémisták és hallgatók versengésének megteremtésén. Sikerült neki a sportok terén tanítványainak oly rekordot teremteni, amelyet az országban még egy sportegylet sem volt képes felmutatni.” Bartha Lajos tábornok, a Ludovika Akadémia parancsnoka.

Első világháborús katonai szolgálata és a Tanácsköztársaság elleni felkelés

A három éve tartó Nagy Háború Borsodytól is megkövetelte, hogy elhagyja szeretett akadémiáját, és önkéntesként jelentkezzen frontszolgálatra. 1917 szeptemberében a 80. gyalogdandár parancsnokságán elvégezte a századparancsnoki tanfolyamot. A keleti frontra, Bukovinába került, a 40. hadosztályhoz tartozó 19. pécsi gyalogezred 12. századának parancsnokaként. A század előbb erődítési munkálatokat, később felderítési feladatokat látott el. Borsody annak ellenére, hogy először került az arcvonalba, felettesei szerint kitűnő munkát végzett, a legénység hangulatára jó hatással volt, személyes példaadással, bátorsággal mindenkor elől járt. A frontnak ez a szakasza befagyott, az állóháborúra jellemző tüzérségi és gyalogsági tűzharcok határozták meg a harci tevékenységet. A szentpétervári forradalmat követően 1918 márciusában megkötötték a breszt-litovszki békét, Borsody egységét is visszavonták, és Horvátországba helyezték át. Mivel a frontszolgálat megviselte Borsody egészségét, megtörte kedélyét, nem követte az egységét, visszatért a Ludovika Akadémiára.

Bartha Lajos tábornok, a Ludovika Akadémia parancsnoka az 1918-as véleményezésében a következőképpen jellemezte állapotát:

„Harctéri szolgálatának ideje alatt egészségi állapota némileg megrendült, a neki szokatlan viszonyok idegzetét megviselték, mi addig elpusztíthatatlan munkakedvét némileg befolyásolta. Kedélye többé nem a régi. Többnyire lehangolt és kedvetlen, mi talán harctéri szolgálatával kapcsolatos reményei meghiúsulására vezethető vissza.”

Az 1919-es év elhozta az ország teljes katonai összeomlását. A március 21-én győzelemre jutó tanácskormány politikai megbízottak és vöröskatonai őrség felügyelete alá helyezte a Ludovika Akadémiát. Június 24-én a Ludovika Akadémia tiszti és hallgatói állománya a Dunai Folyami Flotta monitoraival és a Vilmos laktanya egységeivel szövetkezve, bízva a fővárosi munkások támogatásában, felkelést robbantott ki. A Barta László őrnagy által előterjesztett terv szerint Borsody László főívőmester feladata volt a mellé beosztott négy akadémikussal a politikai megbízottak letartóztatása. A részletek nem ismertek, s a feladatot minden bizonnyal teljesítették, a lázadás kezdeti lépései sikerrel jártak. A nap végére azonban kiderült, hogy a munkásság és a városparancsnokság nem csatlakozik, így másnap reggelre a még kitartó akadémisták is megadták magukat. Borsodyt ért esetleges megtorlásról nincs információ.

*Vívómesteri és edzői pályájának kiteljesedése,
a magyar vívósport szakmai megújítása*

A kommun bukása után új parancsnok került a Ludovika Akadémia élére. Az ő véleményezései eleinte meglehetősen kritikusak Borsodyval szemben, de ezek az évek múlásával folyamatosan javulnak.

1919: „Látszólag jó felépítésű és határozott, valójában könnyen befolyásolható. Jó szellemi képességgel, ügyes vívó, használható vívótanár. Többet mutat, mint amit tényleg tesz. Elég jó eredménnyel dolgozik.” Révy Kálmán tábornok, a Ludovika Akadémia parancsnoka.
1920: „Jó fellépésű, kissé határozatlan, jó szellemi képességű, ügyes vívó. Az elmúlt évben nagyfokú idegessége alkalmazhatóságát korlátozta. Ügybuzgalma nem mindig meggyőződésszerű. Elég eredményes munkássága.” Révy Kálmán tábornok, a Ludovika Akadémia parancsnoka.

1921: „Igen jó fellépésű, jó szellemi képességű. Kiváló vívó, az altiszti kar vezetésében igen járatos. Mint vívómester, ebbeli tudása kiváló, s mint sporttanár igen jól ismeri kötetleit. Következetes, de jóindulatúan szigorú. Tanítványai bizalommal vannak iránta. Előző években kissé lankadó élet- és munkakedvét teljesen visszanyerte.” Révy Kálmán tábornok, a Ludovika Akadémia parancsnoka.

1922: „Komoly, meggondolt, igen jó szellemi képességgel és felfogással. Igen katonás, igen fegyelmezett. Kötelességtudó, igen megbízható. Mint vívó különleges színvonalú, mint oktató igen jó. Katonai összértéke igen jó.” Révy Kálmán tábornok, a Ludovika Akadémia parancsnoka.

1923: „Komoly, meggondolt, nyugodt. Igen jó szellemi képességgel és felfogással. Minden hivatásával összefüggő feladatot odaadással és példás pontossággal végez. Mint nevelő igen megbízható, igen jó befolyást gyakorol az akadémikusokra, akikkel erkölcsi nevelés szempontjából is igen sokat foglalkozik.” Révy Kálmán tábornok, a Ludovika Akadémia parancsnoka.

1924: „Mint vívó és sporttanár magas színvonalon álló szaktudása és rátermettsége, továbbá fáradhatatlan szorgalma révén kiváló. Bajtársaira víg kedélyűségével igen jó befolyást gyakorol. Mint nevelő és oktató kiváló.” Révy Kálmán tábornok, a Ludovika Akadémia parancsnoka.

A Nagy Háború lezárásával széteső Monarchia romjain új államok jöttek létre. Magyarország elveszítette a bécsújhelyi képzéshez való hozzáférés jogát. Az általános tisztképzésre megvolt az intézmény, a Ludovika Akadémia ezt a feladatot el tudta látni, a vívómesteri és sporttanári kurzusoknak azonban nem volt magyarországi megfelelője. A hadsereg vezetése igen hamar felismerte, hogy a háborús évek során megfogyatkozott sporttanárok létszámát pótolni kell a tiszti és a legénységi állomány fizikai és pszichés állapotának javítása érdekében, ezért már 1920 márciusában rendeleti úton – átmeneti időre – létrehozta a magyar királyi honvéd Vívó és Testnevelő Tanfolyam intézményét. A Berty László alezredes

parancsnokságával induló tanfolyam státusza és szervezete a bécsújhelyi mintát követte. A Ludovika Akadémia intézményi és adminisztrációs bázisán működött, de külön parancsnokság alatt. A nyolc hónapos képzési idő alatt a legmodernebb olasz vívóstílust, német- és svéd tornát, valamint szabadtéri sportokat oktattak. A tanfolyamon Borsody László is tartott kardvívóórákat, annak ellenére, hogy továbbra is a Ludovika Akadémia állományába tartozott. A trianoni békeszerződés szigorú korlátozásokat tartalmazott a hadsereggel szemben. A hadsereg létszámára és a képzés korlátozására vonatkozó rendelkezéseknek megfelelően a tanfolyami képzést 1922. július 1-jével megszüntették.

A megszüntetett képzés hiánya komoly problémát jelentett, ezért megoldást kerestek annak újraindítására. A megoldást az 1925. április 1-jével felállított, a Honvédelmi Minisztérium állományába tartozó új intézmény, a magyar királyi honvéd Sportoktatói Tanfolyam (SPOTI) jelentette. A békeszerződés tiltásai miatt az intézmény nem működhetett a Ludovika Akadémián, annak első székhelye az Üllői úti Mária Terézia (Kilián) laktanya Liliom utcai szárnyában volt. Az itt kapott néhány szoba és a tornaterem használata nem felelt meg az igényeknek, a hallgatók továbbra is a Ludovika Akadémia sportpályáját használták. A következő évben átköltöztek a Szabolcs utcai Albrecht főherceg laktanyába. A laktanyát az 1922-ben megalakult m. kir. budapesti 1. honvéd vegyesdandár alárendeltségébe tartozó, főként gyalogosalakulatok használták, ugyancsak itt működött a budapesti vámkerület parancsnoksága is. Ebbe az intézménybe vezényelték át Borsody László fővívómestert is, feladata a hallgatók kardoktatásának irányítása lett.

1925-ben, amikor Borsody megvált az Akadémiától, nem csak az egyik legrégebben, 23 éve ott dolgozó tanártól búcsúztak a kollégák és a tanítványok. Borsody idején a Ludovika Akadémia kinyílt, a meglehetősen zárt világból kiléptek, kiléphetek a hallgatók a polgári sportok világába. Az akadémisták egyre gyakrabban vettek részt sportbemutatókon, és a Magyar Főiskolai Sportszövetség 1907-es megalakulását követően indultak a főiskolai bajnokságokon. Az Akadémián folyó sportszakmai munka és a fokozott fizikai gyakorlás megmutatkozott az eredményekben is. Annak ellenére, hogy csak az aktív hallgatók képviselhették a Ludovika Akadémiát, egyre gyakrabban győztek a nagy egyetemi klubok (MAFC, BEAC) csapatai, versenyzői ellen. Bár Borsody formálisan nem vállalt szerepet benne, szemléletével támogatta a Ludovika Akadémiai Sportegylet 1921-es létrehozását. Távozása a tanárok társasági életében is hiátust okozott. Szervezője és állandó résztvevője volt annak a körnek, akik vasárnaponként (ez volt az egyetlen szabadnap) összejártak a vívóterembe asszózni. Ezek

az asszók nem csak a tisztársak rekreációját szolgálták, fontos edzési lehetőséget is jelentettek a különböző világversenyekre készülő tisztek számára. Ekkorra már a legsikeresebb mesterek egyike volt, tanítványai ott voltak az olimpiai csapatban is.

Új munkahelyét 1932-ben Gömbös Gyula honvédelmi miniszter támogatásával ismét átszervezték: magyar királyi honvéd Toldi Miklós Sporttanár és Vívómesterképző Intézet néven a minden igénynek megfelelő végleges helyén, a IX. kerületi Gubacsi és Timót utca sarkán lévő egykori Laudon tüzér laktanyában működött tovább. Borsodyt ekkor nevezték ki az intézet aligazgatójának.

Az 1925-től folyamatosan működő intézet elsődleges célja a hadsereg vívómesterképzése volt, de munkája túlmutatott ezen, a magyar vívás szakmai megújítását tűzve ki végső célul. Borsody elsősorban a karddal foglalkozott. Elemezte a vívómozdulatokat, a vívók védő és támadó mozdulatainak elemzésén és rendszerbe foglalásán alapuló edzés módszert alakított ki. Számos új taktikai elemet vezetett be, így például a hátralépést, valamint könnyedebbé tette és felgyorsította a lábmunkát. A lábmunka különböző elemeihez mindig más és más ütemezést rendelt, az úgynevezett guruló lépés és annak sorozatai is az ő nevéhez fűződnek. A vívás tananyagát gondosan építette fel, az egyszerűbb mozdulatoktól a bonyolultabbakig.

Az intézet igen hamar nemzetközi hírnévre tett szert. Európa számos országából törekedtek arra, hogy Borsody tanítványai lehessenek. Holland, belga, angol és lengyel tisztek tanulmányozták munkáját, vagy hívták meg oktatni. Az 1920-as évekre a nemzetközi vívásoktatás legkiemelkedőbb alakjának tartották. Munkáját, az intézetet „Borsody-iskola” néven tartották számon. Sikerének titka az aprólékos elemző és újító munka, amellyel Borsody a vívómozdulatokat összefűzte a katonai logikával, taktikával és stratégiával. Ez a fajta felépítettség semmilyen más külföldi vívórendszerben nem volt fellelhető. A Borsody-tanítvány Székelyhidy Tibor 1968-as visszaemlékezése szerint ez nem volt mindig így.

„Két különböző oktatót ismertem meg benne. Míg korábbi éveiben elsősorban komplex, vagyis az összetett gyakorlatokra helyezte a súlyt, tíz évvel később a végletekig leegyszerűsített gyakorlatokat tanított, mert azt vallotta, hogy az elővágások érvénytelenítésére a legalkalmasabbak a jó tempóban végrehajtott együtemű támadások. Megfigyelése szerint a versenyeken esett találatok 70%-a egyenes akciókból estek. Ezért aztán az egyszerű, együtemű támadásokat a végtelenségig csiszolta, fejlesztette.”

A napi másfél órás edzések szigorú pontossággal és katonás rendben zajlottak, a végrehajtás során a tökéletes kivitelezésre fektette a hangsúlyt. Szigorú

és következetes edző volt, akit ennek ellenére növendékei feltétlen tisztelettel öveztek.

Borsody László őrnagyot, a SPOTI aligazgató fővívómesterét pályája csúcán, 37 év szolgálat után, 58 éves korában nyugállományba helyezték. Ez természetesen csak a SPOTI-nál ellátott feladataira vonatkozott. Továbbra is mestere volt a MAC-nak és a Honvéd Tiszti Vívó Klubnak (HTVK).

A HTVK-t 1924-ben alapították, eredeti neve Országos Tiszti Kaszinó Vívó Clubja volt. Célja, hogy teret biztosítson a fővárosi tisztikarnak a vívósport művelésére. Csakhamar a sportág legeredményesebb klubja lett. Eredetileg a három fegyvernem egyensúlyára törekedtek, de amikor 1932-ben Borsodyt megnyerték mesterüknek, a kard került a fókuszba. A legjobb katona vívók mindegyike itt gyakorolt a mesterrel. A magyar öttusasport bölcsője is ebben a klubban ringott. Borsody vállalta, hogy bevezeti a legjobbakat az egy tusra menő párbajtörvívás fortélyaiba.

Magánéletéről keveset tudunk. Egész életében édesanyjával élt közös lakásban, amikor ő 1938-ban meghalt, Borsody magára maradt. A magány, a korral járó betegségek visszahozták a háború utáni lehangolt kedélyállapotát. Minden bizonnyal az 1938 végén meghozott I. zsidótörvény volt az utolsó csepp a pohárban, ami végzetes döntésre juttatta. 1939. január 25-én, alig hatvanévesen, Fő utcai lakásában, szolgálati fegyverével önkézével vetett véget az életének.

Halálával a magyar vívósport egyik legnagyobb mestere szállt sírba. Katonai tiszteletadás mellett, római katolikus szertartás szerint helyezték végső nyugalomra a Farkasréti temetőben.

A kardvívás megújításáért végzett munkája külföldön főképp Lengyelországban és később a Szovjetunióban ért el nagy sikereket. Magyar tanítványai 18 olimpiai és világbajnoki, 14 Európa-bajnoki, 8 katonatiszti Európa-bajnoki és 103 magyar bajnoki címet szereztek. Legismertebb közülük Zulawszky Béla, Békessy Béla, Rády József, Tersztyánszky Ödön, Nagy Ernő, Piller György, Berczelly Tibor, Kovács Pál, Rajcsányi László olimpiai érmes vívók voltak. A Borsody-iskolából nőtt az olimpiai bajnokok közé Pézsa Tibor, Szabó Bence és Szilágyi Áron is.

A feledhetetlen mester szellemisége ma is él. Tanítványai és a tanítványok tanítványai ma is ott vannak a pástokon és a pástok mellett, újabb és újabb dicsőségeket hozva a magyar kardnak.

Irodalom

- Bay Béla – Réthy Anna: *Páston és páston kívül*. 1979.
- Dávid Sándor: *Arany évtizedek. A magyar vívás története. A Magyar Vívó Szövetség 75 éves jubileumára*. Budapest, Magyar Vívó Szövetség, 1988.
- Dezséri Bachó László (szerk.): *A Magyar Kir. honvéd Ludovika Akadémia története*. Budapest, Magyar Királyi Ludovika Akadémia, 1930.
- Kő András: *Kardélen, kardhegyen*. Budapest, Sport, 1986.
- Kő András: *Pengevilág*. Budapest, Magyar Vívó Szövetség, 2004.
- Ludovikás Évkönyv 1940–1943*.
- Ludovikás Levente – A M. Kir. honvéd Ludovika Akadémia Levente-Köreinek Évkönyve 1922–1939*.
- Máday Norbert: *Borsody László. A géniusz*. Kecskemét, Kungfu-TeX, 2017.
- Országos Tiszti Kaszinó Lap. Az Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület havi közlönye 1929–1940*.
- Siposné Kecskeméthy Klára – B. Kalavszky Györgyi: *A Ludovika*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2013.
- Somogyi Endre: *A Budapesti Honvéd Tiszti Vívó Klub húszéves története (1924–1944)*. Budapest, M. Kir. Honvéd Térképészeti Intézet, 1944.
- Syposs Zoltán: *Villanó pengék. Arcok, riportok vívósportunk történetéből*. Budapest, Sport, 1975.
- Vívó Híradó. A Magyar Vívószövetség hivatalos lapja 1955–1986*.

Forrás

Klell Kálmán kéziratai. Magyar Olimpiai és Sportmúzeum

Breit (Bánlaky) József

(1863–1945)

Családi háttér és tanulmányok

Breit József 1863. február 14-én született a Krassó vármegyei Lugoson. Vér szerinti apjának kiléte bizonytalan, azonban neve a zsidó vallású Salomon Breit magánzó és Rosalia Sternheim gyermekeként szerepel a lugosi hitközség anyakönyvében. 1888. október 31-én áttért a római katolikus vallásra. 1931. március 28-án vezetéknévét Bánlakyra változtatta.

Breit József 1876–1883 között a lugosi Római Katolikus Magyar Főgimnáziumot végezte, majd ott 1883-ban sikeres érettségi vizsgát tett. 1883–1884 folyamán orvosi tanulmányokat folytatott a budapesti egyetemen.

1895. október 23-án házasodott meg, felesége Axmann Etelka-Rózsa (Axmann Vince magyar királyi honvéd alezredes lánya) volt. Házasságukból két fiú (1896-ban Zoltán, majd 1899-ben Vince, mindketten Budapesten), valamint egy lány (1905-ben Ilona Kassán) született. Zoltán fia, aki katonatiszti pályára készült, a bécsújhelyi tisztképző iskolát végezte, 1916-ban súlyos sebesülést szenvedett az orosz hadszíntéren, s az első világháborút főhadnagyi rendfokozatban fejezte be. Az 1920-as években jogi tanulmányokat folytatott, majd ügyvédként dolgozott. 1931 márciusa után a Bánlaky családnevet használta.

Vince fia 1917–18-ban zászlósként harcolt a világháborúban. A két világegyezmény közötti időszakban festőművészként és könyvillusztrátorként szerzett jól csengő nevet, azonban ő továbbra is megtartotta a Breit családnévet.

A kor szokásainak és a Monarchia fegyveres erejében uralkodó elvárásoknak megfelelően számos nyelvet sajátított el valamilyen szinten. Magyarul és németül tökéletesen beszélt és írt, szlovák és román nyelven a szolgálat igényeinek megfelelően beszélt (ez csupán néhány száz kifejezés ismeretét jelentette, amelyek segítségével az adott tiszttel szóban már érintkezni tudott katonáival a szolgálat napi ellátása során), orosz és francia nyelven pedig némi nyelvismerettel rendelkezett.

Katonatiszti és tábournoki pályafutása

Katonatiszti pályafutását 1884. október 1-jén egyéves önkéntesként kezdte a magyar királyi 18. honvédtáborban, Lugoson. (A magyar királyi Honvédségben 1883-ban vezették be az egyéves önkéntesi intézményt a középiskolai – főgimnázium, főreáliskola – vagy azzal egyenrangú végzettséggel rendelkező honvéd újoncok számára, akik két év helyett csak egyet szolgáltak ténylegesen, s kiképzési idejük végén általában őrmesterré, majd tartalékos hadnaggyá léptették elő őket. A tartalékos hadnaggyból több hónapos csapatszolgálat, valamint egy átképző tanfolyam és egy kiegészítő vizsga sikeres letétele után válhatott hivatásos tiszttel.) 1884–1885 folyamán a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia szabadságolt állományú (vagyis tartalékos) tisztképző tanfolyamát végezte el Budapesten, igen jó eredménnyel. Közben 1885. április 1-jén egyéves önkéntes címzetes tizedessé, 1885. augusztus 8-án pedig egyéves önkéntes címzetes szakaszvezetővé nevezték ki. 1885. augusztus 11-én áthelyezték a Kassán állomásozó magyar királyi 39. honvédtáborba, ahol 1885. szeptember 20-án egyéves önkéntes címzetes őrmesteri, 1885. december 31-én pedig tartalékos hadnaggyi kinevezést kapott. 1886. július 1-jétől a magyar királyi 9. honvéd gyalogfőldandárban teljesített szolgálatot Kassán. 1886. augusztus 3-án eredményes hivatásos tiszti kiegészítő vizsgát tett Budapesten. 1886. szeptember 1-jén ténylegesítési próbaszolgálatra osztották be a kassai 9. honvéd gyalogfőldandárba Kassán. 1887. június 1-jén áthelyezték a miskolci magyar királyi 10. honvéd gyalogfőldandár állományába, ahol 1888. május 1-jén tényleges állományú hadnaggyá nevezték ki. Breit József 1888–1889-ben elvégezte a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia felsőbb tiszti tanfolyamát Budapesten, ahol az öt legjobb eredményt elért hallgató között végzett, akik felvételi vizsga nélkül lehetőséget

kaptak az 1852-ben alapított bécsi császári és királyi Hadiiskola elvégzésére. A császári és királyi vezérkar szakiskoláján 1889 novembere és 1891 október között folytatta tanulmányait, amelyet végül megfelelt összeredménnyel végzett el. 1889. november 1-jén, hadiiskolai tanulmányai idejére a pozsonyi magyar királyi 13. honvéd gyalogfeldandárba helyezték át. A vezérkari képzés befejeztével az osztrák–magyar szárazföldi haderőben szokásos módon azonnali hatállyal vezérkari beosztásba helyezték, 1891. október 14-től a császári és királyi VII. hadtest vezérkari osztályán szolgált Temesváron, 1891. november 1-jétől mint főhadnagy. 1892. november 1-jétől fogalmazótisztként tevékenykedett a budapesti magyar királyi Honvédelmi Minisztérium 1. ügyosztályán. 1893. november 1-jétől a magyar királyi 77. honvéd gyalogdandár segédtisztjeként folytatta pályáját Kassán. 1894. november 1-jén a magyar királyi I. honvédkerületi parancsnokság kerületi segédtiszt helyettese lett Budapesten, s ezen beosztásában 1895. május 1-jén 2. osztályú századossá, 1897. május 1-jén pedig 1. osztályú századossá nevezték ki. 1897. június 10-től fogalmazótisztként ténykedett a budapesti Honvédelmi Minisztériumban. 1898. október 1-től közel három éven át a budapesti Ludovika Akadémián működő magyar királyi honvéd felsőbb tiszti tanfolyam tanára volt, amely testhezállónak bizonyult számára. Közben 1900. március 8-án hivatalosan is áthelyezték a vezérkari testülethez. 1901. augusztus 15-én századparancsnoki megbízatást kapott a magyar királyi 16. honvéd gyalogezredben Besztercebányán. 1902. május 1-jén őrnaggyá, s egyidejűleg az 1. zászlóalj parancsnokává nevezték ki a besztercebányai 16. honvéd gyalogezredben. 1904. május 13-tól a magyar királyi III. honvédkerületi parancsnokság vezérkari főnökeként tevékenykedett Kassán. 1906. szeptember 20-tól a magyar királyi honvéd törzstiszti tanfolyam tanára lett Budapesten, amely beosztásában 1906. november 1-jén alezredessé léptették elő. (A honvéd törzstiszti tanfolyam célja az volt, hogy az előléptetésre alkalmas századosok a törzstisztek – az őrnagyok, az alezredek és az ezredek tartoztak ebbe az állománykategóriába – számára szükséges elméleti ismereteket megszerezzék, amelyekből felkészülhettek a törzstiszti vizsgára.) 1908. szeptember 1-jétől a magyar királyi honvéd tájékoztató tanfolyamon (a honvéd törzstiszti tanfolyam új megnevezése) látott el tanári teendőket Budapesten. 1910. május 1-jén ezredessé és egyúttal a miskolci magyar királyi 10. honvéd gyalogezred parancsnokává nevezték ki. 1913. március 27-én ismételten a honvéd tájékoztató tanfolyam – egyúttal a felsőbb tiszti tanfolyam – parancsnoka lett a budapesti honvéd Ludovika Akadémián. 1914-ben a budapesti Delej utca 12.-ben lakott családjával. Legtöbb korabeli tisztársához hasonlóan a Monarchia részvételével 1914 előtt zajlott

hadjáratban (például Bosznia-Hercegovina 1878-as okkupációjában, a Novi Pazar-i szandzsák 1879-es megszállásában, az 1869-ben és 1882-ben lezajlott dél-dalmáciai és hercegovinai felkelés leverésében), továbbá megfigyelőként a dualizmus időszakában zajlott különböző külföldi katonai missziókban, helyi háborúkban (példának okáért az 1904–1905-ös orosz–japán háborúban, vagy az 1912–1913-ban lezajlott két Balkán-háborúban) nem vett részt, ezért ő sem rendelkezett konkrét harctéri tapasztalatokkal az első világhéges kirobbanásakor.

Az első világháború kitörésekor, 1914. augusztus 1-jén Breit Józsefet császári és királyi vezérőrnaggyá és egyidejűleg a magyar királyi 107. népfelkelő gyalogdandár parancsnokává nevezték ki. (A népfelkelő alakulatok és seregtestek békeidőben egyáltalán nem léteztek, csak háború esetén állították fel azokat. Állományukba idősebb, sorkatonai szolgálatukat már letöltött hadköteles férfiak tartoztak, felszereltségük és kiképzettségük a Honvédség alakulataival összehasonlítva is sok kívánnivalót hagyott maga után.) Breit tábornok dandárjával a balkáni hadszíntéren a Szerbiával határos Pancsova és Kevevára közötti Duna-szakasz védelmét látta el. 1914. szeptemberében a Száván átkelt kisebb erejű szerb csapatokat Pancsovánál sikerült viaszorítania. 1914. szeptember végétől december közepéig a Száva folyó mentén, szerb területen harcolt seregtestével a 7. közös gyaloghadosztály kötelékében. 1915. január 25-től a magyar királyi 109. népfelkelő gyalogdandárt irányította, amely Versec, Mehádia és Orsova térségében a Duna vonalát biztosította. 1915. május 20-tól a magyar királyi 16. honvéd hegyidandár parancsnokaként folytatta a küzdelmet a balkáni fronton. 1915. július 11-től a 16. honvéd hegyidandár parancsnokaként az olasz hadszíntér isonzói szakaszán, azon belül is a Doberdó-fennsíkon harcolt a magas saját veszteségekkel járó második és harmadik isonzói csatában. 1915. október 22-től betegszabadságon tartózkodott a Laibachban található tartalékkórházban. (Nem a harctéren elszenvedett esetleges sebesülés, hanem jóval inkább lelki eredetű sérülés okán került kórházba. Az elhíresült eset lényege az volt, hogy a nála rangban fiatalabb Lukachich Géza vezérőrnagy, a 20. honvéd gyaloghadosztály parancsnokának alárendeltségébe került seregtestével, amely tény Breit vezérőrnagyot annyira felzaklatta, hogy képtelen volt tovább vezetni dandárját, és idegösszeroppanást kapott.) 1916. június 1-jén várakozási illetékekkel egy évre szabadságot kaptak. (A katonai felülvizsgáló bizottság által részleges rokkantnak nyilvánított tiszteket fél illetménnyel – várakozási illetékekkel – legfeljebb egyéves időtartamra szabadságot kaptak. A fél vagy egy év után megejtett újbóli egészségügyi felülvizsgálat eredményétől függően, ha az illető tiszte szolgálatra alkalmasnak találták, folytathatta tiszti pályafutását, vagyis visszahívták aktív szolgálatra,

vagy kisebb igénybevétellel járó beosztásba. Alkalmatlanság esetén viszont leszerelték.) 1916. június 5-én ugyanakkor megbízták a császári és királyi Hadügyminisztérium egyik mozgó felülvizsgáló bizottságának vezetésével, amelynek hatásköre kiterjedt a császári és királyi pozsonyi V., a kassai VI. és a nagyszebeni XII. hadtestek kiegészítő területére. (A mozgó felülvizsgáló bizottság egy tábornokból, egy katonaoorvosból és egy titkárból állt. A bizottság jogosult volt mindegyik hátországbán található egészségügyi és rehabilitációs intézményben található személyek frontszolgálati alkalmasságát ellenőrizni. Az ellenőrzés során alkalmasnak találtakat rögtön a frontra irányították. A bizottság tagjai jogosultak voltak az ellenőrzött intézményekben szolgálatot ellátó személyzet létszámát is megvizsgálni, és a felesleges embereket szintén a hadszíntérre küldeni.)

1916. november 11-től a magyar királyi 39. honvéd gyaloghadosztály megbízott, majd 1917. február 16-tól a 39. honvéd gyaloghadosztály tényleges parancsnokaként irányította annak harcait a román hadszíntéren. Breit vezérőrnagy Erdély keleti határán, az Úz és a Csobányos völgyét, valamint az azokat kísérő magaslatokat védelmezte a szemben álló orosz csapatok ellenében. Nevéhez fűződik az 1917. március 8-án végrehajtott rohamtámadás levezénylése, amelynek eredményeként csapatainak a Magyaros–Lápos–Söverjes stratégiai fontossággal bíró magaslatokat csekély veszteséggel sikerült visszafoglalni az orosz védőktől. A támadók 45 főnyi veszteséget szenvedtek, a szemben álló orosz 49. hadosztály viszont több mint 1000 hadifogoly, 17 géppuska és 5 aknavető elvesztését könyvelhette el.

Az általa elért hadisikerek hatására IV. Károly király Breit Józsefet 1917. augusztus 1-jén császári és királyi altábornaggyá nevezte ki beosztásában. 1917 novemberétől a Breit-csoport (a 39. honvéd gyaloghadosztály, valamint a császári és királyi 3. lovashadosztály) parancsnoki teendőit látta el a román hadszíntéren a Breszt-Litovszkban a központi hatalmak és Szovjet-Oroszország képviselői által megkötött béke aláírásának időpontjáig.

1918. március 14-től a 39. honvédhadosztály parancsnokaként hátországi rekvirálásokat, vagyis élelmiszer-begyűjtéseket végzett a hadsereg ellátásának biztosítására, továbbá karhatalmi feladatokat (katonaszökevények összegyűjtése, a hadiüzemekben dolgozó munkások féken tartása) hajtott végre. A hadosztály parancsnoksága közben Budapesten állomásozott. 1918. július 30-tól a 39. honvédhadosztály parancsnokaként az olasz hadszíntér dél-tiroli szakaszán, a Sasso Rosso környékén és a Hétközség-fennsíkon zajlott harcokban vett részt a háború végéig. 1918. október 30-án a császári és királyi VI. hadtest ideiglenes parancsnokává nevezték ki (az osztrák–magyar fegyverszüneti

delegáció élén, az olaszokkal Padovában tárgyaló Viktor Weber von Webenau gyalogsági tábornok helyett) az olasz hadszíntéren, annak élén élte át az Osztrák–Magyar Monarchia katonai összeomlását. Hadosztálya a november 3-án aláírt padovai fegyverszünet felemás értelmezése miatt olasz hadifogságba esett, Breit József altábornagy viszont törzsével együtt éppen elkerülte azt. Hazatérése után, 1919. január 1-jén nyugállományba helyezték. 1919. augusztus 20-tól a budapesti katonai kerület igazolóbizottságának elnökeként tevékenykedett, így vett részt az általános elszámoltatásban. (Az igazoló eljárás során az állami hivatalnokok, tisztviselők, a császári és királyi hadsereg, valamint a Honvédség hivatásos, tartalékos és nyugállományú tisztjeinek tevékenységét vizsgálták az 1918 novemberre és 1919 augusztusa közötti időszakban. A cél annak megállapítása volt, hogy az illető személy vállalt-e olyan munkakört, vagy tanúsított-e olyan magatartást, amely a tisztí állás követelményeivel össze nem egyeztethető, továbbá annak tisztázása, hogy a Tanácsköztársaság idején teljesített-e a kötelező vagy rákényszerített munkát meghaladó szolgálatot.) Nyugállományba helyezése után a magyar fővárosban, a VI. kerületi Szondy út 89. alatt, később a budai Donáti utcában, majd 1939-től a Fery Oszkár utcában lakott. Az 1944–45-ös budapesti ostromban bombatalálatot kapott lakóházból Zoltán fia Üllőre menekítette. 1945. október 12-én Üllőn hunyt el, két nap múlva temették el az üllői római katolikus temetőben. Sirja 2013 óta a Nemzeti Sirkert része.

Címei és kitüntetései

Breit József tábornok pályája során különböző címeket is birtokolt. 1916. február 15-én magyar nemesi címet és a doberdói előnevet adományozta számára az uralkodó. Szakértelmét, tapasztalatait és tekintélyét a köz érdekében, különböző tudományos grémiumokban is kamatoztatni tudta, hiszen 1925. június 25-től a Magyar Történelmi Társulat tagja, 1925. február 10-től pedig a korabeli magyar tisztí- és tábornoki kar legillusztrisabb és legtekintélyesebb tagjait tömörítő Magyar Katonai Írók Körének tagja, 1929. december 17-től a Magyar Katonai Írók Körének elnöke, 1940. március 14. és 1944. március 29. között a Magyar Katonai Írók Körének tiszteletbeli elnöke volt. A Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottságának 1909-től volt a tagja.

Breit altábornagy érdemeit és szakmai elhivatottságát számos osztrák–magyar és egy magyar kitüntetés adományozásával is elismerték. 1898. december 2-án a Jubileumi Emlékérmét a fegyveres erő számára, 1899. szeptember 22-én

a Bronz Katonai Érdemérmét piros szalagon, 1908. december 2-án a Katonai Jubileumi Keresztet, 1909. április 15-én a Katonai Érdemkeresztet, 1910. október 20-án a Katonai Tiszti Szolgálati Jel III. osztályát, 1911. április 30-án az Ezüst Katonai Érdemérmét, 1915. január 27-én az Osztrák Császári Lipót Rend lovagkeresztjét hadidíszítménnyel (utólag kardokkal), 1915. augusztus 23-án a Katonai Érdemkereszt II. osztályát hadidíszítménnyel (utólag kardokkal), 1916-ban a Vörös Kereszt I. osztályú Díszjelvényét, 1917. május 25-én az Osztrák Császári Vaskorona Rend II. osztályát hadidíszítménnyel és kardokkal, 1932-ben a Magyar Érdemkereszt II. osztályát csillaggal kapta meg, továbbá viselhette még az Osztrák Császári Vaskorona Rend III. osztályát is.

A külföldi kitüntetések közül 1917-ben a Német (Porosz) Vaskereszt II., 1917. július 17-én a Német (Porosz) Vaskereszt I. osztályának birtokosa lett.

Breit József jelentősebb munkái

Gedrängter geschichtlicher Abriss der Gegend Orsova. Ada-Kaleh, 1892.

Az 1870–71. évi német–francia háború története. I–III. rész. Budapest, 1896–1899.

A magyar hadaknak Mária Terézia első háborúiban való közreműködésének története. Budapest, 1896.

Magyarország 1848–49. évi függetlenségi harcának katonai története. I–III. kötet. Budapest, 1897–1899.

Az egyetemes hadtörténelem vázolata. A cs. és kir. katonai akadémiákon használt haditörténelmi tanszegédlet nyomán a magyar vonatkozású események bővebb feldolgozásával. I–II. kötet. Budapest, 1899–1900.

Bonaparte 1797. évi hadjárata. Hadtörténelmi tanulmány. 1 áttekintő hadművelési vázlattal. Budapest, 1900.

A harctéri szolgálatról. I–II. rész. Budapest, 1901–1902.

A harctéri szolgálat körébe vágó harcászati feladatok alkalmazó megbeszélése. 1–2. rész. Budapest, 1901–1902.

Az új gyalogsági lövőtűz harcászati fontos határozmányainak megbeszélése. Budapest, 1906.

Az új gyalogsági lövőtűz harcászati fontos határozmányainak megbeszélése. Budapest, 1907.

A gyalogság harcászata. Budapest, 1907.

Der russisch–japanische Krieg 1904–1905. Teile 1–2. Wien, 1910–1912.

- Északon és Délen.* In Lándor Tivadar (szerk.): *A Nagy Háború írásban és képen.* 1. rész. Budapest, 1915.
- Der Angriff der 39. HID zwecks Wiedereroberung der Höhenstellung Lápos–Magyaros–Söverjes an der Siebenbürgischen Ostgrenze.* Wien, 1918.
- A 39. honvéd-gyaloghadosztály harcai Erdély keleti határán. Magyarós elfoglalása 1917. március 8.* Budapest, 1921.
- A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. I–III. kötet.* Budapest, 1925–1929.
- Az 1914. évi osztrák–magyar–szerb–montenegrói hadjárat.* Budapest, 1926.
- A magyar nemzet hadtörténelme.* 24 kötet. Budapest, 1928–1942.
- A magyar királyi kassai 39. honvéd gyaloghadosztály harcai Erdély keleti határán. A Magyaros-tető elfoglalása 1917. március 8-án.* Budapest, 1944.

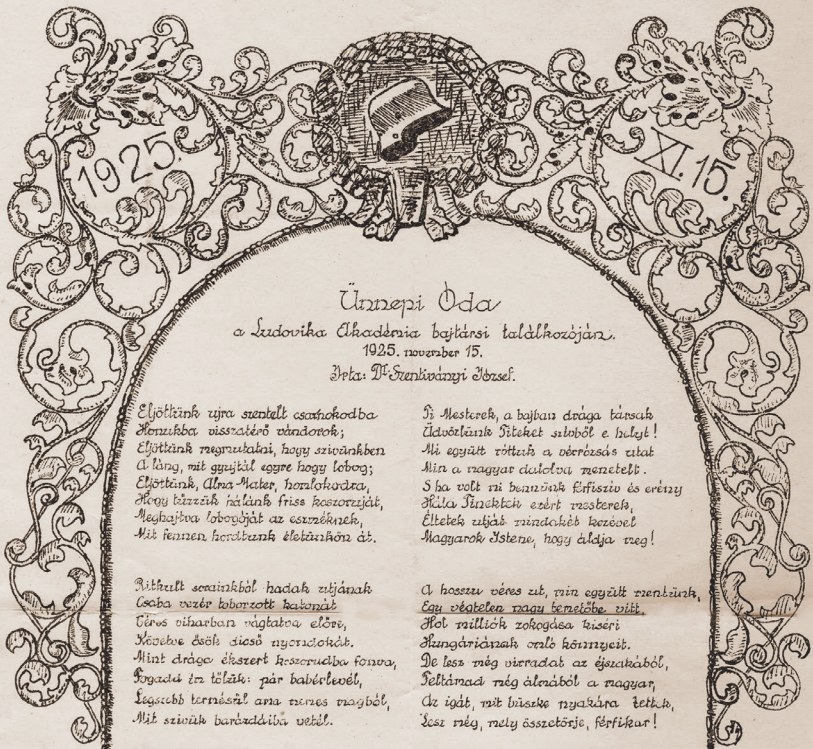
Irodalom

- Bachó László, dezséri (szerk.): *A Magyar Kir. honvéd Ludovika Akadémia története.* Budapest, Magyar Királyi honvéd Ludovika Akadémia, 1930.
- Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Altábornagyok.* Budapest, HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, 2019.
- Berkó István (szerk.): *A magyar királyi honvédség története 1868–1918.* Budapest, M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár, 1928.
- Pollmann Ferenc: *Oroszlán, karddal és lúdtollal. Doberdói Bánlaky József élete és munkássága.* Budapest, Históriaantik, 2014.

Források

- HM HIM Hadtörténelmi Levéltár, Tiszti anyakönyvi lapok 3624
- HM HIM Hadtörténelmi Levéltár, HM Általános 4. osztály 1939
- HM HIM Hadtörténelmi Levéltár, Personalia 3/B

Ünnepi Oda

a Ludovika Akadémia bajkási tálalkozóján.
1925. november 15.

Írta: Dr. Erenközyi Erzsébet.

Eljöttünk újra szentelt csanakodba
Kenyékre visszatérő vándorok;
Eljöttünk ragasztalni, hogy szivünkben
A láng, mit gyújtál egyre hogy lobog;
Eljöttünk, Alma-Mater, hazafokozta,
Hogy kizsájkál nálunk friss koszoruját,
Mehelyre lobogóját az esztékének,
Mit fennem horvátunk életünkön át.

Ój! Mesterek, a bajkai drága karsal
Üdvözlünk Diteket szoból e helyet!
Mi együtt rőtünk a dörzvérsé utat
Már a magyar dalotva mentelt.
S ha volt mi bennünk kifiszú és erőny
Kéla Jindótek ezért reszereh,
Élteké úját mindakébb kézevel
Magyarok Istene, hogy áldja meg!

Ritkult szemükből hadak utjának
Csoba vezér lobozott kezeink
Úras újarban ragtata elre,
Kéche ésk síess nyozódot.
Mint dráge ékesert keszrevala fönve,
Fogadit in téfák: pár babérlevél,
Legasbb terésit ama veses magból,
Mit szivük barázdálta vetél.

A hosszú véres út, min együtt menünk,
Égy vőtelek nagy teréske vitt.
Két pillétek zokogása tiseri
Kungdrónak való körmeyit.
De less még vörredat az éjeakából,
Seltámad még álmatól a magyar,
De igát, mit biszke nyakára tethk,
Less még, mely ásszétörje, férfikar!

TERVEZTE ÉS DAJCZOLTA.

É szent hitünk egyesítsen ma minket!
É hitnek szívekünk kell állnia,
S akkor egytelen esztékosorjúnak
Világ fel gyászfélykét Hringárta!
Ha véres harcként szeri e harában
A szóbat hív, magyart ne éjen gáncs!
Mozkafon meg rajd minden kól újra
Hladár vezényszavára: „Kurciot ránts!”

BRADLONDRE ÉPÍTŐ.

Csáky Károly

(1873–1945)

1919. augusztus 1-je és 1945. május 9-e között a mindenkori magyar állam hadügy-, illetve honvédelmi miniszteri tisztségét mindösszesen tizenöt személy töltötte be. Az 1919. május és augusztus között működő úgynevezett „ellenkormányok” hadügyminisztereit is tekintetbe véve összesen tizenhét személy látta el a megbízatást, mivel a P. Ábrahám Dezső vezette szegedi ellenkormányban hadügyminiszteri tisztséget betöltött Belitska Sándor később a Bethlen István vezette kormánynak is tagja volt. Tizenhetük közül ketten polgári személyek voltak, a többiek azonban mindannyian katonatisztek. Közülük ketten töltötték be a miniszteri tisztséget tényleges állományú katonatisztként, míg jó tucatnyian szolgálaton kívüli viszonyban, illetve nyugállományúként.

A tizenhét személy közül egyedülként kőrösszeghi és adorjáni Csáky Károly gróf volt magyar arisztokrata család tagja, aki 1923. június 28-a és 1929. október 10-e között – a tizenhét személy közül a leghosszabb ideig – töltötte be a honvédelmi miniszteri tisztséget. Felmentésekor mindemellett egyike volt a Bethlen-kormány legrégebb óta hivatalban lévő tárcavezetőinek.

Családi háttér és tanulmányok

Kőrösszeghi és adorjáni Csáky Károly gróf 1873. április 10-én született a Szepes vármegyei Szepesmindszenten Csáky Albin gróf és a katolikus nemeshölgyek részére adományozott Csillagkereszt Renddel kitüntetett palotahölgy, Bolza Ilona grófnő negyedik gyermekeként. Említést érdemel, hogy az 1944-es német megszállást követően több helyszínen (Herencsény, Boronka, Gyótapuszta) is a Bolza család tagjai nyújtottak menedéket Bethlen István egykori miniszterelnök számára. Fivére, Csáky Imre 1920 őszen néhány hónapig a Teleki-kormány külügyminisztere volt.

Csáky Károlyt a római katolikus egyház szertartása szerint keresztelték meg. Apja Szepes és Sáros vármegyék főispánja, majd magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter volt, később a főrendiház elnöke lett. Elemi iskolai tanulóéveit követően 1883 és 1887 között a kassai császári és királyi katonai alreáliskola növendéke volt. Annak elvégzése után a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia növendéke lett, 1887 októberétől 1891. augusztus 18-ig tanult az intézetben „egészfizetéses helyen”, havi 4 forint zsebpénzzel.

A korabeli osztályozási jegyzékek tanúsága szerint évfolyamának legjobbjai közé tartozott. Összeredménye a négy esztendő alatt váltakozva igen jó és jeles volt. Tanárai jellemzése szerint tehetségek tekintetében „igen jó, könnyű és gyorsfelfogású”, míg a „kedély és jellemtulajdonságok” esetében a víg, kitartó, megbízható jelzőket érdemelte ki. Igaz, a harmadik és negyedik évben már a „kissé elbizakodott, akaratos és őszinte” jelzők, vélemények is megjelentek a leírásokban, amelyekhez az öltözködését tekintve szinte minden esetben az „igen rendes” és a „rendes tiszta” formula társult. Fellépését, magatartását „illelmes és barátságos” jelzőkkel illették oktatói.

1891. augusztus 18-án, 1891. szeptember 1-jei ranggal, 2. rangszámmal avatták hadapród-tiszthelyettessé a tanulmányait „igen jó” összeredménnyel befejező Csáky Károly növendéket a pápai magyar királyi 7. honvéd huszárezred II. osztályához. Ott a németül tökéletesen, franciául és tótul – a szlovák nyelv korabeli hivatalos megnevezése – jól beszélő, később az orosz nyelvben is kellő jártasságot szerzett fiatal tiszt a 6. század 2. szakaszának lett a parancsnoka.

1892. október 8-án a központi honvéd lovasiskola tanfolyamára vezényelték – közben 1892. november 1-jén, 3. rangszámmal hadnagyi kinevezést nyert –, de 1893. január 18-ával betegség miatt felmentették a szolgálat alól.

Felgyógyulását követően visszatért csapattestéhez, ahonnét 1893. június 9-én a brucki (Alsó-Ausztria, magyarul: Királyhida) lőiskola II. rendszerű

tanfolyamára vezényelték, amelyet 1893. augusztus 13-án „megfelelt” eredménnyel fejezett be. Ezt követően ismét csapattesténél teljesített szolgálatot mint századtsiszt. 1894. január 1-je és 1894. augusztus 1-je között, az előzőleg betegsége miatt felfüggesztett tanulmányai befejezésére ismét a honvéd központi lovasiskola növendéke lett, a képzést ezúttal már sikeresen be is fejezve.

A tanfolyamot követően ismét a pápai huszárezrednél nyert beosztást mint századtsiszt, mindeközben 1893. március 11-e és 1895. október 15-e között „félfi-zetesés” szabadságát töltötte. Ezen idő alatt, 1895. szeptember 2-án kötött házasságot a Pest vármegyében jelentős közéleti befolyással bíró bernátfalvi és földvály Földvály család tagjával, Földvály Valériával, akinek édesapja, az egykori honvédtiszt és többször is megválasztott képviselőházi tag Földvály Miklós Kossuth Lajossal is levelezésben állt.

Fiuk, Andor 1896. június 26-án született, feleségével való házassága azonban gyorsan megromlott, így már gyermekük születése előtt (házasságukat előbb „ideiglenesen felbontva”) elváltak, amelynek okaként Csáky anyósa és felesége „folytonos intrikáit” jelölte meg válóperükben. Az előbb költészettel foglalkozó, a későbbiekben a fényképezés és a filmezés felé forduló Csáky Andor argentinai emigrációban, a Buenos Aires melletti Ituzaingóban hunyt el, 1977. június 6-án.

Katonai pályafutása

Ezredénél 1895. október 15-e és 1896. szeptember 1-je között századtsisztként, illetve rövid ideig ezred-segédtsizthelyettesként szolgáló, minősítési lapjai tanúsága szerint rendezett pénzviszonyok közepette élő Csákyt 1896. szeptember 1-jén Pápáról Budapestre, honvéd felsőbb tiszti tanfolyamra vezényelték. A tanfolyam vezérkari képzésre törekvő fiatal honvédtisztek számára biztosította a felkészítést, egyúttal – megfelelő tanulmányi eredmény esetén – továbblépési lehetőséget. Közben, 1896. november 1-jével, 8. rangszámmal főhadnaggyá nevezték ki. A tanfolyamot sikeresen elvégző hadnagyk, főhadnagyk közül a magyar királyi Honvédség főparancsnoka a rangsorban az első hat-nyolc főt iskoláztatta be a bécsi császári és királyi Hadiiskolára. 1897 őszén ezen vezérkari képzésre kijelölt tisztek egyike volt Csáky Károly főhadnagy, akinek a további képzéséhez fűzött reményeket látszik igazolni az előjárói 1896-ban és 1897-ben, a minősítvényi táblázatban megfogalmazott véleménye is: „Szilárd, határozott jellemű, víg kedélyű, kiváló szellemi képesség és felfogással, jó újonc oktató, szakaszt úgy önállóan, min századkötelékben jól vezet és vezényel, mint járőrtsizt

ügyes és használható. Jó lovas, jó lóismerettel bír.” Fizikai állapotát pedig így jellemezték: „Magas szikár termetű [175 centiméter magas volt – Sz. S.], erős, egészséges, a hadi fáradalmakat kibírja.”

Csáky Károly 1897. október 12-e és 1899. szeptember 31-e között végezte a császári és királyi Hadiiskolát „igen jó” összeredménnyel, majd még a képzése befejezésének évében, november 1-jével a császári és királyi 5. hadtest parancsnoksága vezérkari osztályára vezényelték, beosztott tisztként. 1900. március 17-ével „vezérkarhoz beosztott” tiszt lett, 1900. november 1-jével pedig a magyar királyi 2. honvéd lovasdandár parancsnokságára került. 1901. november 1-jével már századosi kinevezést nyert, majd pályáján a Nagy Háborút megelőző években is egyenletesen haladva 1910. november 1-jén előbb vezérkari testületbeli őrnagyi, 1913. november 1-jével vezérkari testületbeli alezredesi, majd 1915. szeptember 1-jével vezérkari testületbeli ezredesi kinevezést kapott. Közben oktatói feladatokat is ellátott, 1907-től szolgált a magyar királyi honvéd központi lovasiskola tanáraként, majd a Honvédelmi Minisztérium 1. osztályába nyert beosztást. Később a magyar királyi honvéd lovassági felügyelő vezérkari főnöke lett.

1914. augusztus 1-je és 14-e között a császári és királyi 9. lovashadosztály vezérkari főnöke volt, seregestét az orosz hadszínterre vezényelték. Az év végén a Honvédelmi Minisztérium 1. osztályának vezetésével bízták meg. A tárca szóban forgó osztálya a minisztérium legfontosabb szerve volt, amelynek teljes rálátása volt a magyar királyi Honvédség szervezetére. Ügykörébe tartozott – a teljesség igénye nélkül – a honvéd, a népfelkelő hatóságok, parancsnokságok, a koronaőrség, a parlamenti őrség szervezése, katonai kiképzése, a törvény-előkészítés, valamint egyebek mellett az összes vezérkari és tűzértörzskari ügyek és a felsőbb tiszti tanfolyam ügyei is. Az osztály éléről 1917 augusztusában távozott, és lett – újonnan végzett tisztként egykori első csapatteste – a pápai magyar királyi 7. honvéd huszárezred parancsnoka, és szolgált azon beosztásában a keleti fronton.

Már a békeévek alatt több kitüntetést kapott, szolgálatát a Jubileumi Emlékérem a fegyveres erő számára (1898), a Katonai Jubileumi Kereszt (1908) és az 1912–1913. évi Emlékkereszt, valamint a Bronz Katonai Érdemérem vörös szalagon kitüntetésekkel honorálták. A világháború éveit elnyerte az Osztrák Császári Lipót Rend lovagkeresztjét hadidíszítménnyel, valamint korábban, 1915. március 13-án, az Osztrák Császári Vaskorona Rend III. osztályát, ugyancsak hadidíszítménnyel. (Ezen kitüntetésekhez később a „kardok” viselésére is jogosulttá vált.) A világháború során a fentiekén kívül mellére tűzhetette a Vörös

Kereszt hadidíszítménnyel ékesített Tiszti Díszjelvényét is. Érdemeit a Német Császárság a II. osztályú német (porosz) Vaskereszttel ismerte el, de megkapta a porosz Vörös Kereszt Érem III. osztályát is.

Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását követően nem vállalt szolgálatot, nyugállományba helyezését kérte. Az 1918 novemberében benyújtott kérelmével kapcsolatban a Honvédelmi Minisztériumból Hadügyminisztériummá átalakult „hatóságnál” 1918. december 7-én a következőt jegyezték fel: „Csáky ezredes nyugdíjazásához, minthogy ő az ellenség előtt csupán néhány napig szolgált az 1. osztály hozzájárul.” A nyugállományba helyezéshez szükséges 36 szolgálati évvel még nem rendelkezett, de a Hadügyminisztérium hozzájárult ahhoz, jelezve, hogy „Csáky ezredes ny.áll-ba helyezését felülvizsgálat útján már korábban kérte, de az eljárás nem folytatott le”. Csáky Károlyt – a volt közös haderő, illetve a volt magyar királyi Honvédség szinte valamennyi tábornokához és ezredeséhez hasonlóan – 1919. január 1-jével nyugállományba helyezték 27 év 2 hónap és 9 nap szolgálati idővel, amelyhez még 5 „hadiévet” adtak hozzá, és így a szolgálati ideje 32 év 2 hónapot és 9 napot tett ki. (45 éves volt, amikor kivált a tényleges szolgálatból.) Egy évi nyugellátása 12 300 koronát, évi nyugellátási pótléka 1540 koronát, évi lakbérsegélye 473 korona 60 fillért, míg annak pótléka 179 korona 60 fillért tett ki.

Az akkor már második házasságában élő – 1903. január 21-én vette feleségül ordódi és alsóliesztói Ordódy Erzsébetet, akitől 1906. december 2-án született Miklós nevű fia, és akitől 1930. április 15-én elvált – nyugállományú ezredes a Budapest VII. kerület Jókai utca 10. szám alatti lakásából a csehek által megszállt szülőföldjére költözött vissza.

1922. november 15-én tért vissza a „megszállt területről Csonka-Magyarországra”. Erről a következőképpen számolt be a „m. kir. honvédelmi miniszter [Belitska Sándor nyugállományú altábornagy – Sz. S.] úrnak” 1922. november 22-én Budapesten keltezett levelében:

„Megszállott területről ez év november 15.-én Csonkamagyarország területére menekülve, kérem részemre a 2767/P.M. 1922. számú rendelet alapján a beköltözési engedélyt utólag megadni és nyugilletményemet ezen rendelkezésben foglaltak értelmében folyósítani. Magyarország javára optáltam. Az erről szóló igazolványt másolatban csatolom. Egyúttal kérem feleségem szül. Ordódy Erzsébet és Miklós fiam után, ki született 1906. december 6.án, a családi pótlékot megállapítani. Feleségemnek, sem pedig fiamnak önálló keresete nincsen. Fiam születési anyakönyvi kivonatát betervezni nem tudom, mert megszállott területről nincs módomban beszerezni. A családi pótléokra vonatkozó adatokat kérem anyakönyvi lapom alapján megállapítani. Csáky Károly ezredes.”

A kérelemnek eleget tettek. Az ügyirat *Pro domo*-jában ezzel kapcsolatban a következő olvasható:

„Gróf Csáky Károly nyug. ezredes a megszállt területről menekült részére a beköltözési engedély utólag engedélyezendő volna. Régi illetménye 1921. végétől beszüntetendő és nyugilletménye az az 1921. évi XXXII. tc. alapján 1921. aug. 1.től újból megállapítandó. Nyugilletménye azonban csak 1922. november 1.ével lesz fizetendő.”

Nem ismeretes, hogy Csáky Károly Budapestre történt visszaköltözése után mennyire kapcsolódott be a politikai életbe, illetve a nyugállományú katonatisztek mindennapi életébe, de 1923. június 28-án az államfő, vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó honvédelmi miniszterré nevezte ki, és ugyanazon nappal a szolgálaton kívüli viszonyban tábornoki kinevezést nyert. Hogy miért esett rá az államfő, illetve Bethlen István gróf miniszterelnök választása, nem ismeretes. Talán két szempont vagy „ajánlás” jöhet szóba. Elődje, egykori bajtársa, Belitska Sándor nyugállományból került a honvédelmi miniszteri posztra, mivel az politikai tiszttség volt, tényleges állományú katona azt nem tölthette be. Nem kizárható, hogy Belitska Sándor (is) ajánlhatta a napi politikával nem foglalkozó egykori tisztársát, akivel a világháborút megelőző időszakban együtt is szolgált a Honvédelmi Minisztériumban.

Csáky Károlyt igen nehéz körülmények fogadták a honvédelmi tárca élén. Megoldásra, végrehajtásra várt egyebek mellett a trianoni békeszerződés – amelyet a korabeli magyar társadalom szinte valamennyi tagja diktátumnak tekintett – erősen korlátozó katonai előírásainak végrehajtása, a háborúban elesettek családtagjainak segélyezése, a hadirokkantak és a hadiárvak ügye is.

Az 1924. augusztus 16-án szolgálaton kívüli viszonybeli altábornaggyá kinevezett Csáky Károly 1925 októberében az időközi választásokon kormánypárti programmal (Keresztény-Keresztván Földműves-, Kisgazda- és Polgári Párt) nemzetgyűlési képviselői mandátumot nyert el a gávai választói kerületben, amelyet a következő választásig meg is tartott.

Az optánsok birtok- és vagyonvesztésének problémája őt magát is érintette, a családi vagyoni károk mérséklésére azonban egy Kassa várossal kötött megállapodás megoldást nyújtott. A megszállt csehszlovák területeken fekvő (kojsovi és jekelfalusi) birtokaira ugyanis utódállami kisajátítás várt, azonban a várossal 1925–1926-ban kötött és realizált cseremegállapodás révén slovenskói birtokaiért a város trianoni határ magyar oldalán maradt forrói és garadni birtokait kapta,

az ezzel együtt is „kényszerhelyzetben” kötött, „nem túlságosan előnyös” csere keretében.

Miniszterként az ellenzéki képviselők gyakran interpellálták a katonai nyugellátás „trianoni utódállamokban”, azaz külföldre történő folyósítása ügyében, de Prónay Pál egykori tisztikülönítmény-vezető tevékenysége megítélésének kérdésében is.

Kulturális vonatkozásban említésre érdemes, hogy az 1918-ban létrehozott, akkori nevén magyar királyi Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum – amelyek szétválása után magyar királyi Hadtörténelmi Levéltár, valamint magyar királyi Hadtörténelmi Múzeum néven működtek tovább – az 1920-as évek közepén, Csáky Károly minisztersége idején és az ő hathatós támogatásával kapta meg a budai Várban a Nándor laktanya épületét, ahol aztán 1937-ben a nagyközönség előtt is megnyitotta kapuit.

Az államfő 1927. április 29-ével szolgálaton kívüli viszonybeli lovassági tábornokká nevezte ki. Ez utóbbi kinevezést követően még majdnem két és fél esztendeig töltötte be a honvédelmi miniszteri tisztséget, majd 1929. október 10-én arról lemondott, amelyet Horthy Miklós kormányzó még aznap el is fogadott. Távozását, amelynek közvetlen és formális okát az ellenzéki kritikák szerint versenytárgyalást nélkülöző honvédségi (a legénységi szalmazsákok helyett rendszeresíteni tervezett) lőszörmatrac-beszerezés ügye jelentette, a személyét ért politikai támadásokkal indokolta. Felmentést követően az addig a Honvédelmi Minisztérium államtitkári tiszttét betöltő vitéz jákfai Gömbös Gyula szolgálaton kívüli vezérkari százados váltotta a miniszteri székben.

Csáky Károly gróf, nyugalmazott honvédelmi miniszter 1936. július 21-én magyar királyi titkos tanácsosi méltóságot kapott. Korábban – 1927-ben – kiérdemelte az I. osztályú Magyar Érdemkeresztet, illetve a Különös Dicséret Elismerést (Magyar Koronás Nagy Aranyérem vörös-fehér szegélyes smaragdzöld szalagon) 1929-ben. Szolgálati ideje alapján a Tiszti Szolgálati Jel II. osztályát is viselte.

Miniszteri kinevezést követően nem sokkal – 1924-ben – a Finn Köztársasági Érdemkeresztet, 1930-ban az Olasz Korona Rend nagykeresztjét kapta meg. Előbbinek – a Honvédségi Közlönyben közlöttel ellentétben – hivatalos neve a finn Polgárőrség Érdemkeresztje volt, amelyet Csáky – néhány további magyar katonatiszttel és polgári személlyel egyetemben – a magyar királyi Honvédség és a finn haderő Vezérkara között a hírszerzés és kémelhárítás terén 1924-től fennálló együttműködés, a szovjet viszonylatban eszközölt rendszeres információcsere „pecsétjeként” kapott. A nem államfői szintű kitüntetés

adományozásával a finnek értelemszerűen az említett államközi kapcsolatot igyekeztek elfedni a nyilvánosság elől.

Röviddel miniszteri tisztétől való megválása után Csáky Károly magánéletében is változás történt. 1930. április 15-én elvált második feleségétől, és nem sokkal később – 1931. augusztus 1-jén – feleségül vette Schiro Anna Hildát, aki színésznőként a Siró Anny nevet használta. Vele élt 1945. április 25-én bekövetkezett haláláig Budapesten, a II. kerületi Napraforgó utca 3. szám alatt álló, Kaffka Péter által tervezett, az 1920-as, 1930-as évek modern építészetét reprezentáló családi házban, amely az 1931-ben kormányzati szereplők és Ripka Ferenc főpolgármester közreműködésével felavatott Pasaréti úti kislakásos mintatelep része volt. Az anyakönyvi bejegyzése szerint a – reformátusként feltüntetett (sic!) – egykori miniszter halálát agyvérzés okozta. Holttestét Budapesten, a Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra.

Irodalom

- Bölgöny József – Hubai László: *Magyarország kormányai 1848–2004*. Ötödik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004.
- Keresztény magyar közéleti almanach*. Első kötet. *A–L. Közgazdasági enciklopédia I. csoport*. Szerkesztette és a kiadásért felel: Hortobágyi Jenő. Budapest, (k. n.), 1940.
- Ki kicsoda? Kortársak lexikona*. Budapest, Béta Irodalmi Részevnytársaság, 1937.
- A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. I. kötet. *A–J*. Összeállította: Gudenus János József. Budapest, Natura, 1990.
- A magyar legujabb kor lexikona (Életrajzi adatok)*. Szerkesztette: Rátky Zoltán és Strazimir Oszkár. Budapest, Magyar Legujabb Kor Lexikona, 1932.
- Magyar Politikai Lexikon (Magyar politikusok) 1914–1929*. Szerkesztette: T. Borsos László. Budapest, Magyar Politikai Lexikon (1914–1929) Kiadóvállalat, 1930.
- A magyar társadalom lexikonja*. Budapest, A Magyar Társadalom Lexikonja Kiadóvállalat, 1930.
- Országgyűlési Almanach. Az 1927–1931. évi országgyűlésre*. I. kötet. Szerkesztette: Freisberger Gyula. Budapest, Magyar Távirati Iroda, 1927.
- Sallay Gergely Pál: A miniszter finn kiténtetése. *Az Érem*, 61. (2005), 1. 33–36.
- Szakály Sándor: Csáky Károly. In Ács Tibor – Balogh Gyula – Bencze László – Hegedűs Zoltán – Liptai Ervin – Móricz Lajos – Szakály Sándor: *Honvédelmi miniszterek 1848–1994*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1994.

Farkas Ferenc

(1892–1980)

Családi háttér és tanulmányok

Farkas Ferenc 1892. május 27-én született a Sopron vármegyei Kismartonban, római katolikus vallású családban. Az ősi Veszprém vármegyei nemesi származású kisbarnaki Farkas család sarja, amely egykoron Vas és Zala vármegyében volt földbirtokos. Édesapja Farkas Ferenc (1849–1937), Kismarton szabad királyi város főjegyzője, majd rendőrkapitánya, édesanyja pedig csáfordi és potyondi Pottyondy Gizella (1864–1921) volt. Ferencnek három testvére született: kisbarnaki Farkas Mária (1888–1962), Kisbarnaki Farkas Gyula (1894–1958) egyetemi tanár, valamint kisbarnaki Farkas Irén (1896–1955), aki tanárnő volt.

Farkas Ferenc 1920. június 16-án Kemenesmagasin vette feleségül szögteleki és wimmersspergi Wimmer Jolánt (Pozsonyzávod, 1899. december 27. – 1964. október 22.), házasságukból egy lány (1921. május 4-én Éva) és egy fiú (1924. december 5-én a később hivatásos honvédtiszt, páncélos hadnagy, az 1944. október 8-án Szentesnél hősi halált halt Ferenc) született.

Farkas Ferenc magyar anyanyelvén kívül németül tökéletesen, franciául pedig gyengén beszélt.

1898-tól 1902-ig a kismartoni elemi iskola, majd 1902–1906 között a kismartoni polgári iskola négy osztályának jeles eredménnyel való elvégzése után, 1906–1909 között a soproni honvéd főreáliskolát végezte el teljesen díjmentes állami alapítványi helyen, majd azután magánszorgalomból Budapesten érettségi vizsgát tett. 1909-től 1912-ig a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémián a gróf Eszterházy-féle alapítványi helyen folytatta tanulmányait, ahol jeles előmenetelű volt, tanárai pedig „igen derék, törekvő” akadémikusnak ismerték.

Katonatiszti pályafutása

Farkas Ferenc katonatiszti pályafutását 1912. augusztus 18-án hadnagyként kezdte a soproni magyar királyi 18. honvéd gyalogezredben, ahol századtiszti szolgálatot látott el. A Nagy Háború kitörése után rövidesen, 1914. november 1-jén főhadnaggyá nevezték ki alakulatánál, amelynek századparancsnokaként harcolt az orosz hadszíntéren. 1915-ben egy ellenséges géppuskalövedéktől sebesülést szenvedett Lutowiskánál, majd a budapesti Hold utcai hadikórházban megoperálták. Azután a pozsonyi Csonka és Béna Katonák Intézetében lábadozott. 1916-ban a magyar királyi 7. honvéd huszárezred pótszázadának parancsnoka volt Pápán és Tapolcafőn, közben elvégezte a császári és királyi léghajó csapatok műszaki tanfolyamát Fischamendben. 1917-től az első világháború végéig a 18. honvéd gyalogezredben szolgált, először a román hadszíntéren vezényelték, ahol az Ojtozi-szorosban küzdött a Kárpátokban, majd 1917. június 1-jétől ezredsegédtisztként teljesített szolgálatot. 1917. november 1-jén századossá nevezték ki. 1918-ban az olasz hadszíntéren harcolt, a júniusi piavei offenzíva során a Montello hegyháton, majd a Piave mentén Sompradónál. 1918 szeptemberében a magyar királyi 37. honvéd gyaloghadosztály alárendeltségében szállították át ezredével a világháború nyugati frontjára, ahol a németekkel együtt Verdun, St. Dié, Blamont körzetében tartózkodott november elejéig, majd gyalogmenetben vonult alakulatával Pforzheimig, onnan pedig vonaton szállították Sopronig. Hazatérése után, 1918. december 1-jén rokkantként nyugállományba helyezték, azután Budapesten élt. A proletárdiktatúra idején a bécsi Teleki-féle Antibolsevista Comitével és a Lehár Antal vezette ellenforradalmi csoporttal való kapcsolata miatt Szombathelyen letartóztatták, és bíróság elé akarták állítani, de a kommunista rendszer időközbeni összeomlása következtében kiszabadult.

1919–1921 között a Vasvármegyei Katonai Parancsnokságon szolgált Szombathelyen mint szolnoki Jármey Elemér ezredes segédtisztje. A vezérkari minősítés elnyerése érdekében 1921–1923 között elvégezte a legrangosabb magyar katonai tanintézetet, a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia tiszti továbbképző tanfolyamát (más néven a vezérkari tiszteket képző Hadiakadémia, amely a trianoni békediktátum vezérkari képzést és vezérkar működését tiltó rendelkezései ellenére már 1920 őszétől működött a Pálffy tüzérlaktanya területén – ma a Zrínyi Miklós Laktanya és Egyetemi Campus –, és a fenti megnevezés alatt rejtették). 1923. szeptember 1-jétől a szombathelyi 3. honvéd vegyesdandár-parancsnokság kiképzési osztályát vezette. A vezérkari tiszteknek előírt időnkénti csapatszolgálatot is teljesítette, hiszen 1924. május 3-tól fél éven át a szombathelyi 5. honvéd gyalogezred II. zászlóaljában szolgált.

Farkas Ferenc századost 1924. szeptember 1-jétől a budapesti magyar királyi Honvédelmi Minisztérium VI-7./k. osztályára (közlekedési ügyek) osztották be, de szolgálatteljesítésre a szombathelyi 3. vegyesdandár-parancsnokságra vezényelték, ahol 1928. május 1-jén vezérkari őrnaggyá nevezték ki. Közben 1927. március 1. és május 31. között az 5. honvéd gyalogezred II. zászlóalját vezette Szombathelyen. 1928. szeptember 1-jétől a Honvédelmi Minisztérium VI-6. osztályán (szabályzatszerkesztés) szolgált. 1930. július 1-jén a Budapesti Szabályzatismertető Tanfolyam (az 1920-tól létezett Hadiakadémia leplezett megnevezése abban az időszakban) harcászattanára lett, 1933. november 1-jén pedig alezredessé nevezték ki beosztásában. 1935. július 15-től a budapesti Honvédelmi Minisztérium újonnan létrehozott I/d. osztályának vezetője volt, amely a Honvédelmi Minisztérium és a társmisztériumok között felmerülő szervezési kérdéseket intézte. 1936. november 1-jén vezérkari ezredessé nevezték ki beosztásában. Közben 1936. január 1. és június 30. között fél éven át csapatszolgálatot látott el, jelesül a budapesti 1. honvéd gyalogezred parancsnoka volt. Az 1938 előtt, a trianoni megszorítások miatt csupán titokban működött Legfelsőbb Honvédelmi Tanács ténykedése a magyar fegyverkezési egyenjogúság elismerésével (az 1938. augusztus 22-én Magyarország és a Kisantant között létrejött bledi egyezmény aláírása következtében) nyílttá vált, ezért a vezértitkárság feladatát korábban ellátó Honvédelmi Minisztérium I/d. osztályát megszüntették. Imrédy Béla miniszterelnök jó szervezőkészsége és széles körű ismeretei okán miniszterelnöki államtitkári tisztséget ajánlott fel Farkas Ferenc ezredes számára, amelyet ő nem fogadott el. Előljárói a Honvédségnél mutatott szolgálati teljesítményét 1926 és 1930, valamint 1933 és 1937 között kiválóra minősítették.

A Ludovika Akadémia parancsnoki beosztásában

Farkas Ferenc 1938. október 1-jétől a honvéd Ludovika Akadémia I. főcsoport, majd a honvéd Ludovika Akadémia parancsnoki beosztását töltötte be – a szokásos négy év helyett öt éven át – 1943. augusztus 20-ig, közben 1940. szeptember 1-jén vezérőrnaggyá, 1943. február 1-jén pedig altábornaggyá nevezte ki őt Magyarország kormányzója.

Farkas Ferenc ezredes-tábornok parancsnokságának időszakára esett a magyar királyi Honvédség hivatalos visszatérése az általános védkötelezettségre, ami nagy volumenű mennyiségi és minőségi fejlesztésekkel járt együtt. A változások természetesen leképeződtek a honvédtisztképzésben is. A nagyobb létszámú hallgatói évfolyamok mellett új fegyvernemek, műszaki újítások, fegyverek oktatását is bevezették, valamint a kiképzés ütemének gyorsítására is szükség volt. Farkas Ferenc parancsnoksága alatt kétszer is előfordult, hogy egy évben két évfolyamot avattak fel tisztekké (1939. január 15-én és augusztus 20-án, valamint 1942. június 18-án és december 6-án). Ezeket a feladatokat Farkas Ferenc sikerrel oldotta meg. A parancsnok a hagyományápolás terén tovább folytatta az elődei által megkezdett munkát: a különböző fegyvernemek védőszentjeinek szobrokat állítottak a Ludovika Akadémia kertjében, 1939 folyamán Szent Lászlónak (a gyalogság), Szent Borbálának (a tüzérség), Szent Györgynek (a lovasság), 1941-ben pedig Szent Kristófnak (az 1940 óta létező gyorsosztály – kerékpáros, gépkocsizó lövész, páncélos – hallgatóinak védőszentje). 1940-ben helyezték el a Ludovika Akadémia kertjében Sigmond Olivér akadémikus Móricz Sándor ezredesről, az *alma mater* első igazgatójáról készített mellszobrát. A Ludovika akadémikusai az ország területi gyarapodása – vagyis az 1938. november 2-án kihirdetett első és az 1940. augusztus 30-án meghozott második bécsi döntés következtében a Felvidék déli részének, továbbá Észak-Erdély visszacsatolásának – időszakában Farkas ezredessel, majd tábornokkal az élükön vettek részt az 1938. november 11-i kassai, majd az 1940. szeptember 15-én lezajlott kolozsvári bevonulásban, továbbá 1941. március 23–24-én az 1848–49-es zászlók Szovjetunióból történt hazatérése alkalmával a budapesti Keleti pályaudvaron a zászlók fogadásán, majd a Hősök téri rendezett ünnepségen, valamint a lobogók Hadtörténeti Múzeumba való kísérésén. Farkas tábornok 1942 augusztusában saját kérésére hathetes szabadságát az orosz hadszíntér doni frontszakaszán töltötte, meglátogatva a Ludovikáról kikerült fiatal tiszteket. Augusztus 25-én Jány Gusztáv, a 2. magyar hadsereg parancsnoka megsebesült, őt távollétében Csatay Lajos altábornagy, a IV. hadtest

addigi parancsnoka helyettesítette, Farkas vezérőrnagy pedig átvette a pécsi IV. hadtest parancsnokságát a Donnál, s részese volt a közben lezajlott korotójaki csatának. A Ludovika Akadémia parancsnoksága alól csak az 1943-as tanév végén mentették fel.

Katonai pályafutása 1943–1945-ben

1943-ig a végig kiváló minősítésű Farkas Ferenc tábornok hagyományosnak mondható katonai életpályát és karriert futott be. Beosztásai, ambiciózus egyénisége, közszereplései és a cserkészmozgalomban betöltött funkciója által jóval több politikai és társadalmi kapcsolata volt bel- és külföldön, mint a legtöbb tábornoktársának. Nevét is sokkal többen ismerték, mint más tábornokokét. Horthy megbízott benne, a közvélemény pedig inkább anglofilnek, mint németbarát-nak tartotta. 1943. augusztus 21-én a debreceni VI. honvédhadtest parancsnokává nevezték ki. Az ország 1944. március 19-én bekövetkezett német megszállása kapcsán mozgósította a neki alárendelt csapatokat, azonban ellenállást nem fejtett ki. A debreceni repülőteret megszálló német ejtőernyős különítmény zsidóellenes atrocitásait viszont sikerült erőteljes karhatalmi fellépéssel megfékeznie. 1944. április 15. és október 13. között irányította a Kárpátok előterében felvult 1. magyar hadsereg alárendeltségébe tartozó hadteste harcait a Tatár-hágó körül, mintegy 90–100 km széles arcvonalon. A szovjetek július 13-án áttörték az 1. magyar hadsereg arcvonalát, s német követelésre Beregfy Károly vezérezredest, a hadsereg parancsnokát (akivel Farkas tábornoknak sok súrlódása volt) leváltották. Farkas altábornagy 1944. július 26. – augusztus 1. között rangidős tábornokként az 1. honvéd hadsereg megbízott parancsnoka volt (a VI. hadtest parancsnokságát is megtartotta). Jó szervezőképességével sikerült az áttörés okozta pánikon úrrá lennie, és sikeres ellentámadást hajtott végre a szovjetek ellen. A hadsereg arcvonalát visszavette a Kárpátok gerincére, a Tatár-hágót pedig a háromszoros túlerő ellenében sikeresen megtartotta. Közben egy fontos, de kevésbé ismert epizód egyik főszereplőjévé is vált: a magyar–szovjet fegyverszüneti tárgyalások kapcsán az első kapcsolatfelvételt megvalósító magyar csoport (báró Aczél Ede vezetésével) az ő arcvonalán lépte át a frontot 1944. szeptember 16-án, és ott is tért vissza. 1944. október 13-án Horthy kormányzó a budapesti hídfő parancsnokává nevezte ki, sőt a Lakatos-kormány esetleges lemondása esetén őt kívánták egy új kabinet megalakításával megbízni, amire végül nem került sor. A tervezett fegyverszünet biztosítására a fővárosba

rendelt csapatai nem érkeztek meg, így azok hiányában nem játszott szerepet az 1944. október 15-i eseményekben. A kormányzói proklamáció elhangzásakor felkészületlenül, zavarodottan szemlélte a Ludovika Akadémián berendezett törzsszállásán a rohanó eseményeket. A hatalomra került nyilas vezetés Farkas tábornokot a kormányzó hívének tartotta, megvonták hídfőparancsnoki megbízatását, s 1944. október 16-án felmentették a VI. hadtest parancsnoksága alól. 1944. október 23-tól országos elhelyezési kormánybiztosi beosztást látott el Nagycenken, 1944. október 31-től vezérezredesi rendfokozatban. Neki kellett gondoskodnia az illetékes szakminisztériumok döntése alapján a hadműveletek által veszélyeztetett közintézmények, közhivatalok, gyárak, személyek és állatok Dunántúlra, illetve Németországba történő kimenekítéséről. Állását felhasználta arra is, hogy a polgári lakosság felesleges kiürítését (például Budapestről) megakadályozza. Közben november elején megkeresték, hogy álljon a katonai ellenállási mozgalom élére, ő azonban nem vállalta el ezt a feladatot.

1945. január 8-án felmentették országos elhelyezési kormánybiztosi állása alól, és vezetői tartalékállományba helyezték, Nagycenken élt. 1945. február 1. és 1945. májusa között a honvédelmi miniszter és a honvédség főparancsnoka törzskülönítményébe beosztott vezetői tartalék volt, tulajdonképpen beosztás nélkül maradt a háború végéig. 1945. január–februárjában zajlott a sopronköhida-i fegyházban a Horthy-féle kiugrási kísérletben részt vett tábornokok és törzstisztek pere a Vezérkar főnökének Bírósága előtt (amelyet 1939-ben hoztak létre, és a háború idején az államellenes bűncselekményekben történő ítélezésre volt hivatott). Mivel az egyik vádlott (dálnoki Veress Lajos) vezérezredes volt, ezért Beregyfő Károly nyilas honvédelmi miniszter a törvényszék egyik tagjának Farkas Ferenc vezérezredest rendelte ki, annak tiltakozása ellenére. Farkas tábornok kényszerűségből vett tehát részt a perben, érdemben nem befolyásolta a tárgyalás menetét.

1945. március 27-én azonnali letartóztatását és nyugdíjazását rendelték el, amely elől öccséhez, a bajorországi Johanniskirchenbe költözött. 1945. április 18-án a Németországba települt Honvédelmi Minisztérium részéről őt kérték fel, hogy tárgyaljon a Honvédség nyugati hatalmak előtti fegyverletételéről az amerikai csapatokkal. A tárgyalások után, 1945. májusa és júliusa között saját kérésére a normandiai fougerville-i amerikai hadifogolytábor vendégszeretetéét élvezte, ahol a többi magyar tábornok is raboskodott. 1945. június 19-én kelt rendeletével, távollétében Vörös János magyar honvédelmi miniszter háborús bűnösként (mintegy 100 tisztársával együtt) közigazgatási úton lefokozta és kicsapta a Honvédség kötelékéből, mindenféle hatósági vizsgálat vagy bírósági ítélet nélkül.

A hazatérés helyett a nyugati emigrációt választotta, először a bajorországi Johanniskirchen, 1950. október 17-től pedig már a Németországi Szövetségi Köztársaság Arnstorf településén élt.

Emigrációs tevékenysége és rehabilitációja

Az emigrációban jelentős szerepet vállalt az első emigráns szellemi irányzat, az 1946-ban létrejött Magyar Szabadság Mozgalom megszervezőjeként és vezetőjeként, amelynek kezdetben Európa-szerte mintegy 60 000 tagja volt, s a nyugati hírszerző szervek támogatását is élvezte. A Mozgalom célja a hazatérés és a korábbi társadalmi rend visszaállítása volt. 1947. augusztus 20-án a bajorországi Altöttingben a nyugatra menekült korábbi magyar parlamenti képviselők a nyugati magyar ellenkormány miniszterelnökévé választották, azonban 1948-ban lemondott tisztségéről. Mint a Nemzetek Antiboldsevista Tömbjének társelnöke és katonai szárnyának vezetője, élénk nemzetközi propagandát fejtett ki a Szovjetunió és az annak érdekszférájába tartozó úgynevezett népi demokráciák ellen. 1948-tól részt vett minden jelentős antikommunista konferencián és világkongresszuson. Mindez kiváltotta a magyarországi kommunista vezetés ellenreakcióját, mivel a hazai közvélemény előtt háborús bűnösnek akarták diszkvalifikálni: távollétében a Budapesti Büntetőtörvényszék 1950. március 30-án életfogytiglani fegyházbüntetésre, állásvesztésre, teljes vagyonek kobzásra és politikai jogainak tíz évre történő felfüggesztésére ítélte. Az 1950-es években a magyar titkosszolgálatok még több lejárató akciót indítottak Farkas Ferenc tábornok ellen, de a magyar emigráció soraiban nem értek el vele különösebb hatást.

József Ágost tábornagy halála után, 1962-től 1977-ig az emigrációba kényszerült Vitézi Rend harmadik főkapitánya volt. A Szent László Társaság kormányzójaként is számottevő tevékenységet fejtett ki, továbbá a nyugat-németországi magyar cserkészlet szervezésében is meghatározó szerepet vállalt. Felesége halála után, 1964-től özvegyen és egyedül élt. 1980. április 14-én hunyt el az akkori Nyugat-Németország Arnstorf bei Landau településén. 1980. április 18-án temették el a helyi templomkert temetőjében.

Kései rehabilitálására is sor került: a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1998. december 7-én a Budapesti Büntetőtörvényszék 1950. március 30-án kelt marasztaló ítéletét hatályon kívül helyezte. A Fővárosi Bíróság 1999. június 16-án hozott határozatával az ellene folytatólagosan elkövetett háborús bűntett

miatt indult eljárást jogerősen megszüntette. 2006 októberében a honvédelmi miniszter előterjesztésére Sólyom László köztársasági elnök vezérezredesi rendfokozatát posztumusz helyreállította.

Tevékenysége a magyar cserkészmozgalomban

Farkas Ferenc a magyar cserkészmozgalom egyik meghatározó alakja volt. 1921-től nyolc éven át a szombathelyi III. cserkészkerület irányítója és a 48. Rákóczi tanonc cserkészcsapat vezetője, 1928–1945 között a Magyar Cserkészszövetség elnökségi tagja, 1942-től 1945-ig a Magyar Cserkészszövetség országos társelnöke (vezetője) volt. Több hazai és nemzetközi táborozáson vett részt. Teleki Pál felkérésére megszervezte a cserkészek 1933-ban Gödöllőn rendezett IV. Világdzsemboriját. A nemzetközi tábor, amelyen 30 ezer cserkész (közülük 15 ezer külföldi) vett részt, hatalmas szervezői és erkölcsi sikert hozott a magyar cserkészlet számára. A főszervező Farkas Ferenc munkáját Lord Baden-Powell (a cserkészmozgalom alapítója) díszes oklevéllel és az Ezüst Farkas Rend adományozásával ismerte el. A Magyar Cserkészszövetség pedig Fehér Szarvas Renddel tüntette ki őt. Korábbi sikere után megbízást kapott az 1938-ban Budapesten rendezett 34. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus előkészítésére, amelynek a főszervezője volt. Feladatát a legnagyobb sikerrel oldotta meg, amiért mind a Szentszék, mind a kormányzó a legmagasabb elismerését fejezte ki. 1941. április 3-án Horthy kormányzó Farkas vezérőrnagyot nevezte ki Magyarország főcserkészévé. Irányítása alatt a cserkészlet katonai irányba tolódott el, amivel az volt a célja, hogy kifogja a szelet a rivális Levente Mozgalom vitorlájából. A Magyar Cserkészszövetség vezetése idején megőrizte külföldi kapcsolatait, amelyek azonban az 1944 márciusában végbement német megszállás után megszakadtak.

Címei és elismerései

1928. június 17-én első világháborús érdemei alapján vitézi címet adományoztak számára. 1510-ből származó nemesi címét és a kisbarnaki előnév jogos használatát 1936. november 13-án a magyar Belügyminisztérium újból elismerte. 1943. augusztus 10-től főcserkészként az Országos Közoktatási Tanács tagja volt.

Érdemei és szakmai kompetenciái elismeréseképpen számos osztrák–magyar és magyar kitüntetést mondhatott magáénak. 1913-ban az 1912–1913. évi

Mozgósítási Keresztet, 1915-ben a Katonai Érdemkereszt III. osztályát hadidíszítménnyel (1917-től kardokkal), valamint a Bronz Katonai Érdemérmét hadiszalagon (1917-től kardokkal), 1917-ben a Károly Csapatkeresztet, 1918-ban a Sebesültek Érmét, szalagján egy sávval, 1930-ban a Magyar Érdemkereszt IV. osztályát, 1932-ben a Tiszti Szolgálati Jel III. osztályát, 1933-ban a Magyar Érdemkereszt III. osztályát, 1938-ban a Magyar Érdemrend középkeresztjét, 1941-ben a Felvidéki és az Erdélyi Emlékérmét, továbbá a Nemzetvédelmi Keresztet, 1942-ben a Nagy Honvéd Sportügyességi Jelvényt, valamint a Tiszti Szolgálati Jel II. osztályát, 1943-ban a csillagot a Magyar Érdemrend középkeresztjéhez, 1944-ben a Magyar Érdemrend középkeresztjét a csillaggal hadiszalagon, kardokkal kapta meg. A fentiekén kívül az 1930-as években a Háborús Emlékérem kardokkal, sisakkal kitüntetés került a birtokába.

A külföldi kitüntetések közül 1939-ben a Pápai Pius Rend középkeresztjének, 1944-ben a német Vaskereszt II. és I. osztályának viselési engedélyét kapta meg.

Farkas Ferenc jelentősebb munkái

A katonai térképészet vázlatos ismertetése. Budapest, 1928–1929.

A IV. világháború. *Magyar Katonai Szemle*, (1933), 8. 228–233.

Harcászati elvek vezérszavakban. Budapest, Honvédtiszti Szabályzatismertető Tanfolyam, 1936.

A polgári belbiztonsági előkészületek és a közigazgatás. In Martonffy Károly (szerk.): *A mai magyar közigazgatás.* Budapest, Állami Nyomda, 1936. 830–838.

A magyar cserkészlet útja 1910–1937. A Magyar Cserkészszövetség huszonöt éve, 1912–1937. Budapest, Magyar Cserkészszövetség, 1937.

Az ország megszervezése háború esetén. *Magyar Katonai Szemle*, (1938), 9. 8–14.

Az országmozgósítás helyzete külföldön. In Martonffy Károly (szerk.): *A mai magyar város.* Budapest, Állami Nyomda, 1938. 92–106.

Tatárhágó visszanéz. Buenos Aires, Editorial Kárpát, 1952.

Kämpfe um den Tataren-Pass. Köln, Amerikai Magyar Kiadó, 1953.

Az altöttingi országgyűlés története 1947/49–1969. München, Mikes Kelemen Kiadóvállalat, 1969.

Vorwort. In Franz Adonyi-Naredy: *Ungarns Armee im Zweiten Weltkrieg. Deutschlands letzter Verbündeter.* Neckargemünd, Vowinkel, 1971.

Irodalom

- Bachó László, dezséri (szerk.): *A Magyar Kir. honvéd Ludovika Akadémia története*. Budapest, Magyar Királyi honvéd Ludovika Akadémia, 1930.
- Balla Tibor: *A honvédtisztképzés irányítóinak arcképcsarnoka. A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia igazgatói és parancsnokai, 1872–1945*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022.
- Bonhardt Attila: Kisbarnaki Farkas Ferenc és a rendelkezésre álló levéltári dokumentumok. *Hadtörténelmi Közlemények*, 120. (2007), 1. 203–219.
- Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, 1983.
- Rada Tibor: *A Magyar Királyi honvéd Ludovika Akadémia és a testvérintézetek összefoglalt története (1830–1945)*. I–II. kötet. Calgary–Budapest, Gálos-Nyomdász – Magyar Történelmi Társulat, 1998–2001.
- Szakály Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és adattár*. Budapest, Ister Kiadó, 2001.
- Szakály Sándor: *Történelem és publicisztika*. Budapest, Írott Szó Alapítvány – Magyar Napló – Veritas Történetkutató Intézet, 2015.

Források

- HM HIM Hadtörténelmi Levéltár, Tiszti anyakönyvi lapok 1892/426
HM HIM Hadtörténelmi Levéltár, Personalia gyűjtemény 335

Franyó Zoltán

(1887–1978)

Családi háttér és tanulmányok

Franyó Zoltán apja, Franyó Károly folyamszabályozási mérnök a 19–20. század fordulóján Borosjenőn dolgozott mint a Fehér-Körös felső szakaszának szabályozására létrehozott társulás igazgató-mérnöke. Zoltán ezért ekkor Borosjenőn, míg korábban Aradon és Temesváron nevelkedett, e városokhoz életpályájának egyéb szakaszai is szorosan kötődtek. A középiskola alsó osztályait az aradi és a temesvári főgimnáziumban végezte, majd 1901-től a soproni Honvéd Főreáliskolában, 1904-től az 1907-es hadnaggyá avatásáig pedig a Ludovikán tanult. Az évfolyamokat jó eredménnyel teljesítette, általában csak mennyiségtan, hadseregszervezet, valamint gyakorlat és kiképzés a csapatszolgálatban tárgyakból tárgyakból voltak gyengébb osztályzatai. Jellemzése szerint felfogóképessége és emlékezőtehetsége jó volt, de előadásmódja nem mindig kellően összeszedett. Magatartásával előljárói nem voltak megelégedve, önhittként, lobbanékonyként, meggondolatlanként jellemezték, aki nem volt mindig őszinte velük. Ugyanúgy elégedetlenek voltak a tisztelettudásával, illedelmességével is.

Mindehhez bizonyára hozzájárult, hogy katonai pályájával párhuzamosan művészeti tevékenységet is végzett, amely miatt előljáróival konfliktusai

alakultak ki. 1905-től a nagybányai művésztelep egyik alapítójánál, Hollósy Simonnál tanult festészetet. Az ez évi Nemzeti Szalon budapesti kiállításán már szerepeltek képei. Majd hamarosan az irodalom felé fordult, első verse (*Nyárutó*) a *Magyar Szemlében* (1906) jelent meg, majd verseket, műfordításokat, cikkeket közölt több budapesti és vidéki lapban. Amikor a költeményeiről az intézmény parancsnoka, pávai Vajna Béla Albert altábornagy (akit Franyó egy 1973-as televíziós interjújában tévesen Pávai Vajna Gáborként említ) tudomást szerzett, az engedély nélküli publikációért 30 napos épületfogságban részesült. Érdekesség, hogy a fegyelmi ügyét a parancsnok Liviu Rebreanuval, a későbbi elismert román íróval együtt tárgyalta, aki ekkor – Rebreán Olivér néven – szintén a Ludovika növendéke volt.

Katonatiszti pályafutásának kezdete

A *Honvédségi Közlöny* 1907-es évfolyama szerint a Ludovika végzett hallgatójaként a császári és királyi 61. gyalogezredhez nevezték ki (bár a már említett televíziós interjújában azt közölte, hogy egy – közelebről meg nem nevezett – lovas- ezredhez került). Előbbi adatot látszik valószínűsíteni, hogy a 61. gyalogezred Temesvárott állomásozott, és Franyó is a Béga-parti várost említi szolgálati helyétül.

Temesvári szolgálata alatt szabadidejében hamar bekapcsolódott a város élénk irodalmi életébe, részt vett a Dél Irodalmi Társaság létrehozásában (1908), amely a holnaposokkal és a *Nyugat* körével tartott kapcsolatot. Ez folyamatos feszültséget okozott közte és felettesei között. 1909-ben például a *Nyugat* szerzőinek rendezett a városban író-olvasó találkozót, ami a lap politikai irányultsága miatt egy aktív katonatiszt esetében különösen kényes tevékenységnek minősült. A helyzetet végül az oldotta meg, hogy a következő évben, tízévesi növendéki, majd aktív tiszti szolgálat után leszerelt. Ez a saját állítása szerint önkéntes tartalékba vonulással történt, egyes róla szóló újságcikkek alapján önként lemondott tiszti rangjáról. Sajnos katonai pályájának temesvári éveiről részletesebb adatokkal nem rendelkezünk, de az tény, hogy az első világháború kitörésekor tartalékos őrmesterként helyezték újra szolgálatba. A rangvesztés okát kideríteni ma már nem lehet, de meg kell említeni, hogy a kor hadseregében nem volt ritka függelemsértés esetén, hogy az előljárók „menekülő útvonalként” felajánlották az önkéntes visszavonulást, tiszti rangról történő lemondást, ami Franyó korábbi, ludovikás jellemzése alapján az ő esetében is könnyen megtörténhetett.

Irodalmi pályának indulása

Leszerelése után különböző partiumi lapok munkatársa volt, dolgozott az aradi *Függetlenség* szerkesztőségében, szerkesztője volt a rövid életű *Kultúra* című lapnak, majd 1911-ben a *Jövő* című havi szemle munkatársa lett. Párhuzamosan dolgozott a Nagyváradon megjelenő *Szabadság*, illetve *Nagyváradai Napló* című lapoknak is. Állásain túl számos lap megjelentette cikkeit, verseit, többek között az *Alkotmány*, az *Egyenlőség*, az *Élet*, a *Huszdik Század*, a *Toll*, a *Magyar Hírlap*, a *Nyugat*, a *Népszava*, a *Pester Lloyd*, a *Pesti Napló*, az *Új Idők* és a *Világ* is. 1912-ben, a *Huszdik Században* jelent meg (később önálló kötetben is napvilágot látott) a politikus Tisza István portréját megrajzoló *Az osztályparlament Don Quijoteja* című esszéje, amely nyílt állásfoglalás volt a Tisza fémjelezte politikai irányzattal szemben. Az írás a korban meglehetősen radikálisnak számított, szerzőjének a szűken vett irodalmi, baloldali körökön túl is némi ismertséget szerzett, és nyilvánvalóan tovább mélyítette a szakadékot Franyó és a hadsereg között.

Első világháborús katonai szolgálata

Mindennek akkor lett jelentősége, amikor az első világháború kitörésekor mozgósították. A császári és királyi 33. gyalogezredhez került, ahol rögtön a háború elején kitüntette magát, a legnagyobb legénységi elismeréseket, az Ezüst Vitézségi Érem II. osztályát, majd az Arany Vitézségi Éremet ítélték oda számára, ezenkívül ismét hadnagyi kinevezést nyert el. Ezeket több hősies cselekményével érdemelte ki, amelyekben mint önként jelentkező vett részt. Ezredének első zászlóalját a 41. honvédhadosztályba osztották be, amely 1914 októberében a hirivi csatában állt helyt. Az ezred másik két zászlóalja – soraikban Franyóval – a Stary-Sambor (ma: Sztarij Szambir, Ukrajna) körüli harcokban vett részt. Mindkét frontszakaszon október 14-én kezdődtek meg az összecsapások, és egészen 1914. november 5-éig tartottak. A Stary-Sambor mellett küzdő két zászlóalj főleg a település fölötti Jankov magaslatért vívott rendkívül heves és véres harcokat, állásait az első zászlóaljhoz hasonlóan végig sikerrel védte. Franyó még az összecsapások megkezdése előtt, október 13-án egy őrzőjáraton embereivel a Jankov magaslaton levő ellenségnek vakmerően közvetlen közelébe férközött, és a rendkívül nehéz körülmények dacára kitűnően földérintette az ellenség állását és erejét.

November elejére az oroszok nyomását már nagyon nehezen tudták tartani a frontszakaszon küzdő erők, ezért a hadvezetőség őket a Kárpát-vonal védelmére

rendelte vissza. Így 1914. november 5-én megkezdődött a második nagy visszavonulás. A 41. honvédhadosztály kötelékében harcoló 1/33. zászlóalj itt hátvédként működött. Az oroszok ekkor már sokkal hevesebben támadták a visszavonulókat, mint korábban. Az utóvédharcok különösen Bukowsko mellett váltak hevesekké, ahol november 11-től november 13-ig tartó háromnapos kemény küzdelemben tartották vissza a 33-asok az egyre nagyobb vehemenciával támadó orosz csapatokat, ezáltal biztosították a nehéz időjárási és terepviszonyokkal küzdő főerőknek, de főként az utánpótlást szállító, a galíciai sártengerben szinte megféneklő egységeknek a Kárpátok határvonalán való átjutását. November 14-én éjjel az ezred három zászlóalja ismét egyesült, majd másnap átlépte a magyar határt. De az oroszok ide is követték a Monarchia erőit, így november 19-én Franyó már a határainkon belül támadta meg mint földérítőörjárat-parancsnok a Kárpátokban egy orosz hadoszlop hátvédjét. Bátor cselekedetével nagyszámú hadifoglyot ejtett, illetve számos korábban fogságba esett bajtársát szabadította ki az ellenség fogságából, és a nagy hó okozta rendkívüli nehézségek ellenére parancsnokát kellő időben nagyon értékes információkkal látta el. Ezzel saját elmondása szerint egész hadosztályát megmentette a 45. és a 46. szibériai lövészezred által tervezett bekerítéstől. E harcoknak súlyos tétje volt, esetleges orosz győzelem esetén az ország belseje, első körben az Alföld is veszélyeztetve lett volna, így itt minden, a Franyóéhoz hasonló hőstett kiemelkedő jelentőségűnek számított.

A 33-asok ezek után az Uzsoki-, illetve Lupkovi-hágó térségében voltak védőállásban, majd részt vettek a Przemysl várának felszabadítására tett kísérletben. A kísérlet elbukott, az erőd 1915 márciusában elesett, a harcok során pedig Franyó is megsebesült, gránátrepesz találta el a mellkasán és a lábán. Mivel ezeket a budapesti hadikórházban nem sikerült eltávolítani, Bécsbe szállították. Lábadozása alatt két hónapig a bécsi Hadi Levéltárban teljesített szolgálatot mint osztályvezető tiszt. Mivel az intézmény parancsnokának, Höhn tábornoknak az irányítása alatt itt több jeles művész szolgált hosszabb-rövidebb ideig, így Franyó az intézményben többek között Rainer Maria Rilkével, Felix Saltennel, illetve Franz Theodor Csokorral is megismerkedett.

Mindeközben írói tevékenységét tovább folytatta. A versek mellett főleg harctéri élményeit feldolgozó írásokat közölt, amelyek magyarul *Az Estben*, németül a *Neues Wiener Tagblatt*ban jelentek meg, majd mindkét nyelven kötetben is kiadták őket (*A kárpáti harcokról*. Budapest, 1915; *Bruder Feind*. Wien, 1916). Ezek a munkák a háborút realiztikus módon ábrázolták, Franyó az alakjait nem heroizálta, viszont állást foglalt a háború embertelenségeivel szemben. Az, hogy ezek a háborús cenzúra ellenére is megjelenhettek, minden bizonnyal

írójuk magas katonai elismeréseinek is köszönhető volt. Rövid szabadsága alatt 1915 februárjában Budapesten, a Galilei Körben előadást tartott a hősiességről, nézeteit az *Új Idők* hasábjain írásban is kifejtette. Ezek alapján a „hős” köztudatban élő fogalmát tévesnek tartotta. Véleménye szerint a hősies cselekedetek a mindennapok során, az első világháború harcterein nem hasonlíthatók a klaszszikus műveltség részévé vált hőstettekhez. Azokat nem színpadiasan, az átlagemberhez képest már külsőségekben is „kitűnőbb” hősök, „Mucius Scaevolák” hajtják végre, hanem olyan átlagemberek, akik egy kávéházba betérve például nem is különböznek a közönség többségétől, róluk első ránézésre a heroikus cselekmények végrehajtását senki nem is feltételezné, és mozzatörugóik is inkább a kötelességtudat, a túlélési ösztön, semmint a nagy tett végrehajtása iránti ambíció. Az érzékeny politikai (és személyes) helyzetében sem hagyott fel a világnézetét tükröző írások megjelentetésével, egyik versének közléséért (*Elszánt harci ének*) elkobozták a *Népszava* 1915. június 15-i számát.

A hadilevéltári szolgálat után az olasz frontra, az Isonzóhoz ment, ahová ezredét addigra átvézenyelték. Bár itt harctéri szolgálatot látott el, kapcsolatot tartott írókkal, például a haditudósítóként működő Vészi Margittal. Az asiagói áttörés (1916. május) után ismét az orosz frontra, ezúttal Bukovinába vezényelték a 33-asokat. Innen csak a háború végén, 1918 augusztusában kerültek ismét az olasz frontra. Franyó elmondása szerint Görzben egy olyan szállodai szobában szállásolták el, amelyben egy falfirka szerint korábban Hemingway is járt.

Szerepvállalása a Tanácsköztársaság idején és további irodalmi tevékenysége

Addigi pályája alapján nem meglepő, hogy a fegyverletétel után Budapestre hazatérve csatlakozott az öszirózsás forradalomhoz. A következő év elején főszerkesztője lett a május 19-ig megjelenő *Vörös Lobogónak*, a lapban közölt írásai alapján a forradalom balszárnyához tartozott, Kassák Lajos körével rokonszenvezett, a *Ma* íróival közvetlen kapcsolatban is állt. A Magyarországi Tanácsköztársaság idején kormányzati állást vállalt, a közoktatási népbiztosságon dolgozott Lukács György mellett. A kommün bukása után sokakhoz hasonlóan Bécsbe emigrált. Itt az egyetemen keleti nyelveket hallgatott, ezen tanulmányainak nagy hatása volt későbbi műfordítói munkásságára. Közben rendszeres munkatársa a *Tűznek*, a *Bécsi Magyar Újságnak*, társszerkesztője Ernst Lissauerrel együtt a *Frontnak*. Írt az *Arbeiter Zeitungba*, a *Die Stundéba* és a *Jövőbe* is. Ezekben az években jelentkezett német műfordítóként: 1921-ben önálló kötetben jelentette meg Ady-fordításait.

1923-ban otthagyta Bécset, de sok „trianoni árvával” ellentétben nem Magyarországra, hanem Romániába tért vissza, Aradra költözött, amiben az is szerepet játszott, hogy édesapja elhunyt, így édesanyja a támogatására szorult. Ahogy a háború előtt, így ekkor is párhuzamosan több lapnak volt munkatársa, sőt főszerkesztője, alapítója is. Létrehozta a romániai magyar avantgárd törekvések kibontakozásában jelentős szerepet játszó *Geniust*, majd az *Új Geniust*, szerkesztette az *Esti Lloydot* (1924), főmunkatársa a *Délután* (1925), *A Hét* (1926), a *Szezon* (1924–28) című lapoknak. 1931-ben átvette Románia egyetlen baloldali magyar nyelvű lapja, az 5 (majd 6) *Órai Újság* felelős szerkesztői tisztét, s irányította egészen a lap 1940 őszi betiltásáig. Lapjaiban gyakran, sokféle tárgyban publikált. Írásai harcos baloldaliságát tükrözték, azokban a kapitalista berendezkedést bírálta.

Az irodalomról is közölt publicisztikákat, ezekben olyan, a *Nyugathoz* sorolható alkotók előtt tisztegett (Ady, Juhász Gyula, Szép Ernő, Osvát Ernő, Kosztolányi Dezső), akik jó részéhez személyes ismeretség is fűzte. A romániai magyar irodalmi életben hamarosan elszigetelődött. Kezdetben munkakapcsolatot ápolott földijével, Kuncz Aladárral, írt az általa szerkesztett *Ellenzék* irodalmi mellékletébe, de a szintén Kuncz által szerkesztett marosvécsi *Helikon*ba már nem. Sőt, idővel nemcsak az erdélyi konzervatívoktól határolta el magát, hanem a helikonistáktól is. Az erdélyi magyar közéletben a világpolitikai kérdéseket a nemzetiek elé helyező világnézetével nem talált sok követőre, publicisztikájában mind kiemeltebb szerepet kapott az Európa-szerre erősödő szélsőjobboldal elleni küzdelem, a már említett Kuncz 1929-ben mindezek miatt például egyenesen „vörös diktátornak” nevezte Franyót. Bánffy Miklóssal szemben mély ellenszenvet érzett, személyesen lépett fel az író műveinek romániai kiadása ellen.

1937-ben Aradon (egy évvel később Budapesten is kiadott) antológiát szerkesztett *Zsidógyűlölet* címmel, amelyben ismert külföldi íróknak az antiszemitizmus veszélyeivel foglalkozó írásait közölte. Az 1920-as, 1930-as évek fordulójától a 6 *Órai Újság* mellett más lapoknak is dolgozott, többek között a temesvári *Tíz Perc* (1928–29), az aradi *Reggel* (1930–31), *Közélet* (1929–31) és *Hétfő Reggel* (1930) főmunkatársa volt, 1938-ban pedig a temesvári Lapkiadó Részvénytársaságnál egyszerre négy lapnak (*Aradi Friss Újság*, *Aradi Újság*, *Banat-i Friss Újság*, *Esti Újság*) volt felelős szerkesztője, kiadója. 1926-ban rövid ideig igazgatta a Temesvári Magyar Színházat.

Műfordítói tevékenysége

Ettől az időszaktól kezdődően jelentős műfordítói tevékenységet is végzett. Régi arab költők mellett olyan klasszikusokat fordított magyarra, mint Charles Baudelaire, Louise Labé, Edgar Allan Poe, a román költészet kiemelkedő alkotásait pedig németre ültette át. Nyelvtudása ismerősei által vitatott volt. Azt méltatói elismerték, hogy németül talán jobban verselt, mint magyarul. Bécsi emigrációja idején keleti nyelveket tanult az egyetemen, ám abban, hogy ekkor ezekben a műfordításhoz szükséges szinten mélyedt volna el, sokan kételkedtek. Pályatársai közül akadt, aki a Franyó által fordított kínai parasztköltő versét fellelte német nyelvű antológiában, más viszont tanúja volt annak, hogy egy kínai diplomatával képes volt írásban órákon keresztül kommunikálni.

A háború kitörése után a romániai szélsőjobboldali berendezkedés gyanakodva figyelte, újságírói tevékenységét ellehetetlenítette. Ez nem változott a háború után sem, amikor pedig az új, szélsőbaloldali diktatúra gyanúsította meg „fasiszta kollaborációval”. Megjárta mindkét rendszer börtönét, egyik legértékesebb munkáját, Goethe *Faustjának* magyar fordítását 1951-ben éppen egy fogsága idején adták ki, ezért azt álneven, Lajtha Gézaként jegyezte (írói álneve volt még Walther Fabius is). Az újságírás híján legtöbb idejét műfordítói tevékenységének szentelte, e területen nagyon termékeny volt. Szinte minden évben adott ki önálló műfordításkötetet. Az 1960-as évek küszöbén érkezett több évtizedes műfordítói pályája összegzéséhez, *Évezredek húrjain* címmel három kötetben (Marosvásárhely, 1958–60) gyűjtötte össze legfontosabb fordításait, majd egy szűk évtized múltán egy válogatást ebből Budapesten is megjelentetett (*Lírai világtájak*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1967). Műfordítói tevékenységét általában a legértékesebbek közé sorolták, bár egyes kritikusai szerint az eredeti műveket túlságosan átformálta, azok inkább a „franyói stílusjegyeket” viselték magukon, mintsem az eredeti szerzőkét. Műfordítói teljesítménye hivatalos elismerésben is részesült: több állami kitüntetés mellett kétszer (1966-ban és 1970-ben) kapta meg az írószövetség műfordítói díját, majd 1970-ben „a Nyugat és Kelet közötti kulturális és irodalmi kapcsolatokért egész életművével kifejtett munkássága jutalmául” a Herder-díjat Bécsben.

Az életpálya mérlege

Idős korára a romániai magyar irodalmi élet mindenki által ismert, szórakoztató figurájává vált. Ehhez hozzájárult színes egyénisége mellett élénk fantáziával

társult mesélőkedve, ahogy Bodor Pál fogalmazott, élete „cáfolhatatlan meg bizonyíthatatlan tények tündér és vaskos szövevénye”. Hallgatósága sokszor hitetlenül fogadta történeteit, ám ha csak a saját szemükkel is megtapasztaltakat vették igaznak, akkor is egy, a második világháború utánra már letűnt kor egyedülálló alakjának tarthatták. Életének kilencedik évtizedében még veterán lovasversenyt nyert, ennek ellenére minden felmerült adat szerint kizárólag gyalogosalakulatoknál szolgált, bár minden visszaemlékezésben huszártisztnak vallotta magát. Ugyanekkor visszaemlékezések szerint még egy kezével megtörte a diót. Szintén nyolcvanadik életévén túl autóstoppal utazott Temesvárról Sepsiszentgyörgyre, az ottani színház jubileumára, majd hajnalig mulatott az igazgatónövel. A női nemnek egyébként még idős korában is nagy tisztelője volt, kalandjairól legendák keringtek. Ritka kudarcai közé tartozik egy Csinszkával kapcsolatos afférja, amely még Ady életében esett meg, és a költő feleségének heves elutasításával végződött. 91 évesen hunyt el, tiszteletére a következő évben, 1979-ben a temesvári írók az Ady Endre Irodalmi Kört Franyó Zoltán Irodalmi Körnek nevezték el, s rendszeresen megemlékeznek névadójuk életéről, munkásságáról.

Franyó katonai pályája és azon kívüli munkássága éles ellentétben állt egymással, de éppen ezért megcáfolt számos sztereotípiát, amely a keményvonalas baloldaliak első világháborús szereplésével kapcsolatos. Bár jóval a háború előtt felhagyott a katonatiszti pályával, és a háborút leginkább elutasító szellemi körökben mozgott, a mozgósítással újrakezdődött katonai szolgálatát ez nem befolyásolta. Az „elvárhatónál” jóval többet tett, önként vállalt harci cselekményei közepette tanúsított hősiességével az első háborús év egyik legjobban „dekorált” legénységi állományú katonájává vált. Később sem menekült a háborúból, annak ellenére végigharcolta azt, hogy mindeközben írói munkásságát annak értelmetlensége bemutatásának szentelte. A háború utáni, a Tanácsköztársaság alatt a bécsi emigrációban és a romániai irodalmi életben végzett tevékenységével azonban kiírta magát a világháborús veteránok közösségéből, az *damnatio memoriae*-vel sújtotta. A Horthy-korban számos kiadványt szenteltek a magyar katonák első világháborús hősiességének, röviden leírva a magukat kitüntető fegyvertényeit. Arany Vitézségi Érme ellenére Franyó ezek egyikében sem szerepel, egyedül az 1921-es *A magyar nemzet aranykönyve 1914–1918* című kötet vonatkozó névsorában lelhető fel. Az egyes alakulatok egykori tagjai bajtársi alakulatokat hoztak létre a háború után, amelyek fő tevékenysége az alakulat hősiességét megőrkítő alakulattörténet kiadása volt. Az egykori 33-asok is készítették ilyet, amelynek bár rendkívül bonyolult címe (*A 33-asok dicsősége 1741–1918. Emlékirat a II. Lipót császár nevét viselt volt császári és királyi 33-ik gyalogezred dicső haditetteiről, valamint azokról,*

akik az ezred kötelékében küzdve, hősi halált haltak a hazáért) alapján kifejezett célja volt az egykori katonák hőstetteinek megörökítése, Franyót meg sem említi.

Mindez a kétségkívül fennálló éles ideológiai ellentét ellenére is méltatlan bánásmód volt az íróval szemben. Egyrészt maga Franyó, ha akarta volna, sem tudta levetkőzni ludovikás múltját, minden ismerőse, pályatársa, méltatója megemlíti „katonatiszti” fellépését, mentalitását. Másrészt amikor igazán szükség volt arra, hogy katonai rátermettségét bizonyítsa, remekül helytállt, a harctéren kitűnő katonának bizonyult. Emellett civil pályája, műveltsége, nyelvismerete, írói tehetsége is dicsőségére vált a Ludovikának, bizonyította, hogy ha nem is filozofok képzése volt a feladata, de adott egy olyan alapot hallgatói számára, amelyre önképzéssel az irodalmi élet belső köreihez tartozó pályáiv volt építhető.

Franyó Zoltán legfontosabb művei

A kárpáti harcokról. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1915.

Bruder Feind. Wien, L. W. Seidel und Sohn, 1916.

Irodalom

Bachó László, dezséri (szerk.): *A Magyar Kir. honvéd Ludovika Akadémia története.*

Budapest, Magyar Királyi honvéd Ludovika Akadémia, 1930.

Bodor Pál: Vajon ki volt Franyó Zoltán? Tűnődő tisztelgés századik születésnapján.

Kritika, 16. (1987), 7. 2.

Franyó Zoltán: Hősiesség. *Új Idők*, 21. (1915), 15. 369–370.

Jánosházy György: Így élt Franyó Zoltán. *Látó*, 12. (2001), 3. 73–77.

Maruzs Roland (szerk.): *Virtus dolgában töretlen. Arany Vitéségi Éremmel kitüntetett katonáink az első világháborúban.* Sopron, B. H. N., 2018.

N. N.: Előadások a Galilei körben. *Pesti Hírlap*, 1915. január 31. 16.

Rónay György: A nyolcvanéves Franyó Zoltán. *Új Írás*, 8. (1968), 2. 105–106.

Szabolcsi Miklós: Beszélgetés Franyó Zoltánnal (Tv-interjú leirata). *Valóság*, 17. (1974), 8. 37–47.

Szekernyés János: Elfogult portré Franyó Zoltánról. *Korunk*, 26. (1967), 7. 969–970.

Hazai Samu

(1851–1942)

Családi háttér és tanulmányok

Kohn Samu a Gömör vármegyei Rimaszombatban született 1851. december 26-án, zsidó vallású családban. Eredeti családnevét 1876-ig használta, amikor is kikeresztelkedett, és azt Hazaira magyarosította. Apja, aki gazdag szeszgyáros és nagykereskedő volt, Rimaszombatban hat gimnáziumi osztályt, majd Budapesten kereskedelmi akadémiát végeztetett fiával. Kohn Samu tanulmányai befejezése után apja vállalatának egyik fiókjánál ügyvezetőként dolgozott.

Kassán ismerte meg jövőendő hitvesét, Juhász Máriát, akit 1886. november 4-én oltárhoz vezetett. Házasságából három gyermek származott: Ilona, a legidősebb, az 1893-ban született Béla (aki az első világháborúban a magyar királyi 1. honvéd huszárezred hadnagyaként hősiessé küzdött a különböző harctereken, 1915 nyarán súlyosan megsebesült, majd felépülése után, mint repülőtiszt, a balkáni hadszíntér albán arcvonalán küzdött 1918 őszéig, ahol hősi halált halt) és az 1896-ban született Miklós, aki az első világhéges során zászlósként vett részt a harcokban.

Hazai Samu a fegyveres erő elvárásainak és a kor szokásainak megfelelően több nyelvet is használt a mindennapokban, így magyarul és németül tökéletesen beszélt

és írt, szlovák és francia nyelven pedig a szolgálat igényeinek megfelelően beszélt (ez néhány száz kifejezés ismeretét jelentette, amelyek segítségével az adott tiszti szóban már érintkezni tudott katonáival a szolgálat napi ellátása során).

Katonatiszti pályafutása

Hazai Samu egyike volt azoknak a polgári származású katonatiszteknek, akik szolgálatuk csaknem egész idejét az 1868-ban létrehozott, a dualizmus időszakában a történelmi Magyarország területéről kiegészült, az osztrák–magyar szárazföldi fegyveres erő második vonalát képező, a magyar politikusok és közvélemény által egyaránt önálló magyar haderőnek tekintett magyar királyi Honvédségnél töltötték, tehetségüket a haderő azon részénél kamatoztatták. Katonatiszti pályafutását középiskolai tanulmányai befejezése után, 1873. április 1-jén a gömöri 51. számú honvédtáborban, besorozott honvédként kezdte. 1873. június 6-án zászlóaljírnokként címzetes tizedessé, majd 1873. november 9-én címzetes szakaszvezetővé léptették elő. Tiszti ambícióit realizálandó, 1873–1874-ben kitűnő eredménnyel végezte el a budapesti magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia tisztképző tanfolyamát. 1874. október 1-jén címzetes őrmesterré, 1874. november 1-jén hadapróddá, 1876. január 1-jén hadapród-tiszthelyettesé, 1876. május 1-jén pedig hadnaggyá és századparancsnokká nevezték ki az 51. honvédtáborban, szolgálatában Jolsva, Budatin, Ógyalla, Besztercebánya településeken állomásozott. 1878–79-ben a honvéd Ludovika Akadémia felsőbb tiszti tanfolyamát fejezte be Budapesten jeles, majd 1879 novemberétől 1881 novemberéig a bécsi császári és királyi Hadiiskolát, a közös vezérkar szakiskoláját végezte jó összeredménnyel.

A Hadiiskolán megszerzett tudását hamar kamatoztatni tudta, hiszen 1881. november 1-jétől vezérkarba beosztott tisztként, a magyar királyi 78. honvéd gyalogdandár parancsnokságán segédtisztként szolgált Sátoraljaújhelyen, ahol 1883. május 1-jén főhadnaggyá léptették elő. A gyakorlati vezérkari szolgálat elsajátítására 1883. december 1-jén a császári és királyi VI. hadtestparancsnokság vezérkari osztályára osztották be Kassán. Azután 1884. október 1-jétől a III. honvédkerületi parancsnokság segédtiszthelyettese volt Kassán. Hazai 1886. október 1-jétől a magyar királyi Honvédelmi Minisztérium I. ügyosztályán teljesített szolgálatot Budapesten. Abban az időszakban gyorsan lépett előre a katonai hierarchiában. 1888. május 1-jén 2. osztályú, 1889. augusztus 18-án pedig 1. osztályú századossá nevezte ki az uralkodó beosztásában. 1889. október

1-jétől a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia hadseregszervezet- és harcászattanárra lett Budapesten, oktatóként is kipróbálhatta magát, és emellett részt vehetett a jövőbeni honvédtisztek nevelésében is. Tanítványai visszaemlékezései szerint lebilincselő előadó volt. 1889 és 1893 között tanári munkája mellett a legjelentősebb magyar nyelvű korabeli katonai folyóirat, a *Ludovika Akadémia Közlönyének* a szerkesztői feladatait is ellátta, nyilvánvalóan kiváló tehetsége okán. 1893. október 1-jén a kassai magyar királyi 9. honvéd gyalogezredhez vonult be csapatszolgálatra, ahol 1894. május 1-jétől a 3. zászlóalj megbízott parancsnoki feladatait látta el Eperjesen. 1894. november 1-jétől a magyar királyi III. honvédkerületi parancsnokság segédtszti teendőit látta el Kassán. 1895. május 1-jén ezen beosztásában nevezték ki őrnaggyá. 1896. október 15-től ismételtén a honvéd Ludovika Akadémián szolgált, ahol a honvéd törzstiszti tanfolyam tanáraként fejtett ki hasznos tevékenységet. (A honvéd törzstiszti tanfolyam célja az volt, hogy az előléptetésre alkalmas századosok a törzstisztek – az őrnagyok, az alezredek és az ezredek tartoztak ebbe az állománykategóriába – számára szükséges elméleti ismereteket megszerezzék.) 1897. november 1-jén alezredek kinevezést kapott tanári beosztásában, majd 1900 márciusában, a vezérkar újjászervezésekor a vezérkari testületbe került. 1900. november 1-jén vezérkari ezredessé léptették elő.

1902. február 18-tól a magyar királyi honvéd törzs- és felsőbb tiszti tanfolyam ideiglenes, majd 1902. október 9-től a tanfolyam tényleges parancsnokaként foglalatalkodott a budapesti honvéd Ludovika Akadémián. Összesen 13 évet töltött tanári alkalmazásban. Tantárgyai és tanítványai a szívéhez nőttek. Előadásait érdekesség, szónoki erő, mély filozófiai keret, rendkívüli katonai és általános tájékozottság jellemezték. Az ő nevéhez fűződik a tanítás során az alkalmazó módszer meghonosítása hadtörténelmi példák alapján. Korabeli előjárói jellemzése szerint:

„Határozott, nyugodt jellem, igen jó szellemi képességgel és felfogással, jó térképész és jó lovas. Ismereteit irodalmilag kiválóan érvényesíti. Előjárók iránt tiszteletteljes, engedelmes, nyílt, egyenrangúak iránt előzékeny. Alárendeltek iránt határozott, következetes, gondoskodó, szellemükre kedvezően hat, bizalmukat bírja, fegyelmet és rendet fenntartani tud. Igen kedvelt bajtárs. Magas termetű, erős, egészséges, a fátalmak elviselésére békében és háborúban alkalmas. Magasabb parancsnokságok betöltésére kiválóan alkalmas.”

1904. október 28-án a budapesti magyar királyi Honvédelmi Minisztérium I. ügyosztályának főnöke lett, ami mély emberismeretet és nagy munkabírást követelt. Csoporthőnként kedvesen és előzékenyen fogadott mindenkit, a kérelmeket

a legnagyobb türelemmel hallgatta végig, s ha csak lehetett, kedvezően intézte el azokat. Alárendeltjei, beosztottjai kedvelték egyenes jelleme, bizalmat teremtő követelménytámasztása, gondoskodása és magas műveltsége miatt.

Honvédelmi miniszteri tevékenysége

1907. május 1-jén beosztásában császári és királyi vezérőrnaggyá, azaz az Ausztria–Magyarország haderejében rendszeresített legalacsonyabb tábornoki rendfokozatba nevezte ki a birodalom uralkodója. Szakértelmét uralkodói körökben is elismerték. 1910. január 17-én Hazai tábornokot I. Ferenc József magyar honvédelmi királyi miniszterré nevezte ki, s egyidejűleg szolgálaton kívüli viszonyba került. Első beszédét általános helyesléssel fogadták a magyar parlamentben, hiszen kiváló szónoki tehetséggel is megáldotta a sors. (Miniszteri megbízásával párhuzamosan, 1910 és 1917 között nemzeti munkapárti programmal a losonci választókerület országgyűlési képviselője is volt.) Hétéves hivatali ideje alatt többször is előléptették: 1910. november 1-jén császári és királyi altábornaggyá, 1914. augusztus 1-jén gyalogsági tábornokká, 1916. november 1-jén vezérezredessé nevezték ki. (Utóbbi rendfokozatot csak 1915 májusában, német mintára vezették be a Monarchia hadseregében.) Kihangsúlyozandó, hogy Hazai Samu vezérezredes volt a legmagasabb rendfokozatot és beosztást elért zsidó származású tiszt az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres erejében. Miniszterségének idején (gróf Khuen-Héderváry Károly, Lukács László és gróf Tisza István kormányában is miniszter maradt) a magyar királyi Honvédség igen látványos fejlődésen ment keresztül, annak haditechnikai korszerűsítése, továbbá minőségi és mennyiségi fejlesztése terén elévülhetetlen érdemeket szerzett.

Miniszteri hivatali ideje alatt szervezték meg a honvédcapatok pénzügyeinek kezelésére a gazdasági hivatalokat, az ő érdeme volt többek között a honvéd építési szolgálat és a honvédorvosi tisztikar modern szemléletben történt átszervezése, a honvédalakulatoknál a műszaki kiképzés korábbinál alaposabb megszervezése is. Vezetése alatt a budapesti Honvédelmi Minisztériumban költségvetési osztály létesült, a honvéd nevelő- és képzőintézetekben szabályozták a nyugati nyelvek tanítását, a méneskart a császári és királyi hadsereg alárendeltségéből áthelyezték a magyar királyi Honvédség kötelékébe. Az első világháború kitörése előtti folyamatos szervezőmunkájának betetőzését az általa beterjesztett és a Magyar Országgyűlés által az év júniusában elfogadott 1912. évi új véderő és honvédségi törvény – az 1912. évi XXX. és XXXI. törvénycikk – képezte,

amellyel az 1868 decemberében történt felállításától kezdve a Monarchia szárazföldi fegyveres erején belül hivatalosan csupán a császári és királyi hadsereg kiegészítő részének, mintegy miliciának, vagyis második vonalhoz tartozó haderőnek tekintett magyar királyi Honvédséget tulajdonképpen a közös hadsereggel egyenlő értékű, bevetethetőségét tekintve első vonalbeli intézménnyé tette. A fentebb említett törvények rendelkezései alapján a Honvédség éves újonclétszáma a kétszeresére nőtt, és 1914-ben már elérte a 25 ezer főt. 1913 márciusában állították fel a korábban egyáltalán nem létezett magyar királyi honvédtüzérséget nyolc táborigyűléssel és egy lovas tüzérosztállyal, ami tökéletesen beleillett a Monarchia egész tüzérségi fegyvernemének fejlesztési koncepciójába. A Honvédség 1914-re történt átszervezése után a békeállományú alakulatok 32 gyalogezredet, 10 lovasezredet, 34 tüzéruteget, továbbá 30 gyalog- és 4 lovas géppuskás osztagot tettek ki. 1914 nyarán, az első világháború kirobbanásakor a Monarchia haderejében több mint hárommillió kiképzett katona állt rendelkezésre 6 hadsereg 16 hadtestének 52 gyalog- és 11 lovashadosztályában. Magyarország ebből 19 közös és 9 honvéd gyaloghadosztályt, 4 közös és 2 honvéd lovashadosztályt állított ki. A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a magyar királyi Honvédség fejlődésének legmeghatározóbb időszaka Hazai Samu miniszterségének idejére esett.

A háborús készülődés jegyében Hazai tábornok nevéhez fűződik még többek között a hadiszolgáltatásokról szóló 1912. évi LXVIII. törvény parlamenti elfogadtatása, a háború esetére szóló kivételes intézkedésekre vonatkozó törvények végrehajtásának szabályozása, a lovak és járművek szolgáltatását szabályozó 1912. évi LXIX. törvény cikk végrehajtása, az új népfelkelési szolgálati utasítás kiadása, a modern honvédségi bünvádi eljárásról szóló törvény életbe léptetése is.

A magyar ifjúság katonás nevelésének céltudatos szervezése is Hazai Samu érdeme. Az erre vonatkozó rendeletet ugyan már 1908-ban kiadták, de a lövészbizottságok és ifjúsági lövésztanfolyamok csak akkor kezdtek megalakulni, amikor Hazai megfelelő anyagi támogatást, oktatókat, fegyvereket és lőszert bocsátott a tanfolyamok rendelkezésére. Az első világháború kitörésekor már 400 ifjúsági lövésztanfolyam működött Magyarországon mintegy 20 ezer taggal.

Az egész Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres ereje számára a dualizmus békeéveihez képest a legnagyobb kihívást az 1914. július végén kirobbant első világháború jelentette. Számos korabeli osztrák–magyar tábornoktársához hasonlóan Hazai Samuról is elmondható, hogy nem vett részt valamelyik, a Monarchia haderejének részvételével 1914 előtt zajlott hadjáratban (például Bosznia–Hercegovina 1878-as okkupációjában, a Novi Pazar-i szandzsák 1879-es megszállásában, az 1869-ben és 1882-ben lezajlott dél-dalmáciai

és hercegovinai felkelés leverésében), vagy megfigyelőként a dualizmus időszakában lezajlott különböző külföldi katonai missziókban, helyi háborúkban (például az 1904–1905-ös orosz–japán háborúban, vagy az 1912–13-ban zajlott két Balkán-háborúban), így ő sem rendelkezett konkrét harctéri tapasztalatokkal az első világhétség kirobbanásakor.

A Honvédelmi Minisztérium világháború alatti zavartalan működése is Hazai tábornok kiváló tehetségét bizonyította. A háborús mozgósítás végrehajtása, a kilenc gyalog- és két lovashadosztályba, valamint 34 tüzérütegbe összevont honvédcsoportok frontra szállítása, a korábban csupán papíron létezett magyar királyi népfelkelő alakulatok létrehozása, felszerelése, felfegyverzése és harctéri vagy hátországi alkalmazásuk megszervezése, továbbá az első világháború alatti ember-, állat- és anyagvesztések pótlása is mind hatalmas feladatot rótt a Hazai Samu által vezetett minisztériumra. A miniszter az első világhétség idején a csapatok fegyver- és lőszerellátásának biztosítása és annak fokozása terén is nagy érdemeket szerzett, így a fronton harcoló honvédelmi alakulatok lőfegyverekben és munícióban sohasem szenvedtek hiányt.

A korábbi pályafutása során már hasznos tapasztalatokkal felvértezett és tehetséges tábornok három éven át kiválóan teljesítette kötelességét, és jól megfelelt a háború által támasztott rendkívüli igényeknek, kihívásoknak. A világhétség során természetesen nem csak Budapesten szolgált. Igen sokat utazott. Mindegyik hadszíntéren meglátogatta az ott harcoló magyar honvédeket. A csapatokhoz lelkesítő szónoklatokat intézett. Személyesen, közvetlen benyomásai alapján tájékozódott a katonák ellátásáról, életkörülményeiről, szükségleteiről, óhajairól és nem utolsósorban a hadi helyzet alakulásáról.

Az újítások terén is felhívta magára a figyelmet. Maga szerkesztett egy tüzérségi lőszert, amelynek robbanótöltete a már létezőkéhez képest nagyobb és hatékonyabb volt, és amelyet a Honvédségről és Hazairól „H-tölténynek” neveztek el. A javított ágyúlőszer rendszeresítése szintén a miniszter érdeme.

Hazai Samu tábornok igyekezett az öntevékeny és a bécsi birodalmi hadvezetéstől kevésbé függő gondolkodásmódot meghonosítani a budapesti Szent György téri minisztériumban. A hadseregparancsnokok egy része közvetlenül Hazaihoz fordult, ha fontos szervezési vagy utánpótlási kérdésekről volt szó, vagy ha a harctéren kedvezőtlenre fordult a helyzet. Kiváló példát szolgáltatott erre Svetozar Boroević gyalogsági tábornok, a 3. osztrák–magyar hadsereg parancsnoka, aki az 1914 decemberében az orosz hadszíntéren lezajlott limanowai csata idején – a magyar honvédelmi miniszternek az uralkodónál történt közbenjárására – két honvéd gyalogdandárt és egy gyaloghadosztályt kapott erősítésként,

amelyekkel sikeresen vehette fel a harcot a túlerőben lévő „orosz gőzhengerrel” szemben, és nyomást gyakorolhatott a szemben álló cári csapatokra.

Hazai kezdeményezte a magyar királyi Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum létrehozását is. 1915-ben megszervezte a Honvédelmi Minisztérium Láng Boldizsár vezette 1/a. osztályán belül a levéltári alcsoportot, amely a harctérről közvetlenül megkapta a magyar királyi honvéd, valamint a magyar királyi népfelkelő seregtestek iratait, s azokat a bécsi császári és királyi Hadilevéltárba szállítás előtt lemásolva, megvetette a csak 1919 elején létrejött és máig – Hadtörténeti Intézet és Múzeum néven – létező katonai és tudományos intézmény alapjait.

Az osztrák–magyar fegyveres erő utánpótlási ügyeinek főnöke

IV. Károly király 1917. február 8-án Hazai Samu vezérezredest felmentette magyar honvédelmi miniszteri tisztségéből, amelyet több mint hét esztendőn át látott el, és az osztrák–magyar fegyveres erők utánpótlási ügyeinek főnökévé nevezte ki. Hazai vezérezredest ettől fogva az osztrák–magyar haderő vezérkari főnöke után a második legfontosabb beosztást töltötte be a birodalom fegyveres erejében. Feladata Bécsben az emberek, az állatok, a lőszer, a hadianyagok, a felszerelés pótlása és a harcolókhöz történő eljuttatása volt. Az utánpótlásügyek vezetőjeként Hazai tábornok rendet teremtett a haderő katonai nyilvántartásában. Hozzá kapcsolódik, hogy a nőket egyre szélesebb körben alkalmazták katonai segédszolgálatra a hadszíntéren és a hátszágban. Célirányos intézkedésekkel Hazai elérte, hogy csökkent a haderő emberutánpótlás-szükséglete, aminek eredményeként lehetővé vált, hogy a katonaságot időnként a termelésben munkaerőként is alkalmazzák, továbbá a védkötelezettség korhatárát nem kellett bővíteni, sőt az idősebbeket elbocsáthatták a hadseregből.

Ausztria–Magyarország olasz hadszíntéren bekövetkezett katonai veresége után, a háború végét jelentő padovai fegyverszünet aláírásának napján, 1918. november 3-án rendelkezési állományba, majd 1918. december 1-jén (számos magas rendfokozatot viselő tábornoktársához hasonlóan) nyugállományba helyezték. Azt követően Budapesten élt. A Magyarországi Tanácsköztársaság fennállása idején letartóztatták, és túszként fogva tartották. 1922. január 7-től a magyar királyi Állami Hadianyaggyár elnökeként tevékenykedett. 1942. február 10-én hunyt el Budapesten, a XII. kerületi Böszörményi út 6. alatt. Három nap múlva helyezték örök nyugalomra a budapesti Farkasréti temető 28-as parcellájában.

Címei és elismerései

Élete és katonatiszti pályafutása során Hazai Samu vezérezredes számos címet és rangot birtokolt. 1910. december 14-én valóságos belső titkos tanácsosi címet, 1912. szeptember 13-án magyar bárói rangot, 1916. február 22-én ezredtulajdonosi címet (a szegedi kiegészítésű császári és királyi 46. gyalogezredét) adományozott számára a birodalom uralkodója. 1925. február 10-től 1929. december 16-ig a Magyar Katonai Írók Körének első (társ)elnöki posztját is betöltötte, 1927-től 1942-ig a Magyar Országgyűlés felsőházának örökös, élethossziglani tagja volt.

Hazai vezérezredes pályája folyamán számos magas osztrák–magyar és külföldi katonai kitüntetésben részesült. 1898. december 2-től a Jubileumi Emlékérmét a fegyveres erő számára, 1900. március 8-tól a Bronz Katonai Érdemérmét piros szalagon, 1901. április 28-tól a Katonai Tiszti Szolgálati Jel III. osztályát, 1904. június 3-tól az Osztrák Császári Vaskorona Rend II. osztályát, 1908. április 10-től az Osztrák Császári Lipót Rend lovagkeresztjét, 1908. december 2-től a Katonai Jubileumi Keresztet, 1911. április 28-tól a Katonai Tiszti Szolgálati Jel II. osztályát, 1913. augusztus 12-től az Osztrák Császári Vaskorona Rend I. osztályát, 1915. február 3-tól a Katonai Érdemkereszt I. osztályát hadidíszítménnyel, 1915. március 3-tól a Vörös Kereszt Érdemesillagát hadidíszítménnyel, 1916. június 1-jétől az Osztrák Császári Lipót Rend nagykeresztjét (1916. augusztus 10-től hadidíszítménnyel), 1916. november 25-től a Nagy Katonai Érdemérmét, 1917. február 19-től a Nagy Katonai Érdemérmét hadidíszítménnyel és ismétlőpánttal, 1918. augusztus 12-től a Katonai Érdemkereszt III. osztályát hadidíszítménnyel és gyémántokkal kitüntetésekkel mondhatta magáénak.

A külföldi kitüntetések közül 1909. október 19-től a spanyol Katonai Érdemrend nagykeresztjét, 1910. november 20-tól a porosz Vörös Sas-rend I. osztályát, 1913. február 13-tól a montenegrói függetlenségi (I. Danilo) Érdemrend I. osztályát, 1915. április 12-től a német (porosz) Vaskereszt I. és II. osztályát, 1915. december 30-tól a Bajor Katonai Érdemrend nagykeresztjét kardokkal, 1916. január 17-től a württembergi Korona-rend nagykeresztjét kardokkal, 1916. január 29-től a szász Albrecht-rend nagykeresztjét csillaggal és kardokkal, 1916. április 5-től a porosz Vörös Kereszt Érem II. és III. osztályát, 1917. február 20-tól a török Medzsidi-rend I. osztályát, valamint a török arany Imtiaz Érmét és a török Háborús Emlékérmét (Vasfélhold) viselhette egyenruháján.

Hazai Samu a magyar királyi Honvédség, illetőleg az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres erejében vezető és egyben történelmi szerepet töltött be.

Rátermettségét ékesen bizonyítja, hogy a dunai birodalom haderejének egyik legkimagaslóbb alakja lett. Származása folytán ez igen nagy eredménynek számított a korszakban. Ő volt a legmagasabb rendfokozatot és beosztást, a legnagyobb karriert elért zsidó származású tiszt a Monarchia haderejében, amelynek csupán hét izraelita származású tábornoka volt az első világháborúban. Kiérdemelte uralkodójának teljes bizalmát, alárendeltjeinek ragaszkodását, mindezt kiváló tehetségének, alapos katonai és széles körű általános tudásának, hazaszeretetének, akaraterejének és bölcs előrelátásának köszönhetően.

Hazai Samu jelentősebb munkái

Az osztrák–magyar és orosz harctéri és harci szabványok összehasonlítása. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 10. (1883), 4. 320–340.

A háború géniusai (Harcászati csevegés). *Ludovika Akadémia Közlönye*, 14. (1887), 11. 780–790.

A X. századbéli magyar hadügyről. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1. (1888), 389–407. és 549–561.

Az 1888-iki bakonyvidéki hadosztály keretgyakorlat. A *Ludovika Akadémia Közlönye* külön füzet, Budapest, 1889.

Védőalkotmány, haderő és harczászat Mátyás király alatt. *Hadtörténelmi Közlemények*, 3 (1890), 211–228.

Harcászati feladatok a terepen. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 18. (1891), 6–7. 557–648.

(Hamay Béla szds. hadbíróval): Clausewitz „A háborúról”. Első könyv. (Magyarra fordította, magyarázatokkal és észrevételekkel látta el). A *Ludovika Akadémia Közlönye* külön füzet, Budapest, 1891–1892.

A gyalogság támadásának lényege és a védelem a „gyalogsági gyakorlati szabályzat” tükrében. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 19. (1892), 5. 486–509.

(Vághó Ignáccal): Hadseregszervezet a magyar királyi honvédségi Ludovika Akadémia tisztképző tanfolyama számára. Budapest, 1894.

A m. kir. honvédségi gyaloghadosztály-keretgyakorlat 1894. évben. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 22. (1895), 6–7. 419–465.

A magyar királyi honvéd lovashadosztály keretgyakorlat 1894-ben. A *Ludovika Akadémia Közlönye* külön füzet, Budapest, 1895.

A csatatér két problémája. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 23. (1896), 1. 6–22.

Az abessiniai hadjárat. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 24. (1897), 3. 273–319.

- A törzstiszti tanfolyamra való előkészület, annak szervezete és oktató eljárása figyelembevételével. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 24. (1897), 5. 489–514.
- Applicatorisch taktische Aufgaben abgeleitet aus den Operationen und Gefechten an der Iser vom 23–29. Juni 1866*. Budapest, 1899.
- Alkalmazó harczászati feladatok az Iser környékén 1866. június 23-tól 29-ig lefolyt hadműveletek- és ütközetekből*. Budapest, 1899.
- A háború géniusai*. Budapest, 1910.
- A háború tényezői*. Budapest, 1915.
- Klobučar Vilmos báró. *Magyar Katonai Közlöny*, 13. (1925), 5–6. 395–399.
- A fegyverkezés csökkentésének kérdése. *Magyar Katonai Szemle*, 2. (1932), 2. 1–17.

Irodalom

- Ács Tibor – Balogh Gyula – Bencze László: *Honvédelmi miniszterek 1848–1994*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1994.
- Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornagyok*. Budapest, Argumentum, 2010.
- Balla Tibor: A dualizmus korának hadtörténete (1867–1914). In Hermann Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2015. 209–235.
- Balla Tibor: Zsidó tábornokok az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében, 1868–1918. *Hadtörténelmi Közlemények*, 129. (2016), 3. 713–733.
- Berkó István (szerk.): *A magyar királyi honvédség története 1868–1918*. Budapest, Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár, 1928.
- Böllönyi József – Hubai László: *Magyarország kormányai 1848–2004*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004.
- Csaszkcóczy Emil: Hazai Samu báró 1851–1942. *Magyar Katonai Szemle*, 12. (1942), 3. 656–658.
- Gabányi János: Hazai Samu báró. *Magyar Katonai Közlöny*, 10. (1922), 1. 1–13.

Forrás

HM HIM Hadtörténelmi Levéltár, Tiszti anyakönyvi lapok 2682

Jány Gusztáv

(1883–1947)

„Nem kérek kegyelmet, mert azzal bűnösségemet ismerném el” – válaszolt a népbírói tanácsvezető bíró, Pálosi Béla „kíván-e kegyelmért folyamodni” kérdésére Jány Gusztáv, a volt magyar királyi Honvédség – vezérezredesi rendfokozatától minden jogalap nélkül megfosztott – egykori tábornoka, aki neve előtt már a vitéz jelzöt sem használhatta. Védője, Jármay Zsigmond ügyvéd azonban kegyelmért folyamodott.

1947. november 22-én a Magyar Köztársaság elnöke, Tildy Zoltán a kegyelmi kérvényt elutasította. Az egykori magyar királyi Honvédség 1938. január 1-je és 1940. december 31-e közötti protestáns egyházi főgondnokát, a volt magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnokát 1947. november 26-án, Budapesten, a Budapesti Gyűjtőfogház udvarán golyó által kivégezték. Holttestét családja tagjainak kiadták, és november 28-án a Rákoskeresztúri Új Köztemetőben helyezték végső nyugalomra. Fejfájára a neve helyett a következő mondatot írták: „Nem én vagyok erős, hanem aki mögöttem áll, Krisztus.” 1972-ben testvére – Hautzinger Sándor – exhumáltatta, és földi maradványait a Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra, szülei sírjába (1/6 [1/C] 2-16). Sírját a Nemzeti Kegyeleti Bizottság 2004. október 19-én a Nemzeti Sírkertbe sorolta.

A Jány Gusztáv ellen hozott halálos ítéletet a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága, a legfőbb ügyész indítványára lefolytatott eljárás során 1993. október

4-én hatályon kívül helyezte, és az ellene felhozott vádak alól bűncselekmény hiányában felmentette. Erről a Jány-ügy előadó bírāja, Kónya István többek között a következőket mondta:

„a népbírósi döntés olyan mértékben volt törvénytörő, hogy hatályon kívül helyezése elkerülhetetlenné vált. [...] Azt kellett megnéznünk, hogy aki hajdan vádlottként állt a bíróság előtt, a korabeli törvények szerint elkövette-e a bűncselekményt, vagy nem. Csak ez számított, és semmi más. Így hoztuk meg az ítéletet.”

Jány Gusztáv 1883. október 21-én született a Moson vármegyei Rajkán Hautzinger Sándor lébényi kereskedő és Jány Vilma gyermekeként, akik evangélikus hitben nevelték. A család – a szülőkkel együtt három gyermekük, Gusztáv, Sándor és Ilona – nemsokára Budapestre költözött. Lakásuk a Józsefvárosban, a Kistemplom (ma: Hock János) utca 3. szám alatt volt. Hautzinger Sándor, az édesapa – aki 1874 és 1880 között a császári és királyi 76. gyalogezredben szolgált, és őrmesteri rendfokozatot ért el – a Ganz gyárnál lett magánhivatalnok. A korabeli feljegyzés szerint a család szerény körülmények között élt. A fiatal Hautzinger Gusztáv, aki Budapestre költözésük előtt a soproni evangélikus liceumban tanult, a Budapesti (Deák téri) Ágostai Hitvallású Evangélikus Főgimnázium diákja lett. Nem tartozott a legjobb tanulók közé, elégséges összeredménnyel végezte tanulmányait, és az „érettségi vizsgálaton” is hasonló eredménnyel zárt.

1902. október 1-jén kezdte meg tanulmányait a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémián „teljesen díjmentes államköltséges helyen”. A Ludovikán eltöltött három esztendő alatt már osztályában a legjobb tanulók közé tartozott. A tantárgyak közül különösen a harcászat keltette fel érdeklődését. 1905. augusztus 18-án (1904. szeptember 1-jei ranggal) 9. rangszámmal, „igen jó” összeredménnyel avatták gyalogsági hadnaggyá a többségében román nemzetiségű legénységgel rendelkező lugosi magyar királyi 8. honvéd gyalogezredhez. Annak állományában 1907. december 1-jéig századszolgálatot teljesített, majd 1908. január 15-ig az egyévi önkéntes iskola oktatótisztje lett. Újabb századszolgálatot az ezred „kerékpár részlegének” parancsnokaként 1908. augusztus 12-ig látott el. E beosztásában mindössze egy hónapig szolgált, mivel a magasabb képzésre törekvő fiatal hadnagy sikeresen pályázott a magyar királyi honvéd felsőbb tiszti tanfolyamra. A honvéd felsőbb tiszti tanfolyam a magasabb – vezérkari – képzést biztosító császári és királyi Hadiiskolára készítette fel a magyar királyi Honvédség ambiciózus, a vezérkari testületbe törekvő fiatal tisztjeit.

Hautzinger Gusztáv hadnagy Budapesten, a honvéd felsőbb tiszti tanfolyamon 1908. október 15-én kezdte meg tanulmányait, amelyet a következő év július 31-én zárt. Ezt követően beiskolázták a bécsi Hadiiskolára, ahol ismét ludovikás jó barátjával, nagybaczoni Nagy Vilmostal tanult együtt. Ott 1912 nyarán „vezérkari szolgálatra alkalmas” minősítéssel fejezte be hadiiskolai tanulmányait és került vissza csapattestéhez, a lugosi 8. honvéd gyalogezredhez, ahol a 3. század parancsnokának osztották be. 1910. május 1-jével (13. rangszám) főhadnaggyá nevezték ki, majd 1913 februárjától a veszprémi magyar királyi 82. honvéd gyalogdandár parancsnokságán mint a dandár vezérkari tisztje kezdte meg vezérkari tiszti szolgálatát. Ott 1915 szeptemberéig (az év január 1-jétől vezérkari századosi rendfokozatban) teljesített szolgálatot, majd a császári és királyi XVIII. hadtest 55. gyaloghadosztályánál volt beosztott vezérkari tiszt. 1916 végén a nyugati hadszíntérre, a Verdun melletti Longryba vezényelték, ahol egy rohamzászlóalj szervezetével és kiképzésével ismerkedett meg. Ott szerzett ismereteit rövidesen az 55. közös gyaloghadosztályhoz visszatérve kamatoztatta, ahol 1917-ben a rohamzászlóalj kiképzését vezette. 1917. május és szeptember között ismét Franciaországba, a nyugati arcvonalra vezényelték tapasztalatszerzés céljából. Visszatérését követően 1918 tavaszáig a császári és királyi 3. hadsereg hadművelési osztályán volt beosztott vezérkari tiszt a galíciai Sznyatinban (ma: Ukrajna). Miután 1918 tavaszára a keleti hadművelési területen a harcok befejeződtek, Hautzinger Gusztáv vezérkari százados – a vezérkari testületbe 1914. december 1-jével került át – a megszállt területeken működő császári és királyi katonai szállítás vezetőjének helyetteseként szolgált, amely beosztásból 1918 szeptemberében a Honvédelmi Minisztérium 1. osztályára került.

A világháború alatti katonai teljesítményével két ízben érdemelte ki a III. osztályú Katonai Érdemkeresztet a kardokkal. Ugyancsak két alkalommal tüntette ki az uralkodó az Ezüst Katonai Érdeméremmel, a Katonai Érdemkereszt szalagján a kardokkal, és egy esetben a Bronz Katonai Érdeméremmel a Katonai Érdemkereszt szalagján a kardokkal. A háborút megelőző években megkapta a Katonai Jubileumi Keresztet 1908-ban és az 1912–1913. évi Emlékkeresztet 1913-ban.

Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását követően a Honvédelmi Minisztériumból Hadügyminisztériummá átnevezett intézményben szolgált tovább, majd 1919. január 31-étől a szerveződő székely különítmény – későbbi nevén Székely Hadosztály – 1. dandárcsoport 1. segédtsztyjeként harcolt az Erdélybe bevonuló román csapatok ellen. A hadosztályban tett szolgálatát feltehetően korábbi beosztása alapozta meg, hiszen csapattesté hadnaggyá avatásától kezdve a lugosi 8. honvéd gyalogezred volt. Valószínűleg a román nyelvet is ott sajátította

el, amelyet a „szolgálat megkövetelte igények szerint” ismert, a tökéletes német és jó francia nyelvtudása mellett.

A Székely Hadosztály fegyverletétele (Demecser, 1919. április 26.) után előbb Brassóban internálták, majd a szamosújvári börtönben tartották fogva. Minden bizonnyal Brassóban ismerkedett meg majdani feleségével, a barcasági városban (1888. július 16-án) született, özvegyen maradt Dávid Annával. A hadosztály internált tisztjeit a helyi magyar közösség tagjai alkalmanként látogathatták, számukra élelmiszert vihettek. Többen is az őket felkereső és segítő hölgyek közül választottak később házastársat, így Hautzinger mellett szentkereszthegyi Kratochwill Károly ezredes is, a Székely Hadosztály volt parancsnoka. A román internálásból a magyar tisztok csak 1920 novemberében térhettek vissza Magyarországra. Hautzinger Gusztáv 1920. november 1-jei visszaérkezése után, amikor is (1919. november 1-jei ranggal) vezérkari szolgálatot teljesítő őrnaggyá nevezték ki, a debreceni hadosztály – későbbi elnevezéssel vegyesdandár – vezérkari főnöke lett. Az egykori Székely Hadosztály tagjainak fegyverletétel után is fennmaradt összetartására, erős bajtársi csoporttudatára utal, hogy Dávid Annával 1921. októberben, Kispesten történő házasságkötésükkor egyik tanújuk Kratochwill Károly volt. Kettejük kapcsolata új keretek között folytatódott, hiszen az 1922. május 1-jével a debreceni katonai körletparancsnokság 1. vezérkari tiszti beosztásába kerülő és az év szeptember 1-jével (1. rangszám) vezérkari szolgálatot teljesítő alezredessé kinevezett Hautzinger Gusztáv parancsnoka Debrecenben Kratochwill Károly tábornok lett.

1923. augusztus 1-jén a rejtési okok miatt Ludovika Akadémia tiszti továbbképző tanfolyam nevet viselő vezérkari tisztképző intézmény – a magyar királyi honvéd Hadiakadémia – harcászattanára lett, akit – felvételi kérelmének elbírálását követően – 1924. június 15-én a Vitézi Rend tagjává avattak (894-924). Ezt megelőzően a belügyminiszter Büm. 98.933/IX.-1924. számon kiadott engedélyével vette fel családnévként édesanyja nevét, és ettől kezdve a vitéz Jány Gusztáv nevet használta. A vezérkari tisztok számára – akik a békeszerződés tiltása miatt vezérkari szolgálatot teljesítő tiszteknek neveztettek az adott időben – kötelező csapatgyakorlatot a debreceni magyar királyi 11. honvéd gyalogezrednél töltötte mint az ezred parancsnoka 1924 januárja és júniusa között. (A későbbiekben a debreceni 11. honvéd gyalogezred a magyar királyi Bocskay István 11. hajdú gyalogezred nevet viselte.) Jányt kortársai kitűnő harcásznak tartották. Sok későbbi tábornok, illetve vezérkari tiszt – Álgya-Pap Zoltán, Schmoll Endre, Ibrányi Mihály, Hollósy-Kuthy László, Rakovszky György, Mészöly Elemér stb. – került ki a kezei alól a vezérkari tisztképző intézményből,

ahol 1928. május 1-jéig szolgált. Az 1925. május 1-jével vezérkari szolgálatot teljesítő ezredessé kinevezett Jány Gusztáv akkortól ugyanis Horthy Miklós Kormányzói Elhatározása nyomán a székesfehérvári magyar királyi 2. honvéd vegyesdandár vezérkari főnöke beosztásába került.

Háromszentdeői székesfehérvári szolgálat után 1931. szeptember 1-jével egy sokak által vágyott beosztásba, a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia I. főcsoport parancsnoki tisztségébe került, és lett a jövődi honvédtisztek százainak kiképzését, nevelését végző intézet vezetője. Ebben a beosztásában nevezte ki az államfő 1934. november 1-jével tábornokká a szinte minden évben „kiváló” minősítést kapó – világháborús teljesítményének értékelése „kimagasló” volt – Jányt, akinek emelkedését az első világháború alatti szolgálata alapozta meg, amikor is 15 hónapot töltött az arcvonalban, 20 hónapot a hadra kelt hadseregnél és 18 hónapot mögöttes országrészen.

Jány Gusztáv akadémiaparancsnoki megbízatása a Ludovika Akadémia szervezeti kettéválasztásával kezdődött. Az 1931/32-es tanév első hónapjaiban az egyik rész Ludovika Akadémia I. tanulmányi főcsoportja elnevezéssel, Jány parancsnoksága alatt maradt addigi helyén, és képezte tovább a gyalogsági, lovassági és tüzérségi tiszteket, a Ludovika Akadémia II. tanulmányi főcsoportja pedig – a repülő, műszaki, híradó, vonat- és gépkocsi, valamint csendőr és folyamőrcsapatok tisztképzésének feladatával – átköltözött Pasarétre, az ekkor megszüntetett Bocskay István főreáliskola (Állami Bocskai István Reáliskolai Nevelőintézet, Budapest II. Hidegkúti út 23.) épületeibe. Az átszervezéssel párhuzamosan új tantervet dolgoztak ki és vezettek be 1933-ban. A legfontosabb újítást az jelentette, hogy a négyéves képzés első évfolyamát a tisztjelöltek csapatkiképzésére használták ki. A II–IV. évfolyam tananyagát gyakorlatiasabbá tették, elsősorban az elméleti órák számát csökkentették, kivéve néhány olyan tantárgy esetében, mint a haditechnikai ismeretek. A Ludovika I. tanulmányi főcsoportjában az új elvek kidolgozásában és átültetésében Jánynak irányító szerepe volt. A ludovikás nevelésben nagy hangsúlyt helyezett a vallásra. Ezzel függhet össze, hogy az evangélikus Jány kezdeményezésére – aki a budapesti protestáns katonai egyházközség főgondnoka volt ekkor – a már 50 éve meglévő római katolikus kápolna mellett protestáns oratóriumot alakítottak ki, amelyet 1934. augusztus 22-én avattak fel. A honvédtiszti hivatástudat, a hazaszeretet elmélyítését akarta elérni azzal, hogy a kápolnához és az oratóriumhoz vezető Hősök Folyosóján az első világháborúban hősi halált halt Ludovikán végzett tisztek – addig ideiglenes táblákon elhelyezett – névsorát 1935-ben márványba vésette.

A Ludovika Akadémia I. főcsoportja éléről 1936. augusztus 1-jével került a budapesti 1. honvéd vegyesdandár 1. gyalogsági parancsnoki beosztásába, hogy három hónappal később, 1936. november 1-jén átvegye a szombathelyi magyar királyi 3. honvéd vegyesdandár parancsnokságát.

Az 1930-as évtizedben több elismerést is átvehetett, a Magyar Nemzeti Hadseregben, illetve magyar királyi Honvédségben teljesített szolgálataiért 1930. január 1-jén megkapta a III. osztályú Magyar Érdemkeresztet, az olasz uralkodó, III. Viktor Emánuel király 1933-ban az olasz Koronarend parancsnoki keresztjét adományozta a számára. Később – 1936-ban – a Magyar Érdemrend középkeresztjével tüntette ki a magyar államfő, Horthy Miklós.

Az 1937. november 1-jén altábornaggyá kinevezett Jány Gusztávot a Legfelsőbb Hadúr parancsa 1938. május 24-én vegyesdandár-parancsnoki beosztásából felmentette, és kinevezte Magyarország Kormányzója Katonai Irodájának főnökévé. Ezt a bizalmi beosztást az államfő közvetlen környezetébe kerülve, vele napi kapcsolatban állva látta el, ahol csaknem minden lényeges, a honvédséget és védelmi ügyeket érintő kérdésre rálátása volt. A kortársak emlékei szerint Jányt az „irodai szolgálat” nem vonzotta, így rövid időt töltött csak el a szervezet élén. Kérésére 1939. január 4-én beosztásából Horthy Miklós felmentette, és február 1-jével a budapesti magyar királyi I. honvéd hadtest parancsnokává nevezte ki. Jány e beosztásában a vele baráti kapcsolatban lévő nagybacsoni Nagy Vilmos altábornagyot követte, aki a magyar királyi Honvédség főparancsnokának gyalogsági szemlélője lett. Az új beosztásába történt kinevezést megelőzően Jány Gusztáv 1938-ban megkapta a Magyar Érdemrend középkeresztjéhez a csillagot, majd 1939. január 4-én a Különös Dicsérő Elismerés Magyar Koronás Nagy Aranyérmét.

A magyar királyi Honvédségben végrehajtott szervezeti változások eredményeként 1940. március 1-jével három hadsereget állítottak fel. Jány Gusztávot a magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnokává nevezték ki. A magyar királyi 1. honvéd hadsereg élére Nagy Vilmos altábornagy, míg a magyar királyi 3. honvéd hadsereg élére Gorondy-Novák Elemér altábornagy került. Mindközben Jány Gusztáv az 1940. március 5-én kelt Legfelsőbb Elhatározás nyomán elnyerte a „Magyar királyi titkos tanácsosi” méltóságot, 1940. november 5-én pedig a „Magyar királyi tábornoki becsületügyi választmány elnöke” lett. Később a korban kialakult gyakorlatnak megfelelően egy rövid ideig a Magyar Országgyűlés felsőházának lett a tagja „mint a Magyar Királyi Honvédség tábornoki karának rangban legidősebb tényleges állományú tagja”. Ezt megelőzően azonban Jány Gusztáv hadseregparancsnoki beosztásából való felmentését

és nyugállományba helyezését kérte, mivel 1941. szeptember 6-án a Honvéd Vezérkar főnökévé vitéz Szombathelyi (Knauz/Knausz) Ferenc altábornagyot nevezték ki, és Jány Gusztáv nem kívánt nála rangban fiatalabb személy alárendeltje lenni. Az államfő az esetleges konfliktust feloldva a kérelmet egyúttal elutasítva jelezte, hogy személyi tekintetben Jány Gusztáv közvetlenül neki van alárendelve, amely döntést Jány elfogadta és tudomásul vette.

A lébényi szatócs és gazdálkodó fia igen nagy ívű, szokványosnak aligha nevezhető katonai karriert futott be. A korabeli magyar állam szinte valamilyen legmagasabb kitüntetésében részesült – 1940-ben kiérdemelte a Magyar Érdemrend nagykeresztjét, 1942 decemberében a Magyar Érdemrend nagykeresztjét a hadiszalagon kardokkal, majd 1943 augusztusában a Különös Dicséřő Elismerés Magyar Koronás Nagy Aranyérmét újólá –, és 1941. május 1-jével (1. rangszám) gyalogsági tábornoki kinevezést nyert. Néhány hónappal később, augusztus 17-én töltötte volna be a 36. tényleges szolgálati évet, ami után – szinte kivétel nélkül – minden tényleges állományú tiszt és tábornok nyugállományba helyezésére sor került. Az ő esetében azonban más javaslat fogalmazódott meg:

„bár 1941. évi augusztus 17-én 36. tényleges szolgálati évét betöltötte és az 1940. évi december hó 23-án megtartott Katonai Koronatanács 1942. évi május hó 1-jével fogyatéka vételét határozta el, 1943. május hó 1-ig hadseregparancsnokul történő visszatartását javaslom, miután jelenleg más erre alkalmas tapasztalt hadtestparancsnok nem áll rendelkezésre.”

Jány Gusztáv így maradt a beosztásában, és a békehadrendi magyar királyi 2. honvéd hadseregből „átszervezett”, a keleti hadművelleti területre 1942. április 11-vel útnak indított 2. hadsereg parancsnoka lett. Az 1941. augusztusi rendfokozati elnevezések módosulása után már vezérezredesként érte sebesülés 1942. augusztus 25-én, és rövid ideig betegszabadságát töltötte Budapesten, majd ismét visszatért csapataihoz.

Amikor 1942 őszén, egykoron a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémián, valamint a császári és királyi Hadiiskolán is társa, nagybacsoni Nagy Vilmos nyugállományú vezérezredes, honvédelmi miniszter megsemmisítette a magyar királyi 2. honvéd hadsereget, Jány kihallgatáson kérte a minisztertől – az előírt formások betartásával és hangsúlyozásával –, hogy jelentse az államfőnek: felmentését kéri hadseregparancsnoki beosztásából, mert nem tud felelősséget vállalni a hadseregért. Hangsúlyozta: annak helyzete, létszáma, fegyverzete a rá kimerít feladat nagyságával össze nem vehető, s egy szovjet támadás tragikus következményekkel járhat a hadsereg egészére nézve. Jány a szóban elmondottak

mellé írásban is átadta észrevételeit, amelynek során kitért a fegyverzet, a felszerelés, valamint a lőszer, a kiképzés, az utánpótlás és a morális tényezők kérdésére, a műszaki problémák orvoslásának a szükségességére, a ruházattal, illetve egyéb felszereléssel kapcsolatos ellátási nehézségekre, valamint az üzemanyag elégtelenségére.

Jány Gusztáv azonban nemcsak a gondokat és a nehézségeket jelentette a honvédelmi miniszternek, de a hadművelleti területen szerzett tapasztalatok alapján ajánlásokat is megfogalmazott a kiképzés, a szervezés, az előképzés és a fegyverzet tekintetében. Javaslati természetesen nem voltak azonnal megvalósíthatók, de a magyar királyi Honvédség egészére vonatkozóan jól hasznosíthatónak tűntek. A honvédelmi miniszter – amint annak egykori szárnysegédje, néhai Kéri Kálmán vezérkari ezredes elmondta – elő sem merte terjeszteni Jány kérelmét a kormányzóhoz. Jány pedig fegyelmezett katonaként teljesítette a parancsot, amit 1942 decemberében a Honvéd Vezérkar főnöke továbbított a számára: a végsőkig kitartani szovjet támadás esetén. A „kivánalmat” Adolf Hitler juttatta el a magyar államfőhöz, és tőle került az tovább vitéz Szombat-helyi Ferenc vezérezredesen keresztül Jányhoz. Ő pedig ehhez tartotta magát, mindaddig, amíg az előljáró német parancsnokságtól 1943 januárjának végén más parancs nem érkezett.

A magyar királyi 2. honvéd hadsereg emberfeletti teljesítményének köszönhetően sok tízezen – németek, olaszok, magyarok, románok – menekültek meg a haláltól, illetve a hadifogságtól. A 2. hadsereg 1943 januárja és áprilisa között mintegy 42 ezer hősi halottat és eltűntet, 26 ezer szovjet hadifogságba került katonát és munkaszolgálatost és 28 ezer hazaszállított sebesültet veszített. Jány a súlyos veszteséget soha nem tudta feldolgozni magában. 1943. január 24-i hadseregparancsát – amelyben katonáit méltatlan vádakkal illette – később visszavonta, és megkövette mindazokat, akik a Don menti harcok részesei voltak.

1943. március 23-án keltezett hadseregparancsnoki parancsában többek között ez olvasható:

„Örömmel állapíthatom meg, hogy a csapatok megint azt a képet mutatják, amit tőlünk honvédektől magyarságunk és annak legfennköltebb képviselője, Kormányzó Urunk Ő Főméltósága, a Legfelsőbb Hadúr jogosan elvár. De megköveteli tőlünk azt, hogy becsülettel álljunk az elkövetkező harcokat, a küzdelmeket, nélkülözéseket, kik példaként csillagfényben ragyognak a magyarság egén, mert életüket, vérüket áldozták a jövődóért. [...] Amikor most hódolunk a Don-parti hősök és a Legfelsőbb Hadurunk előtt, fogadjuk meg újból, hogy minden feladatot maradék nélkül hűen teljesítünk és becsülettel élünk és halunk. Hódolatunk feléül »vigyázz«.”

Jány Gusztáv nemcsak megkövette a magyar királyi 2. honvéd hadsereg katonáit és munkaszolgálatosait – utóbbiakról a sokat idézett 1943. január 24-i hadsereparancsának 13. pontjában így írt: „Az utolsó napok alatt látottak azt mutatták, hogy a zsidó munkásszázadok zárkóztan és rendben menetelnek, míg az úgynevezett csapat legénység szétszóródott, állati színvonalra süllyedt csürhe benyomását keltette” –, de a sokat emlegetett hadsereparancsát: „A 2. magyar hadsereg elveszítette becsületét, mert kevés” – 1943. március 31-én ekképp hatálytalanította:

„Hadsereparancs hatálytalanítása.

1. A 294/2. hds. I.a. 43.I.24. számú intézkedésem hatályon kívül helyezem.

2. Az intézkedést minden pság.-tól csapatól (tisztektől, szervektől) vonja be és a hds. pság.-hoz terjessze fel.

3. Az eddig beérkezett harcjelentések és egyéb adatokból megállapítottam, hogy a 2. magyar hadsereg a téli hadműveletek folyamán becsületét nem veszítette el, hanem sokáig a Don-partján keményen állta a harcot, sőt a hadsereg egyes csapattestei és ennél magasabb kötelékei olyan ragyogó fegyvertényekkel tündek ki, melyek a régi magyar katonai hírnévhez mindenben méltóak és felveszik a versenyt bármely hadsereg kimagasló fegyvertényeivel.

Tábori posta: 202/01., 1943. március 31.-én. vitéz Jány Gusztáv vezds. s.k. hds. p.”

1943. augusztus 5-ével kelt Legfelsőbb Elhatározásával az államfő „a magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnokát – saját kérelmére – szolgálati állása alól 1943. augusztus hó 1-ével” felmentette. Jány Gusztáv a szokásos nyugállományba helyezés előtti háromhavi egészségügyi szabadság leteltét követően 1943. november 1-jével nyugállományba került „az 1921. évi XXXII. t.c. 2. §-ának a./pontja alapján, tekintettel, hogy 60 éves, felülvizsgálat nélkül”.

A keleti hadműveleti területen töltött hadsereparancsnoki teljesítményét a német fegyvertárs 1942 augusztusában az első világháborúban – 1915-ben – elnyert német (porosz) II. osztályú Vaskereszthez a pánt adományozásával, ugyanazon esztendő szeptemberében a német I. osztályú Vaskereszt adományozásával, majd 1943 májusában a német Vaskereszt lovagkeresztjének adományozásával ismerte el. 1940-ben megkapta az I. A. osztályú Tiszti Szolgálati Jelet, 1941-ben pedig a Nemzetvédelmi Keresztet.

Jány Gusztáv nyugállományba helyezését követően visszavonultan élt feleségével Budapesten, a VIII. kerületben lévő Múzeum utca 3. szám (II. emelet 5.) alatti lakásában. 1944 novemberében, még Magyarország szovjet megszállása előtt, előbb rokonaihoz ment a Dunántúlra feleségével, majd elhagyta az országot, és Németországba távozott. 1945. május 1-jén Bajorországban amerikai fogságba

került. Felesége 1946-ban bekövetkezett halála után úgy döntött, hogy visszatér Magyarországra, jöllehet feltételezhette, hogy mi várhat rá. Eljutott hozzá a hír, miszerint egykori tábornok- és Vitézi Rend-béli társa, vitéz nemes Vörös János vezérezredes, az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere 1945. június 19-én lefokozta és a Honvédségből kicsapta.

Hazatérése után – amelyről sokan próbálták lebeszélni – Jányt 1946. október 7-én a kaposvári „szűrőtáborban” vették őrizetbe a Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Osztályának emberei, annak az osztálynak a beosztottjai, amelynek élén egykori Ludovika Akadémiai tanítványa, Pálffy-Oesterreicher (később már csak Pálffy) György állt. Utóbbi a kihallgatói közé is tartozott. Jány Gusztáv elítéléséig végig előzetes letartóztatásban volt. Perének anyaga nem könnyen állt össze, annak ellenére, hogy a nevében kiadott parancsokat, utasításokat magáénak ismerte el, nem tiltakozott. Végül nagy nehezen elkészült a vádirat. A népbírószági tárgyalás 1947 szeptemberében és októberében az akkor már „megszokott mederben” zajlott.

A Budapesti Népbírószágon 1947. szeptember 25-én, 26-án, 29-én és október 4-én megtartott tárgyalási napokon a Jány Gusztáv által megnevezett tanúk közül alig valakit hallgattak meg. Nagy Vilmos egykori honvédelmi miniszter, a régi barát és bajtárs kiállt mellette. (Hogy ez közrejátszhatott-e abban, hogy később úgy a Budapesti Népbírószág, mint a Népbírószákok Országos Tanácsa szótöbbséggel kegyelemre méltónak találta Jány Gusztávot, nem tudható.) Jány-nak nem voltak illúziói. Bátran és tisztességesen viselkedett vádlóival, a hamis tanúságtévőkkel szemben. Közben a sajtóban gyilkosnak, hóhérnak nevezték. Az érdekében fellépő Ravasz László református püspököt is támadták, háborús bűnös védelmével vádolták.

Az ítélet 1947. október 4-én kimondatott: golyó általi halál, politikai jogai gyakorlását pedig tíz esztendőre felfüggesztették. Halálos ítélet egy olyan perben, amelyben még a látszata sem mutatkozott a törvényes eljárásnak, az elfogulatlan ítélezésnek. Mert vajon milyen lehetett az az eljárás, amelynek tanácsvezető bírója – a korábban már idézett Pálosi Béla – a kórházban, halálos ágyán így válaszolt egykori népbírótársának, Major Ákosnak, a Budapesti Népbírószág és a Népbírószákok Országos Tanácsa egykori elnökének (aki a magyar királyi Honvédségben 1944 végéig mint hadbíró százados szolgált, akkor még tasnádi Major-Maróthy Ákosként), utóbbi – „Ítéltkeztél-e valaha utasításra?” – kérdésére: „Igen. Ki kellett hirdetnem a meggyőződésemmel ellentétes többségi döntést a Jány-ügyben is.”

A halálra ítélt, kegyelmet nem kapó Jány Gusztáv utolsó óráit családja férfitagjaival tölthette. Megírta búcsúlevelét, és így végrendelkezett: „Felhatalmazom Hautzinger Sándor vagy Korompay Sándor testvéremet, illetve sógoromat, hogy az itt lévő holmijaimat átvegyék. Kérem egyben, hogy zárkamban lévő bibliámat a koporsómba magammal vihessem. Budapest, 1947. november 26. Jány Gusztáv”, majd elindult utolsó útjára, követte nem kevés egykori katonáját, bajtársát és barátját.

1993. október 4-én a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága a Budapesti Népbíróság Nb. IV. 2613/1947/8. számú ítéletét hatályon kívül helyezte, és büncselekmény hiányában az ellene felhozott vádak alól felmentette Jány Gusztávot. Tisztessége, becsülete helyreállt. Vezérezredesi rendfokozatát azonban – amelynek elvétele minden jogszabályi háttér nélkül, törvénytelenül történt – a mai napig nem kapta vissza. Katonai becsületének helyreállítása immáron közel három évtizede várat magára. Vajon meddig?

Irodalom

Fóris Ákos: Háborús bűnös vagy bűnbak? Jány Gusztáv, a 2. hadsereg parancsnoka. *BBC History magazin*, 14. (2024), 1. 46–53.

Harmat Árpád Péter: Horthy hű tábornoka: Jány Gusztáv. *Történelmi cikkek*, 2015. július 13. Online: <http://tortenelemcikkek.hu/node/527>

Kolarovszki Tamás (szerk.): „Nem kérek kegyelmet...” *Jány Gusztáv népbírósági pere*. Makó, József Attila Városi Könyvtár és Múzeum, 2018.

Major Ákos: *Népbíráskodás forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései*. Sajtó alá rendezte és az előszót írta: Zinner Tibor. Budapest, Minerva Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1988.

Sereg András: „Nem kérek kegyelmet” – A Jány-per – Egy híres ügy a magyar jogtörténetből. *Jogi Fórum*, 2017. június 3. Online: www.jogiforum.hu/cikk/2017/06/03/nem-kerek-kegyelmet-a-jany-per-egy-hires-ugy-a-magyar-jogtortenetbol/

Szabó Péter: Jány Gusztáv. *Rubicon Történelmi Magazin*, 8. (1997), 8. Melléklet III–VI.
Szabó Péter: *Magyarok a Don-kanyarban. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942–1943)*. Budapest, Kossuth Kiadó, 2019.

Szakály Sándor: Egy tábornok életútja. *Szél-járás*, 4. (2011), 1. 32–36.

Szakály Sándor: Jány Gusztáv. A tragikus sorsú hadseregparancsnok. In *Protestáns hősök. Fél száz portré az elmúlt évezred magyar történelméből*. Szerkesztette: Faggyas Sándor. Budapest, Press-Pannonica-Media – Euro Press Media, 2018.

- Szakály Sándor: Két dokumentum a magyar királyi 2. honvéd hadsereg hadműveleti területre küldésének előzményeihez. *Honvédségi Szemle*, 150. (2022), 3. 130–139. Online: <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/707/697>
- Szakály Sándor: Vitéz Jány Gusztáv vezérezredes, a magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnoka a hadsereg állapotáról és helyzetéről 1942. november 15-én. In „Emlékezzetek róla, ha újra csatára keltek!” *Tanulmányok Hermann Róbert 60. születésnapja tiszteletére*. Szerkesztette: Medgyesy Zsófia – Mészáros Kálmán – Pásztói László – Sallay Gergely – Solymosi József – Závodi Szilvia. 2. kötet. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2023.
- Ungváry Krisztián: Jány Gusztáv emlékezte. Viták a magyar hadsereg második világháborús szerepéről és megítéléséről. *Magyar Idők*, 2018. január 4.

Király Béla

(1912–2009)

Életének 98. évében elhunyt Király Béla nyugállományú vezérezredes, az 1956-os forradalom és szabadságharc nemzetőrségének főparancsnoka. Hosszú életútja fontosabb állomásait felidézve emlékezzünk a katonára, a forradalom és szabadságharc vezetőjére, a tudósra.

Király Béla 1912. április 12-én Kaposváron született. Születésekor édesapja, Király József Kaposváron volt állomásfőnök-helyettes, édesanyja, született Lutz Etelka Király Bélát negyedik gyermekeként hozta világra. A középiskolai tanulmányai befejezése után katonának jelentkezett. Visszaemlékezéseiből:

„1930 nyarán, amikor önként bevonultam a helyi [kaposvári] magyar »Zrínyi Miklós« 7. honvéd gyalogezredbe, mint középiskolát végzett, karpaszományos gyalogos lettem, és tartalékos tiszt iskolára vezényeltek. A kötelező egyévi szolgálatot elvesztett időnek tekintettem, mert a világ minden kincséért sem tudtam volna magam a katonai pályán elképzelni. Kitartóan állatorvos akartam lenni, azonban apámnak, a kötelességteljesítés mintaképeinek példája nyomán szilárd elhatározásom volt, hogy az év során, és amennyiben kell utána is, teljesítem hazám iránti kötelességemet.”

Szolgálat a magyar királyi Honvédség kötelékében

Király a tartalékos tiszti iskola után jelentkezett a magyar királyi Ludovika Akadémiára, amelyet elvégezve, 1935. augusztus 20-án gyalogsági hadnagyként avatták. 1939 augusztusáig a magyar királyi Nagy Lajos király 6. honvéd gyalogezredben, majd 1940 júniusáig a magyar királyi 10. honvéd tábori tüzérezredben, ezt követően – az újabb tanulmányai megkezdéséig – már főhadnagyként (1939) a magyar királyi 10. könnyű hadosztályban teljesített csapattiszti szolgálatot. Az olasz király – ezredtulajdonos – budapesti látogatásakor, 1937. augusztus 28-án Király hadnagy a fogadó díszszázadban való részvételéért megkapta az „Olasz koronarend lovagkeresztje” kitüntetését.

1940 szeptembere és 1942 decembere között tanulmányokat folytatott a magyar királyi honvéd Hadiakadémián – 1941-től már mint vezérkari százados –, amely időszakban, 1942 nyarán a Don mellett „gyűjtött tapasztalatokat”, teljesített frontszolgálatot.

„A fegyveres erők civil ellenőrzésének a híve voltam. Ez köznapri nyelven azt jelenti: a politikai döntések a kormány hatáskörébe tartoznak, a katonaság feladata nem más, mint teljesíteni ezeket a döntéseket. Sosem gondoltam lázadásra, de mindig kerestem a lehetőséget, hogy civil és katona barátaimmal megvitassam, mit kellene a magyaroknak tenniük a két gonosz birodalom szorításával szemben, és hogy mit tehet az egyén nemzete túlélése érdekében ilyen veszélyek között. Mindig irigyeltem a brit katonákat, akik a Baklava szellemében nem kérdezik, miért, csak teszik a dolgukat, s ha kell, feláldozzák életüket.”

Király Béla 1943 januárja és 1945 márciusa között a Honvédelmi Minisztérium szervezési osztály elvi alosztályának vezetője, de ebben az időszakban a következő beosztásokban teljesített frontszolgálatot: 1943. december – 1944. április: a 201. könnyűhadosztály; 1944. április: a 201. könnyűhadosztály megbízott vezérkari főnöke; 1944. május: a 19. könnyű gyaloghadosztály hadművelési tiszte; 1944. június–augusztus: az 1. hadsereg hadművelési osztályára beosztott vezérkari tiszte; 1944. szeptember–október: 8. táborig póthadosztály anyagi vezérkari tiszte; 1944. október–november: az 1. hadsereg hadművelési osztályára beosztott vezérkari tiszte; 1945. március: a kőszegi védőkörlet vezérkari főnöke, majd parancsnoka.

Tevékenysége elismeréseként 1944. június 28-án „a szovjetek elleni hadműveletek alkalmából” – a 201. könnyűhadosztály megbízott vezérkari főnökéként – a „Magyar Érdemrend Lovagkeresztje a hadiszalagokon a kardokkal” kitüntetését kapta. A felterjesztő már ekkor és ezt követően – 1944. augusztus

14-én is – a Magyar Érdemrend tisztikeresztje a hadidíszítményekkel és kardokkal kitüntetésre tartotta méltónak. Ezeket a felterjesztéseket nem fogadták el, de 1944. szeptember 27-én – a június 28-án kapott kitüntetése alapján – automatikusan, tehát minden elbírálás nélkül megkapta a német II. osztályú Vaskeresztet.

Az újabb – 1944. december 1-jére datált – javaslat szerint Király Béla vezérkari százados mint a 8. tábori póthadosztály vezérkari tisztje a harcéri beosztásban 1944 augusztusától október végéig folytatott tevékenységével érdemelte ki a Magyar Érdemrend tisztikeresztje a hadidíszítményekkel és kardokkal kitüntetéset. Az eljárás elhúzódnása miatt erről a kitüntetésről – 1945. január 13-án – már Szálasi Ferenc „nemzetvezető” döntött.

A magyarországi hadműveletek befejezésének időszakában – 1945 márciusában – a kőszegi védőkörlet parancsnoka volt. Hogy a várost és annak lakosságát megvédje a háborús pusztítástól, március 29-én a védőkörletet harc nélkül átadta a szovjet csapatoknak, ekkor fogságba esett. A fogságból megszökött, majd az igazolási eljárás sikere érdekében belépett a kommunista pártba.

Az átmenet évei

Király Bélát 1945. október 23-án az igazolás keretében indított általános eljárás részeként behívták a Katona Politikai Osztályra, ahol magánéletről, szolgálati helyeiről, háború alatti magatartásáról, tisztársairól stb. hallgatták ki. Ezen a kihallgatáson kb. 200 kérdésre kellett választ adnia. A kutatásaim során meggyőződtem arról, hogy a Király Bélával felvett jegyzőkönyvekből a később bekövetkezett bűnvádi eljárások során terhelőleg egyet sem tudtak felhasználni, mert ha voltak ilyenek, azokat visszavonta. Ezt a koncepció és/vagy konstrukció perek előkészítését végző apparátus nem vette Királytól jó néven.

1945. december 4-én a Honvédelmi Minisztérium igazolóbizottsága igazoltnak nyilvánította.

„Az igazolás gyönyörűen lezajlott. Még kérdést se tettek föl. Nagyon jó hatást tett, [...] hogy ez az édes öreg Bartha Károly ezredes, aki már kétszer volt honvédelmi miniszter [mint a bizottság elnöke] fölolvastott azokból a levelekből, amit munkaszolgálatosok önként írtak” – olvasható a Király Bélával készült interjú anyagában.

Évtizedek múltán, egy 1993-ban érkezett köszönőlevélben Paul Schönfeld volt munkaszolgálatos emlékezik meg Király Béláról és egy Proszkurovban lezajlott szemléről.

„Ezen a szemlén, akkor munkaszolgálatosként [...] én jelentettem Önnek, [Király Béla] vezérkari százados úrnak, hogy milyen szörnyű helyzetben vegetálunk és milyen kilátástalan életünk. Az Ön parancsnokunkhoz és hozzánk intézett beszéde azt jelentette akkor a számunkra, hogy abban az embertelen időben még volt valaki, aki ember tudott maradni. És ez az ember Ön volt.”

Király Béla a Paul Schönfeld által említett időszakban intézkedett a zsidó munkaszolgálatosok életkilátásainak javítása érdekében:

„[A] parancsnokot és a keretlegényeket figyelmeztettem, hogy amennyiben nem bánnak emberségesen a munkaszolgálatosokkal, ők kerülnek hadbírószám elé. [...] Honvédköpenyt utaltam ki valamennyiüknek, és a sapkarózsát is felvarrattam velük. A karszalag viselését törvény írta elő, de a katonaköpenyt rávehették, így nem lehetett megkülönböztetni a munkaszolgálatost a honvédektől. A fűtés helyreállítása, az ablakok beüvegezése, az ágyak és szalmaszakok kiutalása is megtörtént, soron kívül.”

Tettéről később többen megemlékeztek, és 1993. március 11-én Király Bélát a Jad Vasem Intézet a Világ Igazai közé választotta, mivel 1944-ben vezérkari tisztként fellépett a hadosztálya kötelékébe tartozó zsidó munkaszolgálatosok életének védelmében.

Visszalépvé az időben, mint igazolt tiszt 1946-ban – április 1-jétől vezérkari őrnagy, november 1-jétől már vezérkari alezredes rendfokozatban – a lövész-hadosztály vezérkari főnökeként Pápa, majd Tolna helyőrségekben kezdhette meg a szolgálatot.

„A helyzet az, hogy mit csináltunk? Ezeket a hadosztályokat akkor rothadásra ítélte a párt és a kormány. Mert az volt az elképzelés, hogy ebben az időben a magyar honvédelem funkcióját a megszálló szovjet csapatok veszik át. A magyar hadsereg egyszerűen nincs szükség. Úgyhogy több tisztünk volt, mint legénységünk. [...] Én nem engedtem őket rothadni. Amit én csináltam, erre összefogtam a tiszteket és belőlük egy tisztiiiskolát. Ott tanítottam őket, reggeltől estig. [...] A helyzet az, hogy nekem mindig volt két menedékem. Az egyik [...] az az idea, talán be is képzeltem magamnak, hogy a nemzetemet szolgálom. A második menedékem a munka volt. [...] 1947-ben azonban, annak ellenére, hogy a nemzetemet szolgáltam, hogy a munkába süllyedtem és abban emésztettem el az energiámat, azért úgy éreztem, most már rossz irányba megyünk. 47-ben már nem szavaztam a kommunistákra. [...] A fordulat – nem éve, hanem – pillanata 1948 szeptembere volt.”

Ekkor kezdődött a hadsereg fejlesztése. Király Béla az ezt követő időszak történéseit úgy értékelte, hogy két év alatt „a rothadt semmiből” Magyarországnak a legmodernebb hadserege lett, olyan, amilyen Magyarországnak békeidőben korábban soha nem volt.

A hadseregépítés időszakában Király több nagyon fontos beosztás – Honvédelmi Minisztérium Kiképzési Osztály vezetője (1947–1948), gyalogsági szemlélőhelyettes (1948–1949), gyalogság parancsnoka (1949–1950), Magasabb Parancsnoki Tanfolyam parancsnoka (1950), Honvéd Akadémia alapítóparancsnoka (1950–1951) – ellátására kapott megbízást. 1949. május 1-jén vezérkari ezredessé léptették elő. A letartóztatásáig a tevékenységét három kitüntetéssel – a Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje (1947. szeptember 18.); a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje (1948. október 7.); Kossuth Érdemrend III. osztálya (1949. július 17.) – ismerték el.

Amíg jobb nem lesz, tartsuk meg Király Bélát

A Király Béla vezérezredesről – a HM Kiképzési Osztály vezetőjéről – egy összefoglaló jelentésnek a Katona Politikai Osztály által írt részében a következők is olvashatók:

„Igen jól képzett, értelmes, nagyon szorgalmas vezérkari tiszt. Munkabírása és munkarendje kiváló. Jó szervezőképességű. Katonai szempontból a munkája ellen semmiféle kifogást találni nem lehet. Munkájáért vállalja a felelősséget és a bírálatot is jól bírja. Fegyelmezett, erélyes és határozott. Általában elégedett típus. Az emberekkel a kapcsolatot jól fel tudja venni. Alárendeltjei szeretik. *Minden katonai jótulajdonosságai ellenére is politikai megbízhatósága még mindig kétséges.* Családi kapcsolatai (felesége Gömbös Gyula rokona), mindennapi társadalmi kapcsolatai főleg kispolgári elemekből tevődnek össze. Politikai megnyilatkozásoktól távol tartja magát. A pártnak több mint két éve tagja.”
(Részletek Király Béla KIT 57 795. számú személyi anyagából) [Kiemelés: *H. M.*]

Nem mellékes körülményként meg kell említeni, hogy Király 1946-ban Szekszárdon ismerkedett meg a háromgyerekes özvegygel, Szendrey Ferencnével, született Gömbös Saroltával, aki Gömbös Gyula volt miniszterelnök unokaöccsének volt a lánya. Szendrey Ferenc százados a budai harcokban halt meg. Király és az özvegy 1947. december 6-án házasságot kötöttek.

A Katonai Elhárító Főcsoportfőnökség 1950. február 28-án elkészített jelentéséből kiemelendő részlet:

„Királyt igen sokan keresik a régi [1945 előtti – H. M.] tisztek közül támogatás céljából. Ennek következtében Király több jobboldali beállítottságú tisztet visszavett a honvédséghez. Közvetlen környezetét jobboldali személyekből állította össze. A körülötte kialakult csoportot csak felsőbb utasításra robbantotta szét.”

1950. március 1-jén – a fenti és majd minden anyagában előforduló kritikai értékelések ellenére – felterjesztették Király Bélát vezérőrnagyi előléptetésre. A felterjesztés indoklása szerint Király:

„Dacára annak, hogy a Pártnak 1945. óta tagja, a polgári környezet, valamint nevelése (sic!) következtében inkább mondhatnánk, hogy egy haladó szellemű polgár, aki őszintén közeledik a Párthoz.

Felesége Gömbös volt fasiszta miniszterelnök unokahúga. Tagja a MNDSZ-nek, [Magyar Nők Demokratikus Szövetsége], de véleményünk szerint tisztán formalitásból teszi. *Feltehető, hogy a népdemokráciánk ellensége.*

Király Béla ezredesnek eddigi munkája alkalmassá teszi (sic!) a fenti negatívumok mellett is a hadtestparancsnoki beosztásra, hogy kellően felhasználjuk a nagy szaktudását a hadtest vezetésében.” [Kiemelés: H. M.]

1950. október 3-i keltezésű újabb javaslatban Király Béla alkalmasságát az alábbiak szerint indokolták: „A katonai és szervezési felkészültsége miatt *egyenlőre, jobb megoldás hiányában* javasoljuk a Honvéd Akadémia Parancsnokának. *Ebben a beosztásban csapatok felett nem rendelkezik*, viszont katonai ismereteit az eddigi tapasztalatok szerint, mint iskolaparancsnok jól átadja.” [Kiemelés: H. M.] Ilyen és most nem részletezett előzmények után, 1951. augusztus 17-én az ekkor (1950. március 15-től) már vezérőrnagyi rendfokozatban lévő Király Bélát a feleségével egy napon az államvédelmi szervek letartóztatták. A visszaemlékezésében Király „így vall” a letartóztatását követő időszakról:

„[Amitől] félttem, nem a fizikai bántalmazás lehetősége volt, hanem az, hogy egyáltalán megérinthetnek azok, akikre még ránézni is undorító volt. Elhatároztam tehát, hogy a kihallgatás egy korai időpontjában önként felajánlom, adjanak annyi papírt, amennyit akarnak, majd aláírom. Ezután azt a vallomást gépelik az aláírásom fölé, amit akarnak, csak hagyjanak békén. Ez persze nem ment ilyen gördülékenyen, mivel ragaszkodtak hozzá, hogy a sztorikat én szállítsam – Mi tudunk magáról mindent, de elvárjuk, hogy maga vallja be a népi demokrácia elleni bűneit” – ismételtették unos-untalan a kihallgatók. „Ügyem kivizsgálása a végéhez közeledett. Bár a hosszú rabság alatt az a kívánságom teljesült, hogy nem nyúltak hozzám, most a sztálini rendszer egy újabb sajátos módszerét ismerhettem meg testközelből: nem engedtek aludni. Se nappal, se éjjel. Még csak leülöm sem volt szabad napi egy-két alkalomnál többször, akkor is csak fél-fél óra.

Egy őr állandóan figyelt. Egyébként sem pazarló ételadagjaimat tovább csökkentették. 1951 decemberében kikapcsolták a zárka fűtését is, így majd megfagytam nyári ruháimban, melyek már rongyokban lógtak rajtam.”

Király Bélát 1952. január 15-én koncepciók perben kötél általi halálra ítélték.

„Visszavitték a zárkámba. Nem volt kétségem afelől, hogy napokon belül kivégeznek. Megálltam az üvegtéglákkal befalazott egykori ablaknyílás [előtt], és a félhomályon át a napot keresve, azon elmélkedtem, mennyire is pazarló ez a rendszer. Mindössze pár hét választott el a negyvenedik születésnapomtól. Testben egészséges voltam, teljes energiám birtokában, agyam jól működött, jártas voltam a hadtudományokba, szerettem volna dolgozni és tudtam is. Bünt nem követtem el – tudták ezt ők is a másik oldalon. Mégis elpusztítanak. Ez pazarlás! – gondoltam” – olvasható a visszaemlékezésben.

Az ítéletet január 29-én jogerősen életfogytig tartó börtönbüntetésre változtatták, amiről Király Bélát nem értesítették, így a halálos zárkában maradt majdnem két évig. Király Bélánét a férjével egy időben, 1951. augusztus 17-én tartóztatták le. Miután a rá kiszabott „szerep” vállalására – a kémkedés vádpontban Királyt terhelő vallomás megtételére – nem tudták rákényszeríteni, 1951. november 1-jén internálták Kistarcsára, ahonnan két év múlva, 1953. augusztus 31-én engedték szabadon.

Újra szabadon, bekapcsolódás a forradalom és szabadságharc történéseibe

A Katonai Főügyészség Király Béla és társai ügyében törvényességi óvást jelentett be, amely alapján a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa a per elítéltejt az 1952-ben ellenük emelt vádak alól bűncselekmény hiányában felmentette. Királyt 1956. szeptember 7-én ideiglenesen szabadlábra helyezték. A Honvédelmi Minisztérium illetékesei már korábban értesültek Király szabadításáról. 1956. június végén Tóth Lajos – vezérkari főnök – „egy baráti beszélgetésen” azt közölte Szücs Miklós ezredessel, hogy

„folyik Király Béla perújrafelvétele, sőt úgy néz ki a helyzet, hogy a hadseregbe vissza kell őt venni. Néhány héttel később Kovács István – hadműveleti csoportfőnök – közölte [Szücs Miklóssal], hogy a honvédelmi minisztertől, Bata István vezérezredestől hasonló tájékoztatást kapott Király személyére vonatkozóan, sőt a HM (Honvédelmi Miniszter) javaslatot is kért Király jövőbeni beosztására. Kovács István vezérőrnagy a VI. hadtest parancsnoka beosztást javasolta.”

Király Béla erről, mint a szabadulása utáni lehetőségéről, csak annyiban értesült, hogy folyik az ügye felülvizsgálata. Hetekig kerti munka vállalásából jutott jövedelemhez, majd kiújult egészségügyi problémája megszüntetése érdekében a Honvéd Kórházba ment, ahol október 22-én kisebb műtéten esett át. A kórház parancsnoka, Radó György többször személyesen meglátogatta Királyt, akiről már korábbi ismeretei alapján is jó véleménye volt.

„Jó véleményemet megerősítette az is, hogy egy Varga Jenő nevű barátom – jelenleg a Bács megyei Tanács elnökhelyettese – elmondotta a következőket. A háború alatt, mint büntető századbeli munkaszolgálatos, embertelen rossz sorsuk volt a szovjet fronton. Egy alkalommal új hadtest kötelékébe kerültek, amelynek a vezérkari főnöke [helyesen a 201. könnyűhadosztály anyagi vezérkari tisztje – *H. M.*] Király Béla volt, akkor még századosi rendfokozatban. Király összegyűjtötte őket, szokatlanul emberséges beszédet intézett hozzájuk és ettől kezdve a velük való bánásmód – jó irányban – megváltozott.”

Bata István honvédelmi miniszter – feltehetően október 26-án – telefonon közölte Királlyal, hogy hamarosan rehabilitálják. Király Béla két nappal később úgy döntött, hogy a rendkívüli helyzetre való tekintettel szolgálatra jelentkezik. Nagy Imre vejének, Jánosi Ferencnek – ekkor még a kórházból, többek között – a következőket írta:

„Nagy Imre miniszterelnök által [október 28-án délután] ismertetett kormányprogram a karhatalmi erők tekintetében gyökeres szervezési célokat jelölt meg [...] Szinte előnt a keserűség, ha arra gondolok, hogy éppen most ebből a szívemhez oly közel álló munkából kellene kimaradnom... Én rajtad keresztül felajánlom munkaerőmet, lelkesedésemet, együttérzésemet Nagy Imrének és kormányának. Hiszem, hogy tudod, nem a pozíció, sem a dísz az, amire vágyok, hanem ami kell nekem: feladat!”

A „feladat” – ha nem is Jánosi Ferenc közreműködésével – Király Bélát október 30-án a kórházban „megtalálta”. A Király levelében is megemlített kormánynyilatkozat karhatalomra vonatkozó részének – „A rend védelmére és a közbiztonság helyreállítására haladéktalanul megalakul az új karhatalom a honvédség és a rendőrség alakulataiból, valamint a munkások és az ifjúság felfegyverzett osztagaiból” – egymástól szögesen eltérő értelmezései mentén elsősorban vidéken folytatódott, a fővárosban pedig megkezdődött a nemzetőrség szervezése.

A nemzetőrség fogalma, a megszervezésének tartalma, a lehetséges résztvevők köre a hatalom eredeti szándékai ellenére folyamatosan változott. Október 30-án a Budapesti Főkapitányság épületében a rendőrség, a honvédség és a felkelő csoportok egy részének képviselői jelenlétében értekezletet tartottak, amelyen

a legsürgetőbb feladatként – az eddigiektől eltérő tartalommal – fogalmazódott meg a forradalom fegyveres ereje, a nemzetőrség további szervezésének, illetve a felkelő-szabadságharcos csoportok, a rendőrség és a honvédség karhatalmi, védelmi jellegű tevékenységének koordinálására hivatott új központi vezető szerv megalakítása. A tanácskozás résztvevőit Oláh Vilmos felkelő-szabadságharcos arról tájékoztatta, hogy a szervezési munkára a kórházban lábadozó Király Béla lenne a legalkalmasabb.

A Kopácsi Sándor ezredes, a BM Budapesti Főosztálya vezetőjének invitálására a nemzetőrség szervezésébe bekapcsolódó Király Béla véleménye szerint a megalakítandó – a nemzetőrség további fejlődése szempontjából is fontos – szerv a legitimitását elsősorban a már megszervezett nemzetőrségekhez és az ezektől ekkor még függetlenül létező felkelő-szabadságharcos csoportoktól kaphatta meg. Ezzel függött össze Király Béla azon javaslata is, hogy ebbe a vezető szervbe olyan embereket – „reális képviselőket” – kell választani, akik bírják a nemzetőr- és fegyveres csoportok bizalmát és támogatását, ugyanakkor szükségesnek tartotta, hogy a megalakítással kapcsolatos tervek-ről egy küldöttség – „szűk körű bizottmány” – Nagy Imrét, a Minisztertanács elnökét és a kormányt tájékoztassa, az ezzel kapcsolatos véleményeket kikérje. Nagy Imre, elfogadva a küldöttség javaslatát, az alábbi nyilatkozatot adta ki (megjelent: *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23. – november 9.*):

„A forradalmi harcokban részt vett egységek megbízottaiból, a honvédség és a rendőrség képviselőiből, a megalakulás alatt álló munkás és ifjúsági fegyveres egységek képviselőiből alakuló Forradalmi Karhatalmi Bizottság előkészítő bizottságának a mai napon történt megalakulását a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa nevében tudomásul veszem és megerősítem.

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság szervezze meg a forradalmi harcokban részt vett egységek, a honvédség és rendőrség, a munkás- és ifjúsági osztagokból alakuló új karhatalmat. Ennek segítségével teremtsen meg hazánk belső békéjének helyreállítását és az október 28-án és 30-án elhangzott kormányprogramok végrehajtásának feltételeit.

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság az általános titkos választásokkal létrehozandó új kormány hivatalba lépéséig működjék.

Budapest, 1956. október 30. Nagy Imre, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke”

Ebben a nyilatkozatban, talán szándéka ellenére, kifejezésre juttatta, hogy az új karhatalom szervezésére alakuló Forradalmi Karhatalmi – a javaslat szerint még Forradalmi Honvédelmi – Bizottság a honvédség, a rendőrség, a munkásság

és az ifjúság osztagai mellett – az addigi felfogástól eltérően – meghatározó módon épít a szovjet és magyar csapatok ellen harcot folytató, a változást kikényszerítő felkelő-szabadságharcos csoportokra is.

Másnap – október 31-én – a Kilián laktanyában a munkások, az értelmiség, az ifjúság, a honvédség és a rendőrség képviselőinek részvételével megrendezett küldöttértekezleten Király Béla

„először arról beszélt, hogy a nemzeti demokratikus forradalom anélkül győzött, hogy egységes központi vezetése lett volna. Ám ez a győzelem csak akkor tartható fenn, ha a forradalom résztvevői, győztes ifjai, egyetemistái, munkás ifjai, harci egységei, az alakulóban lévő üzemi őrségek, a honvédség és a rendőrség egységes vezetés mellett őrködik afelett, hogy a forradalom vívmányait se restaurációs kísérlet, se reakciós elemek támadásai ne veszélyeztessék. [...]

E veszélyek ellen tehát úgy védekezhetünk, ha a 28-i Nagy Imre nyilatkozatban megjelölt új karhatalom legfelsőbb vezetését gyorsan, egyetértéssel, határozottan megszervezzük, mert a mai állapot sok veszélyt rejt magában.

Tömérdek a száma a hazáját szerető hős szabadságharcosoknak, tömérdek a száma a harcoló alegységeknek is. E szertelen ütőerő mind egyet akar, de szét van aprózva kis csoportokba, egyekre. Pedig a forradalom vívmányait csakis összefogott erőkkel, egységes vezetéssel lehet megőrizni [...]

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság, mint legfelső irányító szerv vezeti a karhatalmi szolgálatot és összehangolja a honvédség és a rendőrség ilyen irányú munkáját. Emellett feladata, hogy segítsen megalakítani a Nemzetőrséget, mint a magyar nemzet fegyveres testületét a harcokban résztvevő egységekből, a munkás és ifjúsági osztagokból, munkás-őrségekből. A lényeg tehát az, hogy minden olyan fegyveres egység, amely nem tartozik a honvédséghez, illetve a rendőrséghez a mai napon a Nemzetőrség egységes fegyveres testületévé válik”.

A Nemzetőrség haladó hagyományainak a felvázolását követően Király Béla rátért az értekezlet konkrét feladatainak az ismertetésére. Javasolta, hogy a gyűlés mint a Forradalmi Karhatalmi Bizottság közgyűlése az operatív feladatok megoldására azonnal állítsa fel a Forradalmi Karhatalmi Bizottság Operatív Bizottságát, amelynek feladata a közgyűlés határozatainak a végrehajtása, intézkedések kidolgozása és a végrehajtó szervekhez való eljuttatása, javaslattétel nemzetőr-alakulatok működésének engedélyezésére, illetve megvonására, a nemzetőr-, honvéd- és rendőralakulatok karhatalmi irányítása.

Elmondta, hogy az Operatív Bizottság folyamatosan működik, és a feladatokat a vezető irányításával a szervezési, karhatalmi, anyagi és pénzügyi, híradó albizottságok hajtják végre. A Nemzetőrség Szervezeti Szabályzatával kapcsolatban többek között a következőket mondta:

„A nemzetőrség a győzelmes nemzeti demokratikus forradalom vívmányainak restaurációs és reakciós kísérletek ellen való megvédésére alakult önkéntes fegyveres szolgálat, illetve fegyveres alakulat, amely a Forradalmi Karhatalmi Bizottság irányításával a honvédséggel és a rendőrséggel karöltve az ország belső békéjének helyreállítása, illetve fenntartása érdekében karhatalmi szolgálatot lát el. A nemzetőrség tagjai a fegyveres szolgálatra ünnepélyes esküt tesznek. [...] A nemzetőrségi alakulatok felállítására javaslatot tevő szervek a Forradalmi Karhatalmi Bizottságtól munkájuk megkönnyítésére honvéd és rendőr tiszteteket igényelhetnek. [...] Az összes nemzetőrségi alakulatok vezetésére a nemzetőr főparancsnokság hivatott. A szervezet a Forradalmi Karhatalmi Bizottság közgyűlése hozza létre. [...] Fővárosunk újjáépítése és esetleges más feladatok megoldására különleges nemzetőralakulatok is szervezhetők, mint műszaki, híradó stb. alakulatok. Minden nemzetőregység maga választja meg a parancsnokát demokratikus választással.”

A bekövetkezett változás fő jellemzője az, hogy a Nemzetőrség fő erejévé – az október 30-a előtti elképzelésekkel és intézkedésekkel szöges ellentétben, főleg a fővárosban, illetve a Forradalmi Karhatalmi Bizottságban mint országos vezető testületben – a felkelő-szabadságharcos csoportok váltak.

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság célja az volt, hogy az új karhatalom – a Nemzetőrség – segítségével helyreállítsa az ország belső békéjét, és biztosítsa az október 28-án és 30-án elhangzott kormányprogramok végrehajtásának a feltételeit. Nagy Imre nyilatkozata szerint a Forradalmi Karhatalmi Bizottság az általános titkos választásokkal létrehozandó új kormány hivatalba lépéséig működött volna.

A fentieket figyelembe véve nem kerülhető meg annak kimondása sem, hogy a Nemzetőrség önállósága korlátozott volt, mert a rendőrség és honvédség képviselőiből is álló Forradalmi Karhatalmi Bizottság döntött a nemzetőrséggel kapcsolatos minden fontos kérdésben. Ezzel ellentétben a Forradalmi Karhatalmi Bizottságnak a hadsereg és rendőrség felé döntési jogosítványai nem voltak.

Ezt a helyzetet a látszólagos bonyolultsága ellenére egyszerűsíti az a tény, hogy a vezetés és irányítás majd minden fontos szintjén megtalálható Király Béla személye, aki a Forradalmi Karhatalmi Bizottság vezetőjeként, majd a Nemzetőrségnek a közgyűlés határozatával megválasztott főparancsnokaként, Budapest katonai parancsnokaként, a Forradalmi Honvédelmi Bizottmány elnökeként vett részt a karhatalom szervezésében és irányításában, a karhatalmi feladatok végrehajtásába bevont szervezetek tevékenységének összehangolásában.

Ezzel párhuzamosan a szervezés katonai vonalán jelentős szerepet betöltő Zólogy László ezredes úgy látta, hogy a „hadsereg vezetése nagyon gyenge kezekben van”, ezért október 31-én a Katonai Forradalmi Tanács [Honvédelmi Bizottmány] ülésén azt kezdeményezte

„az ülésen résztvevőknek, hogy a VKF [a Vezérkar] élére javasolják Király Béla vezérőrnagyot. [...] Javaslatom azért esett Király Bélára, mert őt tartottam egyedül képesnek arra, hogy mind a felkelőket – egyetlen tábornok, aki megúsza az akasztófát –, mind a hadsereget kezében tudja tartani”.

Király Béla vezérőrnagy Budapest katonai parancsnokaként a főváros területén lévő minden rendőri és honvédségi erő felett rendelkezett, ezekkel párhuzamosan a nemzetőrség főparancsnokaként a „civil” fegyveres erők egyszemélyi vezetője is volt. Bonyolítja a helyzetet, hogy Király Béla Budapest katonai parancsnokaként a honvédelmi miniszter és a belügyminiszter alárendeltségébe tartozott, de miután a Forradalmi Karhatalmi Bizottság alárendeltségét Nagy Imre a megbízó okiratban nem szabályozta, így ezt a testületet és annak minden alárendelt szervezetét – a legfőbb vezetővel, Király Béla tábornokkal együtt – közvetlen irányítása alá vonta. Király Béla több alkalommal közvetlenül Nagy Imrétől kapott feladatokat, amelyek végrehajtásáról a tábornok közvetlenül Nagy Imrének jelentett.

A „Milyen érzés volt újból a szinte legmagasabb pozícióban lenni?” – kérdésre Király Béla egy 1989-ben készült interjúban a következőket mondta:

„Én hozzá voltam szokva a vezetéshez. Amióta a Hadiakadémiát elvégeztem, magasabb feladatokon dolgoztam. Az, hogy ismét magasabb rangban dolgozhattam, nem annyira érdekelt, mint az, hogy egy olyan területen dolgozhattam, olyan hangulatban, olyan körülmények között, ahol a munkának az eredményét le tudtam mérni. Fantasztikusan nekem való dolog volt! Ha hiszed, ha nem hiszed, hogy itt nem a karrier számított, hogy most tábornok vagyok, hanem a munka, amely egész nemzetemet érintette, ez volt életem kulminációs pontja. És dicsekvés nélkül mondhatom, hogy a munkámat kitünően végeztem, mert tudtam, hogy miről van szó. Nem [...] egy hatalmi központot építettem, hanem a fegyveres erők központját, amely konszolidációval hozzásegíti a kormányt ahhoz, hogy kibontakoztassa a Nagy Imre-féle reformterveket. Nem aludtam, az asztalnál itt-ott ettem.”

A Budapesti Karhatalmi Parancsnokságnak két törzse volt, az egyik törzs a Honvédelmi Minisztériumban dolgozott – ez volt Budapesten a hadsereg irányító szerve –, a másik a rendőr törzs, amelyik a rendőrséget és nemzetőrséget irányította. Az 1956. november 1-jén megalakult katonai törzs lényegében úgy működött, hogy Zólmay László a Budapesten lévő katonai alakulatok tevékenységéről tájékoztatta Király Béla vezérőrnagyot, majd az ezredes az ő instrukciói alapján irányította a csapatokat. Az új vezető szerv részére Király Béla első és legfontosabb feladatként megparancsolta, hogy Budapesten a katonai alakulatok felhasználásával azonnal szüntessék be a lövöldözést, teremtsenek rendet.

November 2-án a fenyegető szovjet csapatmozgások miatt a Karhatalmi Parancsnokság megkezdte Budapest karhatalmi riadótervének elkészítését.

Ennek a tervnek Király Béla utasítása szerint tartalmaznia kellett a főbb útvonalak lezárásának helyét, valamint a Budapesten rendelkezésre álló tartalékok mozgási irányát. Ez a terv – november 4-ig az idő rövidsége miatt leginkább csak elgondolás – a szovjet csapatok esetleges támadásának elhárításával kapcsolatos feladatokat nem tartalmazott.

A Király Béla által készített *Védelmi Terv* tartalmazta a nemzetőrcsoportok, valamint a Budapesten lévő katonai alakulatok elhelyezkedését és feladatát. A szovjet csapatmozgásokat jelentő vidéki alakulatok a hadműveleti csoportfőnökségtől minden esetben olyan parancsot kaptak, hogy ne álljanak ellen a szovjet csapatoknak, vegyék fel a kapcsolatot az odaérkező szovjet csapatok parancsnokával, és akadályozzanak meg minden összeütközést, „provokációt”.

November 1-jén vagy 2-án Janza Károly altábornagy, honvédelmi miniszter, Király Béla és Kovács István vezérőrnagyok, Maléter Pál ezredes, a miniszter helyettese – Szücs Miklós ezredes részvételével – megbeszélték a hadsereg előtt álló feladatokat. Megegyeztek abban, hogy mivel a parancsnokok tájékozatlanok, a legalapvetőbb kérdésekben sem tudnak állást foglalni, döntéseik felemásak, a hadsereg magasabb beosztású parancsnokai részére értekezletet fognak tartani. A november 4-re tervezett értekezlet céljaként a kialakult helyzet, a katonai alakulatok és a felkelőcsoportok viszonyának a tisztázását, a hadsereg demoralizálódását előidéző okok megjelölését és felszámolását határozták meg. Ismertetni kívánták, hogy mi a kormány célja, mit vár el a hadseregtől. Intézkedéseket terveztek a parancsnoki állomány bizonytalanságának megszüntetése, az arra alkalmasak beosztásukban való megerősítése érdekében.

„A szervezésnek egyetlen egy célja volt. Nem az, hogy fölkészüljünk egy háborúra. Az volt a cél, hogy biztosítsuk a közrendet és nyugalmat, hogy ne adjunk módot arra, hogy a szovjet provokációnak vegye és visszajöjjön. [...] A szovjet beavatkozással persze az egész kísérlet összeomlott” – hangzott el az már idézett interjúban.

Király Béla 1957-ben, a Szabad Európa Rádió riporterének:

„a magyar hadsereg átszervezéséről és a szovjet ú.n. tanácsadók megjelenéséről is beszámolt. Hangsúlyozta azonban, hogy a magyar katonákból sem a szovjet érdekeket kiszolgáló vezérkari tisztek, sem kommunista átnevelési kísérletek nem tudtak ész és érzés nélküli robotembert formálni. Ez bebizonyosodott a magyar forradalom és szabadságharc napjaiban, amikor a magyar katonák – kevés kivételtől eltekintve – megtagadták a felsőbb parancsot és nem voltak hajlandók saját testvéreikre tüzelni, hanem beálltak

a szabadságharcosok soraiba. Király Béla véleménye szerint a magyar nép meg tudta volna őrizni rövid időre elnyert szabadságát, ha kívülről nagyobb erkölcsi támogatást kapott volna.”

„Magyarország legyen a szovjetek temetője” – Király Béla az ellenállást választotta

A Forradalmi Karhatalmi Bizottság egyre eredményesebb szervezőmunkáját november 4-én a szovjet csapatok támadása szakította meg. Budapesten Király Béla vezérőrnagy az ellenállás folytatása mellett döntött. A Forradalmi Karhatalmi Bizottság elnöke, a nemzetőrség főparancsnoka a szovjet csapatok előrevonásáról, majd támadásáról az éjszaka folyamán telefonon több alkalommal jelentett Nagy Imrének. A miniszterelnök és közte lezajlott egyik beszélgetésre Király később így emlékezett vissza:

„Röviddel éjjel után Budapest külső védelmi övéből is kezdtek jelentések érkezni arról, hogy szovjet csapatok felderítő vállalkozásokat hajtottak végre egyes védelmi állások ellen. Ismét felhívtam Nagy Imre miniszterelnököt és ekkor életem legdrámaibb beszélgetése zajlott le köztünk.

Miniszterelnök Bajtárs! Immár kétségtelen, hogy a Szovjetunió háborút indított ellenünk. Az első szovjet hullámok már Budapest külső védelmi övét támadják. Nincs megbízható kapcsolatunk minden védelmi állással és körzettel. Mivel mostanáig arra utasítottuk csapatainkat, hogy ne tüzeljenek, sok parancsnok nagyon bizonytalan lehet. Lehet, hogy csak későn intézkednek majd, a szovjet csapatok lerohanhatják őket. Egyetlen választásunk van: vagy a Miniszterelnök Bajtárs, vagy én azonnal adjunk ki egy rádiókiáltványt. Értessük a csapatainkat, hogy háborúban állunk a Szovjetunióval, ennek tudatában kezdjék meg védelmi harcukat!

Ez politikai ügy, mint vezérkari tisztnek tudnia kell, hogy ilyen nyilatkozatot tenni a kormány, és nem a katonaság dolga. Megtiltom, ilyen kiáltványt bocsásson ki!

Tökéletesen tisztában vagyok ezzel. Éppen ezért javasoltam, hogy a Miniszterelnök Bajtárs adja ki a kiáltványt, vagy ha úgy kívánja, az Ön beleegyezésével kiadom én.

Nem. Semmiképpen nem adunk ki ilyen kiáltványt – mondta Nagy Imre. – Ez háborút jelentene és mi nem akarunk, és nem is vállalhatunk háborút a Szovjetunióval. [...] Kérem tájékoztasson továbbra is az eseményekről!”

A Nemzetőrség Főparancsnoka legközelebb akkor hívta fel Nagy Imrét, amikor egy szovjet harcokoszlopot látott a Parlament felé kanyarodni. „Miniszterelnök Bajtárs, szovjet csapatok több helyen áttörték a védelmi övet és mélyen behatoltak a fővárosba. Egy harcokoszlop éppen most halad el a mi épületünk előtt és az eleje a Parlament felé veszi útját. Számolom a harcokocsikat” – mondta

Király Béla Nagy Imrének, aki kis várakozás után határozott hangon a következőket mondta: „Nem kérek több jelentést!” „Király számtalanszor hívott engem, mint a budapesti karhatalomnak a parancsnoka, és kérte, hogy a harcot vegyék fel a szovjet csapatok ellen. [...] ötször hívott fel, mind az ötször kategorikusan megtiltottam.” (Részlet Nagy Imre bíróság előtt tett vallomásából. 1958. február 5.)

Király Béla hívatta a Forradalmi Karhatalmi Bizottság tagjait, és felszólította őket, kövessék őt a hegyekbe, folytassák a nemzetőrség szervezését a szovjet csapatok ellen.

„Király Bélával 1956. november 4-én hajnalban találkoztam, ő hívatott magához” – idézte fel a történeteket Marián István alezredes, majd a vizsgálati fogságban tett vallomását így folytatta:

„Király szobájában többen tartózkodtak, Király Béla, Kopácsi Sándor, Lantos József, Oláh Vilmos. Amikor beléptem, élénk vita folyt. Király elmondta, hogy megindult a szovjet csapatok Budapest elleni támadása minden irányból. Nagy Imre ellenállásra szólította fel a csoportokat – és az ENSZ-hez fordult segítségért.

Ezután kimentem a szobából és Király tudta nélkül telefonon keresztül utasítást adtam az egyetemen lévő alakulatnak, a harcot ne vegyék fel, hagyják el az egyetemet, csak őrség – amit a tűzoltóság lát el – maradjon hátra.

Mikor visszamentem, Király arról beszélt, innen nem lehet áttekinteni a helyzetet, ki kell települni harcálláspontra. Kérdést intéztem hozzá, mennyi egyetemistára lehet számítani. Közöltem vele, hogy véleményem szerint 3-4 ezerre.

Király kijelentette, hogy induljunk, egy gépkocsiba szálltam vele és Oláh Vilmostal. Először a Várba mentünk fel, ahol Király utasítására kiadtam, hogy összekötők jöjjenek ki az 56-os villamos végállomására. Innen a Zugligetbe mentünk [...] Innen a Fácánosban lévő határőr laktanyába mentünk, ahol Király utasítására megszerveztem a közelbiztosítást.”

Az ellenállás folytatásának céljáról később Király Béla így vallott:

„Ha egyáltalán nem hangzik is hősiesnek, meg kell mondanom őszintén, hogy nem azért tartottam össze a Főparancsnokságot, hogy gerillaharcot szervezzek, vagy hogy makacs harcokkal hosszabbítsam a magyarok szenvedését. Egyetlen céloom az volt, hogy ha Nagy Imre mégis köt valamilyen elfogadható kompromisszumot, akkor legyen valami szervezet, amire támaszkodhat. Azért erősítettem a Szabadság-hegy védelmét és azért lettem volna hajlandó harcolni is, hogy amíg ez a pillanat elérkezik, életben tartsuk a Főparancsnokság szervezetét.”

A Nemzetőrség Főparancsnokságának kitelepült részlege megszerveztette a határőr laktanya védelmét, és felvette a kapcsolatot a környéken lévő nemzetőr erőkkel. Király vezérőrnagy megtudta, hogy Csillebércen egy légvédelmi üteg van

tüzelőállásban. A kezelőszemélyzet szétszaladt, ezért az üteghez nemzetőrökből kiválogatott csoportot küldött, majd a lövegeket Király Béla később Nagykovácsiba rendelte, de az ütegparancsnok ezt a parancsot már nem teljesítette.

Király Béla Nagykovácsiból újra visszament a határórlaktanyába. Célja a nemzetőrség és a határőrség tevékenységének az összehangolása volt. Látogatásáról a laktanya vezetése az előljáró parancsnokságon keresztül azonnal értesítette a szovjet parancsnokságot.

A határőrség országos parancsnoka, Szalva János határőr ezredes jelentette, hogy „Király Béla itt van és az utakon özönlenek a hegyekbe a felkelők”. Segítséget kért a Király Béla vezette nemzetőr alegységek szétveréséhez. Az ezredes a szovjet parancsnokságtól ekkor még azt a választ kapta, hogy a nemzetőröket próbálják meg saját erejükkel szétverni. Szalva határőr ezredes ekkor jelentette: harcokcsik ellen gyalogsággal nem tudja felvenni a harcot.

Király Béla ezt követően lépéseket tett a nemzetőralegységek közötti kapcsolat kiépítése, a híradás megszervezése érdekében. A tábornok, mielőtt Nagykovácsiba indult volna, intézkedett, hogy a Széchenyi-hegyen lévő egyik rádiózavaró állomást alakítsák át adóállomássá. Amikor ez megtörtént, Király Béla egy közleményt bocsátott ki, amelyben többek között a következőket mondta: „A Nemzetőr Főparancsnokság él. A főparancsnok, Király Béla kéri a rendőrség és honvédség szerveit, segítsék a nemzetőrség – mint egyedüli hivatalos karhatalmi szerv – munkáját.” Felhívásában Király Béla becsmérelte a szovjet csapatokat, barbároknak nevezte azokat. „Magyarország legyen a szovjetek temetője” – mondta a tábornok, majd végső ellenállásra hívta fel a forradalmi erőket – idézte fel később a történeteket Tancsin Miklós, a rádióadó üzembe helyezője.

Renner Péter felkelő-szabadságharcos a letartóztatását követő kihallgatáson feltett egyik kérdésre – „Mit tud későbbiek során Királynak Magyarországon kifejtett tevékenységéről?” – a következő választ adta:

„Azt tudom, hogy a Szabadság hegyen a Vörös Csillag Szállóban volt a főhadiszállása 1956. november 4-e után, ahonnan több fegyveres akciót személyesen irányított, a szovjet csapatok ellen maga is géppisztollyal harcolt. A jelzett helyről Nagykovácsiba vonult vissza, ahol ugyancsak felvették a harcot a szovjet csapatokkal, majd Nagyszénásra vonultak, ahol Király megpróbálta Budapestről kivonuló nemzetőr egységeket központosítani. E terv nem sikerült, a Nyugatra távozott. Fentieket Bécsben Balázsovits Bélától tudtam meg.”

A főparancsnok kapcsolatot teremtett a Nagykovácsi környékén lévő nemzetőr csoportokkal. Ekkor kiadott utasításai a nemzetőrség további szervezését,

valamint az egyéni akcióktól való tartózkodást írták elő. A déli órákban felkereste „Szabó bácsi”, a Széna téri felkelők parancsnoka, aki beszámolt a rendelkezésre álló erőkről és arról, hogy bejárnak a városba akciók végrehajtására. A szovjet katonai vezetők sajnálták, hogy

„Király Bélát nem tudták november 4-én elfogni. Tőle tartottak: jó szervezőnek, kiváló katonának ismerték. A Moszkvából időközben visszahozott Bata István [volt] honvédelmi miniszterrel fel is hívták telefonon, hogy hagyja ott budai hadiszállását, adja meg magát, szüntesse be az ellenállást. Nincs értelme. Csak a polgári lakosság szenved meg macacsságát. Király visszautasította a javaslatot. Erre következett be Nagykovácsinál november 8-án [10-én – H. M.] a »csata«, ahová Malasenko egy egész ezredet irányított azzal a parancssal, hogy Királyt és embereit feltétlenül meg kell semmisíteni” – számolt be a Malasenko tábornokkal folytatott beszélgetéséről Gosztonyi Péter.

Szovjet források szerint az ezt követő összecsapásban a nemzetőrök közül 10 fő meghalt és 13 fő megsebesült. A Főparancsnokság öt gépkocsiját és 15 rádióadó-ját a szovjet csapatok birtokba vették. A Nemzetőrség Főparancsnoksága ekkor beszüntette az ellenállást.

Az emigráció és a hazatérés utáni évek

A Nagykovácsinál november 10-én történt összecsapás után – a hónap végén – Király Béla Ausztriába, december végén az USA-ba emigrált. 1957 elején a Strasbourgban létrejött Magyar Forradalmi Tanács elnökének választották, tanúvallomást tett az ENSZ Ötös Bizottsága előtt. 1957 és 1966 között a Varga Béla elnökletével működő Magyar Bizottság tagja.

„Mikor azután a magyar kérdést levették az Egyesült Nemzetek programjáról [...] kezdtem azon gondolkodni, hogy az én energiáimat, érdeklődésemet figyelembe véve mi volna az a szféra, az a működési terület, ahol nem mint hivatásos emigráns, hanem valami más tudnám a világ közvéleményét befolyásolni, tudnám az otthoni jó irányokat támogatni, tudnám a magyar nép hírnevét javítani [...]. Azon kívül hallatlan élvezet volt életemben a tanítás. A katonaságban is erről beszélünk, a tanítás az mindennek a teteje volt a számomra. Úgy éreztem, hogy ez volna az, ahol a magam embere lehetek, ahol nem függök senkitől, csak a lelkiismeretemtől és ezért már 1958 végén erre az új életre kezdtem készülni. Ekkor minden emigrációs szervezettel szakítanom kellett, mert nem lehet kettős életet élni. [...] És egy olyan hajóra szálltam, amelyiken kétszeres munkát folytatva tanítók is, kutatók is, publikálok is: olyan könyveket adunk a világ olvasó és írástudó közösségének, amely tudja, hogy van egy magyar ügy, amit valaha meg kellett volna oldani és van egy magyar nemzet,

amely sem nem a legjobb, sem nem a legrosszabb, de egy tisztességes magyar nemzet. Száz-szor jobban érzem magam ebben a helyzetben: megtettük a nemzetünkért, amit tudunk.”

Király Béla távozását követően, 1957. április 23-án a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa hatályon kívül helyezte a korábbi határozatát, majd 1989. október 27-én az 1956-os, bűncselekmény hiányában felmentő határozat hatályát visszaállították.

Király Béla 1958/59-ben a Columbia Egyetemen tanult, mint történész 1966-ban kapta meg a PhD tudományos fokozatot. Ettől az évtől az Amerikai Egyesült Államok polgára.

„Amikor itt, a Columbiái Egyetemen a doktorátusomért dolgoztam, kutatás, olvasás közben arra jöttem rá, hogy az angol nyelvű történetirodalom Magyarországot hallatlanul rossz színben tünteti fel. [...] Magyarország történelmét a nemzet ellenségei írták. [...] Amikor erre rádöbbentem, elhatároztam, hogy az életemet arra szentelem, hogy amennyit csak lehet, ezen javítok. Az is lehetséges lett volna, hogy cáfolni kezdem ezeket a könyveket. Ezt nem tartottam helyes útnak, úgy határoztam inkább, hogy új könyveket adjunk ki, lehetőleg jó hírnevű kiadóvállalaton keresztül és ezeket a könyveket helyezzük el az amerikai egyetemek és nyilvános könyvtárak polcaira. Ebből a célból indítottam meg a Brooklyn College-ban egy sorozatot, amely a társadalmi változásokkal foglalkozik, erős kelet-közép-európai érdeklődéssel.”

1971. szeptember 1-jétől a hadtörténelem professzora a New York-i Városi Egyetemen, a Brooklyn College-ban, 1982. szeptember 1-jétől professor emeritus.

Hazatérése után, 1989. június 16-án a Nagy Imre és vértanú társai újratemetésén mondott beszédét így zárta:

„Nagy Imre, Losonczy Géza, Maléter Pál, Gimes Miklós, Szilágyi József és félezer szabadságharcos bekövetkező temetése nem zár le semmit, hanem új korszakot nyit. Most már az 1956-os forradalom és az azt követő megtorlások minden áldozatának – élőknek és holtaknak, különösen a névtelen szabadságharcosoknak – meg kell adni azt, amit áldozatukkal kiérdemeltek! Ahogy a közelmúltban Spanyolországban totalitárius rendszerből, Uruguayban pedig véres diktatúrából békésen valósították meg a demokratikus társadalmat, éppen úgy hazánkban is vér és erőszak nélkül, békésen kell a szabadság országává alakulnia. Ezt követeli a vértanúk emléke. Félezer szabadságharcos vértanú, Nagy Imre, Losonczy Géza, Maléter Pál, Gimes Miklós, Szilágyi József, Bajtársaink, nyugodjatok békében!”

1989. október 27-én a Legfelsőbb Bíróság felmentette a korábbi vádak alól, és visszaadta vezérőrnagy rangját. 1990. augusztus 3-tól vezérezredes.

1990 és 1994 között Kaposvár országgyűlési képviselője. A Parlamentbe független képviselőként került be, majd a Szabad Demokraták Szövetsége

frakciójához csatlakozott. Az utóbbi döntésének helyességét megkérdőjelező csoportosulás Király lejárására és a közéletből való kiiktatására tett – főleg a koncepciók per anyagára, rosszindulatú vélekedésekre alapozott – kísérletei sorra kudarcot vallottak.

1990 májusától 1991 januárjáig, majd 1992 októberétől 1993 februárjáig a Honvédelmi Bizottság alelnöke. 1992-ben egyik alapító tagja volt a Nagy Imre Társaságnak, később pedig az Elnökség tiszteletbeli tagja. 1999 és 2001 között a miniszterelnök személyes megbízottjaként részt vett a haderóreform munkálataiban. 2002. augusztus 20-án a Magyar Köztársaság Érdemrendjének nagykeresztjével (katonai tagozat), 2004. október 23-án a Nagy Imre Érdemrenddel tüntették ki.

Király Béla kimagasló tudományos tevékenységének eredményeként 2004-ig szerzőként 10 kötete, szerkesztőként 20 közleménye, egyéb tanulmányok és cikkek „műfajban” 69 munkája jelent meg. A magyar történelem nemzetközi megismertetése, egyben Magyarország népszerűsítése érdekében tett vállalását is teljesítette. Ennek eredményei: 125 idegen – meghatározóan angol – nyelven az *Atlantic Studies on Society in Change* (ARP), részben a *Tolerance and Discrimination in the Danubian Region* (*Tolarenca és diszkrimináció a Duna-medencében*), illetve a *War and Society in East Central Europe* (*Háború és társadalom Kelet-Közép-Európában*) című alisorozatokban, továbbá az ARP gondozásában magyarul kiadott 20 kötet.

2004 márciusában Király Bélát a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjává választották. 2006-ban, a forradalom és szabadságharc 50. évfordulóján megalapította és haláláig támogatta az „1956-os Nemzetőrség Hagyományápoló Tanácsát”. Míg egészsége engedte, szinte az utolsó pillanatig dolgozott: könyvet szerkesztett és lektorált. A 2004-ben megjelent – sokat idézett – munkájából megismerhetjük az életről vallott elveit is:

„Az embert a hit különbözteti meg a többi lénytől. De a hitvallásbeli különbségeknek nem szabad elválasztó fallá válniuk. Ezen túl, szerintem, három összetevő eleme van a kiegyensúlyozott emberi életnek, ezek szabályozzák az én életemet is. Az egyik a szeretet, ha akarjátok, szerelem, ami azonban nemcsak az élettársra és családtagokra vonatkozik, hanem minden embertársra. A másik a munka. Különösen, ha olyan küldetést sikerül választani, amelyet örömmel teljesít is az ember: ekkor szerencsés és sikeres lehet egész életében. Végül a harmadik a humorérzék. Tudni kell kacagni saját balgaságunkon, de másokat nem szabad nevelés tárgyává tenni. Én ezekre az elvekre építettem az életemet. Azt nem tudom megmondani, hogy boldog vagyok-e, ahhoz túl sok megpróbáltatás ért, azt azonban elmondhatom: elégedett vagyok az életemmel.”

Életrajzi kötetének utolsó két sora: „Úgy hiszem, megtettem, amit a hazámért megteendőnek és megtehetőnek éreztem. A gondviselés és embertársaim mindenért bőkezűen megjutalmaztak.”

Irodalom

A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23. – november 9. Századvég Füzetek 3. Főszerk.: Gyurgyák János. Budapest, Századvég Kiadó – Nyilvánosság Klub, 1989.

Gosztonyi Péter: Moszkvai találkozásom egy szovjet tábornokkal. *Élet és Irodalom*, 36. (1992), május 15. 6.

Horváth Miklós: A nemzetőrség szervezése és felállítása. *Hadtörténelmi Közlemények*, 115. (2002), 4. 1008–1049.

Horváth Miklós: *Maléter Pál*. 2. javított kiadás. Budapest, H&T Kiadó, 2002.

Horváth Miklós: *1956 hadikrónikája*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003.

Interjú Király Bélával. Budapest, Oral History Archivum, Visszaemlékezések, 178. 1986–1987. Készítő: Bika Júlia, Hegedűs B. András, Székely László, Tóth Pál Péter.

Király Béla: *Honvédségből Néphadsereg*. Budapest, CO-NEXUS Print-teR Kft., 1989.

Király Béla: *Forradalomtól forradalomig. Válogatott tanulmányok, beszédek és interjúk 1982–1990*. Válogatta: Gyurgyák János. Budapest, Századvég Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó Társulat, 1990.

Király Béla: *Amire nincs ige – visszaemlékezések, 2012–2004*. Budapest, HVG könyvek, 2004.

Malasenko, Jevgenyij Ivanovics: A Különleges Hadtest Budapest tüzeiben. Egy szemtanú visszaemlékezései. In Györkei Jenő – Horváth Miklós (szerk.): *Szovjet katonai intervenció 1956*. Budapest, H&T Kiadó, 2001. 205–292.

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL), Nagy Imre és társai per (NI és tsi. p.), XX-5-h. 26. kötet (k.), Vizsgálati iratok (V) 150000/60. 142. Szücs Miklós kihallgatása, 1957. július 10.

MNL OL NI és tsi. p. XX-5-h. 26. k., (V) 150000/60. 50–55. Dr. Radó György vallomása. 1957. június 27.

MNL OL NI és tsi. p. XX-5-h. 26. k., (V) 150000/60. 87–88. Zólmoy László kihallgatása.
1957. április 8.

MNL OL NI és tsi. p. XX-5-h. 26. k., V-150000/60. 273–285.

MNL OL NI és tsi. p. XX-5-h. 26. k., V-150000/60. 286–290. Király Béla felszólalásának
eredeti jegyzete

MNL OL NI és tsi. p. XX-5-h. 27. k. V-150000/61. 267-268. Király Béla levele Jánosi
Ferencnek 1956. október 28. 263–264.

OSA archívum – HU OSA Király Béla tábornok személyes iratai. HU OSA 336-06,
boks 6.

Kovács Pál

(1912–1995)

Családi háttér és tanulmányok

Debrecenben született 1912. július 17-én. Kovács Ádám Pálként került be a református anyakönyvbe. Kisgyermekkorát tisztos polgári körülmények között töltötte egészen édesapja korai haláláig. Apja királyi táblabíróként dolgozott, elvesztése után a nemesi felmenőkkel rendelkező édesanyja, Horváth Ilona szerény körülmények között, egyedül nevelte a fiút. Az elemi iskolái után, 1922-ben a magyar királyi állami Fazekas Mihály Főreáliskola tanulója lett. Az árvasága miatt tandíjmentes Kovács Ádám (1938-ig többnyire ezt a keresztnévét használta) elsősorban a sport terén tűnt ki a többiek közül. Magasugrásban többször is megnyerte az iskolai bajnokságot, és a legjobb tornászok között tartották számon. Testnevelője, Hadházy (Kreutzberger) Dezső a rúdugrás regnáló magyar bajnoka volt, aki elismert sportemberként az egyetemen is tanított.

Kovács Pál egy Debrecenben, az Arany Bika Szálló báltermében tartott kardbemutatón találkozott először a vívással. A fiú rögtön beleszeretett a sportágba, özvegy édesanyja csak nagy nehézségek árán tudta előteremteni a felszerelés és két hónapi tandíj árát. A két hónap hamar elillant, akkor úgy látszott, kardja örökre a fogason marad.

1928-ban költöztek Budapestre. A II. kerületi magyar királyi Toldy Ferenc Reáliskola (a mai Toldy Ferenc Gimnázium) tanulója lett, ahol közalkalmazotti tandíjkedvezménnyel tanulhatott. Az iskolai testnevelési órákra a Budapesti (Budai) Torna Egylet (BBTE) közeli Széna téri pályáját vették igénybe. A tanára, Szabó Zoltán vezette iskolai Turul sportkörben folytatta a Debrecenben már elkezdett atletizálást. Magasugrásban jó eredményeket ért el. Tizenhat éves korában 175 centimétert ugrott magasba, és 17,1 mp-t futott 110 gáton, ez akkor igen jó eredménynek számított. Közben újra vívni kezdett. Iskolai szinten hamar sikeres lett, és bekerült az iskola vívócsapatába. Az 1929/30-as budapesti középiskolai vívóbajnokságon a csapattal törben második, kardban harmadik lett. Mindkét fegyvernemben első osztályú minősítést szerzett, a kard egyéni verseny ötödik helyezését szerezte meg. Olyan későbbi sikeres vívók előzték meg, mint Palócz és Berczelly. Érdekes, hogy a toldys vívókat a BBTE évkönyvében mint a klub ifjúsági vívóit szerepelteti, annak ellenére, hogy azok versenyzési jogát az akkor fennálló szabályoknak megfelelően a Középfokú Iskolák Országos Központja nem adta ki.

1930-ban sikeres érettségi vizsgát tett, és beiratkozott az akkor önálló intézményként működő Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Karra, a Corvinus Egyetem jogelődjére. Természetes volt, hogy sportolói pályafutását a BBTE-ben folytatta, ahol Pericht Rezső lett a mestere. Ekkorra már jegyzik a nevét a kardozók között. *A favorit Kovács Pál nyerte a József nádor kardversenyt* címmel számolt be a *Nemzeti Sport* az 1931 júniusában a Műegyetemen megrendezett József nádor főiskolai emlékversenyről. „A versenyt Kovács Pál, a BBTE idén feltűnt fiatal vívója nyerte.” A legyőzöttek között ott volt Rasztovich Imre, Dunay Pál és Palócz Endre.

Az első év után felhagyott a közgazdaság-tudománnyal. 1931 őszétől már a Ludovika Akadémia hallgatója. A váltás oka több tényező is lehetett. A pénzügyi világválság kétségessé tehetta a szakválasztását, a család anyagi lehetőségei is ezt erősítették, az induló vívó sportkarrierje pedig bevezette a katonatisztek csillogó világába. Mindez egyszerre lendíthette át a ludovikás akadémisták közé.

Sportolói pályafutás

1931-re átszervezték a katonai felsőoktatást, ennek megfelelően Kovács Pál a Ludovika Akadémia II. Szakcsoport, tüzérségi és híradócsoport képzése keretében a tüzérosztályban kezdhette meg az ekkor már négyéves tanulmányait.

A reáliskolai előképzettsége jó alapokat biztosított számára, hogy kiváló tüzériszt lehessen belőle.

Az első évet úgynevezett megelőző csapatszolgálattal kezdték, amely során karpaszományosként a szombathelyi 3. vegyesdandár nagykanizsai központtal működő Jurisich Miklós 3. honvéd tüzérosztályánál látott el szolgálatot. A következő három évet, leszámítva a táborban töltött időket, a Ludovika Akadémia központi tömbjében járta végig. Délelőttökön elméleti tárgyakat hallgattak, délutánonként fizikai kiképzési feladatokat végeztek, és sportfoglalkozásokon vettek részt. A vívásra ekkor és az esti órákban jutott idő.

Az akadémisták vívőképzésére az Üllői út felőli oldalon álló vívóterem kitűnő körülményeket biztosított. Bár 1925 óta Borsody László már nem oktatott az akadémián, de a képzés az ő szellemében, Massányi Tibor százados vívómester vezetésével folyt. A polgári vívótermekben tanultakat itt ötvözte a Borsody-iskola alapjaival és különleges fizikai adottságaival, ruganyosságával.

A sportkarrier folytatása érdekében – a szigorú ludovikás szabályoknak megfelelően – a BBTE-ből kötelezően át kellett igazolnia a Ludovika Akadémia Sport Egyletébe (LASE). 1920-ban formálisan, ha úgy tetszik, parancsnoki szóra, megalakult a LASE, a Ludovika Akadémia sportegyesülete, amely az „akadémiások” napi életének kötelező része lett. A sport szerves részét képezte az akadémisták képzésének, minden hallgató automatikusan tagja lett a sportegyletnek, naponta kötelezően sportolt, és csak itt folytathatott szervezett sporttevékenységet. A LASE keretében folyó versenyszerű sportélet jellemzően befelé forduló tevékenység, de modern, sok sportágas, szerteágazó és szervezett, ami a bajtársiasság, a közösség és a pedagógiai nevelés részét képezi, „embernemesítő” céllal – vallották a Ludovika Akadémia vezetői. Az 1930-as évek közepéig a LASE fontos szereplője a főiskolai sportversenyeknek, és több sportágban a nemzeti válogatottban is szerepelnek a tagjai.

Ebbe a közegbe került be Kovács Pál, aki akadémiai szinten a vívásban kiváló az atlétika ugrószámáiban szerepelt sikerrel.

A megelőző csapatszolgálat miatt nem volt egyszerű a ludovikás vívóéletbe való beilleszkedés, annak ellenére, hogy a házi versenyeken még nem tudott részt venni, már az első évben szerepelt a LASE I. csapatával a főiskolai bajnokságon. Kard egyéniben negyedik, a csapattal a második helyezést érte el.

Szinte példátlan ünneplésnek tekinthető a *Ludovikás Levente* 1933. évi hosszú méltatása, amely a budapesti Európa-bajnokságon való szerepléséről számolt be:

„Mindenki számára élmény volt e fiatal tehetség első pompás kibontakozása. A »kis Kovács« már a csapatbajnokságok alatt »nagy« volt; minden jelentősebb összecsapásból kivette részét – s joggal mondhatjuk – dicsőséggel. Az angolok elleni négy győzelmével szinte egy csapásra lett a közönség kedvence; hittek, reménykedtek benne, elhalmozták szerető bizalmuk ezer jelével. S a „kis Kovács” megtette kötelességét, lelkesen, okosan, minden energiájával – s józan nyugodtsággal küzdött. A magyarok körmérkőzésén Kabost, a későbbi Európa-bajnokot legyőzve, mint 2-3. került az igazi küzdelembe, a világ legjobb külföldi vívóival szemben kell megmutatni kardművészetünk fölényét. De Gerevich, a magyar favorit nem küzd szerencsével s az olasz Marzi már-már megnyeri a versenyt, már csak két asszója van hátra, hihetetlen feszültség ül a Labriola (a mai Erkel Színház) nézőterén – remegünk az izgalomtól... de azért mindenkinek ott él a lelke mélyén a remény, majd a »kis Kovács«! – hátha? S kezdődik a döntő asszó, mindenki érzi ennek fontosságát, mindenki izgul, retteg, reménykedik. Csak Kovács nyugodt – vagy csak látszik nyugodtnak? Azt az örömmámort, a végtelen megkönnyebbülést, a diadal, a győzelem érzetének mindent elsőprő kitérését nehéz lenne leírni... s mi, ludovikások külön is büszkék voltunk, hogy épp ő nyitotta meg a győzelemhez vezető utat – Kabosnak.”

Első nagy nemzetközi versenyén Kovács a csapattal nyert aranya mellé még megszerezte az egyéni ötödik helyezést is.

„A torinói főiskolai vívóvilágbajnokságra Kovács és Berczelly aks-aink utaztak le. – A tör s épée [párbajtőr] csapatversenyekben állták meg derekasan helyüket. Sajnos, a kardcsapatbajnokságban kevés volt a tudásuk az olasz közönséggel szemben, úgyhogy nem indulhattak az egyéni világbajnokságban” – írta ugyanott a *Ludovikás Levente*.

De fordítsuk le, mindez azt jelenti, hogy a magyarok, így Kovács is, harmadikak lettek a törscapattal, és döntőt játszottak párbajtőrben és kardban. Sajnos mindkettőben veszítettek. Míg a párbajtőrt sikerként, addig a kardot katasztrófaaként élte meg a tudósító. A kard döntő semleges vezetőbíró nélkül, olasz közönséggel zajlott, ami botrányos körülményeket teremtett számunkra. Ennek ellenére csak az utolsó asszóban dőlt el a verseny sorsa. 8-7-es olasz vezetésnél éppen Kovácsra került a sor az olaszok legjobbjára, Pinton ellen. Sajnos Kovács nem bírta a terhet, összeomlott, és vereségével eldőlt a mérkőzés. A botrány után a magyarok nem indultak el az egyéni versenyen.

A *Ludovikás Levente* 1934. évi Kovácsra vonatkozó hírei:

„Az 1933. XII. 9-én és 10-én megtartott Wien város nemzetközi kardvívóbajnokságán résztvett Kovács Á. Pál aks. 5. lett.”

„A Magyar Vívó Szövetség 1934. I. 21-én rendezte meg a II. oszt. országos kardcsapatbajnokságát, amelyen a LASE I. győzött Kovács Á. Pál, Bedő Zsolt, Berczelly Tibor, Palócz

György, Kronberger Béla, Demeter József aks-okból álló csapatával. Aks-ok által eddig még soha el nem ért nagy eredmény, miáltal a LASE I. az I. osztályba került!”

„Az 1934. II. 4-én a Magyar Vívó Szövetség rendezésében, Szarvason megtartott »vitész Terstyánszky« nemzetközi emlék-kardvívóversenyben Berczelly Tibor 5., Kovács Á. Pál 6. helyezése ért el.”

„Az 1934. II. 25-én megtartott »Spárta« V. E. vívóversenyén, amely egyszersmind az Európa-bajnokságok válogató versenye is volt, Kovács Á. Pál 2. lett.”

„A HTVK rendezésében 1934. IV. 8-án megtartott jubileumi nemzetközi kardversenyen Kovács Á. Pál 2. lett.

Az 1934. IV. 29-én a Magyar Vívó Szövetség rendezésében megtartott Országos kardvívó-bajnokságon Kovács Á. Pál 3. helyezést nyert.

Az MFSE által 1934. V. 13-, 19-, 20- és 21-én megrendezett tör- és kard egyéni- és csapatbajnoki versenyén részt vett aks-ok a következő eredményeket érték el: Törccsapatbajnokságban: Bajnok a LASE 1. csapata [...] Kardcsapatbajnokságban: Bajnok a LASE I. csapata.”

„A LASE I. 1934. IV. 18-án megtartott kardcsapatbajnokságában bajnok az 1933/34. évre a tűzérosztály csapata (Szegény Sándor, Demeter József, Kovács Á. Pál és Kronberger Béla).”

„1934. V. 11-én egyéni kardbajnokság. Bajnok az 1933/34. évre Kovács Á. Pál...”

„A vívószakosztály 1933/34. évi derekas munkáját dicséri a kimagasló eredmények sorozata. A győzelmek részesei kimagasló példáját adták a sport nemes önfeláldozó szeretetének, hírt, dicsőséget szereztek a ludovikás névnek, amit megtartani és öregbíteni ezután minden utód legszentebb kötelessége lesz.”

1934 áprilisában a vívószezon legnagyobb versenyét, az egyéni országos kardbajnokságot a Műegyetemen bonyolították le. A kétszeres olimpiai bajnok Jekelfalussyn kívül mindenki indult a bajnokságon (vagy bajnoki címért). Hatos csoportban kezdtek, és az első három-három jutott tovább. A kilences döntőbe a Honvédtisztiből három, a MAC csapatából is három, az UTE-ből, a BEAC-ből és a LASE-ből egy-egy versenyző jutott be. A döntőt Gömbös Gyula miniszterelnök is végignézte. Igen heves küzdelmek, körbeverések voltak. Végül is holtverseny lett az eredmény Rajcsányi és Gerevich között, és holtverseny lett a 3–4. helyen is Kovács és Kabos között. A holtversenyt eldöntő mérkőzést a fáradt Gerevich elvesztette, Rajcsányi 5:1 arányban győzte le és megszerezte a bajnokságot, a harmadik helyért nem vívtak újra, így Kovács holtversenyben harmadik lett.

Kovács Pál 1935-ben „igen jó” minősítéssel fejezte be a Ludovika Akadémiát, szeptember 1-jével beosztott tisztként, hadnagyi rangban került a budapesti 1. honvéd tűzérosztály kötelékébe.

Azzal, hogy befejezte a ludovikás éveket, a LASE színeit is el kellett hagynia. Természetes volt, hogy immár nem a BBTE vívótermébe tér vissza, hanem a Budapesti Honvédtisztvi Vívó Klub (HTVK) színeiben folytatja. Az alig egy évtizedes működésre visszatekintő, az 1924-es párizsi olimpia után a Budapesti

Tiszti Kaszinó keretében létrehozott vívóklub, akkori teljes nevén a magyar királyi honvédtisztek Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület Vívó Klubja (OTTKE), másik változatban: Országos Tiszti Kaszinó Vívó Clubja (TVC) a magyar vívóélet meghatározó szereplője volt. Az ismert és sikeres tiszti vívók, többek között Berti László ezredes, Schenker Zoltán alezredes, valamint Tersztyánszky Ödön őrnagy bábáskodásával megalakított egyesület hangsúlyozottan a budapesti és környéki állomáshellyel bíró tisztek számára kívánt vívási lehetőséget biztosítani, hogy ne kényszerüljenek polgári vívóklubokba vagy vívótermekbe. A klub vívóterme a Tiszti Kaszinó Váci utcai palotájának I. emeletén működött.

Az egyesület 1931-ben átalakult, felvette a Honvéd Tiszti Vívó Club (HTVC), majd egy évvel később a végleges, Honvéd Tiszti Vívó Klub (HTVK) nevet. Borsody László 1932-ben vette át a vívóklub kardozóinak vezetését. Gellér Alfréd és Borsody mesterek mellett két segédmester és két-két segédmesterjelölt végezte a vívótermi munkát. Valószínűleg Borsody javaslatára ekkortól a klub versenyzői a jobb eredményesség érdekében egy fejezetre koncentráltak.

Kovács Pál az 1936-os olimpiai felkészülés időszakában érkezett a klubhoz. A korábbi olimpiákhoz hasonlóan a katonai vezetés a klubbal egyetértésben nagy várakozással készült Berlinre. Az egyre sikeresebb Kovács tökéletesen illett ebbe a képbe. A Borsody mester keze alatt végzett kemény munka meghozta eredményét, vívása nagyot fejlődött, és ez eredményekben is megmutatkozott. 1935 decemberében megnyerte Bécs város nyílt bajnokságát. 1936 februárjában a HTVK csapatával kardcsapatbajnok lett, júliusban, alig egy hónappal az olimpia előtt, az egyéni bajnokság bronzérmét vívta ki.

Következett élete első olimpiája. A csapatverseny első négy mérkőzésén lépett pástra, és többször a csapat legjobbjaként, kitűnő vívással járult hozzá a csapat fölényes továbbjutásához Dánia, Uruguay, Németország és Lengyelország csapatai ellen. Jekelfalussy kapitány az olaszok elleni döntőre frissíteni akart a csapaton, ezért a kivitt hat kitűnő vívó közül ezúttal őt nem válogatta be. A döntő izgalmas, nehéz versenyt hozott, Kovács csak a pást széléről szoríthatta a többieknek, de győzött a magyar válogatott, Kovács Pál olimpiai bajnok!

A Borsody keze alatt töltött évek meghatározók voltak Kovács fejlődésében. „A Honvédtiszti VK-ban két év óta Borsody László aligazgató vívómester formálta át az egész stílusomat, fokozta küzdőképességemet és gyorsaságomat. Azelőtt nagyon merev voltam, tőle tanultam meg a puha mozgást, neki nagyon sokat köszönhetek” – nyilatkozta *Az Est* napilapnak 1937-ben.

„Főleg taktikát tanított nekem. Ő abban volt nagymester, hogy a lábról vett tempót nagyszerűen tudta megtanítani. Hogyan kell lábról venni a tempót, és ezt gyakoroltatta nagyszerűen. S a támadásoknak az előkészítését hogyan kell előkészíteni mozgással, és az ellenfél mozgásával a támadást. Ő ebben volt nagyon nagy. Sokféle változata volt. Ő az előre-hátra mozgást gyakorolta a támadás megindulás előtt különböző ritmusváltoztatásokkal. Követte lábbal a tanítványának a mozgását. Hát persze ő idős ember volt már akkor, és mégis tudta ezt követni. Borsody szerint egy, legfeljebb két guruló lépést lehetett csinálni, de azt is tempóba. Csak akkor hogyha tempóba elfogta az ember.”

Az olimpiát követő év újabb kiemelkedő sikereket hozott. A HTVK-val megnyerte a magyar bajnokságot, majd Párizsban előbb a katonatiszti Európa-bajnokság egyéni és csapatbajnoka lett. Röviddel ezután az első vívó-világbajnokságon is bajnok lett mind egyéniben, mind csapatban. Az egyéni vb-döntő a régi szép időket idézte: a legjobb nyolc között hat magyar vívót láthatott a francia közönség, a dobogóra csak magyar állhatott.

Ekkor már vitathatatlanul a klub legjobb kardvívójának számított, s bekerült az aranyjelvényesek közé. A HTVK nagy támogatójának számító – röviddel ezelőtt meghalt – Gömbös Gyula emlékére rendezett verseny első győztese is ő lett.

A háborús évek során is megrendezett bajnokságokon rendszeressé vált a HVTK sikere, s Kovács az egyéni bajnokságban is kétszer újrázhatott. A válogatott alapemberének számított, így évről évre sikerrel kivehette részét a legnagyobb vetélytárs, az olasz csapat elleni küzdelemből.

1939-ben átvézenyelték a 3. honvéd tábori tüzérsztyályhoz, majd röviddel a háború kitörését követően, november 1-jén előléptették főhadnaggyá, és áthelyezték az 1. légvédelmi tüzérsztyályhoz ütegparancsnoknak. Fialat, aktív katonatisztként nem kerülhette el, hogy egységével frontszolgalatra vezényeljék. Ennek megfelelően, 1941. október 5-től 1942. február 17-ig a keleti harctéren szolgalált. 1942 februárjában hazarendelték, és a Légvédelmi Tüzérkiképző Ezrednél különböző kiképzőtisztii beosztásokat látott el. 1942. április 1-jén léptették elő századossá. Sikeresen teljesített az előírt továbbképzéseken is, előbb „kiváló” minősítéssel a gépkocsioktató és anyaggonozó tisztii tanfolyamot, majd „jeles” eredménnyel a légvédelmi tüzér löiskolai tanfolyamot végezte el.

Ez idő alatt megkapta a Tűzkereszt, a Koronás Bronz Érdemérem, a Kormányzói Dicsérő Elismerés bronz fokozata, az arany Toldi Miklós Érdemérem, a Felvidéki Emlékérem, az Erdélyi Emlékérem, a Délvidéki Emlékérem és az olimpii bajnok jelvény zöld babérlevéllel elismeréseket.

A háború végén egységével nyugatra került, magával vitte családját, feleségével és két kisfiával Friedrichshafenbe (Baden-Württemberg) menekült. 1945. május 1-jétől 1946. május 31-ig francia hadifogságban volt. Kihasználva

vívómúltját, francia nyelvtudását és korábbi francia tiszti ismeretségeit, ezalatt a francia átképző tiszti iskolában vívást oktatott.

Hazaérkezése után, az igazoló eljárás során személyi lapjára a következő bejegyzés került: „Nyugaton volt. Mint kardvívó világbajnokunk maradjon meg a kapcsolata a honvédséggel és esetleges elhelyezkedését polgári életben biztosítsuk.”

1947. június 1-jével „végelbánás” keretében tartalékkállományba helyezték. Fél évet dolgozott a Betelepítési Kormánybiztosságnál, ezt követően felhasználva a Ludovikán szerzett műszaki ismereteit, a Ganz Waggon és Gépgyár vagon-szerkesztési osztályának technikusá, majd – a londoni olimpiai eredményei elismeréséül – műszaki főfelügyelője lett.

Természetes volt, hogy a hadifogságból hazatérve bekapcsolódik az újrainduló vívóéletbe. A sportág súlyos hendikeppel indult, ez rá is vonatkozott. Ludovikás múltjával nemcsak a katonai pályán, a vívók között is át kellett esnie az „igazoló” eljáráson. Ez utóbbi volt a könnyebb, hiszen az egyébként is összetartó vívótársadalom jól ismerte és elismerte Kovács Pál tudását, eredményeit és a fair play-t tükröző szemléletét.

A HVTK-ban, amely ekkor már nem működött, nem folytathatta, a volt elit vívóklubok versenyzői különböző vállalati és munkásegyletekben találtak meg a lehetőséget a folytatásra, így igazolt a londoni olimpiát megelőzően a Ganz-Mávag SC-be.

Az új politika gyanakodva tekintett a „gyanús” múltú sportolókra, de propagandaszempontokból óriási szüksége volt az általuk megszerezhető nemzetközi sikerekre. A vívók, köztük Kovács Pál is kénytelenül együtt éltek az állandó megfigyelésekkel, jelentésekkel. Minden nyugati kiutazás előtt bizonytalan volt, hogy kapnak-e útlevelet, az ÁVH vagy a Sporthivatal lesz-e az erősebb. Tamás fia visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy összekészített bőrönddel várták a bármikor bekövetkezhető kitelepítési parancsot. Ez a veszély szerinte csak a helsinki olimpia után enyhült.

Kovács Pál 1947-től, immár polgári vívóként ott folytatta, ahol a háborút megelőzően tartott, sikert sikerre halmozott. Összesítésben öt olimpián vett részt, hat arany- és egy bronzérmes szerzett párvját ritkító sportpályafutása során. 1936-ban a győztes kardcsapat (Berczelly Tibor, Gerei [Gerevich] Aladár, Kabos Endre, Kovács Pál, Rajcsányi László, Rajczy Imre) tagja.

1948-ban, kardcsapatban (Berczelly Tibor, Gerevich Aladár, Kárpáti Rudolf, Kovács Pál, Papp Bertalan, Rajcsányi László) aranyérmes, a kard egyéniben öt győzelemmel a döntőben bronzérmes lett. 1952-ben Helsinkiben, a kard egyéniben nyolc győzelemmel a döntőben és csapatban (Berczelly Tibor, Gerevich

Aladár, Kárpáti Rudolf, Kovács Pál, Papp Bertalan, Rajcsányi László) is aranyérmes lett. 1956-ban, Melbourne-ben és 1960-ban, Rómában az aranyérmes kardcsapat (1956: Gerevich Aladár, Hámori Jenő, Kárpáti Rudolf, Keresztes Attila, Kovács Pál, Magay Dániel; 1960: Delneky Gábor, Gerevich Aladár, Horváth Zoltán, Kárpáti Rudolf, Kovács Pál, Mendelényi Tamás) tagja volt. 1956-ban, kard egyéniben a 7. helyen végzett. Pályafutása során a világbajnokságokon kilenc arany- (két egyéni: 1937, 1953 és hét csapat: 1937, 1951, 1953, 1954, 1955, 1957, 1958) és két ezüstérmet (mindkettő egyéni: 1951, 1954), az Európa-bajnokságon egy aranyérmet szerzett csapatban (1933). A tizenhatszoros magyar bajnok 27 évig volt válogatott versenyző. A vívótársadalom népszerű Fuxija a becenevét onnan kapta, hogy ésszel vívott, és ravasz volt, mint a róka. Az 1953-as brüsszeli világbajnokságon egyéniben, Stockholmban (1951), Luxemburgban (1954), Rómában (1955), az 1957-es párizsi Eb-n, illetve Philadelphióban (1958) pedig társaival együtt lett a legjobb.

Sportolói teljesítményét a rendszer kitüntetésekkel is elismerte, így 1951-ben megkapta a Magyar Népköztársasági Sportérdemérem arany fokozatát, 1953-ban a Szocialista Munkáért Érdemérmet, 1954-ben pedig A Magyar Népköztársaság Érdemes Sportolója kitüntető címet.

Az 1956-os forradalom újabb krízist jelentett a család életében. Úgy tűnt, hogy a vívócsapat kapitánya, Jekelfalussy Piller György szervezésében ők is az Egyesült Államokban folytatják. Kovácsnak vívómesteri állást ajánlottak. Minden elő volt készítve, hogy a család az olimpián szereplő Kovács Pál után indul, de a három „öreg”, Gerevich, Kovács és Kárpáti másként döntött, a hazauton, Milánóból telefonáltak, hogy maradnak itthon. 1957-ben ennek ellenére tartalékosként megbízhatatlannak minősítették.

Kovács élete hazatérte után nagyot változott. Mindig is a vívóversenyek sajátossága volt, hogy a sikeres résztvevőket (nem csak a győztest) tárgyjalomban is részesítették. Kovács Pál egy torinói (más források szerint novarai) nemzetközi versenyen tiszteletdíjként nyert egy FAEMA márkájú olasz kávégépet. Ez a gép akkor a kávé szakma világszínvonalát képviselte. Erre a gépre alapozva hazatérte után kérelmezte, hogy egy kávézót nyithasson. Talán ő is meglepődött, amikor megkapta az engedélyt, és 1957 májusában megnyithatta a város első gebinben működő presszóját, a Quintet. A Szervita téren, a Fővárosi Tanács épületének oldalában működő Quint Espresso ízig-vérig sporthely volt. Már a vívóállást jelző elnevezés is ezt tükrözte, ami persze az öt olimpiai aranya is utalt, de a cégtáblán ezeken túl ott szerepelt az olimpiai ötkarika és két vívókard, a kirakatban pedig a legjellegzetesebb magyar vívódíj, Kisfaludi Strobl

Zsigmond *Kardját néző huszár* című szobrának nagy méretű herendi porcelán változata. Az 1928-ban elkészült és a budai Várban eredeti méretben köztéren álló szobor ott szerepelt a HTVK kiadványainak borítóján. Belül pedig a korszak legismertebb sportkarikaturistájának, Szepes Bélának a vívókról és sportolókról készült rajzai díszítették a falakat. De a legfontosabb a kávégép volt, amely a város legjobb krémkávéját szolgáltatta a betérő közönségnek. A kialakuló törzsközönységben számos ismert sportoló és művész mellett ott voltak a III/III-as megfigyelők is. Kovács Pál 1989-ig vezette az intézményt, valószínűleg nem is rosszul, hiszen a szakma is elismerte, 1968-tól 1986-ig a Kereskedők és Vendéglátók Országok Érdekképviseleti Szövetsége (KISOSZ) választott alelnöke volt.

1957-ben, miután már nem dolgozott a Ganz-Mávagban, a Budapesti Vasas SC-be igazolt át. A sportolói karrier az 1960-as olimpiával zárult le, de a sporttól utána sem szakadt el. Visszavonulása után hosszú éveken át versenybíróként és sportvezetőként is elismert szaktekinélynök örvendett. Aktív vezető szerepet töltött be a magyar és a nemzetközi vívósportban. A Magyar Vívó Szövetség alelnöke, majd 1963-tól 1968-ig a Magyar Vívó Szövetség elnöke, 1968-tól a Magyar Olimpiai Bizottság tagja. 1976 és 1988 között a Nemzetközi Vívó Szövetség (FIE) Végrehajtó Bizottságának tagja és a Kard Szakbizottság elnöke. 1980-tól 1983-ig a FIE alelnöke, majd 1983-tól örökös tiszteletbeli tagja.

Tevékeny része volt a rendszerváltás előtt a Magyar Olimpiai Bizottság (MOB) szervezeti függetlenségének megteremtésében. 1988 decemberében őt bízták meg az újjáalakulást előkészítő bizottság vezetésével és az alapszabály-módosítás előkészítésével. Munkájuk nyomán 1989-ben a MOB lett az első jelentős társadalmi szervezet, amely elnyerte függetlenségét.

Sportvezetői munkáját és sportolói életművét számos magas hazai és külföldi kitüntetéssel ismerték el. 1976-ban megkapta a Francia Sportérdemérem ezüst fokozatát, 1984-ben a Nemzetközi Olimpiai Bizottság érdemrendjét, 1985-ben az UNESCO Nemzetközi Fair Play Bizottság életműdíját, 1993-ban a MOB érdemrendjét és 1996-ban a köztársasági elnök posztumusz aranyérmét. 1991-ben beválasztották a Halhatatlanok Klubja alapító tagjai közé, 2014-ben pedig az elsők között lett a Nemzetközi Vívó Szövetség hírességek csarnokának tagja.

A következőket írták róla a *112. A magyar olimpiai aranyérmek története 1896–1980* című könyvben:

„Bár még a múlt vívásából nőtt ki – amely a tuserő mellett a csiszolt, tetszetős mozgást oly sokra becsülte –, nem jött zavarba, amikor »betört« az új, a támadóbb, erőteljesebb stílus: Kovács eredményességén ez sem tudott kifogni. Minden stílusnak, minden versenyzői

modornak, minden ellenfélnek megtalálta az ellenszerét. Nem véletlenül becézték Fuxinak. Többet észszel, mint erővel. Amikor kell, akkor persze erővel is bírja. Jobban, mint mások. De a neve egész vívói lényét tökéletesen kifejezi.

Két korszakot ölelt fel ragyogó pályafutása, s habár ezek eltértek egymástól, mind a ketőben Kovács Pál volt a magyar élgárda legmegbízhatóbb tagja.

A vívás az élete maradt – ha a világ közben változott is. Ha voltak is a magyar vívásnak hullámvölgyei, ő ragaszkodott az elveihez.”

Két fia, Attila és Tamás is kitűnő kardvívó volt, mindketten a világbajnoki címig jutottak. Tamás sportvezetőként is követte édesapja pályáját.

Kovács Pál egész életútja során hű maradt ahhoz a szellemhez, amelyet a Ludovika Akadémián szívott magába, és amely a becsület és bajtársiasság eszméjén alapul.

Irodalom

Bay Béla – Réthy Anna: *Páston és páston kívül*. 1979.

Dávid Sándor: *Arany évtizedek. A magyar vívás története. A Magyar Vívó Szövetség 75 éves jubileumára*. Budapest, Magyar Vívó Szövetség, 1988.

Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel. *Az Est*, 1937. augusztus 4. 11.

Kő András: *Kardélen, kardhegyen*. Budapest, Sport, 1986.

Kő András: *Pengevilág*. Budapest, Magyar Vívó Szövetség, 2004.

Ludovikás Levente, 12. (1933).

Ludovikás Levente, 13. (1934).

Ludovikás Levente – A M. Kir. honvéd Ludovika Akadémia Levente-Köreinek Évkönyve 1922–1939.

Lukács László – Szepesi György: *112. A magyar olimpiai aranyérmek története 1896–1980*. Budapest, Sport, 1980.

Máday Norbert: *Borsody László. A génusz*. Kecskemét, Kungfu-Tex, 2017.

Országos Tiszti Kaszinó Lap. Az Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület havi közlönye 1929–1940.

Somogyi Endre: *A Budapesti Honvéd Tiszti Vívó Klub húszéves története (1924–1944)*. Budapest, M. Kir. Honvéd Térképészeti Intézet, 1944.

Syoss Zoltán: *Villanó pengék. Arcok, riportok vívósportunk történetéből*. Budapest, Sport, 1975.

Vívó Híradó. A Magyar Vívószövetség hivatalos lapja 1955–1986.

Kubicza János

(1917–2005)

Kubicza János édesapja után erdész pályára készült, azonban a családi öröklési rendben bátyját, Lászlót illette az atyai státusz őrzésének joga és feladata. Így esetében ez a szocializációs minta a maga elsődleges formájában, mint szakmai életút, nem érvényesülhetett. Katonai nevelőintézetek cögereként, majd ludovikás akadémistaként egy másik, a civil világtól elhatárolt környezet szabályrendszerébe nőtt bele és vált felnőtté.

Pályája azonban 1945 után nem bontakozhatott ki, a honvédségnél fokozatosan háttérbe szorították, majd 1949-ben már formálisan is kiszakítva közegeből, a hadseregből is eltávolították. Intézményi és családi neveltetését, magatartásmintáit „polgárinak” bélyegezték, azokat a kiépülő új politikai-társadalmi rendre károsnak feltételezve, az újjászerveződő haderő lényegében meg-, illetve kitagadta. Mint tiszti és vezetői szocializációt, képzést kapó egyén, különösen deprimáló helyzetbe került, ugyanis katonatiszti szolgálata után járó nyugellátását megvonták, és előéletéből adódóan, civil képzettség nélkül csak szűkös megélhetést biztosító munkákat vállalhatott.

Az 1956. október–novemberi eseményeket Pécsen élte meg. Annak ellenére, hogy már csak a történések végjátékába kapcsolódott be, a mecseki szabadságharcos csoport [az események után a kora kádári propaganda által adott Mecseki Láthatatlanok elnevezés lett inkább közkeletű, de eredeti céljától

eltérően pozitív, szolidáris jelentéstartalommal – *a szerk.*] katonai vezetőjeként és szervezőjeként szerepe egyfajta kettős rehabilitációként is felfogható. Erdészcsaládban felnőve szerzett hely- és terepismerete, valamint katonatiszti szaktudása egyidejűleg értékelődött fel ugyanis, mindemellett részvétele a tevékeny rendszerváltoztatás és egyfajta elégtétel lehetőségét is kínálta számára.

Erdészcsaládból a hadseregbe

Kubicza János Jenő 1917. április 26-án született a Baranya vármegyei Pécsváradon, római katolikus családban. Családjának apai ága a felvidéki Zsolnáról (Trencsén vármegye, ma Žilina) származott, több unokatestvére és nagynénje még 1945 után is a trianoni békeszerződést követően Csehszlovákiához tartozó városban élt.

Édesapja, Kubicza István 1878-ban született Zsolnán, majd 1897-ben a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia hallgatója lett, ahol hároméves képzése végén, 1900-ban záradékkolták tanulmányait. A magyar királyi erdőkincstár zágrábi erdőigazgatóságára került ideiglenes erdészgyakornoknak, majd az előírt kétéves gyakorlati idő teljesítése után, 1902 végén tett államvizsgát és kapta meg oklevelét. 1903-ban került ideiglenesből véglegesített gyakornoki státuszba. A vallás- és közoktatásügyi miniszter még ugyanabban az évben közalapítványi erdészjelöltté, majd 1905-ben közalapítványi erdészre nevezte ki. A közalapítványi erdőgondnokság rendjén belül több helyen is szolgált. Előbb 1906-ban az egyik erdélyi, nagykövéresi (Temes vármegye; ma Chevereșu Mare) közalapítványi (vallásalapítványi) erdőgondnokság erdésze lett, majd 1908-ban Pilismarótra került. 1911-ben már mint pécsváradai erdész kapott erdőmérnöki kinevezést. A következő évtizedekben, lényegében pályafutása végéig ott látta el feladatát, az 1920-as évektől már a helyi közalapítványi erdőhivatalt vezető erdőtanácsosi beosztással. Nemcsak helyben, de vármegyeszerte elismert szaktekintélynek számított, 1933-ban miniszteri tanácsosi címet kapott. 1952-ben hunyt el Pécsen.

Édesanyja, Zaymusz Etelka (1883–1975) értelmiségi családban született. Egyik testvére, Zaymusz Vince okleveles vasúti mérnökként vasúti és hajózási főfelügyelői tisztségig jutott.

Három testvére született. Közülük bátyja, az 1908-ban született László lépett a családfő nyomdokaiba. 1935-ben a magyar királyi József Nádor Műegyetem Bánya- Kohó- és Erdőmérnöki Karán végzett erdészként, és ugyancsak

közalapítványi erdészeteknél dolgozott, többek között édesapjuk egykori állomáshelyén, Pilismaróton. A háború után Csehszlovákiában, Eperjesen (ma: Prešov) élt, de később visszatelepült Magyarországra. István fivérük 1911-ben, még csecsemőkorában elhunyt.

Nővére, Etelka (1913) felső kereskedelmi iskolát végzett Pécsen. Esetében a magánéleti választás mutat arra a miliőre, amelynek édesapjuk révén a család részese volt, és amely Kubicza János esetében is erős mintaadó tényező lehetett. Etelka ugyanis 1937-ben maga is okleveles erdőmérnökkel, Szabolcs Józseffel kötött házasságot. Családja 1958-ban a sajtó útján tudatta tragikus körülmények között, Pincehelyen bekövetkezett halálát.

Kubicza János az elemi iskolát követően katonai nevelőintézetekben folytatta tanulmányait. Előbb 1927-től a soproni, II. Rákóczi Ferencről elnevezett alreáliskola, majd 1931-től a pécsi magyar királyi Zrínyi Miklós főreáliskola (hadapródiskola) diákja volt, ahol 1935-ben végzett. Az alapvető preferenciáitól idegen, kényszerűleg kezdődő pályája elején a szigorú nevelőintézeti szabályokat és légkört, a feszes intézményi napirendet – amely hajnali ébresztővel és nem egy esetben a mosakodóvíz reggeli jégtörésével kezdődött – nehezen viselte. Katonaiskolás éve alatt több alkalommal is megszökött, de végül mindannyiszor intézményi kötelékben maradt.

Csapatolgálatát az egri magyar királyi Dobó István 14. honvéd gyalogezrednél kezdte meg 1935. október 1-jén, az ezred III. zászlóaljánál. 1936. októberig, a Ludovika Akadémiára történő beiratkozásáig tartozott annak állományába. Két és fél éves akadémikusi képzése végeztével, 1939. február 1-jén, „igen jó” minősítéssel avatták gyalogsági hadnaggyá. Mindez arra mutat, hogy a katonai nevelés kereteibe történő nehézkes betagozódása után a katonai pálya akkorra már világos jövőképpé érett a számára.

Tiszti szolgálatát gyermek- és diákkora tágabb környezetében, Pécsen, az ottani parancsnokságú magyar királyi Béla király 8. honvéd gyalogezred II. zászlóaljában kezdte meg, ahol 1942. január 6-ig teljesített szolgálatot. Ez idő alatt 1939. március–áprilisban a kárpátaljai, majd 1941. áprilisban a délvidéki bevonulásban is részt vett. Közben, 1941. november 1-jén (10. rangszámmal) főhadnaggyá léptették elő – még a gyalogságnál. Röviddel később azonban már repülőbiztosként folytatta pályáját, miután 1942. január és november között repülés megfigyelő tanfolyamot végzett Székesfehérváron, „kiváló” eredménnyel. Ezt követően a magyar királyi honvéd légierő 1. honvéd távfelderítő osztályához került, ahol több mint 60 távfelderítő repülést végzett. Ez alatt az idő alatt, 1943. március 1. és 1944. február 1. között a keleti arcvonalon

teljesített frontszolgálatot, ahol a doni harcok idején légi terepfelmérést végzett, és térképeket készített. A heves harcok idején több alkalommal is találat érte a repülőgépet, amely igen nehéz időjárási és harci körülmények között volt kénytelen kényszerleszállást végrehajtani. Szolgálatát, mint azt az 1944. március 22-én megjelenő *Honvédségi Közlöny* tudtul adta, Dicsérő Elismerés hadiszalagon kardokkal kitüntetéssel ismerték el, majd június 7-én a II. osztályú német Vaskereszt kitüntetést is megkapta.

A fokozatosan nyugat felé áttevődő és közeledő harcok idején, augusztus 31-ével egysége, a távolfelderítő osztály is az ország területére helyezte át a tevékenységét. Szeptember 1-jén (Speyers Durand Alfréd alezredes parancsnok alárendeltjeként) a budaörsi reptér parancsnokságára osztották be. 1944 őszén, az egyre kaotikusabbá váló háborús viszonyok között ért fel katonai pályafutásának tulajdonképpeni csúcsára. A távolfelderítő pótosztályt vezető Bándy Imre századostól október 15-ével ugyanis a szövetséges német csapatok ellátásában, szállításában kulcsfontosságú kecskeméti reptér átvételének feladatát kapta, amelynek így lényegében utolsó parancsnoka lett (tiszti személyi anyaga a repülőtér parancsnok-helyetteseként említi). Mint utóbb (már 1947-ben) egy volt tisztársa tájékoztatta, a fokozottan veszélyes, frontközeli megbízásra egy fiatal házaspár helyett jelölték ki. Feladata az október eleji szovjet támadás során szétszéledt repülőegységek újjászervezése, a hadianyag Dunántúlra menekítése, illetve a légi forgalom esetleges helyreállítása volt. Állomáshelyének elfoglalásakor vált világossá, hogy a repülőtér német rendelkezésbe került, azonban a front közeledtével, a német egységek visszavonulása közepette lényegében szabad kezet kapott. A város védelmének ellátásában is számítottak az általa vezetett – Kubicza értékelése szerint földi harcra teljesen alkalmatlan – egységre. Az október 30–31-i szovjet támadás során előbb városparancsnoki utasításra a város északkeleti, Nagykőrös felőli kijáratához települt, majd a főváros irányába, az ócsai szükségrepülőtérré vonult vissza.

Visszatérve Budapestre, november 1-jei hatállyal (1. rangszámmal) századosi előléptetést kapott. Alakulata november 4-én a Dunántúlra települt át, Kubicza János azonban, valószínűleg Kecskeméten szerzett tapasztalatait és az egyre kilátástalanabb hadi helyzetet mérlegelve, beteget jelentve visszamaradt. Állítása szerint ebben az időszakban az ellenállási mozgalommal való kapcsolatfelvételig is eljutott, de annak mibenlétéről, részleteiről nem áll rendelkezésre bővebb és megbízható adat. December 5-én a felvidéki, Vág menti Gútára kellett volna bevonulnia, de alakulatánál továbbra sem jelentkezett, ismerősöknél és rokonoknál, tulajdonképpen katonaszökevényként tartózkodott a fővárosban.

1945. január 12-én, mivel egységét nem követte nyugatra, Budapesten a htr. [harcegyelem-biztosító és tábori rendészeti szerv a honvédségben – *a szerk.*] járőre letartóztatta, átadta az I. hadtest tábori bíróságának, ahol fegyelmi felelősségre vonták, és egy hónapos elzárást kapott. Annak foganatosítása és fenntartása azonban az ostrom körülményei között már nehézséget jelenthetett, ugyanis Kubicza János február 8-án már szabadlábban, a tartózkodási helyéül szolgáló háztömböt elfoglaló szovjet tisztnél jelentkezett.

A Szovjetunió és az Ideiglenes Nemzeti Kormány által 1945. január 20-án aláírt fegyverszünet arra kötelezte a magyar kormányt, hogy kapcsolódjon be a szovjet csapatok oldalán a Németország elleni háborúba, és nyolc gyalogos hadosztályból álló hadsereget állítson fel. Kubicza a hűvösvölgyi fogolyelosztóban jelentkezett a németek ellen felállítandó önkéntes századokba. Március 2-án igazolása és kihallgatása idejére a jászberényi fogolytáborba szállították, majd március 19-én (más adatok szerint 21-én) az 1. Jászberényben szervezett hadosztály 1. gyalogezredének I. zászlóaljához került, Jászfényszarura, mint beosztott tiszt. A jászberényi táborban azonban hastífuszt kapott, amely következtében szolgálata ellátására alkalmatlannak bizonyult, és a hadosztály-parancsnokságtól két hónapos egészségügyi szabadságot kapott. A harci cselekmények lezárulta miatt végül frontra nem vezényelt ezred állományában maradt hivatalosan június 1-jéig.

A honvédség és a polgári lét periferiáján

Még 1944 őszén, a budapesti Döbrentei utca 8. szám alatti bérházba történő beszállásolása idején ismerte meg későbbi feleségét, Kraft Vandát, aki fakezáró családba született, majd diákéveit a gödöllői polgári leányiskolában töltötte. Édesapja, Kraft József épületfa- és tüzelőanyag-kereskedő (1949-ben vették át ezt a feladatot az állami Tüzép-telepek) a gödöllői fatelep, valamint az Ungvárra bejegyzett Kaszás és Kraft fanagykereskedés tulajdonosa volt. A Hauszmann Alajos által a millennium idején tervezett, az Erzsébet-híd budai hídfője és a vár tőszomszédságában található bérházat egyébként számos magas rangú katonatiszt lakta korábban, amelyhez a várbéli Honvéd Főparancsnokság épülete is sétatávra esett. Többek között Braun József lovassági tábornok, a Ludovika Akadémia korábbi (1908–1913) parancsnoka, valamint a Ludovika tiszti továbbképző tanfolyamának parancsnokaként (1923–1925), majd a Honvédség főparancsnokaként (1930–1935) is szolgáló Kárpáthy Kamilló gyalogsági tábornok is hosszabb-rövidebb ideig az épület lakója volt. Így a királyi honvédség

számontarhatta a háztömböt mint elegáns lakásokból álló, tisztai beszállásolásra is alkalmas épületet. Kubicza János és Kraft Vanda a háború befejezését követően, 1945. május 24-én Pécssett kötött házasságot.

Visszakerülve Pécsre, 1945. júniusban az ottani 4. kerületi parancsnokság állományába került. Július elején Siklósra, a 13. határőr-portyázószázad századparancsnok-helyettesi beosztásába helyezték, majd augusztus és november vége között Pécssett volt állomástiszt. 1945. augusztus 3-i határozatával a pécsi 42. kiegészítőbizottság igazolta [amelynek ekkor a szintén ludovikás, ráadásul korábban szintén a pécsi 8. gyalogezrednél szolgáló, jelen kötetünkben ugyancsak szereplő Malonyai Dezső volt a titkára! – *a szerk.*]. Az 1946-os (az 5000/1946. M.E. számú, az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében hozott rendelet alapján elindított), a honvédség létszámának csökkentésére, valamint a politikailag nemkívánatos személyek eltávolítására irányuló B-listázási eljárások idején egyelőre meghagyták tényleges szolgálatban. Emellett az eljárás során, 1946. júniusban Pécsváradon felvett kérdőív szolgálatra való rátermettségét, szorgalmát és képzettségét is „igen jónak” minősítette.

Személyét azonban a honvédségnél fenntartásokkal kezelték, előmenetele folytatásával kecsegtető beosztásoktól távol tartották, többnyire irodai, adminisztratív feladatokat kapott. Beosztásai állandó áthelyezések közepette, gyors váltásokkal követték egymást. 1946. július 1-jéig a 427. bevonulási központ parancsnoka volt Pécsváradon, majd a 20. kiegészítő parancsnokságon lett anyagi tiszt. Nem sokkal ezután, augusztus 16-án ugyanitt (a honvédek politikai és kulturális nevelésének feladatát kapva) nevelőtiszti teendők ellátásával bízták meg. Közben, 1946. március 25-én letette a honvédesküt a Magyar Köztársaságra és annak alkotmányára. 1948. május 1-jén ugyan beosztották az 1. kerületi parancsnokság tartalékos személyi állományába, de vezénylés útján tartósan a 2. kerületi parancsnoksághoz került. 1948. november 5-ig a szekszárdi 20. számú, majd 11. számú honvéd kiegészítő parancsnokságon teljesített szolgálatot. Ezt követően, 1949-ben visszakerült Pécsre, ahol február 18-tól a kerületi parancsnokság személyügyi osztályának legénységi előadója volt. Végül április 25-én a kerületi parancsnokság sporttisztai feladatainak ellátásával bízták meg.

A pécsi 2. kerületi parancsnokság katonai belső elhárítást végző D (defenzív) osztályának 1949. április 15-i jelentése pecsételte meg végképp honvédtiszti pályáját, amely a következő verdiktet monda ki:

„Kubicza János politikailag megbízhatatlan. Klerikális reakciónak híve. Úgy ő, mint egész családja erősen polgári beállítottságú. A felszabadulás ünnepén [április 4. – *a szerk.*]

minősíthetetlen kifejezéseket használt a honvédség és a munkásság által a szovjet emlékműn elhelyezett koszorúkra. Gúnyos megjegyzéseket hallat a szocialista rendszerre. Fenti magatartása miatt a pártból is kizárták.”

Ugyanakkor a pártból való eltávolításának körülményei és ideje sem teljesen tisztázott. A fent említett, eltávolításához vezető magatartással szemben tisztí személyi anyagának adatlapjai a következőket rögzítik: 1948. januárban (minden bizonnyal pályája folytatásának reményében) belépett a Szociáldemokrata Pártba, majd (1948. december 1-jén) csatlakozott a Magyar Honvédelmi Szövetség (MHSZ) egyik elődszervezetéhez, a Magyar Szabadságharcos Szövetséghez. Ezen túl a munkáspártok egyesítésével júniusban létrehozott Magyar Dolgozók Pártjába is átvették, amelynek soraiból azonban már 1949 januárjában, a megalakulása után tartott tagrevízió során eltávolították.

Az azonban világos, hogy az 1921. évi XXXII. törvénycikk hivatalból történő nyugállományba helyezésről rendelkező 8. §-át alkalmazva, 1949. július 1-jei hatállyal nyugdíjazták. A szolgálatban töltött több mint 17 évet elismerték ugyan, de a nyugellátást csak 45 éves kora után kérhette. Az intézkedés családjával együtt (amelyben 1947-ben Etelka nevű lányuk is megszületett) igen nehéz jövedelmi viszonyok közé sodorta. Kényszerűleg Pécsre, Kubicza szüleinek Váradi Antal utcai lakására költöztek. Megbélyegzettként és polgári képzettség híján csak alacsony presztízsű és bérezésű munkákat vállalt, és ebben az 1950-ben Pécsen elvégzett autóműszaki tanfolyam keretében szerzett gépkocsivezetői engedélye sem hozott érdemi változást.

Ettől fogva, gyakori munkahelyváltásokkal, mint fizikai munkás és vállalati adminisztrációt végző dolgozó helyezkedett el. Emellett többször volt hosszabb-rövidebb ideig állás nélkül is. Előbb 1949. június 15-én a MÁV pécsi osztályának mérnökségénél lett pályamunkás (1950. március 1-jéig), majd április 1-jétől 1953. december 10-ig a BM állatforgalmi vállalatnál elszámolóként és felvásárlóként dolgozott. Ezt követően, 1954 júniusáig a Komlói Szénbányászati Tröszt alkalmazásába került mint a hirdi homokbányaüzem pénzügyi előadója. November 11-étől a Komlói Központi Anyagbeszerző Vállalat anyagkönyvelője volt, munkakörét azonban itt is mindössze fél évig, 1955. május 19-ig látta el. 1955 nyarán a pécsi Térképészeti Vállalat fizikai dolgozója lett.

Közben, 1950. január 25-én beosztották a pécsi 10. honvéd kiegészítő parancsnokság tartalékos állományába. Katonai esküjét, mint tartalékos százados, 1951-ben írta alá. A honvédség továbbra is figyelemmel kísérte magatartását, amelyről 1955 júniusában a térképészeti vállalat igazgatója tájékoztatta a kiegészítő parancsnokságot. Annak tartalma szerint a munkakörét szorgalmasan

és megbízhatóan ellátó Kubicza János tartózkodott a nyílt politikai állásfoglalástól, és baráti kapcsolatokat sem tartott fenn.

A megállapítás, bár a belső információforrás elsősorban munkahelyi viszonyaira lehetett rálátással, bezárkózást sejtet, amelyben családi körülményeinek alakulása is közrejátszhatott. Habár a fenti jelentés „rendezett magánéletéről” vall, felesége és gyermeke az addig közösen lakott Váradi utcai házból már annak keletkezési évében, 1955-ben elköltözött. A megélt deklasszáció házasságukra is jelentős terhet róhatott, amelyet feltehetően a Pécsre költözéssel kényszerű, többgenerációssá váló együttélés is súlyosbított. A neveltetése során polgári lét-nívóhoz szokott felesége kényszerűleg maga is családfenntartóvá vált, és a megélhetésük segítése érdekében, a háztartás vezetése mellett előbb Komlón, majd gépirónóként Pécsen, az egyetemen vállalt állást. A megszűnő korábbi létkeret így nemcsak az önálló családi életet, de a házastársi együttélés és szerepfelfogás előzőleg tanult, korabeli normáit is fenntarthatatlanná tette a felek számára.

56 a magasban – részvétel a mecseki ellenállásban

Kubicza Jánost az 1945 után kiépülő, új politikai-társadalmi rend intézményesen és magánéletében egyaránt megtörte, perifériára szorította. Mindez személyes motivációt is kínált az annak lebontásában való részvételhez. Erre nyílt lehetőség az 1956-os pécsi fegyveres ellenállás során, amely a forradalom helyi eseményeinek végjátékaként, különálló fejezeteként zajlott le. Október vége és november eleje között ugyanis a baranyai megyeszékhely egy-egy incidenstől eltekintve lényegében mentes volt a fegyveres összecsapásoktól, áldozatokat követelő karhatalmi fellépéstől. A városban a november 3-áról 4-ére virradóra történő szovjet bevonulás után azonban kibontakozott az a forradalmi utóvéd- és gerillaharc, amelyben szervezőként Kubicza Jánosnak kulcsszerep jutott.

A fegyveres ellenállás mellett határozó csoport vezetői tájékozottak voltak Kubicza katonatiszti múltját és személyes körülményeit illetően, ugyanis mint az eseményekről vezetett hadinapló arról megemlékezett, a megalakult egyetemi zászlóaljnál „szükség esetére” már csatlakozása előtt megadta tiszti rangját és lakcímét. Az alakuló fegyveres csoportok egyik járőre végül november 5-én éjszaka kereste fel, ezt követően döntött a csatlakozás mellett. A gerillahadviselés a *civil* társadalomból való kivonulás lehetőségét kínálta számára, olyan alternatív világot, amelynek berendezkedését, törvényeit tanult vezetői készségei és szaktudása révén maga határozhatta meg. Respektusát katonatiszti

múltja mellett az is növelte, hogy a mecseki erdőket tekintve hiánypótló terep- és topográfiai ismeretek birtokában volt. A szabadságharcos csoport működésének *racionális* alapját adta ugyanakkor, hogy Pécs nyugati („ENSZ”) csapatok érkezésével remélt visszafoglalásáig a gerillatevékenységet eleve átmenetinek tekintették.

A hiányosan felszerelt, diákok, bányászok, pécsi és környékbéli polgári személyek, valamint néhány tucat egykori katona alkotta csoport vezetője Gazda fedőnéven Horváth Géza, a komlói rendelőintézet korábbi orvosa volt. Annak második embere, katonai vezetője lett Kubicza János Béla, illetve Vadász fedőnéven. Fő feladata az ellenállás eredeti fészkeiből, a dömörkapui turistaházból a nyugat-mecseki Vágottpusztára [ma Mánfa település része – *a szerk.*], egyébként a javaslatára történő visszavonulást követően az egységek kiképzése és a járőrszolgálat megszervezése volt. Ez 7-e és 12-e között történt meg. A „második főhadiszállásra”, Kisújványa település (november 12-től 15-ig) idején szervezte meg a végül balsikerű, egyik társuk, Málics Ottó halálával végződő, fegyverzsákmányolás céljával végrehajtott rajtaütést a pécsváradi rendőrőrs ellen. A fogyatkozó csoport megmaradt tagjai a további, egyre kilátástalanabb ellenállást november 16-án adták fel és oszlatták fel az egységet, majd a csoport magja a jugoszláv határ felé tartva igyekezett elhagyni az országot. A november 5. és 22. közötti történések térképekkel illusztrált leírása Kubicza János 1957-ben, már a vancouveri tartózkodása során papírra vetett, részleteiben azóta publikált retrospektív hadinaplójában olvasható. [A szerző a naplója kéziratát később a Baranya megyei levéltárnak adományozta; jelzet: MNL BVL XV.46. Gyűjtemények. Az 1956-os forradalom és szabadságharc iratanyagainak gyűjteménye. Kubicza János („Béla”) „hadi” naplója – eredeti, kézzel írt, aláírás nélkül – *a szerk.*] E helyütt a tisztí gyűjtőben fellelhető, 1992. márciusra keletkezett, Göncz Árpád köztársasági elnök hivatalának írt levelében olvasható, az eseményeket összefoglaló sorokat idézzük:

„A szovjet páncélos erők megszállták a várost és az uránbányát. A nemzetőrséget és a forradalmi honvédséget, egyetemi zászlóaljat lefegyverezték és szétszórták. Több rögtönzött, polgári egyenékből és néhány katonából álló csoport a katonáktól kapott fegyverekkel felment a várostól északra húzódó Mecsek hegységbe, és fegyveres ellenállással megakadályozták a szovjet és ÁVH-s csoportok térnyerését, egy ideig.

November 5-én éjjel, ezen csoportok rögtönzött vezetésétől leküldött járőr közlése alapján, a város közepében lévő lakásomból (a szigorú kijárási tilalom ellenére), egyedül felmentem, és az úgynevezett Dömörkapui menedékháznál csatlakoztam a még nagyjában szervezetlen ellenállókhöz, és »Béla« fedőnéven november 16-ig az egység katonai vezetését

vállaltam. Másnap reggel a hegységben lévő és nehezen megközelíthető Vágott pusztára vonultunk vissza, mert felderítőink szerint szovjet központi támadással kellett számolni, ami be is következett, távozásunk után. Itt megalakítottuk és katonailag megszerveztük a Mecseki Szabadságharcos Csoportot. Több eredményes vállalkozást hajtottunk végre a szovjet és a visszaállt magyar fegyveres erők ellen. Sajnos csak könnyű fegyverekkel rendelkezünk, minden utánpótlás nélkül saját erőnkre és kezdeményezésünkre voltunk utalva. A létszámunk 310–340 között változott. (Újabb és újabb csoportok csatlakoztak, még 20 km távolságból is jöttek.)

A szükséges katonai kiképzés, a vállalkozások és a biztosítás megszervezése rám hárult (csak kb. 15–20 katona volt), s bizony ez nem kis felelősséget jelentett, figyelembe véve, hogy velünk szemben és körül egy szovjet páncélos hadosztály volt a visszaszívárgott AVH-egységekkel.

Saját veszteségünkről nem volt pontos értesülésem, de több halotról tudok. No. hó 16-án a nemzetközi és a belső helyzetet figyelembe véve a csoportot feloszlattuk, mert ellenállásunk reménytelennek mutatkozott. Így szabad kezet adtunk mindenkinek, hogy hová megy. 58 [-an – *a szerk.*] elindultunk Nyugat felé és hat napi menet után (éjjel és erdőben) a szovjet és magyar fegyveres erők által üldözve, teljesen kimerülve, nov. 22-én léptük át a jugoszláv határt Béalavárnál [Dráva parti község Somogy megyében – *a szerk.*], 42-en fegyverünket megtartva. Ott valósággal hadifogolyként kezelték minket, és 1957 tavaszáig a gerovoi [Tengermellék, Horvátország – *a szerk.*] fogolytáborba voltunk bezárva, nagyon rossz körülmények között.”

Rövid idővel az események után, 1958-ban Pécssett, Mészáros Ferenc újságíró tollából megjelent *A mecseki láthatatlanok* című riportregényben Kubicza János alakja központi szerepet kapott. A nyilvánvalóan propagandacélzatú írás már műfajában is a fikciós eszközökkel démonizált karaktereket igyekezett hitelesíteni, a valóság és a képzelet határának homályban hagyásával téve számonkérhetetlenné a szerzői „feltárómunkát”.

Mészáros egyik központi, katonatiszti előélettel rendelkező karakterét, Tigris jelentős részben Kubicza alakja ihlette, amelynek fő üzenete és célja a „horthystából lett ellenforradalmár katonatiszt” toposz megalapozása, erősítése lett:

„Durvasággal igyekezett palástolni ijedtségét, de hangja rekedten, hamisan csengett. Érezte, hogy most keményen, határozottan kell cselekednie, hogy az alárendeltekbe is bátorságot öntsön. Régen tanulta az ilyenkor alkalmazható módszereket, régen volt, amikor a Ludovika hatvan éves korában is egyenes tartású öreg oktatója fejükbe verte a szabályt: félelem ellen megfélemlítés, ha a katonád fél az ellenségtől, érd el, hogy féljen még jobban saját parancsnokától.”

De a valóságlemek önkényes rendezésének és áthangolásának sorába illett a „bandavezér” térképrajzolásai ismereteinek megjelenítése is:

„A Tigris fel sem nézett, az asztalon firkált valami papírra. [...] s mikor befejezte, elégedetten nézegette művét. [...] De hiányt fedezett fel, gyorsan nekihajolt újra és szép, kacskaringós É betűt rajzolt a papír jobbsarkába, alulról fölfelé nyíllal átszúrva. [...] felállt az asztaltól, kezét bőrkabátja alá dugta, és napóleoni pózban néhányszor peckesen fel-alá járt az asztal előtt.”

A szerzői Tigris-alakábrázolás (amely egyébként nem sokban illett Kubicza János küllemére) azonban a formát illetően vált igazán célmeghatározottá: „hosszú bőrkabátjában, köpcös természetével, borzas hajával ijedt lókupechez hasonlított.”

Nem mellékesen a csoport láthatatlanokká „keresztelése” is egy Tigris-ki nyilatkoztatás által történt: „Gazda azt mondta, igyekezzünk láthatatlanok lenni. Érted? Elég, ha tudják, hogy vagyunk, de soha senki se lássa, hogy merre járunk, mit csinálunk, hányan vagyunk.”

A köztörvényes bűnözők közé, erőszakos, tolvajnyelvi környezetbe helyezett, egykori SS-katonákat bajtársul fogadó Tigris megjelenítése a forradalmárok diszkreditálását, elidegenítését és karikírozását célozta. Emellett azonban, másodlagos hatásként az események (és részt vevő személyek) hiteles rekonstrukcióját évtizedekkel később is megnehezítette. 1992-ben Ungár Tamás publicista, a *Szabad Európa* egykori pécsi tudósítója az események után perbe fogott Seregély Ferencet azonosította Tigrisként, majd egy ugyanabban az évben, a regionális sajtóban (*Új Dunántúli Napló*) megjelent visszaemlékezés már „Cája Dodó” (Czája József, a századelő híres díjbirkózója és cirkuszalapítója, Czája János fia) személyében tette ugyanezt. Ez utóbbi írás a láthatatlanok vezérkarának névsorát is leköszölte, Kubicza János nevét meg sem említve, Horn Imre „főhadnagyot” nevezve meg a csoport katonai vezetőjének.

Emigráció és rehabilitáció

Kubicza Jánost az ország elhagyását követően, 1957. november 28-án kelt parancssal megfosztották rendfokozatától. Jugoszláviából előbb Franciaországba távozott, majd rövid ideig a kanadai Vancouverben élt, mielőtt 1959-ben ismét Franciaországba települt volna. Többek között Lyonban és Párizsban élt, katonaként szerzett ismereteit kamatoztatva műszaki rajzolóként dolgozott. Magyarországon született lányát a Vöröskereszt segítségével tervezte magához venni, de erre végül nem kerülhetett sor. Második feleségével, egy francia tanítónővel 1966-ban kötött házasságot, akkortól az Atlanti-partvidék kikötővárosa, La Rochelle mellett, Nieul-sur-Merben élt, 1968-ban francia állampolgárságot kapott. Már első

emigrációs éveiben publikálta a mecseki harcok katonai irányítójaként szerzett tapasztalatait a Münchenben megjelenő, *Hadak Útján* című lapban.

A rendszerváltás után többször hazalátogatott Pécsre, 1992 márciusában Göncz Árpád köztársasági elnöknek címzett levelében kérte századosi rendfokozatába való visszahelyezését. Rehabilitációjára 1993-ban sor is került, amikor is a lefokozó parancs honvédelmi miniszter általi hatálytalanításával ismét jogosulttá vált tiszti rangja viselésére. 2005. április 18-án hunyt el a franciaországi La Rochelle-ben.

Kubicza János hivatásos katonatiszti ismeretei és speciális képzettsége révén egyedülálló szerepet töltött be a mecseki gerillamozgalomban. Személyének előtérbe kerülése képzettsége, parancsnoki attitűdje mellett nagyban a különleges körülményeknek volt köszönhető. Az általa megjelenített szakszerűség és terepismeret, ha sikerre nem is vihette az ellenállást, bizonyosan résztvevők életének megóvásához járult hozzá. Ez a rövid, egyfajta kárpótlást és kiteljesedést ígérő epizód azonban a rá következő hosszú emigrációval és hátrahagyott családjának végleges széthullásával személyes tragédiába torkolt. A mecseki ellenállás élménye, egyúttal végkifejlete és következményei miatti traumája sokáig foglalkoztatta. Ezért a gondos dokumentáló munka egyidejűleg mentális feldolgozó munka is lehetett, amely által a pécsi és baranyai 56-os események feltárására irányuló történeti kutatómunka egyedülálló forrásanyaggal gazdagodott.

Irodalom

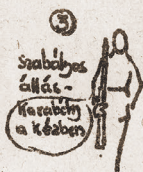
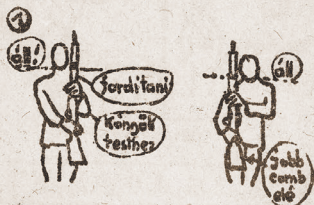
- a. j. [Kubicza János]: Szabadságharcosaink küzdelmei. A „Mecseki szab. harcos csoport” működése, 1956. XI. 4–22. *Hadak Útján – A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének Központi Tájékoztatója*, 9. (1957), 100. 6–12.
- Kubicza János: Kecskemét városának és repülőterének végnapjai. 1944. október 15. – október 31. *Magyar Szárnyak*, 23. (1995), 23. 67–69.
- Magyar Honvéd Évkönyv '93*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1993.
- Mészáros Ferenc: *A mecseki láthatatlanok*. Pécs, Dunántúli Napló Lapkiadó Vállalat, 1958.
- Rainer M. János: A „horthysta” és a munkástanács – századosok 1956-ban. In Rainer M. János – Valuch Tibor (szerk.): *Munkások '56*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – 1956-os Intézet Alapítvány, 2017. 139–153.
- Róbert Péter: Egyenruhások a Döbrentei utca 8.-ban. Egy budai ház és lakói. *Honvédségi Szemle*, 148. (2020), 6. 140–142.

- Rozs András: A „mecseki láthatatlanok” és a munkástanácsok utóvédharcai. In *Pécs és Baranya 1956-ban*. Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 2008. 163–190.
- Sashegyi Zsófia: „Aki kidűl, meghal egyedül” – a ludovikás százados, aki megmentette a mecseki ellenállást. *Válasz Online*, 2023. október 23. Online: www.valaszonline.hu/2023/10/23/mecseki-lathatatlanok-kubicza-ludovika-pecs/
- Ungár Tamás: A „láthatatlanok” világgá mentek. *Népszabadság*, 1992. november 21. 36.

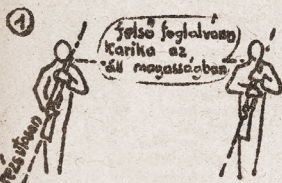
Forrás

HM HIM Központi Irattár. Ti. 57563.

Harabélyt fogj!

„Szorongt fel!”

Lajkó László

(1902–1971)

Családi háttér és tanulmányok

Lajkó László 1902. április 23-án született Szolnokon szerény, de felfelé törekvő családban. Szülei Lajkó Károly és Varga Erzsébet voltak. Apja harmincéves koráig Alattyánban és Tiszapélyen gazdálkodott, majd a századfordulón a szolnoki pályaudvaron vállalt vonatmálházó, vagyis rakodómunkási állást. Néhány év alatt sikerült a magyar társadalom és vasutasok középrétegébe emelkedni, és előbb kalauz, majd főkalauz lett. Ez kistisztviselői státusnak felelt meg, a korszak szakkifejezéseivel élve vasúti szolgából vasúti altisztté, illetve segéd tisztté vált. 1909-ben a család Békéscsabára – minden bizonnyal a családfő új szolgálati helyére – költözött, ahol Lajkó László, hasonlóan három bátyjához, a békéscsabai polgári iskola négy osztályát végezte el 1912 és 1916 között. Ezután másodszorra, egy évet veszítve, 1917. augusztus 25-én díjmentes állami helyet nyert el a temesvári cs. és kir. gyalogsági hadapródiskolában. Felvételénél figyelembe vették, hogy három bátyja is katonai szolgálatot teljesített a Nagy Háborúban, a legidősebb, Antal éppen a jelentkezés idején, 1917. július 25-én halt hősi halált. A hadapródiskolák az első világháború előtti években tiszthelyettesképző tanintézetekből középiskolákká váltak, 1903-tól a végzős növendékek – különbözeti

vizsga után – érettségít tehettek, 1908 után a harmadik évfolyamot elvégző növendékek jelentkezhetek a Ludovika Akadémiára.

A hadapródiskolai felvétellel Lajkó László mindenképpen a család legígéretesebb jövő előtt álló tagja lett, aki számára a katonatiszti pálya is megnyílt. (Három bátyja géplakatos, mozdonyvezető és műszaki ellenőr volt, legfiatalabb bátyja pedig műszaki rajzoló és irodatiszt.) Útja azonban nem volt elegendő, csak az első tanévet tudta a temesvári hadapródiskolában elvégezni, a II. évfolyamtól kezdve tanulmányai – az első világháborús összeomlás eseményeivel összefüggően – megszakításokkal és az iskola megváltoztatásával folytatódtak. 1918 őszén, a szerb csapatok bánági bevonulása után az iskola növendékeit Hajmáskérre helyezték át, majd 1919 tavaszán, a húsvéti szünetre Békéscsabára hazautazó Lajkót a román hatóságok internálni akarták. Az őrizetbe vétel elől megszökött, ezután fél évig az egyik Békés megyei gazdánál dolgozott napszámosként. 1919 végén Budapestre ment, és jelentkezett a hűvösvölgyi (pasaréti) katonai főreáliskolába, ahol 1921-ben érettségi vizsgát tett.

Ugyanebben az évben Lajkó Lászlót felvették a Ludovika Akadémiára (a korszak katonai szóhasználatával akadémiai fellépésre jelölték ki) a gyalogos fegyvernemhez tandíjmentes, államköltséges helyre. Itt az I. évfolyam C osztályába került. (A gyalogos fegyvernem hallgatóinál a 30 fős osztályokat A–D betűkkel jelölték, a műszakiaknál pedig M, a tüzéreknél T betűvel.) Lajkó akadémikusi évei egybeestek a Ludovika 1919–1923 közötti teljes újjászervezésének időszakával. A számos területet érintő reform egyik legfontosabb célkitűzése az volt, hogy a trianoni békeszerződés utáni – a magyar haderő korlátozása, a tisztikar létszámának csökkentése miatt kialakult – kényszerhelyzetben modern képzettségű és hivatásuknak teljes mértékben megfelelő tiszteket bocsásson ki, akik az avatás után közvetlenül már képesek ellátni szakaszparancsnoki, segédtiszti, előadói feladatokat. Ennek érdekében főiskolai szintre emelték a tisztképzést, a tanulmányi időt pedig háromról négy évre növelték. Az 1918 előtti magyar honvédségnél hiányzó híradó (összekötő műszaki) tisztok képzését is néhány év alatt megszervezték.

Lajkó László tehát már az új oktatási rendben, 1921-től lett hallgató, az I. évfolyamon még gyalogosként, a II. évfolyamtól pedig az 1922 októberében az újonnan – a műszaki tanulmányi csoport keretén belül – elinduló híradóki-képzést megkezdő hat akadémikus közé tartozott. A következő három tanévben az 1921–1925 között érvényes tanterv szerint a következő elméleti tárgyakat hallgatta: összekötő szolgálat, hangolvasás, jelzőszolgálat, forgalmi szolgálat, műszertan és kapcsolástan, építőszolgálat, akkumulátor- és motorismeret,

rádióismeret, rádiólevelezés, elektrokémia, elektrotechnika. Ezenkívül az általánosan kötelező mértan keretében speciális – szerkesztési és műszer- – gyakorlatokon is részt vett.

Lajkó teljesítményével az első tanulmányi félév végén az évfolyam középső harmadának élemezőnyében foglalt helyet (151 értékelt akadémikus között a 98. helyen), az utolsó év végén pedig – négyéves összeredménye alapján – pont a rangsor közepébe tartozott (131-ből a 66.). Osztályzataiból az látható, hogy elsősorban a híradástechnika gyakorlati részére (vonalépítés, távírójelek adása-vétele, műszaki szolgálat, műszerismeret) volt fogékony, az elméleti tárgyakra kevésbé. Harmadéves korában tanári vélemény hangsúlyozta, hogy „a gépszerkezettan iránt nagyon érdeklődik”.

A négy év alatt végig igen jó magaviseletűnek és jó tehetségnek értékelték tanárai. Jellemzése végzős hallgatóként: megállapodott jellem, kissé heves, igen igyekvő, növekvő szorgalmú, katonás, erélyes, szolgálatkész. (Az I–II. évfolyamon rosszabb minősítést kapott macacsságáért, nem eléggé katonás és szolgálatkész viselkedéséért, lassú mozgásáért.) A szorosan vett híradó szaktárgyakon túl mindig jelest kapott csapatpedagógia, valamint lovaglás és hajtás tantárgyakból.

A ludovikás képzés új elemei közül ki kell emelni még az 1921. április 7-én létrehozott Levente-kört is. Ez a hallgatók önképzőköre volt, irodalmi, hadtudományi, természettudományi-műszaki és képzőművészeti szakosztállyal. Lajkó későbbi pályája ismeretében elsöre meglepőnek tűnik, hogy a Levente-kör periodikumában, a *Ludovikás Leventében* mindössze egy – másodéves korában megjelent – költeményével szerepel, jóllehet a körben foglalkoztak a híradótisztai képzéshez kapcsolódó rádiótechnikával is. Magyarázat lehet, hogy a természettudományi-műszaki szakosztály az 1922/1923-as tanévben átmenetileg megszűnt, talán ezért volt inkább az irodalmi önképzés terén aktív. A hivatalos adatok szerint „1925. január 7. óta egészségi okokból nem nyert további katonai kiképzést”. Ennek ellenére abban az évben, augusztus 20-án hadnaggyá avatták 98 akadémikustársával együtt.

Két világhégés között

Lajkó László csapatszolgálatát a ceglédi magyar királyi Csendőr Híradó Tanfolyamnál kezdte 1925. október 1-jén, előbb szakaszparancsnokként, majd az alakulat segédtisztjeként. A tanfolyam az 1925 elején Cegléden felállított magyar királyi Egyesített Csendőriskola részét képezte. Ez felkeltette a Szövetségközi

Katonai Ellenőrző Bizottság figyelmét is, kérdésükre a Honvédelmi Minisztérium a tanfolyam szükségességét azzal indokolta, hogy a csendőrök kiképzését korszerű híradó ismeretekkel kellett kiegészíteni. A bizottság gyanakvása arra utal, hogy ez valójában egy honvédségi alakulat volt, amelyet a trianoni békeszerződések korlátozásai miatt a csendőrségi szervezetbe rejtve hoztak létre. Lajkó későbbi életrajzaiban első szolgálati helyét Híradó Zászlóaljnak nevezte. Mindez megengedi annak feltételezését is, hogy már 1925. január 7-én áthelyezték az akkor újonnan megszervezett katonai/csendőri egységhez, megszakítva ezzel akadémiai tanulmányait. (Az antantbizottság még öt olyan személyt talált, akik felsőbb éves műszaki tiszti képzésen részt vevő akadémikusként elhagyták a Ludovikát – saját kérésükre, például családi okokból –, majd 1925–1926 folyamán a Budapesti Központi Rendőrújonc Iskolában és a Ceglédi Egyesített Csendőriskolában kiképzőként és tisztként szolgáltak. Közülük ketten Lajkó osztálytársai voltak.)

Az alakulat fontosságát és Lajkó alkalmasságát mutatja, hogy viszonylag gyorsan, hét hónap után, 1926. május 1-jén főhadnaggyá léptették elő. Pályafutásának ceglédi szakaszában versenyszerűen sportolt, az 1926. évi csendőrségi kardversenyen második helyezést ért el. Érdemes megjegyezni, hogy ez a Ludovika és a temesvári hadapródiskola sportoktatását is dicséri. Lajkó másodéves akadémikus korában vívásból jeles osztályzatot kapott, és a vívás mellett megtanult lovagolni, teniszezni, valamint evezni is.

1928. november 1-jén áthelyezték a – már nyíltan működő – miskolci 7. híradó századhoz kiképző szakaszparancsnoknak. Itt csapatszolgálatban csak egy évet töltött, 1929 szeptemberében előadói beosztásban pályafutását – vezénnyelssel – a felsőoktatásban folytatta. Ennek háttérében a magyar haderő bővítésében és korszerűsítésében bekövetkezett fordulat állt. 1927-ig a Magyar Honvédség haditechnikai fejlesztése a már említett trianoni békeszerződés miatt csak kismértékben, fedésben és rejtett állománnyal történhetett. Ez a helyzet akkor változott meg, miután a Szövetségek Katonai Ellenőrző Bizottság távozott Magyarországról, és ezzel lehetségessé vált, hogy a haditechnikai kutatások céljára egy nyílt katonai intézményt állítsanak fel azzal a céllal, hogy minden fegyverzeti és felszerelési kérdésben való döntéshez szükséges, szakszerű és tudományos kísérleteket, tanulmányokat, vizsgálatokat előzetesen elvégezzen, és a fegyveres testületek számára haditechnikai kérdésben szakvéleményt adjon.

A szükséges szakembergárda kialakítása kívánta meg a Ludovikán végzett műszaki tisztek tudományos továbbképzését is. Ennek megalapozása már az 1920-as évek második felében megtörtént. A Ludovika tantervének 1921 utáni

átalakításával ugyanis a tüzér akadémikusok által elsajátított ismeretek egy része megfelelt az akkori műegyetemi tananyagnak. Ennek megfelelően a Ludovika Akadémia és a magyar királyi József-műegyetem 1925-ben megállapodást kötött, amelynek értelmében a Ludovikán végzett tüzértisztek a műegyetem II. évfolyamára iratkozhattak be. 1928-ban ezt kiterjesztették az 1925 előtt végzett műszaki tisztekre is, az 1925-ben a Ludovikán bevezetett új tanrend szerint képzett műszaki tisztek pedig felavatásuk és a műszaki egyetemre vezénylésük között bármikor letehettek az első mérnöki szigorlatot.

Minden bizonnyal a haditechnikai kutatás-fejlesztésre kiszemelt jelöltek közé tartozott Lajkó László is, aki 1929 szeptemberében a honvédelmi miniszter rendeletére a műszaki egyetem hallgatója lett, ahol a II. évfolyamon kezdte meg tanulmányait. Az 1931/1932-es tanévben befejezte a képzést, 1933-ban pedig gépészmérnöki oklevelet (11827/1933. sz.) szerzett. Az utolsó egyetemi szemeszterét követően, 1932 szeptemberében a másfél évvel korábban – 1930. március 1-jén – felállított magyar királyi honvéd Haditechnikai Intézethez (HTI) vezényelték.

Ebben az időszakban alapított családot. 1932. július 20-án kötött házasságot Steigerwald Magdolna tanítónővel, egy Újpesten lakó pedagóguscsalád leányával. Gyermeük nem született, ezért 1943-ban egy észak-erdélyi sokgyermekes család legkisebb, Imre nevű fiúgyermekét fogadták örökbe.

1932-ben a Pálffy laktanyában (Budapest X. kerület, Hungária krt. 7–9.) elhelyezett Haditechnikai Intézetben körülbelül 50 tiszt teljesített szolgálatot, az Intézet 4. szakosztályához tartoztak a fizikai és kémiai kutatások, az osztályon belül pedig a híradóanyaggal öten foglalkoztak, köztük Lajkó László, eleinte hadi műszaki próbaszolgálatosként (hmpszt), 1937-től a hadi műszaki törzskari (hmtk) vizsga után beosztott előadóként. A Haditechnikai Intézet hadmérnökei egészen a második világháború végéig számos fejlesztési eredményt értek el. Lajkó szakterülete a vezetékes híradástechnikai rendszerekre terjedt ki, 1935. november 1-jén századossá léptették elő. Az 1930-as évek közepén a légvédelmi jelzőszolgálat kidolgozásával bízták meg az Országos Légvédelmi Parancsnokság részére, munkája részeként 1936. április közepén a Honvédelmi Minisztérium egy hónapra Berlinbe küldte, hogy részt vegyen a DeTeWe Deutsche Telephonwerke und Kabelindustrie Részvénytársaságnál (D. T. W. AG.) megrendelt kábel átvételénél, azt követően 7-8 napig a német légvédelmi szolgálatot tanulmányozza a katonai szerveknél és a Siemens-Schuckert Műveknél (Siemens-Schuckertwerke). 1939-ben a légvédelmi jelző és riasztó szolgálat kidolgozásában való részvételéért Légoltalmi Jelvényt kapott, a jelzőberendezés szabadalmáért pedig összesen 8500 P jogdíjat. Találmányát külföldön is értékesítették. Feladatai közé tartozott

a polgári technikai fejlesztések figyelemmel követése is, továbbá a műszaki tudományos közéletben való szerepvállalás is, ezek között említhető tagsága a Magyar Elektrotechnikai Egyesület Szabványbizottságának szakbizottságaiban, ahová a Haditechnikai Intézet delegálta 1937. november 10-én. Nemcsak a híradástechnika érdekelte, hanem a kor divatjának megfelelően a gépkocsik is, 1936-ban gépjárművezetői jogosítványt szerzett. Egy korabeli újságcikk hírt adott a Magyar Automobil Club 1938. június 20–28. között tartott németországi túrájáról, amelyen a 25 résztvevő között ott volt Lajkó László százados is. 1935-ben és 1941-ben is elvégzett egy vezérkari harcászati és hadműveleti tanfolyamot, 1937-ben pedig hadmérnök törzskari vizsgát tett.

A második világháborúban

Lajkó Lászlót 1939. november 1-jén a Haditechnikai Intézet Műszaki Osztályának keretén belül 1938 őszen felállított erődítési részlegre helyezték át. Feladata a Magyarországhoz az első bécsi döntés után sorra visszacsatolt területek határvédelmi rendszerének (a későbbi Árpád-vonal, Hunyadi-állás és Szent László-állás) tervezése volt, elsősorban az Északkeleti-Kárpátokban, 1940 ősztől pedig a Keleti-Kárpátokban. 1941-ben a részleget a munkálatok elvi irányítását végző Erődítési Parancsnoksággá szervezték át a vezérkari főnök alárendeltségében, ezután a parancsnokság két osztályát is (Híradó Osztály és Anyagi Osztály) Lajkó vezette.

Munkája elismeréseként a vezérkari főnök Okirati Dicsérő Elismerésben részesítette Kelet-Magyarország és Erdély egy részének a Magyar Szent Koronához történt visszacsatolása alkalmából, az átlagos kötelességteljesítésen túlterjedő munkásságával kifejtett kiváló és eredményes teljesítményéért. 1942. február 26-án hadiműszaki törzskari századosként Kormányzói Dicsérő Elismerésben (Signum Laudis) részesült a határerődítési munkálatok végrehajtásánál kifejtett kiváló és eredményes teljesítményéért. 1942. április 1-jei hatállyal őrnaggyá, 1943. május 1-jén pedig alezredessé léptették elő. 1943 szeptemberében szolgálati ideje alapján III/A Tiszti Szolgálati Jelet adományoztak neki. 1941–1943 között Erdélyi Emlékérmet kapott, majd valószínűleg 1944. augusztus 20-án átvehette az abban az évben alapított Légoltalmi Jelvényt is, a légvédelmi jelző és riasztó rendszer kidolgozásáért. Ismeretlen időben kapta meg a Magyar és Osztrák Háborús Emlékérmet, feltehetően az első világháborúban hősi halált halt bátyjára tekintettel.

1944. április 1-jén a Honvédelmi Minisztériumba vezényelték, ahol a híradó műszaki ügyekkel foglalkozó 7. (Összekötő) Osztályon ipari előadó volt, egyszersmind a – többek között a visszacsatolt területeken a posta-vezérigazgatóság jogkörét is gyakorló – hadi híradás főnöke mellett is kapott beosztást. A második világháborúban hadműveleti területen nem szolgált, harcokban nem vett részt. 1944 novemberében a HM-mel és a Vezérkarral együtt Budapestről a Dunántúlra, onnan 1945. március végén – április elején Bajorországba települt át. Itt esett amerikai hadifogságba, 1945. május 1-jén. Több hadifogolytábor is megjárta, ennek részletei nem ismeretesek, valószínűleg augusztus közepén a franciaországi Mailly-le-Camp település mellett felállított táborba szállították. Innen betegsége miatt és felesége közbenjárására néhány hét után, szeptember 10-én szabadon engedték. Ezt követően néhány hónapig Párizsban dolgozott egy kertészetben, majd 1946 februárjában önként jelentkezett a magyar emigránsok második világháború alatt létrehozott szervezetének (Petőfi Magyar Függetlenségi Mozgalom, Mouvement pour l'Indépendance Hongroise Petőfi) vezetőinél, akiktől megbízást kapott az amerikai kormánytól kölcsön fejében Magyarországnak átadott tehergépkocsik hazaszállításának megszervezésére és végrehajtására.

Hazatérés és beilleszkedés az új viszonyok közén

Lajkó László a tehergépkocsikkal együtt tért haza 1946. március 2-án. Jelentkezett a Honvédelmi Minisztériumban, és kérte politikai igazolását. 1946. október 10-én feddéssel igazolták, majd az igazolási eljárással párhuzamosan zajló B-lista-eljárás végén 1946. november 14-én a tényleges szolgálatból elbocsátották. Ekkor Vashegyi Vendel fakereskedő budapesti fűrészüzemének vezetőjeként vállalt állást. Egy éven belül újra fordult egyet a sorsa, és 1947. október 1-jén a honvédelmi miniszter megbízta a leendő Honvéd Kossuth Akadémián való tanítással, ehhez Lajkónak részt kellett vennie egy tanári módszertani kiképzésen is. Időközben, 1947. november 7-én a hivatásos tiszti állományba is visszavették. A Lajkó számára kedvező változás háttérben az állt, hogy a párizsi békeszerződés 1947. július 25-én történt országgyűlési ratifikálásával megnyílt a lehetőség a magyar haderőfejlesztés és a tisztképzés magasabb szintre emelésére. A Magyarországon berendezkedő kommunista hatalom a tisztképzésnél új, „demokratikus”, elsősorban munkás- és parasztszármazású fiatalokból álló tisztikar kialakítására törekedett. 1947. július 23-án miniszteri rendelet írta elő három akadémia, köztük a Honvéd Kossuth Akadémia felállítását csapattisztek

és tiszthelyettesek képzésére. Ehhez mindenképpen szükség volt az 1945 előtt szolgálatban álló katonatisztek szakértelmének és kiképzési tapasztalatainak hasznosítására.

A tanév 1947. november 1-jén kezdődött, ekkor Lajkó Lászlóra a híradó tanfolyam (tanszék) és az oda beosztott három oktatótiszttel vezetését bízták, sőt a Kossuth Akadémia 1947. december 1-jén tartott megnyitó ünnepségének fő szervezője is Lajkó volt. Az 1947/1948-as tanévben az egyéves tiszti tanfolyamon részt vevők által alkotott zászlóalj 2. századában, valamint a tiszthelyettesi tanfolyam hallgatóiból álló zászlóalj 4. századában folyt híradó kiképzés, mégpedig az úgynevezett második tanulmányi szakaszban (november elejétől március végéig) az elméleti résszel, heti egy (összesen pedig 20) tanórában, a harmadik szakaszban (április elejétől június közepéig) pedig a gyakorlati híradó szakkiképzéssel, a tanrend szerint ezt Lajkó tartotta volna péntekenként 8:50-től 10:40-ig. Néhány hónap oktatói szolgálat után, 1948. január 7-én Lajkót ezredessé nevezték ki, és egy 1948. március 1-jén felterjesztett nyilvántartás szerint a Kossuth Akadémián tanító hat ezredes egyike volt.

A Honvéd Kossuth Akadémián csak hét hónapig tanított, az első tanév elméleti szakaszának zárásáig, a gyakorlati képzésben már nem vett részt. Viszonylag gyors távozásának az volt az oka, hogy új és fontosabb feladatokat szánt neki a katonai vezetés. Az 1948 tavaszán megkezdett gyorsított ütemű haderőfejlesztéshez illeszkedve 1948. április 1-jén átalakították a Honvédelmi Minisztériumot, ennek során a vezérkari feladatokat ellátó Katonai Csoportfőnökséget Katonai Főcsoportfőnökséggé szervezték, jelentősen kibővítve feladatkörét és struktúráját. Lajkó 1948. május 1-jén előadói beosztást kapott a főcsoportfőnökség XII. osztályán, amelynek ügyköréhez a hadiipar elvi megalapozása, egységes irányítása, az ipari mozgósítás előkészítése, valamint a katonai és polgári szervekkel való együttműködés tartozott. Itt csak rövid időt, két hónapot töltött, 1948. július 1-jén szolgálati helye az akkor felállított Iparfejlesztési Igazgatóságra került. Ezt a szervet két minisztérium, az Iparügyi és a Honvédelmi Minisztérium felügyelte, állománya 51 főből állt. Feladata a hadiipar irányítása volt. Lajkó itt igazgatóhelyettesként két osztály, az Üzemgazdasági és Tervezési Osztály, valamint a Termelési és Racionalizálási Osztály munkájáért volt felelős. Valószínűleg korábbi munkakörében is az Iparfejlesztési Igazgatóság megszervezésén dolgozott, és a felállított igazgatóságon – immár vezetőként – folytatta a minisztériumi előadóként végzett munkát. 1948 őszén új koncepció szerint, gyorsabb ütemű hadiipari fejlesztés kezdődött, ezzel az Iparfejlesztési Igazgatóság szerepe is megváltozott, és főosztályként az Iparügyi Minisztériumba tagolták.

A hadiipar elvi irányításában már nem számítottak Lajkóra, akit 1949. február 25-én a Haditechnikai Intézetbe helyeztek át. Az áthelyezésben nagy súllyal esett latba, hogy politikai megbízhatóságát kétségbe vonták. 1948 februárjában, a pártegyesülés előtti utolsó tagfelvételnél a Magyar Kommunista Párt tagja lett, azonban a Magyar Dolgozók Pártjának megalakulása után tartott tagrevízió során, 1949 januárjában – származása és nyugati hadifogsága miatt – kizárták a pártból. Itt felhasználhatták ellene, hogy József bátyja ellen népbírósi eljárás indult, és népellenes büntetett vádjával 1949-ben jogerősen nyolc év fegyházbüntetésre ítélték. Lajkó László szaktudására azonban szükség volt, így tíz év után ismét a Haditechnikai Intézetben folytathatta pályafutását, abban a feladatkörben, amelyet 1932–1939 között betöltött.

A Haditechnikai Intézet a második világháború végén megsemmisült, az 1946-ban létrehozott Műszaki Vezetési Törzsből 1947 októberében szervezték meg a Katonai Műszaki Intézetet, amely 1948. június 9-től ismét a Haditechnikai Intézet nevet viselte, és eleinte a Budapest XI. kerület Daróczi utca 1. szám alatt működött, majd 1950 novemberében a sokkal nagyobb Szilágyi Erzsébet fasor 20. alatti objektumba költözött. A hadvezetés az intézetet az előbbieken említett, 1947 őszétől megkezdett, gyorsított ütemű hadiipari fejlesztések szellemi bázisának szánta. Lajkó itt 1949. február 25-én alosztályvezetői beosztást kapott, feladata az új híradástechnikai anyagok beszerzéséhez és vizsgálatához, gyártásuk előkészítéséhez, valamint a saját fejlesztések megszervezéséhez kapcsolódott. Felettesei elismerték szakmai érdemeit, hivatástudatát, szervezőképességét, valamint azt is, hogy támogatta fiatalabb és tapasztalatlanabb beosztottjait. Ugyanakkor hangsúlyozták kisebbrendűségi érzését, bizonytalanságát is, ezeket a korszakban általános, a Magyar Néphadseregnél fokozottan jellemző, a „régii” szakemberekkel és katonatisztekkel szemben megnyilvánuló bizalmatlanság, súlyosabb esetben üldözés erősen táplálta. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy 1953. április 1-jén leváltották, és idős (sic!) tudományos előadó minőségben alkalmazták tovább. Az 1953 nyarán bekövetkezett belpolitikai fordulat ambivalens hatású volt további pályájára: az év november 1-jén főmérnöki besorolásban osztályvezető-helyettesnek nevezték ki a Haditechnikai Intézet III. (Híradó) Osztályára, ugyanakkor a hadiipari termelésnek az új kormányprogramban előírt csökkentése a katonai műszaki fejlesztéseket is háttérbe szorította. Ez létszámleépítéssel is járt, az Intézetben foglalkoztattak száma két év alatt kétharmadára csökkent. Lajkó is fenyegetve érezte magát, és kérte, hogy engedjék el az egyik nem katonai vállalathoz. 1955. szeptember 21-én készült munkahelyi jellemzésében javasolták, hogy szaktudására

és képességeire tekintettel helyezték át a Budapesti Műszaki Egyetem Hadmérnöki Karára tanárnak. Ez 1955. október 20-án meg is történt, és a honvédelmi miniszterhelyettes kinevezte a Repülőgép Hajtómű Tanszék vezetőjének, egyetemi tanári besorolással. Ez némileg váratlanul történhetett, ugyanis a *Magyar Enciklopédia* Haditechnikai Intézetben készülő szócikkeinek szerzői között egy 1955. október 21-én készült névsor szerint még számítottak Lajkóra.

A Budapesti Műszaki Egyetem Hadmérnöki Karát mint sajátos felsőoktatási intézményt az erőltetett haderőfejlesztés szükségletei hozták létre a Magyar Néphadsereg műszaki állományának továbbképzésére. A hosszú távú tervekben egy önálló katonai műszaki akadémia létesítése szerepelt (ez csak 1967-ben valósult meg), átmeneti megoldásként alakították meg az 1950/1951-es tanévben a Budapesti Műszaki Egyetemen a hadmérnöki kart, többek között repülőmérnöki tagozattal, illetve fakultással. A hallgatókat a műegyetem és az Állami Műszaki Főiskola második évfolyamát elvégzett önkéntes jelentkezők közül vették fel. Az 1952-ben a Bp. IX. Kinizsi utca 1–7. szám alatti épület II. emeletén elhelyezett Hadmérnöki Kar dékánja, tanszékvezetői és oktatói a Haditechnikai Intézet alá tartoztak, 1954. január 1-jétől pedig az MN Fegyverzeti és Technikai Főfelügyelőséghez. Többszöri átszervezés után az 1954/1955-ös tanévben az öt fakultás egyikét jelentő Repülőmérnök Fakultás négy egységre tagolódott: repülőgépek, repülőgép-hajtómű, gyártástechnológiai és repülőgép-üzemtan tanszékekre.

Lajkó László új szolgálati helyét, a Repülőgép Hajtómű Tanszéket az éves és féléves kari beszámolók az 1954/1955-ös tanévben több ponton, többek között az egyes tantárgyak tartalmi hiányosságai, valamint túlzott vizsgaterhelés miatt elmarasztalták. A korábbi tanszékvezetőt, az 1954-ben kinevezett Brodszky Dezsőt valószínűleg másik tanszék vezetésével bízták meg. Az biztos, hogy az oktatói feladatai teljesen eltértek az addigi szakmai tevékenységétől. Az 1956 augusztusában induló *Haditechnikai Szemle* első számába is nem az aktuális munkaköréhez, hanem a korábbi szakterületéhez igazodva publikált írást *A távbeszélő kisközpontok fejlődése* címmel, az ehhez szükséges kutatásokat még a Haditechnikai Intézetben kezdte meg 1954-ben. Ebben az időszakban azonban már tervezték a Hadmérnöki Kar Műszaki Egyetembe való reintegrálását, a Magyar Néphadsereg mérnökszükségletének csökkenése miatt a tanszékek egy részének megszüntetésével. Ezt előre jelezte, hogy az 1955/1956-os tanévben nem történt beiskolázás a Hadmérnöki Karra.

Az 1956-os forradalom eseményei így nemcsak a tanévet szakították félbe, hanem az azt követő negyedévben meghozták a döntéseket a Hadmérnöki Kar felszámolására. 1956. november 30-ig a Hadmérnöki Karon oktató tisztek közül

Lajkó László a Tiszti Nyilatkozatot nem írta alá, de még nem szerelték le, majd 1957. január 18-én kérésére hatodmagával tartalékos állományba helyezték. A két időpont között Lajkó – a Magyar Néphadseregnél vezetett tiszti okmánygyűjtője szerint – 1956. december 22-én elhelyezkedett a Beloiannisz Híradástechnikai Vállalatnál fejlesztőmérnöki beosztásban. A telefonközpontokat, telefonkészülékeket és rádióadókat is előállító vállalat hadiipari megrendeléseket is teljesített. Itt Lajkónak átmenetileg alkalma nyílt szaktudását kamatoztatni, néhány év múlva mégis új munkahelyet keresett, és a Kisipari Exportra Termelő Iroda kereskedelmi osztályának vezetésére kapott megbízást – ismét csak rövid időre. 1961. április 20-án a szintén zömmel hadiipari termelést végző Mechanikai Laboratórium Híradástechnikai Kísérleti Vállalat (Mechlabor) osztályvezető-helyettese lett, egészen 1964. január 28-án történt nyugdíjazásáig. Hét évvel később, 1971. október 30-án hunyt el.

Források

Hadtörténelmi Levéltár

Honvédelmi Minisztérium Iratai 75131/1933. HM 13. oszt. ált. (2759. doboz)

Ludovika Akadémia iratai

Rangsorozati jegyzékek 1921-1922, 1924-1925 (124. doboz)

Osztályozási jegyzékek 1921-1925 (360. kötet)

Osztálylajstrom 1922/23. II/M (603. kötet)

Osztálylajstrom 1923/24. III/M (615. kötet)

Avatási lajstrom 1925 (854. kötet)

Honvédelmi Minisztérium Központi Irrattára

Tiszti okmánygyűjtők

Littay András

(1884–1967)

A Hadak Útján – A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének Tájékoztatója 1967. szeptember 1-jén megjelent száma adta közre a rövid hírt: „Halálozás: v. Littay András ny. vezérezredes (Melbourne) bs-unk 83 éves korában elhunyt (sic!). Hosszú katonai pályafutása végén, 1943-ban a honvédelmi miniszter helyettese volt; a Nemzetközi Vívószövetség örökös dísztagjának választotta. Széleskörű bajtársi kegyelet kísérte utolsó útjára.”

Vitéz Littay András az 1939. szeptember 1-je és 1945. május 9-e között a magyar királyi Honvédségben tényleges állományban szolgált harmincnégy vezérezredes közül huszonötödikként fejezte be földi pályafutását. Közülük többeket kivégeztek – vitéz Jány Gusztáv, vitéz Szombathelyi Ferenc, Beregfy Károly, vitéz Feketehalmy-Czeydner Ferenc, vitéz László Dezső és vitéz kishindi Hindy Iván –, voltak, akik öngyilkosságot követtek el – nemes csataji Csatay Lajos, vitéz Heszlényi József –, és voltak, akik természetes halál útján távoztak az élők sorából. Közéjük tartozott Littay András is, aki mindössze két hónappal követte az ugyancsak ausztráliai emigrációban, Adelaide-ben elhunyt vitéz csíkszentsimoni Lakatos Géza szolgálaton kívüli viszonybeli vezérezredest, a Magyar Királyság volt miniszterelnökét.

Családi háttér és tanulmányok

Azonban Littay András neve és pályája többnyire csak a magyar királyi Honvédség második világháború éve alatti történetével foglalkozó kutatók és érdeklődők, illetve a magyar vívás történetének búvárlói körében ismert. Útja a Ludovika Akadémiára Szabadkáról vezetett, ahol 1884. augusztus 15-én született Licht(e)neckert Károly vendéglős és Szelhoffer Terézia gyermekeként, a római katolikus hit szerinti keresztségben az András nevet kapva. Édesapja a német származású szabadkai vendéglősdinasztia tagjaként az utazóközönség és a szórakozni vágyó helyiek körében egyaránt népszerű vasúti vendéglőt üzemeltette. Édesapja testvére, a magyarul alig beszélő Lichtneckert András az ugyancsak helyi Arany Bárány szálló üzletvezetője volt. A család Szabadka századfordulós építészetében is szembetűnő nyomot hagyott az édesapa, Lichtneckert Károly által építtetett neogótikus bérház révén.

Három fiatalabb testvére született, akik közül a családi hagyományokat Szegeden, vasúti vendéglősként folytató Károly és a polgári értelmiségi pályára kerülő (orvos oklevelet szerző) István egyaránt 37 évesen fejezte be életét 1927-ben és 1929-ben. Emma/Emília (1885–1972) Budapesten élt.

Lichtneckert (1938-tól Littay, nemritkán Lichtenneckert névalakkal is szerepelt) András az elemi iskola befejezését követően Szabadkán tanult a magyar királyi főgimnáziumban, és ott tett sikeres „érettségi vizsgálatot” 1902-ben, „jó” eredménnyel. Ez követően került a Ludovika Akadémiára, ahol tanulmányait az almási Rudics Máté és báró Rudics József-féle alapítványi helyen – más adatok szerint a tanulmányai egy részét „teljesen díjmentes államköltséges helyen” – végezte, így a mindenki számára „előírt” évi 28 korona tandíjat kellett utána fizetni.

A családi kötelekei révén kifogástalan német nyelvismerettel bíró akademikust – később a francia nyelvben is kellő jártasságra tett szert – „igen jó” tanulmányi összeredménnyel, 1905. augusztus 18-án (1904. szeptember 1-jei ranggal, 8. rangszámmal) avatták magyar királyi honvéd hadnaggyá a debreceni 3. honvéd gyalogezredhez.

Katonai életút

Fiatal tisztként a korban kialakult gyakorlatnak megfelelően századszolgálatot teljesített csapattesténél egészen 1907. szeptember 30-ig, majd október 1-jével

a budapesti császári és királyi 7. utászzászlóaljhoz vezényelték. A magyar királyi Honvédségnek ugyanis nem lévén műszaki alakulatai, a gyalogezredek megfelelő műszaki felkészültségének biztosítására egyes honvédtiszteket császári és királyi utászzászlóaljokhoz vezényeltek rövid csapatszolgálatra, majd azok alakulatukhoz visszatérve adaptálták ezeket a szerzett és elvárt speciális ismereteket. Lichtneckert András a vezénylési idejének lejárta után visszatérve így a 3. honvéd gyalogezred műszaki tiszti beosztásába került.

A magasabb képzést biztosító császári és királyi Hadiiskolára törekedett, az ide történő beiskolázás a honvédtisztek esetében a magyar királyi honvéd felsőbb tiszti tanfolyam sikeres elvégzéséhez volt kötve. A honvéd felsőbb tiszti tanfolyamot elvégzett honvédtisztek – hadnagyok és főhadnagyok – közül a legjobb eredményt elért hat-nyolc fő kezdhetette meg a tanulmányait Bécsben, a császári és királyi Hadiiskolán, ahol a képzés időtartama 1908 őszéig két, attól fogva pedig három esztendő volt.

Az 1910. május 1-jével főhadnaggyá kinevezett Lichtneckert András – aki 1909 októbere és 1910 júliusa között végezte el sikeresen a honvéd felsőbb tiszti tanfolyamot – 1910 októberében kezdte meg és 1913 októberében zárta bécsi Hadiiskolában folytatott tanulmányait. Évfolymtársai közül többen, Kruttschnitt – később Medvey – Aurél, Einbeck Károly, Józsa Dezső, Braun József a honvédség tábornokai lettek. A megelőző évfolyamban pedig a későbbi tábornoki karból nagylaki Rátz Jenő, Nagy Vilmos, Hautzinger – később Jány – Gusztáv, Bengyel – később Győrffy-Bengyel – Sándor vett részt a képzésen, akik valamennyien elnyerték a vezérezredesi rendfokozatot.

A Hadiiskola sikeres elvégzését követően Lichtneckert András mint vezérkarhoz beosztott főhadnagy a nagyváradi magyar királyi 20. honvéd gyaloghadosztály parancsnokságára került beosztott vezérkari tiszti beosztásba. A hadosztály parancsnokságán beosztott vezérkari tisztársa volt az 1935-ben altábornagyi rendfokozatba kinevezett Böckl József vezérkari testületbeli százados.

A Nagy Háború harcaiban 1914 októberében súlyos sebesülést szenvedett – ezért megkapta a Sebesültek Érmét egy középsávval, az 1940-es évek elején pedig a Hadirokkant Jelvényt –, és közel fél esztendőt töltött kórházban, illetve lábadozással. 1915 júniusától 1915 szeptemberéig Nagyszebenben, 1915 szeptemberétől a magyar királyi 51. honvéd hadosztálynál, majd 1916 júliusa és 1916 augusztusa között a császári és királyi 11. hadsereg-parancsnokságnál szolgált, miközben 1915. január 1-jével századossá nevezték ki, és azt követően röviddel a vezérkari testületbe is átvették.

1916 augusztusa és 1917 áprilisa között a császári és királyi 144. gyalogdandár vezérkari tisztje volt, majd azt követően a magyar királyi 40. honvéd hadosztálynál teljesített vezérkari szolgálatot egészen 1917 decemberéig.

Akkor a hadsereg főparancsnokságra került, és ott teljesített vezérkari szolgálatot a háború végéig, 1918 novemberéig. A háború során nyújtott katonai teljesítményéért kiérdemelte az Osztrák Császári Vaskorona Rend III. osztályát hadidíszítménnyel, kardokkal, a III. osztályú Katonai Érdemkeresztet hadidíszítménnyel, kardokkal, az Ezüst Katonai Érdemérmeket hadiszalagon, kardokkal, a Bronz Katonai Érdemérmeket hadiszalagon, kardokkal és már korábban a Katonai Jubileumi Keresztet és az 1912–1913. évi Emlékkeresztet. Az 1930-as években a magyar Háborús Emlékérem karddal és sisakkal viselésére vált jogosulttá, illetve az ottomán Császári Hadiérmeket, valamint a II. osztályú német (porosz) Vaskeresztet is megkapta.

A korabeli feljegyzések tanúsága szerint a világháborúban nyolc hónapot töltött az arcvonalban, és 37 hónapot a hadra kelt seregnél.

Az összeomlást követően a Honvédelmi Minisztériumból Hadügyminisztériummá átnevezett intézményben szolgált, 1918. december 14-étől az 5. osztályon. Az 1918. november 1-jei felállításától Sztojakovics Demeter – 1935. szeptember 4-étől Sztójay Döme – vezette osztály főleg az ellenséges hatalmak – Cseh (szlovákia), Románia, Szerbia által megszállt magyarországi területekről igyekezett információkat beszerezni és az ellenséges hatalmak számára folytatandó kémtevékenységet megakadályozni, de a hadműveletek tervezése is a feladatkörébe tartozott. Sztojakovics olyan fiatal vezérkari tisztből szervezte osztályát, akik idegen nyelvi felkészültséggel is rendelkeztek.

A Magyarországi Tanácsköztársaság 1919. március 21-i létrejöttét követően előbb a Hadügyi Népbizottságon, majd a Vörös Hadsereg Főparancsnokságán szolgált tovább mint szállásmester (az anyagi csoport vezetője). Ezért – a Vörös Hadseregben szolgált valamennyi tiszttársához hasonlóan – igazolóbizottsági eljárás alá került, igazoltta nyilvánították, és 1919. szeptember 1-jei ranggal őrnagyi kinevezést nyert.

1919 őszétől az úgynevezett Tanulmányi Bizottságnál, később a Honvédelmi Minisztérium 20., a hadszolgáltatások alóli mentesítésekkel, beszolgáltatási, előfogatolási ügyekkel foglalkozó osztályán szolgált. 1921. november 1-jével úgynevezett „trianoni nyugállományba” került, amikor is az 1921. szeptember 1-jén elnyert alezredesi rendfokozat tanácsnokra módosult.

1923. október 1-jével került át a Budapesti Szabályzatismertető Tanfolyamra – a rejtésben ezen a néven működő magyar királyi honvéd Hadiakadémiára

– a hadműveleti vezérkari szolgálat tanárának. 1923 és 1926 között több, a második világháború éveit alatti altábornagyi, vezérőrnagyi rendfokozatot szerző tiszt is megfordult az általa oktatott személyek sorában, többek között Hankovszky Gyula, Kovács Gyula, Kozma István, Istóka Dezső, Mészöly Elemér, Szirmay Aladár és Zsedényi Zoltán.

A Budapesti Szabályzatismertető Tanfolyamon betöltött beosztásában 1926. május 1-jéig maradt, amikor is kinevezték vezérkari szolgálatot teljesítő ezredesnek (1925. május 1-jei ranggal, 8. rangszámmal), és átkerült a Honvédelmi Minisztérium kiképzési osztályára, amelynek vezetőjévé Horthy Miklós kormányzó 1926. június 27-én nevezte ki. Beosztását augusztus 14-én vette át, és szolgált abban egészen 1930. március 15-ig, amikor is a budapesti állomáshelyű magyar királyi József nádor 2. honvéd gyalogezred parancsnokának nevezték ki.

A kiképzési osztály vezetése során nyújtott teljesítményéért 1927. május 1-jén kiérdemelte a Kormányzói Dicséző Elismerés Magyar Koronás Bronzérmet („a nemzeti hadsereg és a honvédség fejlesztése körüli szolgálatért”), valamint 1930. március 1-jén a III. osztályú Magyar Érdemkeresztet is.

1931. április 8-án ezredparancsnoki beosztásából a magyar királyi 3. vegyesdandár 1. gyalogsági parancsnoki beosztásába került. Ezredparancsnoki működéséért a magyar királyi Honvédség főparancsnoka „okirati dicséző elismerésben” részesítette. A következő év szeptember 20-án vette át a kecskeméti 4. vegyesdandár 1. gyalogsági parancsnoki beosztását, amelyet 1935. május 1-jéig töltött be, mindeközben – 1934. november 1-jével – tábornoki kinevezést nyerve.

1935. május 1-jével Lichtneckert András visszatért egykori „tanári pályafutásának” színhelyére. Az államfői döntés ugyanis a Budapesti Szabályzatismertető Tanfolyam parancsnoki beosztásába emelte. Ezen beosztásában is általános előjárói megelégedés övezte vezetői tevékenységét, az 1932 és 1936 közötti időszakban egyöntetűen kiváló minősítést kapott. A vezérkari tisztképző intézmény élén alig több mint egy esztendő telt el, majd újabb feladatot kapva 1937. október 1-jével a miskolci magyar királyi 7. honvéd vegyesdandár parancsnoka lett, egyúttal altábornagyi kinevezést nyert. Áthelyezése alkalmával, „a vezérkari tisztis sarjadék oktatása és neveléséért” még ugyanazon esztendőben megkapta a Magyar Érdemrend középkeresztjét, és ugyancsak 1937-ben a német Olimpiai Díszjelvény I. osztályát is.

Utóbbi minden bizonnyal a Magyar, illetve a Nemzetközi Vívószövetségben végzett tevékenységéért ítélték oda számára. Lichtneckert András ugyanis több évtizedes kapcsolat fűzte a kardvíváshoz. Már ludovikás akadémikusként versenyeiken indult, mestere az 1912-es stockholmi olimpián aranyérmes kardcsapat

tagja, Berti László volt. Versenyzőként hosszú ideig vívott a Magyar Atlétikai Clubban, és a „jobb vívók” közé számított. Mint kardvívó, résztvevője volt az 1908. évi londoni olimpiai játékoknak is. 1932-ban a Los Angeles-i játékokon már a pást mellett volt minden fegyvernemben a zsűri tagja. Egy 1930-as években kiadott kézikönyv – *Ki-kicsoda? Kortársak lexikona* – Lichtneckert Andrásról szóló rövid szócikke szerint a „legkiválóbb zsürielnökök közé tartozott”.

Testvére, az első világháborúban tartalékos tiszti rangban, katonaoorvosként szolgáló Licht(e)neckert István kiváló törvívóként ugyancsak részt vett az olimpiai játékokon. 1923-as országos bajnoki címe után az 1924-es párizsi játékokon a törcsapat tagjaként bronzérmert nyert. A súlyos háborús sebesülése (tüdőlövés) szövődményeként kialakuló tüdőgümőkór következtében hunyt el 1929-ben.

Lichtneckert András vegyesdandár-parancsnok volt, amikor is felvételét kérte a Vitézi Rend tagjai sorába, majd 1938. április 23-án avatták vitézzé. A nem magyaros hangzású nevet viselőknak – leszámítva a Habsburg-család tagjait és a magyar nemességgel rendelkezőket – meg kellett változtatniuk a nevüket, amihez a belügyminiszter engedélyét kellett kérni. 1938. március 24-én kapta meg a Büm.4.244/II.a.-1938. számú engedélyt, amelyet követően már a vitéz Littay András nevet használta.

Mint a miskolci magyar királyi 7. honvéd vegyesdandár parancsnoka kapta meg III. Borisz cár bolgár uralkodótól a bolgár Katonai Érdemrend I. osztályát 1938-ban, amelynek elfogadását és viselését az államfő 1938. december 9-én kelt Kormányzói Elhatározásával engedélyezte.

Littay András katonai pályája 1940. március 1-jén lépett újabb szakaszába, ugyanis Horthy Miklós kormányzó a magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke, Werth Henrik gyalogsági tábornok helyettesévé nevezte ki az akkor már miskolci magyar királyi VII. honvéd hadtest nevet viselő seregtest parancsnokát. A kinevezését követően négy nappal később elnyerte a magyar királyi titkos tanácsosi méltóságot, amire altábornagyi rendfokozatot viselő katonák esetében csak igen ritkán volt példa.

Az időközben, 1940. szeptember 1-jén (1940. szeptember 1-jei ranggal, 2. rangszámmal) gyalogsági tábornoki (ez a rendfokozati megnevezés, a lovasági, tüzérségi tábornoki és tábornorszernagyi megnevezéssel együtt, 1941 augusztusában vezérezredesire módosult) kinevezést nyert Littay alig egy esztendő teltével beosztásában, 1941. február 14-én ugyanis a Honvédelmi Minisztérium légügyi főcsoportfőnöke lett. Ez gyakorlatilag újonnan létrehozott beosztásnak számított, amelynek létrejötte a honvédség fejlesztésének eredménye.

Beosztásában egy nagy nyilvánosságot kapó katonadiplomáciai műveletben is jutott számára szerep: 1941. március 21-én a Szovjetunió által visszaszolgáltatót (1849-ben a cári Oroszország intervenciója során zsákmányul esett) '48-as honvédszászlókat azok budapesti megérkezésekor a Honvédség nevében Littay András vette át.

1941. augusztus 18-án érte el a harminchatodik tényleges állományban töltött szolgálati évét, amely betöltésekor az azt elérő tábornokoknak, törzs- és főtiszteknek kezdeményezniük kellett a nyugállományba helyezésüket, amely a beosztásból való felmentés után három hónappal történt meg. Addig a nyugállományba kerülő tábornokok, törzs- és főtisztek egészségügyi szabadságukat töltötték.

Esetükben az államfőnek mint Legfelsőbb Hadúrnak jogában állt „kivételesen és kegyelemből” a további szolgálatot engedélyezni. Ehhez természetesen megfelelő indokra volt szükség. Littay András esetében – akinek a „tényleges szolgálatban való visszatartását egy későbbi időpontig” az 1941. július 26-án kelt 87eln./K.I.-1941 számú Legfelsőbb Elhatározással az államfő engedélyezte – ezt az indokot „a honvédség tervezett nagyszabású átszervezése” szolgáltatta. Ennek következtében a szóban forgó szervezeti átalakítás „befejeztéig legalább 2 évig való állandósítása elengedetlenül szükségessé” vált, „emiatt 1943. augusztus hó 1-ig a jelenlegi szolgálati beosztásában való visszatartására” született javaslat.

Littay András 1941. szeptember 19-én lett a honvédelmi miniszter – vitéz dálnokfalvi Bartha Károly szolgálaton kívüli viszonybeli vezérezredes – helyettese, tényleges állományú vezérezredesként majd nem sokkal később mint „a m. kir. Honvédség tábornoki karának rangban legidősebb tényleges állományú tagja” lett hivatalból a Magyar Országgyűlés felsőházának tagja. A Ház véderő bizottságának munkájában vett részt. A felsőházi tagsága a honvédségi tényleges állományú tagságának időtartamára korlátozódott.

A honvédelmi miniszter helyetteseként számos külföldi kitüntetést vehetett át, 1942 májusában az Olasz Korona Rend nagykeresztjének, 1943 januárjában a bolgár Katonai Érdemrend hadidísztménnyel ékesített nagykeresztjének elfogadását és viselését engedélyezte számára a kormányzó. A Magyar Érdemrend nagykeresztjét még mint a Honvéd Vezérkar főnökének helyettese kapta meg 1940 októberében, míg a Különös Dicséret Elismerés Magyar Koronás Nagy Aranyérmét a honvédelmi miniszter helyettese beosztásából történt felmentésével – 1943. február 1. – szinte egy időben, 1943 januárjában vette át.

Nyugállományba helyezésekor – 58 éves volt – számára 1283 pengő nyugdíjat és 231,40 pengő lakbérpótlékot ítéltek meg. A már nyugállományban lévő

vezérezredes 1944. január 2-án megkapta az I. A) osztályú Tiszti Szolgálati Jelet és még 1942 októberében a Nagy Honvéd Sportügységi Jelvényt.

1943 februárjától napjait családja körében töltötte. Feleségével, az ugyan-csak szabadkai családban született Jakobsics Ilonával 1921. december 17-én kötöttek házasságot, amely házasságból 1930. július 10-én született lánya, Éva Erzsébet. 1944-ben lakásuk Budapesten a XII. kerület Királyhágó utca 56/b. szám alatt volt, ahonnan a család a főváros szovjet ostromának kezdete előtt a Német Birodalom területére menekült. 1950-ben Ausztráliába vándoroltak ki, ahol aktívan részt vett a magyar emigráció közösségi-egyesületi életében, de bekapcsolódott az ország sportéletébe is, és vívó vezetőbíróként tett szert helyben is elismertségre. 1967. július 21-én, a Victoria állambeli Melbourne elővárosában, St. Kildában hunyt el.

A volt magyar királyi Honvédség egyik legfelkészültebb, legsokoldalúbb tábornokának emlékét a Nemzetközi Vívószövetség (FIE) és a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (IOC) a mai napig ápolja.

Irodalom

Hadak Útján – A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének Tájékoztatója, 19. (1967), 221.

Oroszi Antal: *A Magyar Királyi Honvéd Hadiakadémia története (1920–1945)*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2000.

Szakály Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és Adattár*. Második, javított, kiegészített kiadás. Budapest, Ister Kiadó, 2003.

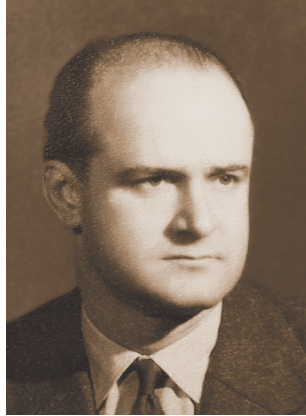
Szakály Sándor: *A magyar királyi honvéd Hadiakadémia parancsnokai (1919–1944)*. *Új Honvédségi Szemle*, 124. (1996), 9. füzet, 1–18.

Malonyai (Malonyay) Dezső

(1921–2004)

A pályáján rendhagyó módon induló, ugyanakkor gyakorlatiasan haladó Malonyai Dezső a változó történelmi helyzetben a kultúráirányítási kurzusok és humánigények átmenetei közepette nőtte ki magát meghatározó színházi szakemberré az 1945 utáni Magyarországon. Generációsan is sokrétű kulturális kötődésének elemei és rétegei olyan elegyet alkottak, amelyek hozzásegítették ahhoz, hogy pályája csúcspontján a kultúráirányítás elitjébe kerüljön. Felkészültsége azt is lehetővé tette számára, hogy teoretikai kérdésekben is pragmatikus szemlélettel legyen képes véleményt formálni.

Mindebben jelentős szerepet játszott a Ludovika Akadémia szocializációs környezete, valamint az időtartamában ugyan rövid, de a későbbi civil pályájához jó indulókészségeket adó katonatiszti szolgálat. Vezetői-oktatói felkészítése, készségeinek csiszolása ugyanis elsődlegesen ebben a közegben zajlott, így a tisztii pálya bizonyos értelemben kovásza lett annak a hozott családi-kulturális elegynek, amelyből vezető karaktere és pályafutása kibontakozhatott. Ráadásul színházi pályakezdésére is éppen a front- és háborús helyzet, a szovjet követelésre a német csapatok ellen bevetni szándékozott hadosztályok megszervezésében való részvétel teremtett lehetőséget Debrecenben. Így éppen az atyai feltételként a színészi hivatás elnapolására választott katonatiszti pálya lett az elsődleges kapocs a színjátszás világához.

Felmenői részben Erdélyből és a Felvidékről származtak, köztük a művészeti világba is jól beágyazott polgári-értelmiségi, társasági emberek éppúgy előfordultak, mint műszaki szakemberek, gépészek, lakatosok. Mindemellett a (tartalékos) katonatiszti, altiszti szolgálat sem volt ismeretlen a familiában.

Apai nagyszülei, Malonyay János lakatos és Nagy Mária (1862–1932) még a Hont vármegyei Ipolyságon, illetve a Nagykunszágban, Kunszentmártonban születtek, de Budapesten éltek. Nagyapja fiatalabb testvére, Malonyay Dezső (1866–1916) íróként, újságíró-laptudósítóként, művészettörténészként és műkritikusként is nevet szerzett. Etnográfusi kutatómunkájának eredményeképp az 1907 és 1922 között öt kötetben megjelenő *A magyar nép művészete* című, gazdag képanyaggal illusztrált sorozat a mai napig hivatkozott szakmunkának számít. Személyére érdemes bővebben kitérni, hiszen a névazonosság mellett a művészeti-irodalmi érdeklődés terén több, családi-generációs kultúrhatásként értelmezhető mozzanat is felsejlik a két korszak Malonyay(i) Dezsője között.

A századfordulós szabad értelmiségi Malonyay érettségi után Kolozsvárra szerzett filozófiai doktorátust és magyar–francia szakos tanári diplomát, majd 1893-tól Párizsban élt. Ott a korszak ünnepeit festője, Munkácsy Mihály mellett nemcsak titkári, hanem „kijelölt monográfusként” egyfajta menedzseri szerepet is vállalt. Ennek eredményeképp 1898-ban jelent meg először a később több kiadást is megérvő, *Munkácsy Mihály élete és munkái* című kötete. Szoros személyes kapcsolatukat jelezte, hogy a művész Malonyay Dezső feleségének (akit házasságkötésükkor a sajtó „Kolozsvár egyik beauteje”-ként emlegetett) dedikálta kevés számú akvarelljeinek egyikét („A kedves kis [Hutfesz – T. L.] Blankának egyetlen aquarellem, junius 16, 1895 Munkácsy”).

Lapja, a *Budapesti Napló* számára fordított kortárs francia szépirodalmi műveket, de Párizsban – mint az *Uj Idők* 1930-as visszatekintője fogalmaz – a „kitűnő megjelenésű, sima modorú, érdekes tatárarcú ember a legjobb társaságba is könnyen bejutott”. Ottani tartózkodása alatt a Francia Akadémiai Palma Rend Tisztje címet is elnyerte.

Hazatérve a „művészeti kérdésekben ijesztően sokat tudó” Malonyay színpadi szerzőként is ismertséget szerzett. A mű eredeti alkotójával, Rákosi Viktorral együtt 1905-ben színjátékká átdolgozott *Elnémult harangok* című darabját a Nemzeti Színházban is bemutatták.

Tagja volt a Petőfi Társaságnak, és a kulturális életben való részvétele során jó politikai-politikusi kapcsolatokat is kiépített. Az 1919 augusztusától majd

vallás- és közoktatásügyi államtitkári tisztséget betöltő Pekár Gyula író-politikussal és a progresszív körökben népszerű Bárczy István budapesti polgármesterrel egyaránt baráti viszonyt ápolt. Sőt, maga is megpróbálkozott – kevesebb sikerrel – a politikai pályával, 1907-ben és 1910-ben két erdélyi választókerületben, előbb Gernyeszegen (ma: Gornești), majd Szászrégenben (ma: Reghin) 67-es (utóbb munkapárti) programmal országgyűlési képviselőjelölt volt, de mandátumot nem szerzett.

A honvédségben ellátott szolgálata közvetlenül is összekapcsolódott halálával. 1897-ben mint tartalékos hadnagy került az 1. (budapesti) m. kir. honvéd huszárezred tartalékos tiszti állományába, ahonnan a szolgálati kötelezettség teljesítését követően, 1899-ben saját kérésére helyezték szolgálaton kívüli viszonyba. Az első világháború kitörését követően, 1915-ben – még szolgálaton kívülként – főhadnaggyá léptették elő. Majd, már 1916-ban a 6-os népfelkelő huszárosztály századparancsnoka lett a Murányi utcai laktanyában állomásozó budapesti állandó népfelkelő örkülönítménynél, ahol szolgálattétel közben roszullét érte. Röviddel később, otthonában hunyt el.

Malonyay Dezső halálát követően közvetlen családja az 1910-es és 1920-as évek fordulóján, vélhetően a családfő elvesztésével megrendült egzisztenciális helyzetük miatt, szétesett. Felesége egyik fiukat (a végül Brazíliában letelepedő Tamást) követve az Egyesült Államokba emigrált, míg másik fiuk, a világháború alatt tüzérszázalósként szolgáló István lopási-rablási bünténysorozattal vált (az apai karrier jelezte családi státuszára utalva, „úri betörőként” emlegetve) a bűnügyi sajtótudósítások gyakori szereplőjévé.

Merőben más impulzusokat közvetített Malonyai Dezső számára a család közvetlen, apai ága. Nagyapja, Malonyay János a századelő Magyarországnak még technikai újdonságnak számító benzinmotoros eke mechanikájával foglalkozott. Édesapja, Malonyay Elemér Sándor 1889-ben született a Józsefvárosban. 1910-ben a szatmárnémeti Szatmári Királyi Katolikus Tanítóképzőben szerzett tanítói oklevelet, majd pályáját Nagyenyeden (ma: Aiud, Románia), kántortanítóként kezdte. 1912-ben pályázat útján nyerte el a szekszárdi belvárosi római katolikus iskola tanítói állását. Akkortól fogva szolgálata a város oktatásához kötődött. Az 1930–1940-es években intézménye igazgatója volt, akként 1943-ban a Pécs megyei Tanítóegyesület világi elnökének is megválasztották. Emellett – még az 1920-as években – a helyi Garay János Reálgimnáziumban (feltehetően az oktatás mellett) önképzőköri titkárságot is vállalt.

Kivételt pályájának egy rövid epizódja képezett, amikor 1919. áprilisban, a tanácskormány idején a megyei tanács közellátási osztályának előadója lett.

A proletárdiktatúra bukása után ezért vizsgálat alá vonták, de a hitközségi és iskolaszéki eljárás során szerepe gyorsan tisztázódott, így retorzió nem érte.

A helyi agrártársadalomba történő beágyazódását a kor társadalmi-gazdasági mozgalmába való bekapcsolódása is jelezte. A Szekszárdi Kisgazdák Egyesülete, valamint a Szekszárd és Környéke Hangya Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet munkájában egyaránt részt vett, utóbbi szervezet felügyelőbizottságába is bekerült. Katolikus oktatási intézményben gyakorolt hivatása és tanítóegyesületi tisztsége sem vált akadályává annak [habár Malonyai Dezső utóbb „erősen klerikális beállítottságúként” jellemezte – *T. L.*], hogy az 1950-es évek közepén – a testület rangidőseként, mint 1949-ben nyugalmazott tanító és kollégiumi gondnok – városi tanácsi tagságot vállalhasson. 1967-ben bekövetkezett haláláig a tolnai város lakója maradt.

Nagybátyja, a szintén Szekszárdon letelepedő Malonyay József érdeklődésével ugyanakkor a nagyapai hagyományokat követte. Nevéhez fűződött a Malonyai-Nagy-féle egy erőgépes szántógép szabadalma, amelynek sorozatgyártása a kezdeti nagy remények ellenére végül nem valósult meg.

Anyai nagyapja Katanics Sándor bajai építési vállalkozó volt, aki a kissebesi gránitkőbányák megbízottjaként dolgozott Erdélyben a századforduló után. Nagyanyja a szintén bajai illetőségű Pecsurlics Julianna volt. Szülei, Malonyay Elemér és Katanics Mária (1889–1932) eljegyzésüket követően 1911 májusában Baján kötöttek házasságot. Közös életüket Nagyenyeden kezdték, de édesanyját erős kötelékek fűzték a bajai szülői házhoz (ahol három gyermekük is megszületett). Minden bizonnyal ez is hozzájárult ahhoz, hogy édesapja 1912-ben elhagyva Erdélyt a közeli Szekszárdon vállalt tanítói állást. Édesanyja korai haláláig két testvére született. Elemér (1912–?) jogi doktorátust szerzett, és 1945 előtt tiszteletbeli szolgabíróként (titkári feladatkörrel) Szongott Edvin alispán mellett vármegyei igazgatási feladatot vállalt. 1945 után a Magyar Országos Szövetkezeti Központ (MOSZK) tiszviselőjeként helyezkedett el, majd pályája végéhez közeledve, az 1970-es években a Déldunántúli Röviköt Vállalat igazgatóhelyettesi székéig jutott. Zoltán (1918–1996) 1942-ben mérnökként végzett a magyar királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen, majd 1944. szeptember–októberben a katonai szolgálatból megszökve (M. D. önéletrajzában ezt valószínűleg tévesen 1945 hasonló időszakára teszi – *T. L.*) előbb Franciaországba, majd 1947-ben, a fentebb említett unokatestvérével kapcsolatot keresve Brazíliába emigrált, és ott is hunyt el.

1921. július 24-én született a Bács-Bodrog vármegyei Baján. Megjegyzendő, hogy 1914-ben Dezső néven a családban már született egy fiúgyermek, aki azonban két hónapos korában légszűhurutban elhunyt. A helyi elemi iskola elvégzését követően 1931-ben a helyi Garay János Reálgimnázium diákja lett. Malonyai Dezső diákéveiről egy visszatekintő megjegyezte: „a szigorú bajai kántortanító [apa], csakis lázasan ágyban fekvő betegként engedte meg nagybátyja, vitéz Malonyai Dezső néprajzát lapozgatnia.” Egyházi és világi beágyazottságot egyaránt hozó, stabil vidéki értelmiségi pályát befutó édesapját meglehet, hogy éppen a Malonyay Dezső fent említett halála után megrendülő polgári-értelmiségi egzisztencia és családi széthullás példája indította arra, hogy a legkisebb fiát távol tartsa attól a szabad értelmiségi mintától és szellemi örökségtől, amelyet nagybátyja képviselt. Az özvegy édesapa pályaválasztáshoz kapcsolódó elvárásait mutatta jogász és mérnök bátyja iskolaválasztása is. A biztos pályakezdsre vonatkozó atyai intenciók teljesítésén túl Malonyai Dezső megállapítása szerint testvérei már jóval szabadabb életet éltek, bizonyos értelemben rebellisnek, „kalandvagyónak” számítottak. Zoltán esetében konkrétan is utalt erre: „fővárosban élő bátyám azzal kecsesgetett, hogy öcsém, majd én gondoskodom rólad. No, gondoltam, ez a gondoskodás egyenlő lesz számomra az életveszéllyel.”

A színjátszással kapcsolatban meghatározó élmény volt számára az 1920-as évek óta az országot járó, az 1930-as évek első felében Szekszárdon is többször vendégszereplő, főképp operettelőadásokat színpadra vivő Deák Lőrinc társulatának játéka. A Szekszárd Szálló nagytermében zajló előadásokon az 1934-es szereplések idején már „vezetőszerepet” kapó szubrett, Mészáros Ági játéka ragadta meg leginkább (megjegyzendő: Mészáros Ági a Nemzeti által 1941-ben ismét másorra tűzött, Rákosi–Malonyay-darabban, az *Elnémult harangokban* is szerepet kapott). Ettől fogva nem titkon maga is színházi, színészi pályára készült, vonzalma az operetthez és a zenés-táncos komikus műfajokhoz, játszóhelyekhez végig megmaradt.

Malonyai Dezső ugyan az izlését formáló franciás műveltség forrásaként és közvetítőjeként gimnáziumi tanárát, Hencze Bélát – a neoavantgárd festő, Hencze Tamás édesapját – jelölte meg, érzékenységét és érdeklődését alighanem az apai nagybáty, a fentebb említett Malonyay Dezső életpályája és munkássága is orientálta. Padtársával, a későbbi Kossuth-íjjas íróval, Molnár (Mészöly) Miklóssal *Előre* címmel két számot megérvő lapot is szerkesztettek. Nyolc gimnáziumi év után 1939-ben tett érettségét.

Édesapja, akinek színjátszással való alkotói kapcsolata tanítóként mindössze egy-két színmű színpadra vitelére korlátozódott, morális aggályokat támasztott a színészmesterséggel szemben. Álláspontja enyhítésének feltételül szabta: megfelelő társadalmi presztízssú karrier építésének irányába kell előbb lépéseket tennie – hasonlóan két testvéréhez.

Érettségi után így a vármegyén dolgozó bátyja segítségével, megyei ösztöndíjjal, adatlapja szerint jó német és olvasási szintű francia nyelvismerettel lett a Ludovika Akadémia hallgatója. Az időközben beállt háborús helyzet, majd hadba lépés miatt az eredetileg négyéves képzés háromévesre rövidült, így 1942. évi június hó 18-ával, 1942. július 1-jei ranggal és 27. rangszámmal („igen jó” eredménnyel) avatták hadnaggyá. Július 1-jével csapatszolgálatra osztották a pécsi magyar királyi Béla király 8. honvéd gyalogezred 8/I. zászlóaljja alosztályára, szakaszparancsnoki beosztásba. Csapatszolgálatba lépését követően képzése és felkészítése folytatódott: előbb 1942. szeptemberben a Toldi Miklós Honvéd Központi Testnevelési Intézet (amely az 1925-ben induló Toldi Miklós Honvéd Sporttanár és Vívómessterképző Intézet [SPOTI] jogutódjaként kezdte meg működését 1941. augusztus 1-jén) sporttanárképző tanfolyamát végezte el, majd két hónapos oktató tiszti sítanfolyamot is teljesített Borszéken (ma: Borsec, Románia), mindkét esetben kiváló eredménnyel.

1942. december 15-én az ezred 8/III. zászlóaljának 9. századához került, ugyancsak szakaszparancsnoki beosztással. 1943. május 1-jével a 8. századnál már ideiglenesen századparancsnoki megbízatást kapott. 1943. október 1-jével Pélmónostorra (ma: Beli Manastir, Horvátország), a 8/II. zászlóaljhoz került, a II/5. századhoz ugyancsak századparancsnokként. 1943. szeptember–októberben nyelvtudása révén Németországba, a Berlin melletti döberitzi (ma: Dallgow-Döberitz) katonai táborba vezényelték gyalogsági iskolára, ahol a fegyvernemi harcászat különféle elemeit mutatták be az ottani tanzászlóaljnak. 1944. július 28-án hadművelési területre vezényelték, ahol a gyalogezred 5. századának parancsnokságát vette át. A fenti időszakban több szolgálati elismerésben is részesült: a Kormányzói Dicsérő Elismerést, valamint a Magyar Koronás Bronzérem hadiszalagon, kardokkal kítüntetést mellett az I. o. Tűzkereszt egy pánttal hadikitüntetést is megkapta. Kiképzésben kapott feladatait is felettesi megalégedésre teljesíthette, ugyanis ezen a téren tanúsított kiválóan eredményes működéséért hadtestparancsnoki dicsérő elismerést kapott.

Képzése és előmenetele arra mutatott, hogy Malonyai Dezső megfelelően alkalmazkodva a körülményekhez és elvárásokhoz, előljárói megalégedésre látta el a kapott beosztásokat és feladatokat. A front közeledtével azonban

az alkalmazkodás stratégiáját egyre inkább a veszélyeztetettség érzete és a túlélésre törekvés vette át (amelyet nem egy esetben szolidáris civil magatartás segített). Ennek sikerre vitele érdekében színészi ambícióinak is jutott szerep.

Előbb, valószínűleg 1944 első felében a (4. sz.) pécsi helyőrségi kórházban a még pályája elején járó későbbi neves sebészorvos, Konkoly-Thege Aladár távolította el az egyébként panaszmentesen működő vakbelét, téve a lábadozás idejére „harcképtelenné”.

Majd, miután 1944. augusztus 20-án egységével megérkezett Mikulicsin (Galícia, Lengyelország; ma Mikulinci, Ukrajna) községbe, szeptember 2-án „gránát okozta légnyomás” következtében gyakorlatilag a harctérről (habár érdemi harci cselekményekben nem vett részt) vonult ismét kórházba. Erre később így emlékezett:

„Végül is színésznek készültem, úgyhogy meggyőzően el tudtam játszani a dadogás figurát.” 1944. szeptembertől decemberig sebesültként előbb Nagyszőlőse (ma: Vinohragyiv, Ukrajna) a 125-ös, majd Budapest érintésével szülővárosába, a szekszárdi 542-es hadikórházban felvettek közé került. Közben, 1944. november 1-jén (szeptember 1-jei rangszámmal) főhadnaggyá léptették elő. Legalizált hátramaradása azonban Szekszárdon nem volt zavartalan:

„Már azt hittem, megúszom az egész világegést, amikor egyik gimnáziumi tanárom »kiszagolta«, hogy valami itt nincs rendjén velem. Tartalékos tiszt volt akkoriban, s miután korábban valamilyen konfliktusba keveredett [...] a szüleimmel, úgy gondolta, hogy itt a törlesztés ideje. Szerencsére még idejében megsejtettük, hogy mire készül: nem volt mit tenni, szabályszerűen el kellett bujdoskolnom.”

A novembert követő időszakot civil ruhában, katonaszökevényként a Balaton mellett, majd Budapesten töltötte. Utóbb valószínűleg a pécsi „színházkóstoló” idején megismert barát, az akkortájt a fővárosi Nemzeti Színházban játszó karakterszínész, Kosztolányi Broniszláv segítette, előbb saját otthonában, majd a Nemzeti Színházban bújtatva Malonyai Dezsőt. 1945. január 16-án oroszul beszélő barátjával rejtekhelyükről előjőve, a fővárosban estek szovjet hadifogságba. Előbb a gödöllői Premontrei Gimnáziumban létesített fogolytáborba, majd februárban a debreceni Pávilon laktanyában kialakított táborba került, ahol már a német csapatok ellen bevetni szándékozott alakulat majdani legénységi és tiszti állományát gyűjtötték össze. A Szovjetunió és az Ideiglenes Nemzeti Kormány által január 20-án aláírt fegyverszünet értelmében ugyanis a kormánynak a Vörös Hadsereg oldalán nyolc gyalogos hadosztály felállításával kellett (volna) a harcokba bekapcsolódnia. Malonyai maga is a Debrecenben

szervezett 6. hadosztálynál jelentkezett szolgálattételre, amelynek március 8-án lépett a kötelékébe. Mint a 17/I. zászlóalj tisztje kapott gépkocsizó századparancsnoki beosztást, de a frontra az időközben befejeződő háború miatt már nem vezényelték.

A háború vége után Pécsre helyezését kérte. Az 1943-ban Pécsre kerülő, 1947–1948-ban a helyi Nemzeti Színház operarészlegét vezető Róna (Rollberg) Dezső operaénekes-basszista és felesége, Horváth Mici támogatásával, katonai parancsnokának jóváhagyásával lett 1945. május 10-én a 42. kieg. igazolóbizottság titkára, míg őt magát augusztus 3-án igazolták. Pártfogóinak a megbízatásához fűzött elvárása a pécsi zsidó hitközség szempontjainak a testületben való képviselése volt. A pécsi művészvilággal a háború alatt kialakuló kapcsolatai nemcsak az ebbéli támogatottságát magyarázzák, de akkori világlátásának hátterére is rámutatnak:

„Egyedül csak a jobboldali (szélső) irányzatokkal szemben tanúsítottam személyemben és beosztásomban ellenállást. Ennek oka és eredője nagyrészt az volt, hogy baráti köröm és társaságom azok közül került ki, akik a múlt rendszerben [1945 előtt] hátráltatva, majd később intézményesen üldözve voltak. Emiatt megszólás ugyan ért, de hátráltatás nem.”

Titkári feladatát szeptember 10-ig látta el. 1946-ban leszerelt, a tényleges szolgálatból 1946. augusztus 28-ai véghatározattal bocsátották el.

Még újdonsült tisztként, pécsi szolgálata idején, lényegében titokban, civil ruhában jelentkezett be „színházkóstitolóba” az 1942–1943-ban a Pécsi Nemzeti Színházat vezető Hlatky Lászlónál. Akkortájt – későbbi bevallása szerint – a tiszti rangról való lemondás is felmerült benne, fontolgatta ugyanis a Színművészeti Akadémiára való jelentkezést. Nyilvánosan, közönség előtt színpadra viszont először 1945 tavaszán Debrecenben, a Beleznay Unger István vezette Csokonai Színház társulatában, egy hirtelen jött lehetőséget megragadva, „beugróként”, Shakespeare *Rómeó és Júliájában*, Mercutio szerepében állt. Erre így emlékezett:

„A szünetben mertem csak bevallani a »kollégáknak«, hogy én életemben még ennyi ember előtt nem szerepeltem. Nem akarták elhinni: azt gondolták, hogy mint színész vezényelt a hadsereg Debrecenbe, de a helyzet éppen fordítva állt. Katonaként kerültem ebbe a városba, de színész szerettem volna lenni.”

1945 tavasza–nyara fordulóján jelentkezett színpadra a Székely György vezette pécsi Nemzeti Színházban, ahol hamarosan több szerepet is kapott. Eisemann

Mihály Gólyaszanatórium című operettjében nyújtott alakítására néhány méltató megjegyzéssel már külön is kitért a kortárs kritika: „szimpatikus figurája figyelemreméltó. Más, komolyabb szerepekben szívesen látnánk.” 1946 júniusában pedig az angol szerző, John Boynton Priestley *Veszélyes forduló* című darabjának fogadtatásában már „igen népszerű Malonyai Dezsőként” emlegették az „új drámai hőst” (a kifejezést elsősorban nem méltató minősítésként használták, az inkább a színpadra vitt darabokban kapott szerepekre utalt). Ottani időszakában játszott többek között Darvas József *Szakadékában*, a *Boldog pesti nyár* című operettben, a *Piros bugyelláris* című népszínműben, Erdélyi Mihály *Vedd le a kalapod a honvéd előtt* című zenés darabjában, valamint Gáspár Margit *Új isten Thébában* című politikai szatírájában is. Ám nemcsak a színpadon tűnt fel, titkári és szervezői feladatokat is kapott (többek között az ifjúsági előadások szervezésével is foglalkozott).

A pécsi Nemzetiben a háború utáni újrakezdetés miliőjét – emlékei szerint – a rossz munkakörülmények és gazdasági helyzet ellenére is a várakozás és a lelkesültség jellemezte. Ennek az alapját valamiféle – pozitív értelmű – amatőr, de a napi lemondások közepette is elkötelezett hozzáállás jelentette. A társulat szinte zárt, szubkulturális légkörben létezett. Az étkezések közösen folytak, „természetesen” a színházban: „Volt egy színész – civilben hentes – ő főzött és nagyon jól. Kocsma is volt. A Perczel utcában. A színházban éltünk, meg itt. Jó erős társulat volt akkor Pécsen. Kitarartottak. Hittek.”

Ebben az időszakban, még 1945-ben lépett be a Magyar Kommunista Pártba. Politikai útkeresését és a pártélet kezdeti időszakát későbbi önéletrajzában így jellemezte: „[a pártélet] nem volt kielégítő, ugyanis a Pécsi Nemzetiben nem működött alapszervezet [...] azért léptem be, mert az MKP-t tartottam az egyetlen harcos pártnak. Politikai irányvonalával akkor még nem voltam teljesen tisztában.” Párttagságát a pártegyesítést követően a Magyar Dolgozók Pártjában, majd 1956 után a Magyar Szocialista Munkáspártban is megőrizte.

Ezen túl a szakmaiság melletti elkötelezettség és a színművészet világába való beágyazottság által kiformált „liberális beállítottság” jellemezte, amelyet beállása szerint később (vezetőként is), már politikai krédóként értelmezhetően vallott:

„Múltbéli politikai állásfoglalásom illetően meg kell mondanom, hogy erősen liberális beállítottságú voltam. Ennek azonban az alapja az volt, hogy beosztásaim és ezzel kapcsolatban közvetlen feletteseim magatartása és szakmai képzetlensége és számtalan emberi hibája mindig az ellenkezőjét igazolták annak, amit elvben vallottam. Csak a későbbiek során kapott ez a magatartásom politikai tartalmat.”

Részint ez a „kettős bekötöttség” tette lehetővé azt, hogy egyensúlyozni tudott a kultúrpolitikai elvárások, valamint a szakmai közeg sajátos klímáját ismerve annak igényei, elvárásai és szereplői között.

1948 elején, a küszöbönálló államosítás előhangjaként a színház eladósodására hivatkozva Székely György igazgató eltávolításával Both Béla kultuszminiszteri biztos felügyelete alá került a teátrum. Ekkor Malonyai is a távozás mellett döntött. Meghallgatásra jelentkezett a színészetet Berlinben és Bécsben, a rendezést Párizsban tanuló, a háború alatt munkaszolgálatból a szovjet csapatokhoz szökő Hont Ferenc vezette fővárosi Madách Színházába. Meghallgatásához, színházi berkeken belüli pályaváltásához a következő anekdotát kapcsolta: „a nagynevű direktor kíváncsiságból azonmód a színpadra is parancsolt. A három vers elszavalása után [...] rám nézett, s csak annyit mondott: nézze, maga túl értelmes ahhoz, hogy színész legyen. Van nekünk egy titkári helyünk a Madách Kamarában. Vállalja?” A történet egy másik, kevésbé stilizált változata ugyanakkor 1987-ban a következőképp látott napvilágot a sajtóban: „A Madách Színházban meghallgatott Hont Ferenc, Jákó Pál és Bálint György (a rendező) és utána ezt mondták: »Fiatalember, kitűnő volt, amit csinált, de nekünk nem színészre, hanem szervezőre van szükségünk.«”

A színpad helyett mindenestre titkári feladatkört kapott az ugyancsak munkaszolgálatból hazatért majdani gyártásvezető-gyártásszervező és színész, Lénárt István mellett. Közös munkájuk rövidege mellett is tartogatott a korszakra jellemző epizódot: gomblyukukban három (kommunista, szociáldemokrata vagy független kisgazda) pártjelvényt cserélgetve árultak jegyeket az *Egerek és emberek* előadáshoz, attól függően, milyen pártérdekeltségű üzembe vagy irodába mentek „liferálni”.

Főszerepben a kulisszák mögött

A színházak államosítását követően az újonnan, 1949-ben létrehozott Úttörő Színház gazdasági vezetője lett. Ezzel a megbízással lett végképp meghatározó vonulat pályájában a színházi kulisszák mögötti, szervező-operatív irányító (háttér)munka. Ebben szerepe lehetett annak is, hogy a színház igazgatásával megbízott Fábry Zoltán rendező figyelmét – Malonyai benyomása szerint – nem a vezetésére bízott színház, sokkal inkább a filmezés kötötte le, többletfeladatot hártva ezzel munkatársaira. Nemcsak a közvetlen kollégájával, Sulyok Györggyel, a színház titkárával került ekkor baráti kapcsolatba, de többek között

az országSZerte több társulatban is megfordulva, pályáját ugyancsak színészként kezdő Kondor Sándorral, az 1949-től a Madách Színháznál dolgozó, népszerű gazdasági igazgatóval, valamint Lénárt Istvánnal, a dolgozók kultúrára nevelését olcsó színház-, mozi-, hangversenyjegyekkel háttérintézményileg segítő IBUSZ Országos Közönségszervezési Központja vezetőjével is.

Rövid időre visszatért a Madáchba, majd Erdei Sándor (eredetileg szobrász-író, Erdei Ferenc testvére) népművelési miniszterhelyettestől 1951–1952-ben kecskeméti állomáshellyel, a Katonai József Színház üzemigazgatójaként a közös szolnoki és kecskeméti színház szétválasztásának feladatát kapta. Itt az intézmény műszaki dolgozói számára már külön továbbképző tanfolyamot szervezett.

Második, Mittelmann Zsuzsannával kötött házasságából született gyermeke, a később sportújságíróként nevet szerző Péter születése (1952) is erre az időszakra esett. Házastársa ekkor az Országos Dokumentációs Központ munkatársa volt, zsidó származása miatt 1945 előtt tisztviselőként nem kaphatott állást. Apósa, Mittelmann Miksa neves faipari szakember volt, aki az 1930-as évek elején a népszerű Thonet-székek gyártása révén is ismert debreceni Gőzfűrész és Faáruvgyár ügyvezető igazgatójaként, majd az évtized végén a Flexum Hajlított Bútorgyár ügyvezetőjeként dolgozott. 1945 után rövid ideig, portássá történő „lefokozása” előtt szaktanácsadóként minisztériumi osztályfőnök volt.

Első feleségével, a pécsi Nemzeti Színházban jelmeztervezőként és színművészként egyaránt foglalkoztatott Röck Edittel még Pécsen, 1947-ben kötött házasságot, de 1949 végén, „elvi és politikai nézetkülönbség miatt” elváltak. Fővárosba történő visszakérülése után, 1954. júniusban kötött házasságot harmadszorra is, a kereskedelmi iskolai végzettséggel a Rákóczi úti Verseny Állami Áruháznál üzletvezetőként dolgozó Koháry Erzsébettel.

Tevékenysége, egyúttal katonatiszti előélete felkeltette a Honvédelmi Minisztérium érdeklődését, és a korszakban kissé paradox módon éppen ez utóbbi körülmény segítette ahhoz, hogy felívelő pályájában léptékváltás következzen be. A politikai főcsoportfőnökséget vezető Nógrádi Sándor kérte magához, Malonyai a találkozás feszült pillanatait ekképp idézte fel:

„Szörnyű pillanatotak éltem át, mire kinyögtem: Nógrádi elvtárs, én tartozom egy valomással. Ludovikát végeztem. Nógrádi Sándor közbeavágot: Malonyay elvtárs – így beszélt, tájázólással –, magá ázt hiszi, hogy mi teljesen hülyék vágvunk? Mi tudjuk, hogy magá tulajdonképpen főhádnagy. Ezért kell nekünk.”

Így 1952-ben kinevezték az új honvédségi színház, a Magyar Néphadsereg Színháza gazdasági igazgatójának (tisztségét a korabeli köznyelvi szóhasználat szerint több esetben üzemigazgatóként jelölték), majd 1960 elejétől az év szeptemberében a Vígyszínház nevet visszakapó intézmény igazgatóhelyettese volt (1962. áprilisig, egyes adatok szerint júliusig). Mindeközben a feladatellátáshoz szükséges készségeit is fejlesztette, 1955-ben mérlegképes könyvelői, majd 1959-ben okleveles könyvvizsgálói képesítést szerzett. 1960-ban az ELTE Jogi és Államtudományi Karára is beiratkozott, ahol 1966-ban szerzett jogi doktori oklevelet. Közben, 1956-ot követően a Színházi Szakszervezet elnökségébe, valamint 1958-ban a Színházigazgatási Tanács kilencfős grémiumába is bekerült. 1960-ban pedig a rendszerint reggel öt órakor kelő, napjait 1952-től úszással kezdő, „kondíciójára mindig odafigyelő” színházi vezetőként a Budapesti Művész Sportkör elnöke lett. Az 1980-as évek végi leköszönéséig aktív maradt a művész sportmozgalom (meg)szervezésében is.

Helyzetét, felfogását a Váci út 63. alatti, addig a XIII. kerületi pártbizottság előadótermeként működő helyiség „felfuttatásában”, majd az 1950-as évekre a súlyos beteg és mellőzött Heltai Jenő *A néma leventéjének* ottani színpadra állításában vállalt szerepe jelezte. Egyes beszámolók szerint már a darab bemutatójára kijelölt, városközponttól távol eső Váci úti játszóhely megmentésének is a legfőbb támogatója volt, amely előbb 1954–1955-ben Déryné Színház néven (a Faluszínház Nagymező utcai játszóhelye ugyancsak ezen a néven működött ugyanebben az időben), majd 1955–1956-ban József Attila Színházzá keresztelve működött a Néphadsereg teátrumának kamaraszínházaként. A Heltai-vígjáték ott nagy sikert aratott: „a sok-sok sematikus, élettelenül szürke színházi est után itt végre az igazi színház támadt fel. [...] erre az előadásra a miniszterelnöktől a legkisebb köztisztviselőig mindenki kíváncsi.” Malonyai Dezsőnek ezután sikerült keresztülvinnie, hogy a darab 1955 szeptemberére a Néphadsereg Színháza központi színpadára kerüljön:

„Baj van, Sanyi bácsi [...] mire Nógrádi a fejéhez kapott: Jáj, máguk mindig akkor jönnek, amikor baj van. [...] a Színház ugyanis kettős hatalomhoz kötődött. Egyszerre volt a népművelési és a honvédelmi tárca alárendeltje. Oda kellene szólni, hogy engedélyezék az ügyet. [...] Pár nap múlva kijött, és megnézte az előadást – titokban. A végén ezt mondta: Most mondja meg, mi baj van ezzel a dárábal?! [...] Két nap múlva felhívott, és azt mondta: Ná, hádd menjen!”

Még Major Tamás igazgatósága idején, 1962 tavaszán nevezték ki a Nemzeti Színház igazgatóhelyettesének, egyúttal gazdasági igazgatójának

(üzemigazgatójának), de hivatali idejének jó része a székéből május végén távozó Major helyett a színház vezetését átvevő kultúrpolitikus és diplomata, Meruk Vilmos időszakára esett. Feladatkörében ezúttal is fontosnak tartotta a színháztámogató háttérmunka professzionalizálását, sürgette a színházi dolgozók szakmai felkészültségének alapos felmérését, továbbképzésük, illetve oktatásuk megindítását. De szóvá tette a működés kereteit adó, egymásnak ellentmondó jogszabályok korrekciójának szükségét is. Hivatali idejének végére esett a Nemzeti Blaha Lujza téri épületének politikai vezetés által elrendelt lebontása, a színház Nagymező utcába történő átköltöztetésének hálátlan feladata is. A „kilakoltatás” egyénre és a társulatra mért traumáját Kállai Ferenc, a színház akkori tagja évtizedek múlva így idézte fel: „A belakott családiasság helyett rideg, falanszteri világ – így búcsúzott tőlünk az épület. [...] Sok alkohol kellett, hogy átgyuk magunkat a Nagymező utcába. Alig-alig voltunk józanok. Lelkünk, életünk egy darabját veszítettük el.”

Tisztségéből 1965. áprilisban távozott. Meruk Vilmos példája már rámutatott a színházi-kultúrpolitikai vezetői és a színházi csúcsintézmény, a Nemzeti igazgatói széke közötti (bizalmi alapú) átjárásra. Malonyai Dezső pályájában Merukéhoz képest éppen ellentétes irányú mozgás következett be, miután még 1965 folyamán, előbb a Művelődési Minisztérium színházi főosztálya helyettes vezetője, majd 1970. szeptemberben, Biró Gyula helyét átveve, annak vezetője lett.

Programját a „kevesebbet és jobbat” fogalmakkal határozta meg. A nagyszínházi és körzetesített színházi rendszerrel célul tűzte ki a vidéki színházi hálózat racionalizálását, egyúttal az intézményi önfenntartó képesség növelését, mondván, a gazdaságosság megköveteli: „olyan helyeken kell elsősorban játszani, ahol a nagyobb befogadóképesség és a nézők számának növekedése miatt csökkenhet az állami hozzájárulás.” Mindez – megítélése szerint – az urbanizációs tendenciákkal, a színház „városias művészetté” válásával is összhangban állt, a strukturális átalakítástól emellett – az uralkodó kultúrpolitikai felfogásnak megfelelően – a közízlés formálásának hatékonyabb támogatását várta.

A kérdéshez kapcsolódó, a *Kritika* című folyóiratban 1973-ban megjelenő teoretikus igényű fejtegetése az elvárt gazdasági racionalitás, valamint a színpadi művek és (dráma)irodalom meg nem mérhetősége valójában a struktúraalkotó döntéshozó és a nem számszerűsíthető művészeti értéket pártoló színházi szakember dilemmájára mutat rá. Személyes kultúrhatásai révén az úgynevezett szórakoztató és a „katartikus hatást keltő” művek kérdésében is egyensúlyra törekedett, mondván: „nem lehet és nem szabad műfaji különbségtétellel leegyszerűsíteni a minősítés folyamatát.”

Osztályvezetői megbízatása alatt kezdeményezte ugyan a Nemzeti Színházhoz való visszatérését, de erre csak jó fél évtized múlva nyílt lehetősége. 1976. februárban előbb a Vámos László főrendező művészeti vezetése alatt működő Fővárosi Operettszínház igazgatói megbízatását kapta a nyugállományba vonuló Szlovák László helyett, majd 1979. augusztus 1-jétől a Nép-színház (Várszínház) élére került a betegség miatt saját kérésére felmentett Gyurkó László helyét átvéve. Ott a hely adottságaival is meg kellett küzdeni, ami a működési keretek és a művészeti, színpadi tartalom összehangolására különös gondot fordító direktorként nehéz helyzet elé állította: „Ez az épület nem színház. Lehet, hogy a jó szándék annak célolta [...] de ez csak játszási hely [...] kellemes, ízléses a miliő, nagyon jól érzi magát itt az ember, csak dolgozni ne kelljen benne.”

Az általa még a Nemzeti igazgatóhelyetteseként az 1960-as években, Ölveczky Miklós főmérnök NDK-ban szerzett szakmai tapasztalatait adaptálva felkarolt, később a Színház- és Filmművészeti Főiskolára befogadott műszaki vezetőképzésben oktatóként maga is részt vett. *Színházi működéstan* (1977) címmel főiskolai jegyzetet is szerkesztett. Döntő mértékben járult tehát hozzá egy új színházi szakma, a scenikus magyarországi standardjának megalkotásához.

A Nemzetibe végül 1982. márciusban térhetett vissza, amikor „jutalomjáték-ként” az intézmény igazgatójának nevezték ki, ahol 1987-ben Kállai Ferencsel együtt meghirdették a Nemzeti új épületére való, addig tiltott közadakozást. Innen vonult nyugdíjba is 1989-ben. Munkája során több állami elismerésben részesült, többek között megkapta a Szocialista Kultúráért (1958) kitüntetést, a Szocialista Munkáért Érdemérmét (1959), valamint a Munka Érdemrend ezüst fokozatát (1963) is.

Pályája során szinte az 1945 utáni (új) kezdetektől nemcsak alánya, de alakítója is volt a színházszakmai munka környezetét övező változásoknak. Annak strukturális lényegét a következőkben látta: „Az 1945 előtti színigazgatók [...] azokkal dolgozhattak együtt, akikkel akartak, szabad választásuk volt. Nekünk, állami színháziaknak nem. Az egész mostani struktúravita tulajdonképpen ezen alapszik. Nekünk kultúrpolitikai feladataink vannak, a régiek viszont maguk döntötték el, hogy mit játszanak és kikkel.”

A művelődési miniszterhelyettes, majd központi bizottsági kulturális titkár, Aczél György által irányított kultúrpolitika direktívái és parancsuralmi rendje, valamint a színházi szakma és gyakorlati színházirányítás között igyekezett egyfajta pufferszerepet betölteni, eleget téve az észszerűsítés követelményeinek is. Ebben karakterének, kedélyes, olykor lírai megfogalmazásokra is hajló (ezért

bevallása szerint nem egy esetben kapott „Puha vagy, Dezső!” évődő megjegyzést is) fellépésének is jutott szerep. Ugyanakkor szocializációja mellett kulcsfontosságú volt, hogy a színházi professzionalizáció és korszerűsítés folyamatának szinte megkerülhetetlen szereplője lett egy új, idővel nehezen nélkülözhető szakmai támogató vezető- és szakembertípus megteremtésével, képzési kereteinek megalkotásával. Közreműködésére ezért a kultúrpolitikai vezetés is folyamatosan igényt tartott. Még 1987-ben, a Nemzeti vezetőjeként határozta meg helyét a színművészet impulzív világában: „az igazgatás művészete minden művészetek között a legmagasabb rangú: a tehetségek megszervezésének a művészete. Ezzel értek egyet, erre tettem fel a sorsomat.” Nyugállományba vonulása után alkalmi színházszakmai publicisztikákkal jelentkezett. 2004. március 9-én hunyt el.

Irodalom

- Barta András: „Változatos és gazdag javaslatokkal a színházak művészi színvonalának emeléséért...”. Beszélgetés dr. Malonyai Dezsővel, a Művelődésügyi Minisztérium színházi főosztályának vezetőjével. *Magyar Nemzet*, 1971. január 9. 4.
- Boda József: A „demokratikus hadsereg” különleges rendeltetésű erői 1945–1948. In Parádi József (szerk.): *Ünnepi parergák Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 2018. 19–36. Online: http://users.atw.hu/szbrmrttsalutem/Kiadvanyaink/Salutem-5_019-036.pdf
- Garai Tamás: Malonyay Dezső. *Képes* 7, 1987. szeptember 19. 38–39.
- A Ludovikától a Nemzeti Színházig. *Népszabadság*, 2004. március 10. 11.
- Malonyai Dezső: Minősítés vagy ítélet? *Kritika*, 2. (1973), 1. 12.
- Péter Anna: Pécs volt a trambulinom. Dr. Malonyay Dezső színházi pályafutásának kezdetéről. *Új Dunántúli Napló*, 1994. november 19. 11.
- Szeri Árpád: Miként lett Malonyay Dezső katonaszökevényből színházigazgató? I–II. *Tolna Megyei Népiújság – Hétvégi Magazin*, 1996. augusztus 17. 12., 1996. augusztus 24. 9.

Forrás

HM HIM Központi Irrattár. Ti. 63694.

MKR. 'HUNYADI MATYÁS' REALISKOLA NEVELŐINTÉZET.
 1936-BAN ÉRETT SÉGZETT NÖVENDEKEI.

The graduates listed are:

Réfi Tibor	Boly Zoltán	v. Szász Lajos	Dezsi Balázs	Dezsi Béla	Imre Berkovits Ernő	Reverendia Gyula	Károly Gyula	Dezsi Miklós	v. Heim Miklós	Hannona E. Császár	
gr. Berencsik János	Hudspeth Gyula	Zinder Horst	Császár Ödön	Holló Ödön	Sándor Henrik	Dezsi Ernő	Sándor Henrik	Gombóc Gyula	gr. Zichy Miklós	Péteri Gyula	Kalner Ödön
Háfr Péter	Szelesy János	Császár Lajos	Mészáros Géza	Szabó Ödön	Dezsi János	Zsolt Ödön	Dezsi Miklós	v. Heim Miklós	Dezsi Miklós	Török Gyula	
Dezsi Ödön	Ráth Gyula	Tóth Zsigmond	Gerecsényi Miklós	Háfr Péter	Dezsi Ernő	Zsolt Ödön	Tóth János	v. Heim Miklós	Dezsi Miklós	Nagy Zoltán	Holló Gyula
Dezsi Tibor	Szelesy János	Dezsi Gyula	Ujfalvy György	Nagy Béla	Dezsi Ernő	Dezsi Miklós	Dezsi Miklós	Dezsi Miklós	Károly Gyula	Verebély Tibor	Farkas János

Készítette: Bal. L. ...

Mathia Károly

(1902–1961)

Az életrajzi írás Mathia Károlynak, a rendkívül nagy tudású, szerény, a munkája iránt elkötelezett embernek állít emléket, akinek az értékmegőrzés, az értékrementés, a hagyományok továbbvitele, a nyitottság és a megújulás voltak élete vezérlő elvei. Életének legfontosabb állomásait a kőszegi magyar királyi Hunyadi Mátyás reáliskolai nevelőintézet, a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia, Kodály Zoltán és a népzene kutatás, valamint a Magyar Kegyes Tanítórend Budapesti Általános Iskolája és Gimnáziuma jelentették. A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia tanáraként a modern katonapedagógia és az akadémia szellemi életének meghatározó egyénisége volt.

Mathia Károly a Budapesti Tudományegyetemen végzett magyar–történelem–latin szakon (1919–1923), ezzel párhuzamosan a Zeneművészeti Főiskola zeneszerzés tanszakára is járt. Az egyetem elvégzése után először a budai Érseki Katolikus Gimnáziumban, az úgynevezett Rákócziánumban (1924–1928) tanított. Pályafutásának a következő állomása a kőszegi magyar királyi Hunyadi Mátyás reáliskolai nevelőintézet, és végül a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia volt. A második világháború végén, 1945. április 21-én Franciaország területén amerikai hadifogságba esett. Hazaérkezése után, 1947 elejétől a Magyar Kegyes Tanítórend Budapesti Általános Iskolájában és Gimnáziumában tanított magyart, latint, történelmet, angolt, és vezette az oktatási intézmény zenekarát.

A kezdetek, a család és a tanulmányok

Mathia Károly Tivadar Nagykanizsán született 1902. január 13-án. Édesapja, Mathea Károly Mihály ismert és elismert fényképésszmester volt, aki 1861-ben született Eperjesen. A család eredeti neve Mathia volt, de egy anyakönyvi elírás miatt apját Mathea néven jegyezték be. Ő 1925-ben vette fel a család eredeti nevét, és egész életében ezt használta. Az édesapja 1895 májusában Uher Ödöntől vette át a fényképésszműtermet Nagykanizsán. 1900 februárjában, 39 éves korában feleségül vette a nála asszisztensként dolgozó 19 éves Nagy Mária Gizellát. A jómódú polgári családban három gyerek született, 1900. november 1-jén Mathia Károly nővére, Mária, 1906-ban az öccse, Elemér, aki 1915. február 15-én járványos agyhártyagyulladásban meghalt. Nővére a kanizsai Polgári Leányiskola elvégzése után a pozsonyi Felső Kereskedelmi Iskolában érettségizett. 1922. október 26-én feleségül ment Abay (Neubauer) Gyula Károly jogász-közgazdászhoz.

A jómódú család gondos nevelést biztosított a gyermekeknek, idegen nyelveket tanultak, s korán kezdtek zenélni is. Károly első hangszer a hegedű volt, majd zongorázni tanult. A gimnáziumi tanulmányait a nagykanizsai Piarista Gimnáziumban végezte, ahol már ekkor megmutatkozott a zenei tehetsége és szervezőkészsége, 14-15 éves korában piarista diáktársaiból zenekart alakított, és a házi hangversenyeken maga vezényelte az együttesét. Az iskola 1916–1917. és 1917–1918. évi értesítője szerint az iskolai rendezvényeken rendszeresen zongorázott, Tompa Mihály születésének 100. évfordulóján a költő versét vonósnégyesre és férfikarra átírta, az intézet ifjúsági önképzőkörének, a Gyakorló Iskola tisztikarának könyvtárosává választották. Az ekkor induló cserkészmozgalom egyik legtevékenyebb szervezője volt. A gimnáziumban 1919. szeptember 1–3. között, nehéz tanévet követően (influenzajárvány és a protárdiktatúra) jeles eredménnyel érettségizett.

A középiskolai tanulmányai befejezése után, 1919 szeptemberében beiratkozott a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészeti Karára, magyar és történelem szakon tanult, majd később harmadik szakként felvette a latint is. Bekerült a Báró Eötvös József Collegiumba, amelyet az angol szeniori rendszer, valamint a párizsi École Normale Supérieure mintájára hoztak létre annak érdekében, hogy a tehetséges tanárjelöltek tudományos elmélyülését elősegítsék. A kollégium gazdag könyvtárral rendelkezett, és nyelvtanulási lehetőséget biztosított a hallgatók számára, emellett az volt a legfőbb célkitűzés, hogy szaktanárok vezetésével és bevonásával a hallgatók egyetemi képzését is kiegészítsék.

1920-ban Mathia Károly másodéves hallgatóként beiratkozott a Zeneművészeti Főiskola zeneszerzés tanszakára, Siklós Albert osztályába. 1921-ben, miután Kodály Zoltán zenetudós visszatért a Zeneművészeti Főiskolára, nála folytatta tanulmányait. Szorgalma és hihetetlen teherbírása már ekkor megmutatkozott, párhuzamosan tanult és végzett két egyetemen. 1923 júniusában bölcsészdoktorként, háromszakos tanári diplomával (magyar, történelem, latin) és zeneszerzői oklevéllel rendelkezett. Végzés után ösztöndíjjal 1926-ban a londoni, majd 1939-ben a perugiai egyetemre járt, és mélyítette el angol és olasz nyelvtudását.

A nyugdíjba beszámítható négy év polgári szolgálatot tanárként, az állami alkalmazottak, valamint azok özvegyeinek és árváinak ellátásáról szóló 1912. évi LXV. törvénycikk 13. §-a alapján a budapesti II. kerületi Érseki Katolikus Reál-gimnáziumban teljesítette (1924–1928), ahol a cserkészcsapat vezetője és az iskolai ifjúsági énekkar vezetője is volt.

1928. január 1-jétől a vallás- és közoktatásügyi minisztérium az addigi helyettes tanári beosztását rendes tanárrá változtatta. Az iskolában történelmet, latint és angol nyelvet tanított, a Rákóczi Kollégiumban lakott ezen idő alatt. Mathia Károly az egyetemi Szent Imre Kör tiszteletbeli választmányi tagja, az országúti római katolikus egyházközség képviselő-testületi tagja volt. A Cserkészszövetség I. kerületi Intéző Bizottságának és tiszti vizsgabizottságának tagja, és tanulmányi felügyelő volt a Rákóczi Kollégiumban.

A kőszegi évek

1928-ban pályázat útján került a kőszegi magyar királyi Hunyadi Mátyás reáliskolai nevelőintézetbe, ahol rendkívüli szerződötetett tanárként alkalmazták. 1928. október 27-én rendes tényleges szolgálati kötelezettséggel esküt tett. 1929. június 7-ig a m. kir. 2. honvéd utászzászlóaljnál teljesítette a csapatszolgálatot, először karpaszományos utászként, majd címzetes őrzető és címzetes tizedes rendfokozatban. A m. kir. honvéd utász karpaszományos iskolában 1929. június 15-én kiváló eredménnyel teljesítette az elméleti vizsgát, ezt követően 1929. szeptember 18-án a szakaszparancsnoki gyakorlati vizsgát is kiválóan alkalmas eredménnyel tette le.

1929-től főhadnagyi rangban tanított a kőszegi Hunyadi Mátyás reáliskolai nevelőintézetben. Az iskola meghatározó tanáregyenisége volt, ahol magyar nyelvet és történelmet tanított, emellett az ének- és zeneoktatás feladatait is ellátta. Mathia Károly abszolút hallással és páratlan muzikalitással megáldott

kitűnő muzsikus volt. A katonai növendékeiből szimfonikus zenakart szervezett. Mindennap próbáltak, gyakoroltak, külön zenepavilont építtetett, a zenekar tagjait Szombathelyre és Budapestre vitte hangversenyekre. Életre szóló élményt adott nekik.

A rendkívül sokoldalú Mathia Károly az iskolai önképzőkör irodalmi, tudományos, ének- és zeneszakosztályának is a vezetője volt. Emellett részt vett a növendékek gyakorlati képzésében, kiképzésében és nevelésében, a kerékpáros csoport vezetője volt, és gyakorlati kiképzést is vezetett. A nevelőintézetben ünnepeket és rendezvényeket szervezett, az énekkar karnagya, a szimfonikus zenekar karmestere, a zeneoktatás (a növendékek hegedűn, gordonkán, zongorán és fúvós hangszereken való zenetanulásának) irányítója és vezetője volt, és a színházi szertár gondnoki teendőit is ellátta. Az iskolában kiváló volt az oktatás, korszerű a nevelés, jó volt a közérzet, ez Mathia Károly kivételes tanáregyéniségének is köszönhető volt. Az iskola indulója is Mathia Károly szerzeménye, amelyet Kozma Andor költő, műfordító szövegére komponált:

„Hunyadi Mátyás e királyi név,
Emelje most fel mindnyájunk szívét.
Példát e név a múltból ad nekünk,
Hogy a jövőért bizva küzdhetünk.
Mert az igazság, ész, erős a rend,
Nagy-Magyarországot terem.”

Olaszul is kiválóan beszélő tanárként elkísérte a 350 főnyi növendékcsoportot 1933. szeptember 2–16. között az olaszországi útra. A küldöttség a három reáliskolai nevelőintézet (Kőszeg, Sopron, Pécs) legkiválóbb növendékeiből tevődött össze. Az utazás az olasz avantgardisták és balillák magyarországi látogatásainak viszonzása volt, akik korábban két alkalommal jártak Magyarországon. Először 1932. július 21. – augusztus 2. között, amikor a változatos program keretében Balatonlellén töltöttek öt napot, majd ellátogattak a kenyérmezői táborba, ahol a Ludovika Akadémia gyakorlatát tekintették meg. Július 31-én Horthy Miklós, Magyarország kormányzója előtt tisztelegtek Gödöllőn. Az eseményről a *Prágai Magyar Hírlap* és a *Nemzeti Ujság* is tudósított. Második alkalommal 1933. augusztus 2–15. között a Gödöllőn megrendezett IV. Cserkész Világtalálkozóra érkeztek. Az iskola értesítőjébe Mathia Károly *Olaszországi naplóm* címmel írt egy rendkívül olvasmányos beszámolót az utazásról, megemlíti az utazás állomásait, a meleg fogadtatást, amelyben az olaszok részesítették a magyar delegációt. A magyar növendékek ének- és zenekara a vendéglátók

iránti figyelmességéből olasz indulókat játszott és énekelt, a hatalmas siker Mathia Károly érdeme volt. Szeptember 9-én a Campo Duxon Mussolini elé járultak, aki köszöntötte őket:

„Elvárom tőletek, magyar növendékek, hogyha majd hazamentek, társaitoknak és otthonmaradt testvéreiteknek is elmondjátok, amit ma láttatok és hallottatok. Az a barátság, amit én és az egész olasz nemzet a szerencsétlen Magyarország iránt érez, nem üres formalitás, hanem élő valóság.”

Másnap pápai audiencián vettek részt, a Szentatya beszédet intézett a növendékekhez, és megáldotta a Szűz Mária-s lobogót. Szepesvári Béla, egykori községi tanítványa is részletesen leírja háborús naplójában az olaszországi út eseményeit, XI. Pius pápa üdvözlőbeszédét a könyvében.

„Szeretettel köszöntjük magyar fiainkat. Ez a szeretetünk nem mai keletű. Első és tartós köteléke akkor fonódott, amikor történelmetek első nagy fia, Szent István király kapcsolta be nemzetét Krisztus anyaszentegyházába [...]. Szerezzetek magatoknak tudományt, műveljétek ki értelmeteket, hogy tanult férfiak legyenek belőletek. De ugyanakkor ne feledkeztek meg arról, hogy a férfit nem értelmi fölénye teszi férfivá, hanem a szív erényei.”

Az 1934–1935-ös tanévben, a Rákóczi-év kapcsán – a fejedelem halálának 200. évfordulójára emlékezve – az intézeti önképzőkör, ezen belül a Mathia Károly vezette irodalmi, tudományos, zene- és énekszakosztály is megemlékezett a fejedelemről.

Lászay János, az 1942. június 18-án avatott híradó hadnagy *Elvágólag* című könyvében állít emléket Mathia Károlynak.

„A Tanár úr, nagy humanista, magyar irodalomtörténetet tanított, és zenei zsenialitásával meghatározta az egész iskola, később a Ludovika Akadémia jellegét. Kiváló szimfonikus zenekara és énekkara minden ünnepély alapját képezte. [...] a zenekarból összeállított fúvós menetzenekar ugyancsak a díszkivonulások fényét emelte. Vasárnaponként térzenét adtak, és menetgyakorlatot végeztek a főépület előtti sétányokon.”

Az 1940. július 4-én gyalogos hadnaggyá avatott Szepesvári Béla így emlékszik vissza Mathia Károlyra:

„kitűnt gyakorlati sokoldalúságával is, kitűnően sielt, motorozott (versenyszerűen is), vezetőként részt vett a cserkészmozgalomban. Egy csapásra ő lett az intézet polihisztorja. Kiváló, kimagasló egyéniségű, széles műveltségű, modern gondolkodású nevelőtanár lett,

akinek egyénisége rányomta bélyegét az egész intézet életére. [...] Az általa megalakított 90 fős vegyes énekkarban először szoprán, majd alt hanggal énekeltem, a fénykorában 40 tagú szimfonikus zenekarban pedig I. hegedűsként szerepeltem.”

1931. november 1-jén 1926. szeptember 1-jei ranggal a IX. rangosztályban altanárrá, 1938. május 1-jén főtanárrá nevezték ki. 1942. szeptember 1-jén őrnaggyá, 1944. július 1-jén alezredessé léptették elő Mathia Károlyt a személyügyi anyaggyűjtője szerint.

Azt vallotta, hogy a Kőszegen eltöltött tizennégy esztendő életének legszebb, legnyugodtabb korszaka volt.

A Ludovika Akadémián

1938. augusztus 1-jével Mathia Károly áthelyezték a Ludovika Akadémia I. főcsoport létszám feletti állományába tanárnak. A Ludovika Akadémia főtanáráként dolgozott, katonai ügyvitelt, nyelveket és tereptant tanított. Ő volt az akadémia szimfonikus zenekarának karmestere.

Az 1919-ben vitéz dombóvári Révy Kálmán akadémiaparancsnok által alapított Levente-kör 1940-ben vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc akadémiaparancsnok szándékának megfelelően felvette a Zrínyi-kör nevet, a korábban *Ludovikás Levente* kiadvány neve is megváltozott, *Ludovikás Évkönyvre*. A Levente-kör rendeltetése már az alapításkor is az akadémikusok önképzésének előmozdítása, keresztény, magyar szellemben való irányítása és a jellemképzés elősegítése volt. A Zrínyi-kör ezeket a hagyományokat vitte tovább, célja önkéntes alapon, a katonai kiképzéseken kívül az akadémikusok egyéniségének megfelelő, különleges képességeik szerint örömet nyújtó foglalkozások üzése volt.

Mathia Károly a Zrínyi-kör tanárútkaraként színt és életet vitt a Zrínyi-kör munkájába, feladata a *Ludovikás Évkönyvek* összeállítása és szerkesztése volt, ő írta az összefoglaló jelentéseket az adott évben elvégzett tevékenységről. Jó példát mutatott az akadémikusoknak azzal, hogy számos cikk, beszámoló és írás szerzője volt. Megemlékezett a három katonai akadémia részvételéről az 1938. november 11-i kassai és az 1940. szeptember 15-i kolozsvári bevonuláson. A *Ludovikás Évkönyv* Krónika rovata az akadémiai élet kimagaslóbb eseményeit elevenítette fel. A Hőseink rovatban a hősi halált halt és eltávozott egykori ludovikás tisztekről, akadémikusokról emlékezett meg Mathia Károly. A Zrínyi-kör irodalmi, valamint ének- és zenecsoportjának vezetőtanára volt. Az 1942–1943-as tanévi Zrínyi-kör tevékenységéről szóló beszámolója alapján

a legnépszerűbb és legnépesebb ének- és zenecsoporthoz 204, az irodalmi csoportnak 56 tagja volt. A Zrínyi-kör irodalmi és ének-zene csoportjának tagjai előadóként a Borbála-ünnepségek, a magyar szabadságünnepek és díszgyűlések rendszeres résztvevői voltak. Az akadémia ünnepélyein és istentiszteletein a római katolikus kápolnában az énekkar a bal oldali, a zenekar a jobb oldali karzaton foglalt helyet. Mathia Károly karmesteri tevékenységének csúcspontja Beethoven V. szimfóniájának és Haydn búcsúszimfóniájának megszólaltatása volt az akadémiai zenekarral. Az akadémia szimfonikus zenekara 1941–1942-ben számos rendezvényen vett részt a Budapesti Hangverseny Zenekar Beethoven-hangversenyein, a Berlioz-esten, a Beethoven–Rossini-esten a Pesti Vigadóban.

Az énekkar Mathia Károly vezetésével az egyházi és a világi énekek, a katonadalok, katonaindulók területén figyelemre méltó munkásságot fejtett ki. Az akadémikus énekkar a Magyar Vöröskereszt honvéd kívánsághangversenyein, közreműködött az országos Nemzetvédelmi Bizottság ünnepélyén, és lemezfelvételt készített a Rádióban. Fontosak voltak a magyar népdalok, az akadémia népdalmenetelői rendszeresen szerepeltek a repertoárban. A *104 magyar katonadal* című gyűjteményben, amelyet a honvédtisztképző és nevelőintézetekben tansegédletként rendszeresítettek, az összes ludovikás népdalmenetelő is szerepelt. A *Ludovikás Évkönyv*ben jelentek meg Mathia Károly népdalfeldolgozáson alapuló menetelői. A *Horthy Miklós, sejt, haj az akadémikus zászlóalj* menetelője, a *Nincs szebb virág* a 3. akadémikus lövészszázad menetelője, az *Édesanyám rózsafája* a ludovikás menetelő, valamint a *Sírhat az a kislány*, amely a légvédelmi üteg menetelője volt. Mathia Károly komponálta a Szent László- és Szent Borbála-himnusz is.

Az irodalmi csoport akadémikusainak tanulmányai, elbeszélései és költeményei rendszeresen jelentek meg a *Magyar Katonaiújság* képes hetilapban. Megvitatták a színház, a film és a magyar művelődés időszerű kérdéseit, a katonaszemély és a hivatástudat megjelenítését a magyar irodalomban.

Mathia Károly a nevelést és az oktatást tekintette hivatásának. A katonapedagógia egyik legnagyobb feladatának a jellemnevelést tartotta, azt vallotta, hogy az iskola falai között olyan ifjakat kell nevelni, akik gerincesek, őszinték, egyenes gondolkodásúak, szerények, önzetlenségűek, udvariasak és igazmondók. Ezen tulajdonságok kifejlesztésében az ének- és zenekari kultúrát, valamint az irodalmat kiváló eszköznek tekintette. Véleménye szerint a fegyelmesség és jellemre épülő katonaság nevelés célkitűzése: a fegyelmesség (erkölcsi erő), kifogástalan gondolkodású úriember (feddhetetlen gondolkodás) és a hazafias szellemtől áthatott honvédő magyar katonai értékek meghatározó fontosságúak

a katonatiszti jellem kialakításában. Az akadémikusokra Mathia Károly pedagógiai gyakorlata nagy hatással volt.

A Ludovika Akadémián a magyar haderő kiváló tisztjei oktattak, nagy részük harctéri tapasztalatokkal és csapatszolgálattal is rendelkezett. Mathia Károly a Ludovikán meghatározó tanáregyéniség és személyiség volt, tudása, szakmaisága, embersége nagyban hozzájárult a tisztképzés oktató, nevelő és szocializációs feladataihoz. Olyan művelt tiszteket nevelt, akikben erősítette a nemzeti érzést, a hazafiasságot, a hagyományörzés és a hagyományok továbbvitele fontosságát. Az 1930-as években a Ludovika akadémiai nevelés legfontosabb szempontja az volt, hogy az akadémikusokból a magyar királyi Honvédségnek és a magyar hazának önfeláldozó, kötelességtudó, elkötelezett magyar tiszteket neveljenek. Az értékrendben meghatározó szerepet töltött be a trianoni békediktátum igazságtalansága miatti reváns szükségessége. Kiemelt fontosságú volt a hit és a vallás, a Legfőbb Hadúr és a nemzet iránti tisztelet és kötelesség. A becsület, a bajtársiasság, a bátorság, a kötelességérzet, a kitarás, az engedelmesség és az önfeláldozás fontos értékek voltak.

Sokoldalú egyéniség volt Mathia Károly, természetjáró, aki nyári szabadsága idején honismereti kirándulásokra vitte tanítványait. Az akadémián kerékpár- és síkiképzést is vezetett. Az akadémia síkiképzéseiről rendszeresen tudósított a *Ludovikás Évkönyvek*ben. Beszámolója jelent meg az 1942. február 1–17. között Volócon (ma Volovec, Kárpátalja, Munkácsi járás), valamint az 1943. január 9–24. között a tiszaborkúti (ma Kvaszi, Kárpátalja, Rahói járás) Mencsulon, az Északkeleti-Kárpátokban végrehajtott akadémiai síkiképzésről. Élvezetesen írt az első héten végrehajtott bemelegítő gyakorlatokról, a „mazsolákról” (kezdők), a haladókról és a versenyzőkről, a második héten teljes menetfelszerelésben végrehajtott síjáró-gyakorlatokról és az azt követő hírvívőversenyről. Az 1942. februári volóci kihelyezés záróakkordja a történelmi nevezetességű Verecke-hágó és az ezredévi emlékoszlop meglátogatása volt.

Mathia Károly volt a Ludovika Akadémia múzeumőre. A múzeumot a Ludovika múltja iránti tisztelet, az akadémia történelmi hagyományainak megőrkötése és őrzése érdekében Révy Kálmán akadémiaparancsnok kezdeményezésére hozták létre az 1924–1925-ös tanévben. Mathia Károly a *Ludovikás Évkönyv* Múzeum rovatában rendszeresen tudósított a múzeum gyarapodásáról, amely az akadémia történetével kapcsolatos emlékeket gyűjtötte. Az amerikai hadifogságból hazatérő Mathia Károly első útja a Ludovika Akadémia épületéhez vezetett, ahol döbbenetesen látta, hogy a műtárgyak jelentős része eltűnt, a múzeumot feldúlták, és az értékes iratokat szétépték. 1947-ben

a köz- és magángyűjteményekből elhurcolt művészeti alkotások ügyeivel kapcsolatban a miniszteri biztos 178/1947. számú, a Ludovika Akadémia parancsnokságának szóló átíratában az alábbi feladatszabás szerepelt:

„Az elmúlt háború alatt és azóta elhurcolt, elveszett, avagy megsemmisült köz- vagy magán tulajdonban lévő képzőművészeti alkotások (festmény, szobor, rajz, miniatűr, vagy unikum számba menő rézkarc és metszet) számbavételével bízattam meg [...] Felkérem tehát a címet, hogy a tulajdonában volt elhurcolt, elveszett vagy megsemmisült műtárgyait hozzám írásban bejelenteni sziveskedjék.”

A miniszteri biztosnak részletes feljegyzést készített 1947. május 31-én, amelyben felsorolta az akadémia festményeit, szobrait és műtárgyait, többek között egykor a díszteremben található, az akadémia történetében szerepet játszó történelmi alakok: I Ferenc József, József nádor, József Károly Lajos királyi herceg, Mária Ludovika királyné, I. Ferenc, Augusztina királyi hercegné, IV. Károly és Horthy Miklós életnagyságú olajfestményeit. A római katolikus kápolnában is felmérte a károkat, az oltár mögötti, a Magyarok Nagyasszonyát, Szent Istvánt és Szent Lászlót ábrázoló üvegfestmények, valamint Révay Kálmán egykori huszárakadémikus Szent Borbála- és Szent György-festményei tűntek el.

Katonai pályafutása során az akadémikusok/tisztnövendékek nevelése érdekében kifejtett kimagasló teljesítménye elismeréseként számos dicséretben és kitüntetésben részesült. Mathia Károlyt a honvédelmi miniszter 1936. november hó 25-én kelt 32.213/eln.8.-1936. számú rendeletével „A tisztsarjadék nevelése terén kifejtett kiváló és eredményes teljesítményéért” okirati dicséző elismerésben részesítette. Magyarország kormányzója 1937. november 26-án a Kormányzói Dicséző Elismerés látható jelét képező Magyar Koronás Bronzérmet, a Signum Laudist adományozta neki. XI. Pius pápa 1939. február 2-án az „egyházi ének és zene művelése terén szerzett kiváló érdemei elismeréséül” a Pro Ecclesia et Pontifice (az Egyházért és a pápáért) érdemkeresztet adományozta Mathia Károlynak.

1944 őszén a Ludovika Akadémiával áttelepült előbb Körمندre, majd a december 30-án kelt rendelet alapján a németországi Tirschenreuthba, ahova az édesanyja is vele tartott. 1945. április 21-én Németországban amerikai hadifogságba esett. A franciaországi hadifogolytáborokban – Romilly-sur-Seine és Mailly-le-Camp – 1946. március 8-áig tartották fogva. A hadifogolytáborban kiváló nyelvtudása miatt tolmásként és írnokként dolgozott, szabadegyetemet szervezett. Fogolytársai közül többen is feljegyezték, milyen méltósággal viselte a hadifogság körülményeit (idézi: Nemes Ödön).

„Mai helyzetünkben nincs más teendők egyelőre, mint alázatos és bűnbánó lélekkel fejet hajtani nagy szellemeink világos meglátásai előtt és az ismét ránkzúdult nagy történelmi tragédia katarziséban acéllá keményedve várni az új felvonulás kezdetét jelentő isteni intést. Ennek nyomán áldozatos szívvel felkészülni a magyar szellem és közizlés megújulásának boldog tünneperé.”

Az újrakezdés éve a háború után

1946. március 8-án szabadult a hadifogságból, majd zárt szállítmánnyal Komáromba érkezett. Itthon szegénység várta, mert az ostrom alatt a család minden vagyona elpusztult. Kezdetben a hadifogolykonyhán étkezett.

1946. október 22-én a HM állandó igazolóbizottsága előtt – 916/ig. biz. 1946. szám alatt – az igazolása megtörtént. 1946. október 23-án kelt 27.223/el. szü.-1946. számú HM rendelet szerint az 1. számú bizottság mint nélkülözhetőt ellátási igényei meghagyása mellett végelbánás alá vonta, nyugdíjat azonban nem kapott.

Mathia Károly az elbocsátása után különféle egyházi kórusokban énekelt és orgonált. A Maklári Lajos által alapított Kalazancius Kórusnak hosszú éveken át kórustagja, orgonistája, zeneszerzője, szellemi és zenei támogatója is volt. Már 1945 előtt, a hivatásos katonai szolgálata során is írt népdalfeldolgozásokat, katonai menetelőket és egyéb zeneműveket a kőszegi Hunyadi János katonai reáliskolai nevelőintézet növendékei és a Ludovika Akadémia akadémikusai számára.

A hadifogságból hazatérve az újpesti Standard gyár iskolájában dolgozott, majd 1947 elejétől a piaristák Magyar Kegyes Tanítórend Budapesti Általános Iskolájában és Gimnáziumában tanított magyart, latint, történelmet, angolt, illetve vezette a tanintézmény zenekarát. Ez a nagy tudású reneszánsz ember a szerzetesi iskolák államosítása után haláláig a Munkaerő Tartalék Hivatal (MTH) 18. számú Ipari Tanuló Intézetében magyar irodalmat és történelmet tanított. Az ott eltöltött évek alatt az MTH keretében tanári továbbképzési (politikai és szakmai) tanfolyamokon vett részt 1951 és 1955 augusztusában. Tanítványait itt is lenyűgözte az átlagot jóval meghaladó tudásával és előadásaival, élete és magatartása is követendő példa volt a számukra.

A zenetudós – zeneszerző

Mathia életét végigkísérte a népdalgyűjtés és a zeneszerzés. Már az 1920-as évek közepétől népzenei, népdalokat és népszokásokat gyűjtött a trianoni Magyarországon területén. Fontosabbá vált a magyar zenei életben, hogy az ifjúság az idegenből átvett dalok helyett egyre több magyar dalt énekeljen. A Kodály Zoltán előszavával megjelent *101 magyar népdal* című kötet is ezt a célt szolgálta.

Mathia zeneszerzőként főleg kórusműveket, kantátákat, himnuszokat, zenekari műveket, fegyvernemi menetelőket komponált, a leggyakrabban népzenei alagra. Több gyűjteménye jelent meg, 1940-ben a *Hajrá honvéd – Erdélyért! Erdélyi vonatkozású dalok gyűjteménye a magyar katonaszellem szolgálatára*, 1941-ben a Magyar Népművelők Társasága kiadta a *Horthy dalokat*, amelyet többek között Volly Istvánnal együtt szerkesztett. 1941-ben és 1942-ben jelent meg a *104 magyar katonadal* című kötete. A többszöri kiadást megélt *A Magyar Cserkész könyvei* 116–117. számát, a *101 magyar népdal* című kiadványt Bárdos Lajossal és Karácsony Sándorral együtt szerkesztette Mathia Károly. Kodály Zoltán a kötethez írt előszavában a magyar népdal fontosságáról írt:

„Énekelje a magyar fiú idegen népek dalait, énekelje a maguk nyelvén. Így ismeri meg belőlük a népeket, így tanulja meg jobban a nyelvüket, amire eléggé nem igyekezhet. De előbb magunkat ismerjük meg, hogy el ne tévedjünk a világ rengetegében. Ha házat akarunk építeni, hogy ne ártson neki »szakadó eső, árvíz és fuvó szél«, közziklára kell raknunk, nem homokra. A mi közziklánk más nem lehet, mint az ősi magyar dal.”

Ez a kötet a későbbiekben az úgynevezett *Virágos sorozat* (*Nefelejcs, Gyönyvirág, Muskátlí, Rozmaring, Rózsa, Százszorszép, Tulipán, Viola*) kiadását inspirálta. Ebben a sorozatban jelent meg a *Nefelejcs* kötet, amely Mathia Károly saját gyűjtéséből 98 magyar népdalt tartalmazott.

1948-ban a magyar forradalom és szabadságharc népdalgyűjteményét szerkesztette Mathia Károly *Negyvennyolcas dallamok* címmel, megjelentette a *104 magyar népdal-induló. Menetelő dalok honvédeink, ifjúsági egyesületeink és mindenki számára* gyűjteményt. Az előszóban a következőket írta:

„Talál köztöttük az olvasó olyanokat, amelyekből régmúlt történelmi idők hűvös lehelete árad, olyanokat, amelyekből az apái átélte első világháború szele zúg, végül olyanokat is, melyek már a saját életének emlékei közé tartoznak – de mindegyikből az örökkévaló nemzetet alkotó nép szól hozzá elmondhatatlanul mély bánatával, szíveket újító friss humorával, dalokba rejtett valóságérzékeléssel.”

1953-ban a Kodály Zoltán által vezetett Magyar Tudományos Akadémia Népzene-kutató Csoport tudományos munkatársa lett. Mathia Károly több mint hetven kórusművet komponált, amelyek kéziratban, hosszú évtizedekig feledésre ítéelve heverték. 2016-ban Borián Tibor, a Sík Sándor Kamarakórus karnagya a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltárában elhelyezett zenei hagyatékából 73 világi és egyházi kórusművet jelentetett meg *Nézz fel a kézbe* címmel.

Az utolsó évek

1958-ban a felülvizsgálati bizottság rendfokozatának meghagyását javasolta. Az összefoglaló véleményben az alábbiakat írták róla:

„Pártnak nem volt és jelenleg sem tagja. Tudományos Akadémián mint tud. munkatárs dolgozik. Az Akadémia véleményezése alapján a magatartása az ellenforradalom alatt minden tekintetbe (sic!) kifogástalan volt. A M. Népköztársaság hű dolgozójának bizonyult, semiféle (sic!) ellenforradalmi tevékenységet nem fejtett ki.”

Apja 1933. január 20-án bekövetkezett halála után együtt élt az édesanyjával, aki még idősen és betegen is gondoskodott róla. Ő volt a legfőbb bátorítója és kritikusja, minden ügyében bölcs tanácsadója. 1956 májusában meghalt az édesanyja, ez nagyon megviselte, az egyébként is csendes, visszahúzódó Mathia Károly kevés rokonával, nővére Budapesten lakó lányaival és az egyik nagynénjével tartott kapcsolatot. Egész életében nőtlen maradt.

Keresztény elkötelezettsége miatt rendszeresen zaklatták az Államvédelmi Hatóság emberei. 1961. február 7-én a Regnum Marianum és más egyházi csoportok elleni nagyszabású eljárás keretében a politikai rendőrség házkutatást tartott a lakásán. A házkutatás során készült jegyzőkönyv tanúsága szerint lefoglalták a kéziratait és a jegyzeteit, többek között az 1877. évi *Ludovika Akadémia Közlönyét*, a *Zászlónk* folyóirat (a Regnum Marianum havonta megjelent újságja) tizenegy példányát, Bangha Béla két könyvét, valamint a takarékbetétkönyveit. Háború előtti, cserkészettel kapcsolatos kiadványokat is elkoboztak tőle, többek között a *Magyar Cserkész* újság két bekötött évfolyamát. Bár nem indult ellene eljárás, de a házkutatás nagyon megviselte, pár hónappal később agydaganatot diagnosztizáltak nála.

1961. július 1-jén a Szent János Kórházba került, ahol július 19-én halt meg, mindössze 59 esztendő volt. Százak kísérték el utolsó útjára, síremléke a Farkasréti temetőben a 35. parcellában található (35-1-1-71/72).

Temetésén Zsolnay Ágostonné, tanártársa így búcsúzott tőle:

„Aki környezetben élt, jobb lett és boldogabb, mert jókedveddel és derűlátással mindig vigaszt nyújtottál az arra rászorulóknak. Mindenkiben a jót láttad meg, s emberi gyarlóságait meleg szeretettel igyekeztél megérteni vagy szépíteni. Igazi, melegszívű pedagógus voltál, aki sohasem a magad szempontjaid nézted, hanem a gyerekéit, s minden tudással – áldozatoktól sem riadva vissza – alakítottad a jövő generációt becsületes, kötelességteljesítő, hazaszerető emberekké.”

Az egykori tanítványok zarándokhelye lett a temetőben található sírja, tisztelettel adóztak az emlékének, amely bennük élt tovább. A Farkasréti temetőben található síremléket szüleinek emeltette 1959-ben, a művészi tervezés és a gipszmintha elkészítése Kúnvári Lilla szobrász, éremművész érdeme, a megmintázás Titonelli Zoltán kőszobrász, kőfaragó munkája volt.

A nagykanizsai Piarista Gimnázium a hírnevet szerzett diákok között számon tartja Mathia Károlyt is. Az iskola vegyeskara megbecsülése jeléül 1998-ban Mathia Károly nevét vette fel. Születésének 113. évfordulóján a budapesti lakóháza falán, ahol 1946-tól a haláláig élt (XI. kerület, Fehérvári út 23.), 2015. január 16-án a kerületi önkormányzat emléktáblát avatott. A család, az egykori tanítványai és tisztelői is részt vettek a rendezvényen. Az emléktábla-avatásra az unokahúga, Barcza Tiborné Abay Gerda és családja a Petit Real Kiadó segítségével újra kiadta az *Éneklő sziget* című, Mathia Károly szerkesztésében 1950-ben megjelent, később bezúzott angol–magyar nyelvű daloskönyvet. Ezzel tisztelgetek neki és mesterének, Kodály Zoltánnak. A rendezvényen közreműködött a Lágymányosi Bárdos Lajos Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Gimnázium énekkara. Mathia Károlyról Szakály Sándor professzor és az unokahúga is megemlékezett.

Zárszó

A tanáregyéniségek döntő módon befolyásolják a tanítványok életét és pályaválasztását. A kőszegi Hunyadi Mátvás reáliskolai nevelőintézet növendékei/cögerei (a német Zögling, növendék szóból ered), a Ludovika Akadémia akadémikusai és az ott végzett tisztek Mathia Károly nevét említették, aki fontos és meghatározó szerepet töltött be az életükben, a nevelőintézetben, az akadémián, a hadifogságban és az 1945 utáni magyar valóságban is.

A jó tanár az, aki elég bátor ahhoz, hogy megoldja a megoldhatót, elég okos, hogy ne akarja megoldani a megoldhatatlant, és elég bölcs, hogy a kettőt meg tudja különböztetni egymástól. Ilyen volt Mathia Károly is, aki szerette a tanítványait, tisztelte a hallgatók kíváncsiságát, intelligenciáját, önálló gondolkodását. A képességük és a tudásuk kamatoztatására sarkallta őket, hagyta őket szabadon fejlődni, segítette az egyéni, elkötelezett személyiségük kialakulását. Bátorította és támogatta a különleges képességekkel megáldott hallgatókat, akik az akadémián eltöltött évek alatt új, magasabb szintű szakmai és tudományos ismereteket szereztek, az elmélyedés azonban nem csupán a vizsgákra történő felkészülésre korlátozódott, hanem önképzéssel szereztek még több ismeretet és gyakorlatot. Mathia Károly mind a cögereket, mind az akadémikusokat segítette a képességeik mind teljesebb kibontakoztatásában.

Mathia Károly szerény, halk szavú, vallásos, zárkózott egyéniség volt. Egykori tanítványai kivétel nélkül tisztelettel és szeretettel emlékeztek meg róla. Nemes Ödön, az 1942. június 18-án avatott magyar királyi hadnagy így ír róla:

„Szigorú volt, mint tanár megkövetelte a fegyelmet, mint pedagógus a hangvételéből kiérződő mélyen meghúzódo emberi melegsége. Magas humánus műveltsége, szaktárgyainak legmagasabb fokú tudása, népzene kutatói, ének- és zenekarvezetői képzettsége alapján igazi polihisztor volt, aki a tanítás során a katonai tárgyak mellett pótolta azt a hiányt, ami a katonai tantervben nem szerepelt. Egyénisége besugározta a növendékek életét.”

Az 1944. augusztus 20-án hegyivadászként avatott Ruttkay Arnold az *Én* című könyvében is szeretettel emlékezik meg róla: „Tanáraink közül óriásként emelkedik ki Dr. Mathia Károly alakja. Életének teljén 42 éves korában ismertük meg, amikor a Ludovikára kerültünk. Sokoldalú tudásánál, csak szerénysége volt nagyobb.” Budapesti lakása már a Ludovika Akadémiára helyezése utáni években és a hadifogság után is a tanítványai zárandokhelye volt.

Mathia Károlynak jelentős szerepe volt nemcsak a modern katonaeszmény, hanem az új, művelt katonatiszt típusának kialakításában is. Emberség, tisztesség,

hit, fegyelem, szolgálat, a művészet, a zene és az oktatás iránti alázat voltak a vezérlő elvei. Példakép, erkölcsi iránytű volt Mathia Károly a tanártársai és a tanítványai számára is, akik az egyik legkiválóbb katonapedagógusnak tartották.

Irodalom

- Barczáné Abay Gerda: Át- és átvjárta az élet. Ötven éve halt meg Mathia Károly. *Új Ember Magyarország Katolikus Hetilapja*, 2011. augusztus 21.
- Bárdos Lajos – Karácsony Sándor – Mathia Károly (szerk.): *101 magyar népdal*. Budapest, Magyar Cserkészszövetség, 1941.
- Dr. Mathia Károly Személyügyi anyaggyűjtője. HM HIM Központi Irattár. 180/2382. sz. okmánygyűjtő
- Értesítő a Kegyes Tanítórendiek vezetése alatt álló Nagykanizsai Katolikus Főgimnáziumról az 1916–1917. tanévben*. Nagykanizsa, 1917.
- Értesítő a Kegyes Tanítórendiek vezetése alatt álló Nagykanizsai Katolikus Főgimnáziumról az 1917–1918. tanévben*. Nagykanizsa, 1918.
- Kalavszky Györgyi: *Ludovika-album. A magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia története (1808–1944)*. Budapest, Libra Kiadó, 1992.
- Káplán György – Ráskay Pál (szerk.): *A m. kir. honvéd „Ludovika” Akadémia 1941. augusztus 20-án felavatott évfolyamának emlékkönyve*. Budapest, magánkiadás, 1991.
- Kedden érkeznek a fővárosba az avangárdisták. *Nemzeti Ujság*, 14. (1932), 164. 5.
- A kőszegi m. kir. Hunyadi Mátyás reáliskolai nevelőintézet Értesítője 1933/1934*. Szombathely, 1934.
- A kőszegi m. kir. Hunyadi Mátyás reáliskolai nevelőintézet Értesítője 1935/1936*. Szombathely, 1936.
- A kőszegi m. kir. Hunyadi Mátyás reáliskolai nevelőintézet Értesítője 1936/1937*. Szombathely, 1937.
- Kunics Zsuzsa: Mathea Károly (1861–1933), az ismert – ismeretlen kanizsai fényképész. *Thúry György Múzeum*, 2020. június 25. Online: <https://tgy.m.hu/index.php/blog/643-mathea-karoly-1861-1933-az-ismert-ismeretlen-kanizsai-fenykepesz>
- Lászay János: *Elvágólag*. Budapest, magánkiadás, 2008.
- Maklári Lajos: Emlékezés Dr. Mathia Károlyra (1902. február 13. – 1961. július 19.). In Mathia Károly: „Nézz fel a kékbe”. *Kórusművek*. Összeállította: Borián Tibor. Budapest, Károly Design Stúdió, 2016. 11–21.
- Mathia Károly: Olaszországi naplóm. In *A kőszegi m. kir. Hunyadi Mátyás reáliskolai nevelőintézet Értesítője 1933–34. iskolai év*. Kőszeg, 1934. 11–20.

- Mathia Károly: Katonás nevelés – jellemnevelés. In *A kőszegi m. kir. „Hunyadi Mátyás” reáliskolai nevelőintézet Értesítője 1935–36. iskolai év.* Mindszent, 1936. 8–14.
- Mathia Károly: *Hajrá honvéd – Erdélyért! Erdélyi vonatkozású dalok gyűjteménye a magyar katonaszellem szolgálatára.* Budapest, Vitéz Rend Zrínyi Csoportja, 1940.
- Mathia Károly: A „Ludovika” Akadémia sígyakorló-csoportja Volócon. 1942. február 1–17. *Ludovikás Évkönyv*, 1942a. 29–33.
- Mathia Károly: *104 magyar katonadal.* Budapest, Magyar Kórus, 1942b.
- Mathia Károly: A „Ludovika” Akadémia sígyakorló-csoportja. A Tiszaborkút-i Mencsulon 1943. január 9–24. *Ludovikás Évkönyv*, 1943. 29–32.
- Mathia Károly: *Negyvennyolcas dallamok. 48 dal a szabadságharc korából.* Budapest, Magyar Kórus, 1948a.
- Mathia Károly: *104 magyar népdal-induló. Menetelő dalok honvédeink, ifjusági egyesületeink és mindenki számára.* Budapest, Magyar Kórus, 1948b.
- Mathia Károly: *Nefelejcs. 98 magyar népdal.* Budapest, Zeneműkiadó Vállalat, 1955.
- Mathia Károly: *Éneklő sziget. 46 angol népdal.* Kétnyelvű kiadás. Budapest, Petit Real Könyvkiadó, 2002.
- Mathia Károly: „Nézz fel a kékbe”. *Kórusművek.* Összeállította: Borián Tibor. Budapest, Copy Károly Design Studio, 2016.
- Megérkeztek az olasz avantgardisták Magyarországra. Mussolini két fia is köztük van. *A Prágai Magyar Hirlap*, 11. (1932), 165. 1.
- Nemes Ödön: Dr. Mathia Károly alezredes. In Rada Tibor: *A Magyar Királyi honvéd Ludovika Akadémia és a testvérintézetek összefoglalt története (1830–1945)*. II. kötet. Calgary–Budapest, Gálos Nyomdász – Magyar Történelmi Társulat, 2001. 948–949.
- Rada Tibor: *A Magyar Királyi honvéd Ludovika Akadémia és a testvérintézetek összefoglalt története (1830–1945)*. I. kötet. Calgary–Budapest, Gálos Nyomdász – Magyar Történelmi Társulat, 1998.
- Rada Tibor: *A Magyar Királyi honvéd Ludovika Akadémia és a testvérintézetek összefoglalt története (1830–1945)*. II. kötet. Calgary–Budapest, Gálos Nyomdász – Magyar Történelmi Társulat, 2001.
- Ráskay Pál: Dr. Mathia Károly. In Káplán György – Ráskay Pál (szerk.): *A m. kir. honvéd „Ludovika” Akadémia 1941. augusztus 20-án felavatott évfolyamának emlékkönyve.* Budapest, magánkiadás, 1991. 30–31.
- Ráskay Pál – Szabó Zoltán: *A Kőszegi „hunyadi Mátyás” katonaiskola története 1856–1918–1945.* Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 1995.
- Siposné Kecskeméthy Klára: A hazáért mindhalálig – vitéz Szepesvári Béla háborús naplója. *Sereg Szemle*, 10. (2012), 1. 151–164.

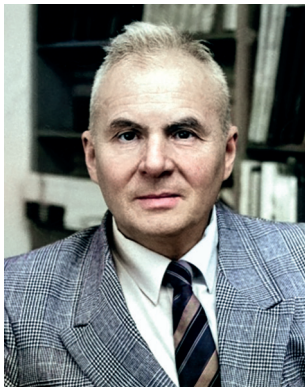
- Siposné Kecskeméthy Klára: Honvédtisztképzés a Ludovika Akadémián. In Anka László et al. (szerk.): *Historia est lux veritatis. Szakály Sándor köszöntése 60. születésnapján*. I. kötet. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet – Magyar Napló, 2016. 123–133.
- Siposné Kecskeméthy Klára – B. Kalavszky Györgyi: *A Ludovika*. Budapest, HM Zrínyi Nonprofit Kft., 2013a.
- Siposné Kecskeméthy Klára – B. Kalavszky Györgyi: Dr. Mathia Károly, a katonai nevelőtanár, a zenetudós, a „reneszánsz ember”, a polihisztor. Életrajzi vázlat. *Honvédségi Szemle*, 141. (2013b), 6. 98–107.
- Siposné Kecskeméthy Klára – B. Kalavszky Györgyi: *A Ludovika egykor és most*. Budapest, HM Zrínyi Nonprofit Kft., 2018.
- Só Bernát: *Én*. Toronto, Vörösváry Publishing Co. Ltd., 1997.
- Szakály Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945*. Budapest, Ister Kiadó, 2011.
- Széll Kálmán: „Különb embert, teljesebb magyart”. A kőszegi katonaiskoláról – történet és emlékezés I. rész. *Vasi Szemle*, 70. (2016), 5. 531–548.
- Szepesvári Béla: „A hazáért mindhalálig”. *Vitéz Szepesvári Béla ny. őrnagy háborús naplója*. Budapest, magánkiadás, 2006.
- Terbócs Attila: Mathia Károly centenáriuma. *Néprajzi Hírek*, 32. (2003), 1–2. 61–66.
- Volly István – Mathia Károly et al.: *Horthy dalok*. Budapest, Magyar Népművelők Társasága, 1941.

Nemeskürty István

(1925–2015)

Nemeskürty Dezső százados reggelente kilovagolt, majd hazatért reggelizni a pécsi Rét utcai házukhoz, „hogya utána a vegyesdandár-parancsnokságra menjen, munkahelyére”. Egy ilyen reggeli alkalommal kisfia, István egy óvatlan pillanatban fölkapaszkodott a ló hátára, és az elindult vele az óvodába, amely előtt nagy csődület támadt. A százados úr kisfia lóháton...

„Ebből a gyerekből katona lesz” – mondta a lovaskaland végén a büszke apa, aki fényképen is megörökítette az esetet. (Persze azért otthon a csizmaszárból előhúzott nádpálcával irgalmatlanul elfenekelte gyermekét.) A nevezetes fotó élete végéig Nemeskürty István íróasztala fölött függött.

Jóllehet az apa, Nemeskürty (eredetileg Grössinger) Dezső hivatásos katona volt, a família tagjainak többsége polgári mesterséget űző középosztálybeliként hordozta vállán az ország sorsát, és mint ilyenek, civilként „szívélyes távolságtartással kezelték” egyenruhás rokonukat. A német eredetű, de a 17. század óta Moson, Sopron és Győr vármegyékben élő családban falusi tanítók nemzedékei váltották egymást, mígnem Grössinger papa dunaalmási gőzhajózási tisztviselőként megismerte, majd feleségül vette a szomszéd falu, Neszmély postamesterének a leányát, nemeskürty Kiss Lenkét. Az ebből a frigyből származó leány polgári iskolai tanárnő, az 1895-ben született Dezső a nagyváradi m. kir. honvéd hadapródiskola elvégzését követően a m. kir. Honvédség hivatásos katonája, a legkisebb gyerek, Sándor kertész lett.

Grössinger Dezső fiatal tisztként megjárta az első világháború keleti frontját, ahol 1914-ben súlyos fejlövést kapott. Sebesüléséből egy év alatt gyógyult fel, ezt követően maga kérte újbóli frontra vezénylését. A budapesti 1. honvéd gyalogezred I. zászlóalj 3. század századparancsnokaként 1915. december 7-én, a Monte San Michele északi lejtőjén, Doberdónál lezajlott olasz betörés során olasz fogságba esett, ahonnan háromszori sikertelen szökési kísérlet után csak 1919-ben tért haza. Előbb Budapesten, a mai Mária Terézia laktanyában szolgált, majd 1928-ban a pécsi vegyesdandár-parancsnokságra helyezték vezérkari tisztnek, 1931-től haláláig a Ludovika Akadémia harcászattanára volt, őrnagyi rendfokozatban.

1921-ben, Neszmélyen ismerkedett meg a Komáromban élő, de Neszmélyen szülőbirtokkal rendelkező Keleti József állategészségügyi főfelügyelő és Ludányi Hérics Róza lányával, Keleti Annával. A marhakórt fölfedező, nagy tekintélyű állatorvos szakember bizalmas viszonyban állt Darányi Ignác miniszterrel, akinek rendszeresen adott tanácsot mezőgazdasági és állategészségügyi kérdésekben. Felesége, a mélyen vallásos, de felvilágosult gondolkodású Hérics Róza műkedvelő színjátszóként egy alkalommal szülőfalujában, Ászáron a szintén ott született Jászai Marival is fellépett Szophoklész *Elektrájában*. Anna lányuk ugyancsak művelt polgárlány volt, aki a Felvidéken önálló szavalóestekkel lépett fel. Trianon súlyos veszteségként érte a családot, 1919 elején a csehszlovák bevonulás elől menekülve el kellett hagyniuk komáromi otthonukat. A családi legendárium szerint Keleti nagypapa, a lelkes magyar hazafi néhányadmagával ekkor alapította meg dacból a Duna magyar oldalán Újszönyből a mai Komáromot. Grössinger Dezső is akkortájt magyarosította nevét az édesanyja családjának szülőfalujából, a Nyitra megyei Nemeskürtből képzett Nemeskürtyre, amikor Keleti Annának udvarolni kezdett.

Nemeskürty Dezső és Keleti Anna 1924 augusztusában kötött házasságot Neszmélyen. A frigyükből 1925. május 14-én született fiúgyermek már a Nemeskürty családnevet viselte, és a keresztségben az István keresztnévet kapta. Márta nevű húga 1928-ban látta meg a napvilágot.

A hívő katolikus értelmiségi családban a gyermek Nemeskürty nyiladozó értelmét, érdeklődését főként irodalomkedvelő anyai nagyanyja és édesanyja formálta. Előbbi adta kezébe negyedik elemista korában Eötvös Károlynak a zsidóság elleni tisztaeszlári vérvádperről a zsidóság védelmében írt, *A nagy per* című művét, mondván, hogy ehhez tartsa magát egész életében. Nemeskürtynek – visszaemlékezése szerint – még hetvenévesen is fülébe csengett a nagymama intelme: „e hazában mindenki magyar, senkit sem szabad üldözni vagy

csúfolni [. . .]. Meg ne halljam, hogy szidod a zsidókat, tótokat vagy akárkiket!” Édesanyja, aki „túl a nyolcvanon is több mint száz verset tudott kívülről”, ültette el benne egyebek közt Jókai és Gárdonyi műveinek szeretetét. A család Pécestt, később Budapesten, a nagyapa Fővám téri hatszobás lakásában színes társasági életet élt, ahol művelt emberek, színészek, tábornokok, értelmiségiek fordultak meg. Pesten gyakran volt vendég náluk a Ludovika parancsnoka, Jány Gusztáv.

Nemeskürty a nyarakat többnyire a neszmélyi falusi idillben töltötte, ahol anyai nagyapja, „hét gyermekének is tágas” nyaralójában ismerkedett a tájjal, a történelemmel, a paraszti élet fáradtságos, de alkalmanként örömteli világával. Ha valamit megkívánt, neki is meg kellett dolgoznia az áráért a napszámokkal együtt. Így tanult meg kaszálni, kapálni, szántani, tehenet fejni, lovak patáját tisztítani, és ami élete végéig elkísérte: a munka, a napszámos, a nálánál idősebb tiszteletét, „főleg, ha kérges a tenyere”.

Egy évtized a katonaiskolákban

Gyermekként nem készült katonának, katonaiskola előtti életét „elveszett paradicsom”-ként írta le egy kései visszatekintésében. Olvasni és tanulni szeretett, otthon Tolsztoj, Csehov, Goethe, Madách történeteit hallgatta édesanyjától, és már elemista korában Petőfit olvasta. Testvérével, Mártával együtt nyelveket tanultak, német és francia kisasszony járt hozzájuk, színházba, hangversenyekre és kirándulni vitték őket a gondos szülők és a rokonok. Nemeskürty nyolc-kilencévesen verseket írogatott, amelyekből egyet a *Tündérvásár* című népszerű hetilap is közölte. 1934-ben édesanyja a bencés gimnáziumba íratta be, ahol sikeres felvételt tett.

Ebből az idilli gyerekvilágból ragadta ki édesapja korai halála 1934 őszén. Az első világháborús fejseb okozta és a hadifogságban szerzett szervi problémákat felerősítette a katonai, politikai eseményektől (Hitler kancellárrá kinevezése 1933 januárjában, a bécsi összecsapások 1934. februárban, a szociáldemokrata és más politikai ellenfelekkel való fegyveres leszámolás Ausztriában, a háborús készülődés) meggyötört idegrendszer.

Az apa halála után a család lába alatt recsegní-ropogni látszott az egész világ, Nemeskürty ezért a polgári tanulmányok helyett a katonaiskolát választotta, jelentkezett a Zrínyi Miklósról elnevezett pécsi m. kir. Honvéd Középiszkolai Nevelőintézetbe. Visszaemlékezése szerint ezzel a döntéssel apja örökségét, korán félbeszakadt életét és pályáját kívánta folytatni. Valószínűleg édesapja

katonai pályafutása is hozzájárult, hogy a közel kétezer jelentkezőből a felvételi eljárás végére azon 28 közé került, aki 1935 szeptemberében Pécssett fölölthette magára az aranygombos kék zubbonyt az álló, piros vitézkötéses keménygallérral és a fekete posztó nadrágot, azaz „cőger” lett. Ez nem melleleg anyagi könnyebbséget is jelentett a családnak, mert a tandíjként (valójában a fehérnemű-ellátásért és a kincstári egyenruháért, az útikészletért, valamint a teljes ellátásért) a tisztgyerekeknek évente csak 116 pengőt, az árváknak még ennek is a töredékét kellett fizetniük.

Amikor Nemeskürty 1935-ben, matróruháas kisfiúként, tízévesen bevonult a pécsi Szigeti út 100. alatt álló, Alpár Ignác tervezte honvéd kadétiskolába, amelynek főépülete előtt a szigetvári Zrínyi Miklósnak a Zsolnay porcelángyárban készített eozin mellszobra állt, az intézmény katonai jellege a trianoni békeszerződés tiltó rendelkezései miatt még rejtve volt. Az ott tanító tiszteket még tanárnak, főtanárnak, tanácsnoknak, főtanácsnoknak nevezték, a gyakorlatokat cserkészkirándulásnak álcázták. Ez 1937-től változott meg, az iskola ekkortól a magyar királyi Zrínyi Miklós Honvéd Reáliskolai Nevelőintézet nevet vette fel, a tisztikar ismét katonai rangján szerepelt. Az intézmény egészen az 1942/43. tanévi átszervezésig (amikor is gyalogsági hadapródiskola lett) őrizte a K. und K. idők katonai hagyományait és szigorú „keménygalléros nevelési szellemét”. (Ez Nemeskürty kifejezése.) Az intézményben katonai jellegű fegyelem és szolgálati rend uralkodott, a délelőtti tanítást délután szoros napirend szerint szabályos katonai kiképzés (lövészet, fegyverismeret, térképismeret és tereptan stb.) követte. Oktatási szempontból az iskola lényegében reálgimnázium volt. Két idegen nyelvet kellett tanulni (ebből a németet mindenkinek kötelezően), erős volt a természettudományi és a matematika-, fizikaoktatás, de fontos tantárgynak számított a rajz és a torna is, valamint a vívás. A katonai reáliskolák nem pusztán az oktatás és a katonai előképzés színterei voltak, a nevelésre is nagy hangsúlyt helyeztek. A Zrínyi 1935/36. évi értesítőjének egyik tanárszerzője a nevelés fő célját és nehézségét abban látta: „Meg kell törni az akaratot, de úgy, hogy a cselekvőképességből ne veszessen el semmi. [...] A katonai nevelés célja, hogy a gyermek úgy és azért tanuljon meg engedelmeskedni, hogy majdan parancsolni is tudjon.” Mindez párosult az intenzív vallásos és hazafias neveléssel: amelynek eszközei voltak az ünnepek, szónoklatok, olvasmányok és filmvetítések. Minden ünnepélyesebb eseményen egy növendék elmondta a Zrínyi-fohászt: „Adassék tisztelet a katonaeszménynek. A hazáért megdicsőültek szelleme töltson el, és a magyarok istene segítsen meg minket!”

Nemeskürty nyolc éven át járt a Zrínyibe. Magaviselete és rendszeretete mindvégig kitűnő volt. A német nyelv mellett az olaszt tanulta, ezekből éppúgy kiválóan megfelelt, mint a magyar és a történelem, a földrajz és a mennyiségtan tárgyaiból. Az 1938/39. évi osztályrangsorban a 12. volt. Szeretett tanulni, saját elmondása szerint inspirálta őt, hogy naponta bizonyítani kellett testi és szellemi képességeiket. A Zrínyiben magáévá honosított etikai normák egész életét végigkísérték, meghatározták. Utóbb, már közíróként, ezt vetítette ki a történelemre, ezt kérte számon történelmi munkái főszereplőin. Ezeket az esztendőket, a zrínyis szellemiséget így írta le az *Elrepült a gyors idő* címen 1998-ban kiadott számvetésében:

„Mégis nagy szerencsémnek tekintem, hogy tízévesen, 1935 őszén katonaiskolába kerülhettem. Mint amúgy is könyveket bújó fiú, apám halála után, mely mélyen lesújtott, emberkerülővé komorodtam. Pécssett kiűzték belőlem a búskomorságot, és »gatyába ráztak«. Sportoltam, egészségesen éltem, az irodalomról sem kellett lemondanom [...] tény, hogy tisztelni tanultuk Szerb Antalt, irodalomtörténetéből készültünk érettségire, s volt olyan parancsnokunk, aki Szabó Dezsőre esküdött. Volt, aki viszont Veres Péterhez íratott velünk levelet [...] Magyartanárom egy szép napon kezembe nyomott egy kéziratcsomót: olvassam el, s mondjak róla véleményt. Sógora uradalmi intéző, történelmi tárgyú ifjúsági regényt írt, beküldené egy pályázatra, de vajon tényleg jó-e? Nagyon tetszett, meg is indokoltam. Ez a kézirat volt *A koppányi aga testamentuma*, Fekete István regénye. A pécsi katonaiskola, mely Ausztria–Magyarország mindössze két honvéd hadapródiskolája közül az egyik volt (a másik Nagyváradon, ahová édesapám járt), amelyet oly jelesek végeztek el, mint például Krlezsa Frigyes, akinek nevével magam is találkoztam a végcéablak párkányára firkantva (a világirodalom Miroslav Krlezsának ismeri őt), tudatosan pártolta a művészeteket, mert parancsnokaim felfogása szerint a magyar katona önértetét az irodalom, Balassi, Zrínyi, Bessenyei, a két Kisfaludy ismerete csak növeli. Az épület homlokzatán ez állt: »*Armis et litteris.*« (Fegyverrel és tudománnyal.) Rendszeresen jártunk színházba [...] A folyosókon a képzőművészet történetének remekei sorakoztak reprodukciókban, rövid magyarázatokkal [...] A dísztermet, díszlépcsőházat Zrínyi Miklós életének epizódjait ábrázoló freskók díszítették. Rendszeres filmvetítéseken már akkor (!) elmagyarázták a filmesztétikát, a növendékek zenekara pedig klasszikusokat és kortárs magyar zeneszerzőket tanult be.”

Mire elérkezett az 1942/43-as tanév, már javában zajlott a világháború. Az utolsó tanévre rányomta bélyegét a régi katonai nevelőintézet-típus megszüntetése és a 2. magyar hadsereg pusztulásának híre. A háború a fegyvernemválasztást is meghatározta, legtöbbször a korszerű fegyvernemekhez, a gyorsalakulatokhoz kívántak kerülni. Nemeskürty minden bizonnyal a családi hagyomány (az életét a dunai hajózásban és hajózásért eltöltött apai nagypapa) hatása és a Horthy Miklós iránti személyes tisztelet miatt a folyami erőkhöz jelentkezett.

1943 májusában, a jeles érettségi vizsga utáni napon, azonnal be kellett vonulnia a magyar királyi Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémiára, a Hűvösvölgybe, ahol gyorsított folyamór-szakkiképzést kaptak: már szeptemberben a másodévbé léptek, 1944. január 1-jétől a nyár végéig pedig a harmadik évfolyamot végezték el. 1944 nyarán légvédelmi lögyakorlaton, Eszterháza és Fertőszentmiklós között amerikai bombázókat lőttek le az ütegek, a műszakiak feladata lett a lelőtt amerikai pilóták kimentése és fogolytáborba kísérése. Októberben Gyömrő határába vezényelték őket harckocsiárkokat ásni, majd visszatérve, a Ludovikán éltek át Budapest bombázását.

Frontszolgálat és hadifogság

Miután a honvéd műszaki akadémiát az 1944. évben „igen jó” eredménnyel elvégezte, Nemeskürtyt társaival együtt 1944. november 15-én a folyami erőknél csapattisztí szolgálat ellátására alkalmasnak nyilvánították, és hadnaggyá avatták. Ám szinte ezzel egy időben a nyilas vezetés a folyamórséget, mint a kormányzóhoz hűséges erőt, egy tollvonással feloszlatta, és tagjait áthelyezték a gyalogsághoz. Így neki is le kellett tenni a folyamór-egyenruhát, amit degradálásként élt meg. Ezután a Ludovikával együtt Körmentre települtek, ahonnan Nemeskürtyt november 23-án Németországba, a Berlin melletti Döberitzbe küldték egy magasabb fokú katonai továbbképző tanfolyamra, ahol sokat tanult. Emellett tanúja lett Berlin irtózatoss bombázásának és végnapjainak. A továbbképzés végeztével, kalandos hazavonatozást követően, 1945 áprilisában a Lóskai Ferenc tábornok vezényelte csallóközi 9. hadosztály kötelékében megszervezett rohamzászlóalj aknavető szakaszparancsnokává nevezték ki. Részt vett a Szenc körüli utóvédharcokban, amelyek során alakulatuk sikeresen visszavonult Ausztria területére, Passau környékére. Ott néhány fiatal tisztel közösen úgy döntöttek, hogy elindulnak jelentkezni eredeti fegyvernemüknél, a Linz mellett horgonyzó dunai flottillánál. Hajmeresztő kalandok után el is érték azt, ám annak nyilas parancsnoka szökésért letartóztatta és a Körös nevű kiképzőhajó horgonyhelyiségébe záratta őket. A halálos ítélet végrehajtása előtt amerikaiak ütöttek rajtuk, és így megmenekülve, 1945. május 5-én amerikai hadifogságba kerültek.

A Duna jobb partja amerikai megszállás alatt volt, a bal part Passautól 10–20 km-rel lejjebb a szovjet hadsereg alá tartozott. A szovjetek által elfogott magyarokat Szibériába, szovjet lágerekbe vitték, míg az amerikaiak nem kezelték őket igazi fogolyként. Felügyelet alatt álltak ugyan, de sportolhattak,

ellátást kaptak, kisebb feladatokkal is megbízták őket, például az amerikai tisztek sétahajókázni vitették magukat velük. Nemeskürty közben szerencsésen túlélte egy súlyos fertőző betegséget (valószínűleg tífuszt), és megtanult angolul. Végül öt hónap hadifogságot követően a magyar műszakiakat és flottillásokat a Dunába robbantott passauai híd roncsainak eltávolításában való közreműködésük jutalmaként, 1945. október 5-én amerikai katonai kísérettel hazaszállították Magyarországra. Itt október 10-én jelentkezett a budapesti 1. honvédkerületi parancsnokságon, ahol az igazolóbizottság alapos kikérdezést követően „igazoltnak” nyilvánította. Pár hét múlva behívták a Honvédelmi Minisztériumba, ahol felajánlották, hogy lépjen be a demokratikus honvédségbe. „Miért lépjek be, hát az vagyok, nem?” – kérdezte. Nem osztották be sehova, és még egy esztendeig kapta a hadnagyi fizetését, bár bejelentette, hogy beiratkozik a bölcsészkarra, mert tanár kíván lenni. Szolgálatból való elbocsátására az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében, „ellátási igényének meghagyása mellett”, 1946 szeptemberében került sor.

Ördögi kísértetek

Nemeskürty még 1944 nyarán, egy siófoki vitorlaskiképzés során összeismerkedett Bohuniczky Szefivel, a kor kedvelt írónohéjével, akinek csöndes, fanyar humorú írásait (*Az esztergomi hitbizomány, Három év*) már korábban olvasta. A Balaton felett szálló Liberátorok és kéttörzsű vadászgép kísérik szolgáltak háttérként beszélgetésükhöz. Az író egy ponton nyomatékkal azt mondta: „hagyja fiam, a katonaságot... Ugye megígéri, hogy abbahagyja? Nem való ez magának.” Ez az élmény is ösztönözte, hogy azt a régóta dédelgetett álmát, hogy író és tanár legyen, megvalósítsa. 1946-ban beiratkozott a Pázmány Péter Egyetem Bölcsészettudományi Karára, magyar–olasz–művészettörténet szakra. Irodalomtörténetet Horváth Jánostól, Alszegehy Zsolttól és Turóczy-Trostler Józseftől tanult. Lukács Györgynél és Kornis Gyulánál filozófiát hallgatott, a művészettörténetet Gerevich Tibor oktatta. 1947-től kezdődően első írásai is megjelentek a Sík Sándor szerkesztette *Vigilia* című katolikus folyóiratban egyebek közt Mándy Iván, Rába György, Tamási Áron és Rónay György kötetéről. Bár Nemeskürty lelkesen és jól tanult, 1948-tól baljós jelek mutatták, hogy Ludovikát végzett édesapja és saját katonai pályafutása miatt osztályellenség lett. Szemére vetették azt is, hogy klerikális folyóiratokba írogat. 1950 júniusában végbizonnyítványt is csak Király István, akkor fiatal kommunista egyetemi oktató

jóindulatából kapott, aki bár azt az utasítást kapta, hogy meg kell buktatnia őt, háromnegyed órás vizsgáztatást követően aláírta a szigorlatát.

Az ifjúságot ezzel a pedigérével természetesen „nem ronthatta meg”, ezért egy ideig rendes tanári állást sem kapott. Ez azonban nem érte készületlenül, mivel már 1946-tól kezdődően magának kellett gondoskodnia megélhetéséről. Az egyetem mellett tanítványokat korrepetált, könyvügynökösködött, előkelőségek budai kertjeit gondozta, éjszakai munkát vállalt egy kőbányai sör- és szeszfőzdében. 1946 őszén pedig az egyetem mellett elvégzett egy konzervipari szaktanfolyamot, hogy alkalmasint átvehesse anyai nagyapja neszmélyi családi szeszfőzdéjét. 1947-ben a szakmunkásoklevél birtokában megkapta az engedélyt egyéni vállalkozóként a szeszfőzde üzemeltetésére, azzal a feltétellel, hogy helyben kell laknia. A neszmélyi kis manufaktúra hamarosan jól jövedelmező üzem lett: telente a bor- és gyümölcsstermesztő parasztok ceفرéjét és a tágabb környéken olcsón felvásárolt gyümölcsöt főzte ki. 1948-ban Nemeskürty már minden gyümölcsfajtából készített pálinkát, és szeszfőzdéjének olyan híre lett, hogy még Dobi István országgyűlési képviselő, 1948-tól az ország miniszterelnöke is nála főzetett.

Nemeskürty 1949. március 27-én megnősült, a Bakáts téri templomban a család jó barátja, Horváth Sándor világhírű Domonkos-rendi hittudós adta össze a berlini születésű, német származású, de magyarországi iskolába járt Illés Harriettel, akivel még 1943 karácsonyán ismerkedett meg. 1949 végén államosították a neszmélyi szeszfőzdét, így mire 1950-ben megkapta a tanári diplomáját, friss házasként munka és jövedelem nélkül maradt.

Ekkor egy szerencsés véletlen folytán György Júlia orvospszichológus Hegyhát úti fiúnevelő intézetébe került nevelőnek. Zsidó árvák, a Rajk-, a Pálffy- és a Magyar Közösség-per áldozatainak szülők nélkül maradt gyermekei között tanulta meg, hogy a türelem, a nyugodt erély és a szeretet együtt képes a gyermeket formálni. György Júlia, a kiváló pedagógus mellett ott nevelősködött akkor Csernus Tibor későbbi neves festőművész, Szedő Dénes Ferenc-rendi szerzetes, elkergetett rendházfőnök és egy rövid ideig Pilinszky János is. 1951 tavaszán azután megszüntették a gyermekotthont, Nemeskürtynek újból állás után kellett néznie. Rádadásul február 20-án elvették tiszti rendfokozatát, és horthysta reakcióként tartalékos honvéddá fokozták le. A reménytelennek tűnő helyzetben egy ismerős sietett segítségére. Azzal a feltétellel, hogy megtanul oroszul, Nemeskürtyt beajánlotta a IX. kerületi tanács oktatási osztályára orosz nyelvtanárként. Föl is vették, és 1951-ben a rettegett hírvé Illatos úti általános iskolába helyezték. Beleszóppent a munkásosztályba. A harmadik elemitől fölfelé valamennyi osztályban tanított, esténként pedig kérges kezű felnőtteket írni-olvasni. Reggel hat és hét óra

között a Soroksári úti Magyar Gyapjúfonó és Szövőgyár igazgatóját és párttitkárát korrepetálta magyar helyesírásra és fogalmazásra, akik tanulatlan munkából lettek vezetők. A katonamúlt és a György Júliánál tanult módszerek segítségével azonban megszelídítette a gyerekeket, és néptanítóként sikeresen helytállt. Eközben szorgalmasan tanult oroszul a pedagógiai főiskola kihelyezett tanfolyamán, és 1952 júniusában megszerezte az orosz nyelvtanári oklevelet. Ebben az évben született egyetlen gyermeke, Harriet.

Az 1953. esztendő már a Mester utca 67. szám alatt működő általános iskolában érte. A tanítás mellett elvállalta az ottani irodalmi és színjátszó szakkör vezetését. Megtanulták és előadták Bornemisza Péter eredeti, régi magyar (meglehetősen nehéz) szövegű *Elektráját*, ami sikert aratott nemcsak a környékeliek, szülők és ismerősök, de meghívott íróvendégei körében is. Nemeskürty választása nem véletlenül esett Bornemisza darabjára, hiszen első tudományos dolgozatát 1951-ben Bornemisza *Őrdögi kísértetek* című munkájáról írta, s akkoriban induló tudományos érdeklődésének és tudósi pályájának egyik legfontosabb szereplője – egykori professzorának, Horváth Jánosnak az ösztönzésére – Bornemisza Péter lett. Később több, a régi magyar irodalomtörténészek által elismert tudományos közleményt, könyvet is megjelentetett róla.

1954-ben újabb, immár sokadik váratlan fordulat történt pályafutásában, behívták a Honvédelmi Minisztérium Politikai Főcsoportfőnökségére, ahol katonai tapasztalatokkal rendelkező, a katonai szakkifejezéseket ismerő nyelvtanárokat kerestek a Műegyetem akkor megszervezett Hadmérnöki Karára. Óriási meglepetésére elfogadták bolyais oklevelét, „horthysta” múltját, és polgári alkalmazottként fölvettek nyelvi lektornak és irodalomtanárnak. Ettől kezdve két évig a Lónyai utcai református gimnázium tömbjében helyet kapott hadmérnöki kar megbecsült oktatója lett, jó fizetésért. Nem tagadta meg érdeklődését, népművelő hajlamát, ott is irodalmi kört szervezett. Ezt a nyugodt időszakot kihasználva több tudományos dolgozatot írt a régi magyar irodalom egyes alkotóiról, Bornemisszáról és Balassi Bálintról, a Magvető Kiadó számára összeállított egy kis kötetet is Bornemisza Péter műveiből, és a *Nagyvilág* című, akkor induló folyóiratban korábbi filmkritikái folytatásaként egy filmelméleti tanulmányt is megjelentetett: *Laokon, vagy irodalom és filmművészet határaitól*.

1956-ban a 200 ezer fős néphadsereg gyors létszámcsökkentésével párhuzamosan az önálló hadmérnökképzést is megszüntetésre ítélték. Az ismét állás nélkül maradt Nemeskürtyt Csanádi Imre költő és kiadói szerkesztő, akivel a *Vigilia* körül tömörülő írók társaságában ismerkedett meg, beajánlotta Hegedűs Géza igazgatónak a Magvető Kiadóba lektornak. Ott Abody Bélával, Hegedűs Gézával

azok közé tartozott, akik a szellemi ellenállást választva, olyan szerzők munkáját törekedtek megjelentetni, akik korábban be lettek tiltva. Az alatt a rövid időszak alatt (1956–1957 folyamán), amíg nem működött a cenzúra, közel száz kitűnő könyv jelent meg a különböző hazai kiadóknál. A Magvetőben kinyomtatták például Szabó Dezső egyik kötetét, Nemeskürty szerkesztésében antológiát fiatal íróktól (egyebek közt Csurka István, Galgóczy Erzsébet, Hernádi Gyula írásai szerepeltek benne), és ő javasolta, egyengette barátja, az egykori kőszegi cőger Ottlik Géza *Iskola a határon* című remekművének kiadását. Emellett olasz műveket fordított magyarra, filmelméleti tanulmányokat és kritikákat írt, és ekkoriban fejezte be Bornemisza-monográfiáját, abból kerekedett ki *Bornemisza Péter az ember és az író* címmel 1956 őszén megvédett kandidátusi disszertációja. Nem exponálta magát az októberi–novemberi eseményekben, visszavonultan élt, külvárosi lakásukban azonban rendszeresen összejöttek olasz és magyar írók, filmesek, történészek, ami nem volt veszélytelen azokban az időkben.

Az irodalmi és a művészeti életben az 1956 utáni megtorlást Marosán György irányította. A péknek is csapnivaló, műveletlen, szélsőséges bolsevik álláspontot képviselő Marosán vezetésével számos írórt lecsuktak, kiadóvezetőt elmozdítottak (többek között Hegedűs Gézát is), helyükre pártkádereket ültettek. Ezt az időszakot a Nemeskürty család számára is az állandó számonkéréstől, az elhurcolástól való szorongás és az anyagi gondok jellemezték, ami csak 1959-ben ért véget.

A filmművészet vonzásában

A forradalom utáni magyar filmgyártás és az ország elszigeteltségének csökkentése érdekében 1959-ben a pártban elhatározták a filmszakma korszerűsítését és átszervezését, új, fiatal tehetségek filmhez juttatásának engedélyezését. A film-főigazgatóság vezetői a rivalizáló rendezői csoportok egyik prominense helyett ekkor a filmelméleti tanulmányaival és filmkritikáival már komoly nevet szerzett, de kívülállónak számító Nemeskürtyt kérték föl egy új filmműhely, a Budapest Filmstúdió vezetésére. A korlátozott pluralizmus háttérében az a változás húzódott meg, amely a magyar kultúra irányításában állt be. A párton belüli hatalmi irányzatok küzdelme nyomán 1959-re a kulturális élet felügyelete a pragmatikus, az irodalmi életet ismerő Aczél György kulturális miniszterhelyettes fennhatósága alá került, aki az értelmiséggel valamiféle kiegyezésre törekedett. A kultúrpolitikus figyelmét a magyar írók terelték Nemeskürtyre. Aczél később egy beszélgetés során megbizonyosodott arról, hogy az egykori ludovikás nem áll

ellenségesen a rendszerhez. Arra a kérdésére például, hogyan lehet, hogy horthysta létere a forradalom idején nem vett részt a harcokban, Nemeskürty azt válaszolta, pontosan azért, mert Ludovikát végzett, tudta, hogy a forradalom győzelme a szovjet hadsereg jelenlétében katonailag lehetetlen, és tömeges mártíromságot nem szabad vállalni. Ez az együttműködés, az aljas megalkuvást elkerülő okos kompromisszum a hatalommal, az Illyés Gyula-féle „életben maradás” a haza érdekében, vezette Nemeskürtyt az 1960-as évektől a pályáján.

Így történt, hogy 1959. április 1-jétől a kiadói szerkesztést fölcserélte a filmkészítés és -gyártás gyötrelmesebb világával, amelyben stúdióvezetőként huszonhat éven át meghatározó szerepet játszott. A Budapest Filmstúdióban (amely többszöri átszervezés, átnevezés után 1976-tól a Mafilm „Budapest” stúdiója néven működött) irányítása alatt 160 egész műsort betöltő játékfilm készült. A kezdeti politikai bizalmatlanságot és nehézségeket elhárítva, fokozatosan megvalósította elképzeléseit: a rendezőket alkotóként bevonta a forgatókönyv elkészítésébe, addig be nem mutatkozott tehetségeknek adott lehetőséget forgatókönyvíróként, operatőrként, rendezőként. Törekvései eredményeként rendezhetett játékfilmet nála a fiatal Jancsó Miklós, Várkonyi Zoltán, Szinetár Miklós, Kézdi-Kovács Zsolt, Szabó István, Koltay Gábor, Gothár Péter, Bereményi Géza és még lehetne sorolni, operatőrként az ő stúdiójában tűnt fel Sára Sándor. Több mint húsz elsőfilmes pályája indult az általa vezetett stúdióból. Olyan alkotások születtek Nemeskürty támogatásával és közreműködésével, mint Várkonyi Zoltán rendezésében *A kőszívű ember fiai* (1965) vagy az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* (1966), valamint az *Egri csillagok* (1968), Jancsó *Szegénylegények* (1965) és *Csillagosok, katonák* című filmje (1967), a Fábry Zoltán nevével fémjelzett *Ötödik pecsét* (1976), Mészáros Márta: *Napló gyermekeimnek* (1982), a Koltay Gábor rendezte *István, a király* (1983), hogy csak néhányat soroljunk ezek közül. Jó néhány film – például az *Egri csillagok* – forgatókönyvét is ő írta. A Budapest Filmstúdió vezetőjeként ő felelt a magyar játékfilmgyártás negyedéért, egy időben feléért. Számos nemzetközi fesztiváldíjat nyertek filmjeikkel, több filmfesztiválon maga is meghívott zsűritag volt. 1985-ben azután áthelyezték a Magyar Filmintézetbe igazgatói beosztásba, onnan ment nyugdíjba 1987-ben.

Olthatatlan érdeklődése a filmművészet iránt gyermekkorából eredt, moziba édesapja vitte el először. Saját szavai szerint 1939 januárjában, tizenhárom és fél éves korában kezdte vezetni a látott filmek naplóját, 1955-ig azt is feljegyezte, mely napon, sőt eleinte, hogy mely moziban látta a filmet. Magyarországon elsőként írta meg a magyar film történetét (1965). Ezt a könyvét angolul, németül, oroszul és lengyelül is kiadták. Majd egy tucat kötetet írt a hazai és a nemzetközi

filmművészet témáiban (például Fábry Zoltánról, Federico Felliniről, a filmművészet új útjairól stb.), és számtalan cikket, tanulmányt, szöveggyűjteményt publikált a filmelmélet új törekvéseiről, forgatókönyvekből köteteket adott ki. A hazai filmkritika és filmesztétika történetének elkészítéséért 1966-ban elnyerte az irodalomtudomány doktora címet. Filmes tevékenységéhez kapcsolódó gazdag hagyatéka a család adományaként 2022-ben a Filmarchívumba került.

Egy moralista lázadása – kíméletlen szembenézés a magyar múlttal

Nemeskürty már elemista korában elkezdett verseket írni, majd az 1940-es évektől novellákat, az 1950-es évektől film- és irodalomkritikát, tudományos értekezéseket és tanulmányokat. Legnagyobb hatású műfaja azonban a történelmi széppróza lett, amelynek születéséről így emlékezett *A „regényes” történelem* című írásában:

„idejekorán rádöbbenhettem: sose lesz belőlem költő, legföljebb versfaragó. Akkor viszont inkább a próza. De miféle próza? Úgy gondoltam, ifjúvá cseperedve, hogy az irdatlan mennyiségű regényhalmaz tömegéből csak olyan műfaj emelkedhet ki, amilyent még nem műveltek, vagy elvéte műveltek [...]. Így született meg bennem az elhatározás: fel kellene eleveníteni a Zrínyi, Bethlen, Bessenyei művelte elmélkedő-tanító történelmi elbeszélő tanulmányt, amely nem regény, hanem történelem, de nem tudós köntösben, viszont a szó művészi erejével előadva. [...] Így határoztam el magam, hogy közreadom a magyar történelem általam fontosnak ítélt mozzanatait a magam értelmezésében [...]. Ezen belül is az érdekelt, hogy a) milyen és hányféle kínálkozó döntési lehetőség közül választotta valaki (államférfi vagy maga a nemzet) éppen azt, amit? b) ugyanakkor, amikor valami történt, mi történt másutt? Vannak-e országoktól független, közös indítatású cselekvések, és ha igen, miért, melyek azok?”

A Nemeskürty által az 1960-as évektől művelni kezdett történeti (történelemlről szóló) széppróza gyökerei tehát a fent említett régi magyar irodalmi forrásokból táplálkoztak, és marxista elméletirók, Lukács György, Antonio Banfi és Antonio Gramsci történelemfelfogására támaszkodtak, akik szerint a történetírásnak magyaráznia, értelmeznie kell a történelmet. A döntési lehetőségek sorra vételével a történetíró „teljesíti a történetírásnak azt a feladatát, hogy – Antonio Banfi szavai szerint – etikai irányt is adjon cselekvésünknek, ezzel pedig nem tesz egyebet, mint a ma emberét, a ma olvasóját igazítja el, saját jelenkorbeli felelősségére figyelmeztetve”.

Nemeskürty utóbb vakmerő vállalkozásnak nevezte „az olvasóval együttgondolkodva élni át múltunk legkritikusabb pillanatait. Ráadásul a filmstúdió-munka

nagy odafigyelést kívánó, első eredményeivel párhuzamosan”. A magyar történelmet feldolgozó, közel tíz kötetből álló sorozata maradandó, máig tartó hatást gyakorolt a magyar történelmi tudatra. Ennek a könyvfolyamnak legelső, s mindjárt óriási visszhangot kiváltó darabja az 1526–1541 (Buda török kézre kerülése) közötti tizenöt év történetének elbeszélése volt *Ez történt Mohács után* címmel. Irodalomtörténeti kutatásai, a Bornemisza Péter-monográfia és *A magyar széppróza születése* (1963) elkészítése során ugyanis arra döbrent rá, hogy a hazai irodalomtudomány és történettudomány egymásra ügyet sem vetve, párhuzamosan működik. Az irodalmi forrásokat a történészek figyelmen kívül hagyják, és nem nyújtanak magyarázatot arra a feltűnő tényre, hogy miközben a magyar állam a mohácsi csatát követően évszázadokra megszűnt létezni, a magyar nyelvű széppróza éppen akkor szökött virágba, fönntartva az azonosságátudatot. A Mohács-kötetben (és az azt követően írottakban is) arra kereste a választ, történhetett-e valami másként, volt-e más alternatíva, és mi okozta az állam (a hadsereg) pusztulását. A magyar állam bukásának okát a feudális magyar nemességben, annak bűnös hanyagságában és felelőttségében találta meg, amelyet kíméletlenül ostorozott, míg az eseményekben részt vevő katonákat elsiratandó áldozatként mutatta be. A Mohács-kötet lett az elindítója a hosszan továbbgyűrűző „Mohács-vitának”, amelyben történészek, írók, művészek foglaltak állást Nemeskürty ellen vagy mellette. A rázúduló történeti kritika (Szakály Ferenc, Barta Gábor, Sinkovics István) szerint figyelmen kívül hagyta a történeti módszereket, a forráskritikát és a források egy részét, fejére olvasták tárgyi tévedéseit. Történelemszemléletét a nacionalizmus ellen indított, deheroizáló törekvésekkel kapcsolták össze. A Mohács-könyvről *A nemzeti önérzet zavarai* címmel (1967) a legélesebb bírálatot megfogalmazó Perjés Géza (egykor maga is cőger és ludovikás) egyenesen olyan osztályharcos, antif feudális vulgármarxista szemlélet újjáéledését látta Nemeskürty munkájában, amelyik alkalmas a történelmi tisztánlátás, a nemzeti önismeret megzavarásához, s amelyet a magyar történetírás már meghaladott. Nemeskürty a maga mentségében ironikusan azt írta: „Ez a munkám a sors ritka kegyeként nem merült feledésbe; a történelem tudományának képezített mesterei lankadatlan buzgalommal támadják, az ilyen képezítéssel nem rendelkező jámbor olvasók viszont gyanútlanul olvassák, nem is sejtve, hogy ezzel önlelküket mérgezik.” Egy biztos, a könyvnek hatalmas közönségsikere lett (két kiadást ért meg), s Nemeskürty hamarosan megírta a Mohács-hoz vezető végzetes utat *Krónika Dózsa György tetteiről* (1972), majd pedig az 1542–1552 közötti tíz esztendő történetét *Elfelejtett évtized* (1974)

címmel, végül az elkészült trilógiát egy kötetbe foglalta a Kisfaludy Károly Mohács-verséből kölcsönvett *Őnfia vágta sebeit* címen (1975).

Ugyancsak a moralista felelősségkeresés jegyében született másik óriási hatású történeti munkája, a *Requiem egy hadseregért* (1972) című kötet, amelyben az országvezető réteg bűneként mutatta be a magyar 2. hadsereg 1943. januári doni katasztrófáját. Nem kevesebbet állított, mint hogy a magyar államférfiak és a katonai vezetők áldozatul dobták a kiképzetlen, rosszul felszerelt katonákat, akik a hazát nem akarták cserbenhagyni, noha a haza cserbenhagyta őket. „Ezeket az embereket, ezt a százezernyi férfit egyszer el kell siratni. Mert zömükben áldozatok voltak.” A könyv elévülhetetlen érdeme, hogy kései elégtételt szolgáltatott a Horváth Miklós 1959-ben kiadott *A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál* című adattárában – amely az egyetlen hozzáférhető munka volt itthon 1972-ig a témában – gyáva tömegként ábrázolt honvéd hadsereg tagjainak, a túlélők és elesettek családjának.

Igen érdekes Nemeskürty művének születése és utóélete. 1966-tól a HM engedélyével módszeresen kutatta a 2. hadsereg levéltári anyagait, és tanulmányozta az időszakról készült beszámolókat, regényeket. Az 1968 őszen elkészült kéziratot több kiadó is elutasította (az egyiknél egy államvédelmis lektor föl is jelentette, amiért a horthysta m. kir. hadsereget dicsőítette), mígnem Oláh István tábornok, akkor a Magyar Néphadsereg Politikai Főcsoportfőnökség főcsoportfőnöke bekérte, elolvasta, majd kiadásra alkalmasnak találva eljuttatta Kardos Györgyhöz, a Magvető Kiadó igazgatójához. Háromévi hányódása után így jelenhetett meg 1972-ben.

E kötet hatására Perjés Géza megváltoztatta korábbi véleményét Nemeskürty történelemszemléletéről, szubjektív indítékairól, és 1974 júniusában egy levélben békejobbot nyújtva, ezt írta neki:

„a volt Zrínyi növendék etikai normáinak kivételése a történelemre végeredményben tényleges hatóerővé, historiográfiai tényezővé vált, mert ugyebár Nemeskürty növendék haragos kiáltása után ma már valójában nem lehet megelégedni azzal, amit Mohácsról, a doni katasztrófáról eddig írtak [...]. Itt van tehát munkásságod jelentősége: kérdéseket tesz fel, melyekre válaszolni kell.”

A nemzet „tanár ura”

Írói repertoárja a történelmi témájú munkák mellett a magyar irodalomtörténettől a film- és művelődéstörténeti összefoglaló művekig terjedt. Elvezetesen megírt tudományos és ismeretterjesztő kötetei nagy példányszámban, három-négy kiadásban

jelentek meg. Tanári habitusát mutatja, hogy az eddig említettekén túl a televízióban 1963–1967 között ifjúsági filmklubot vezetett, 1960-tól tíz éven át esti sorozatot állított össze a filmtörténet nagy alkotásaiból, amihez bevezetőt mondott. 1961-től nyugdíjba vonulásáig a Színház- és Filmművészeti Főiskolán filmtörténetet adott elő, kezdetben óraadó tanárként, 1979-től kinevezett egyetemi tanárként. 1993-tól művelődéstörténetet tanított a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen.

Sokoldalúságának, széles tudásának, gazdag élettapasztalatainak, a film- és a televíziós szakmában, valamint az irodalomtörténetben elért eredményeinek és nem utolsósorban kiegyensúlyozott személyiségének köszönhetően az 1980-as évek végére már ismert és elismert közszereplő volt. Az ezekben az években kibontakozó társadalmi, politikai válságban a cselekvés útját a Hazafias Népfronton belül szervezkedő társaságban és nem az Ellenzéki Kerekasztalban kereste. Ezért esett rá Németh Miklós választása, amikor 1990. január 2-án felkérte a TV elnöki tisztségére, megakadályozandó egy bukaresti típusú véres televíziós álforradalom bekövetkezését. Nemeskürty és a TV elnöksége a feladatot sikeresen végrehajtotta, és nehéz, választási küzdelemtől terhes száz nap után, 1990. április 8-án, a választások befejezését követően lemondott, hogy szabad döntési lehetőséget adjon az új kormánynak. Ezután Antall József miniszterelnöktől megbízást kapott az Országos Ösztöndíjbizottság (amelynek leple alatt korábban szabályos, külföldön ténykedő hírszerző csoport működött) újjászervezésére, majd a Kiadói Főigazgatóság helyébe lépő Magyar Könyvalapítvány irányítására.

A keresztény, nemzeti elkötelezettségű Nemeskürty a hozzá méltó feladatot 1998-ban a millenniumi emlékv kormánybiztosává történt kinevezéssel kapta meg. Ő lett a felelőse, hogy szervezze, hangolja össze az állam, a települések és az egyház törekvéseit ezekre a megemlékezésekre, amelyeknek a célja a magyarság nemzeti önértetének és keresztény öntudatának fölszabadtítása, megerősítése volt. A 2000-es millenniumi év hivatalosan 2001. augusztus 15-én zárult, leglátványosabb eseménye a koronázási ékszerek ünnepélyes átvitele volt a Nemzeti Múzeumból a Parlamentbe 2000. január 1-jén. 2001. augusztus 15-én a koronát felhajtották a Dunán a Magyar Dunai Flotta monitorainak kíséretében, ahol az állam és a kormánypártok vezetői fogadták, akikkel egy misén vett részt az esztergomi bazilikában. A koronáról Nemeskürty forgatókönyve alapján Koltay Gábor filmet is rendezett *Sacra Corona* címmel. Emellett számos Szent István-szobrot avattak országsszerte – Kő Pálét a Gellért-hegyi sziklakápolna előtt, Melocco Miklós koronázási szobrát Esztergomban –, s mintegy 3000 településen tartottak ünnepségeket. Erre az alkalomra készült Szokolay Sándor *Symphonia Hungarorum* című operája, és bemutatták Hidas Frigyes zeneművét, a *Szent István intelmeit*.

A millenniumi megemlékezések sorozatának szervezésében játszott érdemeit 2001-ben Corvin-lánccal és a Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztjével ismerték el, és az 1997-ben már katonailag rehabilitált, nyugállományú ezredessé előléptetett Nemeskürty Istvánt Mádl Ferenc köztársasági elnök 2001. augusztus 13-i határozatával dandártábornokká nevezte ki. Kimagasló és sokoldalú életművéért megkapta a legmagasabb magyar kitüntetések: 2004-ben Szent István-díjat, 2011-ben pedig Kossuth-nagydíjat adományoztak Nemeskürty Istvánnak.

Nemeskürty István egy páratlanul gazdag és hosszú pályafutás végén, 90 évesen, 2015. október 8-án hunyt el. A belvárosi Szent Anna-plébániatemplomban helyezték örök nyugalomra, római katolikus szertartással. Emlékét lakhelyén, a XIII. kerületben, amelynek díszpolgárává is választották, 2018-tól mellszobor őrzi a Pozsonyi úton.

2025-ben a Nemzeti Közszerződési Egyetemen megkezdte működését egy új, tanárképző kar, amelyen a pedagógusképzés széles spektruma mellett bölcsészettudományi képzés is indul. A tanárképzést a közszolgálat részeként biztosító kar Nemeskürty István tanár, Széchenyi-díjas és Kossuth-nagydíjas író, irodalom- és filmtörténész nevét viseli, tisztelegve öröksége, valamint az általa képviselt értékek előtt.

Irodalom

Nemeskürty István: *Tünődések történelemről, irodalomról. Esszék.* Budapest, Magvető Kiadó, 1985.

Nemeskürty István: *Elrepült a gyors idő.* Budapest, Szabad Tér, 1998.

Nemeskürty István: *Mi végre vagyok a világon.* A beszélgetőtárs Koltay Gábor. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005.

Nemeskürty István műveinek (könyv, tanulmány, film és kisjátékfilm forgatókönyv stb.) bibliográfiája. In *Nemeskürty István füveskönyve.* Válogatta és szerkesztette: Koltay Gábor. Budapest, Szabad Tér, 2010. 219–237.

Perjés Géza: A nemzeti önérzet zavarai. *Látóhatár*, 17. (1967), 7–8. 683–704.

Zöldi László: *A múlt prófétája. A Nemeskürty-rejtély.* Budapest, Magvető Kiadó, 1989.

Forrás

Nemeskürty István Tiszti okmánygyűjtője. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Központi Irattár, 67785. sz.

Meghívó

a m. kir. honvéd Ludovika Akadémia
1931 évi augusztus hó 20-án délelőtt 10 óra 30 perckor
az akadémia parkjában
tartandó

tiszteletválasztási innepélyére

A meghívó egyúttal belépő jegyül is szolgál.

Bejárat a nemzeti alkotmányosság szobránál.

Megjelenés:

könyvtáros tisztelet részére, sőtön és vendégszerzési díjaz,
nyug. áll. tisztelet részére, ha társasági, állami, társasági (szobor, felte, pantall)
vagy egyenruhákat díjazó és szabályozási felvételnek követelével rendelkező,
polgári egyének részére: sőtön díjazat.

Pálffy György

(1909–1949)

Ludovika Akadémiát, majd hadiakadémiai tanulmányokat végzett kiváló képességű hivatásos katonatiszt. Vezető szerepet játszott az 1944–1945-ös német- és nyilasellenes polgári és kommunista fegyveres ellenállás megszervezésében és irányításában. 1945 februárjától ő is azok közé tartozott, akik – nem lévén valós ismeretük a lenini–sztálini terrorállam valódi arculatáról – egy demokratikusabb, szabadabb és társadalmi igazságtalanságoktól mentes új Magyarország megteremtéséért kívántak munkálkodni. A Katona Politikai Osztály és a Határország vezetőjeként, majd a honvédség felügyelőjeként jelentős szerepet játszott a kommunista diktatúra magyarországi kiépítésében és működtetésében. A Katpol és a „ludovikás kommunista elit” vezetőjeként tevékeny vezetője és irányítója a kommunista elveket és törekvéseket elutasító tisztek hadseregbeli eltávolításának, a fizikai bántalmazásuknak és a börtönbe vagy a halálba üldözésüknek. Az illegális Katonai Bizottság vezetőjeként, majd titkáráként évekig első kézből szerezhetett közvetlen tapasztalatokat az erőszakos, bolsevik típusú vezetés – Farkas Mihály által megvalósított – hangneméről, eszközeiről és módszereiről. Ezeket elfogadva a kommunista elnyomás fontos szereplőjének tekinthető. Mindezeket figyelembe véve Pálffy Györgyöt – tragikus sorsa ellenére – méltatlannak tartjuk a ludovikás múlt és szellemiség örökségéhez.

Családi háttér és tanulmányok

Oesterreicher György temesvári takarékpénztári könyvelő és Czábor Paula okleveles óvónő 1908 decemberében megkötött házasságát követően 1909. szeptember 16-án megszületett elsőszülött fiúk, György, aki a keresztségben apja keresztnévét kapta. Temesvár ebben az időben egy körülbelül 40 ezer fős kisváros volt, lakói többségében német ajkúak, míg a városlakók kisebbségét a magyarok, a románok, a szerbek, az örmények, a görögök és a zsidók alkották. Az újszülött kisfiú első évei – a szülők foglalkozásából eredően – ha nem is jómódban, de a biztos megélhetés viszonyai között teltek. Az apa kishivatalnokai karrierje fokozatosan a bankszektorban teljesedett ki, aminek látványos jeleként a Nemzeti Hitelintézet középvezetőjeként a család 1912-ben Budapestre költözött. Óbudán a rakpart és a Lajos utca között húzódó Cserepes utcában, egy egyemeletes bérházban vettek ki egy kétszobás, komfortos lakást. Az anya az első években a nagynénje, Pálffyné Mayer Emilia vezette kőbányai óvodában dolgozott, hosszú időt töltve a várost átszelő 53-as villamoson. Az otthoni gyerekfelügyeletet a konyhai munkában is részt vevő cselédlány segítségével oldották meg öccse, János megszületéséig. Ekkor az anya végleg eltette óvónői oklevelét, és az apa igazgatói kinevezésével biztosított „középosztálybeli jómódban” kizárólag a család ügyeivel foglalkozott. A család anyagi gyarapodását a háborús évek sem kezdték ki, annak ellenére, hogy a családfő tartalékos főhadnagyként – hosszú ideig – az erdélyi hátszágban teljesített szolgálatot.

Elemi iskolai tanulmányait 1915-ben kezdte meg az óbudai Kórház utcai iskolában. Kimagasló tanulmányi eredményekről nem rendelkezünk információkkal, a IV. osztályos „Értesítő könyvecske” végbizonyítványa szerint a tanuló „megfelelt”. Ezt követően középiskolai tanulmányait a III. kerületi magyar királyi állami Árpád főgimnáziumban kezdte el 1919-ben, ahol szintén közepes szorgalmú tanulóként 1927-ben érettségi vizsgát tett.

Ekkor, bár szülei a tanári pályára szánták, váratlan elhatározással „önkéntes közlegényi” szolgálatra jelentkezett. Az alig nagykorúvá váló ifjú döntésében feltehetően a kor hazafias, a szégyenteljes trianoni döntéseket el nem fogadó korszellem állhatott. 1927. augusztus 4-én töltötte ki a Budapest Székesfőváros Avató Bizottság nyomtatványát a magyar királyi Honvédség legénységi tagjai számára. Ebben az aláírók kötelezték magukat, hogy egyhavi próbaszolgálat letöltése után 12 éven át megszakítás nélkül szolgálati kötelezettséget teljesítenek. Az „önkéntes közlegényi” szolgálat lényegében a trianoni szerződések által tiltott általános sorozást váltotta ki, így biztosítva az engedélyezett legénységi

létszámot. Az 1927. október 3-án elkezdett egy hónapos próbaszolgálatát a budapesti 1. honvéd tüzérsztály 4. légvédelmi ütegénél – amely a Citadellán települt – töltötte le. Az osztálynál szolgált ebben az időben Kéri Kálmán tüzérhadnagy, ütegparancsnoka pedig Almásy Pál tüzérhadnagy volt. Velük a katonai sors 1945-ben még összehozta, igaz, már teljesen megváltozott függőségi viszonyok között. A katonai hivatás választása nem tekinthető véletlenszerű, hirtelen döntésnek, mivel Oesterreicher György közlegény a következő évben sikeres felvételi vizsgát tett a katonai felsőoktatás kimagasló intézményébe, a Ludovika Akadémiára. Tanulmányait 1928–1932 között végezte az intézmény falai között, Szinay Béla, majd Jány Gusztáv vezérőrnagyok parancsnoksága alatt. Az akadémikus hallgató elsőéves tanulmányi eredményei nem teheték büszkévé a szülőket, mivel az év végi bizonyítványban a közepes érdemjegyek domináltak. A II. évfolyamtól kezdve azonban a társaktól a „Böster” becenevet kapó hallgató kibontakoztatta kimagasló szellemi képességeit, és innentől kezdve már mindig az évfolyamelsőik között szerepelt. Nemcsak a katonai tantárgyak elsajátításában jeleskedett, hanem a hallgatók általános műveltségének fejlesztésében nagy szerepet játszó önképzőkörökben is aktívan tevékenykedett. *A katonai szellem megeremítésének állami és társadalmi eszközei* című hadtudományi tanulmányáért dicséretet kapott, míg egy képzőművészeti verseny során a négy díjazott között szerepelt. A tanulás mellett aktívan sportolt is, úszott, vívott, atletizált, lovagolt. Baráti körében, környezetében ott találjuk azokat, akik vele együtt résztvevői lesznek a német- és nyilasellenes ellenállásnak, majd vele szolgálnak az 1945 utáni honvédségben: Illy Gusztáv, Láncz István, Lőrincz Sándor, Porffy György, Radványi Imre, Révay Kálmán, Sólyom László.

A ludovikás évek alatt bontakozik ki szerelme Sármány Katalinnal, akivel a ritka – a kevés eltávozás által biztosított – személyes találkozások élményeit intenzív levelezéssel próbálták pótolni. Katalin 1912. február 25-én született Budapesten Sármány Ármin és Braun Regina házasságából, második gyermekként. Az apa az Óbudai Takarékpénztár tisztviselőjeként szolid, alsó középosztálybeli életkörülményeket tudott biztosítani családjának, a Lajos utca – Nagyszombat utca sarkán álló bérház kétszobás, összkomfortos lakásában. 1930-ban történt elbocsátásával azonban ez az anyagi biztonság elillant, és a család bizonytalan és egyre szerényebb körülmények között volt kénytelen élni. Egy óbudai kis nyomda könyvelőjeként kapott jövedelmét a háború kitöréséig az Amerikába kivándorolt rokonok segélyei egészítették ki. Míg a Sármány család az életszínvonal csökkenésével kellett hogy szembenézzen, addig az Oesterreicher család egyre szilárdabb pénzügyi és anyagi viszonyok közé került. Ennek következtében

a család 1928-ban Óbudáról a XII. kerületi Böszörményi útra költözött, majd ezt követően a Királyhágó téren vettek egy kéterkélyes, többszobás öröklakást. Az eltérő anyagi viszonyok mellett a fiatalok szerelmét, kapcsolatát a két apa elutasító magatartása sem könnyítette meg. Míg az egyik oldalon a leány származása és kispolgári életkörülményei jelentettek, mint később kiderült, egy életre szóló apa-fiú ellentétet, addig a másik oldalon a katonai pálya, a kezdő hadnagy személye volt elfogadhatatlan.

A tiszti pályán

1932. augusztus 20-án kitűnő eredménnyel, 7. rangszámmal avatták tüzérhadnaggyá: „úgy az elméleti, mint a gyakorlati vizsgálatokon a katonai tudományokban való tiszti képzettségét, valamint e szolgálat ellátásához szükséges gyakorlottságát kiválóan bebizonyította” – állt oklevelében. A rövid szabadságot követően a frissen végzett hadnagy 1932. október 2-án jelentkezett a pécsi Kinizsi Pál 4. honvéd tüzérszázály hegyi ágyús üteg alantos tiszti kiképző beosztásába, Darnay László tüzérszázados parancsnoksága alatt. A vágyakozó szerelem, a nagy távolság és az egyhangú csapatszolgálat az ifjú hadnagyot búskomorra tette, amelyből önkínzó magányba menekült. A laktanyában és a Dóm tér 13. szám alatti albérleti szobájában töltött idejét a szerelmes levelek írása és az olvasás töltötte ki. A házasságkötés előtt álló nehézségek következtében erős kétségek gyötörték a választott tiszti hivatás helyességét illetően. Ebből fakadóan beadta jelentkezését a budapesti József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdasági Karára, ahol 1932. november 11-én sikeres felvételi vizsgát tett. A vizsgára való felkészülést, amelyre rövid szabadságot kapott, a családi házbán töltötte. A tervezett pályaelhagyás, valamint az apa kedvezőtlen véleménye jövődjéről („koldus zsidólány”) a végletekig fokozta a köztük feszülő ellentéteket. Ez a konfliktus az ifjú hadnagyot nemcsak az apjával, de a felsőbb középszázály értékrendjével, szokásaival szemben is egyre „tagadóbbá” tette, ami magyarázhatja belső mozgatórugóit a radikális baloldali eszmékhez való közeledésében, illetve későbbi ténykedéseit, mind az ellenállásban, mind pedig az 1945 utáni kommunista uralom kiépítésében játszott közreműködésében.

A tüzérhadnagy belső szorongásaiból, tervezett pályaelhagyásából előljáró parancsnokai nem sokat érzékeltek. Minősítéseikben a „szolgálatban ügyes, tevékeny, igen jó használható tiszt” jellemzések mellett azt is megemlégtették,

hogy a beosztott legénységgel is megtalálta a közös hangot, azok „kedvelték” parancsnokukat.

1933. október elején áthelyezték a kecskeméti 5. honvéd tüzérsztály aknavető ütegehez, ugyancsak kiképző tisztnek. Akadémiai barátjával, Láncz István hadnaggyal egy albérleti szobában laktak, és a barátság még szorosabbá vált közöttük. Minősítései továbbra is „Kíválóak” voltak, amelyek a korábbi évek értékeléseit tartalmazták: „lekiismeretes, szorgalmas, kiválóan használható fiatal tiszt, a legénységgel jól tud bánni.” Kimagasló csapatszolgálatát elismerve 1935. november 1-jén főhadnaggyá léptették elő. 1936 tavaszán, a négy év csapatszolgálat letöltése után jelentkezett a vezérkari képzést nyújtó Hadiakadémia előkészítő tanfolyamára. A tanfolyamot sikerrel elvégző tisztek számára lehetőség nyílt egy többnapos felvételi vizsga keretében katonai szaktudásukról bizonyosságot adni. Az akadémiai tanulmányok megkezdése előtt felvett hallgatókat egyéves, külföldi hadseregeknél letöltendő tanulmányutakra küldték ki. Pálffy-Oesterreicher György főhadnagy, aki 1934-ben felvette anyai ágon rokon nagybátyja nevét, az olaszországi Torinóban állomásozó fővezérség-közvetlen nehéz tüzérezrednél kezdte el szolgálatát, 1936 nyarán. Az olasz csapatszolgálat nemcsak addigi nyelvtudását gyarapította a német, angol, francia mellett, hanem katonai szaktudását is jelentősen kibővítette. Behatóan tanulmányozta az olasz hadsereg szervezetét, kiképzését, továbbá a Mussolini vezette fasiszta állam politikai és alkotmányos elveit, struktúráit. A szolgálat mellett továbbra is rengeteg szépirodalmat olvasott, amelyekről hosszú levelekben számolt be Sármány Katalinnak. Idejébe még az is belefért, hogy Karl Springenschmid 1935-ben megjelent *Der Donauraum. Österreich im Kraftfeld der Großmächte: Geopolitische Bildreihe* című könyvéről könyvrecenziót írjon, kiegészítve azt saját megjegyzéseivel. Véleménye szerint a kötet nem más, mint az osztrák civilizációs küldetés náci értelmezése: a németység délkeletre előretolt bástyája és szálláscsinálója. A földrajz-, történelem- és néprajztudomány elemeit is magába foglaló új tudományágat, a geopolitikát hatásos propagandaeszköznek tartotta a németek keleti irányú terjeszkedésének alátámasztására. Ellenérvekkel igyekezett bizonyítani azt az általa hamisnak vélt állítást, hogy a dunai térség más népcsoportjai, a magyarok, a csehek történeti függőségben lettek volna a német kultúrától. Véggökvetekzetésként leszögezte, hogy a magyarságnak a közeljövőben legfőbb feladata a Duna-völgyben megvalósítandó primátus, a németység (nácik) visszaszorítása céljából. Recenzió-tanulmányát minden bizonnyal elküldhette a *Magyar Szemle* szerkesztőjének, Szekfű Gyulának, aki 1937. április 12-i válaszlevelében annak lehetséges közléséről tájékoztatta. Egyben arról érdeklődött, hogy

Pálffy-Oesterreicher főhadnagy részére a felettes katonai szerv engedélyezte-e a megjelentetést. Választ a szerzőtől valószínűleg nem kapott a neves történész, akit viszont a vezérkar illetékes cenzora az alábbiak szerint figyelmeztetett: „[M]agyar vezérkari tiszt nem írhat a németek ellen. A főhadnagy úr más irányban kamatoztassa írói képességeit.”

Hazatérése után, 1937 szeptemberétől a Schweitzer István altábornagy vezette Hadiakadémia hallgatójaként ismét a tanulás éveit követték. A katonai tantárgyak elsajátítása mellett továbbra is intenzíven olvasott, és a szépirodalom mellett egyre inkább a marxizmus klasszikusai és a falukutató írók művei domináltak. Az akadémián tanuló tiszteket sem hagyta érintetlenül az egyre radikalizálódó politikai helyzet, és a hangadó nyilas- és németbarát csoportba tartozó tisztek mellett kialakultak a polgári-angolszász, a hazai népi-nemzeti és a legradikálisabb baloldali eszmékkel rokonszenvező tisztek tömörülései is. Ez utóbbiak közé tartoztak Pálffy-Oesterreicher György mellett Illy Gusztáv és Sólyom László főhadnagyok. Esetükben súlyos következményekkel járt az úgynevezett második zsidótörvény 1939. május 5-i elfogadása, amely nemcsak katonai karrierjüket, hanem a magánéleti viszonyaikat is súlyosan veszélyeztette. A törvény a zsidóságot már alapvetően fajként határozta meg, és előírásai értelmében zsidónak volt tekinthető az, aki az izraelita vallási közösséghez tartozik, illetve akinek szülei egyike vagy két nagyszülője oda tartozik. A törvény kötelezően előírta a tisztikar és feleségeik származási igazolásának végrehajtását. Sólyomnál a nagyszülők, Illynél a feleség, Pálffy-Oesterreichnél pedig a jövőbeni feleség voltak érintettek. Ez azt is jelentette, hogy a vezérkari testületbe való átvételük szóba se kerülhetett, a csapatszolgálat további folytatása esetén is csak alantós beosztásokat tölthettek volna be. Pálffy-Oesterreicher főhadnagy mindezeket figyelembe véve fokozatosan jutott a végső elhatározásra, kilép a honvédség kötelékéből, és feladja önként vállalt katonai hivatását. Kérvényezte szolgálaton kívüli állományba helyezését és főhadnagyi rendfokozatának megtartását. Beregfy Károly vezérőrnagy, a Hadiakadémia parancsnoka azonban a végső vizsgák előtt álló tiszt beadványát visszatartva megfenyítette, és eltiltotta a további előadások látogatásától. Majd ideiglenesen beosztotta segéd tisztje mellé, az irodai munkák segítésére. Rövid idő elteltével csapatszolgálatra vezényelték, először Orosházára, majd egy Gyulán állomásozó határőrüteghez. 1939. november 4-én lemondva rendfokozatáról kérte leszerelését és a honvédségtől való elbocsátását. Másnap szerelméhez írt levelében, egyszerre érezve a „szabadulás” örömét, a hivatástól való elszakadás fájalmát és a jövő bizonytalanságát, a következőket írta:

„Az üteg vezetését már át is adtam, a tisztikaromat röviden tájékoztattam a lényegről, és el is búcsúztam tőlük. [...] Most jön a legnehezebb [...] az utolsó akadály, legnagyobb és legszélesebb, utána már a cél. Ennek kell legvadabbul, de hideg fejjel nekilovagolni. Felkészültem, minden idegemben érzem, most kezdődik, a fejem állandóan fő, egymást kergetik a gondolatok. Olyan hosszú még az élet, és olyan végtelen variánsai lehetnek a jövőnek. Isten tudja, mi vár még ránk, de biztos nem lesz unalmas. Írjál, és nem kell már azt írni, hogy főhadnagy úr, elég az úr is. Erről legalább – hiába is akarnám – nem lehet lemondani.”

A kilépés motivációja, ellentétben az 1945 utáni ideológiai-politikai magyarázatokkal, egyértelműen a tervezett házasság előtt álló nehézségek, amelyekre az elbocsátási beadványában az alábbiak szerint hivatkozott: menyasszonyát a zsidó fajhoz való tartozása, másrészt a nőülési óvadék hiánya miatt a tisztikar tagjaként feleségül nem veheti, elvi okokat nem említett. A jövődő ara 1933-ban szerzett iparos, kozmetikus mestervizsgája nem helyettesíthette a tisztek részére kötelezően előírt kauciót, annak legalacsonyabb előírása az óvónői-tanítói oklevél volt. A döntés kihatással volt az addig sem felhőtlen apa-fiú kapcsolatra is, idősebb Pálffy-Oesterreicher György nem tudta elfogadni sem a tervezett házasságot, sem pedig a hadsereg ilyen formában történt otthagytását. Ettől kezdve nem álltak szóba egymással, az apa kitagadta elsőszülött fiát. A gyűlölködésnek az anya 1942-ben bekövetkezett halála sem vetett véget, mindketten némán álltak a koporsónál, és szavak nélkül váltak el a Farkasréti temető kapujában. Pálffy György úgy halt meg, hogy nem békült ki apjával. 1949. októberi kivégzését követően az apa viszont megbékélt halott fiával, felkereste addig látni sem kívánt menyét és hároméves leányunokáját. 1953-ban halt meg kitelepítve, egy Szolnok megyei kis faluban.

Civil élet és az illegalitás

Pálffy-Oesterreicher György állatalanná vált volt főhadnagy még kecskeméti szolgálata alatt ismerte meg – szobatársa, Láncz István főhadnagy közreműködésével – Reitzer Béla szociológust, aki tüzér önkéntesként szolgált Láncz főhadnagy ütegében. Civilként a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégium tagja volt, amelyhez többek között Erdei Ferenc, Hont Ferenc, Ortutay Gyula és Tolnai Gábor is tartozott. Az 1939. év szilveszterét a jegyospár Reitzer szegedi otthonában töltötte a fentebb felsoroltak társaságában. Az óév búcsúztatását követően Tolnai Gábor egyik barátja, Gyöngyössy István gyári titkár közreműködésével az Egyesült Izzó exportosztályára került magántisztviselőként, ahol

felhasználhatta nyelvtudását és szervezőképességét. A biztosnak tűnő anyagi helyzetet figyelembe véve 1940 februárjában feleségül vette Sármány Katalint. Még ugyanebben az évben a *Pesti Hírlap* megjelentette *A mai hadviselés eszközei* című cikkét, amelyet már csak Pálffy Györgyként jegyzett. 1941-ben pozícióját felhasználva segített a hadsereget elhagyó régi barát, Sólyom László felvételében, aki anyagbeszerzőként kezdte el civil életét. A szegedi kapcsolatoknak köszönhetően mindkét volt katonatiszt bekerült a Kisgazdapárt polgári tagozatába, ahol annak Nagymező utcai párthelyiségében gyakran tartottak előadásokat a szovjet–német hadi helyzet aktuális kérdéseiről, a szovjet hadsereg taktikájáról, sikereinek okairól. A hallgatóság között gyakran megtalálhatók voltak az alábbi személyek: Barcs Sándor, Feri Sándor, József Jolán, Mihályfi Ernő, Novák Károly, Radnóti Miklós. A párt legfőbb vezetői közül is megfordultak néhányan, így Tildy Zoltán, Varga Béla, ritkábban Nagy Ferenc és Bajcsy-Zsilinszky Endre. A Pesten élő Szegedi Fiatalok hetente találkoztak a Batthyány-örökmécses szomszédságában lévő Szabadság kávéházban, ahol a két volt tiszt szintén gyakran megfordult. Gyakori jelenlévő volt Reitzer Béla öccse, a hegedűművész Reitzer András is, aki az illegális kommunista párt tagja volt. Az 1942. tavaszi nagy lebukásokat követően, amikor szinte a párt összes vezetőjét letartóztatták, így Apró Antalt, Horváth Mártont, Kállai Gyulát, Rajk Lászlót, ő hozta össze Pálffy-Oesterreicher Györgyöt Orbán Lászlóval, aki a megmaradt, mintegy 70–80 fős tagság egyik titkáraként megnyerte az illegális párt számára. Ugyancsak a szabadság, a szociális egyenlőség ígéreteivel sikerült Sólyom Lászlót is az együttműködésre rábírnia, felhasználva, hogy Sólyomék bújtatták őt ekkor a Fery Oszkár 84. szám alatti lakásukban. Az Egyesült Izzó magántisztviselőiként dolgozó volt honvédtisztek ezt követően legális módon a Kisgazdapárt polgári tagozatában fejtettek ki aktív tevékenységet, mindennek előtt a kormány háborús politikája elleni felhívások szerkesztésében, brosúrák terjesztésében, valamint a németek és a magyar szélsőjobboldali erők elleni szélesebb nemzeti összefogás megteremtésében. Részt vettek az 1943. július 29–30-i múzeumkerti koszorúzás megszervezésében, amikor az értelmiségi fiatalok megkoszorúzták a parkban az olasz szabadsághős, Garibaldi szobrát. Sikeres tevékenységük eredményeképpen mindketten bekerültek a Kisgazdapárt Budapesti Intéző Bizottságába, egyben a párt Nagyválasztmányába is.

Magyarország német megszállását – 1944. március 19. – követően a rendszer nemzeti és baloldali pártjai (Kisgazdapárt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt, a legitimista Kettőskereszt Szövetség, a kommunista Békepárt) 1944. május közepén Magyar Front néven illegális szövetséget hoztak létre.

Röplapjaikban munkamegtagadásra, szabotázsra és a németek elleni harcra buzdítottak. 1944 szeptemberében Emlékiratot juttattak el Horthy Miklós kormányzóhoz, amelyben a háborúból való haladéktalan kilépést, a munkásság felfegyverzését és nemzeti egységkormány kinevezését kívánták. 1944. október 11-én a kormányzó titkos találkozáson fogadta a Magyar Front képviselőjében megjelenő Tildy Zoltánt (Kisgazdapárt) és Szakasits Árpádot (Szociáldemokrata Párt), de tényleges együttműködés az október 15-i sikertelen kiugrási kísérlet kudarca után már nem történt. A találkozón Szakasits személyi biztosítója Pálffy György volt. Az illegális kommunista párt – szeptember 12-től Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) néven – a katonai propaganda fokozására létrehozta saját propagandacsoportját Pálffy György irányításával, a következő tagokkal: Décsi Gyula, Novák Károly és Ravasz Károly joghallgató. A csoport kezdetben 1000, majd 2000 példányban röplapokat készített, amelyek a politikai-katonai helyzetről szóló rövid tájékoztatókból, a honvédség tisztikarának és legénységi állományának a megnyeréséről, továbbá a honvédségnek a nemzeti ellenállásban betöltendő szerepéről szóltak. A röplapok túlnyomó részét Pálffy fogalmazta. A röpiratok a felvilágosító munka mellett követendő irányelveket is közöltek a honvédségben kialakuló németellenes csoportok számára, így lépjenek egymással konspirált kapcsolatba, készítsenek tervek az országot megszálló német csapatok felfegyverzésére, támogassák a nemzeti ellenállás tagjait a fegyver, lőszer, robbanóanyagok, egyenruhák, honvédségi iratok és okmányok beszerzésében, és végül ne harcoljanak a frontokon, egységükkel menjenek át az oroszokhoz. A német- és háborúellenes propaganda kiterjesztése céljából Pálffy arra törekedett, hogy megismerje azon tiszteket, akikre ebben számítani lehet. E célból a volt ludovikás tisztekkel folytatott találkozósaikor neveket és címet kért minden esetben. Az így összeállított lista alapján e tisztek a „Nemzeti Front” vagy a „Hazafias Front” aláírással kommunista röpcédulákat kaptak postaládájukba. A röpirat az alábbiakat tartalmazta:

„Magyarország jelenlegi áruló vezetői az ország sorsát a német fegyverekhez kötötték. Ha továbbra is kitarunk a német megszállók és csatlósai, a jelenlegi kormány mellett, akkor új, méreteiben az elsőnél is borzalmasabb Trianon fenyeget. A magyar Honvédség tisztikarának ebben a válságos pillanatban hagyományainak és neveltetésének szellemében, hazánk sorsáért aggódó szívvel, de józan pillantással meg kell vizsgálnia a helyzetet, és teljesíteni kell kötelességét. [...] Egyetlen kiutunk van az önálló állami létünket elsőpréssel, honvédségünket megsemmisítéssel fenyegető válságban: szembefordulni a német megszállókkal és itthoni bérenceikkel! [...] Ezzel biztosítjuk helyünket a háború utáni Európa szabad nemzetei között. [...] A honvédség tisztikarának, de minden egyes tisztnak külön-külön döntenie kell!”

A döntésre, a tanúsított magatartásra alig egy évvel később, már a Katona Politikai Osztály vezetőjeként minden egyes esetben rákérdezett a kihallgatáskor előállított tisztelnél. Válaszuk döntő lehetett későbbi sorsukat illetően.

A sikertelen kiugrási kísérletet követően a párt megalakította saját Katonai Bizottságát a fegyveres harc megszervezése céljából. A bizottság vezetője Pálffy lett, míg az illegalitásban bujkáló katonaszökevény barátot, Sólyom Lászlót egy titkos találkozón éppen ő tájékoztatta új tagságáról. A legfelsőbb pártvezetés Pálffytól nem ismert tagjai, Kádár János, Péter Gábor, Rajk László, a volt ludovikás tisztek felügyeletére és ellenőrzésére a párt falusi csoportjának vezetőjét, Fehér Lajost delegálta a bizottság harmadik tagjának. A latin–történelem szakos tanár-újságíró személye jelenthette számukra az illegális párt érdekeinek megbízható képviselőjét és érvényesülését. A bizottság kezdeti tevékenysége abból állt, hogy a volt főhadnagy kitalálta, hogy milyen harci cselekményt kellene végrehajtani, ezt Fehér Lajos egy konspirált utcai találkozón közölte a kijelölt akciócsoport vezetőjével. Az illegális párt ezen időszakban öt harci csoporttal rendelkezett, csoportonként három–harminc fővel. Az aktuális parancsnok nevét minden esetben Orbán László közölte Fehérrel az akciót megelőzően. A későbbiek folyamán a németek és a nyilasok elleni támadások megszervezése és irányítása Fehér Lajos feladata lett, míg a két képzett katonatiszt elsősorban a fegyveres felkelés előkészítésére koncentrált. A szervezés három irányban kezdődött el. A KMP vállalta a munkásság mozgósítását, elsősorban a szakszervezetekben ténykedő káderei (Apró Antal, Barta vasasvezető) révén, míg a különböző társadalmi csoportok és rétegek (köztisztviselők, egyetemi hallgatók), valamint a tartalékos tisztek és a Kisegítő Karhatalom (KISKA) tagjainak megnyerése a Pálffy–Sólyom páros feladatát képezte. Ugyancsak az ő kötelességük volt a korábbi honvédségi kapcsolataik, ismerősi hálózatuk felújítása révén minél több honvédtiszt megnyerése a fegyveres harc számára. Így ők tárgyaltak 1944 novemberében a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottság katonai vezetőivel, Kiss János altábornaggyal és vezérkari főnökével, Nagy Jenő vezérkari ezredessel az együttműködés feltételeiről, az orosz csapatok előtti folyosó megnyitásának lehetőségeiről. Sólyom kapcsán részt vettek fegyverek gyűjtésében a MÁVAG-gyárban, többek között több páncéltörő ágyút rejtegettek a Felszabadító Bizottság részére. A többszöri találkozók megszervezésében vezető szerepet játszottak az egykori ludovikás barátok, Révay Kálmán huszárszázados és Radványi Imre hadiműszaki százados. Radványi századoson keresztül kapcsolat alakult ki a Haditechnikai Intézetben, a Honvédelmi

Minisztérium Anyagi Főcsoportfőnökségén és a Légügyi Hivatalban dolgozó hazafias érzelmű tisztekkel is.

Pálffy György és felesége a budapesti harcok 1945. februári befejezését egymástól távol, illegálisan élte át. Sármány Katalint több héten keresztül Sólyom Lászlóné (Czikhart Nóra) bújtatta. A fegyverdörgések elmúltával – vélhetően barátjához, Sólyom Lászlóhoz hasonlóan – jelentkezett a párt Tisza Kálmán téri székházában, ahol a párt vezetői közölték vele, hogy a párt Központi Vezetőségének határozata értelmében a létrehozandó katonai biztonsági szolgálat megszervezésével bízták meg. A szükséges meghatalmazások és papírok beszerzése után Debrecenbe, az Ideiglenes Kormány székhelyére küldték.

A Katpol élén

Pálffy György 1945. február 21-én érkezett Debrecenbe, ahol a Honvédelmi Minisztérium katonai főnökének helyettese, Kéri Kálmán vezérkari ezredes szóbeli utasítására március 3-tól megkezdte a HM Defenzív Osztály szervezési munkáit. Vörös János vezérezredes, honvédelmi miniszter március 8-i, Magyarország felett teljhatalommal rendelkező Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz (SZEB) felterjesztett szervezési tervében az osztály Hadművelési Nyilvántartó Osztály fedőnévvel szerepelt a Katonai Főnökség 5. Hadművelési Csoportfőnökség alárendeltségében. Az új osztály feladatát az alábbiakban rögzítették: „az új nemzeti hadsereg demokratikus alapokon való felépítése, a reakció ellen fokozott küzdelem és ennek útján Magyarország demokratikus fejlődésének a biztosítása.” A SZEB jóváhagyása után a honvédelmi miniszter 1945. március 12-én adta ki rendeletét – a hivatalos okiratokban Katona Politikai Osztály (Katpol) néven szereplő – új szervezet felállítására. Az osztály egy kémelhárító és egy hírszerző alosztályból és több, az osztályvezető közvetlen alárendeltségében lévő egységből: igazoló, jóléti, káder-, gazdasági, ör-, titkos nyomozócsoportból állt. 1945. március 15-vel a volt magyar királyi Honvédség főhadnagyát újból hivatásos állományba vették, és egyidejűleg vezérkari őrnaggyá léptették elő, annak ellenére, hogy vezérkari vizsgáit annak idején nem tette le. Az osztály – illetve vezetője – alig néhány fővel kezdte meg a Budapestre való átköltözés előkészületeit, és látott hozzá a leendő munkatársak kiválasztásához. Az átköltözésre 1945. április 12–13-án került sor, és az osztály az Alkotmány út 5–7. szám alatti ház néhány szobájában és a pincéjében rendezkedett be. 1945. június elején újra költöztek, az osztályvezető a páncélos hadtest volt épületét – Nádor utca 9. – nézte

ki a maguk számára. A költözést megelőzően a hadsereg hivatásos állományába kerülő valamennyi személyt (tisztok, tiszthelyettesek, polgári alkalmazottak) a számukra kötelező politikai igazoló eljárás keretében, 1945. május 10-én, igazoltnak minősítették. Az igazolóbizottságokat az igazoló eljárások lefolytatására még 1945. március 1-jén a Honvédelmi Minisztérium keretén belül hozták létre. Május 15-én újból előléptették, alezredessé.

Az osztályt – vezetőjén keresztül – a Magyar Kommunista Párt (MKP) már a kezdetektől saját politikai célkitűzéseinek megvalósítására használta. Az osztály törvényileg a mindenkori honvédelmi miniszter felügyelete alá és alárendeltségébe tartozott, de ez merő formalitás volt csupán, mivel a rendfokozatokban gyorsan emelkedő osztályvezető a szervezetének tevékenységére vonatkozó titkos utasításokat, parancsokat minden esetben a párt Karhatalmi Osztálya vezetőjétől, Révész Gézától, vagy a fegyveres testületeket felügyelő főtitkárhelyettestől, Farkas Mihálytól kapta. A helyzetet tovább árnyalta, hogy Pálffy még Debrecenben beszervezte valamelyik szovjet titkosszolgálat. Így a szovjet érdekek és a politikai hatalom megszerzésére irányuló kommunista törekvések támogatása az osztály tevékenységében már a kezdetektől biztosítva volt. 1945-ben az osztály legfőbb feladatait a háborús és népellenes bűnösök, valamint a volt fegyveres testületek (a katonai hírszerzés, kémelhárítás, a csendőrség) tagjainak felkutatása és felelősségre vonása alkotta, továbbá kiemelt figyelmet fordítottak a munkaszolgálatos alakulatok parancsnoki-legénységi állományának megismerésére és megbüntetésére is. E „szakmai feladatok” mellett az osztály kezdetektől fogva fontos szerepet játszott az MKP katonapolitikájának megvalósításában, amely egy párhadsereg kialakításra törekedett. Ezt megbízható támaszként kívánta felhasználni – hosszabb átmeneti időt feltételezve – a szocializmus sztálini modelljének magyarországi megvalósításában. Mindenki, aki ezzel szemben felléphetett, különösen a tisztikar, potenciális ellenséget jelentett számukra, ezért eltávolításukra, később letartóztatásukra törekedtek. A párt tevékenysége ellen szót emelő tiszteket az osztály vette „kezelésbe”, igen változatos eszközök és módszerek, a megfélemlítés, az internálás, a letartóztatás és a fizikai-lelki ráhatások bevetésével.

A Katona Politikai Osztály személyzeti politikája kezdetektől fogva vezetőjének szigorú felügyeletével zajlott. Pálffy György minden jelentkezővel vagy figyelmébe ajánlott jelölttel személyesen beszélgetett el, s csak ezután döntött alkalmazásukról és konkrét beosztási helyükről. A szolgálatra jelentkezők közül számosan a német- és nyilasellenes csoportokból érkeztek, míg mások a Szovjetunióban végzett különböző antifasiszta iskolákat végezve kerültek az osztályra,

így az elhárítást szervező és Pálffyval személyes baráti kapcsolatba kerülő Vértes Imre és Kornis Pál, a leendő párttitkár. Néhányan a munkaszolgálatból megtérve lettek az elhárítás munkatársai, Gáspár Márton, Kőváry Ernő, Lantos Zoltán és a jelentős titkosszolgálati karriert befutó Kardos György. Korondy Béla, Nyerges Pál csendőrtisztekként a fegyverszüneti delegáció biztosításában vettek részt, míg Parády István főhadnagy a svéd követség munkatársainak embermentő tevékenységét fedezte egyenruhás megjelenéseivel. Az osztály vezetőivé váló Gát Zoltán vezérkari alezredes, a hírszerzés megszervezője, Földy Lajos százados, az elhárítás leendő vezetője, Serényi István, aki az elhárítás és a támadólagos elhárítás területein töltött be vezető pozíciókat, mindhárman valamelyik szovjet titkosszolgálati szerv „ajánlásaival” kerültek az osztályra. Kettős „munkálkodásukat” feltehetően letartóztatásukig, illetve majd azt követően is folytatták beszervezett ügynökökként: Gát, Serényi. A Katona Politikai Osztály tagjai társadalmi helyzetüket, mentalitásukat tekintve sajátos konglomerátumot alkottak. Emiatt is különíthető el egy belső kör, akiket baráti szálak is kötöttek Pálffy Györgyhez. Ezt az „informális klubot” a kezdeti időszakban Csonka György őrnagy, volt ludovikás évfolyamtárs és az elhárítás főcsoportvezetője, Kardos György, Serényi István és Vértes Imre alkotta. Még közöttük is privilegizált helyzetben volt Serényi és Vértes. Bennük Pálffy – a beosztottak későbbi tanúvallomásai alapján – százszázalékosan megbízott. Személyzeti és pártügyekben minden esetben csak Vértes véleményének kikérése után hozta meg döntéseit. A két férfi baráti kapcsolatát a közösen átmulatott éjszakák és a női ügynökhálózat bővítése érdekében végzett „közös munkálkodásuk” csak tovább erősítette. A meghitt különleges viszonyt jelezte, hogy Pálffy Vértest még szolgálatban is csak „Imrének” szólította. Serényi István a szovjet elhárító szerveknél (SZMERS) végzett tevékenysége után Péter Gábor, a konkurens társszerv vezetőjének azon ajánlásával került az osztályra, hogy őt Pálffy a legmegbízhatóbb embereként vegye számításba. Ennek megfelelően – hivatali beosztásain túlmenően – Serényi titkos feladatai közé tartozott a személyi állomány soraiiban esetleg meghúzódo ellenséges kémek felderítése. Kardos Györgyöt megkülönböztetett szívélyességgel kezelte, s az osztály egyik legkiválóbb képességű és a legnagyobb karrier előtt álló emberének tartotta. E belső kör holdudvarába tartoztak még a következő nyomozók: Berkesi András, Gáspár Márton, Kornis Pál és Majoros Sándor.

A második világháború európai befejezésekor a magyar polgári és katonai menekültek leginkább Ausztriában és Bajorországban tömörültek, számuk elérte a 280–300 ezer főt. A magyar királyi Honvédség volt tisztjeinek és altisztjeinek

egy része ott próbált meg véglegesen megtelepedni, zömük azonban a hazatérés mellett döntött. Legtöbbjük már 1945 nyarára visszatért Magyarországra. Az MKP vezetősége azonban úgy vélekedett, hogy ellenőrzés nélküli hazaáramlásuk politikai kockázatot jelenthet a párt hatalmi törekvéseire. A hadifoglyok hazaszállítása részleteinek és a háborús és népellenes bűnökkel vádolt személyek átadásának megbeszélésére egy küldöttség utazott Salzburgba 1945 augusztusában. A küldöttség vezetője Farkas Mihály belügyi államtitkár, a kommunista párt főtitkárhelyettese, tagjai pedig Péter Gábor, a politikai rendőrség vezetője és az augusztus 1-jén már harmadszor előléptetett Pálffy György vezérkari ezredes voltak. Az amerikai megszálló erők képviselőivel, köztük Himler Mártonnal, az amerikai hírszerzés magyar részlegvezetőjével folytatott tárgyalások során megállapodtak az átadandók listájáról és a hazaszállítások időbeli ütemezéséről. A háborús bűnökkel gyanúsíthatók kiemelésére 1945 szeptemberében mind a politikai rendőrség, mind pedig a Katpol szűrőtáborok rendszerét hozta létre. A valódi bűnösök mellett olyanokat is letartóztattak, illetve internáltak, akikről úgy vélték, hogy a baloldal potenciális ellenfelei lehetnek. A szűrésnél általánosnak volt mondható a volt hadsereg tisztjeinek megfélemlítése, de több esetben nyomon követhető a személyes bosszú is. A szövetséges hatalmak által átadott háborús bűnösök első csoportjai 1945 októberében érkeztek meg Budapestre, és a volt katonák a Katpol őrzetébe kerültek. A Kádár-rendszer idejében született, Pálffyról szóló – általában dicsőítő – kiadványok mindegyikében szerepel az a hamis megállapítás, hogy nem volt jelen egyetlen háborús bűntettel vádolt magas rangú őrzetes kihallgatásán sem. Ennek indokaként hivatkoztak pártatlanságának fenntartására, az egykori közös hadseregbeli múltban gyökerező szánalomérzetére és végül, hogy emberileg is kínos lehetett számára az ilyen esetleges találkozás egykori parancsnokaival, tisztársaival. E narratívák természetesen mind a később kivégzett katpolos vezető dicsőítését és áldozatként történő ábrázolását szolgálták. Ezzel szemben a levéltári források azt bizonyítják, hogy a tábormokoknál és a magasabb beosztásban szolgáló tisztelnél nemhogy jelen volt, de gyakran ő maga vezette azok kihallgatásait. Így Beregfy Károly vezérezredes, volt honvédelmi miniszter, Szombathelyi Ferenc vezérezredes, volt vezérkari főnök és Orendy Norbert csendőr ezredes esetében. Ő is alkalmazta a később az osztályán elfogadottá váló kényszerítő módszerek közül a rábeszélés (kedvezmények, szabadon engedés beígérése), a megfélemlítés (durva, goromba hangnem, veréssel-halálbüntetéssel való fenyegetés) széles skáláit. 1945. október 23-án Szombathelyi Ferenc kihallgatásakor például az őrzők morális fölényére támaszkodva leplezetlen elfogultsággal tette fel kérdéseit a kihallgatottnak, amelyekkel arra törekedett, hogy a bukott

rendszer és önmagát is vádolva önkritikus vallomás szülessen. Pálffy mindenekelelt Szombathelyi hadba lépés során játszott szerepéről, az 1941. évi általános politikai és katonai helyzetről, a háború várható kimeneteléről alkotott korabeli véleményéről érdeklődött, és érzékelhetően igyekezett arra rábírní, hogy vezérkari főnöki működését ismerje el háborús és népellenes tevékenységnek. Szombathelyi válaszaiból gyakran idegesség érződött a kérdező álnaiv, céltudatos kérdései halatán, ami aztán döbbenetté alakult, amikor az osztályvezető részletesen ecsetelte az általa egyetlen helyesnek tartott megoldást, az illegális kommunista párt akkori politikai propagandáját: a magyar részvétel minimalizálását és a háborúból való azonnali kilépést. Pálffy a kihallgatási jegyzőkönyvet eljuttatta a *Képes Figyelő* szerkesztőségéhez, amely a megfelelő politikai hangulat szítására szolgáló cikket jelentetett meg *Egy millió halott vádolja a vezérkari főnököt* címmel. Arról azonban már nem tudósítottak, hogy a jegyzőkönyvvezető, Kornis Pál átírta a kapott válaszokat, ha azok nem illeszkedtek a kihallgatók politikai elképzeléséhez.

Az 1945. novemberi választásokat követően az osztály munkáját még inkább az MKP törekvései határozták meg. A honvédségnek az úgynevezett „reakciósoktól” való megtisztítása ürügyén lejárató és kompromittáló hadjáratot indítottak minden olyan tiszt ellen, aki averzióval viseltetett a kommunista párttal szemben. Gyanússá és üldözendővé lettek mindazok, akik szóvá tették az MKP uralta nevelőtiszti apparátus tevékenységét, a kommunista párttagsággal rendelkező tisztek soron kívüli előléptetéseit, vagy éppen a politikamentes hadsereg mellett kardoskodtak. A módszerek itt is változatosak voltak. A Katpol inspirálására a pártsajtóban (*Szabad Nép, Igaz Szó*) közzétett rágalmazó cikkek éppúgy idesorolhatók, mint a SZEB beavatkozásai, többnyire szintén a tőlük származó információk alapján. A „megbízhatatlanságuk” miatt elbocsátott mintegy 20–25 ezer főre tehető csoport megfigyelésére tömeghálózatot építettek ki, mivel „ezek a sértett, félreállított emberek csak egymásban bíztak, egymással érintkeztek, így a beszervezett egyéneknek is közülük kellett kikerülnie” – szölt az osztályvezető instrukciója. Központi utasításra a kiegészítő parancsnokságok a területükön élő volt tisztektől és tiszthelyettesektől önéletrajzokat kértek, illetve kérdőíveket töltettek ki velük. Ezek beérkezése után a kerületi parancsnokságokon egy részletes kimutatást készítettek, amelyben feltüntették a megyei, a járási és a városi elhelyezkedésüket. Ez alap lehetett a beszervezésükre. Ezt követően a kerületi parancsnokokon keresztül adategyeztetést rendelhettek el, és meghatározott napokra berendelve őket személyes beszélgetést kezdeményeztek. Az operatív tisztek az előre kiválasztott személyeket, ha a beszélgetés során is alkalmasnak bizonyultak, beszervezték.

1946 tavaszától a háborús bűnösökkel szemben folytatott nyomozómunka egyre inkább háttérbe szorult, és a feladatellátás súlypontja a nyugati szövetséges hatalmakkal szemben végzett hazai és külföldi felderítő-hírszerző tevékenységre helyeződött át. Ekkor vette kezdetét az erre szolgáló ügynöki hálózat kiépítése, bel- és külföldi állampolgárok tömeges beszerzésével. Pálffy György vezérkari ezredes hatalmi befolyásának erősödését jelezte, hogy 1946. március közepétől kivonták a határőrség alakulatainak irányítását a kerületi parancsnokok alárendeltsége alól, és egy központi parancsnokság alá szervezték őket, amelynek élére a Katpol osztályvezetőjét nevezték ki. A sikeres szervezést követően, 1946. április 15-vel vezérőrnaggyá léptették elő. A szervezet és annak vezetője meghatározó szerepet játszott a Kiszegedapárt szétveréséhez vezető és ezzel a politikai erőviszonyokat a kommunista párt felé billentő ügynevezett „köztársaság-ellenes összeesküvés” felfedésében és az első nagyobb volumenű koncepció per összeállításában. A hálás pártvezetés nemcsak elismerően nyilatkozott a katpolos nyomozók tevékenységéről, hanem azt a megfelelő módon honorálta is. Az osztály 1947. február 15-vel csoportfőnökséggé alakult, és a szervezeti bővüléssel egyidejűleg a Kardos György vezette nyomozócsoport tagjait – soron kívül, esetenként több rendfokozatot is ugorva – előléptették. A csoportvezető, Kardos György polgári előadói státuszából százados, helyettese, Majoros Sándor főhadnagy lett. A beosztott nyomozókat, akik honvéd, tizedes, esetleg őrmesteri rendfokozatot viseltek, alhadnagyokká, illetve hadnagyokká léptették elő. A szervezeti átalakítás után nem sokkal a csoportfőnökség állománya ismét költözött (1947. június 27–30.), és a székhely a Nádor utcából a volt 2. vkf. osztály elhárításának otthont adó Bartók Béla út 24–26.-ba került. A csoportfőnökségen belül az 1. Törzsosztály, a 2. Elhárító, a 3. Katonai, a 4. Rádió osztályok, valamint a kiszolgáló szervezetek (Gazdasági Hivatal, Segédhivatal, Gépkocsi részleg, Őrcsoport) kerültek az új épületekbe, míg a rejtését követően újjászervezett Hírszerző osztály változatlanul a régi helyén, a Veres Pálné utca 1. szám alatt maradt, és folytatta a nyugati államokba telepített ügynöki hálózatának hírszerző tevékenységét. 1948 elejétől, a nemzetközi politikai helyzetben bekövetkezett változások nyomán előtérbe kerülő hadseregfejlesztéssel párhuzamosan a csoportfőnökség tevékenységében is hangsúlyosabbá vált a hadseregen belüli elhárítás erősítése. E feladatok vezetése és koordinálása azonban már a Pálffy váltó Földy Lajos ezredesre hárult.

A hadseregszervező

1948. február 15-vel Pálffy György (1947. december 1-jétől) altábornagyot felmentették a Katona Politikai Csoportfőnökség és a Határőrség parancsnoka beosztásokról, és ideiglenesen kinevezték a haderőfejlesztésért felelős Honvédség felügyelőjének. A jelzett időszakban a magyar kommunista pártvezetés, amely ekkorra már megszerezte az ország feletti politikai uralmat, szovjet információk alapján úgy vélekedett, hogy két-három év alatt kirobbanhat a harmadik világháború az Egyesült Államok vezette nyugati államokkal szemben. A legfontosabb feladatnak ezért az erőgyűjtést, az ország és a hadsereg mielőbbi háborúra való felkészítését tartották. 1948 áprilisában Farkas Mihály főtitkárhelyettes az MKP Politikai Akadémiáján arról beszélt, hogy az „Egyesült Államok tudatosan egy harmadik világháború előkészítésén dolgozik”, és azt figyelembe véve a Szovjetunió vezette „demokratikus” erőknél a „békéért nem könyörögni kell, hanem keményen harcolni érte. S ezért mindenféle pacifizmust fel kell számolni. [...] Az erő az, ami számít.” Ezen álláspontot erősítette a Magyar Dolgozók Pártja 1948. júniusi első kongresszusán tartott felszólalásában Pálffy György altábornagy is: „Mi nem vagyunk és nem is lehetünk pacifisták. Ez ellen keményen meg kell küzdeni. [...] Az imperialistákat csak az erő fékezheti meg, ezért a békepolitikát az övéknél nagyobb katonai erővel kell alátámasztani.” 1949 tavaszától a fő ellenségnek tekintett nyugatiak mellett a Tito vezette Jugoszlávia is megjelent ellenségként. A katonai vezetés értékelése szerint a nyugati tábor még nem áll készen egy háború sikeres megvívására, s a „demokratikus” erők számára kritikus időszaknak az 1951–1952-es esztendőket tekinthetők. A honvédség felügyelője a Honvédelmi Minisztérium Kollégiumának 1949. április 5-i ülésén a háború veszélyéről a következőket mondta:

„A háború kérdésében helytelen dátumokat emlegetni, helytelen, ha a katona a többieknél sötétebben lát, neki is reálisan kell a helyzetet felmérni. Két hibát kell elkerülni: nem szabad lebecsülni az imperialisták belső nehézségeit, és nem szabad lebecsülni az imperializmus erőit. A helyes álláspont felkészülni a háborúra, s mindent megtenni, hogy akkor robbanjon ki, amikor már nekünk kedvező az idő a háború megvívásához.”

A hadseregefejlesztés elveinek kidolgozására és irányítására a párt már 1947. december 11-én létrehozott egy bizottságot a pártvezető, Rákosi Máttyás, a gazdaságért felelős Gerő Ernő, Farkas Mihály, Rajk László belügyminiszter és Pálffy György altábornagy részvételével. A bizottság az altábornagyot bízta meg a hadseregefejlesztési koncepció kidolgozásával és megszervezésével.

A Pálffy altábornagy által kidolgozott fejlesztési terv, támaszkodva az azt megelőző elképzelésekre, az ország teherbíró képességeit figyelembe véve négy év alatt (1948. október 1. – 1952. szeptember 30.) kívánta a békeszerződésben engedélyezett 70 000 fős haderőt felállítani. A haderőhöz minimálisan szükséges 5400 fő tiszti és 7000 fő tiszthelyettesi létszámot ennyi idő alatt vélte elérhetőnek. 1948 tavaszán 5000 fő önként jelentkező újonc bevonultatását tervezte, közülük kívánta a legmegfelelőbbeket kiválasztani és októberben – a tanulmányi eredményeiktől függően – tiszthelyettesi, illetve tiszti iskolára küldeni. A hadseregfejlesztési terv legközelebbi céljául a 30 000 fős katonai létszám elérését, valamint a kiképzőkeretek felállítását tűzte ki. A fejlesztés második évében került volna sor a 45 000 fős katonai létszám kialakítására és a négy hadtestparancsnokság megszervezésére. Az irányító szervek, csapatok, intézetek fokozatos bővítése, létszámuk emelése az utolsó két év legfontosabb feladata volt. A fejlesztés befejezését követően a 70 000 fős békekeretű honvédségnek a következő hadrendet kellett elérnie: a szárazföldi csapatok állományában négy hadtest, nyolc dandár, összesen 41 800 fő. A határőrség 16 zászlóaljából és 10 000 főből, a légierő egy dandárból (repülő-, szakkiképző-, gyakorló- és egy ejtőernyős zászlóalj), 5000 főből szerveződött. A folyami erők két zászlóaljából és 900 főből álltak volna. A harcoló egységek támogatására a Honvédelmi Minisztérium közvetlen alárendeltségében három nehézágyús, három légvédelmi ágyús osztály, továbbá egy-egy hidépítő, vasútépítő, rádiófelderítő zászlóalj felállítását tervezték. Ezenfelül egy híradó és egy hadtápezred is szerepelt a hadrendben. Az MKP Politikai Bizottsága a tervet az 1948. január 29-i ülésén fogadta el.

A hadseregfejlesztési elképzelések kidolgozásával egyidejűleg sor került a párt honvédséget irányító, 1946 tavaszától illegálisan működő, titkos Katonai Bizottságának (Földy Lajos ezredes, Katpol kémelhárítás-vezető, Jánosi Ferenc alezredes, HM nevelési osztályvezető, Illy Gusztáv, HM személyügyi osztályvezető, Pálffy György, Révay Kálmán ezredes, a Honvéd Kossuth Akadémia parancsnoka, Sólyom László vezérőrnagy, HM katonai csoportfőnök, Somogyi Imre vezérőrnagy, HM Anyagi Főcsoportfőnökség) átalakítására is. A javaslat elsősorban Pálffy addigi egyszemélyes – a tagok által is „diktatórikusnak” minősített – vezetésének megszüntetésére és a kollektív vezetés bevezetésére irányult. Az előterjesztést Illy Gusztáv vezérőrnagy, ekkor már a HM kiképzési csoportfőnöke, 1948. március 1-jén terjesztette elő. A Katonai Bizottság új hatáskörét és feladatát a következő módon kívánta szabályozni: a Katonai Bizottság – a honvédségen belül – a párt és a katonai vezetés legfőbb szerve. Feladata a párt hadügyi kérdésekben való tájékoztatása és határozatainak végrehajtása.

Tagjait a hadsereg pártszervezetei közvetlenül választják, és tevékenységükben is nekik tartoznak felelősséggel. A bizottság saját tagjaiból négytagú Végrehajtó Bizottságot választ, amely a Katonai Bizottság két ülése közötti időszakban a fontosabb kérdésekben a döntéshozatalra jogosult. A jelen lévő Farkas Mihály először minden bizonnyal döbbenettel és értetlenül hallgathatta a tábornok előterjesztését, majd nyersen elutasította azokat. Ezt követően rövid politikai és pártoktatást tarthatott a jelen lévő tábornokoknak a kommunista párt hatalomgyakorlásának mibenlétéről. Kifejtette, hogy a párt legfelsőbb döntéshozó szerve a Politikai Bizottság, és a megválasztandó Katonai Bizottság ennek egyik, a hadsereg ügyeiben alárendelt szerve. A tagokat pedig nem választás útján, hanem a Politikai Bizottság döntése alapján nevezik ki. A bizottság katonai kérdésekben véleményező és tanácsadó szerv, egyben a Politikai Bizottság döntéseinek a végrehajtója. A párt főtitkárhelyettese hangsúlyozottan szolt arról is, hogy a Katonai Bizottság tevékenységéről közvetlenül nem számolhat be a pártszervezeteknek, azok tájékoztatása csak a Politikai Bizottság által jóváhagyott mértékben történhet meg. Ezt követően – jegyzőkönyvileg első ízben – a tagok munkamorálját illetően tett néhány – fenyegetéssel is felérő – megjegyzést: a rendszeres munka fontosságára hívta fel a jelenlévők figyelmét, mivel addig szerinte felületesen és rosszul dolgoztak. A továbbiakban kifejtette, hogy a pártvezetés tisztában van azzal, hogy a tagok között van súrlódás, rivalizálás, és ennek megvannak a szubjektív okai. De – hangzott el – ezeknek „egészséges alapon véget kell vetni, energiáját mindenki saját munka vonalán használja fel. [...] A Katonai Bizottságon belül mindenki egyforma, de a honvédségen belül az alárendelési viszonyok megmaradnak” – fejezte be hozzászólását Farkas. A kioktatást és megfélemlítést követően a Katonai Bizottság új összetételét, hatás- és feladatkörét a bizottság 1948. április 5-i ülésén ismertették. Bevezető előadásában Farkas Mihály közölte, hogy a Politikai Bizottság döntése alapján a Katonai Bizottság elnöke ő lesz, titkára pedig Pálffy altábornagy. Az elnök a bizottság politikai vezetője és felelőse, ezért szavazategyenlőség esetén ő dönt. Ellenezte a Végrehajtó Bizottság felállítását, mivel véleménye szerint az „nehézkessé tenné a munkát, és a Katonai Bizottság másodrendű szervvé válna”. A két ülés közt folyó ügyeket eddig is Pálffy és ő végezte, a gyakorlatban „ügyis felhívja telefonon Sólyom vagy Illy elvtársat, illetve az illetékes elvtársat”. A Katonai Bizottság összetétele a következőképpen alakult: elnök Farkas Mihály, a párt főtitkárhelyettese, titkár Pálffy György altábornagy, a honvédség felügyelője, jegyzőkönyvvezető Elek Tibor alezredes, az MKP Katonai Osztály osztályvezetője, Földy Lajos ezredes, a Katona Politikai Csoportfőnökség csoportfőnöke, Illy Gusztáv vezérőrnagy, a HM Kiképzési

Csoportfőnökség csoportfőnöke, Jánosi Ferenc alezredes, a HM Nevelési Osztály osztályvezetője, Révay Kálmán ezredes, a Honvéd Kossuth Akadémia parancsnoka, Sólyom László altábornagy, a Katonai Főcsoportfőnökség főcsoportfőnöke, Somogyi Imre vezérőrnagy, a HM II. Gazdászat-közigazgatási Alcsoportfőnökség alcsoportfőnöke, Szalvai Mihály vezérőrnagy, a Határőrség főparancsnoka. A honvédség irányítására vonatkozó elképzelések gyakorlati megvalósítására a Honvédelmi Minisztérium áprilisi átszervezésével került sor. Ennek lényege – mint azt Pálffy altábornagy az április 5-i ülésen kifejtette – az volt, hogy a honvédelmi miniszter (Veres Péter), a katonai államtitkár (Kuthy László vezérezredes), valamint a politikai államtitkár (Kiss Roland) „megsértése nélkül az összes hatáskört a felügyelő és a katonai főcsoportfőnök között osztották fel. A minisztérium minden csoportját valamelyikünk alá rendelték”.

1948. szeptember 9-én Farkas Mihályt honvédelmi miniszterré nevezték ki. Ennek háttérében egyrészt a magyar hadsereg harmadik világháborúra való felkészítésének és a szükséges szervezeti és létszámbővítések levezénylésének igénye állt, másrészt a hadsereg irányításának gyors átalakítása ezen célok megvalósításához. Az új honvédelmi miniszter már a kinevezését követő napon szükségesnek tartotta a Katonai Bizottság tagjainak tájékoztatását a jövőt illetően. Mind a tartalom, mind pedig a tájékoztató hangneme szokatlan volt a tagok számára, hiszen ezt megelőzően Farkas még sohasem beszélt így előttük. Megdöbbenve hallgatták, hogy véleménye (és a pártvezetés) szerint:

„Eddig a Honvédelmi Minisztériumnak nem volt gazdája, a Katonai Bizottság tulajdonképpen a minisztert helyettesítette. Ez a gazdátlan állapot most megszűnt. Ennek a gazdátlan állapotnak káros következményei vannak. A vezető katonai elvtársak külön-külön akartak gazdák lenni, és így ellentétek keletkeztek közöttük. [A miniszter nyilvánvalóan a Pálffy–Sólyom–Illy közötti – valóban meglévő – vetélkedésre utalt, annak elhallgatásával, hogy a személyi feltételek és a hatalmi pozíciók halmozásáért történő villongások mögött gyakran az ő manipulációi álltak. – *O. I.*] Csírájában érezhető volt a hatalomért való tülekedés. Tisztában kell lenni azzal, hogy mindenkiből a munkásosztály, illetve annak élcsapata, a Párt csinált vezetőt, és mindenki csak addig marad vezető, ameddig a munkásosztály érdekében dolgozik, ameddig a Párt utasításait teljesíti. Az elvtársaknak szerényen és az eddiginél sokkal pártszerűbben kell dolgozniuk, ha megbecsülést akarnak szerezni maguknak.”

A miniszter nyers, az addigiaktól eltérő hangvételű beszédének természetesen meghatározott célja volt, nevezetesen az, hogy a bizottság tagjait figyelmeztesse a feltétlen engedelmesség betartására, mind a párttal, mind pedig személyével

kapcsolatban. Ezután bejelentette, hogy a párt döntése alapján megalakult a Belügyi és a Katonai Bizottság egyesítésével a Magyar Dolgozók Pártja Államvédelmi Bizottsága, Rákosi Máttyás elnökletével. A bizottság tagjai között szerepelt Pálffy György is. A Katonai Bizottság a jövőben mint az Államvédelmi Bizottság albizottsága fog működni. Munkatervének összeállítására egy négyfős csoportot hoznak létre Pálffy György, Sólyom László, Illy Gusztáv altábornagyok és Somogyi Imre vezérőrnagy részvételével. A munkatervre vonatkozó elképzeléseket Pálffy 1948. november 2-án ismertette, aminek során a legfontosabb feladatoknak a hadseregfejlesztés, a hadiipar és a honvédelem kérdésköreinek tervszerű megtárgyalásait és a megszületett döntések szakszerű végrehajtását jelölte meg. Szükségesnek tekintette a honvédség felső irányítási rendszerének az átalakítását is. Az albizottság által megvitatott és jóváhagyott javaslatot a honvédelmi miniszter 1948. november 30-án terjesztette be a Minisztertanácshoz, amelyben hozzájárulást kért Pálffy György altábornagy honvédség-felügyelői beosztásában történő véglegesítéséhez, valamint Sólyom László altábornagy honvéd vezérkari főnöki kinevezéséhez. A vezérkar főnökének feladatkörébe a honvédség szervezése, a háborúra való felkészítése, az országos honvédelem követelményeinek a kidolgozása tartozott, míg a honvédség felügyelője a honvédség kiképzésének, fegyelmének ellenőrzésével járó tennivalók ellátásáért felelt.

Az Államvédelmi Bizottság Katonai Albizottsága 1949. február 18-án szüntette be tevékenységét, amikor a hadseregen belül egy új tanácsadó szerv létesült, a Honvédelmi Minisztérium Kollégiuma, amely a miniszter állandó tanácskozó, döntést hozó és ellenőrző szerveként kezdte meg működését. A kollégium új tagjai a következő személyek lettek: Nógrádi Sándor altábornagy, politikai főcsoportfőnök, Révész Géza altábornagy, katonai elhárító főcsoportfőnök, Szabó István vezérőrnagy, személyügyi főcsoportfőnök, Ilku Pál ezredes, politikai főcsoportfőnök-helyettes, Deszkás János alezredes, a Politikai Főcsoportfőnökség pártszervezési osztályvezetője, Padusitzky László ezredes, a Miniszteri Titkárság vezetője és a kollégium titkára. Ezen káder tagok bevonása, akik Padusitzky ezredes kivételével, aki Ludovikát és Hadiakadémiát végzett tiszt volt, nem rendelkeztek semmilyen katonai szaktudással, képzettséggel, már azt mutatta, hogy a pártvezetés megkezdte – a kommunista mozgalomhoz különböző indítékok alapján csatlakozó – volt ludovikás és vezérkari múlttal rendelkező tisztek, tábornokok, az úgynevezett „ludovikás katonai elit” háttérbe szorítását, majd eltávolítását.

A „trockista összeesküvés” katonai vezetője

A kiteljesedő hidegháború és a Jugoszláviával egyre jobban kiéleződő konfliktus hisztérikus légkörében a gyanakvás, a mindenhol és mindenkiben ellenséget kereső és találó attitűd a hadseregben is egyre nagyobb méreteket öltött. A párt- és katonai vezetés szemében a kommunistává vált és a parancsnoki állomány egy részét kitevő volt ludovikás tisztek neveltetésük, képzettségük és szocializációjuk miatt megbízhatatlanokká és fokozatosan ellenséggé váltak. Farkas Mihály 1957. évi perében tett vallomásában így emlékezett vissza ezen időszakra: „a horthysta tisztek tudatosan szabotáltak, magatartásuk lényegében a rendszer elleni ellenséges érzületüket, összeesküvésüket takarta.” Farkas utalt Rákosi Máttyás – ezen időszakban hangoztatott – teóriájára is a régi tiszteket illetően:

„Magyarországon nem érvényesíthető az a tétel, hogy a régi tiszteket megnyerhetjük. [...] ezek tudatos ellenségei a munkásosztálynak, a népnek és ezért ezeket el kell távolítani a hadseregből [...] s talán sokan közülük imperialista ügynökök, ezért nemcsak el kell távolítani őket, de bíróság elé kell állítani.”

Pálffy György altábornagy vélhetően érzékelhette a megváltozott hangulatot, már csak közvetlen felettese egyre agresszívabb és ellentmondást nem tűrő viselkedésében is. Másokhoz hasonlóan ő is a munkájába menekült az egyre nyomasztóbb légkörben. Nem tudhatta, hogy előljárója parancsára az Államvédelmi Hatóság szakközegei április elejétől, Rajk Lászlóhoz és a párt káderosztályának vezetőjéhez, Szőnyi Tiborhoz hasonlóan lehallgatták mind a hivatali, mind pedig az otthoni telefonját. Az új hadsereg első díszszemlélén, 1949. május 1-jén Pálffy fogadta a díszelgő egységeket vezénylő Illy Gusztáv altábornagy lóhátról történő jelentését, mivel a honvédelmi miniszter alkata és lovaglótudása ezt nem tette lehetővé. Május 30-án az ÁVH letartóztatta Rajk László külügyminisztert, aminek sokkhatása alól Pálffy sem tudta kivonni magát. Komor és gondterhelt lett, sok ezer párttársához hasonlóan ő is magyarázatot, válaszokat keresett és találgatott, nem tudván részleteket a moszkvai nagy perek időszakáról és az ott periodikusan ismétlődő sztálini véres – párton belüli – leszámolásokról. Részt vett a Központi Vezetőség 1949. június 11-i ülésén, ahol Rákosi beszámolt a Rajk–Szőnyi-ügyről. A Honvédség Házában június 22-én megtartott pártaktíván az elnökségi díszasztalnál ülve hallgatta miniszterének beszámolóját, és Sólyom altábornaggyal együtt megszavazta az aktív határozatát: vesszenek az árulók, Rajkkal és bandájával szemben nincs helye az irgalomnak. Pálffy

György altábornagy sorsa 1949. július 4-én dőlt el, azt követően, hogy Rákosi Mátyás a lakásán hosszas megbeszélést folytatott a Rajk-üggyel kapcsolatos teendőköt illetően M. I. Bjelkin szovjet altábornaggyal, az Állambiztonsági Minisztérium (MGB) Kémelhárító Főigazgatóságának ausztriai vezetőjével. Egyetértés volt közöttük abban, hogy a politikai összeesküvésnek katonai szála is kell hogy legyen, és Pálffy altábornagy megfelelőnek látszott egy katonai szervezkedés vezetőjének. Szoros munkakapcsolata Rajkkal a Magyar Közösség koncepciók perének levezénylésében jó alapot jelentett számukra, továbbá Rákosi már rendelkezett egy olyan jelentéssel is, amely arról szólt, hogy Pálffy 1944 végén a nyugati csapatok magyarországi bevonulását is lehetségesnek tartotta. Mindezeket kiegészítette Rajk kényszer hatására tett július 4-i terhelő vallomása, amelyben Pálffyt már büntársaként említette meg. Azt ekkor még Rákosi sem tudhatta, hogy Pálffyt 1945 elején a szovjetek beszervezték, erről csak a tábornok őrizetbe vétele után megtartott házkutatás során előkerült adóvevő és rejtjelkulcs megtalálásakor értesült. Arról, hogy Bjelkin tábornok tudott-e az ügynöki beszervezésről, szovjet források hiányában jelenleg nem rendelkezünk információkkal. Ha tudott róla, nem szólt erről a magyar pártvezetőnek. Valószínűbbnek tűnik azonban az az elképzelés, hogy Pálffy vezérkari őrnagyot Debrecenben nem az állambiztonság, hanem a Katonai Felderítő Főcsoportfőnökség (GRU) munkatársai kérhették fel az együttműködésre. Ennek alátámasztására említhető a SZEB katonai vezetőivel való szorosabb együttműködése, majd az idevezényelt szovjet katonai attasékkal kialakított intenzív munkakapcsolata. A két szovjet szolgálat közötti korabeli erőviszonyok szerepet játszhattak abban is, hogy végül Pálffyt őrizetbe vették. Minden bizonnyal a kisebb hatalmi befolyással rendelkező katonák nem tudták őt megvédeni a V. Sz. Abakumov vezette állambiztonsággal szemben.

Pálffy György altábornagy 1949. július 2-án minisztere kívánságára, családjával és anyósával, pihenés céljából Balatonlellére érkezett. Ideges és gondterhelt volt, amit sportolással és hároméves kislányával való játszadozással próbált meg enyhíteni. Július 5-én esti programként szabadtéri filmnézés, majd a barátoknál való beszélgetés szerepelt. Minden bizonnyal innen hívhatták ki az időközben odaérkező Péter Gábor és a volt ellenállótárs, Décsi Gyula (aki házassági tanúja is volt), azzal az ürüggyel, hogy Rákosi Mátyás kíván vele sürgősen beszélni. Az autóba beszálló altábornagy már lényegében fogoly volt. Első kihallgatása július 7-én történt, amikor Péter Gábor tájékoztatta őt Rajk két nappal azelőtti, rá nézve terhelő vallomásáról, valamint tájékoztatta, hogy mit várnak el tőle. A kihallgatáson jelen voltak Farkas Mihály, Kádár János és Révész Géza. Péter ezt követően még többször tárgyalt Pálffyval a beismerő vallomások pontosítása

céljából. A kihallgatások tényleges vezetője Janikovszky Béla alezredes volt, aki meghatározta, hogy milyen vallomásokot kell írnia az államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetéséről, illetve a hűtlenség büntetéről. A vallomások könnyebb megtétele érdekében állandóan hivatkoztak előtte a Párt érdekeire, illetve arra, hogy a bírósági tárgyalást követően rejtve esetleg Görögországba küldik majd a kommunista partizánokhoz katonai kiképzőnek. Az ÁVH foglyai között talán Pálffy volt az egyetlen, akit nem vertek meg a vallomások kikényszerítése céljából. „Együttműködésének” háttérében a katpolos szakmai tapasztalatai mellett az a felismerés is állhatott, hogy a kért vallomások magától Rákosi Mátyástól érkezhettek, a szovjetek jóváhagyásával. 1949. július 11-én megtette beismerő vallomását: ő volt a vezetője a katonai szervezkedésnek, és ennek sikeres végrehajtása céljából szorosan együttműködött a jugoszláv hírszerző szervekkel. Augusztusi kihallgatásai során többször tett terhelő vallomást volt ludovikás társaira, amelyek a következő évben lefolytatott, úgynevezett „tábornoki perekben” játszottak nagy szerepet.

1949. október 10-én, a Margit körúti Katonai Törvényszék és Börtön tárgyalótermében megtartott tárgyaláson a Jávor Iván hadbíró ezredes vezette bíróság szervezkedés és kémkedés büntettének vádjával, katonához méltatlan, kötél általi halálra ítélte. Az ítéletet 1949. október 24-én hajtották végre, a katonai ceremónia vezetője a volt ludovikás barát, Révay Kálmán vezérőrnagy volt. A kivégzésről filmet készítettek, amit aztán oktató céllal vetítettek a Magyar Néphadsereg alakulatainál az elkövetkezendő években. A holttestet – a Rajk-perben elítéltekével együtt – a legnagyobb titokban Gödöllő környékén tömegsírban kaparták el. A Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma 1955. november 30-án az ellene emelt vádak alól bűncselekmény hiányában felmentette. 1956. október 6-án a Kerepesi úti temető Munkásmozgalmi Panteonjában újratemették, itt került végső nyughelyére. 1961. január 2-án Kádár János arról értesítette Kaszás Ferencet, az MSZMP Adminisztratív Osztály vezetőjét, hogy a Pálffy György kivégzéséről készített film két példányát, miután azt Marosán György is megnézte, elégették. 1963. szeptember 27-én teljes erkölcsi és jogi rehabilitációt nyert, ennek jeleként a Honvédelmi Minisztérium utcáját, a Balaton utcát nevezték el róla, amely a rendszerváltásig viselte a nevét.

Irodalom

- Dombrády Lóránd: *Szombathelyi Ferenc a népbírótság előtt*. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – LineDesign, 2007.
- Kornis Pál: *Tanúként jelentkezem*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1988.
- Pálffy Györgyné: Özvegyek és árvák. *Kortárs*, 30. (1986), 9. 79–93.
- Papp István: *Fehér Lajos. Egy népi kommunista politikai pályaképe*. Budapest–Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Kronosz Kiadó, 2017.
- Pintér István: *A magyar antifasizmus és ellenállás*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1975.
- Sólyom Ildikó: *Összetört – szétszakadt – elillant. A Sólyom tábornok-per utóélete*. I–II. kötet. Budapest, Paktum Nyomdaipari Társaság, 2003.
- Szárász György: *A tábornok. Részletek egy készülő kor- és életrajzból*. Budapest, Magvető Kiadó, 1984.
- Zinner Tibor: „A nagy politikai affér”. *A Rajk–Brankov ügy*. I–II. kötet. Budapest, Saxum Kiadó, 2013.

A LADYKÁ NYÉ
HÁRÓRÉ A NEMZETREZ VALÓ
JÓVÁLÉMÁRRAK EMLÉKEZETÉRE

Petrich András

(1765–1842)

Petrich András a magyar művészettörténetben ismertebb személyiség, mint a hadtörténelemben. A *Századok* című történelmi folyóirat 1874. évi számában Nagy Iván így mutatja be hőünket:

„Petrich András, magyar születésű cs. kir. vezérőrnagy. Jeles tájrajzoló, rézmetsző és főképp földképész (Mappeur und Situationszeichner). Már 1805-ben, az egész osztrák birodalomnak háromszegelletes fölmérésekor reá bízott a salzburgi hercegség fölvétele, mely az akkori topographiai művek egyik legsikeresebb darabja volt. Számos ily műve mellett remek tájrajzai vannak, ilyen töle Budapest környéke, mely rézbe metszve megjelent 1820. Továbbá Tihany, melyet Axmann József beedzése szerint aczélba metszett Blascke János 1822-ben.”

A cikk szerzője a *Tudományos Gyűjtemény* 1820. évi 7. számában közölteket vette alapul, ahol még a következő óhajt is leírta egy bizonyos K. J.:

„Bár még több, kivált honnyi tájakat ábrázoló mívész darabokkal ajándékozna meg bennünket Hazánknak ezen érdemes Mívésze. De bár találkoznának oly igaz hazafiak is, kik tudván becsülni a honi mívésztséget, azt buzdítani, a világ tudtára adni, és a költségesebb munkák kiadásában hathatósan gyámolítani akarnák.”

Petrich számos akvarellt és a szintén vízfestési technikát alkalmazó gouache-t festett, amelyeken hazai és külföldi tájak jelentek meg, a Balaton vidékéről az 1820-as években készített egy sorozatot. A Magyar Nemzeti Galériában harminc képét, jórészt rajzokat őriznek tőle.

Családi háttér és tanulmányok

Hanusfalvi Petrich András Szávaasztendemeteren született, Szerém vármegyében, 1765. november 25-én, egy valószínűleg Zala vármegyei gyökerű katolikus családban. Nagyapját állítólag hazafias viselkedésért agyonlőtték, apja állami tisztviselő volt, aki fiait, Andrást és Károlyt is katonának szánta. András középiskolai tanulmányait Szegeden a piaristáknál végezte, legalábbis 1782-ben bizonyosan ott volt.

Katonai pályafutás

A hadseregbe 1784-be lépett be kadétként az árkászokhoz, és három év múlva a császári-királyi haderő hadmérnöki karának alhadnagya volt. A következő években Königsgrätzben, majd Galiciában szolgált, majd 1790-ben a havasalföldi hadtestnél. Ez utóbbi már háborús szereplést jelentett, hisz ekkor még zajlott az oroszokkal szövetségben a Török Birodalom elleni hadakozás. A képzett tisztet 1790-ben a tábornokhoz vezényelték, ahol csak több nyelvet beszélő, kiváló minőségű, a szolgálatban komoly érdemeket szerzett tisztek szolgálhattak. A bécsi évek után, 1793-ban Petrich főhadnagynak ismét a hadszíntéren kellett bizonyítania, ugyanis a francia forradalmi hadsereg ellen felállított hadsereghez vezényelték. A következő évben az észak-franciaországi Valenciennes ostrománál tevékenykedett olyan hasznosan, hogy ismét felfigyeltek rá. Ezt követően a tábornoknál már nem vezénnyelssel szolgált, hanem véglegesen áthelyezték oda.

Petrich tábornoki tisztként 1799-ben kapta a megbízatást, hogy az itáliai hadszíntérré, az osztrák császári csapatok támogatására Livornóba érkező orosz csapatokat Nápoly felé irányítsa. Ez sikeresen megtörtént. Ebben az évben kapta meg őrnagyi rendfokozatát. Itáliai szereplése után Bajorországba vezényelték, majd Salzburgba, ahol katonai térképek készítését irányította. Közben részt vett az 1800. december 3-án vívott hohenlinden-i vesztes csatában, ahol ráadásul megsebesült. Felépülése után ismét klasszikus tábornoki békefeladatot kapott, vagyis topográfiai munkákat kellett végeznie, illetve irányítania. Petrich Salzburgban, majd Tirolban tevékenykedett. Az őrnagy vezetésével a háromszögelés módszerével készítettek térképeket, és a nevéhez fűződik a Rovereto–Trient–Bozen–Innsbruck vonal terepfelvételezése is. Ez a precíz mérőmunka mellett komoly sportteljesítmény is lehetett, hisz a szögmérő műszereket olyan pontokra kellett felállítani, ahonnan legalább két másik műszert láttak. Ezen a területen ezek csak hegycsúcsok lehetnek. Az elkészült térképek pedig legtöbbször művészi értékűek voltak, a térképészek nagy figyelmet fordítottak nemcsak az adatok pontosságára, hanem az esztétikus megjelenésre is.

Petrichet 1805-ben léptették elő alezredessé, majd a következő évben ezredessé. Ebben az időszakban kezdődött az Osztrák Császárság területének második katonai felmérése, amely a tábornoki főnökség irányítása alatt indult.

Petrich ezredes az 1808. évi országgyűlés összehívásakor még bizonyosan nem gondolta, hogy az itt elfogadott törvények közül lesz olyan, amely az életét gyökeresen meg fogja változtatni. Pedig a Pozsonyban összeülő karok és rendek az új királyné, I. Ferenc harmadik felesége, Mária Ludovika megkoronázása

mellett jórészt hadügyi törvényeket tárgyaltak és fogadtak el. Ezen az országgyűlésen vált valóra – legalábbis jogszabály szintjén – a magyar rendek régi kívánsága, hogy nyíljk meg egy magyar nemzeti tisztképző intézmény. A VII. törvénycikk elfogadása után József nádor feladata lett, hogy intézze a leendő tisztképző intézmény ügyeit, irányítsa a létrehozását és elindítását. Az intézmény felállításához a pénzügyi alap már gyűlt, amihez az új királyné is jelentős összeggel, a rendektől kapott jegyajándékának tíz százalékával, vagyis 50 ezer forinttal hozzájárult. A király épületet is adományozott az intézmény létesítéséhez, a váci Theresianumot, de kellett még mindenképpen egy igazgató, aki a nádor elképzelésének és kívánságának megfelelően intézi a Ludoviceumnak elnevezett tisztképző akadémia ügyeit.

Az igazgatói poszt betöltésére Moritz Gomez de Parientos altábornagy, a nádor mellett működő tábornoki főnökség vezetője a beosztottját, Petrich András tábornoki ezredest ajánlotta.

„Igaz, hogy Petrich nem tartozik azok közé, akik nem bírnák el a háború fáradalmait, de ugyan hol lehetne olyan félig invalidus tisztet találni, aki fogatkozása ellenére kifogástalanul meg tudna felelni mindazoknak a rendkívül magas követelményeknek, melyeket az igazgatói állás megkövetel?”

Károly főherceg, a haderő főparancsnoka egyetértett Gomez ajánlásával, s mint írta:

„Petrich nemcsak magyarul és latinul, hanem az összes szláv nyelveken is tökéletesen beszél és ír. Elméleti és gyakorlati tudás tekintetében a hadsereg legkitűnőbb tisztjei közé tartozik. Mindazok a tulajdonságok megvannak benne, amelyek az ilyen állás betöltéséhez szükségesek.”

Petrich azonban nem örült az ötletnek, saját bevallása szerint nem érezte magát képesnek e feladat ellátására. Ez a generalisszimust elbizonytalanította, de Gomez szerint Petrich önbizalomhiánya abból fakadt, hogy átgondolta, milyen felelősséggel jár a tervezett beosztása. Szerinte általában a hadsereg tisztjei, akik minden olyan feladatra nagy odaadással felkészülnek, amely várható számukra, egy ilyen megbízatással aligha számolnak, ezért óvatosak az elvállalásával. Ezt követően a császári-királyi haderő tábornokának főnöke, Anton Mayer von Heldenfeld ezredes magához rendelte a bizonytalankodó Petrichet, és felszólította nyilatkozattételre. Petrich kijelentette, hogy bármely szolgálati beosztást elvállal,

így az igazgatóságot is hajlandó elfogadni, és minden igyekezetével azon lesz, hogy a feladatát megelégedésre lássa el. Ezt írásba is adta.

A nádor 1809. február 16-án írásban számolt be az uralkodónak az eddig elvégzett munkákról. Eszerint az alapítványi alap növelésére megtette a lépéseket, a váci épület bővítésére kapott telek rendelkezésre áll, és az építési tervek elkészültek. A Ludoviceum szervezési tervét is már megírták. Az októberi induláshoz feltétlenül szükség van igazgatóra, hogy az építkezés és az oktatás beindítása már az ő irányítása alatt történjen. Ezen állásra – Petrichen kívül – már négy főt ajánlottak a nádornak, de ő is Gomez ajánlottját támogatta, akit végül a király 1809. február 16-án ki is nevezett. A nádor ugyan még hivatalos értesítést nem kapott erről, de március 12-én mégis közölte Petrich ezredessel az igazgatói kinevezését. Ezt követően kérte Károly főherceget annak engedélyezésére, hogy Petrich tanulmányozhassa a bécsújhelyi Mária Terézia Akadémia és a bécsi Hadmérnöki Akadémia működését. Ennek engedélyezése után József arra utasította az új igazgatót, hogy nézzen körül Bécsben szabadkézi rajzot és szépirást oktató tanár ügyében, de kellene francia- és rajztanár is. A nádor nevetet kért, de Petrich szerződéseket egyelőre nem köthetett. Böven kijutott a munka Joseph Heinrich Beckers ezredesnek is, a nádor főadjutánsának, akinek szintén érdeklődni kellett a tanári fizetések, a növendékek ellátásához szükséges összegek irányában. Petrich valóban végigjárta a megnevezett akadémiákat, ahol azonban olyan nagyon nem örültek neki, szállást sem biztosítottak számára, ami Petrichnek komoly kiadásokat okozott. Az ezredes költségtérítésre a Ludovika alapítványával takarékosan bándó nádortól aligha számolhatott.

Az uralkodó megbízásából a nádort Ludwig Baillet de Latour-Merlemont tábornoszernagy értesítette, hogy Petrich áthelyezése nem ütközik akadályba, s az uralkodó már meg is tette a szükséges intézkedést. A nádor május 6-án a Bécsújhelyen tartózkodó új igazgatót magához rendelte Magyarországra, de ő jött volna enélkül is, mert Bécs körül már megjelentek a franciák.

Közben Vácon 1809. június 7-én az építkezések elkezdődtek, miután az építési vállalkozónak a szükséges összeget a Ludoviceum pénzalapjából átutalták. Az építkezés azonban nem haladhatott kellő ütemben, többek között azért sem, mert 1809 ismét egy háborús év volt, amely ráadásul ismét nem kedvezett az osztrák császár fegyvereinek. A Károly főherceg vezette hadsereg betört Bajorországba, de onnan Napóleon császár hadai gyorsan kiverték, sőt a franciák elfoglalták Bécset is. Bár a május 21–22-i asperni csatát Károly főherceg megnyerte, a július 5–6-i wagrami csatában azonban alulmaradt. Közben a francia sereg Magyarországra is betette a lábát, és június 14-én Győr mellett legyőzte

János főherceg seregét, benne a József nádor vezetésével harcoló magyar nemesi felkelő sereget. Az udvar Komáromba, majd Tatára költözött. Ez utóbbi helyen írta alá az uralkodó a megalázó schönbrunni békét. E háborúnak köszönhetően az akadémia a tervezett időben, októberben nem nyílt meg.

A Ludoviceum igazgatója

A háború alatt Petrich ezredes Gomez helyetteseként dolgozott, aki a magyar nemesi felkelő sereg tábornoki főnöke volt. József nádorral, a nádor főudvarmesterével, Heinrich Beckers ezredessel és Kisfaludy Sándorral, a tábornokhoz beosztott tiszttel együtt igyekeztek a legtöbbet kihozni a gyorsan felállított, gyakorlatlan seregből, s közben együttműködni János főherceg belső-ausztriai-nak nevezett hadseregével. Itt szolgált, Petrich beosztottjaként Széchenyi István kapitány is. Petrich a béke megkötése után, november 20-án érkezett meg Vácra, és átvette a beosztását, de már nem ezredesként, hanem vezérőrnagyként. Bár az uralkodó a vesztes háború miatt senkit sem akart előléptetni tábornokká, de Petrich értesülve erről kihallgatást kért József nádortól, és mivel tábornoki ezredesként ő volt a soros az előléptetésben, határozottan kérte azt, ami végül meg is történt. A császári-királyi hadseregben az előléptetés rendjére és a sorrendre komoly figyelmet fordítottak, úgynevezett rangelőzés nem volt jellemző.

Petrich vezérőrnagy magával hozta Vácra Tannor Ágoston élelmészeti főosztályt, aki a nemesi felkelés alatt is mellette szolgált, továbbá egy rokkant köztisztviselőt, aki később őrmester lett, és aki épületfelügyelőként szolgált. Az igazgató a fizetését az alapból kapta, bár egy helyen azt olvashatjuk, hogy a fizetését nem vette fel. Az új igazgató – talán hálából az ajánlásért – megrendelte Gomez altábornagy tereptani tankönyvének 500 példányát, még ha azt Joseph Wenzel Radetzky altábornagy gyengének minősítette is. Ennyi tankönyv jó ideig elég lett volna, ha egyáltalán elkezdődik az oktatás.

A következő évben Petrich vezérőrnagynak már csak a Ludoviceum ügyeivel kellett foglalkoznia, de ez sem bizonyult könnyűnek. Az igazgatónak először is fel kellett mérnie a váci épület állapotát. Az építkezések ugyan már előző évben elkezdődtek, de a nádor ezekkel nem volt elégedett. Feladatul szabta Petrichnek, hogy számoljon be arról, hogy mennyire haladt előre az építkezés. Jelentést kellett tennie arról is, hogy egy esetleges új tervbe az eddig elkészült részeket hogyan lehetne beilleszteni, mibe kerülne a felesleges részek elbontása, a már kész részeket lehet-e másra használni, illetve hogy mennyi építőanyag van

a helyszínen. Az igazgató a kapott feladatot végrehajtotta, s igen lesújtó képet festett a tapasztaltakról. Azt is leírta, hogy egy új, célszerűbb terv kivitelezése olcsóbb lehetne, mint a zajló építkezés befejezése. Petrich beszámolt az itt lévő építőanyagról, illetve arról is, amelyre már szerződést kötöttek. A továbbiakban a vezérőrnagy kérte két személy kiküldését, az egyiket új szerződések megkötésére és a teljesítés ellenőrzésére, a másikat pedig új tervek készítésére. A nádor a javaslatokat elfogadta.

Az 1810. évben már az igazgató irányítása mellett folyt az építkezés és a szervezőmunka, a nádor felügyelete és segédkezése mellett. Az építkezés terveit a tábornok átdolgoztatta, aminél figyelembe kellett venni a pénzügyi alap elégtelenségét és az egyre magasabb bekerülési költségeket, egyáltalán az újabb vesztes háború miatti gazdasági bajokat. Több terv is készült a régi épület átépítésére, új épületek emelésére, de tényleges munka alig történt. Beckers gróf pedig azt is megírta Petrich vezérőrnagynak, hogy a Ludoviceumot a tervezett időpontban aligha fogják megnyitni, a nádor felterjesztése egyelőre a kancellárián „cirkulál”.

A nádor, érzékelve a helyzetet, javasolta, hogy lépcsőzetesen haladjanak a váci építkezéssel, több évre osszák be a tennivalókat. Az akadémia megnyitását 1811 októberére tervezték, de oly módon, hogy a folyó építkezések ne zavarják az induló oktatómunkát.

Az intézet felépítését és működtetését a rendelkezésre álló pénzalap azonban nem biztosította. A nádor a hiány csökkentésére azt javasolta, hogy a polgári tanárokat a pesti egyetem fizesse, a katonákat pedig a kincstár, az akadémia csak a pótlékaikat fizesse. A nehézségek ellenére a nádor még mindig azzal számolt, hogy a leendő akadémia egyenrangú lesz a Hadmérnöki Akadémiával, ami pedig a birodalom talán legrangosabb intézménye volt.

Miközben folyamatosan készültek az újabb beruházási tervek és költségvetési igazítások, az uralkodó 1811. február 20-án rendelet adott ki a forgalomban lévő bankjegyek értékének ötödére csökkentéséről. Ez a devalváció azt jelentette, hogy az akadémia 1 300 000 forintos alapjából alig több mint 250 000 maradt. Ilyen körülmények között az akadémia megnyitásának időpontja igen távolra került. A nádor azonban változatlanul reménykedett, pedig az építkezés folytatása már a következő évre is rendkívül bizonytalanná vált. Ráadásul az építkezés szinte káoszba fulladt, a már felépített részeket is vissza kellett bontani, Petrich javasolta is az építkezés leállítását. A nádor 1811. április 27-én felszólította Petrichet, hogy keressen alkalmas embert az építkezés felügyeletére. Az igazgató Locatelli András mérnököt javasolta, az országos építészeti igazgatóságáról.

A nádor elfogadta a javaslatot, bár Locatelli a következő időszakban leginkább új tervek készítésével volt elfoglalva, nem az építkezés felügyeletével.

Az építkezés folytatásához reményt jelentett viszont, hogy az országgyűlés éppen ülésezett, vagyis az akadémia alapítványi alapjára ismét lehetett gyűjteni. Szerencsére az adakozók edv abban a rendkívül rossz hangulatban, társadalmi közérzetben sem hagyott alább, ezt bizonyítja az 1812. évi II. törvénycikk, amely megyénként sorolja fel az alapítványt támogatókat. Összesen 294 961 forinttal bővült az alap, de egyelőre ez is kevés volt az építkezés folytatásához. De nem csak ez volt a gond; 1812. február 13-ig összesen nyolc fiatal jelentkezett a megnyitásra váró tanintézménybe. Tehát leendő növendék sem volt.

József nádor nem adta fel. Elkészítettett – bizonyára Petrich vezérőrnaggyal – egy majd százoldalas *Szervi határozványok* című munkát, amelyet az uralkodóhoz 1812. január 8-án terjesztett fel. Ez a hatalmas ívű munka egyrészt az 1808. évi VII. törvénycikk alapján készült, másrészt a Hadmérnöki Akadémia szabályzatához igazodott. E szerint a Ludoviceum célja, hogy az ifjúságot katonai nevelésben részesítse, oktassa a katonai tudományokra, és fegyelemre neveljen, ezáltal jó tiszteket képezzen az állandó hadsereg és a felkelés számára. A tervzetben többek között a következők szerepeltek. A felvehető növendékek száma 200 fő, ebből 120 alapítványi, 80 pedig önköltséges helyen lévő. Az akadémia előre nem látható évben két osztállyal, tizenöt-tizenöt fővel induljon el. A nádor javaslatot tett az alapítványhoz hozzájáruló személyek tanulóajánlási lehetőségeire. Jelentkezni vallásfelekezeti megkötés nélkül lehet, nemeseknek és polgári származásúaknak, de elsőbbséget élveznek a katonagyermek és az elszegényedett nemesek fiai.

Az elkészült munka szerint a nádor az intézet főigazgatója, aki felügyeli a felvétel rendjét, tartja a kapcsolatot a megyékkel és az ajánlókkal. Az akadémia tizenkettő és tizenöt év közötti életkorban lehet jelentkezni erkölcsileg kifogástalan, kitűnő vagy 1. osztályú eredménnyel. Természetesen a felvételnél fontos szempontként kellett figyelembe venni az egészségi állapotot is. A felveteket az igazgató még külön is megvizsgálja.

A Ludoviceum épületének és a hozzá tartozó kertnek biztosítani kellett az egészséges életmódot, testmozgást, játszó- és gyakorlótereket, a gazdasági épületeket. A határozvány foglalkozott az étkezéssel, az öltözködéssel, a felszereléssel és a növendékek elhelyezésével is. Tartalmazta a napirendet, a betegápolást és a felügyeletet is. A munka szerint külön nevelőkre nincs szükség, erre tisztek, altisztek és közlegények alkalmasak, viszont kiválasztásukra ügyelni kell. A neveléssel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a határozvány szerint

az 1. és 2. osztályban a fiatalokkal szemben csak az atyai szeretetet lehet mutatni, a katonás alá- és fölrendelést a következő években kell bevezetni és alkalmazni. A katolikus hittanórákon minden felekezethez tartozónak részt kell venni, mert ott a növendékek krisztusi erkölcsöt sajátítanak el. A büntetésekkel kapcsolatban hangsúlyozta a szerző, hogy ennek célja nem a kínzás, hanem a javítás. Viszont a kiszabott fenyítést meg kellett köszönni.

Az akadémián a következő tantárgyakat tervezték oktatni:

1. vallástan;
2. magyar, német, francia és latin nyelv;
3. szép- és helyesírás a tanított nyelveken;
4. levelezés és ügykezelés;
5. történelem, földrajz, hazai statisztika;
6. logika és erkölcsan (latinul);
7. magán-, köz- és hadijog, Magyarország törvényei két éven át (latinul);
8. haditörvények;
9. gyalogsági és lovassági szolgálat;
10. elméleti és gyakorlati számtan két éven át;
11. fizika és kísérleti fizika;
12. tüzérségi, tábori és állandó erődítés, erődítések támadása és védelme két éven át;
13. harcászat és hadászat alapfogalmai, tereptan, a terep kihasználása két éven át;
14. térképezés, földmérten, terepfelvétel két éven át;
15. szabadkézi és tereprajz hat éven át;
16. lovaglás, vívás, tánc, voltizsálás (lovastorna), úzás és gyakorlatozás.

A határozvány részletesen foglalkozik a tantárgyak évfolyamonkénti elosztásával, a tanárok órabeosztásával, a tankönyvekkel, a vizsgáztatással és az akadémiai tanulmányok lezárásával. A nádor elképzelése szerint, aki végzett, ugyanolyan rendfokozatot kap, mint aki a bécsújhelyi akadémiát fejezte be. A négy legjobb alhadnagyként, a jók zászlósokként, a közepesek hadapródokként, a gyengék pedig privát kadétokként kerülhettek a sor- vagy határőrezredekhez. A leggyengébbeket bármikor visszaküldhették a szülői házhoz.

József nádor az elkészült határozványt széles körben köröztette, és bekérte a véleményeket. A bécsi Hadmérnöki Akadémia igazgatójának a véleménye szerint a tervezet alapjaiban helyes, s ennek megvalósításához az intézet vezetőjét kell körültekintően kiválasztani. Ami azért érdekes, mert tudnia kellett, hogy

Petrichet már kinevezték, hisz találkozhatott vele, amikor a bécsi akadémiát korábban hosszasan tanulmányozta.

Radetzky altábornagy, a birodalmi haderő táborkarának főnöke a legfontosabb személy, aki nemcsak megírta a véleményét, hanem létrehozott egy bizottságot, hogy véleményezze. A bizottság tagjai alapos munkát végeztek, majd egy új anyagot írtak. Ez mindenesetre azt jelezte, hogy katonai szakmai körökben fontosnak gondolták a Ludovika Akadémia létrehozását.

A nádor a megkapott vélemények közül nem sokat fogadott el, és 1812. február 16-án a határozvány véglegesített formáját benyújtotta az Udvari Haditanácsnak. E testület érdemi kifogásokat nem tett, csupán azzal nem értett egyet, hogy „külsős” hallgatók is látogathassák az órákat, amit a határozvány lehetővé tett volna. Azért az Udvari Haditanács kijelölt egy újabb bizottságot, amely a Magyar Udvari Kancelláriával együttműködve ítélte meg a határozványt. Ezzel tulajdonképpen zsákutcába került a nemzeti tisztképző ügye. A bizottság ülésezett ugyan, de annak jegyzőkönyve csak három év múlva került az uralkodó elé. Ferenc császár a pénzügyi alap elégtelensége miatt 1815. november 9-én a következő döntést hozta:

„a rendeknek az 1808. évi országgyűlésen nyilvánított óhaját a jelen helyzetben meg nem valósíthatónak kell minősítenem. Meghagyom, hogy az alap felhasználásának kérdése fivéremmel, a palatinussal egyetértésben a legalaposabban megfontoltassék s ennek megtörténte után nekem kimerítő javaslat tétessék arra nézve, hogy miként lehetne ezt a kérdéses alapot és az esetleges későbbi adományokat rendeltetésüknek megfelelően, azaz az ifjak nevelésének előmozdítására felhasználni.”

A nádor tehát egyelőre kudarcot vallott. Nem volt elég a pénzügyi alap, erős kritikát kapott az akadémia működési tervezete, és ráadásul a váci építkezés sem haladt annak ellenére, hogy már nagyon jelentős összeget emésztett fel. A folytatásnak tehát nem látta értelmét, ami azt jelentette, hogy az uralkodó által kijelölt helyen aligha valósulhat meg az intézmény. A nádor megunva a pénzpocsékolást, beletörődött, hogy a váci Theresianum épületéből nem lesz Ludoviceum, és nem tehetett mást, mint hogy ismét a bátyjához fordult új döntését kérve a jövőre nézve, de ez nem született meg.

A folyamatos pénzromlás következményeként 1815-ben a Ludoviceum tőkéje annyira lecsökkent, hogy annak éves kamata nem fedezte az építkezés költségét. A következő év februárjában Petrich vezérőrnagy már azt írta a nádornak, hogy az építőanyag és a munkabérek drágulása miatt szerinte a következő években egyáltalán nem folytatódhat a munka. A nádor nem tehetett mást,

1816 februárjában az építkezést Petrich vezérőrnaggyal leállította. Közben újabb és újabb tervek készültek, amelyeket a nádor az uralkodó elé terjesztett abból a célból, hogy döntse el, mégis miként épüljön meg a Ludoviceum. Ferenc császár azonban ehelyett egy alezredest küldött tájékozódásra, s a döntést neki kellett volna megfogalmaznia. Petrich fogadta is a mérnökkari embert, akinek a megjelenése azonban semmit sem változtatott a dolgok állásán. Az 1824. július 3-án altábornaggyá előléptetett Petrich András minden szándéka és erőfeszítése ellenére nem tudott előrehaladást elérni.

A pénzügyi nehézségek, illetve a Magyar Udvari Kancellária időhúzó nem-törődősége, a katonai szakmai körök egyre negatívabb hozzáállása egyelőre azt jelentette, hogy a következő majd tíz évben semmit nem haladt a magyar nemzeti tisztképzés ügye. Az uralkodó nem hívott össze országgyűlést, ahol a magyar rendek az alapba akár újabb megajánlást tehetek volna, vagy legalább sürgethették volna az akadémia megnyitását. Erre csak 1825-ben került sor.

A várva várt pozsonyi országgyűlésre a nemesi vármegyék a követeiket olyan utasítással küldték, hogy a katonai akadémia elindítását sűrűsítsék. József nádor az 1826. április 17-én benyújtott, akadémiairól szóló jelentésében a rendek segítségét kérte. A nádori előterjesztést és a pénztári számadásokat az országgyűlés két táblája által kiküldött bizottság vizsgálta meg. A másik fontos gondolat az volt, hogy a Ludoviceum Pesten nyíljon meg, ahol ingyen telek állhat rendelkezésre. Az alsótábla támogatta a nádor előterjesztését és a Pestre költözés ötletét is.

A főrendiház egyetértett az alsótábla támogató felterjesztésével, s ennek szellemében küldte tovább az uralkodóhoz. A nádor nem várta meg a császári döntést, mert biztos volt benne, hogy tanácsadói az ügy elnapolását javasolják majd. Ezért 1827. június 24-én felirattal fordult az uralkodóhoz. Ebben a következőket írta:

„Mint értesültem, a magyar udvari kancellária javaslata oda irányul, hogy a rendeknek a Ludoviceumra vonatkozó előterjesztésére ne adjanak kimerítő választ. Fel akarják használni a rendeknek azt az álláspontját, hogy az intézetet csak akkor kell megnyitni, ha ennek működése anyagilag előre biztosítva van. Ezen az alapon általánoságban annyit akarnak mondani, hogy öfélése további megfontolás tárgyává teszi a hozzá beérkezett pontos javaslatokat és mihelyt a szükséges alap együtt lesz, amint csak lehet, annak idején, értesíteni fogja a rendeket és ugyanakkor közölni fogja a javaslatok felett való döntését is. Legkevésbé sem mértékadó véleményem szerint, a dolognak ilyen módon való elintézése egyáltalán nem lenne célszerű a mai viszonyok között és az ilyen eljárás alapos okot szolgáltatna panaszra a rendek részéről.”

A továbbiakban a nádor pontosan leírta, hogy a rendek mit kívánnak, és arra milyen uralkodói választ kellene adni. A nádor felterjesztése célt ért, az uralkodó 1827. augusztus 18-án ennek szellemében a törvényeket szentesítette, nevezetesen az 1827. évi XVII. és XVIII. törvénycikket a Ludovika katonai akadémia haladéktalan felállításáról és a Ludovika katonai akadémia javára folytatolag tett ajánlatokról. Ez utóbbi jelzi, hogy az adakozási kedv továbbra is megmaradt.

Az új törvény megszületése nyomán Petrich altábornagy igazgatói beosztása közel két évtized után megszűnt. Nem lehetett egy kapuit megnyitó és működő tisztképző intézmény első vezetője. Az altábornagyot 1827. november 9-ével kinevezték műszaki és erődítési igazgatónak a Budai Főhadparancsnoksághoz.

A festő és a költő

Petrich altábornagy sorsának alakulását hitelesen azon levelek alapján követhetjük, amelyek Kisfaludy Sándor hagyatékában maradtak meg. Kisfaludy, a katonaköltő és Petrich András barátsága az 1809-es háború után is megmaradt. Egy, a kapcsolatukról szóló tanulmányban Petrichről azt olvashatjuk, hogy „jókedvű agglegény maradt, akit a megcsontosodástól mindvégig megóvott művészi lelkülete, ritka finom szellemessége”. A tanulmány szerzője szerint Petrich szókimondó természetű volt, s szívesen csipkelődött, gúnyolódott. Kisfaludy és barátja sűrűn leveleztek, és ha módjuk volt rá, meg is látogatták egymást. A két embert elsőként zalai kötődésük hozta össze, illetve közös szolgálatuk 1809-ben. Petrich már igazgatóként is sűrűn megfordult Balatonfüreden, ahol többször ott találta barátját. A győri vásárban 1822-ben találkoztak, majd 1827-ben Sümegre látogatott a Ludoviceum leköszönő igazgatója. A következő években Petrich itáliai tájakat és városokat látogatott, akkor is mindig betért barátjához. De találkoztak a költő testvérének, Kisfaludy Károlynak a temetésén is.

Petrich leveleiben kendőzetlenül írt katonai, politikai és udvari ügyekről, de beszámolt utazásairól, élményeiről is. Igazgatósága után végigjárta a magyar Délvidéket, az Al-Duna vidékét és az Alföld városait, tanyáit, de megcsodálta a mezőhegyesi ménest is. Számára a természet jelentette az igazi közeget, amelyet szívesen festett, rajzolt.

Amikor már látszott, hogy a Ludoviceum ügye zátonyra fog futni, Petrich egyre több időt töltött írók, költők társaságában. Az irodalomhoz fűződő viszonyának köszönhetően képei megjelentek különböző kötetekben, folyóiratokban. Ismerte Sággy Ferencet, az Egyetemi Nyomda kiadóját és Döbrentei Gábor

költőt és műfordítót. Petrich élénken figyelte egykori beosztottjának, Széchenyi Istvánnak a munkásságát, nem hitt ugyan sem az Akadémia, sem a Kaszinó létrehozásában, de szerette volna, ha sikeres lesz.

Petrich Kisfaludynak írt leveleiből tudjuk, hogy a Ludoviceum igazgatói posztjáról történt távozása után Bécsbe akarták helyezni, amiért dühös volt. Azt viszont már örömmel írta, hogy Budán maradhat az erődítési igazgatóság vezetőjeként, de mindig tartott a bécsi áthelyezéstől. A nádor feltétlen híveként, magyar hazafiként nem szívesen szolgált volna a császárvárosban. A következő szolgálati helye azonban Petrichet még távolabbra szólította, ugyanis Veronába helyezték, amihez egyáltalán nem volt kedve. Sokáig húzta-halasztotta az indulást, de végül 1830-ban mégis át kellett vennie a beosztását. Az utazást természetesen Sümegen megszakította. Az itáliai városban azonban nem sok időt töltött, mert még ugyanebben az évben nyugalomba vonult, és visszatért Budára.

Petrich 1842 nyarának elején még elutazott Balatonfüredre, ahol ismét találkozott barátjával. Ez volt utolsó útja, ugyanis ez év október 2-án Budán elhunyt. A művész altábornagyot a vízivárosi temetőben helyezték örök nyugalomra. Sírfelirata szerint: „Hadban dicsőn, békében jámborul, ész, tudomány, míveltség, művészet díszeivel.”

Irodalom

- Ács Tibor: A magyar katonai akadémia előtörténete. A tervtől a megnyitásig (1790–1849). *Hadtörténelmi Közlemények*, 126. (2013), 1. 73–102.
- Bachó László, dezséri (szerk.): *A Magyar Kir. honvéd Ludovika Akadémia története*. Budapest, Magyar Királyi honvéd Ludovika Akadémia, 1930.
- Gálos Rezső: Kisfaludy Sándor és a nádori udvar – adatok Petrich András élettörténetéhez. *Pannónia*, 3. (1937), 1–6. 149–173.
- Nagy Iván: Magyar képzőművészek a legrégebbi időktől 1850-ig. III. *Századok*, 8. (1874), 3. 185–206.
- Szilágyi Sándor: A nemzeti Ludovica Academia története. *Ludovika Akadémia Közlönye*, 2. (1875), 1–3. 1–23, 83–95.

Petzelt József

(1805–1850)

Különös dolognak lehetnek a tanúi a Ludoviceum környékén megfordulók 1849 első hetében. Naponta többször is, akár száz szekérre rúgó karavánok mentek végig az üllői országúton Szolnok irányába, de az egyes szekérszlopok indulása közötti időszakot is megpakolt fogatok kerekeinek a fagyott földön való zörgése töltötte ki. A hetet indító újév hajnalán még csak a politikai vezetés távozott, de a nap délutánján már megindultak a szekérkaravánok is, hiszen a még csak egy vágányú szolnoki vasútvonal kapacitását lekötötte a fegyvergyár, a pénzjegynyomda és a legfontosabb kormányzati intézmények szállítása. A kiürítés láttán aztán a hét közepétől megindult a polgári lakosság menekülése is, már akinek fogata volt, vagy szert tehetett valamilyen szekérfuvarra. Csak el a városból! Ebben az egyirányú szekéráradatban azonban néhány könnyű fogat szembejött január 3-án, amelyeken családapák hoztak tizenéves fiúkat kis cókókjukkal. Január 5-én aztán közel 10 ezer honvéd masírozott el az épület előtt, s az őket követő szekérszloppal megszűnt az öt napig kifelé tartó áradat. Az épületben akkor készült el az a lista, amelynek tartalmától függött, hogy az előző napokban Pestre jövő fogatok kis utasaikkal vagy nélkülük követik-e Perczel Mór honvédtábornok csapatait. Egy negyvenes éveiben járó komoly mérnökember most honvéd törzstiszti egyenruhában nézte gondterhelten a csapatok elvonulását, mert elhatározása, hogy az eredeti terveknek megfelelően indítsa

meg az oktatást az első magyar tisztképző iskolában, ezzel gyakorlatilag megkérdőjeleződött. Elhatározása azonban törhetetlen volt, s két nap múlva nemcsak ünnepélyes megnyitót tartott, de az oktatás is elindult, amely – az immár ellenséges megszállás alatt álló Pesten – még egy teljes héten át folyt. A mérnök-tiszt neve Petzelt József honvéd alezredes, a Magyar Hadi Főtanoda aligazgatója, aki nemcsak az iskola megszervezőjeként, de az önálló magyar iskolai tisztképzés elindítójaként is beírta a nevét a Ludovika történetébe.

Családi háttér és tanulmányok

Petzelt József, mint oly sok kiváló alakja a magyar polgári átalakulásnak, nem-hogy magyar anyanyelvű nem volt, de még csak nem is Magyarországon született. Egy osztrák polgári családban látta meg a napvilágot a szőlőműveléséről híres, s ezáltal szabadalmakkal rendelkező alsó-ausztriai városkában, akkori nevén Weisskirchenben (ma Weissenkirchen in der Wachau). Ennek időpontja bizonytalan, a szakirodalom általában 1805-re teszi, többnyire hozzátéve a *körül* időhatározót is, miután a fellelhető katonai személyi adatlapjai az egyes alakulatainál eltérő születési évet adnak meg. Pedig fontos lenne tudni a pontos születési időt, mert a Duna mentén húzódó békés Wachau térség ekkor vált a napóleoni háborúk nagy hadjáratainak a színterévé. Akkor már három évszázadnál is több ideje, hogy elkerülte a dombvidéket a hadak járása, de 1805-től a háborúskodás kellős közepébe jutott, s tízezres nagyságrendű csapatok vonulását kellett elszenvednie. Ősszel a közvetlen szomszédságában, Dürnstein és Loiben között csapott össze rendkívül véres ütközetben Napóleon egyik hadtestével a Habsburg Birodalom támogatására érkezett orosz seregtest, négy év múlva pedig itt nyomult előre Bécs elfoglalására a francia császár főserege. A franciák pedig tökélyre vitték ekkoriban a csapatok hadszínterről való ellátását, ami a gyakorlatban a terület élelmiszerkészleteinek felélését jelentette. Alighanem ezzel összefüggésben történhetett a Petzelt család Magyarországra települése, annyi bizonyos, hogy 1810-ben Székesfehérváron éltek.

Petzelt – akkoriban még szigorúan Joseph – tehát magyar közegben cseperegett fel, iskoláit is a Dunántúlon végezte, egészen a bölcsészetiig eljutva a bencés szerzetesrend győri líceumában. Hogy miért fordult figyelme a katonaság felé, csak találgatásokra vagyunk utalva, de az 1820-as években nem volt egyedülálló, ha egy humán értelmiségi irányba tartó pályakezdet arra kanyarodott. A vármegyei tisztviselőség, különösen annak magasabb polcai családi kapcsolatok,

az úgynevezett urambátyám kötelékek nélkül nemigen voltak elérhetőek. Még az ilyen kötődésekkel rendelkező, de büszkeségükre is adó fiatal nemesek körében sem volt ritka, ha kardra cserélték a pennát. A szabolcsi törzsökös nemesi családba tartozó Répásy Mihály, a szabadságharc leendő tábornoka például jogvégzett fiatalemberként állt be éppen ebben az időben a hadseregbe. A Wachauból áttelepült Petzelt család ilyen kapcsolatokkal semmiképpen nem rendelkezett, és az állami adminisztrációhoz sem kötődött, így aztán fiatal sarjának, ha nem vonzódott az egyházi életpályához, logikus volt a katonaság felé fordulása. Nyilván nem egyszerű bakaként képzelte pályája indítását, de a tisztté válásának komoly akadályai voltak, ugyanis a korszakban ezen a területen is minden másnál többet számított a befolyásos támogató, különösen a hadsereg vezetéséhez fűződő ismeretség.

Már léteztek ugyan tisztképző iskolák, de oda elsősorban a katonatisztek és az állami hivatalnokok fiai kerülhettek be az ezt segítő alapítványok révén, vagy ennek hiányában irdatlan nagyságú tandíj kifizetésével. A császári- királyi hadsereg tisztikarának túlnyomó része így az egyes ezredkebe belépve, kadétként szerezte meg a nem túl bő, inkább a gyakorlati ismeretekre szorító tudását. Ez a kadétoskodás szerencsés esetben néhány hónapot, átlagban néhány évet, extrém esetben akár tíz évet is kitöltött, ha egyáltalán sor került a magyarok körében hadfinak nevezett legény tisztí kinevezésére. A dolog leginkább az ezredtulajdonos jóindulatától függött, így a háború alatt csökkenő nepotizmus az 1820-as években újra rátelepedett a hadseregbe. Az ezredtulajdonosnak – többnyire az uralkodó szolgálatában érdemeket szerzett idősebb tábornoknak – jogában állt ugyanis a nevét viselő alakulatban tisztí kinevezést és századosig terjedő előléptetést fogatosítani, saját belátása szerint. Emiatt a felkészültség és a képességek helyett többre ment a kadét a kapcsolataival vagy a szervilizmusig fajuló szolgálatkészségével, még a szolgálati idő is másodlagos volt, mert bármikor megelőzhetette a soron következőt az ezredtulajdonos kegyét elnyerő új kadét. Ráadásul új tisztí kinevezésekre alig nyílt mód, mert a békeidőben amúgy is lelassuló előlépési lehetőségeket a majd minden alakulatnál meglévő, a háború végeztével tucatjával létszámfölöttivé vált tiszt zárta el éveken át. Emiatt még az 1820-as évek első felében is hosszú éveket kellett kadétként eltölteni a nagyon is bizonytalan tisztí kinevezésre várva, ami drága mulatság volt. Ezredenként ugyanis csak hat, császár-kadétnak nevezett tisztjelölt tartozott a javadalmazást kapó állományhoz, a többiek nemhogy zsoldot nem kaptak, de az ellátásuk és felszerelésük költségeit is maguknak, illetve családjuknak kellett állni. Tehát kapcsolat nélkül a kadét is hasonlóan terhelte meg családjá

költségvetését, mint a felsőbb tanulmányokat folytatók. Az utóbbi területen viszont mutatkozott egy lehetőség a költségek jelentős mértékű csökkentésére, amelyet Petzelt ki tudott használni.

A 18. század második felében kibontakozó műszaki szakképzés még fél évszázad elteltével is gyerekcipőben járt. Bár 1782-ben Magyarországon egyetlen egyetemünk bölcsészkarának kereteibe helyezve létrejött a mérnökképzést ellátó tanintézetként az Institutum Geometrico-Hydrotechnicum, azonban a jelentkezőkben mutatkozó kezdeti lelkesedés – alighanem a szigorú és magas követelményeket felállító tanulmányi rend következtében – olyannyira lelankadt, hogy a minimális létszám biztosítására állami ösztöndíjat ígértek a jobb képességű, ám szerény anyagiakkal rendelkező fiataloknak. A helyzetre jellemző, hogy az 1815–16-os tanév 28 mérnökhallgatója volt az 1780-as évek végétől az 1820-as évek végéig terjedő időszak legmagasabb létszáma, amely általában 10–20 között alakult, nem ritkán 10 alatt maradván. Joseph Petzelt 1825-ben szerezte meg mérnöki diplomáját, a „földmérési, hidrotechnikai és mechanikai tudományok” területén két év során szerzett ismereteiből letett négy szigorlat révén. Pályáját azonban nem mérnökként, hanem katonaként indította, bár a hadsereg eleinte nem értékelte különösebben a frissen szerzett speciális tudását, amely pedig kifejezetten használhatónak bizonyult az elkövetkező években.

Katonai és tanári pályafutása

A szigorlatozó mérnökhallgató Petzelt 1825. április 15-én lépett be a császári-királyi hadsereg Pesten elhelyezett 5. (Russo) tüzérezredébe, ahol legénységi állományba került alágyús rendfokozattal. Kadét nem lehetett, miután a tábori tüzérségben ekkor még nem voltak ilyenek. Alakulatválasztását két dolog is indokolhatta: a helyszín és az ígéretek. Bár csehországi kiegészítésű, így döntő részben németekből és csehekől álló ezredként szervezték, tartósan Pesten állomásozott (bázisa az 1849-ben rossz hírűvé váló Neugebäude óriási épületegyüttese volt), ami mentesítette a katonai szolgálat legnagyobb átkától, a megszokott környezettől való elszakadástól. Ebbe beletartozott a pesti egyetem további látogatása is, aminek eredményeként 1830-ban bölcsészdoktori oklevelet is szerzett. Ez igencsak nagy szó volt a császári ármádiában egy közrendű esetben, mert még az arisztokrácia sarjainak is csak a legmagasabb szintű támogatottság esetén nyílt mód polgári felsőfokú iskolát (többnyire jogakadémiát) végezni, mint az ifjú Batthyány Lajos grófnak, már kadétként. A magyarázat a tüzérezred

parancsnokságának a kiképzés eredményességét emelő szándékában kereshető. A tüzérségi feladatok megfelelő ellátása jóval komolyabb elméleti előképzést igényelt a többi fegyvernemnél, amit a tüzérezredek saját iskolában valósítottak meg. Itt pedig aranyat ért Petzelt műszaki végzettsége, és Franz Miczka von Löwenart ezredes a nyilvánvaló hasznosíthatóság érdekében készséggel tette lehetővé Petzelt számára az egyetemi előadások látogatását és a vizsgák letételét. A korszakban még a bölcsészkar adott helyet a természettudományi képzésnek is, így ott lehetett mind a matematika, mind pedig a fizika kurzusait elvégezni. Bár Petzelt egyetemi tanulmányainak részleteit nem ismerjük, joggal feltételezhető, hogy a klasszikus bölcsészet révén komolyabb pedagógiai ismeretekkel is találkozott. Ez persze csak 1830-ra, illetve az azt követő időszakra vonatkoztatható, de fontos összetevő lett pályája alakulásában.

Még a bölcsészdiploma megszerzése előtt szert tett egy másik, a katonai előmenetelét, s különösen a katonapedagógiai képzettségét jelentősen emelő készségre. 1827-ben ugyanis áthelyezték a császári-királyi hadsereg bombászkarába, amely a tüzérség elitjét jelentette. A bombászok a legmagasabb szintű és a fegyvernem minden ágára kiterjedő kiképzést kaptak a bécsi bombászkarai iskolában, így altisztekként szolgáltak tovább különleges tüzérségi beosztásokban. Erődökbe, parancsnokságokra helyezve, a tüzérezredek kiképzési feladataiban vagy tanárként tevékenykedtek. Bombászkarai képzésében bizonyára szerepet játszott az ezredében Miczka halálával bekövetkezett parancsnokváltás is. Wenzel Sontag von Sonnenstein ezredes, egy széles látókörű, művelt tiszt került a pesti tüzérezred élére, aki nemcsak a bombászkarban szerezte végzettségét, de a Napóleon legyőzéséhez vezető hadjáratokat is a testület tisztjeként harcolta végig, így behatóan ismerte értékeit. Az új ismeretekkel felvértezett Petzelt rövidesen visszakerült Pestre, ahol az 5. tüzérezred iskolájában a tüzériképzés elméleti alapjaival ismertette meg a legénységet. Emellett az egyetemi tanulmányai folytatására is lehetőség nyílt. Parancsnoka tehát jóindulattal támogatta a törekvő fiatal katonát, így nem nagyon találni magyarázatot arra, hogy miért nem a tüzérséghez nevezték ki tisztnek.

1831-ben ugyanis a gyalogsághoz vezényelték, ami egy tüzér esetében – még hozzá a bombászkarból – meglehetősen váratlan lépésnek számított. Nyilvánvaló, hogy a morvaországi 54. (Hesseni herceg) sorgyalogezredbe történt áthelyezésének oka a tiszt ki nevezése volt, és 1831. május 1-jétől zászlós rendfokozatban szolgált egy szerencsés lehetőség következtében a birodalmi haderő egyik legrégebbi alakulatának az I. Landwehr zászlóaljánál. Az a korszakban ritka helyzet következett be, hogy átmenetileg sok tiszt beosztás üresedett meg ennél az ezrednél,

ugyanis 1830-ban az összes zászlósát előléptették vagy áthelyezték. 1831-ben így 22 zászlóst, vagyis az alantos tisztek legalacsonyabb rendfokozatát betöltő tiszteket neveztek ki, de az ezred 36 kadétjából csak tizenkettő kapott lehetőséget. Ebben alighanem az új ezredtulajdonos is szerepet játszott, aki frissen pozícióba kerülve nem adott a régi kapcsolatokra, esetleges ígéretekre. A tartalék szerepét betöltő Landwehr-zászlóaljnál pedig jól elkelt a szakszerű kiképzéshez értő tiszteket, bár Petzeltnek gyalogsági tapasztalata nem volt. Lehetséges, hogy éppen ennek a tapasztalatnak a megszerzése indokolta áthelyezését az Olmützben állomásozó zászlóaljhoz, ha felettesei már ekkor kadétiskolai tanárságát készítették elő. Arra mindenestre lehetősége nyílt, hogy kapcsolatba kerüljön a katonai oktatás egyik nivós intézményével, és hogy az abban meghatározó szerepet játszókat is benyomást szerezzenek Petzelt ilyen irányú képességeiről. A tanárságra azonban még közel négy évet várnia kellett, ami egy újabb (helyőrséget nem, csupán alakulatot érintő) áthelyezéssel járt. A gyalogság körében is elismerést szerző, ezért kétévi szolgálat után hadnaggyá emelt fiatal tiszt új alakulata az időközben Olmützbe helyezett lombardiai 44. (Albrecht főherceg) sorgyalogezred lett, amiben a kadétiskolát felügyelő várparancsnok, br. Josef Lauer altábornagy kezét sejtethetjük. A tábornok gyakorolta ugyanis az ezredtulajdonosi jogokat a tizenéves Albrecht főherceg (az itáliai háborút 1866-ban győztesen megvívó későbbi tábornagy) helyett másodtulajdonosként, így szívesen látta ezredében a széles műveltségű tiszteket. Ez lehetett a legbiztosabb módja Petzelt tanári alkalmazásának, hiszen alakulata és a kadétiskola legfontosabb előjárója ugyanaz volt. 1834. november 30-án helyezték át az olasz legénységű ezredbe, ahol főhadnagyi előléptetést kapva az új évet már az olmützi kadétszázad tanár-tisztjének beosztva kezdte. Ebben a beosztásában szerzett ismeretei és tapasztalata alapozták meg igazán a Ludovika előtörténetét jelentő Magyar Hadi Főtanoda felállításában játszott meghatározó jelentőségű tevékenységének sikerét.

A Napóleon legyőzését követő évtizedben formálódott ki az Osztrák Császárság katonai oktatási rendszere. Csúcsát a már több mint fél évszázada működő kétféle nagy hírű intézmény, a bécsi katonai akadémiát és a bécsi hadmérnöki akadémiát képezte. Az alapot az ezredes iskolái jelentették, amelyek elsősorban a katonák fiúgyermekének nevelésére szolgáltak. Az átlagosnál valamivel színvonalasabb elemi oktatás és a mellé adott katonai ismeretek révén olyan legénykék kerültek a hadseregbe, akik az altiszti kar utánpótlását jelentették. A középső szint alakult ki utólag, már a háborús tapasztalatok felhasználásával. Ezek voltak a kadétiskolák, ahová az ezredbe felvett kadétek legjavát küldték, hogy három év tanulás után altiszti szolgálat színvonalas ellátására

képes kadétként kerüljenek egy-egy alakulathoz, amelyben aztán a gyakorlatban sajátították el a tiszti kinevezéshez szükségesnek ítélt képességeket. Az első kadétiskola Olmützben létesült a legteljesebb katonai rendben, a még 1812-ben szigorú fegyelem alatt itt felállított kadétszázadra alapozva. Később Grazban ennek a mintájára hozták létre a második kadétiskolát, illetve Velencében a haditengerészet számára. Speciális katonai műszaki kadétiskola volt a korneuburgi utásziskola. Ezekben az intézményekben rang volt tanítani, számos, a későbbiekben hadvezérré váló tiszt akadt a tanárok sorában. Petzelttel egy időben tanárkodott a grazi kadétiskolában főhadnagyként Vetter Antal, a szabadságharcban fővezéri pozíciót is betöltő későbbi honvéd altábornagy.

Az olmützi kadétiskola egy százados parancsnoksága alatt nyolc tiszt-tanárral, kiszolgáló személyzettel, tíz altiszttel működve 130 kadétot fogadott a hadsereg ezredeiből. A kadétek három évfolyamban egy-egy tiszt felügyelete alatt végezték tanulmányaikat, fizikai állóképességüket vívómester és úszómester fejlesztette, hitéletükről káplán gondoskodott. Josef Petzelt főhadnagy kezdetben matematikát, valamint fegyver- és löismeretet tanított, két év múlva már évfolyam-felügyeletet is ellátott, a későbbiekben mindhárom évfolyamnak tanította a geometriát és a rajzot. Oktatási és nevelési tevékenységét egyaránt kiválóan értékelték, az általános tiszti minősítései pedig egy művelt, alapos szaktudással rendelkező, gyakorlati téren is jól használható, megbízható szolgálatú férfit állítanak elénk, kifejezetten szimpatikus jellemvonásokkal. Érdekes módon az ezredeknél készített minősítések „diplomás földmérő és vízmérnök” szakmáját emelik ki, a kadétiskolában viszont a bölcsész végzettségét, amikor „a filozófia és a szabad tudományok doktoraként” tartják nyilván. Utóbbi nem véletlen, ezzel messze a tanári kar legműveltebb tisztje. A középkorban kialakult *artes liberales* szabad művészetként való, s a köztudatba így átment fordítása kissé megtévesztő, mert azt ténylegesen a szabad férfiúhoz illő tudományokként értelmezték a 19. század derekáig. Triviumként csoportosított alapját a szóval kapcsolatos tudományok, mint a grammatika, dialektika és retorika képezte, ezekre épült quadriviumként az aritmetika, a geometria, az asztronómia és a zene. Ezen tudományok többségét nélkülözte a korabeli tisztikar.

A harmincas éveiben járó tisztről megtudhatjuk ezekből a minősítésekből, hogy nincsenek egészségi problémái, és jó kedélyű. Más hatalom szolgálatában nem állt, rangot nem vásárolt. Miből is tette volna, hiszen otthoni és más támogatással nem rendelkezik, vagyis szegény, mint a templom egere, a tiszti fizetésből tartja fenn magát, ami bizony századosnál lejjebb állóknál családfenntartásra elégtelen. Kész szerencse, hogy nőtlen. Sokféle természetes képességgel

rendelkezik, három nyelven is beszél. Német anyanyelve mellett kiváló latintudását a győri liceumban szerezte és az egyetemen bővítette. Ez ugyan a katonai szolgálatban nem segíti különösebben, de annál inkább a magyar nyelvtudás, bár a morva és olasz ezredeknél ez egyelőre nem játszik szerepet. Komoly katonai értéket jelent, hogy folyamatosan jónak értékelik a gyakorlatozásban, a kiképzésben egyenesen kiváló, de még az anyagiaktól teljesen nem függetleníthető felszerelésben is jó. Ismeretei műszaki téren kiválóak, de kiemelkedő más tudományokban is, így a történelem, földrajz, matematika és hidrológia témájában. Nem adósságcsináló, ami ritkaság a tisztikarban. Viselkedése a civilekkel udvarias, az ezredben barátságos, bajtársias, alárendeltjeivel szigorú és igazságos. Jó gazda, ami ebben az esetben azt jelenti, hogy anélkül tudta megfelelően ruházni és ellátni magát, hogy adósságba keveredett volna. Elkerülte a tiszteket gyakorta veszélyeztető jellemtorzulásokat, így nem iszákos, nem kötekedő, nem kártyás, és nem adósságcsináló. Csupa pozitív tulajdonság a széles műveltség és sokirányú képesség mellett, így érdemesnek tartják az előléptetésre, igaz, tanárságától kezdve már csak a „sorban következő”, hiszen az ezredében nem látják hasznát.

Kadétiskolai tanárként való megbecsültsége így nem járt együtt katonai karrierjének a kiteljesedésével, amire jó néhány neves kortársához hasonlóan nem volt türelme sokat várni. Különösen annak fényében, hogy tanári megbízatásakor ez a karrier ígéretesen meglódulni látszott. Igaz, hogy katonai pályája nehézkesen indult, viszonylag lassan érte el tisztí kinevezését, ami inkább csak a tiszttársait jóval felülmúló iskolázottságához képest értékelhető lassúnak, mert az addig tartó hatévnnyi szolgálat a kadétek körében sem volt ritka. Ezt követően azonban párját ritkítóan gyors előmenetelt produkált azzal, hogy négy éven belül három rendfokozatot ugrott. Ehhez hasonlót csak a nagyon befolyásos kapcsolatokkal rendelkező arisztokrata családok sarjai mutattak fel. A főhadnagyságba azonban Petzelt „beleragadt”, s nemhogy századosi előléptetése maradt el, de még a tanárságának is vége szakadt, mert a Venetóba, illetve Dalmáciába vezényelt ezrede igényt tartott rá 1841-től. Petzelt ekkor a kilépés mellett döntött, amire az Udvari Haditanács 1841. április 24-i határozata nyomán ugyanazon év augusztus 22-én kerülhetett sor. A tisztí pálya elhagyásában komoly szerepet játszott az is, hogy csapattisztként nem látott lehetőséget tehetsége kibontakoztatására, a hadseregben uralkodó korszellem erősen visszafogta a szabad gondolkodást, s nem adott teret a kreativitásnak. Emiatt lépett ki a szolgálatból négy év múlva Görgei Artúr, majd Klapka György is. Görgeivel még az életpálya közvetlen folytatása is hasonló, egyetemre vezetett az útjuk, mindketten a tudomány művelésében akartak kiteljesedni. De míg a huszonéves Görgei hallgatóként és a professzor segédjeként vetette magát

bele, a korosabb Petzelt komoly oktatási tapasztalatokkal, széles körű műszaki tudással felvértezve és mély természettudományi gyakorlati ismeretekkel a háta mögött, már professzorként tette azt.

A magyar műszaki felsőoktatás megteremtését vizsgáló szakmunkák egyetértenek, hogy abban Petzelt meghatározó szerepet játszott, s olyan is van, amelyik egyenesen a mérnökképző intézet legkiválóbb vezetőjének értékelte. A hadseregből kilépett tiszt ugyanis visszatért első diplomáját adó *alma mater*ébe, amiben alighanem a korszak legnagyobb magyar természettudósaként számontartott Jedlik Ányos segítette. Még a győri líceumból ismerték egymást, amelynek a tanáraként pályázott a szerzetes a mérnökképző intézet alaptanszékét jelentő gyakorlati geometria katedrájára. Időközben azonban a bölcsészkar jóval tekintélyesebb és Jedliknek jobban is megfelelő fizika tanszék professzori állása is megürült, így azt foglalta el. Fizikaprofesszori kötelezettségeként tartotta a mérnökképző mechanika előadásait is, így pontosan tisztában volt a lehetőségekkel, amire felhívta a katonai pálya elhagyására készülő egykori győri iskolatársa figyelmét. Petzelt így pályázta meg 1841 márciusában a mérnökképző geometriaprofesszori állását, s a létbizonytalanság rémétől megszabadulva várhatta a kilépését elfogadó katonai adminisztrációs döntést.

Az Institutum Geometrico-Hydrotechnicum az 1840-es évek elején komoly válságperióduson ment keresztül. A Petzelt által átvett geometria tanszék már negyedik éve professzor nélkül volt, a hallgatók hiányolták a gyakorlati képzést, s tanáraik többségével együtt kevésnek tartották a kétéves oktatási időt, és korszerűtlennek a tanrendet. A mérnökképző feltétlenül reformra szorult, amelynek kidolgozására Petzelt vállalkozott, s mi több, a megvalósítás élére is állt. Legfontosabbnak a gyakorlati képzés rangjának a megemelését tartotta, és a komoly (pénzügyi és mentalitásbeli) akadályozó tényezők ellenére rendszerezte az évközi terepgyakorlatokat, valamint a nyaranta vidékre kihelyezett térképezőtáborokat. Utóbbi megszervezésében komoly támogatóra talált a neves reformpolitikus, Pulszky Ferenc személyében, aki ingyenesen szállásolta és látta el a mérnökhallgatókat nógrádi birtokán. Ebben persze a kölcsönös tisztelet mellett az is közrejátszott, hogy Petzelt ügyesen és pragmatikusan szervezte a gyakorlatokat a birtokrészek földmérési igényeinek is eleget tett. Ezt követően az Ipoly mentén nagyszabású térképezési és adatfelvételi gyakorlatot szervezett, amire már előző eredményeire és a közmegelegedésre tekintettel a pénz is sikeresen igényelte a Helytartótanáctól. Nehezebben birkózott meg a Buda és Pest határában gazdálkodó kisbirtokosok ellenállásával, akik ártalmas lábatlankodásnak tekintették az ottani földmérési felvételezéseket és térképezési gyakorlatokat,

de katonás fellépésével többnyire ott is eredményre jutott. Ám a hallgatók között is katonásan rendet vágott, amikor elmarasztalta a terepgyakorlatot fásasztónak tartókat, amiért „vissza beszökdösnek a városba”. Többségük viszont lelkesedett a terepgyakorlatokért, így Petzelt vezetésével bekapcsolódtak a rákosmezei nyári gyakorlaton a Pest–Vác-vasútvonal kitűzési munkálataiba. A sokat kritizált és ekkor a mérnökképzésben már valóban idegenül ható mezőgazdaságtan rovására út- és hidépítés előadásokat tartott, s az alapkészség elsajátíttatására külön rajziskolát szervezett mindkét évfolyamban heti három, illetve két órában.

Az évtized derekára két-három éves tevékenységével sikeresen mozdította a modernitás irányába a megfélemléstől fenyegetett és az adott szervezeti keretek között valóban nehézkesen működő mérnökképzést. Gyakorlatias módszerét jól megvilágítja, ahogyan a mértan és a térképi rajz oktatásának a fontosságát kiemeli, amikor főtárggyá nyilvánítását kiharcolta: „az ábrázoló mértan és gyakorlati felmérés szabályszerű tanulmányokká tétessék, s ezekből a mérnök tanulóknak rendes vizsgálatot kiállani köteleztessenek.” Igen szókimondóan kritizálta a korszerűtlen tanrendet, és javasolta, hogy a műtanban már gépészettel kellene foglalkozni, nem „a kenyérsütéssel, szekérkenőcs-készítéssel és keményítő készítésével”. Kreativitása is kimagasló volt, a területek földmérési adatfelvételéhez egy cathetometer elnevezésű tükrös mérőeszközt készített, ami remekül beváló hatékony műszernek bizonyult a geodéták kezében. Nuss Antal (Jedlik dinamójának későbbi megformálója) pesti gépész vállalta a gyártását, s Petzelt büszkén ajánlhatta a használatát ismertető könyvének előszavában: „ára pedig olly mérsékelt, hogy az utánzás ellen kikért cs. kir. kiváltságos jog védelmére alligha vala szükség.”

1846-ban benyújtott reformjavaslata olyan nagy ívű fejlesztésekről szól, ami akkoriban a világ élvonalát jelentő, az építészet és gépészet irányába bővülő igazi műszaki egyetem létesítésére mutatott. Négy tanszék működését tervezte, amelyek 1. a geodézia és hidraulika; 2. a statika, dinamika és géptan; 3. a felsőbb matematika és építészet; 4. az anyagismeret és építéstechnika kölcsönhatására építenék oktatási tevékenységüket. Megvalósítására 1848-ig már nem került sor, de az óráit hirdető szavai: „elmélet télen, gyakorlat nyáron” a mérnökképzés szlogenjévé váltak a forradalom előtti években.

Szakmai tevékenysége mellett a politika és a közélet változásait is figyelemmel kísérte. Tiszteletbeli táblabíróvá választották, támogatta a polgári átalakulás gondolatát, őszintén hitt a reformkor eszméiben, de nem volt forradalmár alkat. A magyar nyelvű oktatás támogatójaként nagy elégedettséggel fogadta a magyart hivatalos nyelvvé tevő törvényt, amely 1845-től az egyetemi oktatásban

is érvényesült. Annak ellenére, hogy ő bizony németül írta meg híres műszerét bemutató könyvét, amely a tanítványából lett tanársegédje, a későbbi legendás műegyetemi professzor, Sztoczek József fordításában vált magyarul is hozzáférhetővé. Az előadásait pedig tanítványai szerkesztették kötetbe, beleértve a korábbi német nyelvűek fordítását is magyarra, ami arra utal, hogy nem volt teljesen ura nyelvünknek. 1848 mindenestre a „haza és haladás” elkötelezett híveként érte, aki nagyon komoly, a lovasságon kívül minden más fegyvernemet és szolgálati ágat felölelő katonai ismeretekkel, szerteágazó pedagógiai tapasztalatokkal rendelkezett, és oktatás-, sőt iskolaszervező képességeiről volt ismert. A magyar katonaiskola 1848-as megteremtőjének azonban elsőnek mégsem őt szemelték ki.

Nemzetőr-, majd honvédtiszti szolgálata

Mészáros Lázár, az első felelős kormány hadügyminisztere a már négy évtizede vajúdó Ludovika életre hívását tekintette egyik legsürgetőbb és igazán szíve szerinti feladatának. Már a hivatalba lépését követő héten, 1848. május 29-én felhívta „mindazon hadi és más rendbeli egyéneket”, akik képességet éreznek magukban egy hadiakadémia felállításában közreműködni, hogy „e hon törvényeihez, népe jelleméhez, szokásaihoz mért javaslataikat” beadják. Petzelt volt az első, aki reagált a miniszteri felhívásra, és június 5-én egy olyan tervezetet nyújtott be, amelyik alapját képezte a hét hónap múlva megvalósuló intézménynek. Ez a rendkívüli gyorsaság arra mutat, hogy korábban is foglalkozhatott a témával, a többi öt javaslat az elkövetkező másfél hónapban érkezett be. A miniszter is felkért egy tekintélyes tisztet, aki ugyan nem készítette el tervezetét, mégis őt, Luberth János ezredest javasolta az uralkodónak az akadémia élére történő kinevezésre. Mészáros bizalma a szintén német anyanyelvű, de budai születésű törzstisztben a bécsújhelyi katonai akadémián tanárként és kadétszázad-parancsnokként töltött tízévesi szolgálatára alapozódott, elismerve az országgyűlésnek július 20-án benyújtott törvényjavaslat elkészítésében való közreműködését. Luberth elkötelezettsége a magyar tisztképzés iránt azonban csak bizonytalanná váló ezredparancsnoki beosztásából eredt, s olyannyira kérészetűnek bizonyult, hogy az országból időlegesen távozva, a szeptemberi politikai válság hatására még a visszajöveteltől is megriadt. Hadügyminiszterünk bizalma iránta ennek ellenére – ha töredezne is, de még hónapokig – megmaradt, ami azt a képtelenséget eredményezte, hogy Petzelt aligazgatóként szervezte meg, majd irányította az első magyar katonai akadémiát.

1848 nyarán erről még szó sem volt, így nemzetőrtisztként kapcsolódott be a polgári Magyarország véderejének megszervezésébe. A törvény előírásának megfelelően júniusban átszervezett pesti nemzetőrség IV. zászlóaljában választották meg főhadnagynak az 1. századba osztott polgártársai. Azonnal megnyilvánult szervezői és műszaki vénája is. Térkép szerkesztésével mutatott rá a belvárosi zászlóalj egyes századaihoz tartozó utcák elhamarkodott besorolására, és kezdeményezte a gyakorlatiasabb módosítást. Július 4-től vezette százada fegyvergyakorlatait, személyesen foglalkozva a három csoportra osztott legénységgel. A fegyverkezeléssel való megismertetés időszakában ezért minden hétköznap este 6–8 óra között az egyetemi könyvtár udvarán, lakhelye közvetlen szomszédságában gyakorlatoztatta nemzetőreit, akik között országos tekintélyek szolgáltak. Ilyen volt a vegyész Irinyi János, a történész Horváth Árpád, a színházteremtő Ráday Gedeon gróf, vagy a jövő géniuszai: Jókai Mór, Sztoczek József. Századosa pedig a reformkori politikai vezérek közé tartozó Károlyi György gróf volt, akit országgyűlési tevékenysége olyannyira lekötött, hogy a gyakorlatban helyette Petzelt látta el az augusztus végére már 290 főre nőtt század parancsnokságát. Később zászlóaljgyakorlatot szervezett a Nemzeti Múzeum udvarán, augusztus–szeptember fordulóján pedig a zászlóalj parancsnokát helyettesítette. Ekkor már erősen foglalkoztatta a nemzetőri tüzérség alakításának augusztus 10-én megfogalmazott igénye, s élére állt az oda jelentkezők szeptember 22-én megkezdődő összegyűjtésének. Szeptember 26-án, az önvédelem és a fegyveres ellenállás vállalásához vezető válságteljes időszak legfordulatosabb napján már nemzetőr századosként látta el a helyőrség-ügyeletesi szolgálatot, hogy aztán a harctérre szánt alakulatának kiképzésével töltse minden idejét. Október 11-én a „Pest városi nemzetőri vegyes ágyús üteg” elnevezésű önkéntes csapat 68 nemzetőrrel, 53 lóval és a honvédutegekben alkalmazott nyolc löveggel már harcészen masírozott parancsnoksága alatt a lajtai táborba Vasvári Pál „fővárosi csapat” névre keresztelt alakulata társaságában.

Harci dicsőség aratására végül nem nyílt módja, mert a schwechati csata előtti napon a nemzetőr üteget elkülönítették a támadásra induló főerőtől. Petzelt Bruckban épített ki egy erős tüzérségi állást, hogy a kapott parancs szerint „a hadi seregnek netaláni visszavonulását védje”. A magyar csapatok visszavonulása bár helyenként meneküléssé is fajult, nem vont magával a császáriak részéről üldözést, így a mintaszerűen szervezett üteg harc nélkül vonulhatott a Lajta magyar oldalán kialakított táborba, Petzelt századost pedig rövidesen maga a hadügyminiszter rendelte vissza a fővárosba. Egy visszaemlékezés szerint viszont csak november 9-én indult el a táborból, amikor alakulatát hazavezette

Pestre. Az bizonyos, hogy 7-én még a főszeregnél tartózkodott, mert Görgei tábornok aznap adott számára a hadműveletben való helytállását elismerő bizonyítványt.

A magyar katonai akadémia szervezése ugyanis közben felgyorsult, mert a miniszter még a törvényjavaslat képviselőházi vitája előtt megkezdte az előkészületet az iskola megnyitására a Ludoviceum épületének bútorozásával, berendezésével, a tanrend fő vonalainak kidolgoztatásával, majd a tanároknak alkalmas szakemberek összegyűjtésével. Ezen munkálatokban segédtszjtje, a bécsújhelyi katonai akadémián évfolyamelsőként végzett Czetz János közreműködése volt jelentős, aki egyike volt a magyar katonaiskola szervezéséhez tervezetet benyújtóknak. A kidolgozott tanrendbe Petzelt elképzelései mellé néhány sajátot is beépített, aminek működőképessége igazán majd a 20 év múlva Argentínában általa létesített katonai akadémia sikerével vált nyilvánvalóvá. Czetz azonban október végén az erdélyi hadszíntérre küldve kikerült az akadémiai előmunkálatokból, az igazgatóvá kinevezett Luberth ezredes pedig a betegségére hivatkozva maradt távol. A tömeghadsereggé duzzadó honvédsereg tiszték iránti sürgető igényét ekkor tiszti tanfolyam indításával kísérelték meg csökkenteni, s az egyetemen novemberben elkezdődött a katonai oktatás. Petzelt ennek a tevékenységnek lett a kulcsfigurája az egyetemi és katonaiskolai képzésben egyaránt komoly tapasztalatokra szert tett szakemberként. Pestre rendelése elsősorban a „hadí akadémia hiányában” az egyetemen létesített tanfolyamon a katonai tárgyak oktatásának a megszervezésére irányult, egyben kinevezték október 24-én a fegyvertan tanárává. Heti öt órában tartotta előadásait „különös tekintettel a tüzérségre és a várívásra”, még ekkor is nemzetőrtiszti minőségben. Az öt hónaposra tervezett tanfolyam a főváros január eleji kiürítésével szűnt meg, de a nemzetőr századossá avanszált egyetemi professzor fő feladatává Pestre érkezésekor már a katonai akadémia szervezése vált, megbízást kapva a működés szükségleteit részleteiben kimutató tervezet összeállítására.

November 18-án adta át a hadügyminiszternek *A magyar hadi főtanoda alakításának terve rövid kivonatban* címet viselő tervezetét, amely 22-én került az Országos Honvédelmi Bizottmány elé. A kormány elégedettségét jelzi, hogy másnap a *Közlönyben* már meg is hirdették a jelentkezési feltételeket. Jól számoltak, mert a Petzelt József által készített, a katonai akadémiáról szóló képviselőházi vitákhoz szükséges további szakanyagoknak köszönhetően december 7–11. között gyorsan lezajlott az országgyűlési határozathozatal, amit a felsőház is elfogadott, a Petzelt javasolta egyenruhán annyi változást eszközölve, hogy ernani-kalap helyett csákót „mint eredeti magyar főfedezetet” (vagyis fejfedőt)

adjanak a kadétokra. Ezt a december 27-i felsőházi határozatot be sem várva már a hónap közepétől kész tényként kezelték a törvényhozás által immár hivatalosan is Magyar Hadi-Főtanoda nevet kapó katonai akadémia 1849. január 7-i megnyitását.

A december 15-én honvéd alezredesi rendfokozattal a honvédségben reguláris katonai szolgálatra reaktívált Petzelt József aligazgatói kinevezéssel látott hozzá a katonai akadémia oktatásának elindításához. (A hadügyminiszter még ekkor is nyitva tartotta a kaput Luberth számára, aki pedig ekkor már döntött a magyar ügytől való távolmaradásáról.) Rendkívül gondosan szervezte meg a 14–16 éves korosztálynak meghirdetett „felvételi vizsgálatot”, amelynél súlyozottan vették figyelembe a korszerű hadtudományi alapokra helyezett oktatásban nélkülözhetetlen matematikai tudást. Az 1849. január 4-én a vezetésével lezajlott felvételi eljárás 50 kadét kiválasztására irányult, ami a Magyar Hadi Főtanoda alapképzést nyújtó első évfolyamának beindítását szolgálta. Az iskola ugyanis gyakorlatilag egyesítette a kadétiskola és a katonai akadémia funkcióit, ahogyan Petzelt és Czetz tapasztalatai alapján a középfokú és felsőfokú oktatási célkitűzéseket megvalósítani képes komplex rendszert alkotott. Ezt Petzelt kiemelkedő fontosságúnak tartotta, „mivel az egy közösségben való élés a tisztikar egybeforrottságát feltétlen elősegíti”. Ez a formula egyszerre biztosította volna a lemorzsolódás minimalizálását és a gazdaságosság maximalizálását. A hároméves alapképzésben átlagos teljesítményt nyújtók a sikeres vizsgát követően alantós tiszti beosztásban kerülhettek volna csapathoz, ahol századparancsnoki szintig haladhattak előre. Átlag alatti teljesítménnyel, sikertelen vizsgával altisztként kerülhettek ki az iskolából. A jól teljesítők a felsőfokú képzési szinten folytathatták tanulmányaikat az akadémián további három éven át, ahol hadmérnök-, tüzér- és vezérkari képzést kaphattak, belőlük kerülhettek ki a magasabb parancsnoki törzsekbe beosztható tisztek, az ezred-, dandár- és hadosztályparancsnokok segédtisztjei, a későbbiekben korlátlan katonai karrier lehetőségével.

Petzelt a mérnökképzésben bevált gyakorlati képzésnek az akadémián is kiemelt szerepet szánt. Úgy vélte, hogy a tisztnek „egészen ügyes, alapos gyakorlati embernek, nem pedig gyümölcstelen borostyánokkal koszorúzott tudósnak kell lennie”. Az általa kidolgozott tanrend szerint „az intézetbeni tanításnak tehát minden katonai tudományokra ki kell terjeszkednie, hogy azonban kitűzött nagy céljának méltón felelhessen meg, leginkább a gyakorlati irány tartandó meg”. Az Intitutumhoz hasonlóan itt is hatásos szlogenbe tömöríti oktatási alapelvét: „Gyakorlat legyen a hadifőtanoda jelszava!” Megvalósításához év közben műhelyfoglalkozásnak nevezett gyakorlati órákat, utász- és árkászgyakorlatot

tervezett, a tanév végén pedig „hadtudományi gyalogutazást” az ország távoli részére. Az akadémia elvégzését követően egy teljes évet felölelő úgynevezett alkalmazási folyamatot javasolt, mert meggyőződése volt, hogy az alapos tudással felvértezett tisztnél is tapasztalható olyan „elfogultság és bizonytalanság” a csapatokhoz helyezésekor, ami „csak akkor tűnik el, ha egy ideig a gyakorlati szolgálatot űzi, és különféle megbízásokban kísérleteket tett”. Rendkívül gyakorlatias elképzelésére vall, hogy távlati célként a katonai akadémián folyó képzés keretébe kívánta helyezni a polgári mérnökképzést is.

Elképzelései megvalósítására azonban nem kerülhetett sor, mert a hadi helyzet kedvezőtlen alakulása a főváros feladására készítette a magyar hadvezetést. Az erről szóló döntést 1849. január 2-án hozta meg a Csány László fő kormánybiztos elnökletével lezajlott haditanács Pesten. Erről Petzelt mit sem tudva, a már különben is beérkezett felvételizőknek megtartotta másnap az alkalmasságuk felmérésére szolgáló vizsgát, s a szerencsések – az eddigi kutatások alapján 43 fő bizonyosan – be is költözött január 5-én a Ludoviceum épületébe. Windisch-Grätz tábornagy pedig a budai várba, egyik hadtestparancsnoka, Jelačić altábornagy a Károlyi-palotába, a fővárost megszálló császári-királyi csapatok élén. Ennek dacára két nap múlva, az eredeti terveknek megfelelően Petzelt József rendkívül szívhez szóló beszéddel nyitotta meg a tanítást a Magyar Hadi Főtanodában, gyakorlatilag a magyar katonai felsőoktatás első tanévét – negyven évvel annak törvénybe foglalását követően! Az ünnepélyességet persze aláásta, hogy a megnyitásra meghívott állami méltóságok már nem jelenhettek meg, és a pesti egyetem vezetése is távol maradt, ami csak növeli Petzelt helyzetállásának az értékét, ahogyan az ellenséges megszállás dacára, a megfélemlített városban – ha annak a peremén is – tíz napon át éltette az újszülött katonaiskolát. Az oktatás a tervek szerint folyt, amit a katonai járőrök megjelenése sem szakított meg, de a bizonytalanság azért nyomasztó hangulatot teremtett, elsősorban a felnőttek körében. A tanárok jelentős része eltávozott, vagy már szolgálatba sem lépett. A gazdasági tiszt – megkönnyítve a császári zászló alá történő visszafogadását – gyakorlatilag feljelentette a megszálló hatalomnak a Ludoviceumban folyó magyar katonai oktatást. A dolognak nem lett azonnali komoly következménye, egy tisztbi bizottság jelent meg vizsgálatot tartva. Ha hinni lehet egy visszaemlékezésnek, a szemlélődő császári tisztek még elismerően is hümmögtek a rend és a szakszerűség láttán. A Windisch-Grätzhez rendelt Petzeltet és kísérőit viszont néhány nap múlva már rebellis címmel illette a tábornagy segédtisztje, ami után nem volt meglepő, hogy az iskola azonnali bezárására vonatkozó paranccsal távoztak január 17-én.

A tanítványok hazautaztak (néhány idősebb a honvédseregbe állva küzdötté végig a szabadságharcot), a tanárok és a személyzet is szétszéledt. Petzelt az egyetemi könyvtárban lévő szolgálati lakásában húzta meg magát, várva sorsára. Érdekes módon nem kezdeményeztek ekkor vele szemben hadbíróági eljárást, talán a herceg azt mérlegelte, hogy végső soron az uralkodó akaratát is kifejező 1808. évi törvény megvalósításában működött közre a tudós tanárember? A Ludoviceumban pedig hadikórházat alakítottak ki a császári csapatok módfelett sok betege számára.

A tavaszi hadjárat sikerei nyomán április 24-én honvédek vonultak be Pestre, s bár a főváros tökéletesen csak a budai vár május 21-i elfoglalásával vált szabaddá, Petzelt már április végén lépéseket tett a Hadi Főtanoda újjászervezésére, amihez rövidesen támogatást, de sajnálatosan csupán elvi támogatást nyert a hadügyminiszterségről lemondott Mészáros Lázár altábornagytól, akit katonai nevelésügyi főfelügyelőséggel bíztak meg. A magyar katonai akadémia ügyét valóban szívében viselő tábornok azonban hónapokig hatáskör nélkül tevékenykedett, mert bár május 9-én benyújtotta az annak alapjául szolgáló, a katonai oktatást és nevelést átfogó tervezetét, arra a hadügyminisztérium költözése és a vezetőváltások kiváltotta aktatologatások miatt hetekig nem kapott választ. Pedig elfogadásához kötötte hivatalba lépését, amire csak Kossuth külön kérésére, június 12-én került sor. Így konkrét lépések csak ezt követően történtek, addig Petzelt a tanárokat és a személyzetet próbálta összeszedni, a hiányzókat pótolni. A Ludoviceum épülete továbbra is hadikórházként működött, ezúttal már a honvédek számára. A budavári ostrom sebesültjeinek a nagy részét itt ápolták, így Mészáros igénye a katonai akadémia ide való visszahelyezésére teljesíthetetlen volt. Maga Lumniczer Sándor, a katonai orvoskar főnöke javasolta Görgeinek, hogy a tágas termei és az egészségi szempontoknak kiválóan megfelelő elhelyezkedése miatt „a Ludoviczeum, mint egyetlen alkalmas épület központi táborigazdaság tartassék fenn”. Az új hadügyminiszter elfogadva ezeket az érveket az üllői úti Köztelek-épületet jelölte ki az akadémia elhelyezésére, amelynek a berendezéséhez hozzá sem tudtak kezdeni, mert július második hetében újra ki kellett üríteni a fővárost. Mészáros altábornagy hadsereg-főparancsnok lett, így a katonai akadémiánál jóval fontosabb feladatok megoldása kötötte le.

Pesztől Petzelt nagyon elkötelezte magát az akadémia újraindítása mellett, amelynek előrehaladásáról úgy nyilatkozott, hogy a kiürítés elrendelésekor „a tanítók már meg valának szervezve, a tanulók összegyűlve”. Szegedre azonban csak Petzelt alezredes jutott el, mert a városban már az a Keményfi József őrnagy szervezett tisztképző tanfolyamot, aki az őszi egyetemi katonai tanfolyam

meghatározó tanáráként kapott a Hadi Főtanodába szóló tanári kinevezést, de szolgálatba lépése helyett az egyetemi légió néven szervezett önkéntes alakulat élén csatlakozott a harcolókhoz. Meglehet, hogy Petzelt József Aradon próbált megfelelő helyet keresni, mert az aradi várórséggel együtt került 1849. augusztus 17-én hadifogságba.

Most már nem került el a hadbíróági eljárást, Haynau a korábbiaknál jóval alaposabb és minden magyar szolgálatra kiterjedő vizsgálatot követelt. Petzelt ügye a pesti hadbíróság elé került, de miután fegyverrel nem szállt szembe Ófelsége hadaival, pere nem jutott túl az adatfelvételen. Ebben valószínűleg elhatalmasodó betegsége is közrejátszott, de a per végleges elmaradása abból fakadt, hogy 1850 júniusában a cs. k. hadseregből 1848 előtt kilépett tisztek esetében beszüntették a hadbíróági eljárásokat. A meghurcoltatást viszont nem kerülte el, ami végül is az életébe került.

Az egyetemről eltávolították, így a lakásából is kidobták, Szentendrére kényszerült, ahol szegényes lakást tudott csak bérelni. Az egyetem 1850. évi személyzeti kimutatásában mint a „gyakorlati mértan tanszékének felfüggesztett tanára” került nyilvántartásba fizetés nélkülként. Január 4-én ugyan folyamodványban kérte tanári fizetése folyósítását a cs. k. teljhatalmú polgári biztostól, de azt elutasították, s a folyamatban lévő haditörvényszéki eljárás befejezéséig csupán ápolási segély kifizetését engedélyezték betegsége orvosi bizonyítvánnyal igazolt tartamára. Ez a betegség egyre inkább elhatalmasodott, és a hadbíróági eljárás beszüntetését követően rövidesen meghalt.

Petzelt József nem csak az elsőség jogán érdemes megkülönböztetett figyelemre a magyar katonai oktatás nagyjai között. Amellett, hogy olyan katonaiskola szervezésében játszott vezető szerepet, amely a működőképességét is bebizonyította, kizárólag bátorságának és felelősségérzetének köszönhetően olyan kiemelkedő jellemvonásokkal párosította pedagógiai hitvallását, ami mindmáig példaértékű. Ezt legmarkánsabban a Hadi Főtanoda működésére szerkesztett szabályzatában fejtette ki:

„Tekintélyét sohase tegye függővé rangjától, hanem ellenkezőleg, önmaga által szerezzen tekintélyt a rangnak. Szeretet és jó akarat vonja őt tanodászaihoz, tisztelet pedig ezeket hozzája. A tanítónak összeütközése a maga tanítványaival mindig rossz jelek magára nézve, és szükségleg ébresztik az illetőkben a meggyőződést, hogy ő nem termett tanítónak, s hogy valamely becsületes módon hagyja el helyét.”

Irodalom

- Ács Tibor: A XIX. századi magyar katonai gondolkodás irányzatai. In Ács Tibor (szerk.): *A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 1995. 76–106.
- Ács Tibor: A Magyar Hadi Főtanoda, 1848–1849. *Hadtörténelmi Közlemények*, 112. (1999), 2. 303–351.
- Bachó László: A Ludoviceum megnyitása 1849-ben. *Ludovikás Levente*, 15. (1936), 65.
- Fodor Ferenc: *Az Institutum Geometricum. Az egyetem bölcsészeti karán 1782-től 1850-ig fennállott mérnöki intézet.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1955.
- Hunyadi Károly: Törekvések az önálló magyar katonai főiskola megteremtésére – Petzelt József katonapedagógiai elvei. *Hadtörténelmi Közlemények*, 18. (1971), 4. 677–684. *Közlöny* (1848), 184–186. (december 11–13.) és 199. (december 27.)
- A Magyar Hadi Főtanoda szerkezete.* Mészáros Lázár hadügyminister és magy. vezérőrnagy megbízásából Petzelt József egyetemi tanár által összeállított és az 1848. évi magyar országgy. CXVI. ülésében elfogadtatott. Pest, 1849.
- Pest-budai nemzetőrök 1848–1849. Dokumentumok a fővárosi nemzetőrség történetéhez.* Válogatta és szerkesztette: Czaga Viktória és Jancsó Éva. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2001.
- Szögi László: *Mérnökképző intézet a bölcsészeti karon 1782–1850 (Institutum Geometrico-Hydropneumaticum).* Budapest, ELTE, 1980.
- Urbán Aladár: *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973.
- Vezekényi István: Visszaemlékezések 1848/49-re. *Gyöngyösi Lapok*, (1882), 12. és 16.
- Zelovich Kornél: *A m. kir. József Műegyetem és a hazai technikai felső oktatás története.* Budapest, Pátria, 1922.

Rónai-Horváth Jenő

(1852–1915)

Családi háttér és tanulmányok

Horváth Jenő, későbbi császári és királyi altábornagy 1852. december 30-án született a Hont vármegyében található Drégelypalánkon, római katolikus vallású családban. Édesapja Horváth Miklós volt. (Nevét csak 1883. július 15-étől kezdődően használta Rónai-Horváth Jenő formában.) Lökösházi Tavaszy Ilonával kötött házasságából két fia (az apja katonatiszti hivatását választó Jenő, valamint László), továbbá három lánya (Ilona, Anna és Margit) született. Felesége 1937. december 15-én hunyt el, két nap múlva temették el a Rákoskeresztúri új köztemetőben. Horváth Jenő gimnáziumi tanulmányait Tatán és Győrött végezte.

A Monarchia fegyveres erejében uralkodó elvárásoknak megfelelően – a Honvédség szolgálati és vezényleti nyelvén – magyarul, továbbá a császári és királyi hadseregben használatos német nyelven tökéletesen beszélt és írt.

Katonatiszti és tábornoki pályafutása

Rónai-Horváth Jenő katonatiszti és tábornoki pályafutása folyamán végig az 1867-es kiegyezés eredményeként létrejött Osztrák–Magyar Monarchia szárazföldi fegyveres erejének második vonalát alkotó, a dualizmus időszakában Magyarországon önálló magyar fegyveres erőnek tekintett magyar királyi Honvédségben szolgált, egészen haláláig.

1874. október 4-én besorozott honvédként került az Ipolyságon állomásozó magyar királyi 62. honvéd gyalogzászlóaljhoz, majd 1875–1876 folyamán elvégezte – az 1872 óta a honvédtisztképzés fellegvárának számító – magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia tisztképző tanfolyamát Budapesten. 1876. szeptember 18-án soron kívül hadnaggyá nevezték ki, és egyidejűleg századtitzként, valamint zászlóaljsegédtisztként kezdte meg szolgálatát a magyar királyi 59. honvéd gyalogzászlóaljban Ógyallán. 1878–1879-ben a budapesti magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia felsőbb tiszti tanfolyamát, majd 1879 és 1881 között az osztrák–magyar vezérkar szakképző intézményét, a bécsi császári és királyi Hadiiskolát végezte el, utóbbit kiváló eredménnyel. 1881. november 1-jén soron kívül főhadnaggyá nevezték ki, s azzal egyidejűleg első vezérkari beosztásába helyezték: a császári és királyi VI. hadtest vezérkari osztályán kezdte meg szolgálatát Kassán. 1882-ben a budapesti magyar királyi Honvédelmi Minisztérium I. ügyosztályára osztották be, s ott a tisztképzési ügyek referenseként teljesített szolgálatot. 1885. október 1-jétől a budapesti magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia szolgálatiszabályzat-, harcászati- és hadtörténelem-tanáráként vett részt a honvédtisztképzésben és a jövő honvédtisztek nevelésében. Beosztásában eltöltött ideje alatt, 1886. május 1-jén soron kívül II. osztályú, 1888. május 1-jén pedig I. osztályú századososá léptették elő. 1891. október 1-jétől csapatszolgálatra vezényelték: a 2. zászlóalj parancsnoka lett a pozsonyi magyar királyi 13. honvéd gyalogezredben. 1892. október 16-tól a magyar királyi IV. honvédkerület parancsnokának segédtiszti beosztásában szolgált Pozsonyban, 1892. november 1-jétől az Osztrák–Magyar Monarchia szárazföldi haderejében rendszeresített legalacsonyabb törzstiszti rangban, vagyis őrnagyként. 1894. október 17-től a Ludovika Akadémián működött magyar királyi honvéd törzstiszti tanfolyam tanára és parancsnokhelyettese volt Budapesten, 1895. május 1-jétől alezredesi rangban. (A honvéd törzstiszti tanfolyam célja az volt, hogy az előléptetésre alkalmas századosok a törzstisztek számára – az őrnagyok, az alezredek és az ezredek tartoztak ebbe az állománykategóriába – szükséges elméleti ismereteket megszerezzék.)

Rónai-Horváth Jenő kiváló szónoki képességekkel rendelkezett, tanárként is kimagasló eredményeket ért el, hiszen előadásaira a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia tisztképző vagy törzstiszti tanfolyamán végzett honvédtisztek hosszú sora emlékezett még évek múltán is. Tanítványai és alárendeltjei valósággal rajongtak érte, hallgatósága körében rendkívüli elismertséget szerzett.

1897. április 16-tól ismét csapatszolgálatot látott el, mivel a magyar királyi 1. honvéd gyalogezred parancsnokságát vette át Budapesten, majd 1897. november 1-jén ezredessé nevezték ki beosztásában.

1901. december 20-tól a magyar királyi 75. honvéd gyalogdandár megbízott parancsnokaként folytatta tiszti pályafutását Kolozsvárott. 1902. augusztus 1-jén várakozási illetékekkel egy évre szabadságolták Budapesten. (A katonai felülvizsgáló bizottság által részleges rokkantaknak nyilvánított tiszteket fél illetményrel – várakozási illetékekkel – legfeljebb egyéves időtartamra szabadságolták. A fél vagy egy év után megejtett újbóli egészségügyi felülvizsgálat eredményétől függően, ha az illető tisztet szolgálatra alkalmasnak találták, folytathatta tiszti pályafutását, vagyis visszahívták aktív szolgálatra vagy kisebb igénybevétellel járó beosztásba. Alkalmatlanság esetén viszont leszerelték.) 1903. szeptember 20-tól a magyar királyi 82. honvéd gyalogdandár parancsnoki teendőit látta el Pécsen. 1904. május 1-jén az Ausztria–Magyarország hadseregében rendszeresített legalacsonyabb tábornoki rendfokozat tulajdonosa lett, azaz császári és királyi vezérőrnaggyá nevezte ki az uralkodó, dandárparancsnoki beosztásában. (A Monarchia három fő alkotórészből álló szárazföldi fegyveres erejének – a császári és királyi hadsereg, továbbá a magyar királyi Honvédség és a császári–királyi Landwehr – tábornoki kara egységes volt, azaz a magyar és az osztrák Honvédségnek nem léteztek külön tábornokai. A vezérőrnagyi rendfokozatot elért tiszteket – a haderő egységes irányítását többek között ezzel is kimutatva – császári és királyi tábornokká nevezte ki az uralkodó. A vezérőrnagyi rendfokozat általában dandár-, az altábornagyi pedig hadosztályparancsnoki beosztást feltételezett.)

Rónai tábornok 1905. április 26-án a magyar királyi 76. honvéd gyalogdandár parancsnokságát vette át Nagyszebenben. 1906. május 22-től a magyar királyi V. honvédkerület megbízott, majd 1906. november 27-től a magyar királyi V. honvédkerület kinevezett parancsnoki beosztását látta el Székesfehérváron. 1908. május 1-jén elérte katonatiszti és tábornoki pályafutásának legmagasabb rendfokozatát, hiszen I. Ferenc József császári és királyi altábornaggyá nevezte ki. 1909. október 14-én a kassai magyar királyi III. honvédkerület parancsnoki beosztásába helyezték. Megrendült egészsége miatt 1910. május 26-án

a birodalom uralkodója felmentette beosztásából, 1911. február 1-jén pedig nyugállományba helyezték. Azt követően Budapesten élte nyugdíjas éveit.

Az 1914 előtt Ausztria–Magyarország haderejében szolgált tiszt- és tábornoktársai többségéhez hasonlóan nem adatott meg számára, hogy hadvezéri képességeit háborúban vagy az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres ereje által a korszakban indított néhány kisebb hadjárat valamelyikében (1869-ben és 1882-ben a dél-dalmáciai és hercegovinai felkelés leverésében, 1878-ban Bosznia és Hercegovina, 1879-ben pedig a Novi Pazar-i szandzsák katonai megszállásában) kamatoztathassa. Nem szerezhett harctéri tapasztalatot a 19. és 20. század fordulója után vívott helyi háborúkban (mint például az 1904–1905-ben zajlott orosz–japán háborúban, ahol példának okáért Maximilian Csicseric von Bacsány császári és királyi alezredes az orosz, Dáni Béla százados pedig a japán oldalon követte nyomon osztrák–magyar hadiattaséként a háború eseményeit), továbbá más külföldi katonai missziókban sem. Éppen ezért vérbeli tábornokként egyfajta elégtételt jelenthetett számára a Nagy Háború kitérése 1914 augusztusának elején, amely felkínálta az alkalmat hadszíntéri alkalmazására, bevetésére. A frontkörülmények között éles helyzetben próbálhatta ki a budapesti honvéd Ludovika Akadémián és a törzstiszti tanfolyamon tanítványainak sokszor elismételt, általa számtalanszor leírt hadművészeti és harcászati elméleti ismereteinek gyakorlati értékét.

A Nagy Háború harmadik hónapjában, 1914. október 12-én hivatalosan is aktiválták a korábbi nyugállományból, majd császári és királyi seregtestparancsnok lett Désen. 1914. december 13-án a világháborús hadszínterek közül az orosz frontra küldték: kinevezték a Karl Pflanzler-Baltin lovassági tábornok (1855–1925) által vezetett hadseregcsoport balszárnyán, a Kárpátokban harcoló úgynevezett uzsoki csoport (1915. január 14-től új parancsnoka után már Szurmay-csoport) parancsnokává. Az „orosz gőzhenger”, vagyis a jelentős túlerőben lévő cári csapatok betörését a történelmi Magyarország területére sikeresen elhárította, 1914. december 25-én pedig csoportja élén sikerült visszafoglalnia az oroszoktól a létfontosságú Uzsoki-szorost. Ezért a haditettéért és hadvezéri érdemeiért a Monarchia uralkodójától megkapta a hadidíszítményt az Osztrák Császári Lipót Rend lovagkeresztjéhez, amelyet már 1909 óta birtokolt. (Haditettének jelentőségét mutatja többek között az a tény is, hogy gyermekei, Rónai-Horváth Jenő vezérkari százados, továbbá László, Ilona, Anna és Margit 1917. június 18-án magyar nemesi címet és az uzsoki nemesi előnevet kapták IV. Károlytól, mintegy utólag is elismerve apjuk harctéren szerzett érdemeit.)

A hadszíntéren azonban súlyos betegség jelei ütözköztek ki rajta, amelynek következtében 1915. január 5-én haza kellett térnie Budapestre. 1915. február 1-jén hivatalosan is visszahelyezték a korábbi nyugállományba. 1915. március 2-án hunyt el a IX. kerületi Knezits utca 15. alatti budapesti otthonában, a harc-téren szerzett betegsége következtében.

1915. március 5-én temették el a budapesti Kerepesi (ma Fiumei) úti sírkertben. Sírját a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság 2001-ben védetté nyilvánította.

Elismerései

Katonatiszti és tábornoki pályafutása során szerzett érdemeit és tehetségét számos osztrák–magyar kitüntetés adományozásával is elismerték, így 1891. október 12-től a Katonai Érdemkereszt, 1897. május 29-től az Osztrák Császári Vaskorona Rend III. osztálya, 1898. december 2-től a Jubileumi Emlékérem a fegyveres erő számára, 1908. december 2-től a Katonai Jubileumi Kereszt, 1909. szeptember 26-tól az Osztrák Császári Lipót Rend lovagkeresztje, 1915. február 17-től a hadidísztmény az Osztrák Császári Lipót Rend lovagkeresztjéhez kitüntetésekkel mondhatta magáénak.

Rónai-Horváth Jenő tudományos és katonatudósi tevékenysége

Rónai-Horváth Jenő a 19. század utolsó évtizedeiben a Magyar Tudományos Akadémián fellendült hadtudományi tevékenység egyik főszereplője volt. A nagy formátumú katonatudós tudományos munkássága átnyúlt egészen a 20. század első másfél évtizedéig.

Katonatudósi érdemeit számos tudományos cím adományozásával, valamint akadémiai tisztségbe történt megválasztásával is elismerték. 1886 és 1888 között a Magyar Tudományos Akadémia III. osztályához tartozó és 1883. május 13-án életre hívott Hadtudományi Bizottság helyettes előadója, majd az 1888–1898 közötti időszakban a Bizottság előadója volt. 1888. május 4-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává, 1909. december 29-én az MTA II. (Filozófiai, Társadalmi és Történelmi Tudományok) Osztálya összesen 20 (17 neves civil: például Ballagi Aladár egyetemi tanár, Csánki Dezső, Károlyi Árpád, Angyal Dávid egyetemi tanár, Borovszky Samu és Takáts Sándor, akik mindnyájan az MTA levelező tagjai voltak, és három katonatiszt:

Rónai-Horváth Jenő altábornagy, Breit József vezérkari alezredes és Sárai Szabó Lajos honvéd százados) tagból álló Hadtudományi Bizottságának elnökévé, végül 1910. április 28-án az Akadémia tiszteleti tagjává választották, amellel pedig továbbra is megtartotta az MTA Hadtudományi Bizottságának elnöki tisztét.

A Magyar Tudományos Akadémia Ügyrendje szerint a Hadtudományi Bizottság

„feladata a magyar hadtörténelmi kútfők és egyéb emlékek felkutatása, kiadása és feldolgozása. Közlönye a Hadtörténelmi Közlemények, melyet a bizottság előadója szerkeszt, ezen kívül a bizottság feladatának megfelelő egyéb kiadványokat is közzétesz, ilyenek létesítésére az előmunkálatokat megteszi, igyekszik katonai szakférfiakat működési körébe vonni, s az érdeklődést a magyar hadtörténet és emlékei iránt felkelteni és ébren tartani!”.

Rónai-Horváth Jenő többek között tagja volt a Magyar Történelmi Társulatnak és sok más tudományos egyesületnek is. Az 1896-os budapesti millenniumi kiállítás idején a hadtörténelmi csoportbizottság és a nemzetközi zsűri tagjai között szerepelt.

A fentebb már részletezett kiváló katonai képességei, tehetsége és erényei mellett Rónai-Horváth Jenő elmélyült kutatásokat végzett a hadtudományok terén, idejét kiváltképpen a hadtörténelem művelésének szentelte. Olyan neves elődök nyomdokán haladt, mint Tanárky Sándor, Kiss Károly, Horváth Mihály, Ipolyi Arnold. Tudományos munkásságának rendkívül gazdag örökségét hagyta az utókorra. Több mint száz hadtudományi és hadtörténelmi témájú tanulmány, valamint számos egyéb kisebb közlemény jelent meg a neve alatt. Négy – a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémia számára írt – tankönyvet, továbbá négy alpműnek számító kötetet jegyzett szerzőként, egy könyvet pedig szerkesztőként.

Írói munkássága 1876-ban, az akkor még egyedül létező katonai folyóiratban, a *Ludovika Akadémia Közlönyének* lapjain indult, s a folyóiratnak két évtizeden át volt munkatársa. Összesen 21 tanulmányt és számos könyvismertetést tett közzé a tudományos orgánium hasábjain. Azokon kívül egy tanulmányt publikált a *Századokban*, összesen 27 tanulmányt, valamint számos kisebb cikket és könyvismertetést a *Hadtörténelmi Közleményekben*, a Bécsben megjelenő *Organ der Militär-Wissenschaftlichen Vereine* című folyóiratban pedig két tanulmánya látott napvilágot németül.

Az MTA Hadtudományi Bizottságának megbízásából szerkesztette meg a *Magyar Katonai Évkönyv 1886-ra* (a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában jelent meg 1887-ben) címet viselő kötetet, amelyben hat tanulmányt tett közzé.

Tanulmányai és cikkei a magyar történelem szinte mindegyik korszakát felölelték. Több közleményében foglalkozott a honfoglalással és Mátyás király hadművészetével, továbbá élénken foglalkoztatták a költő, író, hadvezér és politikus Zrínyi Miklós (1620–1664) hadjáratai, valamint művei. 1889. január 21-én megtartott akadémiai székfoglalójában is Zrínyi hadtudományi elveiről értekezett, kiemelve „hadtudományi elvei közül azokat, melyek hadművészeti szempontból legkiválóbbak”.

Rónai-Horváth az európai hadtörténetírásban a Napóleon utáni időszak legjelentősebb katonai elméletírója, Carl von Clausewitz munkássága következtében a 19. század közepén felbukkant metodizmus elméletét innovatív módon a 17. századi hadviselésre alkalmazta. A metodistának nevezett hadviselési mód elemeit (a várak és erődök stratégiai jelentőségének túlbecsülése, a határozott hadműveletek mellőzése, a csaták vagy döntő ütközetek gondos kerülése) igyekezett kimutatni Raimondo Montecuccoli (Zrínyi kortársa és legnagyobb ellensége) tevékenységében és műveiben. Az utóbbi által képviselt manőverező és merev hadművészeti elvvel szembeállította Zrínyi aktív katonai tevékenységét, valamint munkáiban megfogalmazott nézeteit. Rónai-Horváth szerint Zrínyi a hadi tudományok és a hadművészet alapjának a hadtörténelmet vallotta, de a metodistáktól eltérően őva intett a megtörtént dolgok mechanikus ismétlésétől, a históriaolvasást és tanulást csupán a gyors elhatározásokra való képesség fejlesztésére javasolta. Összehasonlította Montecuccoli és Zrínyi nézeteit a vezér tulajdonságairól és a hadműveletek vezetéséről, s megállapította, hogy amíg az előző konkrét esetekre és viszonyokra szabott, mesterséges rendszerbe foglalt szabályokat állít fel, addig Zrínyi inkább általános jellegű tanácsokat ad, amelyek a hadviselés legkülönbözőbb helyzeteire is alkalmazhatók. Rónai-Horváth elismeréssel szólott arról, hogy Zrínyi a hadművészetnek a hadtörténelemből, valamint a klasszikus művekből összegyűjtött, saját tapasztalatával és elmélkedéseivel fűszerezett elveit tartalmazó *Vitéz hadnagy* mellett a magyar hadügy reformtervét is kidolgozta *Az török Áfium ellen való orvosság* és a *Tábori kis tracta* című műveiben. Zrínyinek az erők koncentrálásáról, a gyors és merész hadműveletekről, az élelmezésről vallott és leírt nézeteit a korát megelőző elvnek mondta. Meglepően elfogulatlanul azt is megállapította, hogy Zrínyi Miklóst joggal nevezhetjük a 17. század egyik legvitézebb és legvakmerőbb portyázó hadvezérének, azonban nem sorolhatjuk a nagy hadvezérek közé.

A magyar hadügy Zrínyi által tervezett megreformálásának, valamint az állandó nemzeti hadsereg létrehozásának hangsúlyozásával Rónai-Horváth Jenő katonatisztként történelmi érvet akart szolgáltatni a magyarság Monarchia

közös haderején belüli önállósodási törekvéseinek az éppen akkoriban zajlott ügynevezett véderővita közepette. (Az 1868. évi véderőtörvény megújításáról és módosításáról szóló általános vita 1889. január 10-én kezdődött a magyar képviselőházban, és 1889 áprilisáig tartott. A diskurzus a magyar országgyűlés újoncmegajánlási jogáról és a közös hadsereg magyar egyéves önkénteseinek német nyelven leteendő tartalékos tiszti vizsgája körül folyt. A vita átcsapott a Parlament falain, tüntetésekbe és összecsapásokba torkollott. Az ellenzéknek sikerült megakadályoznia a véderőtörvény-tervezet vitatott pontjainak elfogadását, továbbá a közös hadsereg hivatalos megnevezése a korábbi császári-királyiról *császári és királyira* változott. A politikai válság végül Tisza Kálmán miniszterelnök 1890. március 9-én történt lemondásával ért véget.)

Rónai-Horváth nagy érdeme, hogy ő volt az első, aki Zrínyi prózai műveit katonai és szakmai szempontból szakszerűen elemezte, valamint az irodalomtörténeti értelmezés mellé helyezte a hadtudományi megközelítést. Leszögezte, hogy első klasszikus katonai írónk, a hadi tudományok első magyar művelőjének „hadtudományi munkáit nem szabad egyszerűen magyar *irodalmi emlékek* tekintenünk, becses művek ezek, melyekből a mai hadseregnek tisztjei is sokat – igen sokat tanulhatnak”.

Az MTA Hadtudományi Bizottságának megbízásából Rónai-Horváth 1891-re elkészítette a székfoglalójában már említett művet, amelynek a *Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi munkái* címet adta. A mű jelentőségét az adta, hogy Zrínyi Miklóst korábban leginkább költőként magasztalták a magyar szakirodalomban. Hadtudományi munkái viszont korának színvonalán álltak, és kiváló hadvezéri képességeinek kétségtelen bizonyítékai voltak. Kijelenthetjük, hogy Zrínyi mint a hazaszeretettől áthatott hős katona volt Rónai-Horváth Jenő eszményképe, mind katonaként, mind pedig íróként. Rónai-Horváth Zrínyi hadtudományi munkáinak kommentekkel ellátott kritikai kiadásával elévülhetetlen érdemeket szerzett. A kötet alapvető forrásmunka, amelyet még ma is használnak és haszonnal forgatnak a korszakkal foglalkozó szaktörténészek. A témakör egyik legutóbbi monografikus formában megjelent feldolgozása Rónai-Horváth művét számos helyen említi.

A mű előszavában élesen elválasztja a hadtudományi, a politikai műveket és a leveleket, majd megindokolja a cím és az anyag kiválasztását. A következőképpen fogalmaz:

„A Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi bizottsága csakis az első csoportot, a hadtudományi műveket kívánta újból kiadni, nemcsak maradandóbb értékűknél fogva,

de azért is, mert reményli, hogy ezen, a tisztán katonai tudományos szempontból is fölötte érdekes, e mellett pedig mély hazafias érzéstől áthatott munkák, a véderő mindkét részének magyar tagjainál hálás fogadtatásra találhatnak.”

Továbbá hozzáfűzi:

„Nekem Zrínyi munkáinak kiadásánál csak a tolmács igénytelen szerepe jutott, de Zrínyi Miklóst tolmácsolni nemes föladat s a munka, mely velejár, nem fáradságot okoz, de élvezetet szerez, míg jutalma az lesz, ha általa Zrínyi nagy szellemének hatása, önzetlen hazaszeretete minél nagyobb körben terjed.”

Kiváló művének bevezetőjében Zrínyi katonai pályáját vázolja fel, majdnem szó szerint megismételve akadémiai székfoglalójának szövegét. Rendkívül jellemző az, amit végül elhagy belőle: Zrínyi hadvezéri értékelésének problémakörét, illetőleg az arra adott, a 19. század utolsó évtizedének nemzeti elfogultságán túlmutató választ.

Zrínyi írásai közül első helyre *Az török Áfium ellen való orvosság* című művét teszi, mint hazafias szózatot, majd a Mátyás királyról szóló elmélkedést, utána pedig a *Vitéz hadnagy* főcím (Rónai találmánya) alatt a korábban külön tárgyalt *Discursusok*, *Aphorismák* és a *Centuriák* gyűjteményét (az utóbbi cím is Rónai-Horváthtól származik). A mű végére kerül a töredékben maradt *Tábori kis tracta*. Megállapítása szerint Zrínyinek korát megelőző elvei részint az *Áfiumban*, részint pedig a *Tábori kis tracta*ban vannak lefektetve.

A jegyzetek között Rónai-Horváth visszatér a metodizmus kérdésére, valamint a munkák kronológiájára. Az *Áfiumot* 1661–1662-re datálja, a *Mátyás-elmélkedések* szerinte 1654–1655-ben készültek. A *Vitéz hadnagy* elkészültét (összekapcsolva azt a Montecuccoli elleni vitával és a szentgotthárdi csatával) 1664-re teszi, a *Tábori kis tracta* keletkezéséről viszont nem szól.

Rónai-Horváth Jenő 1888 januárja és 1897 decembere között az első magyar hadtörténelmi folyóirat, a *Hadtörténelmi Közlemények* első tíz évfolyamának szerkesztője volt, szintén az MTA Hadtudományi Bizottságának megbízásából. (A Bizottság 1887. december 3-án tartott ülésén határozta el, hogy 1888. évi költségvetésének 1600 forintját a *Hadtörténelmi Közlemények* című folyóirat kiadására fordítja.)

Felelősségteljes munkakörét nagy tehetséggel és szerkesztői bravúrral látta el. Szerkesztőségének idején a magyar hadtörténelem igen gazdag anyagát tette közzé a folyóirat, amelynek kezdettől fogva az volt a célja, hogy

„a különösen is szegény magyar katonai irodalom leginkább mellőzött ágát, a magyar hadtörténelmi irodalmat, mely nemzetünk dicső multjának történetét van hivatva megőrkíteni, egy oly szakfolyóirattal ajándékozta meg, mely a magyar hadi események szakszerű feldolgozását adván, a magyar tisztnek, a magyar katonának kedves olvasmányát képezze, a magyar történetíróknak munkálataiknál jól értékesíthető adatokat nyújtson, végre pedig, hogy a magyar hadi dicsőség emlékét felújítván, a hazafias szellemet terjeszse, s a magyar nemzet fiainak legszebb erényét, a hazaszeretetet ápolja, fejlessze.”

Azokat az erényeket, amelyek véleménye szerint azt a belső erőt képviselik, amely a katonát győzni tanítja.

A Hadtudományi Bizottság által kiválasztott első szerkesztőbizottság tagjai egytől egyig elismert tudósok voltak, és ketten nagy jártassággal rendelkeztek folyóiratok, kiadványok szerkesztésében: Majláth Béla történész és régész volt, Thaly Kálmán történész 1875-ig, Szilágyi Sándor történész pedig 1875-től volt a *Századok* szerkesztője.

Rónai-Horváth a szerkesztőbizottság és a Hadtudományi Bizottság segítségével kialakította a folyóirat jellegének legjobban megfelelő szerkezetet, amely három nagy részből állt: I. Értekezések és önálló nagyobb dolgozatok; II. Hadtörténelmi apróságok; III. Egyéb tárcabeli közlemények. A harmadik témaegységben a könyvismertetések, a hadtörténelmi irodalom repertóriumai és a hadtörténelmi okmánytár kapott helyet. A folyóirat első számában a korszak legjelesebb történészeinek és hadtörténészeinek, valamint más szakembereknek a tollából jelentek meg értékes írások. A *Hadtörténelmi Közleményeket* a Franklin Társulat adta ki, a folyóirat borítóját a korszak egyik legtöbbet foglalkoztatott sajtógrafikusa és fametszője, Pollák Zsigmond készítette.

Rónai-Horváth célul tűzte ki, hogy a folyóirat a magyar hadiesemények szakszerű feldolgozását adja, a magyar tisztnek, a magyar katonának kedves olvasmányát képezze, a magyar történetíróknak munkájukhoz jól értékesíthető adatokat szolgáltasson.

A Hadtudományi Bizottság 1888. április 13-án lezajlott ülésén Rónai-Horváth Jenő arról számolhatott be, hogy a *Hadtörténelmi Közlemények* előfizetőinek száma az 1888-as évben megközelítette az 500 főt, s a lap iránt különösen a magyar királyi Honvédség tisztikara mutatott elismerésre méltó érdeklődést. (A honvédtiszt előfizetők száma a későbbiekben 600 főre emelkedett, a honvédelmi miniszter pedig a csapatkönyvtárak számára 100 példányt fizetett elő.)

A folyóiratban tíz év leforgása alatt 92 szerző 396 tanulmánya és cikke, továbbá 131 szerző nélküli, főként a szerkesztő tollából származó, a hadtörténelmi apróság kategóriájába sorolható kisebb cikk látott napvilágot, összesen tíz kötetben és 432 nyomtatott ív terjedelemben.

Rónai-Horváth 1897-ben a budapesti 1. honvéd gyalogezred parancsnoka lett, és lemondott a folyóirat szerkesztői (és egyidejűleg a Hadtudományi Bizottság előadói) posztjáról, utódja 1898. január 1-jével Bárczay Oszkár császári és királyi kamarás, volt honvéd huszárszázados, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkári segédje lett. (Rónai-Horváth lelkiismeretes szerkesztői tevékenységével olyannyira jól megalapozta a folyóirat működését, hogy az – kisebb kihagyásokkal – mind a mai napig létezik, s jelenleg a 137. évfolyamánál tart.)

Rónai négy kiváló, a Ludovika Akadémia hallgatói számára írt tankönyvvel gazdagította a magyar nyelvű katonai szakirodalmat, amelyek a megjelenés sorrendjében a következők: *Harcászat* (I. kötet 1888, II. kötet 1891), *Az egyetemes hadtörténelem vázlata* (1889), *Az újabbkori hadviselés történelme* (1891), *Az alkalmazó harcászat kézikönyve* (1895).

Az általa szerkesztett *Magyar Hadtörténelmi Könyvtár* sorozat 1891–1897 között jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában. Abban közreadta két fő művét is, nevezetesen *Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi munkáit* (1891), valamint a *Magyar hadi krónika. A magyar nemzet ezeréves küzdelmeinek katonai története* című művét két vaskos kötetben (I. kötet 1895, II. kötet 1897). Utóbbi a millennium alkalmából kiadott és hadtörténelmi kézikönyvnek szánt kétkötetes munka, a honfoglalástól kezdve az 1882-ben Dél-Dalmáciában és Hercegovinában kitört felkelés osztrák–magyar csapatok által történt leveréséig időrendben tárgyal minden hadi eseményt, hadjáratot, ütközetet és várostromot, több mint ezer oldal terjedelemben. A mű lényegében tiszta eseménytörténet, a szerző alapvetően a történések közérthető, minél több helységnevet és dátumot tartalmazó leírására törekedett. Az egyes fejezetek elején Rónai-Horváth felsorolja az adott történelmi korszakról szóló forrásmunkákat és kézikönyveket.

Pályafutásának méltatása

Rónai-Horváth Jenő altábornagy kiválóan képzett katonatiszt volt, aki a magyar királyi Honvédséghez 40 éven át kötődő és magasra ívelő pályafutása során elvéthetetlen érdemeket és hírnevet szerzett magának. Katonatiszti és tábornoki karrierje mellett igen jelentős tudományos pályafutást mondhatott magáénak. Kiemelkedő tehetségét a magyar katonai és hadtörténelmi irodalom magas szintű művelésének szolgálatába állította, hadtörténelmi és hadtudományi szakírói alkotó tevékenysége során sok alpművel gazdagítva azt.

Korai halálával a magyar királyi Honvédség nem csupán egyik kiválóan képzett, a Nagy Háború orosz hadszínterét is megjárt tábornokát, hanem az egyetemes és a magyar hadtörténelem kiváló ismerőjét, a magyar katonai irodalom egyik legértékesebb művelőjét, valamint legnagyobb magyar katonatudósainak egyikét is elveszítette.

Irodalom

- Ács Tibor: A Hadtörténelmi Közlemények első száz évéről. A kezdetektől 1898-ig. *Hadtörténelmi Közlemények*, 103. (1990), 1. 168–178.
- Ács Tibor: A Magyar Tudományos Akadémia kiemelkedő katonatudósai. In Ács Tibor: *Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténeti és tudománytörténeti írások*. Szerk. Horváth István – Kiss Jenő. Budapest, Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztály, 2001. 235–250.
- Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábornyagok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornoszernagok*. Budapest, Argumentum Kiadó, 2010.
- Balla Tibor: A dualizmus korának hadtörténete (1867–1914). In Hermann Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2015. 209–235.
- Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Altábornagok*. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2019.
- Gerő József (szerk.): *A királyi könyvek. Az I. Ferenc József és IV. Károly király által 1867-től 1918-ig adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címerek jegyzéke*. Budapest, magánkiadás, 1940.
- Hausner Gábor: *Márs könyvet olvas. Zrínyi Miklós és a 17. századi hadtudományi irodalom*. Budapest, Argumentum Kiadó, 2013.
- Hausner Gábor: „Elméleti ellentéte Montecuccolinak?” A Zrínyi-próza és az egyetemes hadtudományi irodalom. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 95–122.
- Hermann Róbert: A magyar hadtörténeti szintézisek 1842-től napjainkig. In Kincses Katalin Mária (szerk.): *A magyar hadtörténetírás története és aktuális kérdései*. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2015. 239–281.
- Rónai-Horváth Jenő: Gróf Zrínyi Miklós (a költő és hadvezér) hadtudományi elvei. Akadémiai székfoglaló értekezés. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2. (1889), 1. 1–19.

- Rónai-Horváth Jenő: *Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi munkái.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1891.
- Szendrei János: Rónai Horváth Jenő tiszteleti tag emlékezete. Előadta 1915. december 13-án. Arczképpel. *A Magyar Tudományos Akadémia Elhunyt Tagjai Fölött Tartott Emlékeszédek*, 17. (1916), 7. 165–175.
- Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái. IV. kötet. Gyalay–Hyrtl.* Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvkiadó Hivatala, 1896.

Források

- Hadtörténelmi Levéltár, Tiszti anyakönyvi lapok 45543
Hadtörténelmi Levéltár, Honvédelmi Minisztérium, Általános 4. osztály 1927

Sára Ernő

(1914–1981)

Családi háttér és ifjúkor

Sára Ernő Jenő 1914. december 9-én született Brassóban Sára Endre és Imrich Berta Ernesztina második fiúgyermekéként. Bátyja, Endre János 1911-ben született. Apjuk brassói tanító fia volt, 1901–1905 között a Soproni Evangélikus Tanítóképző Intézetben és az Aradi Állami Tanítóképző Intézetben végezte tanulmányait, majd a brassói állami elemi iskolában tanított, az 1913/1914-es tanévben iparostanonc-iskolai rajz tárgyak oktatására is megbízást kapott. Édesanyjuk is 1901–1905 között szerezte tanítói képesítését, ő a sepsiszentgyörgyi állami elemi tanítóképző intézetbe járt, majd ő is egy brassói iskolában helyezkedett el. A trianoni békeszerződés után a szülők nem voltak hajlandók letenni a közalkalmazottak számára előírt hűségesküt a román államra, ezért a család 1920 áprilisában elhagyni kényszerült Brassót és Erdélyt. A négytagú család egy ideig Budapesten, a Nyugati pályaudvaron élt vagonlakásban, majd 1921-ben Nyíregyházára kerültek, ahol a szülők tanítóként tudtak helyezkedni. 1926-ban Sára Endre és Imrich Berta Pestszenterzsébeten, a szabótelepi aliskolában kapott állást, és a család is Pestszenterzsébetre költözött. A gyerekek Nyíregyházán

kezdték el a gimnáziumot, az érettségi vizsgát pedig Pestszenterzsébeten tették le 1929-ben, illetve 1933-ban.

A két fiú az érettségi után nem követte szüleit hivatásukban. Sára Endre a Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Karán végzett tanulmányokat, Ernő pedig a Ludovika Akadémiára jelentkezett. A többiekhez hasonlóan ő is államköltséges helyre pályázott, mert a képzés teljes díját (évente 1510 pengőt) az ő szülei nem tudták volna kifizetni. Itt 127, hozzá hasonlóan nem katonai főreáliskolából érkező jelölttel kellett versenyezni a 40 helyért. Az első szűrőkön sikeresen szerepelt, a felvételi bizottság értékelése szerint a felteteleknek minden tekintetben megfelelt, kiemelve, hogy „jóképű, igen jó megjelenésű, kemény felépítésű, vállas, izmos, igen jól épült fiú, jó atléta és úszó”. Az 1933. július 6–7-én megtartott vizsgán 94 fő jelent meg, Sára Ernő azonban nem volt köztük. Később úgy emlékezett, hogy azért nem vették fel, mert nem volt protekciója. Lehetséges, hogy az esélyeit felmérve nem is ment el az elméleti vizsgára. Az akkori szabályozás értelmében ugyanis előnyt élveztek a hadiárvák, valamint a hivatásos, nyugalmazott és rokkant honvédtisztek fiai. Arra sem volt sok esélye, hogy alapítványi támogatásból végezhesse tanulmányait, ugyanis az abban a tanévben meghirdetett öt-hat hely elnyeréséhez megfelelő társadalmi beágyazottságra, kapcsolati hálóra lett volna szükség.

Sára Ernő eredeti elképzeléseit módosítva a Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi és Államtudományi Karára iratkozott be. Három tanév alatt teljesítette a hallgatók számára előírt vizsgakövetelményeket. A gondok ezután kezdődtek. Az 1930-as években ugyanis az oklevél, a doktori cím megszerzéséhez, majd a jogászai praxis megkezdéséhez négy-öt évre volt még szükség, hogy a szigorlatokat – mai fogalmakkal államvizsgatárgyakat – és a szakvizsgákat letegye, illetve a gyakornoki idejét kitöltse. Bátyja hasonló helyzetben volt az orvosi pályára kerülést illetően, viszont a család pénzügyi helyzete nem tette lehetővé két egyetemista, illetve gyakornok eltartását, ráadásul édesanyja betegsége, majd 1937-ben bekövetkezett halála után egy keresőre, édesapjára hárult ez a teher.

A Sára családnak így nehéz döntést kellett hoznia. Az 1930-as években a középosztály nagy része hasonló helyzetben volt, számos egyetemre, főiskolára járó fiú volt kénytelen félbeszakítani tanulmányait és megfelelő állást keresni – sok esetben sikertelenül. Sára Ernő is 1936 nyarán a pesterzsébeti városházán dolgozott szellemi szükségmunkásként. Egy évtizeddel később így emlékezett vissza erre az időszakra:

„Világos volt előttem, hogy édesapám képtelen lenne már többet fizetni értünk [...] választanunk kellett, ki marad az egyetemen, ki próbál másfelé szerencsét. Ez a probléma mint árnyék mindig kísértett. Élesen láttam azt a hatalmas anyagi teherterét, amit szüleinknek jelentettünk. Így nem vártam be az összeroppanást, hanem egy alkalommal magam állottam elő az egyetlen lehetőséggel, amit hosszú vajúdas után elképzeltem: mentesítem szüleimet az anyagi összeomlástól, s bátyámnak módot adok arra, hogy egyetemi tanulmányait befejezhesse. Tervem keresztülvitelére apámat nagyon nehezen tudtam meggyőzni. Nem akart hallani sem arról, hogy én mondjak le egyetemi pályafutásomról. Végül is belement. Így lett belőlem katona.”

Ezt a pályát azonban nem csak a kényszer jelölte ki számára, hiszen ezt már három évvel korábban is tervezte, még ha annak kezdetét akkor tisztjelöltként a Ludovika Akadémián képzelte is el.

Katonai pályán

Mindazonáltal a katonai szolgálat elkezdése sem volt egyszerű, Sára Ernőnek és apjának többször fel kellett keresniük a Honvédelmi Minisztériumot, amíg sikerült a behívót megszerezni egyéves önkéntes katonai szolgálatra. Végül 1936. október 5-én bevonult az 1. magyar királyi honvéd Bercsényi Miklós tüzérsztály aknavető ütegéhez. Az egy év leteltével – mialatt letette a tartalékos tiszti vizsgákat – további szolgálatot vállalt, és előléptették zászlóssá. 1938. április 1-jén áthelyezték a 2. magyar királyi honvéd lovasdandár 2. gépvontatású tüzérsztályához. Utóbbi alakulatot 1938 tavaszán szervezték meg a haderőfejlesztés keretében. A magyar hadvezetés az első világháború tapasztalataiból kiindulva már az 1920-as években szükségesnek tartotta a tüzérség mobilitásának fejlesztését, de a fegyvernem gépesítésére csak a második világháború előtti években nyílt lehetőség. A modernizációban, a motorok szerelésére és javítására is kiterjedő tevékeny részvétel tovább növelte katonai ambícióit. Visszaemlékezéseiben úgy jelenik meg ez a néhány hónap, hogy „az új szellem, motoros »szellem« dagasztotta mindannyiunk mellét s mindig igyekeztünk arra, hogy ahol csak lehetett, fogatolt bajtársainkat lefőzzük. Arról nem is beszéltünk, hogy mi milyen elegánsan, úri módon utazunk, mert ez egyenesen sértette fogatos bajtársainkat. Bizonygattuk, hogy a jövő harceszköze elsősorban a motor”.

1938. október 1-jén üteget áthelyezték Kecskemétre az ottani tüzérezredhez. Két hónappal később sikerült öt évvel korábbi tervét legalább részben elérnie: előljárói támogatásával beadhatta felvételi jelentkezését a Ludovika Akadémián (pontosabban a Ludovika Akadémia I. tanulmányi főcsoportján) akkor második

alkalommal induló kilenc hónapos, azaz nagyjából egy tanéves alantostiszi tanfolyamra. Az 1937 és 1941 között lebonyolított – a háborús felkészüléshez hiányzó hivatásos tiszti létszám gyors pótlására hivatott – négy tanfolyam ugyan nem tartozott a Ludovika Akadémia szervezetébe, azonban az akadémiaparancsnok alá rendelten működött, az akadémia épületeiben. A tanfolyamot végzeteket hadnaggyá nevezték ki, és további szolgálatuk során a főhadnagyi rendfokozatot érhatték el, és e két alantos tiszti rendfokozatnak megfelelő – századparancsnoknál alacsonyabb – csapattiszi beosztást kaphattak. Az alantostiszi tanfolyam tehát nem volt egyenrangú a Ludovika Akadémia rendes tisztképzésével, azonban a második világháború alatt annak hosszát és tartalmát is csökkenteni kellett, előbb három évre, majd az 1943/44-es tanévtől két évre.

1939 első heteiben 600 jelentkezőből a felvételi vizsga után 200-at vettek fel, köztük volt Sára Ernő is. Az 1939. február 1-jén megkezdett ludovikás tanulmányaira röviden így tekintett vissza: „igen nagy szorgalommal dolgoztunk. Szerettük egyenruhánkat. Büszkék voltunk rá, és szent volt a cél, amelyért az Alma Mater falai közé jöttünk.”

A második világháború kitörése miatt a tanfolyam szeptember 24-én anélkül ért véget, hogy a végzett hallgatókat ünnepélyesen tisztté avatták volna. Sára Ernő a hadnagyi kinevezését – augusztus 25-ével – szeptember 1-jén kapta meg, ezzel egy időben felvették hivatásos állományba. Néhány hétre visszatért a kecskeméti tüzérekhez, majd Budapestre vezényelték háromnegyed évre a gépkocsi-oktatótiszi és anyaggondozótiszi tanfolyam elvégzésére.

Részben a gépjárművek iránti szenvedélyes érdeklődése miatt, részben pedig azért, hogy a Csepelen lakó jövődöbelijét könnyebben meglátogathassa, a fizetéséből megtakarított pénzből 1940 novemberében árverésen megvásárolt egy Hillman típusú személygépkocsit, amit korábban Kecskemét város mérnöki hivatala használt. Az autót saját maga hozta rendbe. (Később, 1944 májusában a kocsit a honvédség ideiglenesen használatba vette.)

1941. április 9-től augusztus végéig alakulatával (amelynek neve 1939. október 1-jén 4. gépkocsizó könnyű tüzérosztály változott) a délvidéki bevonulás biztosítására vezényelték. (Korábban, 1938 novemberében a felvidéki, 1940 szeptemberében pedig az észak-erdélyi bevonulásban vett részt.) 1941. szeptember 1-jén ütegét áthelyezték Szegedre, és Sára Ernőt kinevezték főhadnaggyá. Egy évvel később, 1942 őszén alakulatának, a 4. Gépkocsizó Könnyű Tüzérosztály átszervezésével a Romániától visszacsatolt Margittán felállított 103. nehéztüzér osztály lett szolgálati helye, ahol az osztályparancsnok segédtisztjeként kapott

beosztást. Legfontosabb feladata az volt, hogy alakulatának elhelyezéséről gondoskodjon még a közeledő tél beállta előtt.

Margittán nem töltött sok időt, mert 1942. november 1-jén Hajmáskérre, a Tábori Tüzér Központi Iskolába vezényelték oktatótisztnek. Itt az első időben a tartalékos tiszti iskola kialakításában, berendezésében és felszerelésében vett részt, közben éjjelente dolgozott a tananyag összeállításán. 1946 tavaszán erről így írt visszatekintésében:

„Az adminisztrációs előkészületekre tíz nap állt nekünk oktatótisztnek rendelkezésre. Négyen voltunk az osztályhoz beosztva. Eszerint négyünk között kellett az összes tüzérségi, valamint szaktárgyakat elosztani. Természetesen ránk, fiatalokra, de főleg rám, az alosztály benjáminjára igen erősen rájárt a rúd. Az alosztály három egyforma 50 fős tantermi osztályt állított össze. Heti 45 óram volt. Négy tüzér és katonai tantárgyat, valamint további négy szaktárgyat, egy műhelygyakorlati tárgyat és egy tüzér gyakorlati tárgy előadását kellett vállalnom. Mondanom sem kell, hogy bizony olyan tüzér szaktárgyat kaptam, amelyet senki sem kezelt szívesen. Elvállaltam. Hangyszorgalommal gyűjtöttem a szakkönyveket, szakleírásokat, jegyzeteket, tankönyveket, hogy valamilyen módon a kiképzési tervezetemet, majd ennek alapján óravázlataimat meg tudjam csinálni. Éjjel-nappal dolgoztam [...] kényszerből kellett olyan tüzér területekkel elméletileg foglalkoznom, amelyekkel azelőtt sohasem foglalkoztam behatóan, csak felületesen.”

A számos adminisztratív teendő mellett a hiányzó tankönyv pótlására maga írt jegyzetet *A lövésen alapuló tűzvezetés (Gyakorlati irányelvek és hibaelmélet)* címmel. Erre így emlékezett pár évvel később:

„hét kemény hét alatt papírra volt vetve tudományom, csak jóvá kellett hagyni. [...] Munkámmal nemcsak tanítványaimnak, hanem oktató bajtársaimnak is segíteni akartam, mert tudtam, hogy e téren senki közülünk nem volt tökéletesen kiképezve. Ez a tárgy volt az, amelyről még az Akadémián is csak általánosságban beszéltek s csak olyan dolgokról, amely kézzel fogható volt. Egy olyan jegyzetet akartam csinálni, illetve írni, amely könynyebbséget jelent mindazoknak a számára, akik technikai dolgokkal nem foglalkoztak még eddig. Munkámmal sikerült azt elérnem, hogy ebből a tárgyból egy-egy óra anyagát az előadás meghallgatása után elismételve a hallottakat 5-10 perc alatt elkészülhetett. Ugyanígy használhatta a könyvet a tanár is.”

1943. május 1-jén ismét Margittára vezényelték, ahol 127, nagyrészt Székelyföldről sorozott magyar honvéd tüzérré kiképzését szervezte és vezette. A kiképzés utolsó szakasza egy két hétig tartó, 1700 km-es menetgyakorlat volt, amely körbejárta Észak-Erdély, Máramaros és Észak-Partium területét. Ez különleges élményt jelentett számára, mert hatéves koráig Erdélyben élt. Erről három

évvél később így írt: „Szinte éreztem, hogy az utolsó lehetőség előtt állok, hogy még egyszer szülőföldemen magyar katonautókkal végigdüböröghetek. Sokat emlegettem ezt az utamat úgy, hogy ezt még egyszer megismételni nem lesz módomban. Éreztem, hogy búcsúznom kell tőle.”

Erre az időszakra esett Sára Ernő házassága. 1942. szeptember 23-án kapott kormányzói engedélyt a nősülésre, majd – egy rövid szabadsága idején – 1942. november 5-én feleségül vette Csergedi (Trifán) Editet, akinek gimnazista kora óta udvarolt. Az esküvőt a Ludovika Akadémia kápolnájában tartották. Felesége az 1930-as évek végétől a csepeli állami népiskolában tanított. Apósa, Csergedi (Trifán) Miklós – a brassói születésű Sára Ernőhöz hasonlóan – Erdélyből származott, a Marosvásárhely közelében fekvő Nagycsergeden született. 1934-ben mint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium segédhivatalának főigazgatója ment nyugdíjba, ezt követően költözött Csepelen épített családi házába, amely később Sára Ernő otthona is lett. A fiatal pár első gyermeke, Sára Csaba 1944. január 2-án született.

A nászút után Sára Ernő visszatért alakulatához, ahonnan még két alkalommal, 1943. október 1. és 1944. április 15. között, utoljára 1944. szeptember 1-jén ismét a hajmáskéri tüzérszti iskolába vezényelték oktatótisztnek. A második világháború alatt arcvonalban nem szolgált, feladata a tüzér legénység és a tartalékos tisztek kiképzése volt.

A front közeledtekor a hajmáskéri tüzériskolával együtt telepítették ki Németországba, ahová feleségét és kisfiát is vitte magával. 1944. december 7-én indultak el, és Ausztrián, Csehországon és Lengyelországon keresztül december 21-én érkeztek meg a nyugat-pomerániai Gross Bornba (Borne Sulinowo). Innen 1945. február elején Németországon át a csehországi Egerbe (Cheb) szállították őket. Egy hónap után a bajorországi Tirschenreuthba meneteltek tovább, ahol április 21-én harc nélkül amerikai hadifogságba kerültek. Felesége és fia Tirschenreuthban maradt, egy ottani gazdánál kaptak szállást, Sára Ernőt pedig másnap hadifogolytársaival együtt négy napig tartó gyalogmenetben Kulmbachba hajtották, onnan egy hét múlva gépkocsival, majd vonattal a rajnavidéki Bad Kreuznach-i táborba vitték őket. Ezt megelőzően a szabad ég alatt éjszakáztak, sűrű esőzések közepette. A magyar hadifoglyok egy részét, köztük Sára Ernőt június 20. és 22. között Bad Kreuznachból átszállították Franciaországba, ahol előbb a Romilly-sur-Seine mellett, augusztus 3-án pedig a Mailly-le-Camp mellett emelt táborban helyezték el. Mind a három tábor hírhedt volt a hadifoglyokkal való embertelen bánásmód miatt, különösen ami az elhelyezést, az élelmezést és az egészségügyi ellátás hiányát illeti.

1946. február 28-án, 314 nap bezártság, szenvedés és elszigeteltség után jött el a hazaindulás napja. Egyhetes vonatút után lépték át ismét a magyar határt, majd március 8-án érkeztek meg Komáromba. Magyarországi visszatérésének első állomása a komáromi szűrőtábor volt, ahol 1946. március 8. és 10. között a politikai rendőrség helyi kirendeltsége nyilvántartásba vette és ellenőrizte, hogy kiadtak-e ellene elfogatóparancsot. Ezt követően elbocsátották a táborból, és átadták a helyi katonai hatóságnak (Komáromi 23. Honvéd Kiegészítő Parancsnokság). Itt szintén nyilvántartásba vették, és továbbküldték a lakóhelyéhez legközelebbi katonai hatósághoz. Csepelre érkezése után, március 11-én, a politikai rendőrség csepeli csoportjánál jelentkezett, másnap pedig Pestszenterzsébeten a Budapesti 13. Honvéd Kiegészítő Parancsnokságon. Ugyanezen a napon bejelentkezett apósa csepeli lakásába. A következő napokban a politikai rendőrség engedélyével családja Magyarországon maradt tagjainak keresésére indult Tolnára. Közben felesége és fia hazajutásáról is gondoskodott. A majdnem egyéves hadifogság után Sára Ernő egészségi állapota nagyon leromlott, több betegségben is szenvedett. Ekkorra 38 kg-ra fogyott (180 cm magas volt), anyósa nem ismerte meg, amikor másfél év után viszontlátta. Március 19-én a budapesti László Közkórházba került bátyja segítségével, aki a kórház orvosaként dolgozott. Itt április 6-ig ápolták. Kórházi tartózkodása idején kezdte el papírra vetni visszaemlékezését, amelyet az 1943-as év eseményeinél félbe kellett hagynia.

A kórházi kezelés utáni hetekben két eljárás is indult Sára Ernővel szemben. Az egyik a honvédtiszti pályafutásának folytathatóságára vonatkozott, ez azzal zárult, hogy a tényleges szolgálatból 1946. szeptember 24-én azonnali hatállyal elbocsátották. Ezzel párhuzamosan vizsgálták felül a világháború alatti tevékenységét, politikai magatartását, amelynek végén, 1946. október 26-án az illetékes honvédségi bizottság igazoltnak jelentette ki. Ezt követően tartalékos főhadnagyként vették nyilvántartásba.

Újrakezdés a polgári életben

A hivatásos tiszti pálya lezárásával egyidejűleg Sára Ernőnek munkát kellett keresnie. Ebben az apósa csepeli családi házában elszállásolt szovjet tisztnek volt segítségére, így tudott másfél hónap után, 1946 júniusában elhelyezkedni a szovjetek által vezetett Magyar–Szovjet Nyersolaj Részvénytársaság (MASZOVOL) Garázsüzeménél. Itt komoly szerepet kapott – az 1940-es években még viszonylag ritka – gépjárművezetői jogosítványa mellett a különféle

tiszti-tiszthelyettesi tanfolyamokon megszerzett gépészeti és motorszerelői tudása, valamint egy összetett járműpark kezeléséhez szükséges, a katonai szolgálata alatt oktatótisztként és parancsnokként kialakult szervezői-vezetői készsége is. Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy egy szovjet irányítás alatt álló stratégiai vállalatnál jól jött a katonatiszti előéletből következő terhelhetősége, pontossága, hierarchiába illeszkedése, valamint a váratlan helyzetekben való helytállás képessége is.

Első feladatként 1946 nyarán egy sérült Csepel terepjárót kellett rendbe hoznia, ezután sofőrként alkalmazták. Első útja Miskolcra vezetett, de még Miskolc előtt a szovjet katonák elvették a jármű négy kerekét, pedig volt a szovjet hadseregtől menetigazolványa. 1947-ben a MASZOVOL Budapest XIII. kerületi Tünde utca 3. szám alatti gépjárműtelepén a műszerkocsik, teherautók stb. kezelését bízták rá karbantartóként, illetve műszaki tisztviselőként. Feladatköre többretű volt: az adminisztratív-szervező munka mellett rendszeresen vezetett tehergépkocsit, javította a járműveket, valamint a vállalat képviselőjeként ő járt el a hatóságok előtt gépkocsival kapcsolatos ügyekben. Sára Ernőnek más munkahelye nem is volt, jóllehet azt gyakran átszervezték és átnevezték, 1954-ben pedig visszakerült a magyar állam tulajdonába. Felesége egy csepeli iskolában tanított, ahol az 1950-es évek közepén igazgatói tisztséggel bízták meg. A hadifogságból való hazatérés és a civil életpályára kerülés időszakában a család is gyarapodott, 1947. április 2-án megszületett második fia, Ernő.

A munkahely állandóságából úgy tűnhet, hogy Sára Ernő beilleszkedése az új életfeltételek közé zökkenőmentes úton haladt. Ez azonban látszólagos volt. Mint az 1945 előtti Magyar Honvédség hivatásos tisztjét („horthysta katonatiszt”) a Magyar Népköztársaság lehetséges ellenségei között tartotta nyilván a politikai vezetés és rendőrsége. 1946-ban belépett a Szociáldemokrata Pártba, azonban ennek a Magyar Kommunista Párttal történt egyesítésével 1948-ban létrehozott állampártba, a Magyar Dolgozók Pártjába már nem vették át. 1951 májusában családjával együtt a Budapestről kitelepítendő személyek listájára került. A kitelepítés alól mentesítést kapott, alighanem munkáltatója, a szovjet állampolgárságú vezérigazgató közbenjárására.

1954-től az immár magyar kézben lévő Kőolajkutató Vállalatnál az államvédelmi szervek közlekedési és hírközlési elhárítása is beépült, többek között Sára Ernőt is megfigyelték, számontartották kommunistaellenes kijelentéseit. Ezeket egy, a Magyar Néphadseregből közel húsz év szolgálat után, 1953-ban elbocsátott honvéd százados és az egyik autójavító vállalatnál elhelyezkedő

bajtársa jelentette róla az államvédelemnek. Kissé elővigyázatlanul Sára neki panaszkodott a munkahelyén 1954 után kialakított besúgórendszerrel.

Az 1956-os forradalom alatt, október 27. után a Kőolajkutató és Feltáró Vállalat (KÖKUFÉV) ideiglenes munkástanácsának tagjává választották, és ellátta a Szállítási Osztály vezetési feladatait is, a leváltott és műszaki előadóná lefokozott osztályvezető hivatalának átvétele nélkül. A következő mintegy két hónapban megóvta a vállalat gépjárműállományát azzal, hogy megakadályozta a gépjárművek kockázatos igénybevételét. 1957 elején, a vállalat átalakítása során a Szállítási Osztály Javítóműhelyének vezetésével bízták meg. Üzemvezetői tisztségéből 1958. január 15-i hatállyal leváltották, és áthelyezték a Gépjárműüzemi Osztályra műszaki ügyintézői (diszpécseri) munkakörbe. Ez nyilvánvalóan összefüggött azzal az eljárással, amelynek végén, 1957. december 20-án törölték a tartalékos tisztek sorából.

1969-ben, amikor a vállalatot ismét átszervezték, Sára Ernőt a Szállítási Osztály vezetőjévé nevezték ki, talán nemcsak a majdnem negyed évszázados munkáját elismerve (1979-ig megkapta a kiváló dolgozó címet, valamint a Bányászati Szolgálati Érdemérem bronz és ezüst fokozatát), hanem korrigálva is a korábbi méltánytalanságot. Osztályvezető maradt 1974-ig, a nyugállományba vonulásáig. Hét évvel később, 67. életévében, 1981. augusztus 23-án hunyt el Csepelen.

Források

Hadtörténelmi Levéltár

Honvédelmi Minisztérium Igazoló Bizottságának iratai 8524. sz.

Ludovika Akadémia iratai

Alantos tiszti tanfolyamra pályázók 1938 (203. doboz)

Honvédelmi Minisztérium Központi Irrattára

Tiszti okmánygyűjtők 5641. sz.

Sára Ernő iratai (Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye)

Shvoy István

(1876–1949)

A Szegeden 1919 júniusában szervezni kezdett Magyar Nemzeti Hadsereg fővezére nagybányai Horthy Miklós altengernagy, az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészete hadiflottájának utolsó parancsnoka volt. Amikor a fővezéri „tisztétől” államfővé – kormányzóvá – választása okán Horthy Miklós megvált, a Magyar Nemzeti Hadsereg élére báró Willerding Rezső altábornagy – aki addig a Magyar Nemzeti Hadsereg gyalogsági felügyelője volt – került csapat-főfelügyelői minőségben (az elnevezés hamarosan hadsereg-főfelügyelőre módosult) 1921. január 10-én, majd újabb szervezeti változás után a Honvédelmi Minisztérium VII. csoportfőnökeként szolgált 1921 októberének végéig, amikor is a beosztásából történő felmentését kérte. Utóda vitéz Nagy Pál gyalogsági tábornok lett, aki 1922. január 4-étől mint a magyar királyi Honvédség főparancsnoka szolgált.

A magyar királyi Honvédség főparancsnoki szolgálati állásáról az 1925-ben kiadott *Szervi határozványok a m. kir. Honvédség Főparancsnoka számára* című dokumentumban többek között a következők olvashatók: „A m. kir. Honvédség Főparancsnoka a m. kir. honvédelem (sic!) összes alakulatainak az államfő alárendelt legmagasabb katonai parancsnok[a]. Ő irányítja a honvédelmi szervek háborús alkalmazásának előkészítését is. Így tehát ő az összes tisztán *katonai* ténykedések irányítója és vezetője.”

Ezen szolgálati állás 1940. március 3-án megszűnt. A Honvédség főparancsnokának valamennyi jog- és hatáskörét a magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke vette át. A szolgálati állást 1920 márciusa és 1940 márciusa között mindösszesen hat tábornok töltötte be. Közülük húsz hónapon keresztül, 1935. január 16-a és 1936. szeptember 5-e között töltötte be ezen beosztást a nyugállományból reaktivált – és szinte azonnal gyalogsági tábornokká kinevezett – vitéz Shvoy István.

Családi háttér és tanulmányok

Shvoy István 1876. május 4-én született Budapesten, alsó középosztálybeli családban. Apja – Shvoy Kálmán – a magyar királyi Államvasutak alkalmazásában állt. 1891-ben MÁV-ellenőrként dolgozott. Anyja – Cacciari Matild – a kor szokásainak megfelelően a család „összetartója” volt, nem ismeretes, hogy bármiféle kereső foglalkozása lett volna. Shvoy Istvánnak négy testvére született. Erzsébet – aki tanítónő lett –, Lajos – római katolikus pap, évtizedeken át székesfehérvári megyéspüspök –, Kálmán – tényleges állományú katonatiszt, altábornagy, majd országgyűlési képviselő –, illetve Etelka. Utóbbi négyesztendő korában, 1891-ben elhunyt.

Shvoy István Budapesten öt gimnáziumi osztályt végzett, majd a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémiára pályázott, és sikeres felvételt követően 1891. október 1-jén kezdte meg katonai tanulmányait, „teljesen díjmentes államköltséges helyen”. Shvoy István még a Ludovika Akadémia négy évfolyamos hadapródiskolai képzési időszakában volt növendéke az intézménynek. Shvoy évfolyamában a jó tanulmányi eredményekkel büszkélkedők közé tartozott. Már növendékként tökéletesen tudott németül, és a későbbiek folyamán kitűnően megtanult franciául és olaszul (nagyapja olasz volt), de a szlovák és az orosz nyelv sem volt ismeretlen a számára. Ludovika akadémiai tanulmányait „igen jó” összeredménnyel fejezte be, és 1895. augusztus 18-án, 1895. szeptember 1-jei ranggal, 8. rangszámmal avatták honvéd hadapród-tiszthelyettessé a pozsonyi 13. honvéd gyalogezred 1. zászlóaljához, ennél a csapatestnél kezdte meg tényleges állományú katonai szolgálatát 1891. október 1-jével.

Katonatiszti pályafutása

Első beosztása az ezred 4. századához kötötte, ahol csapattisztként szolgált 1896. január 8-ig, amikor is a dandársegédtiszti irodára vezényelték, ahol 1896. február 26-ig szolgált. Rövid vezénylése letelte után ezredének 1. századánál volt beosztott tiszt 1896. április 24-ig, amikor kórházba került. Betegsége oka nem ismeretes, de 1896. augusztus 1-jén térhetett vissza csapattestéhez, ahol továbbra is beosztott tiszt volt. 1896. november 1-jével (39. rangszámmal) hadnaggyá nevezték ki. 1897. március 16-a és 1897. április 24-e között élelmezőtiszti tanfolyamon vett részt Pozsonyban, amelyet jó eredménnyel fejezett be, és azt követően 1897. április 24-étől 1897. május 31-ig ismét az ezredénél teljesített századszolgálatot, 1897. június 1-jétől 1898. július 17-ig az ezred élelmezőtiszti beosztásába került, majd két hétig újra századszolgálat következett. 1898. augusztus 1-jével Shvoy Istvánt a pozsonyi 13. honvéd gyalogezred állományából áthelyezték a nyitrai 14. honvéd gyalogezred állományába, ahol továbbra is beosztott („alantos”) tiszti szolgálatot látott egészen 1899. december 1-jéig. Időközben, 1899. május 1-jével, 30. rangszámmal főhadnagyi kinevezést nyert.

1899. december 1-jétől az ezred altiszti iskolájának volt a parancsnoka, illetve az ezred egyik századának parancsnokát helyettesítette 1900. január 1-je és 1900. május 12-e között. Ezt követően az év végéig váltakozva vagy a szabadságon lévő századparancsnokok valamelyikét helyettesítette, vagy századszolgálatot teljesített. 1901. január 1-jétől 1901. március 31-ig a nyitrai 14. honvéd gyalogezred altiszti iskolájának a parancsnoka.

Ismeretes, hogy az adott időszakban önálló altisztképző iskolák nem működtek sem a császári és királyi hadseregben, sem a magyar királyi Honvédségben, ezen oknál fogva az altisztek képzését az adott csapattestnél „oldották meg” többnyire három hónapos időkeretben, általában az adott csapattest arra alkalmasnak talált fiatalabb tisztjei parancsnoksága alatt.

Shvoy István 1901. április 1-je és 1901. szeptember 30-a között a korábbi gyakorlatnak megfelelően századszolgálatot teljesített, illetve egy rövid időre – 1901. augusztus 20. és 1901. szeptember 10. között – az ezred 2. pót századának lett a parancsnoka. Alig három hét után, 1901. szeptember 30-án befejezte a nyitrai 14. honvéd gyalogezrednél a csapatszolgálatát, ugyanis sikeres felvételi után 1901. október 1-jén megkezdte a tanulmányait a budapesti magyar királyi honvéd felsőbb tiszti tanfolyamon, amely a magyar királyi Honvédség fiatal hadnagyai, főhadnagyai számára a császári és királyi Hadiiskolára – a vezérkari tisztképző intézménybe – történő felvételre készített elő.

A magyar királyi Honvédség főparancsnoka a tanfolyamot sikeresen elvégző honvédtisztek közül általában öt–nyolc személyt jelölt a bécsi képzőintézménybe, ahova a bekerüléshez a közös haderő tisztjeinek egyébként igen komoly felvételi vizsgát kellett tenniük.

Shvoy István magyar királyi honvéd főhadnagy 1901. október 1-je és 1902. augusztus 1-je között végezte el a honvéd felsőbb tiszti tanfolyamot – összeredménye „igen jó” volt –, és azt követően visszakerült csapattestéhez – a nyitrai 14. honvéd gyalogezredhez –, ahol beosztott tiszti szolgálatot látott el, illetve a magyar királyi 74. honvéd gyalogdandár törzsénél volt rövid ideig parancsőtiszt.

Az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje számára vezérkari tiszteket képző intézmény közel fél évszázada működött már, amikor is Shvoy 1902. október 12-én megkezdte a tanulmányait a patinás bécsi intézményben. A képzés időtartama akkor két esztendő volt, amely idő alatt a hallgatók elméleti és gyakorlati órákon sajátították el a jövőbeni vezérkari testületbeli tisztek számára szükséges ismereteket. 1904. október 20-án fejezte be a tanulmányait „igen jó” összeredménnyel a császári és királyi Hadiiskolán, majd visszakerült csapattestéhez, és ismét századszolgálatot teljesített egészen 1905. május 1-jéig.

Shvoy Istvánt 1905. május 1-jével a magyar királyi V. honvédkerületi parancsnokság – Székesfehérvár – vezérkari osztályára helyezték át, ahol hat hónapig teljesített szolgálatot, majd átkerült a pozsonyi magyar királyi 73. honvéd gyalogdandárhoz dandár vezérkari tiszti beosztásba. 1908. május 1-jével nevezte ki az uralkodó vezérkarhoz beosztott századossá Shvoy Istvánt, akinek a csapatteste ekkor már a besztercebányai 16. honvéd gyalogezred volt, ahol rövid ideig csapatpszolgálatot teljesített. 1908. júliusától 1911 közepéig a pozsonyi magyar királyi IV. honvédkerületi parancsnokságon volt beosztott vezérkari tiszt, csapattesténél „létszám felett való vezetés” mellett.

A pozsonyi honvédkerületből került fel Budapestre a magyar királyi Honvéd Főparancsnokságra, ahol beosztott tisztként szolgált a Katonai Osztályon. Ezen a szolgálati helyen érte a Szerb Királyságnak küldött osztrák–magyar hadüzenet.

1914 novemberéig a pozsonyi IV. honvédkerület vezérkari főnöki beosztását töltötte be, majd 1914. november 11-e és 1915. szeptember 14-e között a 40. honvéd gyaloghadosztály vezérkari osztályára került. A hadosztály előbb a Szerbia elleni hadműveletekben, 1915 januárjától pedig a Kárpátokban az Uzsoki-szoros védelmében vett részt. Időközben, 1915. augusztus 1-jén az uralkodó 1915. augusztus 1-jével soron kívül őrnaggyá nevezte ki, és továbbra is a vezérkarhoz beosztottként szolgált. 1915. szeptember 27-vel lett a hadsereg főszállásmesteri osztályában

vezérkari törzstiszt, és vezérkari főnök maradt ebben a beosztásában egészen 1916. augusztus 31-ig. 1916. szeptember 2-án vette át a szegeci II. honvédkerület parancsnokságán a vezérkari főnöki beosztást.

1917. június 30-án átkerült a Honvédelmi Minisztériumba, és a honvédelmi államtitkár irodájának vezetője lett. 1917. augusztus 1-jén elnyerte az alezre-desi rendfokozatot, továbbra is a vezérkarhoz beosztva. A mögöttes országrészben töltött időszak második felében, budapesti szolgálati beosztását követően, 1918 májusában ismét hadműveleti területre került, ahol a magyar királyi 20. honvéd gyalogezrednek zászlóalj-, majd ezredparancsnoka lett. Az Osztrák–Magyar Monarchia katonai összeomlását az olasz harctéren, betegen, kórházban érte meg, és így került olasz hadifogságba, ahonnan 1919 novemberében térhetett vissza Magyarországra.

A háború alatti katonai teljesítményéért kiérdemelte az Osztrák Császári Vaskorona Rend III. osztályát hadidíszítménnyel és kardokkal, a III. osztályú Katonai Érdemkeresztet hadidíszítménnyel és kardokkal, kétszer az Ezüst Katonai Érdemérmét hadiszalagon, kardokkal, a Bronz Katonai Érdemérmét hadiszalagon, kardokkal, a Károly Csapatkeresztet és sebesülés okán a Sebesültek Érmét, szalagján egy sebesülést jelző középsávval. Tulajdonosa volt a Jubileumi Emlékérem katonai változatának és a Katonai Jubileumi Keresztnek. Világháborús érdemei elismeréseként 1929. június 16-án az államfő, Horthy Miklós, mint a Vitézek főkapitánya vitézzé avatta.

Az olasz hadifogságból hazaérkezett Shvoy István alezre-desnek az állomány-rende-zés és a rendfokozatok „egységesítése” során 1917. augusztus 1-jei alezre-desi rendfokozatát – immáron a vezérkari testületben – 1919 decemberében, 1917. augusztus 1-jei ranggal, 29. rangszámmal „erősítették meg”.

Shvoy István alezre-des 1920. január 26-ig szabadságon volt, majd azt követően elfoglalta első szolgálati beosztását, amely a Honvédelmi Minisztérium 26. osztálya autó alosztályvezetői tiszte volt. 1920. május 1-jével ezre-desi kinevezést nyert. 1920. július 16-án a Honvédelmi Minisztérium I. csoportfőnöké-nek – a honvédség szervezésével, mozgósításával és személyi nyilvántartásával foglalkozó – helyettesévé, 1921. szeptember 22-én pedig a budapesti magyar királyi 2. honvéd gyalogezred parancsnokává nevezte ki a kormányzó. Shvoy István ezre-des alakulatával a volt uralkodó, IV. Károly magyar király 1921. októ-beri visszatérési kísérlete során a kormányzóhoz hű csapatokat erősítette.

1922. május 31-én Shvoyt felmentették, de a parancsnokságot csak 1922. június 15-én adta át – olvasható a korabeli dokumentumban –, és „addig teljes felelősséggel vezeti az ezredét”.

1922. június 1-jével a Honvédelmi Minisztériumban a honvédség anyagi természetű ügyeiért felelős III. csoportfőnökének helyettese, 1923. május 15-én pedig III. csoportfőnöke lett. 1924. december 1-jén felmentették a Honvédelmi Minisztériumban betöltött csoportfőnöki beosztásából, és a budapesti magyar királyi 1. honvéd vegyesdandár gyalogsági parancsnokává nevezték ki. Fél évvel később elérte a tábornoki rendfokozatot, 1925. május 1-jével, ugyanazon rangnappal, 2. rangszámmal. 51 éves volt akkor.

Shvoy István mintegy két esztendeig szolgált a magasabb parancsnoki beosztásban, amikor új feladatot kapott. A magyar királyi vámőrség felügyelőjének lett a helyettese 1926. október 1-jei hatállyal. A magyar királyi vámőrség nem volt más, mint a trianoni békeszerződés katonai előírásain való sajátos átlépés, ugyanis a vámóralakulatok a magyar királyi Honvédség rejtésben lévő alakulatai voltak. Később – ugyancsak még rejtésben – a vámőrség a határőrség nevet kapta. A magyar királyi vámőrségnél teljesített kiváló szolgálatának elismeréséért 1927-ben – mint vámőrtábornok! – megkapta a II. osztályú Magyar Érdemkeresztet.

Két esztendeig töltötte be a vámőrség felügyelőjének helyettesi tisztét Shvoy, majd 1928. október 1-jével a Kormányzói Elhatározás a szombathelyi magyar királyi 3. honvéd vegyesdandár parancsnoki beosztásába emelte, ahová 1928. október 15-ig kellett bevonulnia. Vegyesdandár-parancsnoki szolgálata idején nyerte el az altábornagyi kinevezését 1928. november 1-jével, ugyanazon rangnappal. 1933. január 1-jéig szolgált Szombathelyen, amikor is beosztásából felmentették, és 1933. március 1-jével nyugállományba került. Addigra már megkapta a magyar Háborús Emlékérmét kardokkal és sisakkal, valamint az Osztrák Háborús Emlékérmét kardokkal. Több mint harminchat év szolgálati esztendő volt mögötte, és a korabeli szabályozás szerint a 36. szolgálati évet betöltött tábornokoknak és tiszteknek nyugállományba kellett vonulniuk, „saját kérelmükre”.

Shvoy Istvánt szolgálati ideje alatt előjárói 1924 és 1932 között „kiváló”-ra minősítették, és azt írták róla, hogy mint vegyesdandár-parancsnok kiváló. 1931-ben „hadtestparancsnokul jól alkalmas” minősítés szolt róla. Az 1920 utáni szolgálatai elismerésül – „kiváló és eredményes működésért, átszervezés miatt parancsnoki állásától való megválása alkalmából” – 1922 augusztusában, ezredesként Kormányzói Dicsérő Elismerésben részesült, majd – „vegyesdandár parancsnoki minőségben, az alárendelt csapatok és intézmények korszerű kiképzése és színvonalának magas fokra emelése, a m. kir. honvédség fejlesztése” indoklással, „tényleges szolgálatból való kiválás alkalmából” – 1933 márciusában

altábornagyként kiérdemelte a Különös Dicsérő Elismerést, azaz a Magyar Korona Nagy Aranyérmét is.

Nyugállományba helyezését követően a nőtlen Shvoy István visszaköltözött Budapestre a Horthy Miklós út (ma Bartók Béla út) 59. I. emelet 9. szám alatti lakásába, és a nyugállományú tábornokok békés életét élte. Alig két esztendővel a nyugállományba helyezését követően új államfői döntés született. Vitéz Shvoy István nyugállományú altábornagyot 1935. január 16-ával a magyar királyi Honvédség főparancsnokává nevezte ki Horthy Miklós, és 1935. február 1-jével, 1935. február 1-jei ranggal a tényleges állományban gyalogsági tábornokká nevezte ki. A döntés háttéréről nem sok minden tudható, mindenesetre, ha esetleg Shvoy István az 1933-as – az akkori jogszabályoknak megfelelő – nyugállományba helyezését nehezményezte (volna), akkor teljes elégtételt kapott.

Tiszténél fogva a Magyar Országgyűlés felsőházának is tagja volt, a Felsőház külügyi bizottságában és véderőbizottságában kapott helyet. Érdekesség, hogy az 1935–1940-es parlamenti ciklusban volt olyan másfél év, 1935. április 29. és 1936. október 21. között, amikor mind a három Shvoy fiú mandátumot birtokolt: István mellett Lajos (1927. november 25-től) mint székesfehérvári megyéspüspök, a képviselőházban pedig Kálmán mint a kormánypárt (Nemzeti Egység Pártja) egyik szegedi képviselője (1935. április 29-től).

Főparancsnoki beosztásának idején számos külföldi kitüntetést kapott, így az Olasz Korona Rend nagykeresztjét, az észt Sakereszt Rend I. osztályát a csillaggal, a német Olimpiai Díszjelvény I. osztályát, a Finn Fehér Rózsa Rend nagykeresztjét, az Osztrák Érdemrend I. osztályát.

Shvoy főparancsnoki működése mindösszesen 20 hónapot tett ki. 1936. szeptember 5-én beosztásából felmentette az államfő, ugyanazon nappal nyugállományba helyezte, és egyúttal a magyar királyi titkos tanácsosi méltóságot adományozta a számára. Felmentésének okai nem ismertek, hasonlóan a kinevezéséhez. Második nyugállományba helyezését követően nem sokkal „kivételesen odaítélve” kapta meg az I. osztályú Tiszti Katonai Szolgálati Jelet, amelyet negyven év tényleges szolgálatban eltöltött idő után ítéltek oda. Shvoy esetében az 1933 és 1935 közötti nyugállományban töltött két esztendőből eltekint(het)ett az államfő, és a tényleges szolgálatot minden bizonnyal folyamatosnak tudta be. Shvoy Istvánnal a felmentését és második nyugállományba helyezését követően még számolt a honvédség vezetése. Egy 1938-ban készült dokumentum tanúsága szerint „Fr. [felriasztás, azaz mozgósítás – Sz. S.] esetén Országos Katonai Parancsnoknak van kiszemelve”. Erre a későbbiekben nem került sor.

Az egyedül élő, jelentős – 1944-ben több mint negyvenezer bélyegből álló – bélyeggyűjteménnyel rendelkező nyugállományú tábornok nem szakadt el bajtársaitól, illetve a magyar királyi Honvédségtől. 1936 után több éven keresztül a Nyugállományú Katonatisztek Országos Szövetsége országos elnöki választmányának volt a tagja. 1940 és 1945 között az Első Magyar Gyapjúmosó és Finomposztógyár igazgatósági tagja volt. 1944 nyarán öccsénél, a székesfehérvári püspöknél lakott 1932-ben megözvegyült nővérükkel együtt, valószínűleg ott vészelték át a Magyarországon zajló harcokat. A második világháború befejezte után ismét Budapesten élt, korábbi lakásában, illetve számos esetben töltött hosszabb időt öccsénél, annak székesfehérvári, Szabadság (Koronázó) tér 1. szám alatti lakásában.

1945 júniusában az Első Magyar Gyapjúmosó és Finomposztó Gyár R. T. igazolási eljárásának végén a vállalat igazgatósági tagjait, köztük Shvoyt alkalmatlannak nyilvánították a pozíció betöltésére. Sikeres fellebbezést követően, fél évvel később a népbíróóság hatályon kívül helyezte az igazolóbizottsági döntést. 1946. július 30-án a Honvédelmi Minisztérium állandó igazolóbizottsága határozatában „megfedtde”, de nyugellátását meghagyta. 1947 októberében egy új igazolási rendelet kiadását követően feljelentették azzal, hogy „fasisztabarát, demokráciaellenes”, 1919-ben ellenforradalmi tevékenységet fejtett ki, és mindvégig Horthy legbizalmasabb emberei közé tartozott. Az igazolóbizottság véleménye alapján Shvoy nyugállományú vezérezredes – a gyalogsági tábornoki rendfokozati elnevezés, hasonlóan a lovassági tábornoki, tüzérségi tábornoki és tábornagy rendfokozati elnevezéshez 1941 augusztusában egységesen vezérezredesire változott – nyugellátását 25 százalékkal csökkentették azzal az indokkal, hogy „jelenléte a demokráciára rendkívül káros”.

Néhány év múlva már fenyegetőbb fellegek sűrűsödtek a Shvoy testvérek felett: 1950-ben Shvoy Kálmán nyugalmazott honvéd altábornagy nyugdíját megvonták, és ezt követően alkalmi munkákból volt kénytelen megélni, 1951-ben Shvoy Lajos püspök házi őrizetbe került, Shvoy Erzsébetet pedig kitelepítették Budapestről. Ezt a legidősebb testvér, István már nem érte meg, a nyugállományú vezérezredes 1949. november 20-án hunyt el lakásában.

Temetéséről öccse, Shvoy Lajos püspök intézkedett. Az 1949. november 23-án megrendezett temetés költségeinek 20 százalékát állta a Honvédelmi Minisztérium. A volt magyar királyi Honvédség egykori főparancsnokának temetéséhez a Magyar Honvédség ennyivel járult hozzá! A székesfehérvári bazilika altemplomában nyugvó Shvoy családtagok sírkövén – szülei, Shvoy Kálmán (1843–1930) és Shvoy Kálmánné (1853–1938) neve mellett – ott szerepel öccsée, Shvoy Lajosé

(1879–1968), születési és halálozási adatok nélkül az 1962-ben elhunyt húgáé, Shvoy Erzsébeté és az övé: Shvoy István (1876–1949).

Irodalom

Keresztény Magyar Közéleti Almanach. Második kötet. *M–Zs. Közgazdasági enciklopédia II. csoport*. Szerkesztette és a kiadásért felel: Hortobágyi Jenő. Budapest, (k. n.), 1940.

Ki kicsoda? Kortársak lexikona. Budapest, Béta Irodalmi Részvénytársaság, 1937.

Országgyűlési Almanach. Az 1935–40. évi országgyűlésre. Szerkesztette: Haefler István. Budapest, Magyar Távirati Iroda Rt., 1935.

Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945. Sajtó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta: Perneki Mihály. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983.

Szakály Sándor: A magyar királyi Honvédség főparancsnokai (1921–1940). *Új Honvédségi Szemle*, 126. (1998), 1. füzet, 1–22.

Szakály Sándor: Egy tábornok Szegedről. Vitéz Shvoy Kálmán altábornagy. In Deák Ágnes – Juhász Krisztina – Marton Gellért Ernő (szerk.): *Sipos József-emlékkötet*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, 2023.

Szentistvány József

(1919–2007)

Az 1990-es évek elején a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia – a Nemzeti Közszolgálati Egyetem egyik jogelőd intézménye – Hadművészet Története Tanszékén megjelent egy magas, egyenes tartású úr, aki előadta azon tervét, hogy egyetemi doktori értekezést kíván írni. Témájának a második világháború keleti hadszíntéri eseményeinek bemutatását választotta, azon belül is annak a magasabb-egységnek a történetét, amelyben ő is szolgált. Az értekezés elkészült, levéltári forrásokra alapozva, saját „élményekkel” kiegészítve. Ennél hitelesebben aligha lehet e témát feldolgozni. Az egykori ludovikás tiszt hamar megtalálta a közös hangot a tanszék oktatóival, akik akkor mind katonatisztek voltak. Amíg tehetett, rendszeresen járt szakmai rendezvényekre, de ha Pesten volt dolga, biztosan benézett a „Zrínyire” egy kis beszélgetésre. Mint aktív sportvezető, ő volt a kezdeményezője a tiszti vívóklub megszervezésének, amely azóta is aktívan működik. Szeretetre méltó, szerény ember volt, akin érződött, hogy ő belül mindig is magyar katona, tüzértiszt maradt.

Egy alkalommal Szolnokon egy regionális ifjúsági vívóversenyt rendeztek, amelynek levezetője Szentistvány József volt. Természetesen egyenruhában jelent meg. Felsorakoztatta a vívókat, és egyből feltette a kérdést, hogy milyen nap van ma. Történetesen június 4-re esett a verseny, de a fiatal vívók közül senki sem tudta, hogy e napon történt a trianoni békediktátum aláírása. Akkor még

nem volt a nemzeti összetartozás napja. Szentistvány tartalékos őrnagy komoly felindultságot mutatva oktatta ki a jelenlevőket e nap fontosságáról, majd a nem éppen kifogástalan öltözetben megjelenő vívópalántákat jól megdorgálta. Ez után kezdődhetett a verseny.

Családi háttér és tanulmányok

Szentistvány József 1919. április 22-én született Kecskeméten. Ha hihetünk a szórványos adatoknak, a családban már a nagyapa, Adalbert is tiszt volt, a császári és királyi haderőben a mérnökkarnál szolgált. A katonai sematizmusok – amelyekben e néven nem szerepel más – 1901-ben említik utóljára, mint aki a temesvári katonai építőosztálynál végzi a feladatát. Az édesapja, aki ugyancsak a József nevet viselte, és hivatásos katonaként szolgált a hazát, vezérőrnagyként vonult nyugalomba. Ezt megelőzően a terület-visszacsatolások időszakában a Felvidéken, Kárpátalján, majd Székelyföldön szervezte meg a katonai közigazgatást. A szovjet Vörös Hadsereg magyarországi hadműveletei alatt Lábatlanban az öccsénél húzta meg magát, de elárulták ottlétét, és egy szovjet tiszt a civil ruhás, beszélni akaró idős embert fejbe lőtte.

József születésekor az apa még százados volt. A kisgyermek kétéves korában édesanyja, Novotny Lenke a testvére születésekor meghalt, ezt követően nagyszülei nevelték. Elemi iskolai tanulmányait Esztergomban kezdte, majd édesapja szolgálati helyén, Egerben folytatta és fejezte be. A katonacsaládok fiúgyermekéinél szinte kötelező módon az oktatás és nevelés katonai reáliskolában folytatódott, az első két évfolyamot Kőszegen, a harmadikat és negyediket Sopronban végezte. Tizenhárom évesen itt ismerkedett meg a törvívással, ami olyan jól sikerült, hogy középiskolai országos bajnok lett. Az érettségét 1937-ben tette le. A katonai reáliskolában végzették számára nem volt kötelező a Ludovika Akadémián folytatni a tanulást, de a fiatalember mégis ezt az utat választotta. Az akadémiára felvételi vizsga nélkül beiratkozhatott, ahol a tüzér szakot választotta. Mielőtt megkezdte volna tanulmányait, le kellett töltenie egy év egri csapatszolgálatot.

„Hajnali négykor ébresztő, le az istállóba patát mosni. Aztán sörénytisztítás, lókaparás – heteken keresztül. Úgy belénk ivódott a lópataszag; az ember szinte már elundorodott saját magától. Félévkor főtüzérekké lettünk, nagy urak. Kaptunk egy krumpírózsát a gallérunkra, és kezdhettük a tartalékos tisztí tanfolyamot. Tizedesként szórtak zét minket az útegekhez, de továbbra is együtt dolgoztunk a legénységgel.”

A csapatszolgálat évében a leendő akadémikusoknak meg kellett tanulniuk mindenekelőtt engedelmeskedni, végrehajtani a tisztetek parancsait, és el kellett viselniük mindazon kiszúrásokat, amelyeket célzottan, mint leendő tiszték kaptak. Szentistvány József – mint az idézetből láttuk – közben már tizedesként karpaszományos iskolára is került a debreceni 6. tábori tüzérszázalához, és kiképzett tüzér lett.

Az egy év leteltével, 1938 őszén Szentistvány ismét újonc lett, ezúttal akadémikusként.

„Itt az akadémián jött a szakmai képzés, 39 tantárgyunk volt, elméleti oktatás, gyakorlati oktatás, volt ezen kívül a Ludovika önképzőköre, amin szintén továbbképzés és tanulás folyt és voltak a testnevelés terén a továbbképzési feladatok.”

Az akadémia képzési rendje ezekben az években gyorsan változott. A korábbi években az egyéves csapatszolgálatot hároméves iskolai oktatás követte. A csapatgyakorlatot 1939-ben eltörölték, s a képzési időt is három évről kettőre csökkentették. A felkészítés a háborús években célirányosabb, gyakorlatiasabb lett. Csökkent a tantárgyak óraszámja, így a harcászati, a hadtörténelmi, a hadsereg-szervezési, a tereptané, a műszaki ismereteké, a híradóismereté, a haditechnikáé, a katonai írásmód és alosztályügy vitele tantárgyé, a gazdaság és közigazgatási szolgálaté. Célként azt határozták meg, hogy mindenki legalább közepes ismeretekkel rendelkezzen, és elsősorban a saját fegyvernemének megfelelően olyan tudást sajátítson el, amely a csapatnál elsődlegesen szükséges.

A fiatal akadémikus számára a Ludovika ideális feltételeket biztosított, hogy a vívósportban továbbfejlődjön.

„A testi képzés egyébként is fontos része volt az akadémiai éveknek. Az atlétikától kezdve az evezésig, teniszig minden sportággal külön foglalkoztunk. Még gyephokiznunk is kellett. A vívás külön tárgy volt persze, a rangsorolásba is beszámított. A második világháború előtt egy honvédtisztnak kötelessége volt megvédenie a becsületét.”

A vívóórákon kívül a legtehetségesebbek a Honvéd Tiszti Vívóklubban is csiszolhatták a tudásukat. Szentistvány akadémikus mestere Maszlay Lajos százados volt, sokszoros világ- és Európa-bajnok, olimpiai bronzérmes vívómester. A vívók a Ludovika Akadémia Sport Egyesület színeiben országos versenyeken is részt vettek. Hősünk a törvívás mellett az akadémián kötelező kardvívásban is szép eredményeket ért el. Már 1939-ben az akadémiai vívóverseny kard számában 4. helyezést ért el. Az országos József nádor kardemlékversenyen,

1939. november 26-án, a Műegyetem vívótermében a 25 induló közül 8. lett, s a következő évben is a döntőbe került. Ugyanebben az évben az országos főiskolai bajnokságon törversenyben indult, ahol 7. helyezett lett. Az akadémiai vívás erősségét mutatja, hogy Szentistvány a házi versenyen is csak 5. tudott lenni.

„Jó szívvel mentünk az edzésekre. Felöltöztem, fölvettem a könyökvédőmet, a törben volt egy erősítő csuklótartó, azt felszereltem, és csatára föl! A jók örültek a vívóóráknak, igyekeztek fejlődni. Bár egy 20-30 fős osztályban nem lehet külön iskolázni. Az óráknak tán épp ezért nem volt különös hangulata. Felálltunk a teremben, mire megjelent a vívómester (nálunk Maszlay százados úr), és kezdődhetett a bemelegítés.”

Szentistványi József a sport mellett részt vett – mert részt is kellett venni, ha valaki a rangsorban előrébb akart végezni – a Levente-kör munkájában. Ennek eredményességét mutatja, hogy az egyik pályázaton, amelyet *A gyalogság és tűzértség együttműködése egy harccsoporton belül találkozóharcban* címmel írtak ki, dicséretet kapott. A tanulás mellett az akadémikusokat az a megtiszteltetés érte, hogy részt vehettek a bécsi döntések utáni területgyarapító bevonulásokban. Persze nem mindenki, csak a legérdemesebbek, köztük Szentistvány akadémikus, aki a felvidéki és az észak-erdélyi bevonulásnak is részese lehetett.

Az akadémiai évek gyorsan elmúltak, ami még egy hónappal meg is rövidült. A Romániával kialakult feszült viszony miatt a végzős évfolyamot a nyári gyakorlatról visszarendelték, másnap megkapták az avatási ruházatot és felszerelést, majd harmadnap már sor került az avatásra is.

1940. július 4-én tíz órakor ünnepélyes istentiszteletekkel kezdődött az ünnepségsorozat. A római katolikus szentmisét Hász István tábori püspök tartotta, amely alatt a felavatandó hadnagyok énekkara énekelt. A protestáns istentiszteletet vitéz nemes bátorkeszi Kiss Sándor esperes, az akadémia protestáns lelkésze tartotta. Az istentisztelet után avatási próba volt a nagyréten, majd délben díszebéd az éttermekben. Délután négy órakor a díszteremben kihírták a hadnagyi kinevezéseket és a csapatbeosztásokat, és sor került az oklevelek átadására. E rövid esemény után öt órakor kezdődött a nagyréten a hadnagy-avatás. A kormányzót vitéz Littay András altábornagy, a magyar királyi Honvéd Vezérkar főnökének helyettese képviselte, aki a *Himnusz* hangjai mellett haladt el az avatandó hadnagyok és a nyári kihelyezésről berendelt akadémikusküldöttség arcvonala előtt. A fogadás után vitéz nemes kisbarnaki Farkas Ferenc ezredes, akadémiaiparancsnok mondott beszédet. Többek között ezek hangzottak el:

„A gondtalan ifjúságnak a mai nappal vége. Mától kezdve a Ti utatok is a kemény, göröngyös magyar Út. Tisztek, vezetők és nevelők vagytok! Vezessétek és neveljétek tehát szívvel, szeretettel és sok megértéssel a derék magyar katonát harcos szellemben, magyar hitben és mély nemzeti öntudatban, hogy őket is az Isten keze által megvont örök és szent határokon 1000 éven át őrtálló magyar katona szelleme és harcos erénye irányítsa a kötelességérzet és felelősségtudat útjain!”

A beszéd elhangzása után az eskütételhez az emelvényre vitték az akadémia zászlaját. Bényey Zoltán százados, az akadémia első segédtisztje olvasta előre az eskü szövegét, a fiatal hadnagyok pedig ismételték. Ezután nemes Csáthy Dénes rangidős hadnagy búcsúzott el az *alma matertől*. A beszéd után következett a „kardrántás”, majd zárszóként Littay altábornagy közvetítette a kormányzó üdvözlését. Az ünnepséget záró díszmenet, amellyel a fiatalabb évfolyamok tisztelegnek a végzetek előtt, ezúttal elmaradt, ehelyett a fiatal hadnagyok megkoszorúzták a Ludovika-szobrot. Ebben az évben az avatás utáni szabadság is elmaradt, a hadnagy uraknak egyből be kellett vonulniuk a csapataikhoz.

Katonatiszti pályafutása

Szentistvány József hadnagynak, aki a tüzérek között a rangsorban harmadikként végzett, a 190 végzős közül pedig hatodikként, az első tiszti beosztás átvételére szülővárosába, Kecskemétre kellett utaznia, ahol ezentúl a Losonczy István nevét viselő 13. tábori tüzérosztálynál a 2. üteg „alantos” tiszti beosztását látta el. Ebben az időszakban lovas tudását csillogtatta a fiatal hadnagy. Rendszeresen részt vett versenyeken, 1941. március 20–21-én például a könnyű díjlovaságban két különböző lovon ért el 3. és 4. helyezést. Néhány hónap múlva a hadnagy átvette az 1. üteg parancsnoki feladatait, és ebben a minőségében vett részt 1941. április 4-től május 31-ig a délvidéki bevonulásban. A tüzérosztály a 7. gyalogezreddel együtt alkotta a kecskeméti 13. gyalogdandárt Platty Pál vezérőrnagy parancsnoksága alatt. A tüzérosztályt Szalay-Marzsó Tihamér ezredes irányította. A bevonuláskor komoly szerb ellenállás nem akadályozta a dandár csapatait, a váratlan rajtaütések mellett azonban legjobban az összehozottság hiánya, a vezetés alacsony hatásfoka nehezítette a dandár és benne a tüzérosztály működését.

A visszafoglalt Bácskában, Bácsföldváron az ezredparancsnok kezdeményezésére június közepén sportünnepséget tartottak, amelynek központi elemei a lovasversenyek voltak. Ebben Szentistvány hadnagy komoly szerepet vállalt.

„Először annak bebizonyítása, hogy a magyar lovas előtt nincsen áthidalhatatlan akadály és hogy lovaskiképzésünk történelmi hírnevéhez méltóan, ma is minden tekintetében a legmagasabb fokon áll és lovasaink a legnehezebb helyzetekben is megállják helyüket. Másodsor, hogy kidomborítsa a lovas és ló egymásra utaltságát, továbbá a ló szükségességét a korszerű háborúban is. Az első célt szolgálta Szentistvány József hadnagy rendezésében bemutatott csoportos vadászugratás és verseny az 1700 méter hosszú 12 szilárd építményű kpm-es (sic!) akadállyal tarkított pályán. Az ügyes vonalvezetésű pálya meghívó ugrásain 400–450 méteres ütemben 40 méteres távközökkel lovagoltak a 3-as csoportok tisztek, altisztek, tisztesek és tüzérek sorrendben.”

E hírt a *Szent György* című lovas újság 1941. július 15-i száma közölte.

A békehelyőrségbe visszatérve a tüzérek folytatták a kiképzést. Szentistvány hadnagy – aki újra alantos tisztként szolgált – ismét csak lovas eseményeken tűnt fel. A *Szent György* 1942. júniusi számában például a következőket olvashatjuk:

„A M. Kir. V. Honvéd Hadtest Díjában két csoportban azok a lovasok indultak el, akik országos jellegű mérkőzéseken még nem nyertek első, második vagy harmadik díjat. A »B« csoport további kikötésként a lovak teljes nyeretlenségét is előírta. Az »A« csoportban nyolc nevező közül heten kísérelték meg a célba jutást s hibátlanul egyedül Szentistvány József hadnagnak sikerült, aki Ostorharits Horváth Endre százados Varázsát lovagolta.”

A hadnagy ekkor már parancsnokként ismét a 2. üteg élén állt. Még ebben a hónapban a kecskeméti tüzérekre komolyabb kihívás várt. A tizenhárom tüzéreknek, immáron ezred kötelékben, köztük a 2. ütegnak a Don folyóhoz kellett vonulnia. A keleti hadszíntérre kikerkezve az üteg – a 2. magyar hadsereg állományában – bekapcsolódott az Uriv-Pokrovka környéki hídfőharcokba.

A 13. tüzérezred parancsnoka Blassmann Mátyás alezredes, majd novembertől ezredes volt, az I. osztály parancsnoka Misits István alezredes. A négy, 1905-ben rendszeresített, majd 1908-ban módosított nyolc cm-es löveggel rendelkező 2. ágyús üteg parancsnoka ekkor már Szentistvány József hadnagy volt, az üteg egyetlen hivatásos tisztje. Az elsőtisztje Horváth László tartalékos zászlós, a felderítőisztjtje Séra Gyula tartalékos hadnagy, és a többi tiszt beosztást is vagy tartalékosok, vagy altisztek látták el. Ezzel kapcsolatban Szentistvány József a későbbi egyetemi doktori értekezésében tapasztalatait a következőképpen fogalmazta meg:

„Mint ütegparancsnok módomban volt tapasztalni, mit jelent egy jól képzett üteggel és mit egy sebtében »összeszedett« alegységgel háborúba menni. [...] ha jó az alapkiképzés és a közszellem egy egység vagy egy alegységben, úgy a kisebb kiképzési hiányosságok áthidalhatók. Ha a szakkiképzés hiányos, és nincs ütegszellem, az az egység »megmértetés« során szétesik.”

A következő évben, 1943. január 2-án Szentistvány hadnagyot a németországi Jüterbogba vezényelték löiskolára. Valószínűleg ennek köszönhető az életben maradását, hiszen a január 12-én indított szovjet támadásban az alakulata nagy része odaveszett. A hadnagy ez év márciusában az ezrede Berdicsivben gyülekező túlélőkhöz érkezett vissza. A következő hónapokban Szentistvány a tüzérszázada parancsnokának segédtisztja volt. A januári katasztrófát túlélők májusi hazatérése után a hadnagy jelentkezett a kecskeméti ezrednél, ahol május 1-jei hatállyal főhadnagyként, ezredsegédtisztként dolgozott tovább. A főhadnagyt a következő beosztása a nagyváradai Gábor Áron tüzér hadapródiskolára szólította. A háborúba lépést követően várható nagyobb tiszthiány pótlására a hadvezetés létrehozta a különböző fegyvernemek hadapródiskoláit, ahol terv szerint a növendékek ötévi tanulás után zászlósi rendfokozatot kapnak. Az első évfolyam 1942-ben indult. Szentistvány főhadnagy a következő hónapokban a középiskolák korú leendő zászlósok oktatását, nevelését végezte.

A hadapródiskolán az 1944-es nyári szünetben ütegelsőtiszti tanfolyamot szerveztek, amelyet Szentistvány főhadnagy vezetett. A tanfolyam Hajmáskéren éleslövészettel zárult. Ezt követően a következő tanévre történő felkészülés vette kezdetét, miközben hírek érkeztek Románia átállásáról a németellenes szövetségesek oldalára. A honvédelmi miniszter ezt követően parancsot adott a hadapródiskola dunántúli áttelepítésére. Ennek előkészületei zajlottak, amikor a Nagyváradon alakuló 13. póthadosztály parancsnoka Szarka István ezredestől, az iskola parancsnokától tüzer-tisztet kért egy üteg felállítására. A feladatra kijelölt tiszt Szentistvány főhadnagy lett. Amikor ez történt, a négy 1905-ös mintájú 8 cm-es löveggel felszerelt üteg tartalékos állománya már megkapta a behívót. A legénység szeptember 11-i bevonulása után másnap hajnalban az ütegnek már indulnia kellett a 38. gyalogezred támogatására, azonban tüzérségi löszert a szállítószekerek hiányában még nem tudtak vételezni. A magyar csapatok szeptember 13-án már a Bihar-hegység lábánál álltak, ahol az üteg még mindig a parancsnoki figyelő és a tüzlépcső, vagyis a lövegek tevékenységét igyekezett összehangolni. Az első lövések mégis sikerültek, ami kellő önbizalmat adott a folytatáshoz.

A honvédcapatok előrenyomulása addig tartott, míg szovjet alakulatokba nem botlottak. Ez a fordulat az üteg számára is fájdalmas eseményt eredményezett, ugyanis szeptember 20-án kapott egy gyalogsági közeltámadást, amire a legénység a műszerek és híradó eszközök hátrahagyásával egyszerűen elszökött. A tüzéreken kívül persze a gyalogság is menekült, s a fejjesztett rohásnak csak két magyar rohamlöveg megjelenése és harcba lépése vetett véget.

A Bihar megyei Szombatságnál sikerült a valamelyest összeszedett ütegnek állást foglalnia, és itt várta az újabb parancsokat. A visszavonulás továbbra is átláthatatlanul, szervezetlenül folyt. Szeptember 24-ére az üteg Félixfürdőre érkezett, ahol végre kipihenhetette magát. A következő napokban a visszavonulás folytatódott, miközben az üteg időről időre állást foglalt, s lőtte az üldözőket. A műszereket és híradó eszközöket Nagyvárad elérése után, a hadapródiskola készletéből sikerült pótolni.

Szeptember 29-én Szentistvány főhadnagy a figyelőjét a nagyürögdi templom tornyában rendezte be.

„Egy templomtorony figyelőként mindig rizikó, viszont kitűnően beláttam a terepet. A templomablak zsaluját csak a legszűkebb részre nyitottuk, nehogy a szögtávesző áruló jel legyen egy ellenséges figyelőnek.”

Az ütegparancsnoknak a támogatandó gyalogzászlóalj parancsnokával vezetőes összeköttetése volt. Október 1-jén egy német üteg is beérkezett, amelynek parancsnoka szintén a templomtoronyban rendezte be a figyelőjét. Másnap egy szovjet támadás igyekezett áttörni a magyar és immáron német csapatok védelmét, de kudarcot vallott. A következő napokban nyugalom állt be, volt idő a tűzrendszer összehangolására a német és magyar üteg között. Feltételezve, hogy a szovjetek figyelője a kisürögdi templomtoronyban helyezkedett el, a német és a magyar tűzerek egymással versenyezve löni kezdték az egyházi épületet, de nem hirdethettek „győztest”, senki sem találta el. Másnap a szovjetek igyekeztek visszaadni a kölcsönt, de ők sem jártak több sikerrel. Így azután mindkét templomtorony a mai napig is épségben áll.

Az üteg október 10-ig maradt az állásában, ezt követően Nagyváradra vonult át. Itt Szentistvány főhadnagy tűzérfigyelője a Szent László-templom tornyában foglalt figyelőt, azonban két nap után ezt is el kellett hagynia, és folytatódott a visszavonulás Mezőpeterd felé. Itt az üteg egy gyalogzászlóalj támadásának támogatását kapta feladatul. A lövegek a templom téri állásból lőttek, a figyelő pedig a vasútállomás melletti őrházban volt. A kialakuló tűzharcban az őrház is találatot kapott, de Szentistvány főhadnagynak ismét szerencséje volt, és ép bőrrel megúszta. Másnap a visszavonulás Földes felé folytatódott. Itt a főhadnagy ismét figyelőfoglalásra indult, de a csoportja rövidesen heves gyalogsági tüzet kapott. A lóháton ülő Szentistvány főhadnagy visszafordította embereit, őt azonban egy comblövés érte:

„Nagy szerencsém volt, hogy a géppuska sorozat nem derékmagasságban ért, viszont derék lovam a találatok sorozatát kapta. A szegény sárgának még volt annyi ereje, hogy visszavitt hátán a Földes irányába özönlő menetoszlophoz.”

A főhadnagyot mentőkocsiba helyezték, amely menet közben még egy szovjet légitámadást is átvészelt, de szerencsésen elérte a debreceni klinikát. Az immáron ütegparancsnoki beosztását ellátni nem tudó főhadnagyot a klinikáról Egerbe szállították, ahonnan felépülése után egészségügyi szabadságra Szombathelyre távozhattott, ahol a menyasszonya, Tiszolcy Klára várta. Szentistvány főhadnagy a szabadság leteltével, december 1-jén Sümegen jelentkezett szolgálatra az oda áthelyezett hadapródiskolában. Még e hónapban egy rövid időre visszatért Szombathelyre, ahol 10-én feleségül vette a menyasszonyát.

Az iskola Sümegen és környékén települt, itt folyt az oktatás. 1945 februárjában az első és második évfolyam, a légvédelmi üteg és a tisztek, tiszthelyettesek családjaikkal együtt Bajorországba vonultak át, a harmadik és negyedik évfolyam a parancsnoksággal egyelőre még maradt. Március végén erős szovjet támadások miatt az iskola ezen része Muraszombatba, majd Ausztriába települt. A lövegekkel vonuló menetet egy alkalommal légitámadás érte, de kárt nem szenvedett. Más alkalommal a németek harcra akarták fogni őket, de ezt is sikerült elkerülni. A németek végül a Dráva melletti Dravogradba irányították a hadapródokat azon feladattal, hogy a szomszédos Slovenj Gradecbe küldjenek ki és tartsanak ott egy figyelőkülönítményt. A különítmény Szentistvány főhadnaggal valóban kiment, s elfoglalta a számára meghatározott helyet. Az egyik szlovákul tudó hadapród azonban jelentette, hogy rövidesen egy nagyszabású partizántámadás várható. A főhadnagy a 16-17 éves fiatalokat a várható harcnak nem akarta kitenni, ezért önhatalmúlag bevonult Dravogradba. Ezért ugyan nem dicsérték meg, de miután valóban bekövetkezett a támadás, annak ereje és pusztításai őt igazolták. A hadapródok parancsnokaik vezetésével másnap elhagyták a települést, és továbbvonultak. A kilátástalan menet május 7-ig tartott, amikor egy Heft nevű községnél az angoloknak megadták magukat. Ezután hadifogság következett, de ez jobbra mezőgazdasági munkát jelentett a környező települések gazdáinál. Szentistvány főhadnagy felügyelte a munkavégzést és különösen a gazdákat, hogy rendesen ellássák a legényeket. Így teltek a napok, miközben 1945. november 23-án megszülettek a főhadnagy ikrei, Éva és Eszter. A fogság 1946 májusáig tartott, ahonnan a család 28-án érkezett haza Szombathelyre.

Szentistvány főhadnagy szolgálata alatt megkapta a Tűzkeresztet hadiszalagon a sebesülési pánttal, a Kormányzói Dicsérő Elismerést, „a Bronz Signumot” (a Magyar Koronás Bronz Érdemérmét) az ellenség előtt tanúsított viselkedéséért,

továbbá a Felvidéki, az Erdélyi és a Délvidéki Emlékermet. A *Honvédségi Közöny* 1943. január 12-én megjelent száma szerint az I. osztályú német Vaskeresztet is kiérdemelte.

Újrakezdés a háború után

A háború után Szentistvány főhadnagy Szombathelyen jelentkezett a 33. hadkiegészítő parancsnokságon, ahol szolgálaton kívüli állományba vették. 1946 szeptemberében végkielégítéssel elbocsátották a hadseregből, kiszámoltak neki 676 forintot és 80 fillért, s megállapítottak 141 forint havidíjat. Még ebben az évben, december 19-én Pécssett „igazolták”, hogy nem követett el háborús bűnöket. Ezt követően kezdődött a Szentistvány család számára egy új, de igen nehezen induló élet. A polgári életbe elhelyezkedni akaró embert az egykori ludovikás és tiszti múltja még sokáig elkísérte. 1955-ben megbízhatatlannak minősítették, három évvel később javasolták a lefokozását. Pedig Szentistvány József mindent igyekezett megtenni, hogy a családját el tudja tartani. Már 1946 nyarán elhelyezkedett a szombathelyi Mértékhitelítő Hivatalnál mint irodai dolgozó. Együttal letette a mértékhitelítő szakvizsgát. A jeles oklevél birtokában Szolnokon helyezkedett el mint mértékhitelítő. A felesége orosz tanított az egyik helyi általános iskolában. A volt főhadnagy minden bizonnyal lelkiismeretesen és szakértelemmel végezte a munkáját, mert 1980-ban mint a helyi Mérésügyi Hivatal vezetője ment nyugdíjba.

A háború után még sokáig versenyzett, tőrben és kardban is 1. osztályú minősítést szerzett, 1948-ban törvívásban tagja volt az olimpiai keretnek. Ugyanebben az évben komoly szerepet játszott a szolnoki vívóélet újraindításában, de elévülhetetlen érdemei vannak a vidéki vívás fellendítésében is. Edzősködése során egy alkalommal súlyos sérülés érte. Egyik tanítványa eltalálta a nagy combvénáját, aminek következtében napokig küzdeni kellett az életéért, majd hónapokig feküdt kórházban. Ezt követően már aktív versenyzésről szó sem lehetett, s aktív vívómesterként sem dolgozhatott. Maradt a bíraskodás és a sportszervezés.

A Magyar Vívó Szövetség elnökségi tagjaként évtizedekig a vidéki vívóélet fellendítésén dolgozott, és ő kezdeményezte, hogy a katonai tanintézetekben a vívást ismét oktassák.

A rendszerváltás után, 1991-ben törvénytelennek minősítették a lefokozását, visszakapta a tartalékos főhadnagyi rendfokozatát, majd előléptették tartalékos századossá, 1993-ban pedig tartalékos őrnaggyá. Közben jelentkezett a Zrínyi

Miklós Katonai Akadémiára, hogy elkezdje az egyetemi doktori eljárást, amelyet 1994-ben sikeresen be is fejezett. A doktori értekezésének címe: *A 13. hadosztály tüzérségének felkészítése és harctevékenysége a II. világháború alatt*. A doktori címnek felesége, három leánya és öt unokája örült, félretéve minden korábbi aggodalmukat.

Szentistvány József a polgári életben is számtalan elismerésben részesült, ezek közül a Santelli Alapítvány életműdíjára volt a legbüszkébb, amelyet általában olimpiai bajnokok kaptak meg. Pedig 1979-ben a Munka Érdemrend arany fokozatát is átvehette. Az egykori ludovikás tüzér akadémikus tartalékos ezredesként 88 éves korában, 2007 szeptemberében hunyt el. Szolnokon nyugszik a Kőrösi úti temetőben. Emlékét évente megrendezett vívó emlékverseny őrzi. Élete és pályafutása alig különbözik a legtöbb ludovikásától, azokétól, akik túléltek a világháborúkat és a fogságokat. Tiszteletre méltó, hajlíthatatlan ember volt, és büszke katona. A vívóversenyekre, amikor ezt már megtehetette, élete végéig egyenruhában járt. Katona volt, tüzértiszt, és az is maradt, mindig.

Irodalom

Lippai Krisztina: „A színészet kérem más, mint a vívás!” (Az Orczy-kerten át a Bárkáig kalauzol: Dr. Szentistvány József nyugalmazott honvéd ezredes, egykori Ludovikás, ma a Magyar Vívó Szövetség vidék bizottságának vezetője, és a Szolnok Megyei Vívó Szövetség elnöke). *Hajónapló*, 4. (1999), 5. 24–28.

Szentistvány József: A m. kir. Gábor Áron Tüzérségi Hadapródiskola utolsó hónapjai. *Honvédségi Szemle*, 121. (1993), 2. 79–81.

Szentistvány József: *A 13. hadosztály tüzérségének felkészítése és harctevékenysége a II. világháború alatt*. Egyetemi doktori értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1994. Online: <https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/handle/20.500.12944/9204?locale-attribute=en>

Ternegg Kálmán

(1887–1956)

Ternegg Kálmán a magyar honvédtüzérség történetének kiemelkedő, de túlzás nélkül állíthatjuk azt is, hogy legfontosabb személyisége. Tevékenységét mindig nagy elismerés övezte, mégis börtönben halt meg, háborús bűnösként. Bűne az volt, hogy a nyilas hatalomátvétel után is szerepet vállalt a magyar hadsereg romjainak irányításában. Hogy ezt miért tette, arra ma már aligha találunk választ. Nem volt nyilas, sem fasiszta, ilyen eszmék hirdetésére, szolgálatára a pályafutása alatt nem találtunk adatot. Minden bizonnyal igaz hazafi volt – talán túlságosan is –, de mindenekelőtt kiváló tüzér szakember. A Ludovika Akadémia tanáraként mély nyomot hagyott a tüzér akadémikusok lelkében, ezt jól mutatja az 1940-ben megjelent *Borbála Helikon* című „diáklap” versikéje:

Tüzér sarjadék fia vagyok én,
Hiába döngetem gránáttal a messi hegyet,
S most hát megkérdem tőletek
Hány lövéssel döntsem ki kereszt „von” Ternegget.
Lőiskolán legjobb voltam én,
Fülemben még szabályzat-dal rivall,
Biz’ kilövöm én a Ternegg-keresztet
Hatástűzzel, s szűkvilláimal!

A versben megjelenő kifejezések, a Ternegg-kereszt, a szűkvilla, a hatástűz jelzi, hogy az akadémikusok a tüzérszakma csínját-bínját, vagyis a cél belövését, a löelemek meghatározását tisztelet övezte tanáruktól, majd az általa szabadalmaztatott Ternegg-műszer segítségével tanulták meg. Az akadémián az ő tanári hagyományai éltek tovább akkor is, amikor már az egész magyar tüzérségért ő volt a felelős.

Családi háttér és ifjúkor

Ternegg Kálmán az Esztergom melletti Tát településen született 1887. szeptember 14-én. Édesapja, Ternegg János Stájerországból származott, és katonai pályafutását a császári és királyi 44. gyalogezrednél századosként fejezte be, valószínűleg 1878-ban. Utána nem említik a haderő tagjait felsoroló munkákban. A római katolikus család másik fiúgyermeké, a három évvel korábban született János szinte mutatta az utat öccsének, ami a katonai pálya felé vezetett. Édesanyjuk Stöger Anna volt.

A fiúk a kismartoni katonai alreáliskolában kezdtek egyenruhát viselni, Kálmán 1899 és 1902 között. Innen az útjuk a főreálba vezetett Morvaféhertemplomba (ma: Hranice, Csehország). Ezt követően Mödling következett és a Katonai Műszaki Akadémia, amelynek elvégzése után Kálmánt 1908-ban avatták hadnaggyá.

Katonatiszti pályafutása az első világháború végéig

A fiatal hadnagy első tiszti beosztását a császári és királyi 13. tábori ágyúezrednél kapta. Az ezred ebben az évben alakult meg Sopronban, és a pozsonyi V. hadtesthez tartozott. A tüzéralakulat legénysége a Dunántúl és a Felvidék nyugati megyéiből származott. A fiatal hadnagy a következő években részt vett lovastanfolyamon, majd egy alkalommal tüzér löiskolába is elvezényelték. Az első világháború harcterére Ternegg Kálmán – már főhadnagyként – tüzereit az ezred 1. ütegének parancsnokaként vezette. Az V. hadtest Galíciába vonult, ott kezdte meg a háborút az oroszok ellen.

Ternegg Kálmánt 1915. november 1-jén, századosi előléptetése után néhány hónappal a császári és királyi közös hadseregből áthelyezték a magyar királyi Honvédtüzérséghez. Nem tudjuk, hogy a Honvédség alig négy éve létező

fegyverneméhez saját kérésére vagy szolgálati érdekből került, az viszont bizonyos, hogy az 1. tábori ágyúszereg 40. tarackos pótütegeinek parancsnokságát vette át. A tarackos ütegeket a háború során állították fel a honvéd tüzérezredek pótütegeként, majd ezekből osztályokat, később ezredeket szerveztek. Ebben a szervezőmunkában kellett részt vennie a tüzérszázadosnak, miközben a harcok sem szüneteltek, s vezetnie kellett üteget. A beosztását nagy szakértelemmel és elkötelezettséggel látta el, ezt példázza az a kitüntetési javaslat, amely a keleti hadszíntéren lévő Batkownál (ma: Batykiv, Ukrajna) 1916. augusztus 6-a és 11-e közötti teljesítményét méltatta: „alapos megfigyelése és felderítése, rendkívül pontos és helyes tüzelése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy minden ellenséges támadást csírájában el lehetett fojtani.” Ez év végén Ternegg százados rendelkezett a Katonai Érdemkereszt III. osztályával, a Bronz Katonai Érdemremmel, a Katonai Érdemkereszttel szalagon és a Katonai Jubileumi Kereszttel. A következő évtizedekben ez a sor többszörösére nőtt.

Ternegg százados a háború utolsó éve Olaszországban találta mint a 140. honvéd tábori tüzérezred 2. osztályának parancsnokát, vagyis ekkor már két üteget vezetett. A jelentésekben több alkalommal szerepel a neve mint a különítményeket, kikülönített csoportokat támogató tüzérség parancsnoka, aki kiválóan oldotta meg a feladatát. Például 1918 májusában „mint csoportparancsnok az őt támogató tüzérséget Roveretónál a legjobb sikerrel vezette, amikor ellenséges akció történt Sottocastello és Zugna Torta ellen”.

Később a százados más feladatot is kapott, például forgalomszervezést, amely során „energikus hozzáállása és fáradhatatlan munkája hozzájárult a forgalom zavartalan lebonyolításához, és ezáltal Cimone lőszerellátásához a júniusi offenzívához”. Augusztusban feljegyezték, hogy csoportparancsnokként „kezdeménezően lépett fel az ellenséggel szemben, saját gyalogságát segítve 2 ellenséges gépkocsi szétlövésével”. Ütegei augusztusban és szeptemberben két-két alkalommal is kitűntek sikeres és eredményes tevékenységükkel, amit szintén feljegyeztek szolgálati lapjára. E feljegyzés szerint harctéri szolgálatot látott el 1914. augusztus 13-tól 1916. augusztus 16-ig és 1918. február 10-től a hadifogságba eséséig. Ennek ellentmond, hogy 1917. október 17-én még Galiciában könnyebben megsebesült. A háború végén már a 40. tüzérezred parancsnokhelyettese volt.

Az olasz hadszíntéren a páduai fegyverszünet értelmében 1918. november 4-én délután három órakor a harcok befejeződtek. Az osztrák–magyar csapatok e napon abba is hagyták az ellenségeskedést, de az olasz csapatok még tovább folytatták előrenyomulásukat, és több szemben álló hadosztályt és dandárt

foglalul ejtettek. Ternegg százados november 3-tól a következő év szeptember 12-ig „élvezte az olasz vendégszeretetet”. Mindenesetre így kimaradt a magyarországi forradalmakból.

A százados hazatérése után Balatonföldvárra, a fővezérség rendelkezési állományába került. Innen 1919. november 20-án Budapestre helyezték a Nemzeti Hadsereg 101. csendőrszázadának parancsnokhelyettesévé, majd a következő esztendő első napján már a parancsokságot is átvette. E beosztást alig három napig látta el, ha ellátta egyáltalán, ugyanis január 4-én a budapesti tüzérsztály 3. ütegének a parancsnokává nevezték ki. Az ekkor készült Egyéni Lapja szerint „minden tekintetben egy kiváló ütegparancsnok, kiváló, hazafias, értékes tisz”. S valóban értékesnek bizonyult már 1921. október 23-án az úgynevezett „budaörsi csata” alkalmával, amikor ütegének két tarackjával a IV. Károly király visszatérését támogató csapatok ellen küldték. A lövegek végül a nézelődő helyi lakosság jelenléte miatt nem szólaltak meg, de Ternegg százados emberei kézi fegyverekkel visszaverték a támadó századot.

A következő évek a magyar királyi Honvédség tüzérségének újjászervezésével teltek, figyelembe véve a trianoni békediktátum katonai határozványainak rendkívül szigorú korlátozásait. Ez az időszak a magyar hadtörténelemben a „rejtés időszaka” néven vonult be, ami azt jelentette, hogy az országban tevékenykedő Szövetséges Ellenőrző Bizottság figyelmét kijátszva mégis észszerű hadseregépítés kezdődött. Ebben a munkában Ternegg százados 1925-ig vett részt, amikor május 1-jei előléptetését követően a magyar királyi honvéd Ludovika Akadémiára helyezték át.

A tanár és feltaláló

Hogy milyen tanár volt Ternegg őrnagy, azt az 1929-es jellemzésében találtuk meg. E szerint akadémikusi ütegparancsnok és tanár, aki tüzér gyakorlati szabályzatot és lövésítást tanított, és mint ütegparancsnok kiválóan megfelelt. A jellemzést író előljárói alkalmasnak ítélték az akadémián a tüzérsztály parancsnokául, sőt feljegyezték, hogy „tüzérségi lövésiskola tanárának is kiválóan alkalmas, összgyéniségénél fogva kiváló tisz, tényleges állományban megtartása igen kívánatos”. A jellemzéséből azt is megtudhatjuk, hogy óvadtékkal nőtt, gyermektelen, Budapesten lakik egy háromszobás, saját bútorral berendezett lakásban.

Az akadémiai évek után 1930. szeptember 1-jén a Gróf Bercsényi Miklós 1. tüzérsztály állományába került, ahol először beosztott tiszt, majd osztályparancsnok-helyettes lett.

Ezekre az évekre jutott nevezetes találmánya olyan állapotba, hogy 1932-ben „készülék lövegek löelemeinek meghatározására” néven szabadalmaztatni tudta. A műszer a hosszú évek tapasztalata alapján kidolgozott tüzérségi lőeljárás segítette, amely új lehetőségeket, nagy rugalmasságot, gyors és pontos tűzösszpontosítások előfeltételét biztosította a mozgóharc minden mozzanatában. A honvédtüzérségnél 1939-ben rendszeresített eszközt a tüzérütegeknél és tüzércsoportoknál alkalmazták „gépies belövésre”. Egy olyan löelem-meghatározó műszer volt, amelynek segítségével becsült vagy mért adatok alapján rajzoló eljárással lehetett a löelemeket meghatározni. Használható volt célok belövésére és a tüzércsoport tűzének gyors összpontosítására. Ez utóbbi különösen fontosnak bizonyult a második világháború hadszínterein a többnyire elavult lövegekkel mozgó háború viszonyai között harcoló honvédtütegeknek. A műszernek köszönhetően a gyalogság tüzérségi támogatása tűzösszpontosítások lövésével sok esetben biztosította a sikert, vagy a sikeres védelmet. Ternegg Kálmán – 1932 májustól alezredes – a műszaki ismereteinek, az első világháborús tapasztalatainak, a Ludovikán az oktatás során szerzett benyomásainak köszönhetően a szakma által széles körben elismert és használt műszert alkotott, amelynél alkalmazhatóbb kevés volt a világban. A Ternegg-műszer a tüzérek között fogalommal vált könnyű kezelése és a gyors tűzkiváltást elősegítő működése miatt. Az 1933-ban a vegyesdandár-tüzérparancsnokok, -osztályparancsnokok és -törzstisztek Hajmáskéren tartott továbbképzésén bizonyára már szélesebb körben is megismerkedhettek a műszerrel. Egy tüzérségi szakkönyv szerint:

„[a] tábori ütegek a mozgó és találkozó harcok jellegzetes bevezető harcaiban a Ternegg műszer messzemenő felhasználásával, a gyors eljárások alkalmazásával, – bemérés nélkül is, – a megfelelő pontosságot mindenkor el fogják érni. Mire a harcok állandósulnának, – amelyhez bizonyos idő szükséges, – az osztály bemérői az ütegek bemérését be is fejezhetik.”

Szerepvállalása a második világháborúban

Ternegg alezredes 1935. május 1-jén átvette a Bem József 1. lovas tüzérsztály parancsnokságát. A bemutatkozó alkalmával „Ternegg Kálmán, az új parancsnok fogadalmat tett, hogy azt a családi szellemet, melyet Magasházy (László ezredes)

megteremtett, továbbra is megőrzi, mint a lovastüzérek ősi hagyományát”. Ebben a minőségében léptették elő ezredessé. Három év múlva már a 2. lovasdandár tüzérezredének parancsnoki kinevezését kapta meg, 1939 januárjától pedig már a kassai VIII. hadtest tüzérparancsnokaként tevékenykedhetett. A kiváló tüzér szakember karrierje gyorsan ívelt felfelé, a következő év meghozta a tábournoki kinevezést és egy számára bizonyosan kedves beosztást, a hajmáskéri honvéd tábori tüzér löiskola parancsnokságát. Újabb és újabb kinevezések, áthelyezések után 1942. október 1-jén Ternegg tábornok az első számú tüzér lett a második világháborúban erején felül teljesítő magyar királyi Honvédségben, ugyanis kinevezték tábori tüzérségi felügyelővé. Ebben a beosztásban lett altábornagy, és dolgozott a tüzérség működőképességének megőrzéséért és a háborús viszonyok ellenére a folyamatos korszerűsítéséért. Szorgalmazta és irányította a gyalogságot közvetlenül támogató Zrínyi-II. rohamlövegek rendszerbe állítását, amely sikerrel járt, bár a tervezett nyolc tüzérosztályból csak kettőt sikerült ezzel a korszerű önjáró löveggel ellátni. Sorozatvetők bemutatójára is sor került 1944 májusában:

„Ismertette ezután vitéz Ternegg Kálmán altábornagy a magyar sorozatvetőt is, amely hat csövével páratlan rövididő alatt félelmes tűzzáppal töri meg az ellenség sorait. Az új fegyverrel az első sorozatot, 72 lövést, a Főméltóságú Kormányzó Úr tiszteletére lötték, ki. Félelmes vijjogó hangja még a robbanások előtt megbéníthatja az ellenség támadókedvét.”

Ezek a biztató kísérletek és lépések azonban még csak nem is késléltethették az országhoz közeledő szovjet Vörös Hadsereget.

A háború a németek oldalán harcoló Magyarország számára nyilvánvalóan elveszett. Horthy Miklós kiugrási, vagyis a német szövetséget elhagyó kísérlete kudarcot vallott, a nyilas hatalomátvétel pedig újabb tragédiák felé sodorta az országot. Ternegg altábornagy számára azonban elérkezett a nyugdíjazás ideje, a háromhavi nyugdíj előtti szabadságát azonban nem tudta letölteni. Magához hívatta ugyanis Beregfy Károly vezérezredes, a Szálasi-kormány honvédelmi minisztere, és kinevezte a honi hadsereg parancsnokává. A november 23-án kelt miniszteri rendelet szerint: „A Miniszterelnök úr a hátszországban folyó kiképzés irányítására és az országvédelemben résztvevő összes alakulat vezetésére M. kir. Honv. honi hadseregparancsnokságot rendszeresített és a honi hadsereg parancsnokául Ternegg Kálmán altábornagyot nevezte ki.” A hadsereg parancsnokának a feladata a „hátszországban folyó kiképzés irányítása, a csapat, a tanfolyami és haderőn kívüli kiképzés közötti összhang biztosítása a háborús cél kizárólagos szem előtt tartásával”. Az új hadseregparancsnok rövidesen

megkapta a vezérezredesi csillagokat is. A honi hadsereg-parancsnokság Balatonfüreden alakult meg, majd átköltözött Rumba a Széchenyi-kastélyba.

Nem ismerjük a körülményeket, hogy a kinevezést ki kezdeményezte, Ternegg milyen megfontolásból vállalta el. Nem találtunk olyan feljegyzést vagy levelet, amely magyarázatot adna arra, hogy az eddig a szakmájának élő, mindenki által tisztelt tábornok miért vállalt szerepet a nyilas hatalomátvétel után, miért járult hozzá működéséhez és vált kiszolgálójává. Nem találtunk arra adatokat, hogy bűnöket követett volna el, de cinkossá vált.

Ternegg vezérezredes még egy alkalommal találkozott a ludovikásokkal is, 1944. november 15-én, a körmendi Batthyány-kastély parkjában rendezett utolsó tisztavatáson. A vezérezredes beszédet intézett az új hadnagyokhoz, majd felolvasták Szálasi Ferenc nemzetvezető rendeletét, amely a tisztnevelő intézetek legfelsőbb évfolyamainak idő előtti avatására vonatkozott. Az utolsó honvédtiszti eskütétel volt ez, amelyet az 1901-ben kapott Ludovika-zászló előtt tartottak.

A vezérezredes feladata ekkor a német haderőt támogató magyar csapatok számának növelése volt. Elnöklete alatt 1944. december 27-én honvédségi felügyelői értekezlet zajlott, ahol elhatározták négy új magyar SS-hadosztály felállítását, mégpedig önkéntes alapon. Ezen alakulatok azonban nem a honi hadsereg állományába kerültek volna. A következő év elején, amikor a tervezett honvéd és SS-hadosztályok személyi állományának kiszállítása megkezdődött Németországba, akkor a honi hadsereg parancsnoksága is megszűnt.

Ternegg vezérezredes a háború utolsó hónapjaiban a magyar légi és légvédelmi erők parancsnoka lett. E minőségében aláírt olyan parancsokat, amelyek nem váltak dicsőségére. Gyepűszálláson 1945. február 13-án elrendelte, hogy öt gyávaság miatt hadbírótság elé állított katona halálos ítéletét hirdessék ki. Február 24-én elrendelte, hogy minden katonai szervezet támogassa Anderka Ödön képviselőt, akit a magyar fiú- és leányifjúság Németországba telepítésével bíztak meg, illetve özvegy Meggyes Kálmánnét, akinek a magyar nőket kellett kitelepítenie. Még ugyanezen a napon azt is elrendelte, hogy minden hadifogoly pilótát vagy repülőlegénységet a németeknek kell átadni.

A német és a magyar csapatok március végére, április elejére teljesen kiszorultak az országból. Velük Ternegg vezérezredes is. Nem tudjuk, hogy megfordult-e a fejében a kiválás, a kilátástalan küzdelem befejezése. Rossz érzéssel látta azonban a teljes káoszt, a fejtelenséget, amely ekkor már jellemezte a honvédséget. Április hó végén a legfelsőbb katonai vezetés a bajorországi Tann településen kísérletet tett Beregfy eltávolítására, egyrészt mert őt okolta a teljes káoszért, másrészt mert politikailag erősen exponáltak tartotta ahhoz, hogy a magyar királyi

Honvédséget a német területeket megszálló angolszász csapatokkal szemben képviselhesse. A háború küszöbönálló befejezésekor a Honvédség vezetésére Ternegg Kálmán vezérezredest kérték fel. Közben Beregfy jelentéstételre Szálasihoz utazott Mattseeba, hogy felajánlja lemondását, s mire visszatért, Tann község már amerikai kézen volt. A Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Főparancsnokság tábornokai és tisztjei május 1-jén itt és a környéken estek fogságba, majd május 3-án gyalogmenetben Pfarrkirchenbe, hadifogolytáborba kísérték őket. E napon Ternegg vezérezredes Pocking településre érkezett, ahol korábban egy magyar repülőalakulat települt, de ekkor már gyűjtőtáborként működött. Ternegg Kálmán a felsorakozott állománynak beszédet tartott, amelyben a „vezérezredes úr rövid beszédben kifejti, hogy most már itt marad közöttünk, és mindent megpróbál az amerikaiaktól kivívni, amint ezt ez a fegyelmezett vitéz csapat megérdemli. Mindenki maradjon a táborban, amíg ő a tárgyalásokról vissza nem érkezik”. A gyűjtőtábor ezután átalakult fogolytáborrá, ahol a következő hónapokat töltötték a magyar katonák.

A Ternegg Kálmán vezérezredes vezette táborban az általa egyben tartott légierő állománya mellett itt kaptak menedéket a szökött honvédek, polgári menekültek, illetve a táborlakó tisztek és tiszthelyettesek hozzátartozói is. Később a táborba jöhettek a kiszabadult szövetséges hadifoglyok, internáltak és deportált zsidók is, akiknek egy része repülőgéppel térhetett vissza hazájába. A táborőrök először magyarok voltak, akiket az amerikaiak váltottak. Szabad mozgásában senkit sem akadályoztak, lehetett külső munkát vállalni és a helyi lakossággal kereskedni. Az amerikaiak a laza tábori életbe ritkán szóltak bele, megbíztak a magyar táborvezetésben. A táborban viszonylag kényelmes elhelyezést tudtak biztosítani, s az ételmezés is megoldott volt. A tétlenség elviselésére kulturális élet alakult ki. Tábori hangos híradó működött, május végétől tábori újság jelent meg, sőt tábori színház is megkezdte a műsorait. A kulturális rendezvények mellett a legnagyobb népszerűségnek a futballmeccsek örvendtek.

Elítélése háborús bűnősként és a börtönévek

A szovjet megszállás alatt lévő Magyarországon az Ideiglenes Kormány intézkedései nyomán Ternegg Kálmánt lefokozták, és „a honvédségből kicsapták”. A távirati iroda 1945. július 25-én közölte, hogy összeállították a háborús bűnösök listáját, amelyet hivatalosan elküldtek a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak. A listán Ternegg Kálmán is szerepelt, mert „a nyugdíjazása ellenére

magasabb parancsnokságot vállalt”. A vezérezredest októberben az amerikai hadsereg különleges alakulata, a Himler Márton ezredes vezette OSS (Office of Strategic Services) fogta el és szállította Magyarországra. November 28-án előzetes letartóztatásba került, majd megkezdődött a tárgyalása. Az ítélethirdetésre a következő év március 3-án került sor, amikor is a budapesti népbíróság tizenöt évi fegyházra ítélte, egyúttal a politikai jogait tíz évre felfüggesztette. A hatalom azonban ezzel nem elégedett meg, hanem a Népbíróságok Országos Tanácsa május 15-én az ítéletet életfogytiglani fegyházra, teljes vagyonekkozbásra és állásvesztésre súlyosbította.

„Az Andrássy-út 60-tól a Markó-utcáig, verőfényes vasárnap délelőtt kísértette végig Ternegg Kálmánt, honvéd vezérezredesi ruhában gyalog és a szabadjegyes csöcselék ki volt az utcára rendelve. De Magyarország igazi népe kalapot emelt és megrökönyödött tekintetével kísérte az ősz tábornoikat.”

Az ötvenkilenc éves tábornok élete hátralevő részét börtönbe töltötte. Egyetlen támasza ekkor már csak felesége maradt. Czeisberger Mária édesapja, János császári és királyi tábornok volt. Ternegg Kálmán soproni szolgálata alatt ismerte meg az operaénekes hölgyet. A népszerű Maca művelt, modern gondolkodású nő volt, és kitűnő lovas, aki az operaházi szünetekben töltötte idejét az alpokaljai városban. A házasságkötés pontos idejét nem tudjuk, de 1916-ban Ternegg százados két ízben is beadott házasságkötési kérelmet. A házasságból gyermek nem született, pedig Mária még az énekesi pályafutását is feladta. Bár ennek leginkább az ifjú férj féltékenysége lehetett az oka. A Ludovikán töltött évekről egy szerző a következőket írta:

„Kálmán ekkor már a Ludovika tanára, az ifjú tiszték nevelésében, pályogatásában élte ki apai vágyait. Szerette okosan terelgette tanítványait. Kedvelte a természetet, a növényeket, gyönyörű kertet varázsolt a kaszárnya udvara mellé, ahol csodás növényritkaságok, egzotikus virágok virultak. Maca a háztartás, vendégfogadás megszervezése mellett a hátszobák belovaglásával is foglalkozott.”

Mária követte férjét a különböző szolgálati helyekre, esetenként jótékonysági eseményeken énekelt, vagy gyűjtéseket szervezett. Bizonyára mindketten készültek a nyugodt nyugdíjas évekre, de ez nem adatott meg számukra. Ternegg Kálmán 1944. októberi döntése, a honi hadsereg vezetésének elvállalása végzetesnek bizonyult.

Az *Új Dunántúl* című napilap 1947. július 8-i száma egy összeküvésről számolt be. A váci fegyházban cellaellenőrzés során Ternegg Kálmán volt vezérezredes szalmazsákjában kétoldalas, géppel írott levelet találtak, amelyet a börtöncenzúra kijátszásával juttattak el az életfogytiglani büntetését töltő elítélthez. A cikk szerint „a Lakatos-kormány 1944. október 1-jén nyugdíjba küldte, mire ő három héttel később önként jelentkezett szolgálattételre Szálasi honvédelmi miniszterénél, Beregfy Károlynál”. A cikk szerint a levél valótlán politikai híreket tartalmazott. A nyomozás azonnal megindult, és az államvédelmi osztály hamarosan megállapította, hogy a levél Ternegg feleségétől származik, akit a Verpeléti úti lakásáról haladéktalanul az Andrássy út 60.-ba szállítottak. Az asszony beismerte, hogy a levelet Rixner József fegyőr segítségével juttatta el a férjéhez. Terneggné állítólag még azt is elmondta, hogy a leírt híreket nővérének a divatszalonjában hallotta. A további nyomozás ezután kiderítette, hogy Terneggné nővérénél több „elítélt fasiszta” felesége varrat ruhákat, és közben „valóságos fasiszta hírközpontot alakítottak”. A nyilvánvalóan megkonstruált nyomozás és ítélet után Terneggnét kétévi fegyházra ítélték, aminek talán egyetlen jó oldala mégis volt, hogy vasárnaponként az engedélyezett misén legalább messziről láthatták egymást. Egy másik újsághír szerint a váci börtön lazasága miatt az év végén a súlyosabb büntetést kapott elítélteket átszállították a gyűjtőfogházba, legalábbis egy időre. Az említett Rixner Józsefről az is kiderült, hogy élelmiszerral is segítette Ternegg Kálmánt, akit korábbi katonai szolgálatának idejéből ismert. Állítólag őt halálra ítélték.

Érdekes cikk jelent meg a *Függetlenség* című napilap 1950. június 23-i számában is *Fegyházból a vezérkarba* címmel. E szerint az oroszok egy hadgyakorlat után kifejezték elégedetlenségüket a magyar hadsereg tüzéségével és műszaki vezetésével kapcsolatban, és a honvédelmi minisztert okolták, hogy a „valamikor Európában jó hírnevet szerzett magyar tüzéség s műszaki alakulatok már nem jól működnek”. Arra a kérdésre, hogy hol vannak a régi, jó tüzértisztek, Farkas Mihály honvédelmi miniszter úgy válaszolt, hogy a váci fegyházban. A cikk úgy értesült, hogy ezt követően Ternegg Kálmánt, további hat magasabb rangú tüzértisztet és még több egykori tisztet kiengedtek. A felajánlott új beosztást az egykori tüzészemlélő nem fogadta el, ezért továbbra is a börtönben maradt egészen haláláig, 1956. június 5-ig. A Margit körüti fegyház rabkórházában betegen, műtetre várva halt meg Ternegg atya, vagy csupán Atya, ahogy tüzei nevezték. Nem érte meg a forradalmat, a szabadságot. Felesége, Maca néni nem sokkal később követte őt a sírba.

Kéry Kálmán vezérezredes 1992-ben kérte Ternegg Kálmán politikai és erkölcsi rehabilitálását a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának elnökétől törvényességi óvás keretében.

Irodalom

- Benkő Lajos: *Veszprémtől Pockingig. Napló, 1945. március 2. – október 2.* Veszprém, Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, 2016. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/VESM_VV_2016_02/?pg=0&layout=s
- Szakály Sándor: *A magyar katonai felsővezetés 1938–1945. Lexikon és adattár.* Budapest, Ister Kiadó, 2001.
- Ternegg Kálmán vezérezredes emlékezetére. *Hadak Útján*, 9. (1957), 101. 10–11.
- Ternegg Kálmán. Mária és Kálmán története. Egy tragikus szerelmi történet, mely a Flandorffer villában kezdődött. *Táti Walzer*, 30. (2019), 2. 4–5. Online: <https://tat.hu/walzer/2019punkosd.pdf>

Thassy Jenő

(1920–2008)

Családi háttér és tanulmányok

1919. november 9-én éjszaka szerb katonák törtek be a Thassy család kúriájába, Drávatamásiban, ahol megölték (idősebb) Thassy Jenőt, valamint kétéves fiát: Endrét. Állapotos feleségét, Inkey Laurát (Ladiszláját) tüdőlövés érte. A helyszínre érkező orvos, a család barátja, Kapolyi Vilmos gyors közbelépésének köszönhetően Inkey Laura és a magzat életben maradt. A sebesült, terhes asszonyt Budapestre szállították, ahol hat hónappal később, 1920. május 19-én, a jelentős vérvesztés és az utána bekövetkezett idegösszeomlás ellenére, megszülte gyermekét, (ifjabb) Thassy Jenőt.

Ez a születését megelőző tragédia sok tekintetben befolyásolta Thassy Jenő egész további életét. A tragédia lélektani aspektusainak meghatározására Márai Sándor tett kísérletet hosszú évtizedekkel később. Így fogalmazott:

„Egy ember, aki prenatalis sérüléssel jött a világra, mielőtt megszületett volna, megkapta az organikus létezés tényében a bizonyosságot, hogy egy bestiálisan perverz, kegyetlen állattal áll szemben: az embertársaival. [...] Az hogy egy ember normális, külső és belső sérülés nélkül megszületik, és aztán megéli az életet a maga teljességében, és elmondja

egy könyvben vagy másként, ez fontos és helyes és szükséges, de ez örökké ugyanaz. De ritka az, hogy valaki már a születése előtt megkapja a döfést, amit mi, többiek csak később kaptunk meg.”

Márai, folytatva a gondolatmenetet, meghatározta azt is, mit eredményezett a trauma Thassy személyiségében.

„Te vagy Don Quijote, aki az özvegyek, árvák és áldozatok megmentésére indul a világba, Rocinante helyett egy rozszant Volkswagenen, és lándzsa helyett egy rozszant írógéppel, és te majd megmutatod, te beavatsz, te segítesz, mert te vagy a [...] kóbor lovag.”

Márai mondatai 1985-ben hangzottak el egy, szerencsés módon, magnószalagra vett telefonbeszélgetésükön. Thassy életpályájának legnehezebb periódusain ekkor már túl volt, és éppen ezek a „legnehezebb periódusok” bizonyították Márai szavainak az igazát.

Az 1919-es családi tragédia más vonatkozásban is befolyásolta Thassy életét. A világháborúban harcoló édesapa elvesztése és a trianoni területvesztés (és az ezzel együtt járó vagyronvesztés) közvetlenül összekapcsolódott, és egyfajta fájdalmas nimbuszal látta el a családot. Thassy Jenőt „a szükséges kort betöltött hadiárvaként” az 1930-as években vitézzé avatták. A címet Thassy a második világháború végéig (tehát amíg lehetett) használta. 1943-ban pedig Nemzetvédelmi Keresztet kapott. A kitüntetés „a világháborút követő forradalmak és ellenforradalmak, valamint az ország elszakított területeinek visszaszerzése körül életüket veszélyeztető önfeláldozással véghezvitt hazafias cselekedeteik elismeréseként” kapták a kitüntetettek. Tehát ez a kitüntetés is az 1919-es családi tragédiának és természetesen jóakarató közbenjáróknak tudható be. A fájdalmas veszteség mindenesetre együtt járt azzal, hogy az említett kitüntetések társadalmi beágyazottságát elmélyítették, családi és személyes presztízsét megerősítették.

Thassy Jenő a miskei és monostori Thassy családból, azaz egy jómódú dunántúli földbirtokoscsaládból származott. A család anyagi háttérét azonban megroppantotta egyrészt a trianoni döntés (birtokaik nagyobb része a későbbi Jugoszlávia területére esett, nem sokkal ezután el is veszítették), valamint a családi tragédia, amelynek eredményeként felnőtt férfi nélkül maradt a szűkebb család. A gazdálkodás terhe így az özvegyre szakadt. Anyai nagyszülei, báró Inkey László és Zichy Irén révén azonban a nagybirtokos réteghez is szoros szálak fűzték. Ez a sajátos társadalmi helyzet sokáig meghatározó maradt. Tehát a leszakadó, gazdaságilag ellehetetlenülő dzsentri rétegbe tartozott, de

kapcsolatrendszere a nagybirtokossághoz, a politikai, gazdasági elithez (is) kötötte. Az ősi, drávatamási kúria és a Chicagóból rendelt Ford gépkocsi éppúgy hozzátartozott a fiatalkorához, mint a maradék birtokokat bérlő gazdákkal való mindennapos konfliktus és a családi ékszerek elzálogosítása. A szűkös mindennapok és a fényűző társadalmi élet.

Thassy Jenő nevelését, neveltetését, iskoláit is az örökölt társadalmi helyzet szabta meg, igaz, ezen belül az aktuális anyagi nehézségek is meghatározónak bizonyultak. Az elemi iskolát Drávatamásiban kezdte, majd magánúton fejezte be. Ezután a pécsi jezsuitákhoz került (nem mellékesen itt ismerkedett meg és kötött életre szóló barátságot Görgey Guidóval), innét azonban az 1934/35-ös tanévre a Jezsuiták Kalocsai Érseki Főgimnáziumába és Szent István Kollégiumába került. A következő tanévet viszont már a pécsi Zrínyi Miklós hadapródiskolában végezte. Ekkor dőlt el, hogy katonai pályára kerül.

A döntés háttérében személyes motívumok, egyéni érdeklődés és vágyak csak nagyon szerény mértékben húzódtak. Édesanyja rokonok, barátok tanácsára döntött így, elsősorban anyagi megfontolásokból. Másrészt persze a családi tradíciók és a társadalmi helyzethez kapcsolható automatizmusok is közrejátszottak. Thassy így emlékezett erre a döntésre:

„Beleszülettem egy kasztba. Csak három pálya állt nyitva előttem. Az egyik a gazdálkodás lett volna, de engem a földbirtok halálosan utatott. Fogalmam sem volt, hogy a miénk hol kezdődik és hol végződik. Talán illett volna tudnom, hiszen valójában kicsi, csak háromszáz hold volt, ami Trianon után rám maradt [...]. Aztán lehettem volna diplomata. Ehhez kedvem is lett volna, meg vonzott az utazás, de azt mondták, nincs nyelvtelenségem, és sokba kerül. Mi pedig ehhez szegények voltunk. A harmadik pedig a katonai pálya volt. Végül is ez maradt. Közeledett a háború, és házi orvosunk – aki tanácsadója volt megözevgyült anyámnak – ezt javasolta. Így kerültem arra a pályára, amelyre teljesen alkalmatlan voltam.”

Meg kell említeni, hogy elsőre elutasították a felvételi kérelmét. Ennek háttérében nem az említett „alkalmatlanság” állt, hanem egy, a katonai tisztképzés egészére irányuló változás. Gömbös Gyula, az akkori miniszterelnök és hadügyminiszter döntött a felvételikről, és ezt a hagyományos „kasztot” a tisztképzésben vissza kívánta szorítani. A nagyrészt legitimista elköteleződésű, a változásokra kevésbé fogékony, autonóm, tradícióiból nehezen kimozdítható, köznemesi gyökerű réteg helyett az alsóbb társadalmi osztályokból verbuválta volna a tiszt állomány utánpótlását Gömbös. Thassy Jenő egyik utolsó interjújában egy másik szempont is felvetett ezzel kapcsolatban. Támogatói: Erdődy Rudolf, Széchenyi Frigyes,

Biedermann Imre, akik a legkevésbé sem tartoztak Gömbös hívei közé, szintén bizalmatlanságot kelthettek iránta, ami hozzájárulhatott a felvételi kérelem elutasításához. A már említett családi kapcsolatrendszer azonban működésbe lépett. Nagyapja, Inkey László személyesen Horthy Miklósnál interveniált. Ennek eredményeként, lényegében kormányzói közbenjárás révén vették fel mégis Thassyt a kadétiskolába.

Katonai pálya

A kadétiskolában három tanévet sikeresen elvégzett, aminek eredményeként 1938-ban automatikusan felvételt nyert a Ludovika Akadémiára „teljesen díjmentes, államköltséges” helyre. Ez volt az első olyan évfolyam, amelynek képzése a korábbi négy év helyett csak három évig tartott. A háború – akkor már nyilvánvaló – fenyegetése a tisztképzés felgyorsítását igényelte. Thassy gyalogsági kiképzést biztosító osztályba került. Az Akadémiát, bizonyítványai szerint, átlagos eredménnyel végezte.

Thassy már íróként, újságíróként, fél évszázados civil élettel a háta mögött írta meg több kötetben az életútját. Nem tagadta meg sosem, de érzékelhetően megpróbálta „eltávolítani” magától a katonai múltját. Ezt az emlékezéseiben jól kitapintható, tudatos motívumot némileg árnyalják a történeti források. Ludovikás éveire rendszerint úgy emlékszik, hogy éppen csak „átcúszott”, alig-alig felelt meg az elvárásoknak. A bizonyítványai azonban nem (csak) ezt mutatják. Tanulmányi eredményeit tekintve azt látjuk, hogy a műszaki jellegű vagy reál tantárgyakban valóban nem ért el kimagasló eredményeket. Több tantárgyból „elégséges” eredménnyel ment át. Viszont „jó”, „jeles” minősítéseket is kapott nem csak „civil” tantárgyakból (szolgálati szabályzat, harcászat, hadseregszervezés, hadtörténelem, katonai földrajz, gyalogsági lövéstan, katonai és gazdasági közigazgatás). Nyelvismerete kitűnőnek bizonyult (franciául és németül már ekkor is beszélt, angol nyelvtudását később tökéletesítette). Összeredményét hol megfelelőnek, hol jónak minősítették a hat félév alatt, az osztályrangsorban a középmezőnyhöz tartozott. Szöveges minősítései is inkább azt bizonyítják, hogy gond nélkül, átlagos eredményességgel végezte az akadémiát. „Jó tehetségűnek”, igaz, „változó szorgalmúnak” jellemezték, valamint „fejlődő”, majd „nyílt, őszinte, becsvágyó jellemnek” írták le.

Jellemző ezzel kapcsolatban, hogy az életét időrendben tárgyaló könyveiben azon a helyen, ahol a Ludovikáról kellett írnia, nagyon kevés személyes

emléket rögzített (a kevesek közé tartozik például a kassai bevonulás, amelyen az Akadémia teljes állománya részt vett). Élete további szakaszairól írva azonban többször is visszautalt a ludovikás éveire. Általában az ott szerzett képességek, tudás felhasználása okán. Akár autó vagy bármilyen más jármű vezetéséről („hála a Ludovika motorvezetés tantárgyának: teherautó-, személygépkocsi- és motorkerékpár-vezetői kiképzést kaptunk”) vagy éppen lovaglásról volt szó. Ezzel kapcsolatban New Yorkban (ahol rövid ideig a Central Parkban lovagolni tanított fiatalokat) rémlett fel benne az emlék, hogy a lovaglás tantárgy oktatója, egy huszártiszt csak „jó” minősítést adott neki, pedig saját megítélése szerint kitűnően, hiszen hosszú ideje, gyerekkora óta lovagolt. Tanára szerint azonban túlzottan „civil módra” ülte meg a lovat.

Persze több más anekdotikus epizód is szóba kerül a ludovikás időkből a visszaemlékezéseiben, hiszen ezek az igazán „elmesélhető” történetek. Már emigrációban egy térképet vizsgálva jutott eszébe az egyik utolsó terepgyakorlat. „A Ludovika egyik záró nagygyakorlatát nekem kellett tervezni, de rosszul illesztettem be a térképet a terepjáró asztalkájára, és elvesztettük az ellenséget. Száz kilométerrel odébb voltunk, miközben egy tábornok hajolt fölém és a térkép fölé, a tarkómra lihegve.” A száz kilométeres tévedés biztosan túlzás, de „tereptanból” valóban elégséggel ment át minden évben.

Ludovikás évei alatt sokat betegeskedett. Ez nyilván kihatott a tanulmányi eredményeire is. Ekkor került be először a 11. Helyőrségi Kórházba, és ekkor, ennek kapcsán ismerte meg az ott szolgálatot teljesítő orvosokat. Ezeknek a kapcsolatoknak, az így megszerzett helyismeretének jelentős szerepe lett a háború során, különösen a háború végén kifejtett embermentő tevékenységében.

1941. augusztus 20-án hadnagyi rendfokozattal avatták fel gépkocsizó gyalogos tisztnek. Ezután természetesen csapathoz került. Csapattiszti szolgálata két nagyon különböző, de időben közel eső időszaka Kassához kötötte. 1941. szeptember 1-jével vezényelték a kassai 4. gépkocsizó lövészszázalóhoz, de október 1-jéig szabadságot kapott, csak ezután vonult be a Dobó István lakanyába. A fronton szolgálatot teljesítő zászlóalj pótszázadának a parancsnoka lett. A tényleges katonai szolgálat igazi katonává faragta, ő maga állapította meg: „örömteli meglepetéssel jöttem rá, hogy rendelkezem a jó tiszt adottságaival.” 1941 decemberében tért vissza a zászlóalj a keleti frontról, majd 1942 januárjában a pótszázadot feloszlatták. Thassy azonban nem kapott új beosztást, ugyanis még ezen a télen ismét súlyosan megbetegedett. A kassai katonaeorvos kórházba utalta. Így visszakerült a 11. Helyőrségi Kórházba, Budapestre. A betegség szövdményei miatt a három hónapos betegszabadságát 12 hónapra hosszabbították,

amely időszakot otthonában, Drávatamásiban töltötte. Lábadozás közben ellátta az édesanyja által elvállalt hadigondozói feladatokat, valamint vasárnaponként leventéket oktatott, gyakorlatoztatott – a katonai szolgálatra behívott leventeoktató helyett. Az 1942. augusztusi felülvizsgálat továbbra is alkalmatlannak nyilvánította, és további 12 hónapra betegszabadságra rendelték. Ennek ellenére 1943 januárjában újra szolgálatba lépett.

1943. január 3-án, Budapesten találkozott az éppen akkor Kassára zászlóaljparancsnoknak kinevezett Nagy Jenő ezredessel. Nagy kérte, hogy térjen vissza vele Kassára. Thassy vele tartott, jóllehet ez formailag nem volt szabályos, mivel betegszabadsága idején kizárólag a minisztérium rendelkezhetett vele. Nagy ezredes ugyan elindította a reaktiválását célzó hivatalos procedúrát, de ebben döntés nem született. Thassy tiszti törzslapja tanúsága szerint második kassai szolgálata alatt hivatalosan végig egészségügyi szabadságát töltötte. Thassy arra irányuló kérdésére, hogy hivatalosan miként intézik a kassai szolgálatát, parancsnoka azt válaszolta: „ami a minisztériumot illeti, te itt se vagy!” Nagy Jenő saját hatáskörében ismét a pótkeret parancsnokának nevezte ki. Thassy belevetette magát az adminisztrációs teendőkhöz. Feladatait (a szolgálati idejét letöltött legénység leszerelésének intézését, újoncok behívását, felkészülést a pótzászlóalj felállítására, 2500 ember kartotékjának kezelését) nagy gondossággal látta el. De ő intézte a kimenő levelezést, ő fogalmazta és írta alá a halálesetekről, fogságba esésről szóló értesítéseket.

Nagy Jenővel való kapcsolata e szolgálati periódus alatt elmélyült. Felnevezett a később mártírhalált halt ezredesre. Nagy többször beszélt neki a háborút lezáró terveiről, amelyeket memorandum formájában a kormányzónak is eljuttatott. Ezek az elképzelések alapvetően eltértek a katonai felső vezetés nézeteitől. Nagy Jenőt nem sokkal később leváltották, sőt perbe fogták. Hadbírószáki tárgyalásán egyedül Thassy tanúskodott mellette. Nagy Jenő leváltásával Thassy is távozott Kassáról. Szolgálatba állítását a minisztérium egyébként sem hagyta mindaddig jóvá.

1943 októberében azonban „katonai szak közigazgatási feladatok” ellátására alkalmasnak nyilvánították, és szolgálatra kötelezték Thassyt. Ennek megfelelően a Honvédelmi Minisztériumba vezényelték, és az I. alosztályra került, szintén adminisztratív feladatokra. A hivatásos altiszti állomány ügyeit intézte, az altiszti kartonokat felügyelte, bejegyezte a változásokat.

1944. július 1-jével automatikus rangemelésben részesült: három év hadnagyi szolgálat után, a teljes ludovikás évfolyamával együtt, főhadnagyi rangot kapott. A háború végét, az ostromot katonaként, minisztériumi beosztásban élte át. 1944 végén, a minisztérium nyugatra telepítésében azonban már nem vett részt.

Összecsomagolt, de nem tartott az állománnyal, Budapesten maradt. Többször is megfogalmazta tette indítékát. Azért maradt, hogy „megmentsen valamit az ország becsületéből”.

Thassy Jenő 1944-ben, 24 éves fiatal katonatisztként nagyon határozott és világos politikai álláspontot képviselt. Atyai jóbarátja, Biedermann Imre országgyűlési képviselő révén a bethleni politika képviselőihez kapcsolódott. A kormányzóhoz hű, konzervatív liberális álláspont híve volt, pontosabban: önállóan gondolkozni kezdő fiatalemberként kezdett azzá válni. Határozottan szemben állt a nyilasokkal és mindenféle embertelenséggel. Katonaként tisztában volt a háborús helyzettel, nem voltak illúziói a háború végkimenetelét illetően. Erősen hatottak rá Nagy Jenő nézetei, aki a háborúból való kiugrást, a németekkel való szembefordulást szorgalmazta. Thassy levonta a következtetéseket, de nem tartozott azok közé, akik ölbe tett kézzel, beletörődően megelégedtek a helyzet pusztá felismerésével. Az egész országra, a nemzetre vonatkoztatott „becsületmentő” tevékenységben részt akart vállalni. Ez a magasztos felelősségérzet mozgatta, amihez társult az az alaptermészet, amelyet Márai (igaz, jóval később) Don Quijote-inek nevezett. Ha tudott, minden hozzá forduló rászorulón segített. Magyarország német megszállásával érkezett el az a pillanat, amikor végleg úgy döntött, hogy a legnagyobb veszélyeket is vállalva, cselekedni fog. Baráti körében, szélesebb kapcsolatrendszerében több olyan személy is volt, aki hozzá hasonlóan gondolkodott. Velük együtt további kapcsolatokat keresett. Így találtak utat a jezsuita rend, valamint a katonai ellenállás, majd végül a kommunista sejtek felé. Tevékenységük elsősorban életek mentésére irányult, de a fegyveres akcióktól sem riadtak vissza.

A zsidósággal szembeni embertelen bánásmóddal egy őt közvetlenül érintő tragédia kapcsán szembesült személyesen. A család régi barátja, édesanyja és így az ő életének megmentője, Kapolyi Vilmos doktor feleségével együtt a barcsi gettóba került. Utánuk ment (katonatiszti egyenruhában), meleg ruhát és élelmiszert vitt számukra. A gettó őrei azonban őt is bent fogták egy éjszakára, csak a következő nap engedték el. Ekkor Kapolyi papírjaival, köztük az első világháborús Signum Laudis kitüntetésének dokumentumaival Budapestre sietett, ahol a Kormányzói Kabinetirodában lévő kapcsolatai révén próbált mentességet szerezni az orvosnak. Mások is megpróbáltak segíteni, akciójuk mégis sikertelen maradt. Kapolyiékát 1944 tavaszán deportálták, koncentrációs táborban gyilkolták meg őket.

Thassy ekkor a Görgey család Berkenye utcai lakásában lakott Budapesten. Ebben az időszakban gyakorlatilag a Görgey család tagjaként élte az életét.

Guidóval a középiskola óta szoros barátságban állt. A Ludovikát is együtt végezték, igaz, Thassy gyalogos-, Görgey tüzérképzést kapott, így az oktatás során az Akadémián nem sokat találkoztak. Minden további idejüket azonban együtt töltötték. A Görgey testvérekkel, Guidóval és bátyjával, Istvánnal járt társaságba, élt kiterjedt társadalmi életet. Így a Görgey fivérek édesanyja, Thierry Friderika afféle (a legfiatalabb Görgey fiút, Györgyöt is számolva) negyedik fiává fogadta. A háborúnak ezt az utolsó periódusát közösen élték át.

1944 áprilisában a Berkenye utcából a Rózsa panzióba költözött át, már kifejezetten azért, hogy a zsidó származású tulajdonosnak és a lakóknak a katonatiszt jelenléte valamelyest védelmet nyújtson. Hasonló megfontolásból költözött tovább a Berkenye utca egy másik (tehát nem a Görgey család) villájába. Ekkor kezdődött kapcsolata a Magyar-Kauffmann családdal, akiknek a lakását egy német tiszt ellenében védte meg azzal, hogy a minisztériumban kiutaltatta magának. Jellemző epizódja az eseményeknek, hogy a család egyik tagjának „tishti becsületszavát” adta, hogy nem esik bántódásuk. Később, a legnehezebb időkben a család minden tagját biztonságos helyre juttatta, valamennyien túl is élték a vészkorszakot. Thassy főhadnagy betartotta a szavát.

A 11. Helyőrségi Kórházban, valamint a jezsuita rendben ekkor már kiépült hálózat működött, amely módszeresen foglalkozott a rászorulóknak megsegítésével, bújtatásával. Thassy mindkét csoporttal összeköttetésben állt, barátaival együtt ezeknek a csoportoknak a munkájába kapcsolódott be.

A kórházban a később a nyilasok által meggyilkolt Kálló főesperes vezetésével és a kórház több orvosa, alkalmazottja révén bújttak üldözötteket, nyújtottak menedéket szökevényeknek, látták el őket hamis papírokkal. Ebben jutott szerep Thassinak. Az érintettek között volt Karinthy Ferenc, Devecseri Gábor, vagy a *Magyar Nemzet* újságírója, Pethő Tibor (és persze még sokan mások). Thassy a kórházban ápolt amerikai pilótákkal is felvette a kapcsolatot, sőt, egy meglehetősen merész, vagy inkább fantasztikus tervet is kidolgozott, amely szerint Horthy környezetébe, afféle testőrségnek kellene eljuttatni az amerikai katonákat. Thassy elképzelése szerint a háborúból való kiugrás esetén ők védelmezték volna a kormányzót. Ezt az ötletét el tudta juttatni a kormányzó kabinetig, talán maga Horthy is értesült róla. Mindenesetre nem sok realitása volt az elképzelésnek. Annak valamivel nagyobb, hogy az amerikaiakat dél felé, az ő birtokán keresztül juttatják ki az országból. Nem sokkal korábban, ahogy ő fogalmazott, „első illegális cselekedeteként”, három francia tisztet már átsegített így a határon. Az amerikaiak esetében azonban erre nem kerülhetett

sor. Még mielőtt hozzákezdhetek volna a terv megvalósításához, elszállították őket a kórházból.

A jezsuiták Mária utcai rendházában és a Jézus szíve templomban Raile Jakab atya vezetésével igen komoly embermentő tevékenység folyt. Thassy több esetben is hozzájuk fordult segítségért üldözöttek elrejtése érdekében, amely segítséget minden esetben megkapott. Thassy bekapcsolódott a jezsuiták tevékenységébe oly módon is, hogy Raile atya utasításainak megfelelően motorbiciklijén, a tiszti uniformis viszonylagos védelmében szállított menekülteket biztonságos helyekre 1944 novemberében és decemberében.

Lehetőségei akkor bővültek, amikor munkahelyét, a minisztériumot bombatalálat érte, s az általános felfordulásban az iratok közül több kitöltetlen, lepecsételt űrlapot magához tudott venni. Ezek révén lényegében teljesen szabályos, hivatalos katonai iratokkal (szabadságos papír, mozgási engedély, származási irat) tudtak ellátni menekülőket.

Embermentő tevékenységüknek talán legismertebb epizódja a Szerb Antal megmentésére tett két kísérlet. Thassy az első kísérletnek csak az előkészítésében vett részt, a végrehajtás Görgey Guidó feladata volt. 1944 nyarán a munkaszolgálatos Szerbet a 11. Helyőrségi Kórház fertőző osztályára akarták menekíteni. Görgey Guidó ment érte motorral Kőbányára, el is jutott hozzá, de Szerb arra kérte, jöjjön vissza másnap, addig átgondolja ezt a lehetőséget. Másnap visszautasította Görgey ajánlatát. 1944 nyarán még nem látszott egyértelműen, hol jobbak a túlélés esélyei, másrészt Szerb Antal a barátait sem akarta magukra hagyni. Később, amikor a munkaszolgálatos századot elindították nyugat felé, Thassy és Görgey tettek egy második, elkeseredett kísérletet. Autóval a század nyomába eredtek, de a sűrű ellenőrzések miatt, a lebukástól tartva, visszafordultak.

A hadügyminisztérium nyugatra költöztetése után Thassy alakulat nélkül, hamis papírokkal maradt Budapesten. Gyakorlatilag illegalitásba vonult. 1944. október végén, miután Kálló Ferenc főesperest meggyilkolták a nyilasok, a 11. Helyőrségi Kórház is veszélyessé vált. Novembertől, valószínűleg feljelentés nyomán, a németek is keresni kezdték Thassyt, bujkálnia kellett. Elhagyta addigi lakóhelyeit, barátjaival együtt sűrűn változtatva tartózkodási helyét, konspirálva élt. Ezzel párhuzamosan kialakult egy csoport, amelynek tagjai egymásban tökéletesen megbíztak, céljaik-motivációik azonosak voltak, tevékenységüket összehangolták. A csoport tagjai Thassy Jenőn kívül még Biedermann Imre, Görgey Guidó, Odescalchi Pál, Haris Olivér, Forster Lily voltak.

Felvették a kapcsolatot az ellenállás több más csoportjával. Almásy Pál alezredes révén összeköttetésbe kerültek a Kiss János és Nagy Jenő által irányított

katonai ellenállással. A csoportot óvatlannak tartották, de a Nagy Jenőék lebukását jelentő találkozón csupán azért nem jelentek meg, mert későn ért el hozzájuk a találkozó helyszínéről és időpontjáról az információ.

Ekkor már kapcsolatban álltak Sólyom Lászlóval is. Igaz, nem ismerték a konkrét politikai elkötelezettségét, csak annyit tudtak róla, hogy szintén katonatiszt, és egy jobban konspiráló, felkészültebb hálózat tagja. Így, lényegében tudtukon kívül kapcsolódtak a kommunista ellenálláshoz. Sólyomtól kapott eszközökkel és tervekkel két akciót hajtottak végre. Német célpontokat robbantottak fel Budán. Később pár napig ők bújtatták Sólyom Lászlót.

A katonai ellenállás vezetőinek elfogása után vakmerő, kétségbeesett tervet szöttek a letartóztatottak kiszabadítására. A terv szerint felgyújtották volna a Margit körüti fogház épületét (a földszint megerősítésére használt fagerendákat), s az így kialakuló zűrzavarban akarták megszöktetni a foglyokat. Az épület elé hajtottak Görgey autójával, csomagtartójában a megfelelő mennyiségű benzinnel. Az utolsó pillanatban azonban (részben Nagy Jenő kijuttatott tiltásának köszönhetően) lemondtak az egyébként is kevés sikerrel kecsegtető tervükről. Az ostrom legutolsó, leghevesebb periódusát a Vörösmarty téren álló Wagon Lits és az olasz biztosítóársaság, az Assicurazione Generali épületének pincéjében vészelték át. Thassy Jenő a vészorkorszak alatti embermentő tevékenységéért 1993-ban megkapta a Jad Vasem Intézet Világ Igaza díját.

Rendőrségi kitérő

Az ostrom utáni bizonytalan helyzetben újra kellett értelmeznie saját helyzetét. Ludovikás katonatisztnak számított, aki viszont tevőlegesen részt vett az ellenállásban. Az sem tűnhetett teljesen elképzelhetetlennek, hogy folytatja katonai pályáját. Családi és korábbi társadalmi kapcsolatai gyors ütemben erodálódtak, az ellenállásban szerzett új kapcsolatok viszont felértékelődtek az új körülmények között. Sólyom László az ostrom lezárultának másnapján elvitte Thassyt és három társát a Kommunista Párt budapesti központjába. A Tisza Kálmán (nem sokkal később: Köztársaság) téri párházban személyesen Kádár János ajánlotta fel számukra a kommunista párttagságot. A négy jelenlévő közül a báró és a herceg: Biedermann Imre és Odescalchi Pál egyértelműen visszautasították az ajánlatot. Thassy és Görgey kitérő választ adott. A pártba semmiképpen sem akartak belépni, de az ország újjászervezésében részt kívántak venni. (Biedermann nem sokkal később az ÁVH börtönében halt meg, Odescalchi némi

szerencsével, rövid szovjet fogság után, még időben disszidált.) Thassy és Görgey mint hivatásos katonatisztek, azaz egy fegyveres testület kiképzett tagjai, Sólyom mellett a budapesti rendőrség megszervezésében jutottak szerephez.

Thassy az újjászerveződő rendőrség sajtóosztályának a vezetését kapta feladatul. 1945-ben a honvédségnél szolgálaton kívüli viszonyba helyezték, a tiszti törzslapjára pedig felvezették „a rendőrség rendelkezésére bocsájtva” bejegyzést. A rendőrség részéről ő tartotta a kapcsolatot az újrainduló sajtóval. Eleinte ez nem sok feladatot jelentett, mivel az első hetekben alig-alig létezett kinyomtatott újság. Ebben az időben részt vett az ostrom során elhunytak agnoszkálásában. Feladatai megszorodásával, a sajtóosztály működésének beindítása után is ellentmondásosnak érezte a helyzetét. Erről ő maga így ír:

„Én voltam a sajtóosztály vezetője, akinek tájékoztatnia kellett a közönséget, hogy mit végez a rendőrség. Ám erről fogalmam sem volt, mert a rendőri hatalom az Andrássy út hatvané volt, ahová én be sem léphettem, és ahol minden valószínűség szerint máris a gyanúsítottak listáján szerepeltem. Innét mennem kell, éreztem, mégpedig minél sürgetőbbben.”

Ebben a mondatban még csak a munkahely-változtatás gyorsan megérlelődött konkrét szándéka szerepelt, de már érezhető benne az emigráció gondolata is.

1945-ben viszont más lehetőségek is foglalkoztatták Thassyt. Zsarnay Kálmán révén kapcsolatba került a Független Kisgazdapárt politikusaival, akik választási győzelmük esetén a rendőrség átszervezését tervezték. Szerették volna, ha ebben Thassy a segítségükre lesz. A szovjet katonai jelenlét, a kommunisták mind egyértelműbb térfoglalása a belügyi szerveknél arra sarkallták a kisgazdákat, hogy megpróbáljanak tenni valamit ennek ellensúlyozására. Thassyt kérték fel, hogy kövesse figyelemmel a rendőri túlkapasokat, valamint a reménybeli leendő átszervezésekre tekintettel a megbízható rendőrök kiválasztásában is számítottak rá. A budapesti helyhatósági választás előtt, kampány idején ez heti rendszeres elfoglaltságot jelentett Thassynak. A választás után ezt a munkát befejezte. Nem sokkal később átkerült a vidéki főkapitányságra, amelyet Zsarnay Kálmán kisgazda politikus vett át és vezetett, főkapitány-helyettesként. Thassy rendőr őrnagyi rangot kapott, és legénységi parancsnoknak nevezték ki.

Thassy azonban egyértelműen érezte, hogy az ország megállíthatatlanul rohan a kommunista diktatúra felé, és az ez ellen tenni akarók eszközei nem elégségesek a hatékony fellépéshez. Másrészt írói ambíciói is egy teljesen új életszakasz megindítására sarkallták. A végső lökést azonban minden bizonnyal az adta meg, hogy bizonyos jelek arra utaltak, hogy az ÁVH célkeresztjébe került.

(Titkos házkutatás nyomait fedezte fel a lakásában, és tudomására jutott, hogy információkat gyűjtenek róla.) Mindezek hatására 1946-ban elhagyta Magyarországot. Talán az utolsó pillanatban, amikor még legálisan utazhatott külföldre. Betegszabadságot kért és kapott, és gyógykezelésre utazott Franciaországba. Tehát hivatalos papírokkal, kiutazási engedéllyel hagyta el az országot egy svéd segélyszállítmány autójának egyikén. (Egyik utolsó rendőri feladata a svéd segélyszervezet, a Save the Children szállítmányainak védelme volt.) 1946. december 6-án érkezett meg Bécsbe.

Nem sokkal később egyértelműen kiderült, hogy még időben hozta meg ezt a döntést. Pár hónappal később a kisgazda Kovács Bélával együtt testőrét, Jármay Miklóst, Thassy korábbi munkatársát is letartóztatták. Thassy (majd édesanyja) egy ideig Jármay Magyar utcai lakásában lakott. A Jármay letartóztatásakor tartott házkutatás során Thassy hátrahagyott személyes tárgyait, leveleit is lefoglalták. Ha Magyarországon marad, aligha kerülte volna el a letartóztatást.

Írói pálya

Thassy Jenő, saját bevallása szerint, tízéves kora óta író szeretett volna lenni (13 éves korában táskairógépet kért és kapott karácsonyra, ami valóban a korai és tudatos készülődés jele). A családi tradíciók és az egzisztenciális körülmények a katonai pályára vezették, de sosem adta fel ezt az elképzelését. Meg kell említeni, hogy a Ludovikán az írói ambícióit nem próbálták meg elfojtani, sőt, bizonyos értelemben támogatták is azt. A ludovikás Levente-körnek ugyanis volt irodalmi csoportja, amely Zrínyi Miklóst, a katonát és költőt választotta eszményképének. Thassy természetesen tagja volt ennek a csoportnak. Írói pályájának kezdeteit, gyökereit kutatva azonban valamivel korábbra kell visszalépnünk. Már középiskolás korában írt, sőt publikált a kalocsai jezsuita gimnázium értesítőjében. Diáklapot is szerkesztett, és az ottani színházi csoporthoz is csatlakozott. Nem színészként, hanem rendezőként próbálgatta tehetségét. Mindenesetre már ekkor jelentkezett a színház iránti lelkesedése, amely elkísérte egész életében, és írói pályáján is szerephez jutott. A Ludovikán tehát tagja volt a Levente-kör irodalmi csoportjának, ahol a csoportvezető tanárok javaslatára, 1941-ben örökös taggá választották. Ugyanebben az évben dicséretben részesítették a *Magyar Katonaiújságban* közölt elbeszéléseiért, ahol egyébként a Ludovika elvégzése után is publikált. Témáit, érthető módon, ekkor még kizárólag a katonaelet mindennapjaiból merítette. 1942-ben a Vitézi Rend Zrínyi Csoportja (a honvédelmi

miniszter és a Honvéd Vezérkar főnöke megbízásából) katonai témájú játékfilm elkészítésére irányuló pályázatot írt ki. A pályázati kiírás szerint az volt a célja, hogy „korszerű filmalkotásban bemutassa a magyar nemzeti és katonaeszményt”. 506 pályamű érkezett be a felhívásra. Fődíjat ugyan végül nem osztott ki a zsűri, de az öt darab 500 pengős jutalom egyikét Thassy Jenő kapta *A négy Lontay* című témavázlatáért. Betegszabadsága alatt, 1942-ben és 1943-ban Drávatamá-siban is foglalkozott írással. Ekkor próbált meg először elkanyarodni a katonai témáktól. *Farkasszájú* címmel be is fejezett egy novellát, de csak édesanyjának mutatta meg. Nyomatásban továbbra is hadinovellái jelentek meg. 1943-ban *A világtalan hős* című elbeszélése több napi- és hetilapban is megjelent, elsőként a *Magyar Népb*ben.

A háború, a katonai környezet nyilván meghatározók voltak irodalmi elképzelései tekintetében is. Ezt a korszakot kísérletnek tekinthetjük arra vonatkozóan, hogy összeegyeztesse katonai pályáját az írói ambícióival. Irodalmi szempontból kevésbé sikerültek ezek a korai alkotások. Első nem katonai témájú szövege, az említett *Farkasszájú* című novella sajnos nem maradt ránk.

Külföldre távozása, majd az emigráció döntő hatással volt írói működésére is. Gyökeresen új szakasz kezdődött az életében, ami azt jelentette, hogy teljes egészében az írásnak szentelhette magát. Az egzisztenciális gondok felülírhatták, felülírták irodalmi terveit, de ettől a pillanattól kezdve döntő szerepet játszottak az életében. Már nem más tevékenységek mellett, azok háttérében, árnyékában írt, hanem elsősorban írt, ami mellett, ennek árnyékában, háttérében néha kénytelen volt mással is foglalkozni. De amikor a megélhetését biztosító munkát vállalt, akkor is az irodalom környékén próbált kereseti lehetőségekhez jutni.

Thassy Jenő emigrációjának első állomása (rövid bécsi tartózkodás után) Franciaország. Ennek a periódusnak a legelején érvényes magyar okmányokkal, azaz még hivatalosan tartózkodott Franciaországban. Ez egyfajta átmeneti időszaknak tekinthető, bár sosem volt igazán kérdéses, hogy kint marad-e. Betegszabadságának letelte után hivatalosan is emigránssá vált. Ezzel párhuzamosan 1947-ben ellenállási kiténytést kapott (Médaille de la Reconnaissance française), ami tíz évre szóló rendkívüli tartózkodási engedéllyel járt együtt. Ezzel a franciaországi tartózkodása, legalábbis adminisztratív szempontból, megnyugtatóan rendeződött.

Pár hét nizzai kitérő után Párizsba utazott. Alkalmi munkákból élt az irodalom peremvidékén: gépelést vállalt, miközben a Latin negyed olcsó szállásain lakott. Valamivel biztosabb megélhetést jelentett, amikor báró Hatvany Ferenc neki diktálta gépbe az emlékiratait. Thassy ebben az időszakban vált

öndefiníciója szerint is íróvá. Belekezdett első nagyobb szabású prózai kísérletébe, *Tizenkét döglött liba* címmel. Külföldre távozásának körülményeit írta meg benne. (Thassy, mielőtt Bécsbe utazott, még Magyarországon vásárolt 12 libát, amit eladott az osztrák fővárosban. Az így befolyt összegből sikerült anyagilag megalapoznia külföldi tartózkodását. Erre utalt a cím.) Mégsem ez lett első komolyabb irodalmi sikere.

Párizsban újra előkerült a színház iránti szenvedélye. Darabot írt *Josephine e la Diable* címmel a Comédie-Française részére. A darab világháborús élményein alapult. A 11. Helyőrségi Kórházban játszódott, és az egyik főnővér (valós személy) körüli bonyodalmakról szólt. Tervbe vette egy második színdarab megírását is, amelyet a nyilasok által kivégzett Nagy Jenő ezredes személyisége köré épített volna. Végül azonban ez a darab nem készült el. (Az OSZK-ban őrzött hagyatékában további színdarabok találhatóak: *Fogadó „A részeg kakas”-hoz – bohózat három felvonásban; La Femme la plus heureuse – farce en deux parties avec prologue et épilogue; Le Conseil des Vieillards – comédie-vaudeville en deux parties avec un seul décor; valamint egy cím nélküli, magyar nyelven írt darab.) Úgy tűnt, hogy beindul irodalmi karrierje. Több francia folyóirat is közölte írásait (*La Revue de Paris, La Revue des Deux Mondes, Le Spectacle Monde, Les Valeurs Actuelles*). Távoli rokonai, az ekkor Franciaországban élő Forbes házaspár: Csáky Lily és sir Reginald Villiers-Forbes révén kapcsolatba került Jean Fayard-ral, a neves párizsi kiadóval, aki érdeklődve fogadta írói próbálkozásait. Fayard végül négy kötetet adta ki, de ő maga csak az első kötet megjelenésekor tartózkodott Franciaországban (*Des amoureux romantiques*. Paris, Fayard, 1951). A másik három kötetet (*Le grand fleuve sauvage*. Paris, Fayard, 1953; *Mon beau Danube perdu*. Paris, Fayard, 1953; *Un Voyage en Sardaigne*. Paris, Fayard, 1958) már az Egyesült Államokban vehette kézbe, ahová 1951-ben átköltözött. Így csak utólag értesülhetett róla, hogy az *Elveszett szép Dunám* című könyve, amely gyerekkorát dolgozta fel, komolyabb kritikai sikert aratott, és egy irodalmi díjat is eredményezett számára.*

Az USA-ba is írói tervekkel érkezett. A nagyobb és átütőbb siker reményében döntött a költözés mellett. Ennek érdekében irodalmi ügynököt is keresett, akinek a tanácsára elvégzett egy regényíró tanfolyamot. Itt került kapcsolatba Hiram Haydn íróval (a tanfolyam egyik tanárával), aki egyben könyvkiadó is volt. Thassy ekkor a még Franciaországban elkezdett *Tizenkét döglött liba* kéziratán dolgozott, amelyet Haydn segítségével próbált kiadni, de ekkor még nem járt sikerrel. A franciaországi megjelenésen és díjon felbuzdulva, ezután az *Elveszett szép Dunám*at próbálta meg kiadni. Az amerikai kiadók azonban nem

mutattak érdeklődést a kézirat iránt. Még az 1950-es években visszatért rövid ideig a színházhoz. Egy Noël Coward-darabot fordított le, amelyet aztán egy emigráns magyar színtársulat adott elő New Yorkban.

1961-ben végül megjelent a *Tizenkét döglött liba* (*Twelve Dead Geese*. David McKay Co.). Több jelentős lapban írtak a könyvről, kapott elismerő kritikát is: „a száműzetésről ír, mégis megnevezteti az olvasóját”, de a *New York Times*ban Frederic Morton inkább bírálta a kötetet. Mindenesetre (nyilván nem függetlenül Morton kritikájától) a regény megjelenése nem jelentett áttörést az amerikai karrierjében, bár még a megfilmesítése is szóba jött. Tervbe vette a regény folytatásának megírását, ezúttal már angolul. Emellett belekezdett (az 1960-as évek elején) egy nagyobb szabású kompozíció kidolgozásába *Béke és háború* címmel. Életrajzi elemekkel átszőtt regényről volt szó, és a háborús évek eseményeit dolgozta fel. Egy hozzávetőlegesen 400 oldalas regény lett a munka eredménye, amelyet több New York-i és londoni kiadónak is felajánlott, de egyik sem vállalkozott a kiadására.

Az 1990-es évek (a magyarországi rendszerváltozás után az egyre gyakoribb hazalátogatások időszakában) fontos szemléleti változást hoztak írói látásmódjában. A fikciós prózától a tényirodalom felé fordult. Ehhez talán eredendően jobb, elementárisabb érzéke volt, amit az ekkor már több évtizedes újságírói működése csak tovább erősített. Az életrajzi alapokon nyugvó regényekből kiszűrte a tényanyagot, és négy kiváló kötetben megírta az emlékiratait. Ez lett az igazi műfaja: szépirodalmi igényességgel megírt nem fikciós próza. Ezeket már Magyarországon publikálta elsőként, majd a *Veszélyes vidék* megjelent angol fordításban is (*Risky Region. Memoirs of a Hungarian Righteous Gentile*. Boulder–Wayne, New York, Columbia University Press, 2012).

Thassy, miután emigrált, lényegében egyfolytában írt. A megjelent, már említett munkái mellett dolgozott egy grandiózus önéletrajzi regényen, amelynek kézírata, amikor végül is lemondott a befejezéséről, már 2000 oldalnyira rúgott. Később ez a szöveg képezte alapját a visszaemlékezéseinek. A hagyatékában azonban további angol nyelvű kéziratok is fennmaradtak: három regény (*The Maple Murders; First Lady for Babylon; Land without Limit*), valamint több mint egy tucat elbeszélés. Ez utóbbiak egy része megjelent folyóiratokban. Az elbeszélések kézírataiból az is kiderül, hogy foglalkozott ezek kötetbe rendezésével. Fennmaradt még egy magyar nyelvű kéziratröredék *Apám, én nem ilyen lovat akartam* (1957–2001) címmel, amely nem fikciós köteteinek egyik első variációja, korai kezdeménye lehet. Érdekessége, hogy beleillesztette, magyarázó szöveggel kiegészítve, *My Mother and Mr. Brown* című novelláját.

Emigrációba kényszerült íróval, így Thassy Jenővel kapcsolatban is, érdemes szóba hozni a nyelvet, az anyanyelvet és az írói nyelv problémáját. Thassy három nyelven publikált, magyarul, franciául és angolul. Eredendően természetesen magyarul írt, majd a magyarul írt szöveget lefordíttatta. Később idegen nyelven írt, és csak ellenőriztette az elkészült munkákat anyanyelvi „lektorokkal”. Végül teljes egészében saját munkájaként született meg idegen nyelven egy-egy szöveg. Ezeknek a fázisoknak a végigjárása hosszú időt igénybe vevő, fáradtságos folyamat. Nem egyszerűen egy nyelv minél teljesebb birtokbavételéről van szó, hanem egy új kulturális környezetbe való teljes betagozódásról, valamint a gondolkodás elemi készségének az átalakulásáról, átalakításáról. Kérdés, hogy valóban végigjárható-e ez az út egy író számára. S ha végigjárható, milyen hatással van ez az irodalmi teljesítményre. Thassy magyarul írt és lefordított szövegeivel érte el első sikereit Franciaországban. Angolul írt munkáit nem tudta kiadni angol nyelvterületen. Legjelentősebb munkáit, az emlékiratait megint magyarul írta, és a kötetek magyar nyelvterületen elért sikerei után (ismét fordításban) tért vissza az egyik kötet angol nyelvterületre. Ez a mintázat Márai Sándor véleményét látszik megerősíteni. Thassy Máraival hosszú évtizedeken keresztül tartó barátságot ápolt. Kapcsolatuk során sok mindentről eszmét cseréltek, így természetesen szóba jött a nyelv, az írói nyelv problémája is. Márai álláspontja ebben a kérdésben teljesen egyértelmű volt. Figyelve fiatalabb pályatársa írói nyelvváltásra tett kísérletét, egy alkalommal (Thassy visszaemlékezése szerint) megjegyezte: „tisztelettel nézem az erőlködésedet, de vedd tudomásul, csak az számít, ha azon a nyelven írsz, amit a bölcsőben hallottál.”

Thassy Jenő Franciaországot, irodalmi sikereinek színhelyét azzal az ambícióval hagyta el, hogy az USA-ban – ahogy akkoriban nevezték: a lehetőségek hazájában – még magasabbra törhet. A rengeteg befektetett energia azonban nem hozta meg gyümölcsét. Az Egyesült Államokon kívül továbbra is jóval több szépirodalmat publikált, mint új hazájában. Ha irodalmi áttörést nem is sikerült elérnie, mégsem bizonyult rossz döntésnek átköltözni az óceánon túlra. Megtalálta ugyanis azt a hivatást, amelyet aztán évtizedeken keresztül gyakorolt, és amely révén igen fontos szerepet töltött be a nyugati magyar emigráció életében.

Újságírói pálya

Thassyban az irodalom iránti lelkesedés és az írás utáni vágy, valamint a tények rögzítése az újságírásban találkozott szerencsésen és termékenyen. Lényegében a középiskolai publikációi is inkább újságírói munkák, tudósítások voltak. Később, a háború alatt, amikor betegszabadságra küldték, haditudósítóként szerette volna reaktiváltatni magát, de ez a törekvése végül nem járt sikerrel. Ugyanebben az időszakban a civil sajtó felé is tett egy tétova lépést, de a rokoni kapcsolatai révén szóba jövő lap politikai beállítottsága, szélsőjobboldali hangneme nem felelt meg az ízlésének, nem volt vállalható számára. Mindenesetre jól láthatóan már ekkor vonzónak tűnt számára az újságírói pálya.

1945 után a budapesti rendőrség sajtóosztályát vezette, sajtóközleményeket fogalmazott, újságírók között dolgozott. Sőt, a korabeli rádióműsorban is feltűnik a neve, a Magyar Rádióban is szerepelt ugyanis néhány írásával. Későbbi életpályájának jelentős részét szentelte a rádiós újságírásnak, amelynek kezdetei tehát még Magyarországhoz kötődtek.

1946-ban, nyugati tartózkodásának első periódusában, rövid ideig Nizzában tartózkodott. Itt találkozott a korszakban közkedvelt íróval, Somerset Maughammal. Találkozájukról, beszélgetésükről riportot írt, amelyet visszaküldött Magyarországra, és az *Új Magyarországnak* meg is jelent 1947 márciusában. A riport akkor készült, amikor hivatalosan betegszabadságát töltötte, vagyis nem számított még emigránsnak. A lapban mint az *Új Magyarországnak* „alkalmi tudósítója” szerepelt. Ezek a kapcsolatok azonban 1947-ben végleg megszakadtak. Újságírói pályája majd valamivel később, új hazájában bontakozott ki.

Az Egyesült Államokba érkezése után alkalmi munkákból élt (a Central Parkban lovaglást oktatott, étteremben mosogatott), végül azonban az akkor induló Szabad Európa Rádió (SZER) New York-i irodájában kapott állást. Ez már biztos egzisztenciát jelentett számára, és megtalálta azt a hivatást, amelyhez egész további életében ragaszkodott. Közel ötven évet töltött a mikrofon mögött. 1951-től 1976-ig a SZER belső, majd rövid ideig külső munkatársa volt. 1977-től pedig kései nyugdíjba vonulásáig az Amerika Hangja rádióknak dolgozott. Ezek alatt az évtizedek alatt számtalan riportot készített, beszélgetést rögzített, a rádiós munka szinte valamennyi területén dolgozott (szerkesztett, írt, híreket gyártott, szemlézett). Az 1950-es években részt vett a SZER-t népszerűsítő Crusade for Freedom kampányban, annak egyik központi figurája, „kampányarca” volt. Különleges epizód rádiós munkájában, amikor 1956-ban, a magyar forradalom hírére, a müncheni irodába helyezték át, hogy segítse az ottaniak munkáját.

Elsősorban nyelvtudását hasznosítva figyelte, szemlélte a különböző hírügynökségek jelentéseit, és az események közeléből tudott tudósításokat küldeni az Egyesült Államokba. A SZER még egy külsős munkatársát küldte ekkor Münchenbe: Márai Sándort. Ettől az időponttól datálható személyes kapcsolatuk, barátságuk. (Az 56-os európai út más tekintetben is fontossá vált számára. Ekkor sikerült kimenekítenie Magyarországról édesanyját.) Már az Amerika Hangja tudósítójaként utazott hosszú idő után először Magyarországra, egy amerikai szenátort kísérve, 1979-ben. Az 1980-as években meginduló kelet-európai változásokat természetesen nagy figyelemmel követték a rádiónál. Thassy tudósított többek között Genfből a Reagan–Gorbacsov-találkozóról, majd természetesen a magyarországi változások kerültek a fókuszba.

Az 1980-as évektől a nyomtatott sajtóban is szerepet vállalt. A nyugati emigráció egyik legjelentősebb lapjának, a *Kanadai Magyarságnak* dolgozott évtizedeken keresztül. A *Kanadai Magyarság*, ahogy a címlapján hirdette: „a szabad világ legnagyobb magyar hetilapja”, az 1980-as években valóban az egyik legfontosabb emigráns kiadvány volt. Hetente 12 oldalon jelent meg. Bő terjedelemben foglalkozott világpolitikai kérdésekkel, az emigráció (nem csak a kanadai emigráció) ügyeivel. Szemlélte a magyar sajtót, helyet adott véleménycikkeknek, rendelkezett állandó rovatokkal (Habsburg Ottó is az állandó munkatársai közé tartozott), de jelentek meg benne kis, színes hírek a sztárvilágról, sportról vagy éppen egészségügyi témákról. Thassy írta az 1980-as években a címlap vezércikkét – rendszerint külpolitikai kérdésekről, majd az évtized második felében, végén a magyarországi helyzetről.

1984-től egy másik állandó rovata is indult. Ő írta a lap harmadik oldalán található, témájában leginkább a vezércikkhez kapcsolódó kommentárt is. Vélhetően ezeken túlmenően szerkesztési feladatokat is vállalhatott. Egy későbbi, Márai Sándorral folytatott (és publikált) beszélgetésben említette, hogy ebben az időszakban gyakorlatilag ő csinálta a lapot. Nem részletezte, hogy ez pontosan mit is jelentett. Írásai név nélkül jelentek meg a lapban, így nem jelent meg a neve a szerkesztők között sem. Mindenesetre az írott sajtóbeli újságírói tevékenysége is jelentős, és nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy ezzel párhuzamosan természetesen folytatta rádiós munkáját is. Messze a nyugdíjkorhatár fölött is dolgozott. Ahogy egy interjújában fogalmazott: „A világ még mindig nagyon érdekes. Túlságosan érdekes.”

Az emigráns politikától, a politikai szervezetektől tudatosan távol tartotta magát. Részint személyes habitusa, és (saját bevallása szerint) katonai neveltetése is erre készítette, másrészt az újságírói munkája sem tette lehetővé a politikai

szerepvállalást. Az emigráció prominens alakjaival azonban mindvégig kapcsolatban állt, sőt jó viszonyt ápolt. Így a Magyar Nemzeti Bizottmány vezetőivel is, különösen Varga Bélával. Egyike volt azoknak, akik 1990-ben a demokratikusan megválasztott parlament megnyitójára Magyarországra kísérték az idős politikust. Közéleti tevékenysége azonban kizárólag szakmai szervezetekhez kötődött. 1973-ban a New York-i Magyar Házban részt vett a Magyar Külügyi Társaság megalapításában. Céljuk a nemzetközi események figyelemmel kísérése volt, természetesen elsősorban Kelet-Közép-Európára és főként Magyarországra koncentrálva. Ez a külpolitikai érdeklődés nyilvánult meg látványosan a *Kanadai Magyarság* vezércikkeiben, kommentárjaiban.

Thassy Jenő végigélte a nem éppen eseménytelen 20. századot. Nem akart kimaradni semmiből, tevékeny résztvevője volt századának. A második világháborúban katonaként vett részt (ha nem is harcoló alakulatban, de sokszor élete kockáztatásával), a század második felének sorsfordító eseményeiben pedig újságíróként. Mindig az események közelében, néha középpontjában; mégis mindig mintha egy kicsit a háttérben maradva, félrehúzódva. A SZER-ben álneven, Miskey Endreként szerepelt (a név nemesi előnévből jött), a *Kanadai Magyarság*ba név nélkül írt (washingtoni tudósítóként). Sosem tolta magát az előtérbe, mégis mindenhol ott volt, és mégis mindenben, amibe belefogott, jelentős szerepet vállalt. 1990 után többször is hazatért Magyarországra, tudósítóként és magánemberként is, de végül nem települt haza. New Yorkban hunyt el 2008. április 12-én.

Thassy Jenő emlékeiben, ahogy erről már volt szó, nem megszépült, inkább kicsit megszurkült a Ludovika emléke. 1979-ben, amikor hosszú évtizedek után ismét az épületnél járt, mégis igen mélyről fakadó érzelmek törtek elő belőle. Így írt erről:

„Az egyik reggel, végig az Üllői úton, egészen a Ludovikáig mentem, nem volt több katonai akadémia, valami főiskola költözhetett helyébe, de a homlokzata változatlan maradt. Más érzelmeket keltett, mint amikor oda voltam bezárva. Rossz napjaimon börtönnek véltem, jobb napjaimon pályatévesztésnek. De a vizontlátáskor mégis nosztalgia és szomorúság töltött el. Mennyi remény, várakozás, virtus indult el innen, a hit, hogy majd a hazát szolgáljuk. És a jutalom? Halál idegen földeken, idegen érdekekért, hadifogság, száműzetés, megbélyegzés az otthon maradtaknak, börtön, vagy még rosszabb. Számomra ez a legszomorúbb épület a városban, és mégsem cserélném el az ott töltött éveket Oxford egyetemével, ahová akkoriban vágyakoztam. Az élethez, amely reánk várt, itt kaptuk a legjobb nevelést. Áldott Ludovika, köszönet érte.”

Irodalom

Görgey Guidó: *A két Görgey*. Budapest, Helikon Kiadó, 2004.

Józsa Ágnes: Thassy Jenő – A világ még mindig nagyon érdekes. *Nagyvilág*, 46. (2001), 9. 1463–1471.

Posztumusz interjú. Válogatás Thassy Jenő hangarchívumából. Budapest, Balassi Kiadó, 2004.

Thassy Jenő: *Veszélyes vidék*. Budapest, Pesti Szalon, 1996.

Thassy Jenő: *Hátraarc*. Budapest, Balassi Kiadó, 1999.

Thassy Jenő: *A botcsinálta amerikai*. Budapest, Balassi Kiadó, 2000.

Thassy Jenő: *Egyetlen otthonom*. Budapest, Balassi Kiadó, 2002.

Források

ÁBTL 3.1.9. V-129027/2 Szu.-ból átvett hadifoglyok

ÁBTL 3.2.5. O-8-414/2 Atlantik (USA-ra vonatkozó spec. szolg. anyagok)

HM HIM Központi Irattár. Ti. 45472.

HM HL V. 6. M. Kir. Ludovika Akadémia iratai

OSZK Történeti Fénykép- és Interjútár, Thassy Jenő életinterjú, készítette: Hanák Gábor

M. kir. honvéd Ludovika Akadémia I. főcsoport.

.....osztály.

M. kir. honvéd alaktöltési tanfolyam I. csoport.

.....évfolyam.....¹⁵osztály.

Osztályozási kimutatás.

N é v .		<i>Óra Ernő Károly</i>
Bérléptt :		<i>1939. évi februári hó 1. évi.</i>
Kilépéptt :		<i>1939. évi szeptemberi hó 24. évi.</i>
Születési helye		<i>Brassó / Brassó m. /</i>
ideje		<i>1914. évi december hó 9.</i>
V allása :		<i>ag. h. evangélikus</i>
Honilletősége :		<i>magyar állampolgár</i>
Ap aya, /anya, vagy gyám/ neve, állása és lakhelye.		<i>Jagd Endre alt. j. i. d. tanúsít. Besztercebányától 21. tárn. ag. u. 97m.</i>
Különös megjegyzések :		

Osztályzat.

az 19.../.....évi szárlat alkalmazásával.

Tantárgyak :

Összegezés	<i>igazg.</i>	Szolgálati Szab.	<i>jó</i>
Felsőbbmeny iségtan		Gyakorlati Szab.	<i>jó</i>
Mechanika		Harcoszat	<i>jó</i>
Fizika		Hadseregszervezés	<i>jó</i>
Ábrázolóémtan		Hadtörténelem	<i>jó</i>
Technológia		Katonai Félirajz	<i>jó</i>
Géptan		Tereptan	<i>jó</i>
Haditechnikai ism.		Fegyvertan	<i>jó</i>
Földémtan		Tűzériismeret	<i>jó</i>
Jögismeret		Műszaki ismeret	<i>jó</i>
Társ. ism. és nemzetg-tan		Híradóismeret	<i>jó</i>
Nyelvek		Repülőismeret	<i>jó</i>

A képek forrásjegyzéke

- Borítókép Ludovika akadémikusok nyári gyakorlaton Kolozsvár környékén, 1918. Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
9. oldal Ludovika akadémikusok nyári gyakorlaton Kolozsvár környékén, 1918. Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
10. oldal Az 1916-ban felavatott Ludovika akadémikusok tablója. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 36754
11. oldal Bartha Lajos portréja. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 58551
19. oldal Tornabemutató a Ludovika Akadémia parkjában, 1918. Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
20. oldal Váltóverseny a Ludovika Akadémia parkjában, 1918. Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
21. oldal Bártfai Szabó László portréja. Forrás: magántulajdon
32. oldal Belitska Sándor honvédelmi miniszter beszéde az Oroszországból hazatért hadifoglyok előtt a Keleti pályaudvaron, 1921. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 49330
33. oldal Belitska Sándor portréja. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 316
47. oldal Ludovika akadémikusok kézigránát-kiképzése, 1918. Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
48. oldal 1861 M gyalogostiszti szabja karbojttal. Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
49. oldal Borsody László portréja. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 3654
62. oldal Vendég fogadása a Ludovika Akadémia parkjában, 1918. Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
63. oldal Breit (Bánlaky) József portréja. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 104670
71. oldal Kolozsvár, a Ludovika Akadémia 1918. évi nyári gyakorlatának helyszíne. Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
72. oldal Ünnepi óda a Ludovika Akadémia bajtársi találkozójára, 1925. Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
73. oldal Csáky Károly portréja. Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum. Történeti Fényképtár 2588/1957 fk.

81. oldal Ludovika akadémikusok géppuskás kiképzése, 1918. Forrás: Nemzeti Közszerológálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
82. oldal Farkas Ferenc és Gecsányi Gusztáv egy magasabb parancsnokságon a keleti fronton, 1942. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 50415
83. oldal Farkas Ferenc portréja. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum ltszn. 2385
93. oldal Ludovika akadémikusok lángszórós kiképzése, 1918. Forrás: Nemzeti Közszerológálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
94. oldal Ludovika Akadémia végzős évfolyamának szemléje a Főépület előtti téren, 1918. Forrás: Nemzeti Közszerológálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
95. oldal Franyó Zoltán portréja. Erdélyi Lajos felvétele. Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum. Történeti Fényképtár 99.660
104. oldal Hazai Samu szemléje a fronton, 1916. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum ltszn. 34.116
105. oldal Hazai Samu portréja. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 45164
115. oldal Ludovika akadémikusok 1918 körül. Forrás: Nemzeti Közszerológálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
116. oldal Jány Gusztáv a keleti fronton, 1942. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 105468
117. oldal Jány Gusztáv portréja. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 59006
129. oldal A Ludovika Akadémia tanévének elméleti szakaszát búcsúztató karikatúra, 1918 körül. Forrás: Nemzeti Közszerológálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
130. oldal A Ludovika Akadémia avatási gyűrüje, 1930-as évek. Forrás: Nemzeti Közszerológálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
131. oldal Király Béla portréja. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 103914
152. oldal A Ludovika Akadémia vívóterme. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 76287
153. oldal Kovács Pál portréja. Forrás: HM Központi Irattár Ti. 57053
164. oldal Ludovika akadémikusok, köztük Kubicza János (középen) a firenzei Hadi Műszaki Gyárban, 1938. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 97977
165. oldal Kubicza János portréja. Forrás: HM Központi Irattár Ti. 57566

178. oldal Részlet a Ludovikán tanító Szabó Gyula tüzér főhadnagy által írt és rajzolt tanszegédletből, 1930 körül. Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
179. oldal Lajkó László portréja. Forrás: HM Központi Irattár Ti. 58101
190. oldal Littay András. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum ltszn. 34.116
191. oldal Littay András portréja. Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum. Történeti Fényképtár 2458/1951 fk.
199. oldal A Kolozsváron 1917. augusztus 3-án tartott katonai bemutatón lezuhant repülőgép roncsai, a kép jobb szélén egy Ludovika akadémikus. Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
200. oldal A Ludovika Akadémia egyik tanterme. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 92193
201. oldal Malonyai (Malonyay) Dezső portréja. Forrás: HM Központi Irattár Ti. 63694
216. oldal Mathia Károly a községi Hunyadi Mátyás reáliskolai nevelőintézetben 1936-ban érettségizettek tablóján. Forrás: Bazala Csaba magángyűjteménye
217. oldal Mathia Károly portréja. Forrás: HM Központi Irattár Ti. 180/2382
228. oldal Mathia Károly művei. Forrás: Siposné Kecskeméthy Klára szerkesztése
230. oldal Mathia Károly síremléke a Farkasréti temetőben. Forrás: Siposné Kecskeméthy Klára felvétele
235. oldal A Ludovika Akadémia egyik tanára, 1918 körül. Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
236. oldal Nemeskürty István öt éves korában, lóháton, 1930 körül. Forrás: magántulajdon
237. oldal Nemeskürty István portréja. Forrás: magántulajdon
253. oldal Ludovika akadémikusok nyári gyakorlaton Kolozsvár környékén, 1918. Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
254. oldal Meghívó a Ludovika Akadémia tisztavató ünnepére. Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
255. oldal Pálffy György portréja. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 45366
280. oldal Ludovika emlékmű a Ludovika Akadémia parkjában. Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
293. oldal József Ferenc főherceg fogadása a Ludovika Akadémia tisztavató ünnepe előtt. Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
294. oldal Csónakázótó a Ludovika Akadémia parkjában. Forrás: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye

295. oldal Petzelt József portréja. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum ltszn. 111.7
313. oldal Nyári gyakorlatra érkező Ludovika akadémikusok, 1918. Forrás: Nemzeti Közzolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
314. oldal Leopold Antal honvédelelkész megáldja a felavatott hadnagyok kardjait. Forrás: Nemzeti Közzolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
315. oldal Rónai-Horváth Jenő portréja. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 63671
328. oldal Sára Ernő. Forrás: Nemzeti Közzolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
329. oldal Sára Ernő portréja. Forrás: Nemzeti Közzolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
338. oldal Ludovika akadémikusok gyakorlati kiképzése a Ludovika Akadémia parkjában, 1918 körül. Forrás: Nemzeti Közzolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
339. oldal Shvoy István portréja. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum ltszn. 139.170
348. oldal „Borbála kard.” 1904 M lovasiszti szabalya, átalakított markolatán a tüzerek védőszentjének tartott Szent Borbála ábrázolásával. Forrás: Nemzeti Közzolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
349. oldal Szentistvány József portréja. Forrás: HM Központi Irattár Ti. 28053
360. oldal Ternegg Kálmán és felesége, Czeiszberger Mária. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 85247
361. oldal Ternegg Kálmán portréja. Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Fotóarchívum 107642
372. oldal Felvidéki Emlékérem, 1938. Forrás: Nemzeti Közzolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
373. oldal Thassy Jenő portréja. Forrás: magántulajdon
393. oldal Ludovika akadémikusok nyári gyakorlaton, 1918. Forrás: Nemzeti Közzolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
394. oldal A Ludovika Akadémia alantos tiszti tanfolyamára járó Sára Ernő zászlós osztályozási kimutatása, 1939. Forrás: Nemzeti Közzolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
396. oldal Ludovika akadémikusok nyári gyakorlaton, 1918. Forrás: Nemzeti Közzolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye
398. oldal Ludovika akadémikusok nyári gyakorlaton, 1918. Forrás: Nemzeti Közzolgálati Egyetem Ludovika Gyűjteménye

A kötetben olyan személyek életrajzai olvashatók, akiknek a pályafutása a Ludovika Akadémián kapott képzéssel kezdődött. Az élettörténetek nagy része honvédtiszti karriereket mutat be, köztük olyanokét, akik a legmagasabbra jutottak el. Mellettük helyet kaptak azonban olyan egykori ludovikások is, akik önként elhagyták vagy történelmi sorsfordulók következtében elhagyni kényszerültek a katonai pályát, de a későbbiekben a polgári életben is megfeleltek a legkülönbözőbb kihívásoknak, olykor civil hivatásukban is maradandót alkotva.

Ezek a ludovikás életutak meggyőzően bizonyítják, hogy az alma materben útravalóként kapott szaktudás, elméleti nyitottság, gyakorlatiasság és nem utolsósorban a hagyományos ludovikás értékek, mint a bajtársiasság, a fejlődésre törekvés, a pontosság, a nagy munkabírási, a fegyelmezettség és az alkalmazkodókészség az akadémikusokat olyan emberekké formálták, akik nehéz körülmények között is képesek voltak megállni a helyüket.

